

คำนำ

หนังสือเรื่อง " ธรรมปริทรรศน์ " อันเป็นหนังสืออธิบายหลักธรรม ที่ใช้ศึกษากันในนักธรรมชั้นโท ตามหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งพระโสภณคณาภรณ์ (ระเบียบ จิตตวโร) วัดบวรนิเวศวิหาร ได้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้น เพื่อช่วยเหลือท่านที่ต้องการศึกษาเรียนรู้ ธรรมะ และอรรถาธิบายแห่งธรรม ทั้งที่เป็นพระภิกษุ สามเณร ครูอาจารย์ นักเรียน นักศึกษา และสาธุชนผู้สนใจ

แต่เพราะขนาดของหนังสือหนาถึง ๕๐๐ กว่าหน้า การพิมพ์แจกเป็นธรรมทานของผู้เรียบเรียงในคราวแรก จึงทำได้อย่างจำกัด เพราะขาดแคลนปัจจัยในการพิมพ์ แจกไปไม่นานนักหนังสือก็หมด ในขณะที่ท่านผู้ต้องการยังมีอีกมาก ท่านเจ้าคุณพระโสภณคณาภรณ์ จึงบอกให้ทางมหาจุฬาราชวิทยาลัยทราบ ว่า ถ้าทางมหาจุฬาราชวิทยาลัยเห็นเป็นการสมควรจะพิมพ์จำหน่าย แก่ผู้ที่สนใจในธรรมก็ยินดีมอบให้พิมพ์ตามต้องการ

มหาจุฬาราชวิทยาลัย พิจารณาเห็นว่า ถ้าจะพิมพ์หนังสือเล่มนี้ออกจำหน่าย คงได้ประโยชน์หลายประการ เช่น

๑. เป็นการสืบต่องานของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งพระองค์ท่านทรงรวบรวม เรียบเรียง พร้อมกับอรรถาธิบายสั้น ๆ เอาไว้ก่อนแล้ว ให้เกิดความเข้าใจสำหรับคนยุคปัจจุบันได้เพิ่มขึ้น

๒. ครู นักเรียน ที่ทำหน้าที่สอน และเรียนในนักธรรม และธรรมศึกษา โท จะได้มีอุปกรณ์ช่วยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ ในด้านธรรมวิภาคเพิ่มขึ้น

๓. สาธุชนที่มีหน้าที่ต้องศึกษา สั่งสอน และเสริมสร้างประการการณ จะได้มีหนังสือช่วยให้ความรู้ ความเข้าใจเกิดขึ้นอีกเล่มหนึ่ง

๔. งานของมหาจุฬาราชวิทยาลัย ในด้านเผยแผ่ศาสนาธรรม
จะได้มีผลงานมากขึ้นกว่าเดิม

๕. จะได้ช่วยกันทำงานอันเป็นส่วนพุทธบูชา ธรรมบูชา
สังฆบูชา และแสดงกตัญญูทเวทิตา ต่อบุรพจารย์ มีสมเด็จพระมหา-
สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นประธาน ตามหน้าที่ของพุทธ
ศาสนิกชน และ ศาสนทายาทที่ดี

มหาจุฬาราชวิทยาลัย ขออนุโมทนาสาธุการแก่ท่านเจ้า
คุณพระโสภณคณาภรณ์ ผู้รวบรวมและเรียบเรียง ขอให้ท่านมีความ
เจริญงอกงามในธรรมเป็นนิตย์เทอญ และหวังว่าหนังสือเล่มนี้คง
อำนวยประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านได้ตามสมควร และขอให้ท่านที่มีส่วน
สนับสนุนกิจกรรมอันเป็นกุศลส่วนนี้ จงประสบความสำเร็จงอกงาม
ในธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประกาศแสดงไว้ดีแล้วตลอด
กาลนาน

มหาจุฬาราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์

กรกฎาคม ๒๕๒๕

ทุกะ หมวด ๒

อริยบุคคล ๒

พระเสขะ   พระผู้ยังต้องศึกษา

พระอเสขะ   พระผู้ไม่ต้องศึกษา

พระอริยบุคคล ได้แก่บุคคลผู้ประเสริฐสุดหรือสูงสุดซึ่งเป็นผลที่
เกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติให้สมบูรณ์ในศีล สมาธิและปัญญาที่สรุปรวม
เป็นไตรสิกขา แต่การปฏิบัติในศีล สมาธิ และปัญญานั้น เนื่องจากบุคคลมี
พื้นฐานในด้านต่าง ๆ ไม่เสมอกัน ผลที่เกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติจึง
แตกต่างกันออกไป ท่านผู้ใดก็ตามที่เริ่มต้นด้วยการทำศีลให้สมบูรณ์สมาธิ
พอประมาณ ปัญญาพอประมาณ ก็ได้ชื่อว่าเป็นพระอริยบุคคลแล้ว แต่
สุดยอดของพระอริยบุคคลคือ ท่านที่ทำให้สมบูรณ์ในเรื่องทั้งศีล สมาธิ
และปัญญา ดังนั้นท่านจำแนกพระอริยบุคคลเอาไว้เป็น ๒ ระดับใหญ่ ๆ
ด้วยกัน คือ

(๑) พระเสขะ พระผู้ยังต้องศึกษา ศึกษาในเรื่องอะไร ศึกษาในเรื่อง
ของศีล ของสมาธิ ของปัญญา หรือในอริยมรรค มีองค์ ๘ ประการนั่นเอง
เพราะว่ายังมีธรรมะซึ่งควรประพฤติปฏิบัติ แต่ท่านยังปฏิบัติได้ไม่สมบูรณ์
ยังมีกิเลสที่ท่านจะต้องละแต่ท่านยังละไม่ได้โดยสมบูรณ์ จึงจำเป็นที่จะต้อง
ศึกษาต่อไป

" ศึกษา " ในความหมายนี้ จึงเน้นไปในเรื่องของการลงมือประพฤติ
ปฏิบัติ เพ่งพินิจพิจารณาตรวจสอบถึงสภาพจิตของตน ว่าสามารถกระทำ

ให้สมบูรณ์ในชั้นศีล สมาธิและปัญญาได้มากน้อยแต่ไหนเพียงไร พระอรหันต์บุคคลประเภทนี้ ท่านจึงแบ่งออกเป็น ๓ ระดับด้วยกัน ด้วยอำนาจการละสังโยชน์ คือกิเลสเป็นเครื่องผูกมัดใจสัตว์ไว้ได้ไม่เท่ากันคือ

๑. พระโสดาบัน ละสังโยชน์ คือกิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ไว้ได้เด็ดขาด ๓ ประการ คือ

๑.๑ สักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุ ถือตัวถือตน ถือเรา ถือเขา เป็นเราเป็นเขา ตลอดถึงพวกเราพวกเขา และความยึดถือในลักษณะนี้อาจจะลึกลงไปจนถึงความยึดถือในขั้นที่ ๕ ประการ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าขั้น ๕ เป็นเราเราเป็นขั้น ๕ ขั้น ๕ มีในเรา หรือ เรามีอยู่ในขั้น ๕ พระอรหันต์บุคคลระดับโสดาบัน ก็สามารถละสังโยชน์ระดับนี้ออกไปจากใจได้ ทั้งส่วนหยาบและส่วนละเอียด

๑.๒ วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ไม่แน่ใจในสิ่งต่างๆ เช่น ไม่แน่ใจระหว่างความดี ความชั่ว ไม่แน่ใจในผลของกรรม ตัวการที่สำคัญก็คือว่าเกิดความเคลือบแคลงสงสัยในคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ในไตรสิกขาเป็นเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา ในเรื่องอดีต หรือภพชาติต่างๆ ในอดีต เรื่องอนาคต คือความจะมีความจะเป็นในอนาคต สงสัยหมดทั้งอดีตและอนาคต ซึ่งมาสรุปรวมที่ความสงสัยในกำของปฏิจตุสมุปบาท คือธรรมที่เป็นปัจจัยอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ซึ่งบางครั้งทรงใช้คำว่า ปัจจัยการ คืออาการที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย บางครั้งทรงใช้คำว่าอิทัปปัจจยตา เมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้ก็มี สิ่งนี้เกิด สิ่งนี้ก็เกิด สิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี สิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ พระโสดาบันบุคคลนั้น สามารถละในส่วนของความเคลือบแคลงสงสัยในคุณของ

พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และไตรสิกขา ได้อย่างสิ้นเชิง มีศรัทธา
มั่นคงในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และในไตรสิกขา

๑.๓ **สัลยพตปรามาส** คือการถือมั่นด้วยศีล ด้วยวัตร ด้วย
ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่ไม่ยึดด้วยเหตุผลและความดี ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์
เครื่องรางของขลัง เวทมนตร์คาถา ฤกษ์ยามาที่ ดวงดาว ดวงเดือน ตลอดจน
ถึงอำนาจอิทธิพลจากภายนอกและสัลยพตปรามาสนี้ ได้กินเนื้อความถึกล
ลงไป ถึงการยึดถือว่าบุคคลจะประสบความสุขเพราะการทำดังนี้เท่านั้น
ไม่ประสบเพราะการทำอย่างอื่น นี้ก็ถือว่าเป็นสัลยพตปรามาสประการ
หนึ่ง เช่น การเชื่อถือของพระปัญญาวัคคีย์ เมื่อเฝ้าปฏิบัติพระพุทธเจ้าอยู่
ท่านไปปักใจว่าการบำเพ็ญทุกรกิริยาเท่านั้น ที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติได้ตรัสรู้
แล้วก็ปฏิเสธทางอื่น โดยเอาการบำเพ็ญทุกรกิริยาไปเชื่อมโยงกับการตรัสรู้
ว่าบุคคลผู้ตรัสรู้จะมีได้เพราะการบำเพ็ญทุกรกิริยา ถ้าไม่บำเพ็ญทุกรกิริยา
ก็จะไม่ตรัสรู้ เมื่อพระพุทธเจ้าเปลี่ยนจากทุกรกิริยามาบำเพ็ญเพียรทางจิต
ท่านก็หมดความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าจะตรัสรู้แล้วจึงได้หนีไป แต่ท่านที่
บรรลุปะเป็นพระโสดาบันแล้ว จะละความยึดถือ ด้วยอำนาจศีลวัตร ด้วย
ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่เชื่อกันว่าขลัง เชื่อกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ออกไปจากจิตใจได้
อย่างสิ้นเชิง

๒. **พระสัททาคามี** หรือพระสกทาคามี ที่แปลว่า ผู้มาสู่โลกนี้
อีกครั้งหนึ่ง ท่านสามารถทำกิเลสกองใหญ่ คือราคะ ความกำหนัดยินดีใน
วัตถุสามทั้งหลาย โทสะ ความไม่พอใจ ไม่ชอบใจ ความประทุษร้าย และ
โมหะ ความหลง ไม่รู้จริง ให้เจือจางออกไปจากจิตใจ มากกว่าที่พระ
โสดาบันได้เคยทำให้เจือจางมาแล้ว

๓. พระอนาคามี แปลว่าผู้ไม่กลับมาสู่โลกนี้อีกต่อไป หรือหลังจากท่านทำกาลกิริยาไปแล้ว จะบังเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส ๕ ชั้น คืออวิหา อตปปา สุทัสสา สุทัสสี อกนิฏฐา เพราะความแก่กล้าแห่งอินทรีย์ ๕ ประการ หมายความว่า ท่านเกิดด้วยอำนาจอินทรีย์ที่แก่กล้าตามลำดับ ท่านผู้มีสังขารอินทรีย์แก่กล้า ตายไปแล้วไปเกิดในชั้นอวิหา ท่านที่มีวิริยอินทรีย์แก่กล้า ตายไปแล้วจะบังเกิดในสุทธาวาสชั้นอตปปา ท่านที่สดินทรีย์แก่กล้า ตายไปแล้วจะบังเกิดในสุทธาวาสชั้นสุทัสสา ท่านที่มีสมาธิอินทรีย์แก่กล้า ตายไปแล้วจะบังเกิดในสุทธาวาสชั้นสุทัสสี ท่านที่มีปัญญาอินทรีย์แก่กล้า ตายไปแล้วจะบังเกิดในสุทธาวาสชั้นสูงสุดคืออกนิฏฐา

พระอนาคามีนั้นได้ละสังโยชน์ คือเครื่องผูกใจสัตว์เพิ่มขึ้นอีก ๒ ประการ ซึ่งเป็นการละได้อย่างเด็ดขาดจริง ๆ นั้น คือ

๓.๑ กามราคะ ได้แก่จิตที่กำหนดด้วยอำนาจความยินดี ความเพลิดเพลินในวัตถุทางทั้งหลาย คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าใคร่น่าปรารถนา น่าพอใจ

๓.๒ ปญฺเฑาะ ความหงุดหงิด ความไม่พอใจ ความไม่ชอบใจ ในสิ่งที่ตนเห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู สูดดมด้วยจมูก ลิ้มด้วยลิ้น ถูกต้องด้วยกาย แม้แต่ตริกนิกด้วยใจ ท่านละได้เด็ดขาดเป็นสมุจเฉทปหาน คือไม่เกิดกำเริบขึ้นในใจท่านอีกต่อไป แต่ถึงอย่างนั้น พระอริยบุคคลทั้ง ๓ ประเภทนี้ ยังได้ชื่อว่าเป็นเสขะ เพราะยังต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อขจัดสังโยชน์ที่ยังละไม่ได้ และทำให้สมบูรณ์ในปัญญาอย่างเต็มที่ เพราะถึงขั้นนี้ คือสมบูรณ์ สมาธิสมบูรณ์ แต่ปัญญายังต้องเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นพระเสขะ

(๒) พระอเสขะ พระผู้ไม่ต้องศึกษา คือพระอริยบุคคลระดับสูงสุด ได้แก่พระอรหันต์ ความเป็นพระอรหันต์นั้น เกิดขึ้นจากการทำศีลให้สมบูรณ์ สมาธิสมบูรณ์ และปัญญาที่สมบูรณ์เต็มที่ ศีลสมาธิปัญญาเหล่านี้ หล่อ ที่ชอบ เมื่อความรู้บังเกิดขึ้นแล้วก็ทำหน้าที่จัดสังโยชน์อีก ๕ ประการ ให้หมดไปจากจิตใจของท่าน คือ

๒.๑ รุปราคะ ความกำหนดยินดีในรูปธรรมต่าง ๆ ได้แก่ ความกำหนด ยินดีในสิ่งที่เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู สูดดมด้วยจมูก ลิ้ม ด้วยลิ้น ถูกต้องด้วยกาย ซึ่งมีความประณีตลงไป และที่สำคัญก็คือความ คิดอยู่ในรูปฌาน ที่ทำให้จิตใจมีความสงบประณีตกว่าสามัญชน ท่านละ ความยินดีในรูปฌานลงไปได้

๒.๒ อรูปราคะ คือละความกำหนดยินดีในสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่นเป็นความสุข ความเอิบอímใจ ความสงบ จนถึงอรูปฌาน ซึ่งเป็นฌาน ระดับสูงในชั้นของโลกียธรรม

๒.๓ มานะ คือความชั่วตัว ตามปกติ พวกกิเลสเหล่านี้ก็เจือ ฆางกันมาแล้วโดยลำดับ แต่มาละได้เด็ดขาดในระดับอรหัตมรรค ทำ หน้าที่ตัด มานะ ความถือตัวว่าเลิศกว่าเขา เสมอเขาหรือดีกว่าเขา และ พร้อมที่จะกระจายตัวเองออกไปโดยอาศัยทรัพย์บ้าง ยศบ้าง ตำแหน่ง หน้าที่การงานบ้าง ตระกูลวงศ์บ้าง ก่อให้เกิดความดูถูกดูหมิ่นบุคคลอื่น พระอริยบุคคลระดับนี้ละได้อย่างเด็ดขาด

๒.๔ อุทธัจจะ คือความฟุ้งซ่านของจิต จิตของท่านมีความสงบ อย่างแท้จริง ไม่ถูกโยกคลอนให้หวั่นไหว ด้วยอำนาจของอารมณ์ที่มา

กระทบจากภายนอกและไม่มีกิเลส ซึ่งทำให้จิตใจเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น
ภายใน ใจของท่านจึงมีความสงบปราศจากความฟุ้งซ่านแห่งใจ

๒.๕ อวิชชา คือความไม่รู้ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการเป็นต้น
ซึ่งเมื่อญาณคือความรู้ได้บังเกิดขึ้นแล้ว ก็ได้ทำหน้าที่จัดความรู้เหล่านี้
ให้หมดไป เมื่ออวิชชาเกิดขึ้น อวิชชาก็ดับไปในแต่ละจุด ญาณคือความรู้
ที่บังเกิดขึ้นนี้ ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงภายในจิตของพระอรหันต์ให้เกิด
ขึ้นโดยลำดับ และเมื่อญาณเกิดขึ้นแล้วท่านก็เกิดความรู้ว่า จิตใจของท่าน
หลุดพ้นโดยไม่กำเริบอีกต่อไป ชาติ คือความเกิดในภพต่อไปก็ไม่มี การ
ประพฤติกปฏิบัติเพื่อละกิเลส เพื่อเพิ่มพูนธรรมะก็จบสิ้น กิจอื่นในลักษณะ
เดียวกันก็ไม่มีอีกต่อไป ชีวิตของพระอรหันต์บุคคลระดับอรหันต์ จึงเป็นชีวิต
ที่อยู่เพื่อโลก เพื่อกระทำการที่เป็นประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ เพื่อความ
สุขแก่มวลมนุษยชาติ เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ สงเคราะห์ต่อมวลมนุษยชาติ พระอรหันต์
จึงเป็นอุดมบุคคลที่สูงสุดในโลก ไม่ว่าจะเป็นวาจาโลก มารโลก มนุษย์โลก
หรือพรหมโลก ก็ตาม เพราะท่านเป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยปัญญา ความบริสุทธิ์
และความกรุณาอย่างแท้จริง เนื่องจากกิจต่าง ๆ ส่วนตัวของท่าน ที่จะทำให้
เพื่อการละและการบำเพ็ญได้หมดไป ท่านจึงได้ชื่อว่าเป็นอเสขะ คือ พระ
ผู้ไม่ต้องศึกษาอีกต่อไป

กัมมัฏฐาน ๒

สมถกัมมัฏฐาน   กัมมัฏฐานเป็นอุบายสงบใจ

วิปัสสนากัมมัฏฐาน   กัมมัฏฐานเป็นอุบายเรื่องปัญญา

กัมมัฏฐาน แปลว่า การงานที่บุคคลควรทำในด้านจิตใจ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำแนกแสดงไว้เป็น ๒ ระดับ คือ

(๑) สมถกัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานเนื่องด้วยบริกรรม ไม่นั่นหนัก ในด้านการใช้ปัญญา พินิจพิจารณา จัดเป็นสมถกัมมัฏฐาน ซึ่งท่านแปลว่า กัมมัฏฐานเป็นอุบายสงบใจ ถ้าจะตั้งปัญหาถามว่า สงบใจจากอะไร ก็ตอบว่า สงบใจจากนิ वर्ณธรรมทั้ง ๕ ประการ คือ

๑. กามฉันท์ ใจที่เหนียวนึกถึงเรื่องที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ซึ่งตนได้เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู ได้สูดดมด้วยจมูก ได้ลิ้มด้วยลิ้น ได้ถูกต้องด้วยกาย สิ่งเหล่านั้นถูกเก็บไว้ภายในใจ ทำให้ใจไปเหนียวนึกด้วยความใคร่ ความปรารถนาในสิ่งนั้น ใจที่มีลักษณะเช่นนี้ จึงเหมือนกับ การตกเป็นหนี้ของบุคคลเหล่าอื่น ซึ่งจะต้องชดใช้อยู่เรื่อยไป

๒. พยาบาท ใจที่เหนียวนึกไปด้วยใจอาฆาตพยาบาท ผูกใจเจ็บ ต้องการจะโต้ตอบ ทำอันตรายล้างผลาญ ฝ่ายที่ทำให้ตนไม่พอใจ ความคิดในแนวนี้จึงเหมือนกับโรคของใจ ทำนองเดียวกับโรคของกายที่เกิดขึ้นแล้ว บุคคลที่เป็นโรคนั้นจะต้องถูกโรคเสียดแทงให้เกิดความเร่าร้อน

ไปด้วยประการต่าง ๆ ไม่มีใครสามารถจะช่วยแบ่งเบาบรรเทาโรคร้ายเหล่านั้น
ได้

๓. **ถีนมิทตะ** สภาพจิตที่เกิดอาการว่วงเหงาหาวนอน เชื่อง
ซึม หงอยเหงา หดหู่ ท้อถอย จนถึงกับซาเย็น และมีอาการที่เราเรียกว่า
เซื่องเกิดขึ้น อาการของถีนมิทตะนั้น เป็นเหมือนกับบุคคลที่ตกเป็นทาส
รับใช้บุคคลอื่น จะต้องสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง ถูกคนอื่นเขา
บังคับใช้อยู่รำไป โอกาสที่จะมีอิสระสุขกายสบายใจไม่ได้ ใจที่ถูก
ครอบงำด้วยถีนมิทตะก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน

๔. **อุทัจจกุกุจจะ** คือความฟุ้งซ่านความรำคาญซัดส่าย
ไปของจิต ไม่มีทิศทางที่แน่นอน มีความสับสนวุ่นวายที่ท่านเรียกว่าเป็น
ความไม่สงบของใจ บางครั้งบางครั้งก็ก่อให้เกิดอาการหงุดหงิดขึ้นมา
ภายใน ไม่พอใจในอารมณ์ที่ตนคิดอยู่ในขณะนั้น ไม่พอใจในสิ่งแวดล้อม
และบางครั้งก็แสดงออกมาในรูปของความงุ่นง่าน จนอยากที่จะระบายความ
รู้สึกเหล่านั้น และอาจจะระบายไปด้วยวิธีการต่าง ๆ สภาพจิตเช่นนี้จึง
เป็นเหมือนบุคคลที่ติดคุกติดตะราง ฟุ้งซ่าน ซัดส่ายไป ปรารถนาอย่างนั้น
ปรารถนาอย่างนี้ ปรารถนาอย่างโน้น แต่เอาเข้าจริง แล้วก็ไปไม่ได้
จิตใจของบุคคลนั้นที่หงุดหงิดงุ่นง่านไปด้วยอาการต่าง ๆ ก็มีลักษณะเช่นนั้น

๕. **วิจิกิจฉา** คือความลังเลสงสัย ไม่แน่ใจ มีความเคลือบ
แคลงในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งตามปกติแล้วจะพบว่า ความสงสัยไม่แน่ใจนั้น จะ
เกิดขึ้นอยู่เสมอ และยามใดที่ยังมีความไม่แน่ใจปรากฏอยู่ภายในจิต ยาม

นั้นความสับสนในด้านจิตใจ อาการชะงักงันต่าง ๆ ก็จะต้องเกิดขึ้น ในฐานะของพุทธศาสนิกชนนั้น อาจจะแสดงความเคลือบแคลงสงสัยในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในเรื่องชีวิตที่เป็นอดีต เรื่องชีวิตในอนาคต อาจจะสงสัยสับสนทั้งอดีตทั้งอนาคต จนถึงกับเคลือบแคลงสงสัยในกฎของเหตุผลที่เรียกว่าปฏิจ-สมุปบาท สภาพจิตที่ประกอบด้วยความสงสัยเหล่านี้ อุปมาเหมือนกับการเดินทางไกลกันดารและหลงป่า ไม่ทราบ ไม่มั่นใจในหุบเหว หลุมบ่อในอันตรายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นข้างหน้า

สิ่งเหล่านี้ท่านเรียกได้ว่าสันทิโม หรือสิ่งที่กั้นจิตบุคคลไว้ไม่ให้บรรลุความดี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงกัมมัฏฐาน คือการงานที่จะต้องทำทางใจไว้ เพื่อบุคคลใช้สติสัมปชัญญะด้วยความเพียร ระลึกรู้ในเรื่องใด เรื่องหนึ่ง ให้จิตสงบอยู่ในเรื่องเหล่านั้น ที่เรียกว่าเป็นอารมณ์ของกัมมัฏฐาน ซึ่งทรงจำแนกแสดงไว้ถึง ๔๐ ประการ แต่เมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้ว การตั้งสติระลึกอยู่ที่อารมณ์อะไรก็ตาม ถ้าหากว่าใจของผู้ปฏิบัติสามารถสงบนิर्वรณทั้ง ๕ ประการลงไปได้ การกระทำเหล่านั้นเรียกว่าสมถกัมมัฏฐาน คือกัมมัฏฐานที่เป็นอุบายวิธี กระทำใจของบุคคลให้สงบ เช่นบุคคลตั้งสติระลึกอยู่ที่ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ซึ่งอาจจะนับลมหายใจเข้าออกเป็นคู่ ๆ เป็นชุด ๆ หรืออาจจะภาวนาว่า พุทโธ โดยหายใจเข้า พุท หายใจออก โธ หรือหายใจเข้าพุทโธ หายใจออกพุทโธ หรือตั้งสติระลึกอยู่ที่จุดที่ลมกระทบ ถ้าจิตของบุคคลนั้นสามารถสงบอยู่กับอารมณ์ที่ระลึกได้ ในยามนั้นนิर्वรณธรรมทั้ง ๕ ประการ ข้อใดข้อหนึ่งได้สงบไปจากจิต การปฏิบัติโดยวิธีนี้จึงชื่อว่าเป็นสมถกัมมัฏฐาน

(๒) วิปัสสนากัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานเป็นอุบายเรื่องปัญญา

เป็นการสอนให้บุคคลใช้ปัญญา สติและความเพียรพยายามเพ่ง
พินิจดูสิ่งที่เราเรียกว่า ชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
หรือพูดโดยสรุปว่า รูป นาม คำว่ารูปนั้น คือสิ่งที่เราเห็นด้วยตา ได้ยินด้วย
หู สูดดมด้วยจมูก ลิ้มด้วยลิ้น ถูกต้องด้วยกาย สิ่งที่เราเรียกว่านาม ได้แก่
สิ่งที่เรารู้ด้วยใจ เช่นความสุข ความทุกข์ ความรัก ความเมตตา ความ
กรุณา เป็นต้น นั้นเป็นนาม เพราะฉะนั้น สิ่งใดที่เป็นรูป เสียง กลิ่น รส
เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ซึ่งบุคคลสัมผัสได้ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย สรุปรวม
เรียกว่าเป็นรูป บุคคลได้ใช้ปัญญาพินิจพิจารณามองดูรูปนามเหล่านั้น ใน
แง่ของความเป็นจริง ตามหลักของสามัญลักษณ์ คือลักษณะที่เสมอกัน
ในสัตว์และสังขารทั้งหลาย ได้แก่ความเป็นของไม่เที่ยง เพราะ

ไม่ว่ารูปหรือนามก็ตาม ล้วนแล้วแต่มีความเกิดขึ้น และมีความ
เสื่อมไปเป็นธรรมดาในขณะที่เกิดมาแล้ว ก็มีการแปรปรวนเปลี่ยนแปลง
ไปตลอดเวลา ไม่หยุดอยู่กับที่ สิ่งเหล่านั้นดำรงอยู่ได้เพียงชั่วขณะ ชั่วครั้ง
ชั่วคราวเท่านั้น ดังนี้รูปนามทั้งหมดจึงตรงกันข้ามกับความเที่ยงแท้แน่นอน
มองเห็นว่าเป็นทุกข์ คือความเป็นทุกข์ รูปนามชื่อว่าเป็นทุกข์
อย่างไร

รูปนามชื่อว่าเป็นทุกข์เพราะเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย มีการเบียดเบียน
ทั้งกายและจิต ก่อให้เกิดความเร่าร้อนและตรงกันข้ามกับสิ่งที่เป็นสุข

มองให้เห็นในแง่ของความเป็นอนัตตา คือความไม่ใช่ตัวใช่ตน
เพราะว่าไม่มีใครสามารถบังคับบัญชา รูปนามให้เป็นไปตามที่ตนต้องการ

ได้ทุกอย่างไม่มีใครเป็นเจ้าของรูปนามเหล่านั้นอย่างแท้จริง เมื่อบุคคลได้นำรูปนามเหล่านั้นมาแยกย่อยออกไป ก็จะพบว่าไม่มีอยู่อย่างแท้จริง เป็นเพียงการเกาะกลุ่มของสังขารทั้งหลายเท่านั้นเอง เหมือนกับการมองเห็นที่ขีดด้วยชอล์ก ในที่ใดก็ดูเป็นเส้น เมื่อเอากลิ้งไปส่องดู ก็จะพบว่า เป็นเพียงผงของชอล์กที่วางเรียงกันเป็นอันมากเท่านั้นเอง รูปนามก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือเมื่อย่อยออกไปแล้ว จะกลายเป็นของว่างเปล่า หาแก่นสารที่แท้จริงไม่ได้ จึงตรัสกันข้ามกับความคิดความเชื่อถือว่า รูปนามหรือบุคคลเป็นอัตตา คือตัวตนอย่างแท้จริง แต่ในขณะเดียวกัน พระพุทธศาสนาก็ยอมรับ คือให้มองเห็นในรูปนามว่า ไม่ใช่ตัวใจตนอย่างแท้จริง ในชั้นของความจริงอย่างแท้จริง ที่เรียกว่าความจริงระดับปรมาตตัจจะ ไม่ใช่ความจริงชั้นของการสมมติ เพราะความจริงชั้นสมมตินั้น พุทธศาสนาก็ยอมรับคำที่สมมติบัญญัติกัน แต่การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานนั้น มุ่งที่จะถ่วงถอนความหลงผิดความเข้าใจผิด ที่เรียกว่า การกำหนดหมายรูปนามผิด ความคิดที่เกี่ยวกับรูปนาม และความเห็นที่เกี่ยวกับรูปนาม ในทางที่ผิด ได้แก่

กำหนดหมาย ความคิด ความเห็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนว่าเป็น สิ่งที่เที่ยงแท้แน่นอน

ความกำหนดหมาย ความคิด ความเห็น สิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข
การกำหนดหมาย ความคิด ความเห็น สิ่งที่ไม่ใช่ตัวใจตนว่าเป็น
ตัวตนของเรา

การกำหนดหมาย ความคิด ความเห็นในสิ่งที่ไม่สวยไม่งามอะไร
ว่าเป็นของสวยงาม

เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่ออะไร

เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่สรุปรวมเป็นรูปนาม เมื่อเกิดการรู้แจ้งเห็นจริงแล้ว ก็ย่อมจะคลายความหลงผิดความเข้าใจผิด จนกลายเป็นความยึดมั่นถือมั่นในสังขารทั้งหลายว่าเป็นของเราบ้าง ว่าเป็นเราบ้าง ว่าเป็นตัวเป็นตนของเราบ้าง ซึ่งข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคลพิจารณาเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงว่า

รูปนามหรือขันธ ๕ ที่เป็นอดีตก็ดี อนาคตก็ดี ปัจจุบันก็ดี หยาบก็ดี ละเอียดก็ดี เลวก็ดี ประณีตก็ดี อยู่ไกลก็ดี อยู่ใกล้ก็ดี ขันธ ๕ ทั้งหมดนั้นก็เพียงขันธ ๕ เท่านั้น ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวใช่ตนของเรา เมื่อบุคคลเห็นด้วยปัญญาอันชอบเช่นนี้แล้ว ก็จะเกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนดในขันธ ๕ ลงไปได้ และเมื่อเบื่อหน่ายคลายกำหนดถึงจุดสูงสุด จิตก็จะหลุดพ้นจากความยึดถือว่าเป็นของเรา เป็นเรา เป็นตัวตนของเรา เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ญาณคือความรู้จะเกิดขึ้นภายในใจของท่านผู้หลุดพ้น รู้ว่าตนเองได้หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสเหล่านั้นแล้ว เสร็จกิจที่ควรประพฤติกระทำเกี่ยวกับการละความชั่ว ประพฤติความดีหรือละกิเลส การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน กับวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นการปฏิบัติที่เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน ผู้ปฏิบัติอาจจะเริ่มต้นที่สมถกัมมัฏฐาน แล้วไปเจริญวิปัสสนาหรืออาจจะเริ่มที่วิปัสสนา แต่ในที่สุดท่านเหล่านั้น ก็จะประสบผลเช่นเดียวกัน เมื่อถึงจุดหมายปลายทางของการประพฤติปฏิบัติ ดังนั้น กัมมัฏฐานทั้ง ๒ ประการนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงว่า เมื่อบุคคลอบรมกระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้อย่าง เป็นไปเพื่อความรู้อันเป็นไปเพื่อความดับ กัมมัฏฐานทั้ง ๒ ประการ ก็คือหลักของจิตศึกษา และปัญญาศึกษาในทางพระพุทธศาสนานั้นเอง

กาม ๒

กิเลสกาม   กิเลสเป็นเหตุให้ใคร่

วัตถุกาม   วัตถุอันน่าใคร่

๑. กิเลสกาม หมายถึงกิเลสสายโลภะ ที่มีอยู่ภายในจิตใจของบุคคล เช่น รติ ความยินดี ฉันทะ ความพอใจ ราคะ ความกำหนัด โลภะ ความโลภ อิจฉา ความอยากได้หรือความปรารถนา อิสสา ความริษยา หรือความหึงความหวง อสันตฺถุญฺญิ ความไม่สันโดษ คือความไม่ยินดีตามมีตามได้ของตน สรุปรวมเป็นกิเลสกาม คือเป็นกิเลสสายที่ทำให้ใจของบุคคลมีความพอใจ ยินดี รักใคร่ ปรารถนา ไขว่คว้าต้องการจะได้มาซึ่งสิ่งต่าง ๆ ถ้าหากว่าจิตใจของบุคคลไม่มีสิ่งเหล่านี้อยู่ภายใน ความใคร่ ความต้องการ ในอารมณ์ทั้งหลายก็จะไม่เกิดขึ้น ดังนั้นท่านจึงเรียกว่ากิเลสเป็นเหตุให้ใคร่

๒. วัตถุกาม วัตถุหรือพัสดุอันน่าใคร่ คืออะไร ?

เนื่องจากโลกของเราเป็นโลกแห่งสัมผัส สิ่งที่ใจของบุคคลมีความใคร่ ความพอใจยินดี จึงได้แก่สิ่งที่ป็นรูป เสียง กลิ่น รส เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ที่ใจของบุคคลไปกำหนดว่า รูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สิ่งนั้นน่าจับ น่าตอม น่าลูบ น่าคลำ ความพอใจความยินดี ความต้องการ ความกำหนัด ความโลภ ในสิ่งนั้นก็บังเกิดขึ้น กิเลสกามกับวัตถุกามจึงมีความเกี่ยวเนื่องกัน ถ้ามีเพียงอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งไม่มีความเปลี่ยนแปลงภายในจิตของบุคคลก็เกิดขึ้นไม่ได้ เช่นมีวัตถุ สิ่งของอยู่ แต่บุคคลไม่ได้กำหนดว่าสิ่งนั้นเป็นของมีค่า ความพอใจยินดีในสิ่งนี้

ก็ไม่เกิดขึ้น จิตใจของบุคคลที่ประกอบด้วยกิเลสนั้น จึงอุปมาเหมือนจีนปลา จีนเนื้อ เวลาถูกแมลงวันหยอดไข่ ก็พร้อมที่จะแพร่เชื้อเป็นหนอนหรือเปื่อยเน่าไป แต่ว่าไข่ของแมลงวัน ไม่ใช่ว่าจะหยอดในอะไรแล้วต้องเป็นหนอนทุกคราวไป ถ้าหากว่าไปหยอดไข่อยู่ในหินในไม้เป็นต้น ไม้ นั้นไม่มีเชื้อเน่าอยู่ จะหยอดอย่างไร ไข่เหล่านั้นก็ตายหมด วัตถุประสงค์จึงเปรียบเหมือนไข่ของแมลงวัน กิเลสนั้นก็เปรียบเหมือนเชื้อเน่าที่มีอยู่ในปลา ในเนื้อ ถ้าหากว่ามีการหยอดไข่ในปลาในเนื้อ ก็พร้อมที่จะเป็นหนอน แต่ถ้าไปหยอดในที่อื่น ก็มีแต่ตายไปอย่างเดียวนั้น ท่านจึงกำหนดว่า วัตถุประสงค์คือรูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ เป็นของมีอยู่เป็นอยู่โดยธรรมชาติธรรมดา สิ่งเหล่านี้จะสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นแก่จิตใจของบุคคลหรือไม่ ก็อยู่ที่บุคคลเหล่านั้นมีกิเลสอยู่ภายในใจหรือไม่ ถ้ามีกิเลสก็สร้างความเปลี่ยนแปลงเป็นความรัก ความชัง ขึ้นมาได้ ถ้าใจไม่มีกิเลส รูปก็เป็นเพียงสักแต่ว่ารูป เสียงเป็นต้น ก็เป็นเพียงสักแต่ว่าเสียงเท่านั้น พระอรหันต์ท่านก็เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโสภณูปะ แต่เพราะภายในใจท่านไม่มีกิเลส รูปเสียงกลิ่นรส นั้น จึงไม่สามารถสร้างความรู้สึกรู้สึก ยินดี ยินร้าย หรือความรู้สึก ขึ้นลงให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของท่านได้ แต่สำหรับปุถุชนแล้ว ปุถุชนมีความยินดี มีความพอใจ มีความกำหนดรักใคร่ ในอารมณ์ต่าง ๆ เมื่อได้เป็นรูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ จึงมีความกำหนด พพอใจ ยินดี หรือไม่กำหนด ไม่พอใจ ไม่ยินดี ตามสมควรแก่กิเลส ที่มีอยู่ภายในใจอันเป็นเหตุให้กำหนดอารมณ์ว่าดีหรือไม่ดี ถ้ากำหนดว่าดี กิเลสสายโลภะความโลภ ความอยากได้ก็บังเกิดขึ้น ถ้ากำหนดว่าไม่ดี กิเลสสายโทสะก็จะบังเกิดขึ้น ครอบงำใจของบุคคล การปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจึงทรงมุ่งเน้นไปที่การบรรเทากิเลส คือ

แบบประกอบนักธรรมโท - ธรรมปริตรรศน์ เล่ม ๒ - หน้าที่ 15

พวกกลุ่มกิเลสตาม ไม่ได้มุ่งไปแก่ฝ่ายที่เป็นวัตถุตาม เพราะวัตถุตามเป็น
ผลิตผลของธรรมชาติ เป็นเพียงกำหนดรู้ไว้เท่านั้นว่า อะไรเป็นอะไร แต่
ส่วนของกิเลสตาม เป็นส่วนที่ต้องพิจารณาให้เห็นโทษแล้วพยายามละไป
โดยลำดับ

ทฤษฎี ๕

สัตตทฤษฎี   ความเห็นว่าเที่ยง

อุจเจททฤษฎี   ความเห็นว่าขาดสูญ

ในความหมายโดยทั่วไป คำว่า **ทฤษฎี** แปลว่า ความเห็น เป็นคำกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่ว ถ้าต้องการจะให้เป็นความเห็นดี และเห็นชั่ว ท่านจะใส่คำว่า สัมมาทฤษฎี แปลว่าความเห็นชอบ หรือ มิจฉาทฤษฎี ความเห็นผิดลงไป แต่โดยทั่วไป ถ้าใช้คำว่าทฤษฎีเฉย ๆ มักหมายเอามิจฉาทฤษฎี ถือว่าเป็นความเห็นผิด

เห็นอย่างไรจึงเรียกว่าเที่ยง ?

ความคิดเห็นนี้ สืบเนื่องมาจากความเข้าใจว่า ชีวิตของแต่ละคนนั้น เป็นส่วนย่อยที่แยกมาจาก ปรากฤต และ ปรมาตมัน ทุกชีวิตเมื่อสำรอก กิเลสออกแล้ว จะกลับเข้าไปอยู่ร่วมกับมหาตมันหรือปรมาตมันเหมือนเดิม เพราะแยกมาจากนั้น ความเห็นของคนกลุ่มนี้ถือว่า " สรรพสิ่งไม่มีความเปลี่ยนแปลงเป็นของเที่ยงแท้มิได้สูญหายไปไหน มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ตายไปแล้วจะต้องกลับไปเกิดอีก ความคิดแนวนี้ยังแบ่งออกเป็น ๒ สาย คือ

๑. ถือว่าคนเราตายจากอะไร จะต้องกลับไปเกิดเป็นอย่างนั้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

๒. ถือว่า มีการเปลี่ยนแปลง เช่นคนจนอาจตายไปเกิดเป็นคนรวยได้ เป็นต้น

ความคิดสายนี้ โยงเข้าหาสรรพสิ่งในปัจจุบัน โดยเขาถือว่าสิ่งทั้งหลายเป็นของคงที่ ไม่มีการแปรผันเป็นอย่างอื่น เช่นน้ำก็คงเป็นน้ำซึ่งมีความเย็นอยู่ตลอดไป ถึงแม้จะนำไปต้มให้ร้อน ก็ดำรงอยู่ชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้น ในที่สุดจะกลับเป็นความเย็นตามธรรมชาติเดิมของมัน แม้ว่าจะกลายเป็นไอลอยไปบนท้องฟ้า แต่จะตกกลับมาเป็นฝนอีก สรรพสิ่งจึงเป็นของเที่ยงแท้ และคงอยู่ในสภาพเดิมตลอดไป ไม่มีอะไรมาทำให้เปลี่ยนแปลงได้ ดังวาทะที่ว่า " วิญญูณนี้เท่านั้นเล่นไป ท่องเที่ยวไป หาใช้สิ่งอื่นไม่ " ทฤษฎีนี้เป็นคำสอนของท่านปุกุทธกัจจายนะ ซึ่งเป็นหนึ่งในจำนวนครูทั้ง ๖ ในยุคพุทธกาล

ทำไมสัตสตทฤษฎีจึงเป็นมิจฉาทฤษฎี และ พระพุทธศาสนามีหลักการอย่างไร ?

พระพุทธศาสนาถือว่า ความเห็นเช่นนี้เป็นมิจฉาทฤษฎี เพราะ

๑. เป็นความเห็นที่ขัดแย้งกับกฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยง ซึ่งปรากฏในสรรพสิ่ง เป็นการปิดโอกาสที่จะพัฒนา ยกระดับความประพฤติของตนให้สูงขึ้น เพื่อบรรลุมรรคผล นิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๒. พระพุทธศาสนาถือว่า สรรพสิ่งเกิดขึ้นจากการรวมตัวของสิ่งเล็ก ๆ จำนวนมาก ที่เรียกว่า อณู ปริมาณ แม้สิ่งเล็ก ๆ เหล่านั้นก็มี

การเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สิ่งประกอบด้วยส่วนเล็ก ๆ เหล่านี้ก็เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็น สัตว์ บุคคล หรือสิ่งของก็ตาม

๓. แม้แต่ปฏิสนธิวิญญาณ ซึ่งจะต้องถือปฏิสนธิในกำเนิดต่าง ๆ ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจของกรรม ที่แต่ละคนได้กระทำลงไป เพราะกรรมจะเป็นผู้แบ่งแยก ให้คนดี เลว แตกต่างกัน ด้วยว่าสัตว์โลก ย่อมเป็นไปตามกรรม

๔. **สัตตทิกฺขุ** เป็นความถ่อมที่ ทำให้บุคคลผู้นั้น ไม่สนใจที่จะทำความดี หรือละความชั่ว เพราะยอมรับว่า ตนจะต้องเป็นอย่างนั้นต่อไป ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นการปิดโอกาสในการที่จะเรียนรู้ ศึกษา ปฏิบัติ เพื่อความประณีตแห่งจิตในระดังต่าง ๆ

ความเห็นอย่างไร จัดเป็นอุจเจททิกฺขุ ?

อุจเจททิกฺขุ นั้น มีความเห็นแบ่งออกเป็นสองอย่าง คือ

๑. ถือว่าชีวิตหลังจากตายแล้ว หรือ สรรพสิ่งที่มีอยู่ล้วนแล้วแต่ต้องสูญหายไปทั้งหมด

๒. ถือว่าสูญบางสิ่ง แต่บางสิ่งไม่สูญ

ความเห็นนี้ เป็นของท่านอชิตเกสกัมพล ซึ่งนิยมการนุ่งห่มผ้า กัมพลที่ทำด้วยผมคน เป็นคณาจารย์ท่านหนึ่งในพุทธสมัย ท่านมีความเห็นว่า " สรรพสิ่งเป็นการรวมตัวของธาตุ เมื่อธาตุเหล่านั้นแยกจากกันแล้ว ก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่อีกต่อไป ชีวิตหลังจากตายจึงไม่มี คนเราตายแล้วก็จบสิ้นกัน แม้มารดา บิดา บาบ บุญ การเช่นสรวง อ้อนวอน การบูชา

เป็นเรื่องไร้สาระ เพราะทุกชีวิตจะสิ้นสุดลงที่เชิงตะกอน ความคิดแนวนี้
เป็นวัตถุนิยมที่จัดมาก เพราะยังได้ปฏิเสธการกระทำ ที่เป็นความดีใน
ปัจจุบันด้วย เช่น

- มารดาบิดา กับ บุตรธิดา ไม่มีบุญคุณอะไรกัน เมื่อเกิดลูกมา
แล้วก็ต้องเลี้ยง และไม่ถือว่าเป็นบุญเป็นคุณอะไรต่อกัน ที่จะต้องตอบแทน
ในภายหลัง

- อาจารย์สอนศิษย์เป็นเรื่องของงาน เมื่อสอนแล้วก็แล้วกันไป
ศิษย์ไม่จำเป็นจะต้องตอบแทนบุญคุณอะไรต่ออาจารย์

- ชีวิตประกอบด้วยธาตุ ๔ เมื่อร่างกายแตกทำลายไป ธาตุเหล่านั้น
ก็จะกลับไปสู่สภาพเดิมของมัน เช่นน้ำกลับเป็นน้ำเป็นต้น เป็นการสิ้นสุด
กันสำหรับชีวิต ใครต้องการความสุขให้แสวงหาความสุขได้อย่างเต็มที่
โดยไม่ต้องคำนึงถึงศีลธรรม เพราะแม้สิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมก็สูญด้วย บรม
สุขของมนุษย์จึงอยู่ที่การตอบสนองความต้องการของตน ทางเนื้อหนัง
ได้มากที่สุดในโลกนี้เอง

ทำไมอุจเฉททิฎฐิจึงเป็นมิจฉาทิฎฐิ ?

ความเห็นในลักษณะนี้ ทำให้คนขาดความรับผิดชอบในศีลธรรม
ในตนเอง ต่อสังคม มุ่งแต่จะตอบสนองความต้องการของตนอย่างเดียว
เพราะถือว่า " เกิดหนเดียว ตายหนเดียว " ทำให้บุคคลเหล่านั้นปิดกั้นหน
ทาง ในการที่จะพัฒนายกระดับจิตของตน ให้สูงขึ้นเพราะไม่เห็นว่ามี
จำเป็นจะต้องทำเช่นนั้น

เกี่ยวกับสรรพสิ่งเกิดขึ้นจากการรวมตัวของธาตุนั้น พระพุทธ-
ศาสนารับรอง แต่สอนให้คนกำหนดรู้เอาไว้ เพื่อป้องกันไม่ให้หลงรักหลง
ซึ้งในสรรพสิ่งมากเกินไป แม้จะมีคำสอนในชั้นปรมัตถปฏิเสชความเป็น
สัตว์เป็นบุคคล แต่ยอมรับสิ่งเหล่านี้ในระดับ สมมติสัจจะ แม้ในระดับ
ปรมัตถธรรม ก็มีใช่เป็นการสอนให้คนไม่ยอมรับนับถือมารดา บิดา บุญ
บาป แต่สอนให้คนถ่ายถอนความยึดติด ในสรรพสิ่งด้วยอำนาจ ตัณหา
มานะ ทิฏฐิ ซึ่งตรงกันข้ามกับแนวคิดของ อชิตเกสกัมพล ดังกล่าวแล้ว

เทศนา ๒

ปุคคลาธิภูฐาน   มีบุคคลเป็นที่ตั้ง

ธัมมาธิภูฐาน   มีธรรมเป็นที่ตั้ง

๑. **ปุคคลาธิภูฐาน** คือ การแสดงธรรมหรือการบรรยายธรรม

แม้แต่การเรียบเรียงตำรับตำราต่าง ๆ จะมีลักษณะการเรียบเรียงอยู่ ๒ แนวใหญ่ ๆ อย่างที่ท่านใช้คำว่า ปุคคลาธิภูฐานา มีบุคคลเป็นที่ตั้ง หมายถึงการเทศน์การแสดงในลักษณะที่ยกตัวอย่างบุคคลนิทาน เรื่องราวต่าง ๆ ขึ้นมาแสดงแก่บุคคลผู้ฟัง เช่นเรื่องราวในชาดก เรื่องในพระธรรมบท ตลอดถึงการแสดงประวัติความเป็นมาของบุคคลต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ฟังมองคูลีลาชีวิตเรื่องราวของบุคคลเหล่านั้น รวมถึงหลักการดำเนินชีวิต การกระทำที่ผิดพลาดและการกระทำที่สร้างความสำเร็จให้แก่บุคคลนั้น ๆ มายึดถือเป็นแนวในการละเว้นและในการประพฤติปฏิบัติตามสมควรแก่กรณี การเทศน์การแสดงแนวนี้เรียกว่า ปุคคลาธิภูฐาน มีบุคคลเป็นที่ตั้ง

๒. **ธัมมาธิภูฐาน** เป็นการอธิบายชี้แจงถึงหลักธรรม ชี้ถึงลักษณะสภาวะ กิจ หน้าที่ ของธรรมะนั้น ๆ ตลอดถึงเหตุที่เป็นปัจจัยให้เกิดธรรมะเหล่านั้น เช่นอธิบายลักษณะของหิริ ความละอายต่อบาป ว่า ได้แก่อาการละอายขะเขยงรังเกียจต่อบาป อกุศลต่าง ๆ แสดงออกมาในรูปของการไม่ยอมกระทำความบาป ทำอกุศล หรืออธิบายลักษณะของศีลว่า ได้แก่ การเจตนาวิริตังคเวณ ไม่กระทำ ไม่ละเมิด ซึ่งบทยัญญัตติที่พระพุทธเจ้าได้ทรง

บัญญัติไว้ เรียกว่าศีล หรือนำเอาลักษณะของศรัทธาความเชื่อมาแสดงว่า
อาการของศรัทธาได้แก่ อาการที่น้อมใจเชื่อในวัตถุ บุคคล เรื่องราวที่ควร
แก่การเชื่อถือ เมื่อความเชื่อบังเกิดขึ้นแล้ว จะมีความผ่องใส ปราศจาก
ความเคลือบแคลง ปรากฏขึ้นภายในจิต จิตใจก็ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในเรื่อง
ที่ตนเชื่อถือ และแม้แต่การนำเอาธรรมะเหล่านี้มาอธิบายชี้แจงขยายความ
เนื้อหาสาระ ลักษณะ เหตุเกิดของธรรมะแต่ละข้อ เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความรู
ความเข้าใจในธรรมะเหล่านั้น เรียกว่า **สัมมาทิฐฐาน**

ธรรม ๒

รูปธรรม   สภาวะเป็นรูป

อรุปรธรรม   สภาวะไม่ใช่รูป

สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็เรียกว่า เป็นรูปกับนาม ดังนั้นสภาวะเหล่าใด ที่บุคคลรับรู้ด้วยตา ด้วยหู ด้วยจมูก ด้วยลิ้น ด้วยกาย ที่เรียกว่ารูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ สภาวะเหล่านั้น เรียกว่า สภาวะที่เป็นรูป

ส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น ความรัก ความเมตตา ความกรุณา ความอดทน และแม่แต่มรรค ผล นิพพาน จัดเป็นอรุปรธรรมคือ สภาวะที่ไม่ใช่รูป กล่าวอีกนัยหนึ่ง รูปธรรมก็คือสิ่งที่เสื่อมสลายไปเพราะเหตุปัจจัย หรือรูปขันธ์ในขันธ์ ๕ อรุปรธรรม ก็คือส่วนที่เป็นนามขันธ์ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ แต่อรุปรธรรมนั้น ยังมีความหมายกว้างออกไป จนถึงอริยมรรค อริยผล ซึ่งเป็นนามธรรมชั้นสูงด้วย

ธรรม ๒

โลกียธรรม   ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก

โลกุตรธรรม   ธรรมอันพ้นวิสัยของโลก

๑. **โลกียธรรม** หมายถึงธรรมที่เป็นกุศล อกุศล และเป็นกลาง ๆ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดบุญ เกิดบาป ทำให้ผู้ประพฤติ ผู้กระทำ ประสบความทุกข์ ความสุข ในชั้นของโลก ในด้านความสุข สามารถสร้างความสุขที่ประณีตขึ้นไป ยังต้องบังเกิดในภพชาติต่าง ๆ ที่ประณีตขึ้นไปโดยลำดับจนถึงพรหมโลกในที่สุด ได้ชื่อว่าโลกียธรรมทั้งหมด ดังนั้น คีต ๕ ประการ ก็คือ ธรรม ๕ ประการ คือ ความเมตตา สัมมาอาชีพ สทาร์สันโดษ คือ ยินดีในภรรยาของตนเอง พุคความจริง ความมีสติและประโยชน์ในปัจจุบัน มีความหมั่น ขยันในการทำงาน การรู้จักเก็บออมรักษาทรัพย์สมบัติเอาไว้ คบหาสมาคมกับคนดีเป็นมิตรเป็นหาย รู้ประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ เป็นต้น ได้ชื่อว่าเป็นโลกียธรรมทั้งหมด

๒. **โลกุตรธรรม** คือธรรมอันพ้นวิสัยของชาวโลกทั่ว ๆ ไป เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ได้แก่ธรรมะเพียง ๘ ประการ คือ โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกิทาคามิมรรค สกิทาคามิผล อนาคามิมรรค อนาคามิผล อรหัตมรรค อรหัตผล กับนิพพาน รวมเรียกว่า โลกุตรธรรม เพื่อให้เกิดความเข้าใจง่าย นอกจากมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ แล้ว นอกจากนั้นได้ชื่อว่าเป็นโลกียธรรมทั้งหมด ส่วนมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ได้ชื่อว่า โลกุตรธรรม ธรรมอันพ้นวิสัยของชาวโลก

ธรรม ๒

สังขตธรรม   ธรรมอันปัจจัยปรุง

อสังขตธรรม   ธรรมอันปัจจัยไม่ได้ปรุง

ธรรมในที่นี้ เป็นการทรงจำแนกธรรมออกไปเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นการรวมสิ่งที่เรียกธรรมไว้ทั้งหมดในที่เดียวกัน ทำนองเดียวกับโลกียธรรม และโลกุตระธรรม คือ

๑. **สังขตธรรม** ได้แก่สิ่งที่ป็นรูปธรรมก็ตาม นามธรรมก็ตาม ที่เกิดจากเหตุปัจจัย ไม่สามารถรักษาสภาพเดิมของตนไว้ได้ ต้องเปลี่ยนแปลง แปรปรวนอยู่ทุกขณะ ถ้าสิ่งที่มีชีวิตเรามากใช้คำว่า **เกิด แก่ ตาย** ถ้าสิ่งไม่มีชีวิตเรามากใช้คำว่า **เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป** หรืออาจจะพูดว่าเกิดขึ้นในเบื้องต้น แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปท่ามกลาง แดกสลายไปในที่สุด ถ้ามองจากสามัญลักษณ์ หรือไตรลักษณ์ **สังขตธรรมก็ดี รูปธรรมก็ดี อรูปธรรมบางประเภทก็ดี โลกียธรรมก็ดี** ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ตกอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์ **ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา**

อรูปธรรม คือ มรรค ผล นิพพาน จัดเป็นโลกุตระธรรม ซึ่งได้แก่ **อสังขตธรรม** คือธรรมอันปัจจัยไม่ได้ปรุงแต่ง เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็น **สภาวะ** ที่เที่ยงแท้ เป็นบรมสุข และเป็นอนัตตา คือว่างจากตัวตน กิเลส ตัณหา เหตุฉะนั้นท่านจึงแสดงว่า

" นิพพานเป็นความสุขอย่างยิ่ง นิพพานเป็นความว่างอย่าง
ยิ่ง มนุษย์เหล่านั้นยอมไปสู่สถานที่ไม่จุติ ที่ไปแล้วไม่เศร้าโศก "

การที่ทรงจำแนกธรรมออกไปเป็น ๓ ชุค เป็นการแสดงธรรมแก่
ผู้ฟังที่แตกต่างกันในโอกาสต่างกัน แต่ขอบข่ายแห่งธรรมทุกชุก เป็น
อันหนึ่งอันเดียวกันกล่าว ซึ่งอาจสรุปได้ว่า

รูปธรรมทุกชนิดเป็นสังขตธรรม และเป็นโลกียธรรม นามธรรม
ทั้งหมดยกเว้น มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ล้วนเป็น โลกียธรรม และเป็น
สังขตธรรม นิพพานเป็นนามธรรม และเป็นอสังขตธรรม

ด้วยเหตุนี้ เมื่อทรงแสดงเรื่องไตรลักษณ์ จึงทรงแสดงว่า

สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายทั้งปวง
เป็นทุกข์ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เพราะว่ามีธรรมบางอย่างเป็น
สังขาร บางอย่างเป็นอสังขตคือพระนิพพานนั่นเอง.

นิพพาน ๒

ปรมัตถธรรมทั้ง ๔ ที่ท่านแสดงไว้ในพระอภิธรรมคือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน นิพพานจึงถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ที่สำคัญคือนิพพานเป็นสภาวะที่ตรงกันข้ามกับปรมัตถธรรม ๓ ข้อข้างต้น เรื่องของนิพพานจึงไม่อาจจะรู้ได้ด้วยคำอธิบาย แต่ต้องรู้ได้ด้วยการบรรลุของผู้ปฏิบัติตามองค์อริยมรรคทั้ง ๘ ประการ ได้สมบูรณ์ ในที่นี้จะแสดงเรื่อง นิพพาน พอเป็นแนวทางการศึกษา คือ

๑. นิพพาน เป็นอรุปรธรรม เป็นนาม แต่ไม่ใช่นามขั้น นิพพานจึงเป็นขั้นวิมุตติ คือพ้นจากความเป็นขั้น และพ้นจากกาลทั้ง ๓ ด้วย จึงเป็น กาลวิมุตติ

๒. นิพพาน พ้นจากสิ่งปรุงแต่งทั้งปวง เหตุฉะนั้นนิพพานจึงเป็นอสังขตธรรม เมื่อว่าโดยสภาพ นิพพานเป็นอนัตตลักษณะ ในข้อที่ว่าเป็นสิ่งว่างเปล่าปราศจากตัวตน ดำรงอยู่ในสภาพที่ว่างเปล่าเช่นนั้นตลอดไป ไม่มีอะไรที่จะมาปรุงแต่งให้กลายเป็นไม่ว่างไปได้ ดังนั้น " นิพพานํ ปรมํ สุญญํ นิพพานังจิงว่างอย่างยิ่ง "

๓. ท่านได้แสดงภาวะของนิพพานไว้ว่า " มีความสงบจากเพลิงทุกข์ เป็นลักษณะ มีความไม่แตกดับเป็นกิจ ไม่มีนิमितเครื่องหมายเป็นอาการปรากฏ มีความออกไปจากภพเป็นผล "

๔. พระอนุรุทธาจารย์ ได้แก้ว่าพรรณนาพระนิพพานไว้ว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณอันยิ่งใหญ่ พ้นแล้ว
จากค้นหาเครื่องร้อยรัด ตรัสรู้ธรรมส่วนหนึ่ง ธรรมที่ไม่ตาย ธรรมที่เที่ยง
ธรรมที่ปัจจัยอะไร ๆ ปรุงแต่งไม่ได้ ธรรมที่ไม่มีสิ่งใดประเสริฐยิ่งกว่า

๕. เมื่อก้าวอย่างสามัญที่สุด นิพพาน คือ เป็นที่ดับสนิทแห่งค้นหา
ซึ่งเมื่อดับไปแล้วจะไม่เกิดขึ้นอีก กิเลสดับสิ้นไปเมื่อใด เมื่อนั้นแหละจะถึง
ซึ่งนิพพาน ธรรมชาติที่พ้นจากค้นหาเครื่องร้อยรัดนั้นเรียกว่า นิพพาน
ธรรมชาติของสันติ ที่เกิดโดยพ้นจากค้นหา เรียกว่านิพพาน

เมื่อว่าโดยประเภท นิพพานมี ๒ ประเภท คือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน ดับกิเลสยังมีเบญจขันธ์เหลือ

๒. อนุปาทิเสสนิพพาน ดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน คือนิพพานที่ดับสิ้นแต่กิเลสอย่างเดียว ส่วน
ขันธ์ ๕ ยังเหลืออยู่ คือ สภาพที่ทำให้สิ้นจากกิเลสในขณะแห่งมรรค คือ
สอุปาทิเสสนิพพาน

๒. อนุปาทิเสสนิพพาน คือความดับทั้งกิเลสและขันธ์ หรือสภาพที่
ไม่เกิดซึ่งขันธ์ หลังการดับของพระอรหันต์นั้น มีนามว่าอนุปาทิ-
เสสนิพพาน

ท่านอธิบายลักษณะของนิพพานทั้ง ๒ ไว้หลายนัยเช่น

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน มีอธิบายอยู่ ๒ นัย นัยหนึ่ง หมายถึง
การดับกิเลสของพระอริยบุคคลระดับโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี ล้วน
ได้ชื่อว่าเป็น สอุปาทิเสสนิพพานทั้งหมด แต่ว่าโดยนัยหนึ่งหมายถึงการ

ดับกิเลสอย่างสิ้นเชิงของท่านผู้บรรลุอรหัตต์เป็นพระอรหันต์ในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ได้ชื่อว่าเป็นสุปาติเสสนิพพาน คือดับกิเลสแต่ยังมีขันธูปฐิคือมีขันธเหลืออยู่

สุปาติเสสนิพพาน หมายถึงกรดดับกิเลสของพระอรหันต์ในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่

๒. **อนุปาติเสสนิพพาน** ก็มีนัยอธิบายอยู่ ๒ นัย คือนิพพานของพระอรหันต์ผู้ไม่ยินดีในเวทนาทั้งปวง ได้แก่พระอรหันต์ที่เข้าสัญญาเวทียตนิโรธ คือเข้าสมาบัติที่ดับสัญญา คือความจำ เวทนาคือความเสวยอารมณ์ ได้ชื่อว่าอนุปาติเสสนิพพาน อีกนัยหนึ่ง อนุปาติเสสนิพพาน ได้แก่นิพพานของพระอรหันต์ ที่ท่านดับกิเลสคือสังโยชน์ ๑๐ ประการได้อย่างสิ้นเชิง แต่ว่าโดยความหมายทั่ว ๆ ไปแล้ว

อนุปาติเสสนิพพาน เป็นการดับกิเลสทั้งชีวิตของพระอรหันต์องค์นั้น บางครั้งท่านก็เรียกให้แตกต่างกันออกไป ในกรณีของอนุปาติเสสนิพพาน ท่านเรียกว่าปรินิพพาน ที่แปลว่าดับรอบ คือดับทั้งกิเลสและดับทั้งชีวิต

เมื่อกล่าวโดยอาการที่เข้าถึงนิพพาน ท่านเรียกชื่อตามการเห็นพระไตรลักษณ์ข้อไหนก่อน ก็เรียกชื่อนั้น แบ่งออกเป็น ๓ คือ

๑. ผู้เจริญวิปัสสนากาวนา จนเห็นอนิจจัง ความไม่เที่ยง อันปราศจากนิमितเครื่องหมาย แล้วเพ่งอนิจจังต่อไป จนบรรลุมรรคผล มีนิพพานเป็นอารมณ์ เรียกว่า **อนิมิตตนิพพาน**

๒. ผู้เจริญวิปัสสนา จนเห็นไตรลักษณ์คือทุกข์ว่า ทนอยู่ไม่ได้ต้องเปลี่ยนแปลงไป หาปณิธิคือที่ตั้งไม่ได้ แล้วเพ่งทุกข์ต่อไป จนบรรลุมรรคผล มีนิพพานเป็นอารมณ์ เรียกว่า **อัปปณิหิตนิพพาน**

๓. ท่านที่เจริญวิปัสสนากาวนา จนเห็นไตรลักษณ์คืออนัตตาเห็นความไม่ใช่ตัวตน บังคับไม่ได้เป็นความว่างเปล่า แล้วเพ่งอนัตตาต่อไป จนบรรลุมรรคผล มีนิพพานเป็นอารมณ์ เรียก **สุญญตนิพพาน**

นิพพาน โดยสภาพคือเป็นสันติสุข ที่สงบจากกิเลสและขันธมี ๒ ประเภท คือ สอุปาทิเสสนิพพาน และอนุปาทิเสสนิพพาน มีอาการเข้าถึง ๓ คือ อนิมิตตนิพพาน อัปปณิหิตนิพพาน และ สุญญตนิพพาน ส่วนคุณแห่งนิพพาน ท่านพรรณนาไว้เป็นจำนวน ๑๐๐ เช่น คับทุกข์ พ้นจากราคะไม่มีเศษเหลือ คับภพไม่มีเศษเหลือ เป็นต้น.

บูชา ๒

อามิสบูชา บูชาด้วยอามิส คือ วัตถุสิ่งของ

ปฏิบัติบูชา บูชาด้วยปฏิบัติตาม

บูชา หมายถึงการแสดงความยอมรับนับถือ เชื่อฟัง และพร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติตาม ในทางพระพุทธศาสนานั้น ได้แสดงการบูชาต่อผู้ที่ควรบูชาว่า เป็นอุคคมงคลประการหนึ่งในมงคลทั้ง ๓๘ ประการ ประเภทของการบูชา ทรงจำแนกแสดงโดยสรุปไว้เป็น ๒ ประการ คือ

๑. อามิสบูชา บูชาด้วยอามิส คือ วัตถุสิ่งของต่าง ๆ เช่นการให้เสื้อผ้า อาหาร ที่อยู่ ที่อาศัย ยานพาหนะ ยาแก้ไข้ ตลอดจนการมอบหมายให้สิ่งที่เป็นรูปธรรมต่าง ๆ โดยอาศัยการสำนึกเห็นคุณธรรมความดีของผู้ที่ตนบูชา เช่น การที่พุทธศาสนิกชนได้ทำบุญตักบาตร ไหว้พระสวดมนต์ บูชาพระรัตนตรัยด้วยดอกไม้ รูปเทียน และของหอมต่าง ๆ สิ่งเหล่านั้นล้วนแล้วแต่เป็นวัตถุ ซึ่งบุคคลได้นำมาบูชาต่อพระรัตนตรัย การบูชาที่ใช้วัตถุทั้งหมดเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งการยอมรับนับถือยกย่องเชิดชูของตน เรียกรบชานี้ว่าเป็นอามิสบูชา คือ บูชาด้วยวัตถุสิ่งของ

๒. ปฏิบัติบูชา บูชาด้วยการปฏิบัติตาม ได้แก่ เมื่อบุคคลยอมรับนับถือ เชื่อฟังท่านผู้ควรแก่การสักการะบูชา เช่น พุทธศาสนิกชนยอมรับนับถือพร้อมที่จะเชื่อฟัง พระพุทธคำรัสตริ์สสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า

ผู้ทรงเป็นพระบรมศาสดา แล้วน้อมตนเข้าหาธรรมะที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดง
เอาไว้ ด้วยการปฏิบัติ ตามสมควรแก่ฐานะที่ตนเป็นพ่อเป็นแม่ เป็น
อุบาสก เป็นอุบาสิกา เป็นภิกษุ เป็นสามเณร สรุปรวมว่า เป็นพุทธบริษัทที่ดี
ด้วยการปฏิบัติชอบตามธรรม ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงเอาไว้ พยายาม
ขจัด บรรเทา ขจัดเกลา พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมไม่สมของตนให้เจือจางเบา
บางลงไปโดยลำดับ ในขั้นของการปฏิบัตินั้นมีการก้าวรุกไปข้างหน้า มี
ความสะอาดเพิ่มขึ้น มีความสงบเพิ่มขึ้น มีเหตุผลในการดำรงชีวิตมาก
ขึ้น ปฏิบัติตรงตามหลักธรรมคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติและ
ทรงแสดงไว้ และผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัตินั้น ทำให้มีปัญญาสูงขึ้น จิต
สะอาดเพิ่มขึ้น มีเมตตากรุณาต่อบุคคลอื่นมากยิ่งขึ้น จนตนเองอยู่เหนือ
อำนาจของกิเลส แม้จะละกิเลสไปไม่หมด แต่ควบคุมความโลภ ความโกรธ
ความหลง เอาไว้ได้ ไม่ถึงกับโลกอยากได้ของของบุคคลอื่น ไม่พยายาม
ปองร้ายบุคคลอื่น เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม และแม้การปฏิบัติใน
ขั้นศีล ในขั้นการประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อบุคคลอื่น การชวนช่วย
ช่วยเหลือบุคคลอื่นในกิจการงานที่ชอบ การให้ส่วนบุญแก่บุคคลอื่น การ
ชื่นชมยินดีในการทำความดีของบุคคลอื่น การฟังธรรม การแสดง
ธรรม เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เชื่อว่าเป็นปฏิบัติบูชาทั้งนั้น

บูชา ๒ ประการนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้รับสั่งยกย่องปฏิบัติ
บูชา ว่าเป็นการบูชาต่อพระองค์อย่างยอดเยี่ยม เมื่อเทียบเคียงกันระหว่าง
บูชาทั้งสอง แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า ทรงปฏิเสธว่าการบูชาด้วยวัตถุ
สิ่งของต่าง ๆ ในระดับของทานมัย คือ บุญที่สำเร็จด้วยการให้ทานว่า
ไม่มีผล ไม่มีอานิสงส์ มีผลมีอานิสงส์ แต่เมื่อเทียบเคียงกับการปฏิบัติที่

สูงขึ้นไป ทานมัธยมก็มีผล มีอานิสงส์น้อยกว่า แต่เมื่อเรามองในแง่ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันแล้ว การบูชาด้วยอามิส คือ วัตถุสิ่งของ ก็เป็นการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าประการหนึ่งเหมือนกัน ดังนั้นในการบูชาด้วยอามิส จึงถือว่าเป็นปฏิบัติบูชาระดับหนึ่ง เพียงแต่ปฏิบัติบูชานั้นไม่จำเป็นจะต้องใช้วัตถุสิ่งของเสมอไปเท่านั้น

ดังนั้น บุคคลที่เคารพนับถือสักการะบูชาต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงพร้อมที่จะสร้างมงคลให้เกิดขึ้นในชีวิตของตน สร้างบุญ สร้างกุศลให้เพิ่มพูนขึ้นในจิตสันดาน ด้วยอาศัยการบูชาทั้ง ๒ ประการนั้น

ปฏิสันถาร ๒

อามิสปฏิสันถาร ปฏิสันถารด้วยอามิส คือ สิ่งของ

ธัมมปฏิสันถาร ปฏิสันถารโดยธรรม

คำว่า **ปฏิสันถาร** ได้แก่ การต้อนรับปราศรัยต่อแขกที่มาสู่สำนัก
ตน ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า เป็นหลักธรรมสำคัญสำหรับเจ้าถิ่น ที่
จะต้องแสดงความเอื้อเฟื้อ โมนิตรีจิตต่อผู้ที่มาเยือนตน ในชั้นของพระวินัย
ได้กำหนดไว้เป็นบทบัญญัติที่บุคคลจะต้องประพฤติปฏิบัติตาม เรียกว่า

อาคันตุกวัตร คือ วัตรที่เจ้าถิ่นจะต้องปฏิบัติต่อแขกผู้มาเยือน ไม่ว่าจะ
จะเป็นพระหรือจะเป็นชาวบ้านก็ตามและในขณะเดียวกัน ทรงยกย่องสรรเสริญ
การปฏิสันถารว่า เป็นปฏิบัติ เป็นปฏิบัติทำให้ผู้ปฏิบัติทำตัวให้ใกล้
มรรคผลนิพพานเข้าไป ดังนั้น เรื่องของปฏิสันถารทั้ง ๒ ประการ จึงเป็น
เรื่องของการประพฤติปฏิบัติธรรมะ ที่ทรงใช้คำว่า " **ปฏิบัติธรรม สมควร
แก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรม** " นั่นก็คือการต้อนรับปราศรัย
รับรองให้เหมาะสมแก่ฐานะแก่ความจำเป็นของบุคคลที่มาเยือนตน

อามิสบูชา ได้แก่การต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยข้าวปลาอาหาร
น้ำดื่ม หรือแม้แต่การให้พักพาอาศัย ให้ที่อยู่ที่อาศัย เป็นธรรมเนียมประการ
หนึ่ง ซึ่งถือประพฤติปฏิบัติกันในกลุ่มคนไทยและกลุ่มคนทั่ว ๆ ไป อย่าง
ที่ท่านกล่าวไว้ว่า " เป็นธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชาน
ต้องต้อนรับ " การต้อนรับด้วยเครื่องดื่ม เครื่องใช้ ข้าวปลาอาหารนั้นก็เป็
นการต้อนรับด้วยวัตถุสิ่งของ ที่เรียกว่า อามิส

ธัมมปฏิสันถาร เป็นการปฏิสันถารโดยธรรม มีการอธิบายกันว่า ได้แก่การกล่าวธรรมะให้ฟัง ซึ่งดูไปแล้วก็ไม่ใช่วิธีรับแขก เพียงแต่ใช้อาจจะให้คติแนะนำสั่งสอน และบอกกล่าวอะไรบ้าง แต่ไม่ใช่ว่าเป็นการบรรยายธรรมะให้แขกผู้มาเยือนฟัง ในขั้นนี้จึงน่าจะเป็นการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม อย่างที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงแสดงพระเมตตาเอาไว้ว่า ได้แก่การต้อนรับโดยสมควรแก่ฐานะของแขกผู้มา ว่าใครควรจะลุกขึ้นยืนรับ ใครควรจะไหว้ หรือใครควรจะออกไปต้อนรับถึงที่ไกล เป็นต้น ตลอดจนการแสดงความเอื้อเฟื้อให้เหมาะสมแก่ฐานะเหล่านี้ เช่นว่า คนระดับนี้ควรจะให้นั่งที่ไหน ควรจะใช้ภาชนะอะไรใส่เครื่องดื่ม หรืออาหาร ควรเริ่มต้นสนทนาปราศรัยอย่างไร เป็นต้น เพราะการต้อนรับแขกนั้น เนื่องจากแขกที่มาเยือนมีฐานะที่ไม่เหมือนกัน ถ้าแขกเป็นผู้น้อยไปต้อนรับเป็นการใหญ่โตไป ทำให้ผู้มาเยือนรู้สึกกระดากไม่สบายใจ แต่ถ้าแขกผู้ใหญ่ไปต้อนรับไม่เหมาะสมไม่ควรแก่ฐานะของท่าน เจ้าถิ่นก็เสียเกียรติเสียศักดิ์ศรี กลายเป็นคนไม่รู้ขนบธรรมเนียมประเพณีในการต้อนรับแขก ท่านที่เป็นแขกอาจจะรู้สึกไม่พอใจ ไม่ชอบใจ กลายเป็นอับมงคลไป แต่ถ้าหาว่าปฏิบัติต้อนรับแขกให้เหมาะสมแก่ฐานะของผู้มาเยือน ทั้งด้านที่จะพูด ที่จะนั่ง เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ที่จะนำมาต้อนรับแขก กิริยาอาการ การวางตัวต่อท่านผู้มาเยือน เป็นต้น ให้ปฏิบัติที่มีลักษณะให้เกียรติกับแขกผู้มาเยือน หรือเหมาะสมแก่เกียรติของท่านนี้ก็คือว่าเป็น ธัมมปฏิสันถาร

ปริเยสนา ๒

อริยปริเยสนา   แสวงหาอย่างประเสริฐ

อนริยปริเยสนา   แสวงหาอย่างไม่ประเสริฐ

ปริเยสนาทั้งสองประการนี้ มีอธิบายอยู่ ๒ ชั้น คือ

๑. **อริยปริเยสนา** การแสวงหาที่ประเสริฐนั้น โดยนัยทั่วไป หมายถึงการประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิตโดยการละการเลี้ยงชีวิตในทางผิด กฎหมาย ผิดศีลธรรม มาเลี้ยงชีวิตในทางที่ถูกต้องตามกฎหมายและศีลธรรม ซึ่งเป็นการเลี้ยงชีวิตที่ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตน ให้แก่บุคคลอื่น เรียกว่าอริยปริเยสนา การแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีวิตอย่างประเสริฐ อีกนัยหนึ่ง การแสวงหาคุณธรรมเป็นเครื่องดับเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ ทำให้ผู้ได้บรรลุ หลุดพ้นจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย เป็นที่สุด อันหมายถึงการแสวงหาบรรล ุผล นิพพาน ได้ชื่อว่าเป็นอริยปริเยสนา การแสวงหาอย่างประเสริฐ

๒. **อนริยปริเยสนา** การแสวงหาอย่างไม่ประเสริฐนั้น ก็มีนัยที่ตรงกันข้าม ได้แก่การเลี้ยงชีวิตของบุคคลในทางที่ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนและบุคคลอื่น นี้เป็นชั้นหนึ่ง อีกชั้นหนึ่ง หมายถึงการแสวงหาในสิ่งที่ยังประกอบด้วยความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย แม้จะเป็นการแสวงหาภพชาติที่ประณีตจากการบังเกิดในสวรรค์ ในพรหมโลก เป็นต้น แต่ชีวิตในลักษณะนั้น ก็คงมีแก่ มีเจ็บ มีตายอยู่ โดยความหมายชั้นสูงสุด การแสวงหาในลักษณะนี้ยังได้ชื่อว่าเป็นอนริยปริเยสนา คือการแสวงหาอย่างไม่ประเสริฐอยู่

ปาพจน์ ๒

ธรรม และ วินัย

คำว่า ปาพจน์ ได้แก่ พระพุทธศาสนา ที่อยู่ในฐานะเป็นองค์แทน พระผู้มีพระภาคเจ้า ดังที่ได้รับสั่งไว้ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า

ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยอันใดที่เราแสดงแล้ว บัญญัติ
แล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจะเป็นศาสดาของพวกเขา
เธอ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว

ดังนั้น ปาพจน์ ก็คือ องค์แทนพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ปรากฏอยู่ใน
ในรูปของพระธรรมวินัย

ธรรมะ เป็นเรื่องของคำสอนที่มุ่งขัดเกลากิเลสตัณหาของบุคคล
ให้มีความประณีตขึ้นไป ดึงคนออกไปจากความทุกข์ ความเดือดร้อน จาก
อำนาจของกิเลสต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลได้ประสบความสุข ความสงบ ตาม
สมควรแก่การประพฤติปฏิบัติของตน พระธรรม คือ คำสั่งสอนของพระผู้มี
พระภาคเจ้า จึงเป็นข้อธรรมเป็นองค์ธรรมที่ทรงแสดงชี้แจงสั่งสอนไว้
ในลักษณะที่เราพูดกันว่า

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

ชี้ทางบรรเทาทุกข์ ชี้อุบายเกษมสันต์
ชี้ทางพระนฤพาน อันพ้น โศกวิโยคภัย
กำจัดน้ำใจหยาบ สันดารบาปแห่งชายหญิง
สัตว์โลกได้พึงพิง ละบาปบำเพ็ญบุญ

ดังนั้นพระธรรมจึงไม่ใช่บทบัญญัติที่จะไปลงโทษผู้ละเมิด แต่ว่าบุคคลผู้ประพฤติผิดจากธรรมะจะได้รับผลเป็นความเดือดร้อนด้วยตัวของตัวเอง พระธรรมจึงมีลักษณะอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. **สวากขาตธรรม** เป็นระบบคำสอนที่ทรงจำแนกแสดงไว้ดีแล้ว โดยแยกออกเป็น **กุศลธรรม** คือ ความดีที่อำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ **อกุศลธรรม** คือ ความชั่วที่จะอำนวยความสะดวกให้เกิดเป็นความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ **อัพยาทธรรม** ธรรมที่เป็นกลาง ๆ มีผลอาจจะเป็นสุขก็ได้ เป็นทุกข์ก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่า บุคคลทำสิ่งกลาง ๆ นั้น ใช้สิ่งกลาง ๆ นั้น ด้วยแรงของกุศลหรืออกุศล เช่น มือก็เป็นกลาง ๆ แต่บุคคลอาจจะใช้มือไปทางดีก็ได้ ไม่ดีก็ได้ เป็นต้น

๒. **สัลเลขธรรม** คือ ธรรมะที่ขัดเกลากิเลสหรือสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม ซึ่งปรากฏในทางกาย วาจา และจิตใจของบุคคลให้เจือจาง เบาบางลงไป โดยลำดับ

๓. **นียยานิกธรรม** คือ นำผู้ประพฤติปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ให้ออกไปจากอำนาจของกิเลส อำนาจของความทุกข์ ความเดือดร้อนด้วยประการต่าง ๆ

๔. **สันติธรรม** เป็นธรรมะที่อำนวยความสะดวก ความสงบให้เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ละบาปบำเพ็ญบุญ และทำจิตของตนให้บริสุทธิ์หมดจดผลจากความสุข ความสงบ นั้น จะเกิดขึ้นตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ

พระวินัยคืออะไร เมื่อกล่าวโดยสรุป **พระพุทธบัญญัติ** คือ ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเอาไว้ และ**อภิธมาจาร** คือ มารยาทที่ควรแก่การประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมแก่ฐานะของตน รวมเรียกว่า พระวินัย พระวินัยจึงเป็นทางนำประพฤติปฏิบัติของบุคคล มีลักษณะเหมือนกับเส้นด้าย เหมือนกับไม้บรรทัด ที่จะควบคุมการประพฤติปฏิบัติของบุคคลให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง เป็นเรื่องของ**พุทธบัญญัติ** คือ ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็น**พุทธอาณัติ** คือ เป็นอำนาจของพระพุทธเจ้าที่จะบัญญัติสิกขาบทขึ้น เพื่อควบคุมความประพฤติของพุทธบริษัท เรื่องของวินัยจึงจำแนกออกไว้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

คิหิวินัย วินัยของชาวบ้านผู้ครองเรือน ได้แก่ คีต ๕ ประการ และ คีต ๘ ประการ

อนาคาริกวินัย วินัยของนักบวช ได้แก่ บทบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้สำหรับเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของผู้ที่บวชเข้ามา ซึ่งท่านใช้คำว่า สหธรรมิกทั้ง ๕ ประการ คือ ภิกษุ ภิกษุณี นางสิกขมานา สามเณร สามเณรี เรื่องของพระวินัยจึงมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

๑. เป็นข้อห้ามไม่ให้กระทำ ใครขึ้นกระทำลงไปก็มีโทษตาม

บทบัญญัติ

๒. เป็นข้ออนุญาตให้กระทำ ถ้าใครไม่กระทำ ไม่ประพฤติปฏิบัติ

ก็ถือว่าเป็นความผิด

ดังนั้น พระธรรมวินัย จึงอยู่ในฐานะศาสดาของพุทธศาสนิกชน

ทั้งหลาย

รูป ๒

มหาภูตรูป   รูปใหญ่

อุปาทายรูป   รูปอาศัย

คำว่า รูป แปลว่า สิ่ง que ล้อมสลายไป เพราะเหตุปัจจัย ดังนั้น สิ่งอะไรก็ตามที่บุคคลเห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู สูดดมด้วยจมูก ลิ้มด้วยลิ้น และถูกต้องด้วยกาย สรุปรวมว่าเป็น " รูป " ท่านจำแนกรูปออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ

๑. มหาภูตรูป รูปใหญ่ ได้แก่ ธาตุทั้ง ๔ ประการ คือ

๑. ลักษณะใดเข้มแข็ง ที่ปรากฏอยู่ในกายนี้ เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า เรียกว่า ปฐวีธาตุ คือ ธาตุดิน

๒. ลักษณะใดที่ไหลเอิบอาบไปมาได้ เช่น น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ น้ำเหลือง น้ำตา เพลวมัน ปัสสาวะ เป็นต้น เรียกว่า อาโปธาตุ คือ ธาตุน้ำ

๓. ลักษณะใดที่พัดผันไปมาได้ เช่น ลมหายใจ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้ ลมตามตัว เรียกว่า วาโยธาตุ คือ ธาตุลม

๔. ธาตุอันใดทำกายให้อบอุ่น ทำกายให้ทรุดโทรม ทำกายให้กระวนกระวาย เผาอาหารให้ย่อย เรียกว่า เตโชธาตุ คือ ธาตุไฟ รวมธาตุทั้ง

๔ ประการเข้าก็จัดเป็นมหาภูตรูป แปลว่า รูปใหญ่

๒. อุทาทายรูป รูปอาศัย ซึ่งโดยความหมายแล้วก็ได้แก่สิ่งที่เกี่ยวข้อง
เนื่องอยู่กับ ดิน น้ำ ลม ไฟ นั่นเอง อาศัยดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ
เป็นเครื่องประกอบ เป็นเครื่องแสดงออก ข้อนี้ท่านจำแนกไว้เป็น ๒๔
ประเภทด้วยกัน คือ

ปสาทรูป ๕ ได้แก่

๒.๑ สิ่งที่ทำบุคคลให้เห็นรูป เรียกว่า จักขุประสาท

๒.๒ สิ่งที่ทำให้บุคคลได้ยินเสียง เรียกว่า โสตประสาท

๒.๓ สิ่งที่ทำให้บุคคลรู้กลิ่นได้ เรียกว่า ฆานประสาท

๒.๔ สิ่งที่ทำให้บุคคลรู้รส เปรี้ยวหวานมันเค็มได้ เรียกว่า

จิหวาประสาท

๒.๕ สิ่งที่ทำให้บุคคลรู้จัก เย็น ร้อน อ่อน แข็งได้ เรียกว่า

กายประสาท

๕. ประการนี้เรียกว่า ปสาทรูป คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย

โคจรรูป คือ วิสัยของตา วิสัยของหู วิสัยของจมูก วิสัยของลิ้น
วิสัยของกาย ซึ่งสรุปรวมเป็นรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

ถาวรรูป ๒

อิตถิภาวะ ความเป็นผู้หญิง

ปุริสภาวะ ความเป็นผู้ชาย

หทัยรูป คือหัวใจที่ให้สำเร็จความคิด

ชีวิตรูป หมายถึงความเป็นอยู่ของชีวิตร่างกาย และสิ่งที่เกื้อกูล
รักษารูปให้ดำรงอยู่

อาหารรูปหรือโอหารูป หมายถึง อาหารรูปหรือสิ่งที่เราได้รับ
ประโยชน์จากอาหารที่ซึมซาบเข้าไปหล่อเลี้ยงร่างกาย

ปริเฉทรูป คือ ช่องว่างต่าง ๆ ที่มีอยู่ในร่างกาย คือช่องว่าง
ระหว่างเซลล์ต่าง ๆ ของร่างกาย เป็นต้น

วิญญัตติรูป ๒ คือ

กายวิญญัตติ อากาโรที่กายของบุคคล สัตว์สามารถเคลื่อนไหว
เปลี่ยนแปลงได้

วจีวิญญัตติ คือการที่บุคคลสามารถพูด เปล่งออกมาเป็นวาจาได้

วิการรูป ความเปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ ของร่างกาย ๓ ประการ

ลหุตารูป คือ ความเมา ความสละสลวย ความสามารถเคลื่อนไหว
อย่างคล่องแคล่วของร่างกาย จึงจะเห็นว่าร่างกายคนเป็นนั้นแตกต่างจาก
ร่างกายของคนตาย ร่างกายคนตายมีความหนัก เคลื่อนไหวไม่ได้

มุกุตารูป คือความอ่อนสลวยสามารถ ก้มเงย เอี้ยวเอน คุ้มแขน
เหยียดแขน หยิบของ ทำร่างกายให้เปลี่ยนแปลงไปได้ ยิ่งบุคคลที่ได้ฝึกปรือ
แล้วก็จะทำให้ร่างกายอ่อนสลวยไปด้วยวิธีต่าง ๆ ไม่แข็งกระด้างเหมือน
ร่างกายของคนตายแล้ว

กัมมัณญุตารูป ความควรแก่การงาน จะใช้เค็ม ใช้นั่ง ใช้หยิบ ใช้ดู
ใช้เหยียด ใช้กระทำสิ่งต่าง ๆ ได้

ลักษณะรูป ๔ คือ

อุปจยรูป ความรู้สึกเจริญเติบโตขึ้นไป ด้วยเหตุด้วยปัจจัยผ่านกาล
เวลาไปก็เติบโตขึ้นไป

สันตติรูป ความเกิดที่สืบเนื่อง ส่วนหนึ่งเมื่อเกิดแล้ว ส่วนหนึ่งก็ดับไปเหมือนกับน้ำไหลไฟสว่าง ชีวิตของคน ของสัตว์ ก็มีลักษณะอย่างนั้น แต่ในความเปลี่ยนแปลงนั้น เนื่องจากมีสิ่งเกิดขึ้นสืบเนื่องกันมา คนก็ไม่ค่อยจะเห็นความเปลี่ยนแปลง เช่น ขนเก่าหลุดร่วงไปขนใหม่เกิดขึ้นแทน เซลล์ต่าง ๆ ในร่างกายก็ตายไป เซลล์ใหม่ก็เกิดขึ้นมาแทน เป็นต้น

ขรตารูป ความคร่ำคร่า ความชำรุดทรุดโทรม เกิดขึ้นแก่ร่างกาย ชีวิตของบุคคลมีขรตายุอยู่ ๒ ชั้น ท่านเรียกว่า แก่ปิด กับ แก่เปิด แก่ปิดก็คือ ความเจริญเติบโตจากวัยเด็กสู่วัยเป็นหนุ่มเป็นสาวที่เราเรียกว่า เจริญวัย คือ ความเสื่อมที่ออกมาในรูปของความเจริญ ในรูปของความเติบโต ซึ่งก็เป็นอาการของความเปลี่ยนแปลงขั้นหนึ่ง แต่เมื่ออายุเลยวัยกลางคนไปแล้ว ความแก่จริง ๆ ก็ปรากฏ เช่น ผมหงอก ฟันหัก หนังเหี่ยวยุ่น มีความอ่อนเปลี้ยเพลียแรงลงไป ไม่มีกำลังเหมือนเดิม เป็นต้น

อนิจจตารูป ความเป็นของไม่เที่ยงแท้ ไม่ยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นคน เป็นสัตว์ ก็ตาม เกิดขึ้นตั้งอยู่แล้วในที่สุดก็จะเสื่อมสลายรวมกันแล้วก็เป็นรูป ๒๘ คือเป็นมหาภูตรูป ๔ กับอุปาทายรูป ๒๔

วิมุตติ ๒

ปัญญาวิมุตติ   ความหลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งปัญญา

เจโตวิมุตติ   ความหลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งใจ

วิมุตติ คือความหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสแห่งจิต มี ๒ บ้าง
๕ บ้าง คือ

๑. **เจโตวิมุตติ** ความหลุดพ้นจากอำนาจกิเลส ด้วยการฝึกจิตหรือบำเพ็ญกรรมฐานที่เรียกว่า สมถกรรมฐาน คือการงานที่บุคคลจะต้องทำทางใจ โดยอาศัยการระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า หรือ การทำใจให้สงบด้วยการกำหนดรู้ลมหายใจเข้า ออก เป็นต้น ในที่บางแห่งท่านกล่าวว่า สมถกรรมฐานนี้ ทำใจของคนให้สงบจาก " รากะ " ความกำหนัดในรูปเสียง เป็นต้น

๒. **ปัญญาวิมุตติ** ความที่จิตหลุดพ้นจากอำนาจกิเลส ด้วยการใช้ปัญญาพิจารณาด้วยการปฏิบัติ " วิปัสสนากรรมฐาน " ทำจิตของผู้ปฏิบัติให้หลุดพ้นจาก อวิชชาเป็นที่สุด เพราะการใช้ปัญญาในระดับนี้ ทำให้คนเข้าใจสรรพสิ่งตามความเป็นจริง ไม่มีความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ ด้วยอำนาจค้นหา ว่าของเรา, ด้วยอำนาจมานะ ว่าเราเป็นอย่างนั้น อย่างนี้, ด้วยอำนาจทิฏฐิว่า นั่นเป็นตัวตนของเรา ทำวิชชา คือความรู้ให้เกิดขึ้น ทำลายอวิชชา คือความไม่รู้ให้หมดไป

สังขาร ๒

อุปาทินนสังขาร   สังขารมีใจครอง

อนุอุปาทินนสังขาร   สังขารไม่มีใจครอง

คำว่า "สังขาร" แปลว่า สิ่งปรุงแต่งหรือเครื่องปรุงแต่ง หมายถึง สิ่งที่เกิดอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ธรรมชาติ ธรรมดา ได้กุมกันเข้าจากจุดที่ย่อยที่สุด ที่เรียกว่า ธาตุ และในธาตุเหล่านั้นก็มีส่วนผสมของดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ และแม้แต่วิญญาณ ธาตุแต่ละอย่าง จะปรากฏโดยลักษณะของตนเอง ซึ่งสามารถจะย่อยออกได้เป็นอนุเป็นปรมาณู สิ่งทั้งหลายในโลกนั้น จึงเกิดขึ้นจากการเกาะกุมของกลุ่มย่อย ๆ ก็อบรรดาอนุทั้งหลาย ทำให้เกิดเป็น สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตขึ้นในโลก ฉะนั้นในที่นี้ท่านจึงสรุปไว้เป็นสองฝ่ายด้วยกัน คือ

๑. อุปาทินนสังขาร สังขารที่มีใจครอง ได้แก่ สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย ประกอบด้วยเครื่องปรุงใหญ่ ๆ คือ ธาตุทั้ง ๖ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ และวิญญาณธาตุ เกาะกุมกันเข้า มีการสมมติบัญญัติกันว่า เป็นคน เป็น สัตว์ เป็นเทวดา เป็นพรหม เป็นต้น สังขารเช่นนี้เรียกว่า สังขารที่มีใจครอง สามารถเคลื่อนไหวไปไหนมาไหนได้ตามที่ต้องการ

๒. อนุอุปาทินนสังขาร สังขารที่ไม่มีใจครอง เมื่อก้าวโดยสรุปก็ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ประกอบประชุมกันเข้าเป็นส่วนย่อย ๆ เช่น หิน ทราย กรวด จนใหญ่เป็นภูเขา เป็นต้นไม้ เป็นต้น เป็นดิน เป็นแผ่นดิน เป็น

จอมปลวก เป็นต้น ตลอดถึงรถ เรือ ยานพาหนะ นานาชนิด สิ่งเหล่านี้สรูป
รวมเป็นสังขารเหมือนกัน เพราะประกอบด้วยกลุ่มธาตุคือ ดิน น้ำ ไฟ
อากาศ มาผสมกันเข้า สมมติบัญญัติเรียกขานกันไปตามลักษณะของสิ่ง
เหล่านั้น

สังขารทั้งสองประเภทนี้ เกิดขึ้นด้วยกฎเกณฑ์เงื่อนไขตามธรรม-
ชาติธรรมดาบ้าง เกิดขึ้นจากการปรุงแต่ง การสร้างสรรค์ขึ้นของมนุษย์
เป็นต้นบ้าง โดยสภาพของความเป็นจริงแล้วก็ตกอยู่ในสภาวะที่ไม่เที่ยง
สังขารจึงเป็นปรากฏการณ์ของธรรมชาติ ที่เกิดขึ้นโดยกฎเกณฑ์เงื่อนไข
ของธรรมชาติบ้าง เป็นการสร้างสรรค์ พัฒนาของมนุษย์บ้าง แต่ในที่สุดก็
ต้องแตกสลายไปตามกฎเกณฑ์เงื่อนไขของธรรมชาติ ธรรมดา ลักษณะ
การแตกต่างของสังขารที่มีใจครองและไม่มีการครองนั้น ก็สามารถดูได้ใน
ที่ทั่ว ๆ ไป สังขารที่มีใจครองสามารถที่จะเคลื่อนไหวไปได้ และธาตุ
ที่ประชุมกันก็แตกต่างกัน คือ ที่มีใจครองประกอบด้วยธาตุ ๖ คือ ดิน
น้ำ ลม ไฟ อากาศและวิญญาณ ที่ไม่มีใจครองนั้นประกอบด้วยธาตุ ๕
คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ

สมาธิ ๒

อุปจารสมาธิ   สมาธิเป็นไปเฉียด ๆ

อัปนาสมาธิ   สมาธิอันแน่วแน่

สมาธิ คือการที่จิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหวไปกับอารมณ์ภายนอกที่มากระทบ แต่จะสงบอยู่จุดใดจุดหนึ่ง เช่น อ่านหนังสือ จิตสงบอยู่กับหนังสือ ก็เรียกว่า อ่านหนังสืออย่างมีสมาธิ ทำงานจิตจดจ่ออยู่กับการทำงานก็เรียกว่า ทำงานอย่างมีสมาธิ แต่ว่า สมาธิระดับนั้นเป็นสมาธิที่เกิดขึ้นเพียงชั่วขณะ ในที่สุดจิตก็จะวิ่งไปรับอารมณ์อื่นต่อไป ฉะนั้นในทางพระพุทธศาสนาจึงได้แสดงหลักการปฏิบัติเพื่อ พัฒนาจิตใจของบุคคลให้มีความสงบเพิ่มขึ้นโดยลำดับ ด้วยการปฏิบัติที่เรียกว่า " สมถกรรมฐาน " คือ กรรมฐานเป็นอุบายสงบใจ จะถามว่า สงบใจจากอะไร ก็ตอบได้ว่า สงบใจจาก " นีวรณ " ซึ่งเป็นกิเลสกันจิตทั้ง ๕ ประการ โดยการบำเพ็ญสมถกรรมฐาน จะใช้อะไรเป็นอารมณ์กำหนดระลึกก็ตาม เมื่อถึงจุดหนึ่งแล้ว จิตใจจะสงบอยู่กับอารมณ์ของกรรมฐานนั้น ๆ เช่น ใช้หลักอานาปานสติ ใจก็จะสงบอยู่กับอานาปานสติ อยู่กับลมที่จะกระทบ หรืออยู่กับจุดภาวนาว่า พุทโธ เป็นต้น

ความสงบมีอยู่ ๓ ระดับ ระดับหนึ่งบางทีก็สังเกตไม่ทัน ที่เรียกว่า

๑. **ขณิกสมาธิ** คือ สงบได้ชั่วขณะเดียว ครู่เดียว ท่านจึงไม่จัดเป็นสมาธิ สมาธิจริง ๆ จึงเริ่มจาก

๒. **อุปจารสมาธิ** คือ ใกล้เคียงความสงบเข้าไป คือเมื่อก่อนนี้จิตใจของบุคคลก็วิ่งส่ายไปในอารมณ์ต่าง ๆ แต่ในการปฏิบัติสมถกรรมฐานพอถึงจุดหนึ่งจิตจะสงบแน่วแน้อยู่กับอารมณ์ที่กำหนดคระลิก อาจจะเป็นเวลา ๓ นาที ๔ นาที หรือ ๖-๗ นาที แล้วในที่สุดจิตก็ออกไปรับอารมณ์ภายนอกอีก ในช่วงที่จิตสงบอยู่นั้นถือว่าเป็นอุปจารสมาธิ คือ ใกล้เคียงความสงบเข้าไป

๓. **อัปนาสมาธิ** คือ ความสงบนั้นได้ลุ่มลึกลงไปจนตัดอารมณ์ภายนอกได้ แม้เสียงจะผ่านเข้ามาทางหูก็ไม่รับรู้ ไม่ได้ยิน ความสงบเหล่านี้แน่วแน่วไปจนถึงระดับของฌาน คือเข้าไปในองค์ฌาน ๔ ประการ เช่นว่านั่งกรรมฐาน ๑ ชั่วโมง แต่จิตสงบได้ถึง ๒๐ นาที ๓๐ นาที ก็ถือว่าเป็นเข้าถึงระดับอัปนาสมาธิ คือ สงบที่แน่วแน่มั่นคงมากยิ่งขึ้น ที่จริงก็เป็น การเพิ่มพูนช่วงของความสงบให้มากขึ้นนั่นเอง จึงได้ชื่อว่าเป็นอัปนาสมาธิ คือ สมาธิที่แน่วแน่

สุข ๒

กายิกสุข   สุขทางกาย

เจตสิกสุข   สุขทางใจ

๑. กายิกสุข คือสุขทางกายนั้น ได้แก่ การที่ร่างกายของบุคคล ไม่มีความทุกข์ ไม่มีโรค ไม่มีภัยเบียดเบียน อวัยวะร่างกายก็มีความสมบูรณ์ มีสุขภาพพลานามัยดี จะเคลื่อนไหว จะทำอะไรก็มีความคล่องแคล่ว ชำนิ ชำนาญทำได้ในเวลาอันรวดเร็วอย่างนี้เรียกว่า กายิกสุข คือเป็นสุขที่บุคคล พึงได้ทางร่างกาย

๒. เจตสิกสุข สุขทางจิตใจ ได้แก่ลักษณะทางอารมณ์ของบุคคล ในยามใดก็ตาม ที่จิตใจประกอบด้วยความคลายกำหนดไม่ดิ้นพล่านไปใน อารมณ์ทั้งหลายด้วยอำนาจของความใคร่อยู่ด้วยความเมตตา กรุณา อันมี ลักษณะสงบจิต จิตใจมีความกระตือรือร้น มีความเพียรพยายาม ความ มั่นคง สามารถสงบอยู่ได้ในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะเช่น อารมณ์ที่เป็นกลาง ๆ หรืออารมณ์ที่เป็นกุศล ไม่มีความเคลือบแคลงลังเล สงสัยในสิ่งต่าง ๆ มีความมั่นใจในธรรมะ ในตัวเอง ในบุคคล ในการทำงาน เป็นต้น เรียกว่า เป็นคนที่มีสุขภาพจิตดี

เมื่อกล่าวโดยสรุปในภาษาปัจจุบันก็คือว่า กายิกสุขก็คือ คนที่มี สุขภาพกายดี เจตสิกสุขก็คือ คนที่มีสุขภาพจิตดี ชีวิตของบุคคลเรานั้น ประกอบด้วยกายกับจิต เมื่อสุขภาพกายดี สุขภาพจิตดี ชีวิตของบุคคลนั้น

ก็ชื่อว่าเป็น " ชีวิตที่มีคุณค่า " เป็นชีวิตที่มีคุณภาพ เป็นชีวิตประเภทที่
กล่าวได้ว่า สุขชีวิต คือชีวิตดี พร้อมทั้งจะเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่จะเสริมสร้าง
ความดีที่ยังไม่มีให้มีขึ้น ที่มีแล้วได้เพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ความสุขทั้ง
สองประเภท จึงเป็นวัตถุประสงค์ในการดำรงชีวิตของบุคคลทั้งหลาย

สุข ๒

สามีสสุข สุขอิงอามิส คือ กามคุณ

นิรามิสสุข สุขไม่อิงอามิส คือ อิงเนกขัมมะ

ความสุข ๒ ประการนี้ที่จริงเป็นเหตุให้เกิดความสุข ๒ ประการ
ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น

๑. สามีสสุข สุขที่อิงอามิสนั้น หมายถึง การที่บุคคลไปได้ รูป
ดี ๆ เสียงที่ไพเราะ กลิ่นหอม ๆ รสอร่อย สัมผัสที่ตนพอใจรักใคร่
ปรารถนา ก็จะเกิดความสุข เพราะอาศัยสิ่งเหล่านั้นเป็นเหตุ เช่นบุคคล
อาจจะรู้สึกกำหนดเพลิดเพลินยินดี เมื่อเห็นรูปบางอย่าง ได้ฟังเสียงบางอย่าง
พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความสุขในระดับนี้ ที่เรียกอีกภาษาหนึ่งว่า
กามสุข คือ สุขที่เกี่ยวกับวัตถุกาม เกิดจากใจไปกำหนด ยอมรับอารมณ์
คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ว่าน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ แล้ว
คนเหล่านั้นก็จะได้ส่วย สุขเวทนา ซึ่งพระพุทธศาสนายอมรับในชั้นหนึ่ง
แต่ก็แสดงความจริงไว้ว่า กามนั้นมีสุขน้อย แต่มีทุกข์มาก ไม่ว่าในชั้น
ของความอยากได้ การได้มา การถือครอง การควบคุมรักษา และการ
เสื่อมสลายไปของสิ่งที่ตนรักใคร่นั้น มีความทุกข์เจือปนอยู่ในปริมาณที่
สูงมาก พระพุทธศาสนาจึงแสดงว่า สุขน้อยแต่ทุกข์มากดังกล่าว

๒. นิรามิสสุข คือ สุขที่ไม่อิงอามิส ได้แก่อิงเนกขัมมะ คือ

ลักษณะทางใจของบุคคลในบางขณะ บางเวลา สำหรับคนทั่วไป
ที่สามารถไถ่ถอนความกำหนัด ความยึดติดในอารมณ์ที่ตนใคร่ ตนปรารถนา
ตนพอใจลงไปได้ จนทำให้จิตว่างจากความคิดในลักษณะนั้น อาจจะอยู่
ด้วยการมองเห็นโทษของวัตถุมาก ว่ามีเรื่องมาก มีทุกข์มาก มีกิจมาก
มีภาระเครื่องกังวลมาก แล้วก็ปลงใจปล่อยวาง การไขว่คว้า ความยึดติด
ความห่วง ความอาลัยในสิ่งเหล่านั้น ซึ่งในขั้นนี้คนสามัญทั่ว ๆ ไปก็สัมผัส
ได้ในบางขณะบางเวลา

สุทธิ ๒

ปริยายสุทธิ   หมดจคโดยเอกเทศ

นิปริยายสุทธิ   หมดจคโดยสันเชิง

คำว่า " หมดจค " นั้น หมายถึง ความบริสุทธิ์ที่เกิดขึ้น ทางกาย ทางวาจา ทางใจของบุคคล ในชั้นของการศึกษาปฏิบัติโดยหลักใหญ่ ๆ นั้น ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นสัลเลขธรรม คือ เป็นเครื่องขัดเกลา อាកารไม่เหมาะสมทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ ในขั้นต้นแห่งการ ประพฤติปฏิบัติ จึงทำให้เกิดความบริสุทธิ์ขึ้นตามลำดับ เช่นว่า ในขั้นของ สील ก็ควบคุมทั้งกายวาจาของตนให้บริสุทธิ์ได้ แต่ยังมีปัญหาในด้านจิตใจ แสดงว่าความบริสุทธิ์ในขั้นศีลจึงเป็นปริยายสุทธิ คือ หมดจคโดยเอกเทศ จัดเป็นหมดจคส่วนหนึ่งระดับหนึ่ง และเมื่อปฏิบัติไปถึงขั้นของสมาธิ จิตก็จะ สงบ ระวังกิเลสได้ระดับหนึ่ง แต่ก็ยังมีปัญหาอีกเป็นอันมากที่แก้ไขไม่ได้ ขจัดปัดเป่าออกไปไม่ได้ ความสงบในขั้นนี้จึงเรียกว่า เป็นความสงบโดย เอกเทศเหมือนกัน

ดังนั้น เมื่อมองจากจุดของพระอริยบุคคล ก็จะพบว่า

พระโสดาบัน มีศีลสมบุรณ์ มีสมาธิพอประมาณ มีปัญญาพอ ประมาณ แสดงว่า เป็นความหมดจคโดยเอกเทศ เพราะท่านละสังโยชน์ได้ เพียง ๓ ข้อ

พระสกิทาคามี มีศีลสมบุรณ์ มีสมาธิพอประมาณ มีปัญญาพอ ประมาณ ก็มีลักษณะอย่างเดียวกันกับพระโสดาบัน

พระอนาคามี นั้น มีศีลสมบูรณ์ มีสมาธิสมบูรณ์ มีปัญญาพอ
ประมาณ ความหมจดของท่าน จึงหมจดโดยเอกเทศ ละสังโยชน์ได้
๕ ข้อ อีก ๕ ข้อยังละไม่ได้

พระอรหันต์ มีศีลสมบูรณ์ มีสมาธิสมบูรณ์ มีปัญญาสมบูรณ์
ดังนั้นท่านจึงมีความหมจดที่เรียกว่า นิปปริยาย คือหมจดอย่างสิ้นเชิง
ความบริสุทธิ์หมจด ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจเช่นนี้ มีเฉพาะ
พุทธบุคคล ๓ ประเภทเท่านั้น คือ

๑. พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
๒. พระปัจเจกพุทธเจ้า
๓. พระอรหันตสาวก

คนนอกจากนั้นถือว่าเป็นพวกปริยายสุทธิ คือหมจดโดยส่วนหนึ่ง เอกเทศ
หนึ่ง นัยหนึ่ง มากบ้างน้อยบ้างตามสมควรแก่กำลังความสามารถของ
แต่ละท่าน

เพื่อให้เกิดความเข้าใจง่าย สุทธิทั้ง ๒ ประการนี้จึงอาจสรุปได้ว่า
พระพุทธรทั้ง ๓ ประเภท ชื่อว่า นิปปริยายสุทธิ นอกจากนั้นชื่อว่า ปริยาย
สุทธิ

ติกะ หมวด ๓

อกุศลวิตก ๓

กามวิตก ความตรึกนึกด้วยอำนาจความใคร่ ในสิ่งที่ตนใคร่

พยาบาทวิตก ความตรึกนึกด้วยอำนาจพยาบาท ถึงสิ่งบุคคลที่ตน
ไม่พอใจ

วิหิงสาวิตก ความตรึกนึกในทางเบียดเบียน

อกุศลวิตก คือความ ตริ ตรึก นึก ด้วยความไม่ฉลาด เป็นการนึกคิด
ในเรื่องที่ไม่ดีเป็นอาการที่ปรากฏแก่จิต ของบุคคลผู้มีกิเลสเก็บสะสมไว้
ภายในจิตมาก ท่านแบ่งอกุศลวิตกออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑. **กามวิตก** หมายถึงจิตที่ตรึกนึกถึง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
อันน่าใคร่น่าปรารถนา น่าพอใจ แสดงอาการออกมา ในทางคิดจะลักขโมย
บ้าง อยากผิดลูกเมียคนอื่นบ้าง หรือต้องการให้ได้มา ซึ่งสิ่งที่ตนต้องการ
โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องทางศีลธรรมในการได้มาซึ่งสิ่งเหล่านั้น ในความ
หมายอย่างสูง แม้การที่บุคคลต้องการวัตถุตามที่ประณีตอย่างไรก็ตาม
หากยังมีอาการของตัณหา ก่อให้เกิดทุกข์อยู่ ยังอยู่ในขอบข่ายของ กามวิตก
ทั้งนั้น

๒. **พยาบาทวิตก** ความตรึกนึกด้วยอำนาจแห่งพยาบาท ซึ่งอาจจะ
เกิดมาจากความไม่พอใจ การกระทบกระทั่งกัน โกรธกัน หรือลงมือประทุษ

ร้ายกันแล้ว แต่ใจยังเก็บเรื่อง บุคคลนั้นไว้ ตรึงนึกด้วยอำนาจการจงแวน ความอาฆาตมาดร้าย มุ่งล้างผลาญทำลาย สิ่ง หรือบุคคล ที่ทำให้ตน โกรธ ไม่พอใจเป็นต้น

๓. วิหิงสาวิตก ความตรึงนึกด้วยอำนาจของโทสะ ต้องการจะเห็น ความวิบัติความเดือดร้อนของคนอื่น สัตว์อื่น ต้องการที่จะเห็นการต่อนี้ ความพินาศของคน สิ่งของ สถานที่ เป็นต้น

ให้สังเกตว่า วิหิงสาวิตกนั้น ต่างจากพยาบาทวิตก เพราะพยาบาท วิตก คนที่ตนมีความคิดพยาบาทนั้น เป็นคู่กรณีกับตน ส่วนวิหิงสาวิตก มีโทสะเป็นมูล ต้องการเห็นความพินาศ หรือทำความพินาศให้เท่านั้น โดย สิ่ง หรือ บุคคลนั้น ไม่เคยทำอันตรายอะไรแก่เขามาแต่ประการใดเลย

กุศลวิตก ๓

๑. เนกขัมมวิตก ความตรึกนึกที่จะนำกาย จิต ของตนออกจาก

กาม

๒. อพยบาทวิตก ความตรึกนึกในทางที่จะไม่ผูกโกรธ อาฆาต

พยาบาทใคร

๓. อวิหิงสาวิตก ความตรึกนึกในทางไม่เบียดเบียนประทุษร้าย

กันและกัน

กุศลวิตก คือความตรึกนึกด้วยความฉลาด หรือของคนที่ฉลาดที่อาศัยปัญญาเป็นเครื่องควบคุมความคิด มีเหตุผลในการตรึกนึกเรื่องต่าง ๆ รู้เหตุแห่งความเสื่อม ความเจริญ ทั้งสามารถที่จะใช้อุบายวิธีในการที่จะหลีกเลี่ยงหนทางเสื่อม มาดำเนินในทางเจริญได้

๑. **เนกขัมมวิตก** เป็นความตรึกนึกของคน ที่ได้ใช้ปัญญาทำความรู้จักกับ รูปเสียง เป็นต้นอันเป็นวัตถุกาม และ มองเห็นโทษของกิเลสกาม เช่น รติ ความยินดี อิจฉาความปรารถนา โลภะ ความโลภ เปมะ ความรัก ในวัตถุกาม เป็นต้น ตรึกนึกที่จะนำกาย จิตของตนออกจากอำนาจของ วัตถุกาม และ กิเลสกาม จนถึงคิดจะออกบวชเป็นนักบวชในศาสนา เป็นต้น

๒. **อพยบาทวิตก** เป็นความตรึกนึก ที่เกิดจากการเห็นโทษของความโกรธ ความกระทบกระทั่ง ความอาฆาตพยาบาทแล้ว ปลูกฝังความรัก ความเมตตา อุดหนุน ให้อภัยต่อกันให้เกิดขึ้นมองเห็นคน สัตว์เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน แม้จะเกิดความโกรธขึ้นมาบ้าง ก็ไม่เก็บมาเป็น

ความพยายาม ทั้งคิดในทางที่จะขจัดความพยายามอาฆาต ให้หมดสิ้นไปในที่สุด

๓. อวิหิงสาวิตก เป็นความตรึกนึกที่เกิดขึ้นจาก " ความกรุณา " ที่มีความสงสาร ห่วงใจ เห็นใจ ในความทุกข์ยากของคนและสัตว์ คิดปรารถนาที่จะช่วย คนและสัตว์เหล่านั้นให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ที่เขากำลังประสบอยู่

อกุศลวิตก ทั้ง ๓ นั้น เป็นส่วนปหานะ คือบุคคลต้องพิจารณาให้เห็นโทษแล้ว บรรเทา ละความตรึก ในลักษณะแผดเผาทำลายจิตใจตนเองอย่างนั้นเสีย

กุศลวิตก เป็นส่วนภาวนา บุคคลควรพิจารณาให้เห็น ผลดีของความตรึกในทำนองนั้นอันเป็นทางนำมาซึ่งความดีที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น และความดีที่มีอยู่แล้ว จักเจริญงอกงามยิ่งขึ้น

ผลดี จากการตรึกนึกในทางกุศลวิตก ที่จะพึงเห็นได้ชัดในปัจจุบัน เช่น

๑. มีจิตใจปลอดโปร่ง แจ่มใส สามารถที่จะคิด ทำอะไร ให้สำเร็จได้ด้วยดี

๒. บุคลิก หน้าตา เบิกบาน ชวนให้คนอื่น ยินดีคบหาเป็นมิตรสนิทสนม เป็นผู้ใหญ่ก็เป็นทีเคารพรักของผู้น้อย เป็นผู้น้อยก็เป็นทีเมตตาหวังดีของผู้ใหญ่

๓. จิตใจของบุคคลนั้น จะแนบแน่นอยู่ด้วยธรรม พร้อมทั้งจะแสดงออกซึ่ง เมตตา กรุณา ะมัชระวังใจของตน ตามสมควรแก่กรณี
  ๔. สามารถปิดกั้นกระแสเวร ภัยไม่ให้เกิดขึ้นแก่ตน และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตน
  ๕. จิตสงบเป็นสมาธิได้เร็ว เป็นปัจจัยสนับสนุนให้คนเช่นนั้นรู้ อริยสัจตามความจริงได้ไม่ยากนัก
- ส่วนอกุศลนั้น แสดงออกมาในทางตรงกันข้าม ดังนั้นท่านจึงสอนให้ละเสีย

อัคคี ไฟ ๓

ราศัคคิ   ไฟ คือราคะ

โทศัคคิ   ไฟ คือโทสะ

โมหัคคิ   ไฟ คือโมหะ

คำว่าไฟ หมายถึง สิ่งที่มีการแผดเผา ทำให้เกิดความเร่าร้อนจนถึงกับทำลายล้างสิ่งต่าง ๆ ลงไป พระพุทธเจ้าทรงอุปมากิเลสทั้ง ๓ กอง คือ ราคะ โทสะ โมหะ ว่ามีลักษณะเหมือนกับเป็นไฟ เพราะเมื่อกิเลสทั้ง ๓ กองนี้ กองใดกองหนึ่ง เกิดขึ้นภายในใจของบุคคล จะแผดเผาก่อให้เกิดความเร่าร้อนขึ้นภายในจิตใจ ถ้าหากว่าความรู้สึกที่ประกอบด้วยราคะ โทสะ โมหะ รุนแรงก็แสดงออกมาในรูปของการล้างผลาญทำลายทางกาย บ้าง ทางวาจาบ้าง เป็นพฤติกรรมที่เรียกว่า ทุจริตทั้งหลายในโลกนี้

ราคะ ได้แก่ ความรู้สึกที่เกิดความกำหนัด รักใคร่ ยินดี ที่เกิดขึ้นจากการกำหนดอารมณ์ที่ตนได้ประสบ ว่ารูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย โภกฐัพพะที่น่าจับต้อง มีความมุ่งมาดปรารถนา ที่จะได้สิ่งเหล่านั้น มาไว้ภายในครอบครองของตน การเกิดขึ้นนั้น อาจเกิดจากรูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะที่ผ่านมาในขณะนั้น ๆ บุคคลไปกำหนดโดยลักษณะดังกล่าว หรืออาจจะเกิดจากการเหนียวแน่นขึ้นภายใน นึกถึงรูปที่สวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สิ่งที่น่าจับต้องในอดีตที่ตนเก็บไว้ภายในใจซึ่งกลายเป็นธาตุ เป็นเชื้อที่มีอยู่ภายในใจ บุคคลจะมีการจำหมายว่า รูปอย่างนั้นสวย เสียงอย่างนี้ไพเราะ กลิ่นอย่างนั้นหอม รสอย่างนี้อร่อย สิ่งอย่างนั้นน่าจับ

ต้อง แล้วก็จะคิดถึงตริกนิกถึง หมกมุ่นครุ่นคิดในเรื่องเหล่านั้น จนก่อให้เกิด ความร่ำร้อนขึ้นภายในใจ คือ มีความต้องการที่จะได้สิ่งเหล่านั้นไว้ในครอบครอง เมื่อความรู้สึกแรงขึ้นก็จะกลายเป็นความร่ำร้อนภายในใจ เพลิดเพลินของบุคคล ถ้าหากว่าเกิดขึ้นมากก็จะเพลินมากจนจิตใจกระสับกระส่ายร่ำร้อน บุคคลสามารถสังเกตได้ว่า เมื่อใจไปตริกนิกถึงอารมณ์ในลักษณะนี้ ก็จะทำให้ไขว่คว้าปรารถนา จนถึงเป็นการแสวงหา ถ้าความรู้สึกกำหนดรุนแรงก็ออกมาในลักษณะของการประพฤติดิถี ในทางประเวณี เป็นต้น จากนั้นก็อาจจะถึงกับมีการต่อสู้กัน ประหัตประหารกัน เพลิงราคะก็แผดเผาจิตใจจนถึงกับเสียอวัยวะ ชีวิต ร่างกายของบุคคลนั้นในที่สุด

โทษลภี ไฟคือโทสะ ได้แก่ความร่ำร้อนที่เกิดขึ้นเพราะความไม่ยินดี ไม่พอใจ ความหงุดหงิด ความโกรธ คือความอาฆาต พยาบาท โดยกำหนดหมายรูปว่าไม่ดี เสียงไม่ไพเราะ กลิ่นไม่หอม รสไม่อร่อย สิ่งนั้นไม่น่าจับต้อง แล้วก็จะตริกด้วยความไม่พอใจ ไม่ยินดีในสิ่งเหล่านั้น บางครั้งอาจจะกระจายออกไปอย่างที่ทรงแสดงในรูปของ อาฆาตวัตถุ คือวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความอาฆาตพยาบาท เช่นคิดว่า

คนนั้นเคยทำอันตรายแก่เรา คนนั้นได้เคยทำอันตรายต่อญาติมิตรของเรา คนนั้นได้เคยทำประโยชน์เกื้อกูลแก่ศัตรูของเรา ซึ่งเป็นเรื่องที่ผ่านมาแล้ว แต่ก็นำมาคิดด้วยความโกรธ ความไม่พอใจ บางครั้งก็จะคิดว่า

คนนั้นกำลังจะทำอันตรายต่อเรา คนนั้นกำลังทำอันตรายต่อญาติมิตรของเรา คนนั้นกำลังทำประโยชน์เกื้อกูลแก่คนที่ศัตรูของเรา ความโกรธเกิดขึ้นเพราะปรารถนาการทำของบุคคลอื่นในขณะปัจจุบัน และซ้ำร้ายไปยิ่งกว่านั้น บางครั้งจะมีการคิดในลักษณะของการคาดหมายว่า

คนนั้นอาจจะทำอันตรายต่อเรา คนนั้นอาจจะทำอันตรายต่อญาติมิตรของเรา คนนั้นอาจจะทำประโยชน์แก่กุศลแก่คนที่เป็นศัตรูของเรา จากนั้นไฟคือความโกรธ ความประทุษร้าย ความอาฆาตพยาบาท ก็จะเกิดขึ้นเผาผลาญใจของบุคคล

โมหัคคิ ไฟคือโมหะ จะสำแดงตัวออกมาในลักษณะของความเขื่อง ซึ่ม หงอยเหงา ท้อถอย หดหู่ จนถึงกับรู้สึกขำเขินในอารมณ์ทั้งหลาย บางครั้งก็จะออกมาในรูปของความฟุ้งซ่านซัดส่ายไปของจิตใจ บางครั้งก็ออกมาในรูปของความไม่รู้ ไม่เข้าใจ หรือเคลือบแคลงสงสัยในเรื่องต่าง ๆ จนถึงกับไม่รู้ว่าจะไรเป็นบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์ไม่ใช่ประโยชน์ เป็นต้น

ไฟทั้ง ๓ ประการนี้

ไฟคือราคะ มีโทษน้อยแต่คลายได้ช้า เกิดขึ้นแล้วจะเป็นสนิมใจ กัดกร่อนใจอยู่เป็นเวลานาน

ไฟคือโทสะ มีโทษมากแต่คลายได้เร็ว ซึ่งจะสังเกตได้ว่า เวลาเกิดความโกรธขึ้นมา คนนั้นจะโกรธอยู่นานไม่ได้ ความโกรธจะเริ่มลดแต่ถ้าปริมาณความโกรธแรง คนหยุดความโกรธไว้ไม่ได้ จะทำจะพูดออกมาในลักษณะที่รุนแรง ความเดือดร้อนก็จะเกิดขึ้นติดตามมา

ไฟคือโมหะ นั้นเป็นความหลง ความมมงาย ความไร้เหตุผล มีโทษมากจนถึงเป็นมิจฉาทิฎฐิ และจะหายไปจากจิตใจของบุคคลได้ช้าที่สุด

แต่อย่างไรก็ตามในชั้นของโลกนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกกิเลสประเภทราคะออกเป็น ๒ สาย คือ ราคะกับโลภะ ราคะตามปกติแล้วจะทรง

สอนพระ โลกะมักจะสอบชาวบ้านเป็นหลักแต่เป็นกิเลสประเภทไขว่คว้า
ปรารถนาแสวงหาที่จะได้สิ่งต่าง ๆ มาไว้ในครอบครอง อย่างเดียวกัน
กิเลสทั้ง ๓ กองนี้ ทรงสอนสำหรับชาวบ้านในชั้นของการบรรเทา คือลดความ
รุนแรงของกิเลสลงไป ซึ่งก็เปรียบเหมือนไฟที่มีคุณอนันต์ แต่มีโทษมหันต์
การที่ไฟจะมีคุณหรือโทษนั้น อยู่ที่บุคคลสามารถควบคุมไฟได้ ก็ใช้ประ
โยชน์จากไฟได้ แต่ยามใดที่บุคคลคุมไฟไม่ได้ ไฟก็จะลุกไหม้ เป็นพิษ เป็นภัย
เป็นอันตรายต่อทรัพย์สิน ชีวิต ร่างกายของบุคคล ไฟคือกิเลสซึ่งแยกออก
เป็น ราคะ โลกะ โทสะ โมหะ ก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน

ราคะ นั้นก็คือเรื่องของการครองเรือน ชีวิตคู่ ถ้าหากว่ารุนแรงเกินไป
ก็จะมีการคิดคิดข้อที่ ๓ ถ้าแต่ละฝ่ายไม่มีความรุนแรงก็สามารถครอง
เรือน ครองสุขกันได้ แต่ให้เจือจางเบาบางลงไป ใจของบุคคลก็จะถ่าง
ถอนออกจากการครองเรือน แสวงหาความสุขด้วยการออกบวช เป็นต้น

โลกะ เป็นเรื่องของเศรษฐกิจ ซึ่งจะมุ่งเสริมสร้างสถานะของตนเอง
ให้มั่งคั่งร่ำรวยในทรัพย์สมบัติ พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้ชั้นบรรเทาย่ำแย่
ถึงกับโลก อยากได้ของของบุคคลอื่น แต่บุคคลสามารถใช้ความเพียรพยายาม
กำลังสติ กำลังทรัพย์ กำลังความคิด กำลังเงินของตน เพื่อสร้างสถานะความ
ร่ำรวยได้ ตราบใดที่ยังไม่ไปละเมิดในทางทรัพย์สินผลประโยชน์ของบุคคล
อื่น ตราบนั้นก็ยังถือว่าอยู่ในขอบข่ายของศีลธรรม

โทสะ เป็นเรื่องของการเมือง การบริหาร ซึ่งต้องการความฉับไว
ถ้ามีการรุนแรงเกินไป ก็จะมีการล้มล้าง การปฏิวัติกัน ประหัตประหาร

การฆ่ากัน จนกลายเป็นสงคราม แต่ถ้ามีความจับใจ รวดเร็ว เฉียบไวในการ
ตัดสินใจปัญหา ในการแก้ปัญหา ก็สามารถที่จะสร้างสรรค์พัฒนาชาติบ้านเมืองได้

โมหะ ส่วนหนึ่งเป็นเครื่องของขณมประเพณี วัฒนธรรม ถ้าหากว่า
ไม่หลงมงายจนเกินไป ก็กลายเป็นระเบียบวินัย กลายเป็นความสวย
งาม เป็นวิจิตรศิลป์เป็นประณีตศิลป์ เป็นมณฑนศิลป์ก่อให้เกิดความบันเทิง
ใจ ความเพลิดเพลิน ความมีเอกลักษณ์แห่งชาติ

ดังนั้นไฟทั้งสามประการนี้ ในขั้นของการครองเรือน ครองสุข
ทรงสอนให้บรรเทา คือ ลดความรุนแรง แต่ว่าในขั้นของการประพฤติปฏิบัติ
ธรรมะเบื้องสูงขึ้นไปนั้น ทรงสอนให้บุคคลพยายามบรรเทา พยายามระงับ
พยายามดับ พยายามละไปโดยลำดับ จนถึงหมดสิ้นไปในที่สุด

อรรถหรือประโยชน์ ๓

ทิฏฐธัมมิกัตถะ	ประโยชน์ในภพนี้
สัมมปรายิกัตถะ	ประโยชน์ในภพหน้า
ปรหมัตถะ	ประโยชน์อย่างยอด (คือพระนิพพาน)

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายนั้น ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมี คือ ทรงเก็บสะสมอบรมความดีให้เพิ่มพูนขึ้นภายในพระทัยของพระองค์ สืบภพสืบชาติกันมาโดยลำดับ โดยทรงมีเป้าประสงค์ในการที่จะแสวงหาสิ่งซึ่งจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลและอำนวยความสุขให้แก่สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย จนพระองค์ได้ตรัสรู้ซึ่งสิ่งที่เป็นประโยชน์เหล่านั้น จึงทรงนำธรรมะเหล่านั้นมาเปิดเผยชี้แจงแสดงแก่ชาวโลก เนื่องจากพื้นเพจริตอัธยาศัยของชาวโลกแตกต่างกัน ดังนั้น จึงทรงจำแนกแสดงธรรมะที่ให้บุคคลผู้ปฏิบัติได้รับประโยชน์ตามสมควรแก่พื้นเพอัธยาศัย กำลังความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล โดยจำแนกเป็นประโยชน์กว้าง ๆ ๓ ระดับ คือ

๑. **ทิฏฐธัมมิกัตถะ** ประโยชน์ที่บุคคลจะพึงได้ในปัจจุบัน ในชั้นของการครองเรือนครองสุข โดยทรงเน้นไปที่ความสุข ซึ่งเป็นที่ต้องการของบุคคลทั้งหลายในชั้นของโลก คือ

๑. ๑ ความสุขที่เกิดขึ้นจากการมีทรัพย์ทั้งเคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่ไม่ได้

๑.๒ ความสุขที่สามารถซื้อหาจับจ่ายใช้สอยทรัพย์ตามที่ตน
ต้องการ

๑.๓ ความสุขที่เกิดขึ้นจากการที่ไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสินใคร

๑.๔ ความสุขที่เกิดขึ้นจากการทำางานที่ปราศจากโทษ
คือ ไม่ผิดกฎหมายและไม่ผิดศีลธรรม

ความสุขเหล่านี้เป็นเป้าหมายที่คนมุ่งมาดปรารถนาโดยทั่ว ๆ
ไป ในขณะที่เดียวกันบุคคลต้องเข้าใจว่า ความสุขเหล่านี้เป็นแต่ผลซึ่งจะเกิดขึ้น
ก็ด้วยการประกอบเหตุ เพื่อให้เกิดความสุขทั้ง ๔ ประการนั้น แล้วยังทรง
แสดงเหตุเอาไว้ ๔ ประการ เรียกว่า

ทฤษฎีสามมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ได้แก่

๑.๑ อุดหนุนสัมปทา สมบูรณ์ด้วยความหมั่นขยันในการประกอบ
ภารกิจของตน ในการศึกษาเล่าเรียน ในการปฏิบัติหน้าที่ในการประกอบ
ธุรกิจ หรือปฏิบัติราชการ เป็นต้น

๑.๒ อารักขสัมปทา สมบูรณ์ด้วยการรักษาทรัพย์ที่ตนหาได้มา
ในทางที่ชอบธรรม ไม่ใช้จ่ายให้ฟุ่มเฟือยจนเกินไป รู้จักเก็บออมรักษา
ทรัพย์เอาไว้ เพื่อเป็นกองทุนหรือเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตของตน
ตลอดถึงเก็บสะสมไว้เพื่อเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวในยามแก่ชรา

๑.๓ กัลยาณมิตรตตา คบหาสมาคมกับคนดี ไม่คบคนชั่วเป็นมิตร
ซึ่งการเลือกคบคนประเภทนี้ ก็ได้แก่ การคบคนประเภทที่เรียกว่า มิตรแท้
หรือกัลยาณมิตร ได้แก่

มิตรที่มีความอุปการะ ซึ่งสำแดงออกให้เห็นโดยการ
ป้องกันเราในยามประมาท ป้องกันทรัพย์สมบัติของเราในยามที่เรา

ประมาท เมื่อมีภัยอันตรายเกิดขึ้น สามารถเป็นที่พึ่งพำนักได้ เมื่อมีธุระ
จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันก็พร้อมที่จะยินดีช่วยเหลือ

มิตรที่ร่วมสุขร่วมทุกข์กันได้ ทรงแสดงลักษณะของมิตร
ประเภทนี้ไว้ว่า ขยายความลับของตนแก่เพื่อน ปกปิดความลับของเพื่อน
ไม่ให้แพร่งพรายออกไป ไม่ทอดทิ้งแม้ยามที่ประสบภัยพิบัติ เมื่อยามที่
อันตรายบังเกิดขึ้น พร้อมที่จะเสียสละแม้ชีวิตของตน

มิตรแนะนำในสิ่งที่มีประโยชน์ ซึ่งทรงแสดงลักษณะไว้
ว่า ได้แก่มิตรที่คอยห้ามปรามไม่ให้ทำความชั่ว บอกกล่าว ชี้แจง แนะนำ
ให้กระทำในเรื่องที่ดี ๆ ให้ได้ในสิ่งที่ไม่เคยฟัง และบอกทางแห่งความสุข
ความเจริญทางสวรรค์ให้

มิตรมีความรักใคร่ ประเภทที่ทุกข์ก็ทุกข์ด้วยกัน สุขก็สุข
ด้วยกัน ได้ยินคนอื่นเขานินทาตำหนิติเตียนเพื่อก็ได้เถียงแทนหรือชี้แจงให้
เข้าใจ รับรองคนที่ยกย่องสรรเสริญเพื่อน

มิตรทั้ง ๔ ประเภทนี้ ทรงแสดงว่า เหมือนมารดากับบุตรมี
ความเอื้ออาทรต่อกันอยู่ตลอดไป

๑.๔ สมชีวิตา คือ เลี้ยงชีวิตพอสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่ตนหา
มาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองจนเกินไป หรือฟุ่มเฟือยจนเกินไป ในขณะที่เดียวกัน
ก็ทรงแสดงหลักของการใช้จ่ายทรัพย์เอาไว้ เมื่อเราหาทรัพย์ได้มาในทาง
ที่ชอบแล้ว ก็ควรจะเข้าไปในด้านการเลี้ยงดูครอบครัว เพื่อนฝูงให้ได้รับ
ความสุข ขจัดปัดเป่าอันตรายที่เกิดขึ้นจากที่ต่าง ๆ ทำพิธีกรรม การ
สงเคราะห์ญาติ การต้อนรับแขก ทำบุญอุทิศให้แก่บรรพชน เสียภาษีให้แก่
รัฐ ทำบุญอุทิศให้แก่เทวดาทั้งหลายและสรรพสัตว์ทั้งหลาย บำเพ็ญบุญด้วย

การบริจาทานให้ท่านผู้มีศีล นี้ชื่อว่าเป็นหลักในชั้นของการครองเรือน
ครองสุข เป็นทิฏฐิวัชรมิกัตถะ คือประโยชน์ที่บุคคลจะพึงสัมผัสได้ เห็นได้
ในปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันตามหลักของพระพุทธศาสนา ที่เป็นผลอันเกิดขึ้น
จากการตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ได้ทรงแสดงให้
เห็นว่าตราบใดที่กิเลสยังไม่หมดไปจากจิตใจ ตราบนั้นคนเราก็ต้องอาศัย
กิเลส อาศัยกรรม ทำให้เกิดปฏิสนธิวิญญาณในกำเนิดต่าง ๆ ดังนั้นจึงทรง
สอนประโยชน์ประเภทที่เรียกว่า

๒. สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์ในกาลภายหลัง คำว่า กาลภายหลัง
หมายถึง วัณหน้า เดือนหน้า ปีหน้า และชาติหน้า ตลอดถึงสืบภพ
สืบชาติไป เพราะเป็นสมบัติที่ติดตัวไป ซึ่งทรงอุปมาว่าเหมือนเงาที่ติดตาม
บุคคลไป ได้แก่ การเสริมสร้างคุณธรรม ๔ ประการให้บังเกิดขึ้น คือ

๒.๑ สัทธาสัมปทา สมบูรณ์ด้วยศรัทธา คือความเชื่อ อันบุคคล
ให้ยังลงในคุณของพระพุทธเจ้า ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเป็นพระอรหันต์
ตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ เสด็จ
ไปดีแล้ว ทรงรู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง เป็นสารัตถิที่ฝึกคนได้อย่างยอดเยี่ยม ไม่มี
สารัตถิอื่นจะยิ่งไปกว่าเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้เป็น
ผู้ตื่นเป็นผู้เบิกบาน เป็นผู้มีโชคเป็นผู้จำแนกธรรม และทรงปกครองครบภาค
ธรรม ๖ ประการ คือ

๑. อีสริยะ พระองค์ทรงมีอิสริยะ ๘ ประการคือ หายตัวได้
อย่างมหัศจรรย์ เหาะไปได้อย่างรวดเร็ว เนรมิตร่างกายให้ใหญ่ที่สุด จนหาที่

เปรียบเทียบได้ เสด็จไปในที่ใด ๆ ได้ตามประสงค์ ไม่มีสิ่งขัดขวาง นิมิตรร่างต่าง ๆ ให้ประกอบด้วยสี่ส้นต่าง ๆ ใด มีอำนาจบังคับได้ตลอดทั้งเทวดา และพรหมทุกชั้น สามารถเข้าญาณ อภิญญาได้ทันทีเมื่อต้องการ และสามารถทำกิจต่าง ๆ ให้เสร็จได้ในเวลาอันรวดเร็ว

๒. **ธรรมะ** พระพุทธเจ้าทรงประกอบด้วย โลกุตตรธรรม ๘ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

๓. **ยสะ** ทรงมีพระเกียรติยศ คือ คุณธรรมความดีของพระองค์ เป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลทั้งหลายโดยไม่จำเป็นจะต้องประกาศ โฆษณาชวนเชื่อแต่ประการใด

๔. **สิริ** ได้แก่ พระองค์ทรงสมบุรณ์ด้วย มหาปุริส ลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ

๕. **กามะ** ได้แก่ พระองค์ถึงพร้อมในกามทุกชนิดมาแล้ว

๖. **พัตตะ** ได้แก่ พระองค์ได้ใช้ความเพียรอย่างมหาศาล ในการออกโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้รับประโยชน์อย่างสูงยิ่ง ศรัทธา ที่เกิดขึ้นได้ในลักษณะนี้ ย่อมจะเป็นที่รองรับคุณธรรมความดี ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ ทั้งในส่วนที่ควรละ และควรบำเพ็ญได้เป็นอย่างดี

ตลอดถึงความเชื่อมั่นในกฎของกรรม ในผลกรรมและการที่คนมีกรรมเป็นของตน เป็นต้น

๒.๒ **ศีลสัมปทา** คือ สมบูรณ์ด้วยศีล คือ การควบคุมรักษา อากาโรที่แสดงออกทางกายวาจาให้เป็นปกติเรียบร้อย ไม่สร้างความเดือดร้อน

ให้แก่ตนเอง ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่บุคคลอื่น คือไม่ทำตนให้เป็นพิษ เป็นภัยต่อตนเองและบุคคลอื่น

๒.๓ จากสัมปทา ถึงพร้อมด้วยจาคะ หรือสมบูรณ์ด้วยจาคะ ได้แก่ การบริจาคทาน โดยมุ่งสงเคราะห์อนุเคราะห์บุคคลอื่นด้วยความเมตตา กรุณา หรือบริจาคทาน ด้วยความเมตตากรุณาอันเป็นการเกื้อกูลความสุขให้แก่กันและกัน อย่างที่พูดกันว่าบริโภคคนเดียวไม่เป็นสุข หรือบริจาคทานด้วยความสำนึกกตัญญูต่อท่านผู้มีคุณความดี เช่น มารดาบิดา พระศาสนา ประเทศชาติ และบริจาคทานให้แก่สิ่งที่เคารพสักการะของตน

๒.๔ ปัญญาสัมปทา สมบูรณ์ด้วยปัญญา ที่สามารถจำแนก แยกแยะให้เห็นว่าอะไรเป็นบาปอะไรเป็นบุญ อะไรเป็นคุณอะไรเป็นโทษ อะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์ อะไรดีอะไรชั่ว อะไรเป็นทางเสื่อมอะไรเป็นทางเจริญ เป็นต้น จนถึงสามารถใช้ปัญญามองสิ่งทั้งหลายให้เห็นตามความเป็นจริงในเรื่องเหล่านั้น ขจัดความเขลาความหลงออกไป จากจิตใจได้ตามลำดับ

สิ่งเหล่านี้เมื่อได้บังเกิดขึ้น ก็ย่อมจะขัดเกลากจิตใจของบุคคลให้มีกิเลสที่เจือจางเบาบางลงไป ใจก็จะบริสุทธิ์สะอาดมากยิ่งขึ้น เมื่อใจสะอาด ก็มีเมตตากรุณา จะกระทำทางกาย ทางวาจาก็จะเป็นไปในทางที่ดี เป็นการเพิ่มพูนบุญกุศลให้เกิดขึ้นแก่ตน และบุญกุศลที่บุคคลได้ทำไว้นั้น ก็จะเป็นที่พึ่งของบุคคลทั้งในชาติปัจจุบัน ทั้งในกาลภายหน้า ทั้งในชาติหน้า อย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า

บุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ผู้บำเพ็ญบุญทั้งในโลกนี้และ
ในโลกอื่น

๓. **ปรมัตตะ** ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม ได้แก่การปฏิบัติพัฒนาจิตใจ
ของตน มุ่งให้ได้หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสและความทุกข์ เข้าถึงความ
สุขที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงหมุนวนไปหาความทุกข์อีกต่อไป นั่นก็คือ การ
ปฏิบัติไปตามหลักของอริยมรรคทั้ง ๘ ประการ คือ **ปัญญาอันเห็นชอบ**
ความดำริชอบ การเจรจาชอบ ทำการงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความ
พยายามชอบ การระลึกชอบ การตั้งมั่นชอบ จนอริยมรรคทั้ง ๘ ประการ
นั้น มีความสมบูรณ์ก่อให้เกิดเป็น**สัมมาญาณ** คือ ความรู้ในทางที่ชอบขึ้น
อันเป็นความรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการ มีผลให้ขจัดกิเลสออกไปโดยลำดับ
ทำให้เข้าถึงสถานะของพระอริยบุคคลทั้ง ๔ คู่คือ

พระโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล

พระสกิทาคามีมรรค สกิทาคามีผล

พระอนาคามีมรรค อนาคามีผล

พระอรหัตมรรค อรหัตผล จนเข้าถึงพระนิพพาน คือ การดับ
เพลิงกิเลส และเพลิงทุกข์ได้อย่างแท้จริง ได้แก่เป็นพระอรหันต์ อันเป็นจุด
มุ่งหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

อธิปไตยยะ ๓

อัคราธิปไตยยะ   ความมีตนเป็นใหญ่

โลกาธิปไตยยะ   ความมีโลกเป็นใหญ่

ธัมมาธิปไตยยะ   ความมีธรรมเป็นใหญ่

๑. อัคราธิปไตยยะ อธิปไตยนี้ มีการอธิบายอยู่ ๒ แนวด้วยกัน

แนวแรกคือ คนเราจะทำอะไรก็ตามปรารถนาคือเป็นใหญ่มุ่งให้เหมาะสมแก่ฐานะของตน ทำมุ่งผลอันจะได้แก่ตน หรือมุ่งความสะดวกแก่ตน ตลอดถึงการแสดงออกในลักษณะ เคารพตนเอง เชิดชูตนเอง เชื่อมั่นในตนเอง อีกนัยหนึ่ง หมายถึงการที่บุคคลมาพิจารณาถึงฐานะของตัวเอง เช่น เป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ตำแหน่ง หน้าที่ใดก็ตาม แล้วพยายามประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมแก่ฐานะของตน เหล่านี้เรียกว่า อัคราธิปไตยยะ คือ ปรารถนาคือเป็นใหญ่ ถือตนเป็นประมาณ

๒. โลกาธิปไตยยะ ถือโลกเป็นใหญ่ นัยหนึ่งได้แก่ คนที่ละเว้นความชั่ว เรากลัวคนอื่นเขานินทา ตำหนิ ทำความดี เพราะต้องการให้เขายกย่องสรรเสริญ หรือว่าทำอะไรก็ตามทำตามความนิยมของชาวโลก ซึ่งอาจจะถูกก็ได้ อาจจะผิดก็ได้ ในแง่ของการปกครอง ที่เราเรียกว่าประชาธิปไตย ก็คือการถือเอาความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่เป็นประมาณ ซึ่งอาจจะถูกหรือผิดก็ได้ นัยหนึ่ง หมายถึง การที่บุคคลให้ความสำคัญต่อบุคคลภายนอก เช่น คนอื่น หรือผีसाงเทวดา แล้วละเว้นความชั่วประพฤติกความดี แม้คนอื่นเขาจะไม่เห็นถึงละเว้นไม่กระทำ มีความรู้สึกว่ายายผีसाงเทวดาเขา

พร้อมที่จะกระทำความดีแม้จะไม่มีใครอื่นเห็น โดยอาศัยความรู้สึกว่า คนไม่เห็นผีสาวเทวดาก็เห็นคนประเภทนี้จึงพร้อมที่จะปิดทองหลังพระ เพราะมีความเชื่อมั่นว่า มีสิ่งหนึ่งคอยเป็นสักขีพยานในการกระทำของตนอยู่ ทั้งสองความหมายนี้ก็คือว่าเป็นโลกาธิปไตยยะ

๓. **ธัมมาธิปไตยยะ** นัยหนึ่งหมายถึง การพิจารณาเห็นความถูก ความควร อะไรถูกอะไรควรก็กระทำลงไป อาจจะทำด้วยความเมตตา กรุณา ความเสียสละ มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่คนอื่น แม้ใครจะไม่ยกย่องสรรเสริญก็พร้อมที่จะกระทำ เรียกว่า ทำความดีเพราะเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นความดี เว้นความชั่วเพราะเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นความชั่ว นัยหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายไว้เองนั้น หมายถึงใครก็ตามที่ได้ปฏิญาณตนยอมรับนับถือพระธรรม ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว อันผู้บรรลู่จะพึงเห็นได้เอง ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา ควรแก่การเจริญชวน ชักชวนหรือทำทนายให้บุคคลอื่นมาพิสูจน์ มาดู มาชมได้ ควรแก่การน้อมเข้ามาประพฤติปฏิบัติเพื่อพัฒนา กาย วาจา ใจของตน และเมื่อปฏิบัติไปแล้ว บุคคลเหล่านี้ก็จะสัมผัสมผลด้วย ใจของตน ซึ่งเรียกว่า อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน แล้วเกิดความกระตือรือร้น มีฉันทะ อุตสาหะ ลงมือประพฤติปฏิบัติธรรมเหล่านั้น โดยการกำหนดรู้ ในสิ่งที่ควรกำหนดรู้ ละเว้นในสิ่งที่ควรละเว้น กระทำให้แจ้งประจักษ์แก่ ใจของตนในสิ่งที่ควรประจักษ์แก่ใจ และลงมือประพฤติปฏิบัติในคำสอน ที่ทรงสั่งสอนให้ลงมือประพฤติปฏิบัติ จัดเป็นธัมมาธิปไตยยะ ความมี ธรรมเป็นใหญ่

อนุตตริยะ ๓

ทัตสนาอนุตตริยะ   การเห็นอันยอดเยี่ยม

ปฏิบัติอนุตตริยะ   การปฏิบัติอันยอดเยี่ยม

วิมุตตานุตตริยะ   การพ้นอันยอดเยี่ยม

อนุตตริยะ นี้แปลว่า ยอดเยี่ยม นั้น ในที่นี้ทรงกำหนดไว้เพียง ๓ ประการ แต่ในที่บางแห่งทรงจำแนกไว้ถึง ๖ ประการ เฉพาะในกรณี ๓ ประการนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนายอมรับความเห็นการปฏิบัติ และความหลุดพ้น ในฐานะที่ลดหลั่นลงมาว่าสามารถจะเกิดขึ้นได้มีได้แก่ บุคคลทั้งหลาย แต่ว่าการเห็นการปฏิบัติและความหลุดพ้นเหล่านั้น ไม่ใช่ถือว่าสูงสุดหรือยอดเยี่ยม จึงได้ทรงชี้หลักที่ยอดเยี่ยม ๓ ประการนั้นคือ

๑. ทัตสนาอนุตตริยะ ได้แก่ เห็นอย่างยอดเยี่ยม คือการเห็นธรรม ที่เป็นความรู้ความเห็นระดับญาณ อันเกิดผุดขึ้นภายในใจของบุคคลด้วยการศึกษา ด้วยการพิจารณา และด้วยการปฏิบัติ อย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า " ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา " นี้จัดเป็นทัตสนาอนุตตริยะ และแม้การเห็นพระพุทธเจ้า เห็นพระธรรม เห็นพระอริยสงฆ์ ก็ชื่อว่าเป็นการเห็นอย่างยอดเยี่ยม

๒. ปฏิบัติอนุตตริยะ การปฏิบัติอย่างยอดเยี่ยมนั้น หมายถึง การปฏิบัติในไตรสิกขาทั้ง ๓ ประการ ได้แก่ การสำรวมระวังในศีล การปฏิบัติพัฒนาจิตใจของตนให้เกิดความสงบ จากนิเวศธรรมทั้ง ๕ ประการ

จนบรรลุรูปฌานในที่สุดอันจัดเป็นจิตตสิกขา และการปฏิบัติในส่วนของการกำหนดรู้ทุกขสังขละในส่วนที่เป็นสมุทัยสังข ทำให้แจ้งในส่วนของนิโรธสังขและประพตติกระทำให้สมบูรณ์ในส่วนของมรรคสังข ซึ่งอาจกล่าวโดยสรุปว่า การละในสิ่งที่ควรละ บำเพ็ญในส่วนที่ควรบำเพ็ญ ตามลำดับขึ้นไปจัดเป็นปฏิปทานุสตรียะ

๓. วิมุตตานุสตรียะ ได้แก่ จิตที่หลุดพ้นจากกิเลสอย่างยอดเยี่ยม ทั้งนี้เป็นเพราะอะไร เพราะว่าความหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส นั้น มีได้หลายชั้น เช่น บุคคลสามารถหักห้ามใจไม่ให้ความโกรธครอบงำในขณะที่ใดขณะหนึ่งได้ชื่อว่า เป็นความหลุดพ้น แต่เป็นความหลุดพ้นเพียงชั่วขณะ หรือบุคคลเจริญสมาธิทำจิตใจให้สงบจากนิวรณ์ธรรมได้ตราบใดที่ยังมีสมาธิอยู่ ตราบนั้นนิวรณ์ธรรมก็ไม่เกิดขึ้น ก็ชื่อว่าเป็นการหลุดพ้นจากกิเลสในระดับหนึ่งแต่เป็นความหลุดพ้นที่ยังกำเริบอีก ยังเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อมีอารมณ์มากระทบภายนอก

ความหลุดพ้นอย่างยอดเยี่ยมจึงหมายถึง การที่บุคคลได้รู้หรือยั้งทั้ง ๔ ประการด้วยญาณ ๓ อันเป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากการปฏิบัติตามหลักของศีลสมาธิ ปัญญา จนเกิดญาณความรู้ผุดขึ้นภายในใจ ละอาสวะกิเลสจากจิตใจได้ตามสมควรแก่อริยมรรคนั้น ๆ และกิเลสที่ละได้แล้วไม่มีการกลับกำเริบอีกต่อไป จนถึงละได้อย่างสิ้นเชิง ซึ่งหมายถึงการละกิเลสของพระอรหันต์บุคคลทั้ง ๔ ประเภท นี้ชื่อว่าเป็นความหลุดพ้นจากกิเลส จากความทุกข์ได้อย่างยอดเยี่ยม ไม่มีใครที่จะหลุดพ้นได้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีกแล้ว

อภิสังขาร ๓

บุญญาภิสังขาร	อภิสังขารคือบุญ
อบุญญาภิสังขาร	อภิสังขารคือบาป
อเนชญาภิสังขาร	อภิสังขารคืออเนชญา

คำว่า อภิสังขาร หมายถึงสภาพที่ปรุงแต่ง มีเจตนาคือความจงใจ เป็นประธาน ปรุงแต่งให้เกิดเป็นผลแห่งการกระทำออกมาใน ๓ ลักษณะ คือ

๑. บุญญาภิสังขาร อภิสังขารคือบุญ ได้แก่สภาพที่ปรุงแต่งฝ่ายดี ประกอบด้วยเจตนาอันเป็นกุศล เช่นการกระทำที่เกิดจากความไม่โลภ บริจาคทรัพย์ช่วยเหลือคนอื่น ผลนั้นทานเรียกว่า เป็นทานมัย คือบุญที่สำเร็จด้วยการบริจาคทาน แม้เจตนาที่เป็นกุศลอย่างอื่นซึ่งเกิดขึ้นแล้ว ทำให้คนกระทำกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งทางกาย วาจา ใจ ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน เมื่อกว่าโดยประเภทของเจตนาที่ละเอียดลงไปได้แก่เจตนาที่ประกอบด้วย กามาวจรกุศล ๘ กับ รูปาวจรกุศล ๕ เช่น

นาย ก. ฟังธรรมเกิดความเข้าใจซาบซึ้งในธรรม เกิดความโสมนัสยินดีในธรรม เป็นธัมมสวนมัย คือบุญที่สำเร็จด้วยการฟังธรรม สิ่งที่ปรุงแต่งในช่วงนี้คือ " จิตที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสเวทนา ประกอบด้วยปัญญา มีการชักนำ " เป็นต้น

๒. **อุปถัมภ์อภิสังขาร** อภิสังขารคือบาป ซึ่งตรงกันข้ามกับบุญญา-
ภิสังขาร เป็นสภาพที่ปรุงแต่งฝ่ายชั่ว ประกอบด้วยอกุศลเจตนา เช่นคน
ฆ่าสัตว์เพื่อบริโภค หรือ ฆ่าเพราะโกรธ แสดงว่า การฆ่าสัตว์นั้นไม่ใช่ฆ่า
เฉย ๆ แต่ฆ่าเพราะจิตถูกความอยากกินเนื้อสัตว์ปรุงแต่ง จึงได้ฆ่าสัตว์
เจนาที่เป็นบาป หรือเป็นตัวกระตุ้นให้คนทำบาป เมื่อกล่าวโดยพิสดาร
ได้แก่อกุศลเจตนา ๑๒ ประการ คือ อกุศลเจตนาที่เป็นกามาวจรฝ่าย
โลกมุล ๘ โทสมุล ๒ โมหมุล ๒ เช่น

นาย ก. เกิดความไม่พอใจนาย ข. จนถึงกับต่อสู้กัน แสดงว่า
นาย ก. ในขณะนั้นจิตถูกปรุงแต่งด้วยปฏิกิริยา ที่เกิดพร้อมด้วยโทมนัสเวทนา
อาจจะถูกชักจูงหรือไม่ก็ได้ ตามควรแก่กรณีนั้น ๆ เป็นต้น

๓. **อนณฺฐาภิสังขาร** อภิสังขารคืออนณฺฐา ความไม่หวั่นไหว
เป็นสภาพปรุงแต่งภพที่มั่นคง ได้แก่อกุศลเจตนาที่เป็นอรุปาวจร ๔ หมายถึง
เอาภาวะจิตที่แน่วแน่นมั่นคงด้วยพลังแห่งสมาธิ จากจุดตกมานไปจนบรรลุ
อรุปฌาน ๔ ฌานใดฌานหนึ่ง

สังขาร ๓ กับ อภิสังขาร ๓ นั้น ในแง่ของปฏิจสมุปปาทหรือ
ปัจจัยการ ท่านแสดงไว้ว่าเป็นสังขารที่เกิดจากอวิชชาทั้ง ๒ ประเภท การดับ
แห่งสังขารทั้งหลายนั้น จึงต้องอาศัยการดับแห่งอวิชชา

เมื่อกล่าวตามหลักการปฏิจสมุปปาทแล้ว สังขารกับภพมีความ
หมายใกล้เคียงกัน เพราะภพท่านแบ่งออกเป็นสังขารภพ คือสภาพที่ปรุง
แต่งให้เกิดในภพ หรือเกิดเป็นภพขึ้น และอุปตติภพ คือภพหรือภูมิที่สัตว์
จะต้องไปอุปบัติ ตามกำลังของสังขารภพ อันได้แก่นามรูปในกำเนิดต่าง ๆ

ตัวของสังขารในสายของปฏิจสมุปบาท มีฐานะ ๒ ประการ คือ เป็นฝ่ายอดีตเหตุ คือ อวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน ภพ และเป็นปัจจุบันเหตุ ร่วมกับ ตัณหา อุปาทาน ภพในปัจจุบัน ที่ท่านจัดเป็น ๕ ประเภท คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน สังขาร ภพ เช่นเดียวกับในอดีตเหตุ แต่เป็นเรื่องที่บุคคลสร้างเพิ่มขึ้นในปัจจุบัน อันเป็นแรงผลักดันไปสู่ภพชาติในอนาคต ท่านจึงเรียกว่า ปัจจุบันเหตุ

อาสวะ ๓

กามาสวะ   อาสวะคือกาม

ภวาสวะ   อาสวะคือภพ

อวิชชาสวะ   อาสวะคืออวิชชา

อาสวะ แปลว่ากิเลสเครื่องหมักคองอยู่ในจิตสันดานของสัตว์
ท่านแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. กามาสวะ อาสวะคือกาม ความใคร่ในรูป เสียง กลิ่น รส-
โผฏฐัพพะ อันใจตนกำหนดว่า น่าใคร่ น่าปรารถนา
น่าพอใจ รวมทั้งความใคร่ในอารมณ์ที่เกิดกับใจ

๒. ภวาสวะ อาสวะคือภพ ได้แก่ความชื่นชมยินดีในความ
เป็นต่าง ๆ ที่ตนกำหนดหมายว่า น่ายินดี รวม
ถึงความพอใจในชีวิตทั้งโลกนี้และโลกหน้า ที่
ตนพอใจและเห็นว่าเป็นสุข

๓. อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชา ความเขลาไม่รู้จริงในสิ่งทั้งปวง
อาสวะทั้ง ๓ มีอธิบายอย่างไร ?

คนเราทุกคนนั้น ทางพระพุทธศาสนาถือว่า ได้ผ่านการเกิดมา
มากต่อมากแล้ว และในชาติต่าง ๆ นั้น คนสัตว์ได้เก็บสิ่ง ๒ สิ่งไว้ภายใน
จิตสันดาน คือฝ่ายดีเรียกว่าบารมี ฝ่ายที่ไม่ดีเรียกว่าอาสวะ ภายในจิต
ของแต่ละคน จึงมีทั้งบารมีและอาสวะ แต่อะไรจะเพิ่มขึ้นหรือลดลง จำเป็น
ต้องอาศัยการกระทำของเขาในปัจจุบัน สิ่งที่มีอิทธิพลในคารคัลบันดาล

ให้บุคคลได้ปัจจัยสนับสนุน บารมีหรืออสังขะของตนในปัจจุบัน เช่น สิ่งแวดล้อมในรูปแบบแตกต่างกัน สถานการณ์ต่าง ๆ มีส่วนอย่างสำคัญ ในการเพิ่มอสังขะและบารมีภายในจิตของคน หากว่าปัจจัยต่าง ๆ ในปัจจุบันไม่ดี จิตของเขาก็ได้เชื้อแห่งอสังขะเพิ่มขึ้น ใจของเขาก็จะเก็บคองอสังขะไว้ และแสดงออกทางกาย วาจา ตามแรงผลักดันของอสังขะใน ๓ ฐานะ คือ

๑. กามาสวะ อสังขะคือกาม ความใคร่ในรูป เสียง กลิ่น รส โภกฐิพพะ ที่ตนใคร่ปรารถนาพอใจ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนที่เกิดขึ้น ทำให้ใจของเขาถูกแรงของความใคร่ผลักดันให้ส่ายหาครุรูปสวย ๆ เสียงไพเราะ รสอร่อย กลิ่นหอม โภกฐิพพะที่น่าจับต้อง และอารมณ์อันบันเทิงใจ

๒. ภวาสวะ คือความต้องการมีต้องการเป็น ในสิ่ง ฐานะ ที่ตนฝังใจว่าดี น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ เช่นต้องการเป็นเศรษฐีมีทรัพย์มาก ๆ ต้องการมีตำแหน่งสูง ๆ ในฝ่ายบริหาร ตลอดถึงความฝังใจที่จะได้บังเกิดในภพที่ประณีต มีความสุข เช่น สวรรค์ พรหมโลก ความอยากเป็นในฐานะต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ จะออกมาในรูปของภวตัณหาดังกล่าวนั้นแล้ว โดยอาศัยแนวคิดที่ว่า มีความเป็นที่ยิ่งแท้แน่นอน หรือสัตตทิฐิฐิ คือความเห็นว่ายั่งยืนเป็นฐานแห่งความคิด

๓. อวิชาสวะ อสังขะคืออวิชาความเขลา ลักษณะประเภทของอวิชานั้น มีนัยดังได้กล่าวมาแล้ว เพราะใจของคนมีอสังขะส่วนนี้อยู่ภายใน เมื่อเขาไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เข้า ก็ไม่รู้ความเป็นจริงของสิ่ง

นั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร เป็นอะไร จนเกิดความหลงในเรื่องสิ่งต่าง ๆ โดยไม่ทราบว่ ภาวะที่เป็นจริงของสิ่งเหล่านั้น เป็นไปตามกฎของกฎจลสมุ-
บาท คือมีการอาศัยกันและกันเกิดขึ้น การรู้เห็นของจิตที่มีวิชชานั้น
"ไม่เป็นการรู้ การเห็น ตามที่มันเป็น แต่เกิดความรู้ ความเห็นในสิ่งทั้ง
หลาย ตามที่ตนคิดว่ามันเป็น หรือกำหนดให้มันเป็น "

อาสวะทั้ง ๓ ประการนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า และพระอรหันต์
ทั้งหลาย ท่านละได้เด็ดขาดด้วยอัสวักขยญาณ คือญาณที่ทำให้อาสวะ
หมดสิ้นไป

สำหรับบุคคลที่ยังมีอาสวะอยู่ จิตใจของเขาจะหนักไปในทางรัก
ใคร่ ต้องการ แสวงหาสิ่งต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนจน
ต้องประสพความทุกข์ในการที่ใจถูกแผดเผาด้วยแรงปรารถนาในวัตถุภว
ทั้งหลาย คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และอารมณ์ที่เกิดจากใจ เพราะ
อาศัยภวอาสวะเป็นตัวการสำคัญสร้างให้เกิดขึ้น

ในขณะที่เดียวกัน ใจของบุคคลจะซัดส่ายเมื่อทราบความดีเด่น
ของฐานะ ตำแหน่งต่าง ๆ ใจของเขาจะดำริถึงเรื่องนั้น จนเกิดความเร่าร้อน
ต้องขวนขวายแสวงหา ซึ่งบางครั้งอาจต้องทำผิดกฎหมาย ศีลธรรม ด้วย
การต่อสู้แย่งชิงฐานะ ตำแหน่งต่าง ๆ เมื่อได้มาครอบครองแล้ว เขาหา
ได้รู้จักอ้อม รู้จักพอในฐานะ ตำแหน่งที่ได้มาไม่ จึงยังคงต้อนเร่าร้อนอยู่
และต้องเศร้าโศก เสียใจ เมื่อฐานะของตนต้องเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ล้วน
แต่เกิดจากใจที่หมักหมมด้วยภวอาสวะทั้งนั้น

ด้วยอำนาจแห่งวิชาสวะ ทำให้บุคคลเหล่านั้นไม่ทราบชัดซึ่ง
สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เช่นไม่รู้ว่ อะไรเป็นเหตุให้เกิดชีวิต ? ชีวิต

เกิดขึ้นมาเพื่ออะไร ? ชาติ ชรามรณะ เป็นต้นเป็นอะไร ตนควรทำอะไร
ต่อสิ่งเหล่านั้น เวลาใดเขาประสบปัญหาชีวิต หรือ มีความแก่ ความเจ็บ
หรือการพลัดพราก เป็นต้น ก็ต้องเศร้าโศกเสียใจแทนที่จะทำใจของตน
ให้ยอมรับว่า เหล่านี้เป็นเรื่องธรรมดา ในยามจะต้องการแก้ปัญหของ
ชีวิต แต่เพราะไม่ทราบชัดว่า อะไรเป็นอะไรดังกล่าว อาจทำให้การแก้
ปัญหาผิดพลาด จนบางครั้งกลายเป็นการสร้างปัญหา ในที่สุดความทุกข์
ความหวาดกลัว ซึ่งไม่มีใครต้องการก็จะเกิดขึ้นแก่คนเหล่านั้น เพราะ
อวิชชาสวะเป็นเหตุ.

อวิชชา คือความไม่รู้ที่กระจายออกเป็น ๘ สายด้วยกัน คือ ไม่รู้
ในทุกข์ ไม่รู้เหตุเกิดแห่งทุกข์ ไม่รู้ความดับทุกข์ ไม่รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงความ
ดับทุกข์

ไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต ไม่รู้ทั้งอดีต อนาคต ไม่รู้ปัจจุสมุปบาท

กรรม ๓

กายกรรม	กรรมทำด้วยกาย
วจีกรรม	กรรมทำด้วยวาจา
มโนกรรม	กรรมทำด้วยใจ

คำว่า " กรรม " เป็นคำกลาง ๆ หมายถึง ส่วนดีก็ได้ส่วนชั่วก็ได้ คือเป็นทุจริตก็ได้สุจริตก็ได้ และเป็นกลาง ๆ ก็ได้ การกระทำทางกายในส่วนที่เป็นความชั่ว เช่น การฆ่า การเบียดเบียนทำการประทุษร้ายสัตว์ การล่วงละเมิดในทรัพย์สินของบุคคลอื่น ทั้งเคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่ไม่ได้ การประพฤติดิฉินทางประเวณีและในทางเพศเป็นการกระทำทางกายโดยตรง แต่ว่ากรรมทั้ง ๓ ประเภทนี้ บุคคลอาจจะใช้ให้บุคคลอื่นฆ่า ให้คนอื่นเบียดเบียน ให้บุคคลอื่นลัก และให้บุคคลอื่นประพฤติดิฉินทางกามก็ได้ นี้จัดเป็นวจีกรรมคือ กรรมทางวาจา และบางครั้งอาจจะเป็นความคิดที่ต้องการฆ่า ต้องการเอาทรัพย์สินของบุคคลอื่น ต้องการละเมิดในทางคู่ครองของบุคคลอื่น ถ้าในกรณีนี้ก็เป็นมโนกรรม ในขณะเดียวกันการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่บุคคลอื่นทางกาย การเลี้ยงชีวิตในทางสัมมาชีพ การมีสทธานโศษ คือยินดีในภรรยาของตน และมีปฏิวัตร คือจงรักภักดีในสามีของตนก็เป็นกายกรรมฝ่ายกุศล ถ้าหากว่าบุคคลแนะนำพร่ำสอนบุคคลอื่นให้มีเมตตาจิตต่ออื่นต่อสัตว์อื่น ให้เขามีความเคารพทางสิทธิในทางทรัพย์สินของบุคคลอื่น ให้สำรวมระวัง ไม่ล่วงละเมิดในทางประเวณีและในทางเพศของกันและกัน ก็จัดเป็นวจีกรรมฝ่ายกุศล ถ้าบุคคลมีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา ปราบณา

ที่จะเห็นคนอื่น สัตว์อื่น อยู่อย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน ให้ทรัพย์สินเงินทองที่เขาอยู่ดำรงคงอยู่ไม่เสียหายไปให้เขาอยู่ร่วมกับคุ้มครองของเขาอย่างไม่ถูกคนอื่นล่วงเกินเบียดเบียน จัดเป็นมโนกรรมฝ่ายที่เป็นกุศล

ในขณะเดียวกัน การทำงานบางอย่างที่ไม่เป็นบาป ไม่เป็นบุญอะไร เช่น การประกอบอาชีพ ถ้าหากว่าทำด้วยกาย ก็เป็น กายกรรม บอกให้คนอื่นกระทำ เช่น ชวนให้เขารับประทานอาหาร ก็เป็นวจีกรรม หรือว่า เป็นความคิดซึ่งไม่หักออกไปในทางที่เป็นบาปเป็นบุญ ก็จัดเป็นส่วนกลาง ๆ ไม่บาป ไม่บุญเพราะฉะนั้นคำว่า " กรรม " จึงเป็นได้ทั้ง กุศลกรรม คือฝ่ายดี อกุศลกรรม คือฝ่ายชั่ว และอัปยาคฤคือ เป็นกลาง ๆ ไม่ได้ไม่ชั่วอะไร

ข้อนี้จะเห็นว่า แม้อาการของพวกวจีกรรม ซึ่งจะต้องแสดงออกมาทางวาจา บางครั้งก็อาจจะใช้กายแสดงได้ เช่นว่า เขาถามอะไรมา รับก็พยักหน้า ปฏิเสธก็สั่นศีรษะ แต่ว่าในด้านจิตใจคือส่วนที่เป็นมโนกรรม เป็นเรื่องของความคิด ถ้าเราคิดโลภอยากได้ของของบุคคลอื่นก็เป็น มโนกรรมฝ่ายอกุศล คิดจะสงเคราะห์เกื้อกูลบุคคลอื่น ก็เป็นมโนกรรมฝ่ายกุศล คิดด้วยความเมตตาก็เป็นมโนกรรมฝ่ายกุศล คิดด้วยความอาฆาตพยาบาทก็จัดเป็นมโนกรรมฝ่ายอกุศล และแม้ในพวกมโนกรรมนั่นเอง บางครั้งก็อาจจะแปลงออกมาทางวาจาก็ได้ เช่นคิดว่าทำอะไรหนอจะได้สมบัติของคนคนนี้ มาไว้เป็นของเรา แสดงว่ากรรมทั้ง ๓ ประการนี้ มีการอิงอาศัยซึ่งกันและกันได้ แล้วก็เป็นที่ทั้งฝ่ายดี ฝ่ายชั่ว และกลาง ๆ ดังกล่าวแล้ว ดังนั้น เมื่อท่านต้องการจะพูดให้ชัดเจนไปว่า กรรมอะไร ท่านก็จะบอกว่า **กุศลกรรม** และ **อกุศลกรรม** เช่น **กุศลกรรมบถ** และ **อกุศลกรรมบถ** เป็นต้น

ทวาร ๓

กายทวาร	ทวารคือกาย
วจีทวาร	ทวารคือวาจา
มโนทวาร	ทวารคือใจ

" ทวาร " แปลว่า ช่อง หรือ ทางออก หรือการแสดงออกเฉพาะในที่นี้ ท่านมุ่งถึงการแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดที่เกิดขึ้นภายในจิตของบุคคล สามารถแสดงออกมาเป็นกรรม คือ การกระทำใน ๓ ทางด้วยกัน และ การกระทำนั้นอาจจะเป็นการกระทำดีก็ได้ ทำชั่วก็ได้ ทำกลาง ๆ ก็ได้

กายทวาร เช่นการฆ่าสัตว์ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ การประพฤตินอกในทางกาม

ในแง่ของกรรมเป็นกายกรรม ในแง่ของการแสดงออกก็เป็นการแสดงออกทางกายเรียกว่ากายทวาร ในกรณีของการทำความดีเช่นว่า การช่วยเหลือชีวิตของบุคคลอื่น การช่วยเหลือในกิจการงานของบุคคลอื่น การไม่ล่วงล้ำก้ำเกินในสิทธิทางทรัพย์สินของบุคคลอื่น เป็นการแสดงออกทางกายในแง่ของกรรม ก็เป็นกุศลกรรม ที่แสดงออกทางกายในแง่ของ ทวารเป็นการแสดงออกทางกายทวาร การแสดงออกทางกายทวารนี้อาจ เป็นการเขียนหนังสือ การโบกมือ การสั่นศีรษะ การพยักหน้า และการ ให้สัญญาณทางกายอย่างใดอย่างหนึ่งก็เป็นเรื่องของกายกรรมที่เกิดขึ้น ทางกายทวารทั้งนั้น

วจีทวาร ทวารคือวาจา ได้แก่การที่บุคคลพูดออกมาทางวาจา คำพูดนั้นอาจจะเป็นเรื่องไม่จริง เป็นการยุยงส่งเสริมให้เกิดแตกแยก เป็นคำหยาบคายร้ายกาจ เรื่องที่เพื่อเจ้อเหลวไหล จัดเป็นวจีกรรม ฝ่ายอกุศลที่แสดงออกมาทางวจีทวาร หรือบุคคลอาจจะพูดคำที่เป็นคำสัตย์คำจริง คำเสริมสร้างสามัคคี สมานสามัคคี คำกระชับสามัคคี และคำประสานสามัคคี และคำที่ไพเราะอ่อนหวาน คำที่มีสาระประโยชน์แก่นสาร จัดเป็นวจีกรรมฝ่ายกุศล ที่บุคคลแสดงออกมาทางวจีทวาร

มโนทวาร ทวารคือใจ ได้แก่การแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกนึกคิด หรือคิดภายในใจ อาจจะคิดโลภอยากได้ของของคนอื่น คิดพยาบาทปองร้ายบุคคลอื่น หรือความคิดเห็นที่ผิดจากครรลองแห่งธรรม ความรู้สึกนึกคิดเหล่านี้บางครั้งก็อาจจะแสดงออกพร้อมกันต่อเนื่องกัน ทั้งทางกายและวาจาและใจ เช่นว่า เกิดความคิดเพื่ออยากได้ทรัพย์สินสมบัติของบุคคลอื่น ก็เป็นมโนกรรมฝ่ายอกุศล ที่ออกมาทางมโนทวาร เอามือไปลูบคลำสิ่งที่ตนอยากได้ก็เป็นมโนกรรม เป็นกายกรรมฝ่ายอกุศลที่เกิดขึ้นทางกายทวาร บ่นรำพึงขึ้นมาแสดงถึงความอยากได้ในสิ่งเหล่านั้น ก็เป็นวจีกรรม ฝ่ายอกุศลที่เกิดขึ้นทางวจีทวาร แม้ในเรื่องที่เป็นกุศลคือคุณธรรม ความดีก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน เช่นการคิดถึงคนอื่นด้วยความเมตตา มุ่งให้เกิดความสุขความเจริญแก่บุคคลเหล่านั้น ก็เป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่เกิดขึ้นทางมโนทวาร ความคิดที่แสดงความชื่นชมยินดีต่อความเจริญก้าวหน้าของบุคคลอื่น ความคิดที่จะสงเคราะห์อนุเคราะห์บุคคลอื่น เป็นต้น ก็เป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่เกิดขึ้นภายในมโนทวาร

ญาณ ๓

อดีตังสญาณ   ญาณในส่วนอดีต

อนาคตังสญาณ   ญาณในส่วนอนาคต

ปัจจุบันนังสญาณ   ญาณในส่วนปัจจุบัน

" ญาณ " คือ ความรู้หรือปัญญา ซึ่งบังเกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคล สามารถรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งเหล่านั้นตามความเป็นจริง ทั้งในกาลที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน

๑. อดีตังสญาณ ญาณในส่วนอดีต ได้แก่ ปัญญา ความรู้ ในส่วน ของคนที่ปรากฏในปัจจุบัน แล้วสามารถสาวเชื่อมโยงเข้าไปหาเหตุที่ทำให้เกิดผล เหล่านั้นว่า เหตุอะไร จึงทำให้เกิดผลเช่นนี้ และขอบข่ายของญาณนั้น ยังได้หยั่งถึงลึกกลงไปถึงความรู้ที่เกิดขึ้นในชาติก่อน ภพก่อนว่า ชาติก่อนตนเคย เป็นอะไรมีฐานะและอาชีพอย่างไร มีวิถีชีวิตประสบความสุข ความทุกข์ อย่างไร และต่อจากนั้นได้เกิดในภพในชาติอย่างไร เป็นต้น เรียกว่า เป็นการ รู้ตลอดสายของอดีต และเมื่อมีเหตุการณ์บางอย่างบังเกิดขึ้นในชีวิตของตน ในขณะปัจจุบัน โดยไม่ได้มีสาเหตุใกล้ชิดใน ปัจจุบัน ก็สามารถสืบสาวไปได้ ว่าผลที่เกิดขึ้นในลักษณะนั้น ๆ เป็นผลที่มาจากเหตุในอดีต หรือที่เรียกว่า อดีตกรรมของตน อย่างนี้จัดเป็นอดีตังสญาณ

๒. อนาคตังสญาณ คือ ปัญญาที่บังเกิดขึ้นมาสามารถบอกเหตุ คือการ กระทำในปัจจุบัน และคาดหมายผลที่จะบังเกิดขึ้นในอนาคตกาลได้ว่า เมื่อทำ

อย่างนี้โอกาสต่อไปผลที่เกิดจะเกิดขึ้นมาในลักษณะอย่างนั้นซึ่งอันที่จริงแล้ว ผลก็ยังไม่เกิดขึ้นในขณะนั้น แต่ก็คาดหมายผลและรู้ผลได้ว่า เมื่อทำเหตุอย่างนี้ต่อไปผลจะเกิดขึ้นมาในลักษณะอย่างนี้ ทำนองเดียวกับการปลูกพืชชนิดใดชนิดหนึ่ง เมื่อปลูกพืชลงไปในปัจจุบันก็คาดหวังได้ว่า โอกาสเท่านั้นปีเท่านั้นปี พืชนี้จะออกผลมาเป็นอย่างนั้น ๆ แม้แต่การคาดหมายเหตุการณ์บ้านเมืองว่า เมื่อสถานการณ์เป็นอย่างนี้ ในโอกาสต่อไปก็จะมีลักษณะอย่างนั้น ตลอดถึงความรู้ที่ยังลงไปว่า เมื่อบุคคลทำกรรมเช่นนี้ โอกาสต่อไปจะบังเกิดใน ทุกติ สุขติ ในพรหมโลกหรือว่าใกล้พระนิพพานเข้าไป เหล่านี้จัดเป็น อนาคตังสญาณ คือความรู้ถึงผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

๓. **ปัจจุบันนังสญาณ** ได้แก่ ปัญญา ความรู้ ที่ได้ปรากฏเกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ ว่าควรทำอย่างไรเมื่อเหตุเช่นนี้บังเกิดขึ้น หรือเมื่อผลบังเกิดขึ้น สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันให้เป็นไปได้ตามที่ตนต้องการ แต่ในขณะที่เดียวกันยังหมายถึง ความรู้ที่บังเกิดขึ้นในนามรูปมองเห็นนามรูปในขณะนั้นว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ แปรปรวน เปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา และสามารถปล่อยวางความยึดติด ความทุกข์ ความเดือดร้อนเกี่ยวกับความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงของนามรูปได้ เป็นต้น

แม้แต่การที่บุคคลรู้ประจักษ์ชัดในขณะนั้น ๆ ว่า ความแก่ที่เกิดขึ้นหรือความพลัดพรากแปรปรวนที่เกิดขึ้นแก่ตนและแก่บุคคลอื่นเป็นเรื่องปกติธรรมดา สามารถสงบใจไม่เดือดร้อน ไม่วุ่นวายกับสิ่งที่เป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ธรรมดาเหล่านั้น แต่การที่บุคคลรู้ผลที่บังเกิดขึ้นในปัจจุบัน ทั้งดีและไม่ดีว่า เป็นเรื่องของกรรมที่ตนได้กระทำเอาไว้ก็ชื่อว่า เป็นปัจจุบันนังสญาณ คือ ญาณในส่วนที่เป็นปัจจุบัน

ความสมบูรณ์แห่งญาณทั้ง ๓ นี้ ต้องเป็นความรู้ที่สืบเนื่องมาจาก
ความสมบูรณ์แห่งอริยมรรคทั้ง ๘ ประการ จนเป็นสัมมาญาณ คือความรู้
ในทางที่ชอบ ความรู้ในกาลทั้ง ๓ นั้น อาจจะเป็นความรู้ในเรื่องเดียวกันก็ได้
เช่น บุคคลศึกษาข้อมูลเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในปัจจุบัน แต่ก็อาศัยความรู้ในอดีต
เข้ามาผสมผสานเป็นบทเรียนในการศึกษา เมื่อได้ข้อมูลต่าง ๆ แล้ว ก็มีการ
ประเมินผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคตกาลว่าจะเป็นอย่างไร อย่างนี้ หรือการรู้จัก
ขั้นทั้ง ๕ ประการว่า โดยสถานะที่แท้จริงแล้ว เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์
มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา เมื่อความรู้ประจักษ์ชัดด้วยการดูชั้นใน
ปัจจุบันแล้ว ก็มองย้อนกลับไปสู่ขั้นที่เป็นอดีต แม้ขั้นที่จะเกิดขึ้นอีกในอนาคต
ก็จะตกอยู่ในสภาพอย่างนั้น เหล่านี้เป็นเรื่องของญาณที่เกิดขึ้นในแต่ละกรณี
ในเรื่องเดียวกันคือขั้นทั้ง ๕ ประการ

ความสมบูรณ์แห่งญาณทั้ง ๓ นี้ ต้องเป็นความรู้ที่สืบเนื่องมาจาก
ความสมบูรณ์แห่งอริยมรรคทั้ง ๘ ประการ จนเป็นสัมมาญาณ คือความรู้ใน
ทางที่ชอบ

ญาณ ๓

ธัจจญาณ	ปรีชาหยั่งรู้อริยสัจ
กิจจญาณ	ปรีชาหยั่งรู้กิจอันควรทำ
กตญาณ	ปรีชาหยั่งรู้กิจอันได้กระทำแล้ว

ญาณ ในที่นี้หมายถึง จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง หรือ ปรีชาญาณ ซึ่งบังเกิดผุดขึ้นภายในจิตใจของบุคคล ด้วยผลของการปฏิบัติให้ สมบูรณ์ในหลักของไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ ปัญญา จนสภาพจิตของบุคคล ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวเป็นสมาธิ สงบ ปราศจากกิเลส ไม่มีกิเลสเป็นจิตพร้อมที่จะน้อมไปเพื่อจะรู้ความจริงในอริยสัจ ในขณะที่นั้น ญาณ คือ ความรู้จะบังเกิด ผุดขึ้นภายในจิตใจของบุคคลผู้นั้น ว่า

ความเกิดเป็นต้น เป็นทุกขสัจ

ค้นหาทั้ง ๓ ประการ เป็นสมุทัยสัจ คือเหตุเกิดแห่งทุกข์

ความสละตัณหา ความถ้อยถอนตัณหาเป็นต้น ออกไปจากใจได้เป็น นิโรธสัจ

อริยมรรคมีองค์ ๘ มีปัญญาความเห็นชอบเป็นต้น เรียกว่า มรรคสัจ ๑๐ นี้เรียกว่า ธัจจญาณ

จากนั้นสภาพจิตจะมีคุณภาพสูงขึ้น ญาณที่ ๒ คือกิจจญาณก็เกิดผุด ขึ้นรู้กิจ รู้หน้าที่ ที่ตนจะต้องทำในอริยสัจทั้ง ๔ ประการ นั่นว่า

ทุกข์ เป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาตามธรรมชาติ อาศัยเหตุจึงเกิดขึ้น เมื่อไม่มีเหตุก็เกิดขึ้นไม่ได้ ทุกข์จึงเป็น ปริญาตัพพธรรม คือ ธรรมะที่ควรกำหนดรู้ไว้ว่าอะไรเป็นอะไรเท่านั้น

สมุทัย คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์เป็นตัวเหตุอย่างสำคัญ ที่ทำให้ทุกข์บังเกิดขึ้นในชีวิต จึงเกิดความรู้ประจักษ์แจ้งแก่ใจขึ้นมาว่า ทุกข์นี้เป็นปหัตตัพพธรรม คือ ต้องปฏิบัติเพื่อสงบ ระงับ

ญาณคือความรู้ได้เกิดผุดขึ้นว่า นิโรธ ซึ่งเป็นผลสูงสุดในการประพฤติปฏิบัติ เป็นเป้าประสงค์ที่ควรทำให้แจ่มแจ้งขึ้นภายในจิต

ญาณ ได้เกิดผุดขึ้นว่า การที่บุคคลจะปฏิบัติจนประสบผลคือ บรรลุนิโรธสามารถดับสมุทัยเหตุเกิดแห่งทุกข์ และความทุกข์ก็ย่อมดับไปได้นั้น จะต้องลงมือประพฤติปฏิบัติตามอริยมรรค มีองค์ ๘ ประการ คือ

สัมมาทิฐิ ปัญญาเห็นชอบได้แก่ เห็นในอริยสัจทั้ง ๔ ประการ

สัมมาวาจา เจรจาชอบได้แก่ งดเว้นจากคำพูดเท็จ พูดส่อเสียด

พูดคำหยาบ พูดเพื่อเจ้อเหลวไหล

สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ ได้แก่ดำริออกจากกาม ดำริในการไม่พยายาบท ดำริในการไม่เบียดเบียน

สัมมากัมมันตะ การงานชอบได้แก่ งดเว้น จากการฆ่า การเบียดเบียน การทำอันตรายแก่คนอื่น สัตว์อื่น งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ด้วยอาการแห่งขโมย งดเว้นจากการประพฤติดีด่างทางกาม และในทางเพศ

สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ ได้แก่ การงดเว้นการเลี้ยงชีพ ในทางทุจริต ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรมทุกรูปแบบ ดำรงชีวิตด้วยการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบด้วยกฎหมาย และศีลธรรม

สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ คือ พยายามในการตำรวมระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น พยายามละบาปที่บังเกิดขึ้นแล้ว พยายามเสริมสร้างกุศลความดี ในบังเกิดขึ้น และพยายามรักษาคุณความดีที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อมไป

สัมมาสติ ความระลึกชอบ คือ ระลึกถึง กาย เวทนา จิต ธรรม จนจิตสงบและเกิดความรู้ถึงความจริง แห่งกาย เวทนา จิต ธรรม ว่าสิ่งทั้ง ๔ ประการนี้เป็นเพียง กาย เวทนา จิต ธรรม เท่านั้น หาใช่สัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขาอย่างที่เราเข้าไปยึดมั่น ถือมั่น กันไม่

สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบคือ จิตที่ตั้งมั่นอันเกิดจากการบรรลुरुปฌานทั้ง ๔ ประการ ที่สามารถสงบระงับนิวรณ์ทั้ง ๕ ประการ

องค์มรรคทั้ง ๘ ประการนี้ได้ชื่อว่าเป็นภาเวตัพพธรรม คือ ธรรมะที่จะต้องลงมือประพฤติปฏิบัติ

ความรู้ในขั้นนี้เรียกว่า **กิจจญาณ** คือ ปรีชาหยั่งรู้กิจที่ควรทำในอริยสัจทั้ง ๔ ประการนั้น

จากนั้นญาณคือ ความรู้ก็จะผุดขึ้นประจักษ์แจ้งแก่ใจของตนว่า

ทุกข์ที่ควรกำหนดรู้ ตนก็ได้กำหนดรู้แล้ว

สมุทัยที่ควรละ ตนก็ได้ละแล้ว

นิโรธที่ควรทำให้แจ้ง ตนได้ทำให้แจ้งแล้ว

มรรคที่ควรเจริญ ตนก็ได้เจริญแล้ว

ความรู้ชั้นนี้ถือว่าเป็นความรู้ชั้นสูงสุด ความรู้ชั้นนี้เองที่ทำให้จิตใจของบุคคลหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือนั่นด้วยอุปาทานเป็นชั้นสูงสุด เรียกว่า กตญาณ คือ ปรินิพพานยังรู้กิจอันตนได้กระทำแล้ว

พระอรียบุคคลทุกระดับ ท่านประกอบด้วยญาณทั้ง ๓ ประการเช่นเดียวกัน แต่ประมาณของญาณมีความแตกต่างกัน ท่านจึงละกิเลสได้มากน้อยไม่เหมือนกัน ญาณคือความรู้จึงเปรียบเหมือนไฟที่บุคคลจุดขึ้น ย่อมทำหน้าที่ขจัดความมืด ถ้าดวงไฟสว่างมากก็ขจัดได้มาก สว่างน้อยก็ขจัดได้น้อย ถ้าสว่างเต็มก็ขจัดความมืดมนอนธการได้หมดสิ้นมันใจ ญาณคือ ความรู้ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของพระอรียบุคคลทั้งหลายก็มีลักษณะเช่นเดียวกันฉนั้น คือ จะทำหน้าที่ขจัดกิเลสออกไปจากใจของท่านได้โดยลำดับ และจนหมดสิ้นเป็นพระอรหันต์ไปในที่สุด

ญาณทั้ง ๓ ประการนี้ ได้เกิดขึ้น ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการ อริยสัจ ๔ ข้อ ๓ ครั้งรวมเป็น ๑๒ ครั้ง ที่เรียกว่า มีวน ๓ มีอาการ ๑๒ ซึ่งเป็นญาณคือ ความรู้ที่ทำให้พระพุทเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลายเกิดญาณขึ้นมาว่าตนได้รู้แล้ว ข้อนี้ได้ทรงแสดงไว้ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตรเป็นใจความโดยสรุปว่า

ถ้าพระญาณทั้ง ๓ ที่บังเกิดขึ้นในอริยสัจทั้ง ๔ มี วน ๓ มีอาการ ๑๒ ของพระองค์ไม่บริสุทธิ์หมดจดเพียงใด พระองค์จะไม่ปฏิญาณว่าเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเพียงนั้น แต่เพราะว่าญาณทั้ง ๓ ที่เกิดขึ้นในอริยสัจ ๔ มีวน ๓ มีอาการ ๑๒ ของพระ

องค์บริสุทธิหมดจดอย่างแท้จริง พระองค์จึงได้ปฏิญาณสถานะว่า เป็น
อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ความรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการนี้ จึงถือว่าเป็นความรู้ที่แท้จริง
เมื่อเกิดญาณคือ ความรู้ขึ้นแล้วจะไม่มีใครสามารถเปลี่ยนแปลงไปแต่ประการ
ใด เป็นความรู้ที่สิ้นหยุคการแสวงหาความรู้ และกิเลสที่ละได้แล้วจะไม่
เกิดขึ้นอีกไม่ว่าในกาลใด ๆ ก็ตาม ดังนั้น ญาณทั้ง ๓ ประการจึงชื่อว่า
เป็นความรู้ระดับยอดในทางพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นด้วยผลของการปฏิบัติ
ให้สมบูรณ์ในหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งผู้ศึกษาปฏิบัติจะ
เห็นได้ว่า ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการนั้น สิ่งที่คุณจะต้องลงมือประพฤติก
ปฏิบัติจริง ๆ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการเท่านั้น เมื่อบุคคลปฏิบัติให้
สมบูรณ์ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ หรือ ไตรสิกขาแล้ว นิโรธก็จะบังเกิด
ขึ้น และเมื่อนิโรธบังเกิดขึ้น ก็จะทำหน้าที่ดับเหตุแห่งทุกข์ คือ สมุทัย เมื่อ
เหตุแห่งทุกข์ดับความทุกข์ก็ดับ และท่านผู้นั้นก็ได้ชื่อว่า เข้าถึงนิพพาน
ได้แก่ การดับเพลิงกิเลส และเพลิงทุกข์ได้

ความรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการ จึงสามารถอุปมาได้ว่า

ความทุกข์ เหมือนกับ โรคที่บังเกิดขึ้นในกาย

สมุทัย เหมือนสมุฏฐานแห่งโรคนั้น ๆ

นิโรธ เหมือนความหายจากโรค

ในการรักษาโรคหมอดูต้องรู้ทุกอย่าง แต่หมอจะต้องทำเพียง
อย่างเดียว คือเชี่ยวชาญรักษาที่สมุฏฐานของโรค เมื่อสมุฏฐานของโรคหาย

ไป ความสบายคือหายจากโรคก็จะบังเกิดขึ้น เป็นอาการที่เกิดสืบเนื่องกัน
ไป หรืออุปมา

ทุกข์ เหมือนสิ่งที่อยู่ในมืด

สมุทัย เหมือนกับความมืด

นิโรธ เหมือนกับแสงสว่าง

มรรค เหมือนกับการเปิดสวิตช์ไฟ ในกรณีนี้บุคคลจะต้องทำเพียง
เปิดสวิตช์ไฟขึ้นมาเท่านั้น แล้วแสงสว่างจะทำหน้าที่ขจัดความมืดออกไป
เอง สิ่งที่อยู่ในความมืดก็จะปรากฏแก่สายตาของบุคคลนั้น และก็ยังเห็นสิ่ง
ที่ตนยังไม่ต้องการจะรู้ ซึ่งถูกความมืดปิดบังเอาไว้ได้อีกด้วย

ค้นหา ๓

กามค้นหา	ค้นหาในกาม
ภวค้นหา	ค้นหาในภพ
วิภวค้นหา	ค้นหาในปราศจากภพ

กามค้นหา คือความทะเยอทะยานอยากอย่างรุนแรงที่สร้างจิตใจของบุคคลให้มีการดิ้นรนกระสันอยากไขว่คว้าปรารถนาในอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ใจคนไปกำหนดว่า น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ เพื่อจะได้อารมณ์เหล่านั้นมาไว้ในครอบครอง ในขณะที่คิดถึงก็จะหมกมุ่นครุ่นคิดไปด้วยความอยากขึ้นขมยินดีในสิ่งเหล่านั้น จนถึงกับถูกความปรารถนาแผดเผาก่อให้เกิดความเร้าร้อน กระสันอยากมากขึ้น บังคับจิตใจให้ส่ายไปในอารมณ์เหล่านั้น แล้วยึดในสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นของของเรา และจะเดือดร้อนใจเพราะการคุ้มครองรักษาสิ่งของของเรา เพราะสิ่งของของเราเปลี่ยนแปลงไปเพราะสิ่งของเราแตกดับไป อาการเหล่านี้ สรุปรวมเรียกว่าเป็นกามค้นหา คือ ความที่ดิ้นรนทะเยอทะยานอยาก ในวัตถุกามด้วยอำนาจของกิเลสกาม

ภวค้นหา คืออาการที่จิตดิ้นรนทะเยอทะยานอยาก ปรารถนา สถานะความเป็นต่าง ๆ ที่ตนรักใคร่ พอใจ ชอบใจ และความอยากบังเกิดในชาติ ในภพที่ประณีต ที่ตนเห็นว่าเป็นความสุข ความเพลิดเพลิน ด้วยความเข้าใจว่าสภาวะเหล่านั้นเป็นของเที่ยงแท้แน่นอน ความรู้สึกประเภทนี้เกิด

จาก ความคิดที่เป็นสัตสตทัญญู คือมองเห็นภาวะ ความเป็น ภพ หรือชาติ
อย่างใดอย่างหนึ่งว่า เป็นของเที่ยงแท้แน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลงแปรปรวน
ตงก็ปรารถนาสถานะ ภพเหล่านั้น ชาติเหล่านั้น จนดั้นรณะเยอทะยาน
อยากได้นี้เรียกว่า ภาวตัณหา คือ ตัณหาในภพ

วิภวตัณหา คือการที่จิตพอใจ ยินดีในสถานะความไม่เป็นต่าง ๆ
หรือพอใจในความไม่เกิดในภพ โดยมองเห็นว่า สิ่งทั้งหลายเป็นของ
ที่ขาดสูญ ไม่มีการสืบต่อ อย่างมีเหตุปัจจัยโดยอาศัยความคิดที่เรียกว่า
อูจเฉททัญญู คือมองเห็นว่า สิ่งทั้งหลายขาดสูญไป ตัวก็ต้องการจะขาดสูญ
ต้องการจะหมดสิ้นไป อาการของความคิดในลักษณะนี้ ชื่อว่าเป็นวิภวตัณหา
แม้แต่ว่าการที่บุคคลมีการจำแนกกำหนดหมาย ให้บุคคลรับผิดชอบในงานใน
ฐานะตำแหน่งนั้น ๆ แต่บุคคลบางคนได้แสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจ
ไม่พอใจที่จะเป็นในฐานะในตำแหน่งนั้น ๆ ก็ชื่อว่า เป็นวิภวตัณหาเช่นเดียว
กัน

ตัณหาทั้ง ๓ ประการนี้ อาจเกิดขึ้นในอารมณ์เดียวกันก็ได้ เช่น
การที่บุคคลอยากได้รูป อย่างใด อย่างหนึ่ง จัดเป็นกามตัณหาอยากเป็น
เจ้าของรูปนั้นแต่เพียงผู้เดียว ยึดถือครอบครองรูปนั้นเอาไว้ จัดเป็นภาวตัณหา
และเมื่อครอบครองอยู่นาน ต้องการจะเปลี่ยนแปลงรูปนั้น หรือต้องการให้
รูปนั้นเสื่อมสลายไปก็จัดเข้าเป็น วิภวตัณหา ตัณหาจึงมีลักษณะเป็นยาง
เหนียว เป็นเครื่องข้อง เป็นผู้กระชับใจ และเป็นนายยึดครองใจ ทำให้ใจของ
บุคคลพร่อง ไม่รู้จักเต็ม ไม่รู้จักอึด อย่างที่ท่านแสดงว่า โลกพร่องอยู่

เป็นนิจ ไม่รู้จักอิม เป็นทาสของตัณหา และบุคคลที่เป็นทาสของตัณหาย่อม
จะประสบความเดือดร้อน ในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ดังนั้น ข้อปฏิบัติใน
ทางพระพุทธศาสนา จึงมุ่งที่จะบรรเทาลดความรุนแรง ขจัด ระวังดับ
ตัณหา

ตัณหาทรงจัดเป็นสมุทัยสัง เมื่อจิตถูกครองงำด้วยตัณหาแล้ว ย่อม
แสดงอาการออกมา ๓ ประการ คือ กระตุ่นหรือก่อให้เกิดความอยากมีอยาก
เป็นเรื่อยไป จิตจะเพติดเพลินในสิ่ง อารมณ์เหล่านั้น จิตสหระคตในสิ่งที่ตน
กำหนดด้วยอำนาจ ความเพติดเพลิน หมุนวนซ้ำซากอยู่ในอารมณ์
สังขารวนอยู่ตลอดไป トラบใดที่ใจยังมีตัณหาอยู่

ทิวฎิ ๓

อกริยทิวฎิ	ความเห็นว่าเป็นอันทำ
อเหตุทิวฎิ	ความเห็นว่าเป็นสรรพสิ่ง ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย
นัตถิทิวฎิ	ความเห็นว่าเป็นไม่มี

ทิวฎิทั้งสามประการนั้น มีอธิบายอย่างไร ?

๑. อกริยทิวฎิ ความเห็นว่าเป็นอันทำ เป็นความเห็นตามแนวของท่านปุณณกัศสปะคณาจารย์หนึ่งใน ๖ สมัยพุทธกาล ทิวฎินี้ ไปปฏิเสธการกระทำต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำดี ชั่ว ถือว่าเป็นไม่มีอยู่จริง ๆ แม้วิญญานเองก็อยู่เฉย ๆ ไม่รับรู้การกระทำนั้น ๆ ที่บัญญัติเรียกกันการกระทำดี ทำชั่ว เมื่อไม่มีการกระทำแล้วผลที่เรียกว่า บุญ บาป จึงไม่มีด้วย "

ความเห็นแบบนี้ พระพุทธศาสนาปฏิเสธ เพราะเป็นการขัดกับกฎแห่งกรรม อันเกิดขึ้นจากความจงใจของบุคคล อกริยทิวฎิแยกกายกับจิตออกจากกัน ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่า กาย กับ จิตมีความสัมพันธ์กัน เมื่อความจงใจเกิดขึ้น บุคคลย่อมกระทำกรรมด้วยกาย วาจา การกระทำเช่นนั้น มีผลถึงกันคือเป็นความดีและความชั่ว ตามสมควรแก่เจตนาที่บุคคลได้กระทำลงไป

๒. อเหตุทิวฎิ เป็นการปฏิเสธผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำเป็นแนวความคิดของท่านมัคขลิโคสาละ คณาจารย์อีกท่านหนึ่ง ในจำนวน ๖ ท่าน ทิวฎินี้แสดงว่า " สิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตของคนนั้น ไม่ว่าจะมีความสุข ทุกข์

ความบริสุทธิ์ ล้วนเกิดขึ้นมาเอง โดยไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดผลเช่นนั้นขึ้นมา
ทุกสิ่งเกิดขึ้นเองและดับไปเอง โดยไม่ต้องอาศัยเหตุปัจจัย "

ทฤษฎี ประเภทนี้ ขัดแย้งกับหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่า " สิ่ง
ทั้งหลายเกิดจากเหตุ จะดับไปก็เพราะเหตุดับ " ความสุข ความทุกข์ ความ
บริสุทธิ์ เป็นต้น จึงเป็นผลอันเกิดมาจากเหตุที่แตกต่างกัน คือเหตุดีผลดี
เหตุชั่วมีผลเป็นทุกข์ ความเห็นของท่านมักขลิโคสาละได้รับการตำหนิจาก
พระพุทธเจ้าความว่า

" ภิกษุทั้งหลาย ผ้ากัมพลที่ทำด้วยผลมณูษย์นั้น บัณฑิต
กล่าวว่าเลวกว่าผ้าที่ทอด้วยหูกทุกชนิด เพราะผ้ากัมพลที่ทำ
ด้วยผลมณูษย์นั้น ฤดูหนาวก็เย็น ฤดูร้อนก็ร้อน สีน่าเกลียด
กลิ่นเหม็น สัมผัสหยาบ ฉุนไค

ภิกษุทั้งหลาย วาตะของเจ้าลัทธิชื่อว่ามักขลิ ก็ฉุนนั้น
เหมือนกัน บัณฑิตกล่าววาตะเลวกว่าวาตะของสมณะที่เลวทุก
จำพวก เจ้าลัทธิชื่อว่ามักขลิเป็น โมฆบุรุษ มีวาตะอย่างนี้ว่า
กรรมไม่มี ผลของกรรมไม่มี ความเพียรไม่มี "

๓. นัตถิกทฤษฎี ความเห็นว่าไม่มี เป็นการปฏิเสธทั้งเหตุทั้งผล
มีความเห็นโดยสรุปว่า บาป บุญ การกระทำ ผลของการกระทำ โลกหน้า
ไม่มี สัตว์ทั้งหลายจบสิ้นลงที่ความตาย ทฤษฎีนี้เป็นของท่าน อจิตเตสกัมพล
เช่นเดียวกันดับอุจเฉททฤษฎี

ทฤษฎีนี้ พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นมิจฉาทฤษฎี เพราะขัดแย้งกับหลักกรรม วิบาก กัมมัตสกดตลอดถึงกฎแห่งไตรวิฏฐ ซึ่งเป็นเรื่องของเหตุผล หรือ กิริยา ปฏิกิริยา อันอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ดับไป

ความเห็นทั้งหมดนี้ ท่านเรียกว่าเป็นนิยตมิจฉาทฤษฎี คือเป็นความเห็นที่ดิ่งลงไป ยากที่จะแก้ไขได้ เป็นความเห็นผิดที่มีโทษมาก เพราะเป็นต้นเหตุให้คนยุติการปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิจใจของตน ให้ได้รับผลในระดับสูง ๆ ขึ้นไป เพราะเมื่อปฏิเสธเรื่องเหตุผลเสียแล้ว ย่อมไม่ยินดีที่จะสร้างเหตุแห่งความสุข และทำลายเหตุแห่งความทุกข์

คนที่มีความเห็นเช่นนี้ท่านจึงถือว่าเป็นวิฎฐาณะ คือหลักตอของวิฎฐณะไม่มีโอกาสพัฒนา ก้าวหน้าทั้งในด้านชาติภพ เป็นพวกที่มีชีวิตสักว่าลมหายใจเข้าออกเท่านั้น เป็นกรรมหนักที่สุดใฝ่ภายนอก

เทพ ๓

สมมติเทพ   เทวดาโดยสมมติ

อุปติเทพ   เทวดาโดยกำเนิด

วิสุทธิเทพ   เทวดาโดยความบริสุทธิ์

เทพทั้งสามประเภทนี้ หมายถึงผู้ที่อยู่ในฐานะสูงสุดกว่าบุคคลอื่น
ซึ่งท่านแบ่งออกเป็น ๓ ชั้นด้วยกัน

๑. สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ นั้น ได้แก่บุคคลซึ่งได้รับยกย่องไว้
ในสถานะสูงสุดของบ้านนั้นเมืองนั้น หมายถึงพระราชามหากษัตริย์
พระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ พระราชโอรส พระราชธิดา เป็นต้น

๒. อุปติเทพ เทวดาโดยกำเนิด หมายถึงชีวิตที่เกิดขึ้นด้วยผลแห่ง
กุศลกรรม สถิตอยู่ในภพหรือภูมิอีกอย่างหนึ่งต่างหาก บางครั้งท่านแสดง
สภาพของอุปติเทพว่าเป็นอทิสมานกาย คือมีการที่ละเอียด ไม่ปรากฏแก่
มังสจักขุ คือตาธรรมดา แต่บุคคลอาจจะพบเห็นท่านได้ โดยการที่ท่านสำแดง
กายให้ปรากฏ หรือบุคคลนั้นได้ทิพยจักขุ จะสามารถมองเห็นและติดต่อกับ
เทพเหล่านั้นได้ คำว่าเทพหรือเทวดานั้น จึงหมายถึงเทวดาเบื้องต้น
ไป เช่น ภูมิเทวดา รุกขเทวดา อากาศเทวดา และเทวดาในชั้นกามาพจร
๖ ชั้น และรวมหมายถึงรูปพรหม ๑๖ ชั้น กับอรูปพรหมอีก ๔ ชั้น จัด
อยู่ในกลุ่มของอุปติเทพทั้งหลาย

๓. **วิสุทธิเทพ** เทวดาโดยความบริสุทธิ์ ประเภทนี้อาจจะเป็นใครก็ได้ เป็นมนุษย์ เทวดา มาร พรหม ก็ได้ ที่ทำตนให้บริสุทธิ์ หมคจจาก อาสวกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลายได้ จนบรรลูลุอรหัตเป็นพระอรหันต์ คือพุทธบุคคลทั้ง ๓ ประเภท ได้แก่

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระปัจเจกพุทธเจ้า

พระอรหันตสาวก ชื่อว่าเป็นวิสุทธิเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ นั้น คือวิสุทธิเทพในความหมายอย่างสูง

แต่ในขณะที่เดียวกันในทางพระพุทธศาสนา ได้แสดงความเป็นเทพ โดยธรรมหมายถึง มนุษย์ธรรมดาสามัญนี้เอง แต่ปฏิบัติพัฒนาจิตใจของตนเอง จนเกิดมีคุณธรรมเป็นเครื่องคุ้มครองใจที่มี หิริ ความละอายต่อบาป โอตตัปปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาป ทำให้บุคคลเป็นเทวดาโดยธรรม หรือผู้กระทำให้สมบูรณ์ด้วยธรรมะ ๕ ประการ คือ

๓.๑ **สัทธาสัมปทา** สมบูรณ์ด้วยศรัทธาความเชื่อ อันหยั่งลงมั่นคงในคุณของพระพุทธเจ้า

๓.๒ **ศีลสัมปทา** สมบูรณ์ด้วยศีลในฐานะนั้น ๆ ไม่ว่าจะ เป็นศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ หรือศีล ๒๒๖ ก็ตาม

๓.๓ **สุตะ** มีการศึกษา มีการสดับตรับฟังมาก

๓.๔ **จาคะ** มีความเสียสละให้ปัน จนถึงสละสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อความดี ซึ่งบังเกิดขึ้นภายในจิตของตนได้

๓.๕ ปัญญาสัมปทา สมบูรณ์ด้วยความรอบรู้อย่างถ่องแท้ใน
สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ผู้ประกอบด้วยคุณธรรมเหล่านี้ ก็ชื่อว่าเป็น
เทวดา เทพธิดา เทพบุตรโดยธรรม หรือแม้แต่ท่านที่เพิ่มพูนคุณธรรม
๔ ประการ คือ

เมตตา ความรักใคร่ ปราบปรามที่จะเห็นคนอื่น สัตว์อื่น อยู่อย่างไม่มี
แหว ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนประทุษร้ายกัน ให้อยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะ
ของตน

กรุณา ความสงสาร เมื่อเห็นคนอื่น สัตว์อื่น ประสบความทุกข์
ความเดือดร้อน เป็นความปราบปรามที่จะช่วยเหลือให้บุคคลเหล่านั้นหลุดพ้น
จากความทุกข์ ความเดือดร้อนที่กำลังเผชิญอยู่

มุทิตา ความพลอยชื่นชมยินดี เมื่อคนอื่นมีความเจริญก้าวหน้า
ได้ศรัทธามีศรัทธา

อุเบกขา ทำใจมัชฌิ์ เป็นกลาง ไม่ปล่อยให้ความยินดีและยินร้าย
เข้าครอบงำใจ ในยามที่ใครก็ตามประสบกับความวิบัติเพราะกรรมของตน
เอง โดยพิจารณาเห็นว่า สัตว์ทั้งหลายนั้นเป็นไปตามกรรม เพราะแต่ละชีวิต
มีกรรมเป็นของ ๆ ตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมมีกรรมเป็นกำเนิด
มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่ว
ก็ตาม จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น นี้ก็ชื่อว่าเป็นพรหมโดยธรรม แม้
ท่านที่บำเพ็ญเพียร จนได้บรรลุลุณาน ทั้งส่วนที่เป็นรูปฌานและอรุณฌาน
ก็ชื่อว่าเป็นเทพ เป็นพรหมโดยธรรม ดังนั้นแม้พระอริยบุคคล ๓ ประเภทข้าง
ล่าง ก็อยู่ในกลุ่มวิสุทธิตุเทพเช่นเดียวกัน

เทพทั้ง ๓ ประการนี้ จึงอยู่ในฐานะเป็นปวงชนียบุคคลที่ควรแก่การ
เคารพสักการะนับถือ บูชาของบุคคลทั้งหลาย

สมมติเทพ คือ พระราชามหากษัตริย์ ทรงเป็นผู้ที่ควรแก่การถวาย
ความจงรักภักดี

อุปัติเทพ เป็นผู้ควรแก่เทวดาพดี คือการบูชาและพิธีกรรมที่คนทั้ง
หลายพึงกระทำ

วิสุทธิเทพ เป็นผู้ควรแก่การให้ความเคารพนับถือสักการบูชา
เพราะว่า เมื่อกระทำได้เช่นนี้ จะเป็นปัจจัยให้ประสบความสำเร็จด้วย อายุ
วรรณะ ความสุข กำลังกาย กำลังใจ แก่บุคคลผู้นั้น

ธรรมนิยาม ๓

สังขารทั้งปวง	ไม่เที่ยง
สังขารทั้งปวง	เป็นทุกข์
ธรรมทั้งปวง	เป็นอนัตตา

สังขาร คือสิ่งที่ปัจจัยทั้งหลายประชุมกัน ประชุมแต่งให้เกิดขึ้น

หมายความว่าแต่ละสิ่งแต่ละอย่าง จะเป็นคน สัตว์ หรือสิ่งของก็ตาม ไม่ได้เป็นเองโดยลำพัง แต่มีเหตุมีปัจจัยประกอบให้เกิดเป็นสิ่งที่นั่นขึ้นมา เช่น คนประกอบด้วยดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ ชันธ ธาตุ อายตนะ เป็นต้น คนจึงได้ชื่อว่า เป็นสังขารชนิดหนึ่ง ภูเขา ต้นไม้ สัตว์ทั้งหลาย ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน สังขารทั้งหลายเหล่านี้ ตกอยู่ในหลักความจริงของพระไตรลักษณ์เป็นความจริงที่มีอยู่ เป็นอยู่ โดยธรรมชาติ ธรรมดา พระพุทธเจ้าจะเกิดขึ้น หรือไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม สิ่งนั้นก็ตั้งอยู่ตามธรรมดา และก็อยู่ในเงื่อนไขของธรรมดา มีธรรมชาติเป็นอย่างนั้น มีภาวะเป็นอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้ พระพุทธเจ้าเพียงแต่ตรัสรู้ เปิดเผย ชี้แจงแสดงถึงความจริงแห่งสัตว์และสังขารทั้งหลายว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ประเด็นที่ควรทำความเข้าใจก็คือว่า

สังขารที่ว่าไม่เที่ยงนั้นหมายความว่าอย่างไร ?

ข้อนี้ท่านได้แสดงลักษณะของอนิจตา คือการที่สังขารทั้งหลาย เป็นของไม่เที่ยงและทุกข์ตา ความที่สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ไว้ในพระคัมภีร์ ปปัญจสูทนี ว่า สังขารทั้งหลายที่ได้ชื่อว่าไม่เที่ยง

๑. เพราะว่าเกิดขึ้นแล้ว จะมีความเสื่อมและความสลายไปในที่สุดที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป หรือเกิดขึ้น ตั้งอยู่ก็ดับไป

๒. ในขณะที่ตั้งอยู่นั้นเองก็มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงปรากฏอยู่ทุกขณะ

๓. การดำรงอยู่ของสังขารเหล่านั้น เป็นการดำรงอยู่เพียงชั่วคราวชั่วคราวมีลักษณะเหมือนกระแสไฟ กระแสน้ำ ที่ไหลหมุนเนื่องกันไปตลอดมีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา

๔. ตรงกันข้ามกับสถานะที่เที่ยงแท้

ทำไมคนจึงไม่ค่อยเห็นความไม่เที่ยงแท้ของสังขารทั้งหลาย ?

เพราะบุคคลมีความคิดความจำและความเห็นที่วิปลาสคือคลาดเคลื่อนไม่ตรงต่อความเป็นจริง ไปเข้าใจสังขารทั้งหลายซึ่งไม่เที่ยงว่าเที่ยง เพราะมีสันตติคือการสืบเนื่องกันของสิ่งเหล่านั้นปิดบังเอาไว้ เหมือนบุคคลมองเห็นกระแสไฟอยู่คงที่ ที่จริงกระแสไฟมีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา บุคคลมองเห็นกระแสน้ำในแม่น้ำเต็มอยู่เสมอ ที่จริงแม่น้ำไหลอยู่ตลอดเวลา สังขารว่าร่างกายชีวิตคนเราก็เหมือนกัน มีการเกิดดับ เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่มีการเกิดสืบเนื่องกันไป ที่ท่านเรียกว่า สันตติ จึงทำให้บุคคลมองความจริงส่วนนี้ได้ไม่ชัด

สังขารทั้งหลายเป็นทุกขตาเพราะอะไร ?

๑. เพราะเป็นสิ่งที่เกิดมาจากเหตุปัจจัย ไม่มีอะไรเกิดขึ้นโดยลำพังตนเอง มีองค์ประกอบ มีเหตุปัจจัยเป็นอันมากสร้างให้เกิดขึ้น ทั้งภายในและภายนอก

๒. ประกอบด้วยความเดือดร้อนนานาประการ

๓. เป็นสภาพที่ทนอยู่ได้ยาก

๔. ตรงกันข้ามกับความสุข

การที่ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตานั้น เป็นเพราะอะไร ?

คำว่าธรรมทั้งหลายนั้น ท่านหมายเอาทั้งสังขาร และทั้งส่วนที่เป็นวิสังขาร สังขารก็คือส่วนของโลก วิสังขารก็คือนิพพาน แต่ทั้งสังขารและวิสังขารนั้นก็ป็นธรรม ดังนั้นจึงทรงแสดงว่า ธรรมะทั้งปวงเป็นอนัตตา เพราะอะไร เพราะ

๑. ธรรมทั้งหลายเหล่านั้นไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของใคร ใครต้องการให้เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ไม่ได้ตามที่ตนต้องการ

๒. ตรงกันข้ามกับสิ่งที่เรียกว่าอัตตา คือตัวตน ตามความหมายของลักษณะที่อธิบายกัน เพราะแท้ที่จริง อัตตานั้นไม่มีอย่างแท้จริง

๓. เมื่อแยกย่อยออกไปแล้ว ก็กลายเป็นของที่ว่างเปล่า ไม่มีความเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นสิ่งของ เป็นเพียงอณู เป็นปรมาณูไป

๔. ไม่มีใครเป็นเจ้าของสิ่งทั้งหลายอย่างแท้จริง แม้ในชั้นของการสมมติ ก็ไม่มีใครเป็นเจ้าของของสิ่งเหล่านั้นอย่างแท้จริง ข้อนี้อิงง่าย ๆ เช่น เงินทองที่บุคคลได้รับมาอยู่ในมือตัวเอง ก็ไปยึดถือว่าของเรา พอจ่ายไปที่ของคนอื่น ธนบัตรแต่ละแผ่น ๆ นั้น มีคนเคยยึดถือเอาเป็นเจ้าของมาเป็นพัน ๆ คน แต่ก็ไม่มีใครเป็นเจ้าของที่แท้จริง ที่ดิน เรือกสวน ไร่นา ที่ถือว่าเป็นของเรา ๆ อยู่ นั่น โลกนี้เกิดมาหลายล้านปีแล้ว ที่ดินในจุดนั้นเอง ได้มีคนยึดถือว่าเป็นของเรา ๆ มามากแล้ว แต่คนเหล่านั้นก็ไม่ได้เป็นเจ้าของ

ที่คิดเหล่านั้นอย่างแท้จริง แม้สิ่งอื่น ๆ ก็มีนัยเช่นเดียวกัน ดังที่ท่าน
ประพันธ์ไว้เป็นคำกลอนว่า

ยศและลาภหาบไปไม่ได้แน่   มีเพียงแต่ต้นทุนบุญกุศล
ทรัพย์สมบัติทิ้งไว้ให้ปวงชน   แม้ร่างตนเขาก็เอาไปเผาไฟ
เมื่อเจ้ามามีอะไรมาช่วยเจ้า   เจ้าจะเอาแต่สุขสนุกไหน
เจ้ามามีมือเปล่าเจ้าจะเอาอะไร   เจ้าก็ไปมือเปล่าเหมือนเจ้ามา

ส่วนของวิสังขาร คือ ส่วนของนิพพานนั้น ท่านใช้ในความหมายว่า
เป็นของว่าง ตามนัยแห่งธรรมภาษิตที่ว่า นิพพาน ปรมฺ สฺยํ นิพพานเป็น
ความว่างอย่างยิ่ง ถ้าจะถามว่า ว่างจากอะไร ว่างจากความเป็นของเรา
ว่างจากความเป็นเรา ความเป็นตัวเป็นตนของเรา จึงสรุปง่าย ๆ ว่า ว่างจาก
กิเลส และว่างจากความทุกข์ แต่นิพพานก็คือธรรมะ ดังนั้นนิพพานจึงเป็น
อนัตตา แต่เนื่องจากนิพพานไม่ใช่สังขาร นิพพานจึงเป็นนิจจัง คือเที่ยงและ
เป็นสุขัง คือสุขที่ท่านแสดงว่า นิพพานํ ปรมฺ สฺยํ นิพพานเป็นบรมสุข
ดังนั้นในแง่ของสังขารโลก จึงเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ส่วน
วิสังขาร คือพระนิพพาน เป็นของเที่ยง เป็นสุข เป็นอนัตตา เพราะว่างจาก
ตัณหา พ้นจากกิเลสนานาประการดังกล่าว

นิมิต ๓

ปรักกมมิมิต   นิมิตในบริกรรม

อุคคหิมิต   นิมิตติดตา

ปฏิกากนิมิต   นิมิตเทียบเคียง

นิมิต คือสิ่งอันเป็นเครื่องหมายให้จิตกำหนด หรือผลอันเกิดจากความกำหนดแห่งจิตของท่านที่เจริญสมถกรรมฐาน อันมีความจำเป็นจะต้องมีนิมิต คือ อารมณ์เป็นเครื่องกำหนดระลึกดูในเบื้องต้น ท่านแสดงไว้เป็น ๓ ระดับ คือ

๑. **ปรักกมมิมิต** คือนิมิตในการบริกรรม หมายถึงที่บุคคลใช้กำหนดระลึก เช่นลมหายใจเข้าออก พระพุทธรูป หรือวงกลินที่ใช้เพ่งดูพร้อมกับบริกรรมไปตามสมควรแก่กลินนั้น ๆ สรุปว่า อารมณ์ของกรรมฐานทั้ง ๔๐ ที่บุคคลให้เป็นเครื่องกำหนดระลึก เพ่งนั่นเองคือปรักกมมิมิต

๒. **อุคคหิมิต** ได้แก่นิมิตติดตา เป็นนิมิตที่สืบเนื่องมาจากปรักกมมิมิต คือ เมื่อบุคคลบริกรรม จนสิ่งนั้นปรากฏแม่นยำแน่วแน่แก่ใจแล้ว สามารถเกิดอุคคหิมิตได้ทั้งนั้น

๓. **ปฏิกากนิมิต** ได้แก่นิมิตเทียบเคียง เป็นนิมิตที่สืบต่อมาจากอุคคหิมิต คือ นิมิตที่เกิดขึ้นจนติดตาในข้อที่ ๒ นั้น เป็นเพียงอาการที่ปรากฏในสมาธิ หรือสัญญาอันเป็นเครื่องหมายของสมาธิ มีความบริสุทธิ์มากขึ้น อันปราศจากสิ่งแห่งกลินนั้น ๆ เป็นต้น และผู้ปฏิบัติสามารถกำหนดใจให้

นิมิตนั้นขยายส่วน ย่อส่วน ให้เปลี่ยนแปลงไปได้ตามต้องการ ปฏิภาคนิมิตนี้ จะปรากฏเฉพาะแก่กรรมฐาน ๒๒ ชนิด คือ กสิณ ๑๐ อสุภกรรมฐาน ๑๐ กายคตาสติ ๑ และอานาปานสติ ๑

เมื่อเกิดปฏิภาคนิมิตขึ้น จิตของผู้ปฏิบัติจะตั้งมั่นมากขึ้น เป็นอุปจารสมาธิ จึงอาจกล่าวได้ว่า ปฏิภาคนิมิตเกิดพร้อมกับอุปจารสมาธิ เมื่อผู้ปฏิบัติควบคุมให้ปฏิภาคนิมิตเสมอกับอุปจารสมาธิ จิตของเขาก็จะเข้าถึงอัปปนาสมาธิ คือ เข้าถึงความสงบแน่วแน่ขึ้น ด้วยเหตุนี้เองท่านจึงกล่าวว่า ปฏิภาคนิมิตเป็นอารมณ์ของอุปจารภาวนา และอัปปนาภาวนา

นิมิตทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นชื่อของอารมณ์กรรมฐานที่บุคคลอาศัยวัตถุแล้วมาเพ่งดู อารมณ์ กรรมฐาน ๔๐ นั้น กรรมฐานที่บุคคลผู้ปฏิบัติจะต้องลืมหูลืมตาเพ่งดู ได้แก่พวกกสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ เมื่อบุคคลตั้งสติเพ่งดูอยู่ที่กสิณทั้งหลาย มีปฐวีกสิณ คือกสิณที่ใช้ดินเป็นนิมิต เป็นต้น ในขณะที่เพ่งพินิจอยู่นั้น ใจก็กำหนดบริกรรมว่า ปฐวี ๆ ๆ หรือ ดิน ๆ ๆ ๆ ในขณะที่บริกรรมอยู่นี้ เรียกว่า **ปริกัมมนิมิต** คือนิมิตในการบริกรรม

เมื่อท่านบริกรรมนานเข้า ๆ ลืมตาคูบ้าง หลับตาบ้างจนภาพนั้นปรากฏแก่ใจของท่าน แม้หลับตาก็เห็นเหมือนกับลืมตา ลืมตาก็เห็นเหมือนหลับตาในขณะนั้นเรียกว่า **อุคหนิมิต** คือนิมิตที่ติดตา ซึ่งหมายความว่า จิตใจของผู้ปฏิบัติเริ่มโน้มโน้มเข้าหาความสงบมากขึ้น

จากนั้นผู้ปฏิบัติสามารถที่จะนึกให้ภาพนิมิตที่ติดตาดานั้น มีความเปลี่ยนแปลงไป ย่อให้เล็กหรือขยายให้ใหญ่ก็ได้ ตามที่ตัวต้องการ ในขั้นนี้ เรียกว่า **ปฏิภาคนิมิต** นิมิตเทียบเคียง

เพราะฉะนั้น นิमितทั้ง ๓ ประการ จึงเกิดในวัตถุ หรืออารมณ์ของ
กรรมฐาน อย่างเดียวกัน แต่เป็นการเกิดขึ้นในลักษณะที่ต่อเนื่องกัน มีความ
ประณีตขึ้นไปโดยลำดับ พร้อม ๆ กับการปรับจิตของบุคคลให้หยั่งลงสู่ความ
สงบโดยลำดับเช่นกัน ท่านที่เจริญมาถึงขั้นนี้ อาจจะยกเอานิมิตนั้นขึ้นมา
พิจารณาตามพระไตรลักษณ์ แล้วจะกลายเป็นวิปัสสนากรรมฐานไป แต่ถ้ายัง
ใช้วิธีเดิม คือนั่งย่อส่วน ขยายส่วน และปรุงแต่งให้ภาพนิมิตเหล่านั้นเปลี่ยนแปลง
ไปตามที่ตัวต้องการ ก็ยังคงอยู่ในขั้นของปฏิภาคนิมิต นิมิตเทียบเคียง
ภาพนิมิตเหล่านี้ เนื่องจากบางครั้งบางคราวเป็นนิมิตที่สวยงาม เมื่อปฏิภาคนิมิต
มีความคล่องแคล่วชำนาญ จะก่อให้เกิดความเพลินอยู่กับนิมิต
ที่เรียกว่าติดนิมิต การปฏิบัติพัฒนาจิตของบุคคลก็หยุดอยู่ที่นิมิตนั้น ไม่ยอม
ก้าวหน้าต่อไป

ดังนั้น ในการปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าใจว่านั่นเป็นเพียงบันไดเท่านั้นเอง
ยังจะต้องก้าวต่อไปและก้าวต่อไป กว่าจะถึงจุดหมายปลายทางที่
พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้

ภavana ๓

ปริกัมมภavana ภavanaในบริกรรม

อุปจารภavana ภavanaเป็นอุปจาร

อัปนาภavana ภavanaเป็นอัปนา

ภavana แปลว่า การกระทำให้มีเป็นขึ้น การเจริญ แต่ในที่นี้หมายถึงเอาการเจริญกรรมฐาน หรือการฝึกสมาธิ ที่สร้างความเปลี่ยนแปลงทางจิตให้เกิดขึ้น เป็นลำดับ ๆ ไปดังนี้

๑. ปริกัมมภavana ได้แก่การยกเอาบทกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่งขึ้นมา กำหนดระลึก หรือการเพ่งดูดวงกสิณอย่างใดอย่างหนึ่ง พร้อมด้วยการบริกรรมไปตามควรแก่กสิณนั้น ๆ กล่าวโดยสรุป ได้แก่การกำหนดบริกรรมนิมิตคือสิ่งที่กำหนดจิตระลึกนั่นเอง เป็นบริกรรมภavana

๒. อุปจารภavana ได้แก่ภavanaที่จวนจะสงบอย่างแท้จริง ปรากฏเมื่ออุคคหนิมิต คือภาพนิมิตปรากฏติดตาตนเองแม้ในขณะที่หลับตาก็เห็นเหมือนลี้มตา ดูเกิดขึ้นในการเจริญกรรมฐานเพ่งควัดดูอย่างกสิณ หรือในขณะที่นิรณชธรรมทั้ง ๕ สงบลง สำหรับท่านที่เจริญกรรมฐานเพียงการนึก เช่นอนุสสติ จัดเป็นอุปจารภavana แปลว่าภavanaเฉียด ๆ หรือภavanaใกล้เข้าไป

๓. อัปนาภavana ภavanaขั้นแน่วแน่ สำหรับผู้เจริญกรรมฐานประเภทเพ่งควัดดู อัปนาภavanaจะปรากฏต่อจากปฎิภาคนิมิตคือที่จิต

กำหนดเทียบเคียง ด้วยการกำหนดให้ภาพเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไปได้ตามต้องการ อัปนาภาวนานี้ จะขึ้นตรงไปสู่ความเป็นอัปนาฌาน อันเป็นส่วนรูปาวจรสมาธิ หรือเป็นรูปฌาน อัปนาสมาธินี้จะเกิดแก่ท่านที่เจริญกรรมฐาน ๓๐ ประการ คือ อสุภกรรมฐาน ๑๐ กายคตาสติ (ได้ถึงปฐมฌาน) พรหมวิหารหรืออปัมัญญา ๓ ข้อต้น (ถึงจตุตถฌาน) อุเบกขา กสิณ ๑๐ อานาปานสติ (ถึงปัญจฌาน) อรูปฌาน ๔

ท่านแสดงว่า กรรมฐานที่เกี่ยวกับการนี้ก เช่น พุทธธานุสสติ จะไม่ถึงอัปนา หรือมีปฏิภาคนิมิต เพราะเป็นเรื่องที่ละเอียด กรรมฐานที่เข้าถึงปฏิภาคนิมิต จะต้องเป็นกรรมฐานที่มีวัตถุประสงค์สำหรับเพ่ง ซึ่งเริ่มมาจากบริกรรมนิมิต

ในเรื่องของฌานนั้น ให้สังเกตว่าตามหลักฐานในพระสูตร ทรงแสดงฌานไว้เพียง ๔ เท่านั้น แต่ในอภิธรรมท่านแสดงไว้ ๕ เรียกว่า ปัญจฌาน.

ปริญา ๓

ญาตปริญา	กำหนดรู้ด้วยการรู้
ตริณปริญา	กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา
ปหานปริญา	กำหนดรู้ด้วยการละเสีย

คำว่า **ปริญา** แปลว่า ความรอบรู้หรือความรู้รอบ ซึ่งในปัจจุบันนี้ เรานำมาใช้เป็นวิทฐานะของผู้เรียนจบการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย เรียก เป็นปริญาตรี ปริญาโท ปริญาเอก แต่ในแง่ของพระพุทธศาสนาแล้ว

ญาตปริญา หมายถึง การเรียนรู้ทางประสาทสัมผัส คือ ดูด้วยตา ได้ยินด้วยหู สูดดมด้วยจมูก ลิ้มด้วยลิ้น ถูกต้องด้วยกาย ในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องวิชาการศึกษาต่าง ๆ หรือเป็นเรื่องธรรมชาติธรรมดา ตลอด ถึงการกำหนดรู้ถึงขั้นทั้ง ๕ ประการ ว่ามีอะไรบ้าง มีลักษณะเป็นอย่างไร จำแนกแยกแยะออกไปเป็นประเภทเป็นลักษณะก็ประการ และขั้นแต่ละ อย่างนั้น มีองค์ประกอบอย่างไร เป็นต้น เราถือว่าเป็นความรู้ระดับญาต- ปริญา คือ กำหนดรู้ด้วยการรู้ ถ้าหากว่าเทียบเคียงกับความรู้ในชั้นของ โลก แล้วก็อาจเป็นทั้งปริญาตรี ปริญาโท ปริญาเอก

ตริณปริญา กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา คือ การยกเอาสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาวิเคราะห์วิจัย ตรวจสอบ หลังจากได้เรียนรู้ทางประสาทสัมผัสมาแล้ว ก็นำสิ่งเหล่านั้นมาวิจัย มาสังเคราะห์ มาวิเคราะห์ ตรวจสอบให้เข้าถึงแก่นแท้ของสิ่งเหล่านั้น จนถึงกับการยกเอาขั้นทั้ง ๕ ประการขึ้นมาพิจารณา

ให้เห็นถึงสภาพความเป็นจริงของขั้นทั้ง ๕ ประการว่า เป็นของไม่เที่ยง คือ เกิดขึ้นตั้งอยู่แล้วดับไป ดำรงตนอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและความแปรปรวน การดำรงอยู่ของขั้น ๕ เป็นการดำรงอยู่เพียงชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น เป็นทุกข์เพราะเกิดขึ้นมาจากเหตุปัจจัย ไม่อาจรักษาสภาพเดิมของตนไว้ได้ มีอาการแผดเผาก่อให้เกิดความเร่าร้อนเป็นอนัตตา เพราะบุคคลไม่อาจบังคับบัญชาได้ และไม่มีใครเป็นเจ้าของอย่างแท้จริง เมื่อแยกย่อยออกไปแล้วก็กลายเป็นของว่างเปล่า จากความเป็นคนเป็นสัตว์ เป็นสิ่งของ แม้แต่เป็นขั้น ๕ การนำเอาสิ่งต่าง ๆ มาวิเคราะห์วิจัยจนเข้าถึงเนื้อหาที่แท้จริงของสิ่งนั้น ๆ ท่านจัดเป็นไตรณปริญา คือ การกำหนดรู้ด้วยการพิจารณา ถ้าเทียบวิชาการทางโลก ก็คืองานระดับวิจัยนั่นเอง

ปหานปริญา กำหนดรู้ด้วยการละเสีย ตัวอย่างเช่น บุคคลได้แยกแยะให้เห็นว่าสิ่งนั้นไม่มีมิโทษ การดื่มสุรามิโทษก็เลิกดื่มสุรา ดิกลิงเสพติดมิโทษ ก็เลิกดิกลิงเสพติด อบายมุขมิโทษก็ไม่เกี่ยวข้องกับอบายมุข การผิดลูกเมียของบุคคลอื่นมิโทษถึงควั่นผมไปประพุดิไม่ไปกระทำ และการละเหล่านี้ขึ้นไปโดยลำดับ จนถึงเมื่อบุคคลพิจารณาเห็นว่าขั้นทั้ง ๕ เป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ใจของบุคคลนั้นสามารถไถ่ถอนค้นหา คือ ความยึดถือในขั้น ๕ ว่า เป็นของเรา ไถ่ถอนมานะ คือ ความยึดถือขั้น ๕ ว่า เป็นเรา ไถ่ถอนทิฎฐิ คือ ความรู้สึกในขั้น ๕ ว่า เป็นตัวเป็นตนของเราลงไปได้ จิตมีปัญญาสูงขึ้น มีความสะอาดมากขึ้น มีความกรุณาต่อบุคคลอื่นเพิ่มขึ้น จนถึงมีปัญญาสมบูรณ์ จิตมีความสะอาดเต็มที่ และมีความกรุณาเต็มเปี่ยม อยู่ในใจของตนเป็นที่สุด นี่ก็คือ ขั้นของปหานปริญา คือการกำหนดรู้ด้วยการละเสีย

ปหานะ ๓

ตทังคปหาน	การละชั่วคราว
วิกขัมภนปหาน	การละด้วยการสะกดไว้
สมุจเฉทปหาน	การละด้วยตัดขาด

ปหาน หรือปหณะ เป็นการแสดงถึงการปฏิบัติขัดเกลากิเลส ออกไปจากจิตใจของบุคคล ซึ่งก่อให้เกิดผลเป็นความประณีตภายในจิต โดยลำดับ ดังนั้นการที่บุคคลสามารถข่มความโกรธที่บังเกิดขึ้น ระงับความอยากที่บังเกิดขึ้นไว้ได้ในขณะนั้น ๆ ก็ดี การที่บุคคลปฏิบัติตามหลักพุทธ- ภาษิตที่ว่า ชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ ชนะความชั่วด้วยความดี ชนะคนตระหนี่ได้ด้วยการให้ ชนะคนพุดจาหุละแหละ ด้วยคำสัตย์คำจริง เป็นต้น ชื่อว่าการละกิเลสได้ชั่วครั้งชั่วคราว แต่ไม่แน่เสมอไป หากว่า แรงกระแทกกระทั้นจากภายนอกมีความรุนแรงมากขึ้น อาจจะทำให้เกิดความโกรธ ความโลภ ความหลงขึ้นมาได้อีก การละในขั้นนี้ท่านเรียกว่า **ตทังคปหาน** การละได้ชั่วครั้งชั่วคราว

บุคคลผู้เจริญสมถกรรมฐาน คือ การงานที่บุคคลพึงทำทางจิตใจ อาศัยอารมณ์ของกรรมฐาน ข้อใดข้อหนึ่งในอารมณ์ ๔๐ ประการ จนสามารถสงบนิเวศธรรมทั้ง ๕ ประการได้ด้วยกำลังแห่งฌานที่บังเกิดขึ้น เมื่อฌานบังเกิดขึ้นแล้ว จะทำหน้าที่สงบนิเวศทั้ง ๕ ประการ องค์ของฌานก็มี ๕ นิเวศก็มี ๕ การสงบหรือสยบนิเวศไว้ ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่านิเวศนั้นจะหมดไปจากจิตใจ แต่ตราบไคที่องค์ฌานยังมีอยู่ภายในจิต นิเวศก็เกิดขึ้นกลุ่มรมจิตไม่ได้ เพราะ

๑. **องค์ฌานคือวิตก** ที่บังเกิดขึ้นจะทำหน้าที่สงบ **ถีนมิทตะ** คือ ความง่วงเหงาหาวนอน
๒. **องค์ฌานคือวิจาร์** เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะทำหน้าที่สงบวิจิกิจจา ความเคลือบแคลงสงสัยไป
๓. **องค์ฌานคือปีติ** เมื่อเกิดขึ้นแล้ว จะทำหน้าที่สงบพยายาม **นิวรรณ**ไม่ให้เกิดขึ้นกลุ่มมรุมใจได้
๔. **องค์ฌานคือสุข** เมื่อบังเกิดขึ้นแล้วก็จะทำหน้าที่สงบ**อุชฺชัจจกุกุจ**จะคือความฟุ้งซ่าน ความรำคาญซัดสายไปของจิตไว้ได้
๕. **องค์ฌานคือเอกัคคตา** หรือสมาธิเกิดขึ้นแล้วจะทำหน้าที่สงบ **กามฉันทนิวรรณ**เอาไว้

ดังนั้นทราบใดที่องค์ฌานยังไม่เสื่อมไป ตราบนั้นนิวรรณจะเกิดขึ้น กลุ่มมรุมใจไม่ได้การละกิเลสในขั้นนี้ ท่านจึงเรียกว่า **วิกขัมภนปหาน** คือการละด้วยการกดไว้ การสะกดไว้หรือการสยบไว้ หรือด้วยการทับไว้ด้วยองค์แห่งฌาน โอกาสที่กิเลสจะกำเริบขึ้นมาได้ หากถูกกระทบกระแทกภายนอกมาก การละในขั้นนี้ จึงไม่ถือว่าเป็นการละกิเลสได้อย่างชนิดถาวร เรียกว่า **วิกขัมภนปหาน**

พระอริยบุคคลที่เจริญสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน จนเกิดฌานความรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ ตามลำดับ สามารถละกิเลสได้อย่างเด็ดขาด เช่น พระโสดาบัน ละสังโยชน์ได้ ๓ สังโยชน์ทั้ง ๓ ประการที่ท่านละได้แล้ว ไม่กำเริบขึ้นมาอีก การละกิเลสในขั้นนี้เรียกว่าเป็น**สมุจเฉตปหาน** คือการละโดยเด็ดขาด เพราะฉะนั้นการละโดยเด็ดขาดจริงๆ จึงมิได้เฉพาะ

พระอริยบุคคล ๔ จำพวกเท่านั้น นอกจากนั้นก็คงอยู่ในประเภทแรกและ
ประเภทที่ ๒ ซึ่งก็หมายความว่า บุคคลคนเดียวกันนั่นเอง ในช่วงแรกอาจจะเริ่ม
ละกิเลสได้ชั่วคราวบ้าง ปฏิบัติไปจนบรรลุฌาน ก็ละด้วยวิกขัมภนพหวน
การที่บรรลุมรรคผลเป็นพระอริยบุคคล ก็ได้ชื่อว่าเป็นสมุจเฉทพหวน
คือการละอย่างเด็ดขาดหรือตัดขาดอย่างแท้จริง

แต่การจะละได้อย่างเด็ดขาดของท่านเหล่านี้มีมากน้อยไม่เท่ากัน ขึ้น
อยู่กับญาณที่บังเกิดขึ้นในแต่ละชั้น แต่ท่านจะละสังโยชน์ได้ในชั้นใดก็ตาม
สังโยชน์นั้นจะไม่กำเริบขึ้นมาอีก เหมือนต้นตาลยอดด้วนไม่มีโอกาสงอกขึ้นได้
อีกฉะนั้น

ปาฏิหาริย์ ๓

อิทธิปาฏิหาริย์	ทรงแสดงฤทธิ์เป็นอัศจรรย์
อาเทศนาปาฏิหาริย์	ทรงดักใจหรือทลายใจคนได้เป็นอัศจรรย์
อนุศาสน์ปาฏิหาริย์	ทรงมีพระธรรมคำสั่งสอนเป็นอัศจรรย์

ปาฏิหาริย์ เป็นชื่อของการแสดง การกระทำ ที่เกินวิสัยสามัญ มนุษย์จะทำได้เพราะเป็นผลสืบเนื่องมาจาก ญาณ วิชชา อภิญญา ของ ท่านผู้บำเพ็ญแล้วได้บรรลุ ผู้ขาดคุณสมบัติดังกล่าว จึงไม่อาจทำสิ่งที่ เป็น ปาฏิหาริย์ได้เพราะปาฏิหาริย์เป็นผลของจิตที่พัฒนามาถึงจุดที่เป็นญาณวิชา เป็นต้น ใครปฏิบัติถึงจุดนั้นได้ ปาฏิหาริย์ก็จะเกิดแก่เขาทุกคนไป

ท่านแสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงมีปาฏิหาริย์ โดยสรุปเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. อิทธิปาฏิหาริย์ หมายถึงการแสดงฤทธิ์ อันเกินวิสัยสามัญชน เช่นเหาะไปในอากาศ ดำลงไปใต้น้ำ เดินบนน้ำ เป็นต้น ฤทธิ์เหล่านี้เป็น ความสำเร็จทางใจ ไม่อยู่ในวิสัยของคนผู้ไม่เคยฝึกด้านนี้มาจนเกิดความ ชำนาญจะทำได้

๒. อาเทศนาปาฏิหาริย์ หมายถึงการที่พระพุทธเจ้า ทรงทราบ ความคิดของคนคืออ่านความคิด อุปนิสัย ตลอดจนถึงบารมีธรรม เป็นต้น ของคนอื่น ๆ ได้

๓. **อนุศาสนีปาฏิหาริย์** คือคำสอนของพระพุทธเจ้า มีความอัศจรรย์ในตัวคำสอน กรรมวิธีในการสอน และผลอันเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตาม คำสอนคือ ผู้ปฏิบัติตาม จะได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ

ปาฏิหาริย์ทั้ง ๓ ประการนี้ ทรงสรรเสริญ อนุศาสนีปาฏิหาริย์ว่าเป็นยอด เพราะสามารถช่วยให้บุคคล ได้รับประโยชน์จากพระศาสนาอย่างแท้จริง

เรื่อง ปาฏิหาริย์สองข้อแรกนั้น ให้เข้าใจว่าเป็น " ผลจากจิตที่ฝึกดีแล้ว " โดยเฉพาะ อิทธิปาฏิหาริย์ เป็นเรื่องของ " จิตกริธา " เหมือนกับคนที่ฝึกมาทางกายกรรม การห้อยโหนด่าง ๆ เป็นเรื่องของ " กายกริธา " การกระทำเหล่านั้นเป็นสิ่งที่คนเห็นกันได้ แต่เมื่อถามว่าสามารถทำได้หรือไม่ ?

ก็ตอบว่า " คนทำไม่ได้ " เมื่อถามต่อไปว่า " ทำไมจึงทำไม่ได้ " ก็ตอบว่า " เพราะคนไม่เคยฝึกมา " เรื่องกายกริธา คนที่ฝึกมาดีแล้วเท่านั้นจึงสามารถทำได้ฉันใด แม้ในเรื่องจิตกริธา ก็เป็นวิสัยของท่านที่ฝึกจิตมาดีแล้ว เช่นเดียวกันฉันนั้น.

ปิฎก ๓

พระวินัยปิฎก	หมวดพระวินัย
สุตตันตปิฎก	หมวดพระสุตตันตะ หรือพระสูตร
พระอภิธรรมปิฎก	หมวดพระอภิธรรม

คำว่า **ปิฎก** เป็นชื่อของกระจาดหรือตะกร้า ที่ท่านนำมาใช้ในที่นี่ก็ หมายถึงการรวบรวมสิ่งต่าง ๆ ไปใส่ไว้ เหมือนกับการนำของไปใส่ไว้ในกระจาดหรือตะกร้า คำว่าพระปิฎก เป็นคำที่เกิดขึ้นในตอนหลัง เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ก็ทรงใช้คำว่า พระพุทธศาสนา ต่อจากนั้นก็ทรงใช้คำว่า สัทธรรม และก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็ได้รับสั่งแก่พระอานนท์ พร้อมด้วยพระเถระทั้งหลายที่ได้มาประชุมกัน ณ สถานที่นั้นความว่า

ดูก่อนอานนท์ พระธรรมและพระวินัยอันใดที่เรา

บัญญัติแล้วแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลาย พระธรรมและพระวินัย

นั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว

ในคราวนั้นก็ใช้คำว่าธรรมวินัยเป็นหลัก และแม้หลังพุทธปรินิพพาน พระสังคีติกาจารย์ทำการสังคายนาพระวินัยเป็นครั้งที่ ๑ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วได้ ๓ เดือน ในครั้งที่ ๒ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ ๑๐๐ ปี ก็ยังคงเรียกพระพุทธศาสนาว่าพระธรรมวินัยอยู่นั่นเอง

คำว่าปิฎก หรือพระไตรปิฎกที่ใช้เรียกเต็มนี้ ได้เกิดขึ้นเมื่อคราวสังคายนาครั้งที่ ๓ ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช โดยพระสังคีติกาจารย์

ได้จำแนกแยกพระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม ออกจากกัน แล้วก็จัดไว้เป็นหมวดเป็นหมู่ เรียกว่าพระไตรปิฎก คือเหมือนกับตะกร้าหรือกระจาด ๓ ใบ ใบแรกใส่พระวินัย ใบที่ ๒ ใส่พระสูตร ใบที่ ๓ ก็ใส่พระอภิธรรม **พระวินัยปิฎก** คือหมวดพระวินัยนั้น พระอรรถกถาจารย์ได้ให้ความหมายไว้ว่า พระวินัยนี้ อันบัณฑิตผู้รู้อรรถแห่งพระวินัยทั้งหลายได้กล่าวแล้วว่า

วินัย เพราะมีนัยพิเศษ เพราะมีนัยต่าง ๆ และเพราะฝีกกายกับวาจา กล่าวโดยสรุปแล้วได้แก่ พระพุทธบัญญัติ คือ ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ และอภิสมจาร คือมารยาทที่ควรประพฤติปฏิบัติ สรุปรวมเรียกว่าพระวินัย อีกนัยหนึ่ง พระวินัย ท่านเรียกว่าเป็นอาณาเทศนา คือเป็นการแสดงหลักที่ควรประพฤติปฏิบัติของพระพุทธเจ้าผู้ทรงประกอบด้วยอาณา คือมีอำนาจในการที่จะบัญญัติพระวินัยขึ้นมา การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้านั้น เกิดขึ้นจากพระพุทธประสงค์ ๑๐ ประการ คือ

๑. เพื่อให้หมู่สงฆ์ยอมรับว่าเป็นความดีงาม
๒. เพื่อให้หมู่สงฆ์อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก
๓. เพื่อให้ภิกษุที่มีอริยาศัยดีงามอยู่อย่างสบาย
๔. เพื่อข่มคนหน้าด่านว่ายากสอนยาก
๕. เพื่อขจัดเรื่องเสื่อมเสียที่กำลังเกิดขึ้น

๖. เพื่อป้องกันเรื่องเสื่อมเสียไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไป
๗. เพื่อให้คนที่ยังไม่ได้เลื่อมใสได้เลื่อมใส
๘. เพื่อให้คนที่มีความเลื่อมใสอยู่แล้วได้มีความเลื่อมใสมากยิ่งขึ้น
๙. เพื่อให้ความดำรงอยู่อย่างมั่นคงของพระสัทธรรมหรือพระ-
พุทธศาสนา

๑๐. เพื่อให้บุคคลถือตามปฏิบัติตามหลักของพระวินัย

พระวินัยปิฎกนั้นประกอบด้วย ๔ หมวดใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ
มหาวิภังค์ ภิกขุวิภังค์ เป็นสิกขาบทที่เกี่ยวกับพระภิกษุ ภิกขุณีวิภังค์
กล่าวถึงสิกขาบทสำหรับภิกษุณี ซึ่งท่านนำมาย่อสรุปไว้ในหนังสือนวโกวาท
มหาวรรค เรื่องที่แสดงถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่ควรแก่
การประพฤติปฏิบัติเช่น พิธีบรรพชา อุปสมบท ทรงบัญญัติวินัยธรรมสวณะ
เกี่ยวกับเรื่องสีมา การเข้าพรรษา การออกพรรษา เป็นต้น

จลวรรค ว่าด้วยเนื้อหาปลีกย่อย เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น
ตลอดถึงกรรมต่าง ๆ ที่ใช้ลงโทษภิกษุ

ปริวาร คือเรื่องปลีกย่อยที่เกี่ยวกับพระวินัย เป็นการสรุปพระวินัย
ในตอนต้น ๆ มาอธิบายแก้ไขเพิ่มเติม ปัจจุบันนี้ท่านจัดเป็นพระไตรปิฎก
๘ เล่มด้วยกัน คือจากเล่มที่ ๑ ถึงเล่มที่ ๘

พระสูตรต้นปิฎก คือหมวดแห่งพระสูตร ความหมายของคำว่าพระสูตร นั้นเป็นพระธรรมเทศนาในแนวบุคคลาธิษฐาน มีบุคคล เรื่องราวเป็นองค์ ประกอบในการแสดงธรรมท่านได้ให้ความหมายไว้ว่า

ที่ชื่อว่าพระสูตร เพราะบังประโยชน์ เพราะมีอรรถอันพระผู้มี พระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว เพราะผลิตประโยชน์ เพราะประโยชน์ เพราะป้องกันได้ดี และมีส่วนเสมอด้วยเส้นด้ายร้อยดอกไม้ไม่ให้ กระจัดกระจาย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อนุโลมเทศนา หรือโวหารเทศนา เพราะเป็นธรรมะที่ทรงแสดงคล้อยตามจิตอัธยาศัยของผู้ฟัง จึงหลาก หลายด้วยโวหารที่ทรงใช้

พระสูตรนั้น แบ่งออกเป็นนิกาย รวมแล้วเป็น ๕ นิกาย ที่ท่านใช้ คำเป็นหัวใจพระสูตรว่า ที.ม.ส.อ.ขุ. คือ

๑. **ทีฆนิกาย** เป็นเรื่องพระสูตรขนาดยาวมีพระสูตรรวมกันทั้งหมด ๓๔ สูตรด้วยกัน

๒. **มัชฌิมนิกาย** เป็นพระสูตรขนาดกลาง ประกอบด้วยพระสูตร ๑๕๒ สูตร

๓. **สังยุตตนิกาย** คือจัดเรื่องราวต่าง ๆ ไว้ในที่เดียวกัน เช่นเรื่อง เทวดาไว้ที่หนึ่ง เรื่องพระมหากัสสปะไว้ที่หนึ่ง เรื่องพรหมไว้ที่หนึ่ง เป็นต้น ประกอบด้วยพระสูตร ๗,๗๖๒ สูตร

๔. **อังคุตตรนิกาย** เป็นการจัดเรียงธรรมะจากจำนวนที่น้อยไปหา จำนวนมากเช่นเดียวกับการเรียงธรรมวิภาคปริเฉท ๑ ปริเฉท ๒ อังคุตตร- นิกายนี้ประกอบด้วยพระสูตร ๙,๕๕๗ สูตร

๕. ขุททกนิกาย ทำนองคล้าย ๆ กับหมวดเบ็ดเตล็ด แต่ที่จริงแล้ว เป็นที่สรุปรวมธรรมะในพระพุทธศาสนาไว้เป็นอย่างมาก ดังนั้นบางครั้ง บางคราว พระอรรถกถาจารย์จึงได้สรุปว่า เว้นนิกายทั้ง ๔ มีทีมนิกาย เป็นต้นนั้นเสีย พระพุทธพจน์อื่นจากนั้น บัณฑิตเรียกว่าขุททกนิกาย ถ้าโดย ความหมายนี้ ก็หมายความว่า แม้วินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกก็ได้ชื่อว่า อยู่ในกลุ่มของขุททกนิกายด้วย ในพระสูตรตันตปิฎกจัดขุททกนิกายไว้ ๑๕ ประเภทด้วย เป็นธรรมะที่นำมาเผยแผ่ชี้แจงแสดงกันแพร่หลายที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยเราทั้งนี้เพราะว่าในขุททกนิกายมีธรรมะ ซึ่งมีลักษณะลึกลับซึ่ง ง่าย กะทัดรัด ไม่ยากต่อการที่จะทำความเข้าใจ

ธรรมะทั้ง ๑๕ หมวดนั้น เริ่มต้นด้วย ขุททกปาฐะ พระธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา ชาดก นิทเทส ปฏิสัมภิทามรรค อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก ชื่อว่า ขุททกนิกาย ปัจจุบันนี้ท่านจัดรวบรวมพระสูตรตันตปิฎกไว้ประกอบด้วย พระไตรปิฎก ๒๕ เล่ม คือจากเล่มที่ ๕ ไปถึงเล่มที่ ๓๓

อภิธรรมปิฎก หมวดที่ว่าด้วยอภิธรรม ความหมายของคำว่าอภิธรรมนั้นท่านอธิบายว่า

ด้วยเหตุที่ธรรมทั้งหลายที่มีความเจริญ มีความกำหนดหมาย ที่บัณฑิตกำหนดตัดและที่ยังจึงได้ชื่อว่าอภิธรรม

อภิธรรมเป็นการนำเอาธรรมะ เฉพาะเรื่องจิต เจตสิก รูป นิพพานมาชี้แจงแสดงออกไปโดยวิจิตรพิสดารมาก เป็นธรรมะที่ได้เน้นให้เห็นถึงลักษณะ ถึงเหตุเกิดสภาวะเป็นต้น ของธรรมะแต่ละข้อ ดังนั้นเรื่องของอภิธรรมจึง

เรียกว่าปรมัตตเทศนาหรือยถาธรรมศาสน์ คือหมายความว่า ความจริงโดย
ธรรมชาติธรรมดา เป็นอย่างไรก็นำมาแสดงไว้อย่างนั้น ทำให้เนื้อหาในพระ
อภิธรรม มีความลึกซึ้ง ท่านก็จัดไว้เป็นพระคัมภีร์ รวมแล้วก็ ๗ คัมภีร์ด้วยกัน
คือ

พระธรรมสังคณี วิภังค์ ชาตุกกถา บุคคลปัญญาปฏิบัติ กถาวัตถุ ยมก
และปัญฐาน ซึ่งในแต่ละข้อ ๆ มีจำแนกแสดงไว้โดยพิสดาร ปัจจุบันนี้จัดเข้า
เป็นพระไตรปิฎก ๑๒ เล่ม คือ จากเล่มที่ ๓๔ จนถึงเล่มที่ ๔๕

พุทธจริยา ๓

โลกัตถจริยา	ทรงประพาศติประโยชน์แก่โลก
ญาคัตถจริยา	ทรงประพาศติเป็นประโยชน์แก่พระญาคติ หรือโดยฐานะเป็นพระญาคติ
พุทธัตถจริยา	ทรงประพาศติประโยชน์โดยฐานะเป็น พระพุทธานุเจ้า

จริยา ก็คือการประพาศติของพระพุทธานุเจ้าในฐานะที่พระองค์ ทรงเป็นสมาชิกคนหนึ่งของโลกก็ทรงบำเพ็ญสิ่งที่เรียกว่า

โลกัตถจริยา ได้แก่การบำเพ็ญประโยชน์แก่มหาชนทั่ว ๆ ไป เช่นในพุทธานุกิจ ๕ ประการ ข้อสุดท้าย ท่านแสดงว่า ทุกตอนเช้าเวลาใกล้รุ่ง พระพุทธานุเจ้าจะใช้ทิพยจักขุ ตรวจสอบดูสัตว์โลกที่มีอุปนิสัยบารมีควรแก่การเสด็จไปโปรด แล้วพระองค์ก็เสด็จไปโปรดบุคคลเหล่านั้นเป็นการสงเคราะห์อนุเคราะห์ต่อบุคคลทั้งหลายในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วย เพราะว่าในพระพุทธานุศาสนานี้ พระพุทธานุเจ้าไม่ได้ยกพระองค์เองขึ้นอยู่เหนือมนุษย์ทั่วไป แต่ทรงถือพระองค์เหมือนพี่ใหญ่ของชาวโลก เรียกว่า โลกเชษฐ หรือว่าโลกนาถ เป็นที่พึ่งของชาวโลก ดังนั้นการที่พระพุทธานุเจ้าทรงทรมานพระวรกายดำรงพระชนม์อยู่หลังจากตรัสรู้ถึง ๔๕ ปี ทรงเสด็จไปในคาม นิคมชนบท ราชธานีต่าง ๆ กินอาณาบริเวณกว้างไกลสำหรับยุคสมัยนั้น เพื่อทรงชี้แจงแสดงธรรม พุคแนะนำสั่งสอนประชาชนทั้งหลายด้วยพระมหากรุณา ล้วนแต่เป็นโลกัตถจริยา ก็ทรงประพาศติประโยชน์แก่

ชาวโลก ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นสมาชิกคนหนึ่งของโลก และในฐานะที่เป็นพี่ใหญ่ของชาวโลก เพราะทำลายกระเปาะฟอง คืออวิชชาออกมาได้ก่อนและในฐานะที่ทรงเป็น โลกนาถ คือที่พึ่งของชาวโลก และในฐานะที่เป็นพุทธะ คือผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานและปลุกบุคคลอื่นให้ตื่น ในฐานะที่เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นต้น

อุกัตตจกรिया ทรงประพาศติประโยชน์แก่พระญาติโดยฐานะเป็นพระญาติ ในฐานะที่ทรงเป็นพระราชโอรสของศากยวงศ์ มีพระประยูรญาติ ทั้งฝ่ายพระพุทธบิดา และพระพุทธมารดา คือทั้งฝ่ายโกถิยะ และฝ่ายศากยะ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงปฏิบัติพระองค์ในฐานะเป็นอภิชาติบุตรของราชวงศ์ศากยะ และราชวงศ์โกถิยะ ด้วยการสงเคราะห์อนุเคราะห์พระประยูรญาติทุกลำดับ บางครั้งบางครั้งแม้จะเกี่ยวข้องกับทางบ้านเมือง ซึ่งตามปกติแล้วพระพุทธรเจ้าจะไม่เกี่ยวข้องกับทางบ้านเมือง ถ้าหากว่าเป็นเรื่องประเทศอื่นเมืองอื่นแต่สำหรับพระญาติแม้จะไม่เกี่ยวข้องโดยตรง แต่ก็ทรงประพาศติดีดักเตือนสร้างความสำนึกให้แก่พระญาติ เช่นคราวที่พระญาติทั้งสองฝ่ายเกิดทะเลาะกัน จะทำสงครามกัน เพื่อแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณีพระพุทธรเจ้าเสด็จไป พระญาติทั้งสองฝ่ายจึงต้องหยุดทำสงครามกัน แล้วมาเฝ้าที่รับสั่งสอบถาม ทรงเสนอข้อคิดให้ท่านเหล่านั้นได้คิด โดยไม่ถึงกับห้ามไม่ให้รบกัน ในที่สุด พระญาติเหล่านั้นก็เลิกรบกัน หรือบางครั้งบางครั้ง มีข้าศึกศัตรูจะมาเบียดเบียนทำลายประประยูรญาติ พระองค์ก็จะใช้วิธีป้องกันภัยอันตรายเหล่านั้นไว้ ไม่ให้เกิดอันตรายแก่พระญาติ โดยวิธีที่นิมนวล สร้างความสำนึกให้แก่ฝ่ายที่จะมาทำลายล้างพระประยูรญาติของพระองค์ และยังเปิดโอกาส

พิเศษให้แก่พระญาติที่เคยเป็นอัญเดียรถีย์ คือนักบวชนอกศาสนามาก่อน ตามปกติแล้วพวกอัญเดียรถีย์นั้น ถ้าหากจะเข้ามาบวชในพุทธศาสนาก็จะต้องอยู่ติดถิษาปริวาส ทดสอบศรัทธาความมั่นคงภายในจิตใจก่อน ๔ เดือน แต่ถ้าเป็นพระญาติของพระองค์ทรงยกเว้นให้เป็นพิเศษทั้งนี้ไม่ใช่เป็นมุขโกลกนะแต่เพื่อเป็นการอนุเคราะห์พระญาติประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่งราชวงศ์ศากยะหรือ โกถิยะนั้น เป็นพวกกษัตริย์ที่ทรงมีมานะจัด การที่ตรัสยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาจนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนานั้น เป็นการเชื่อได้ว่าเป็นการตรัสจากความศรัทธาเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนาไม่จำเป็นต้องทดสอบก็รู้ได้ ตลอดถึงการที่ทรงนำพระญาติบางองค์เข้ามาบวชเช่น ให้ราหุลราชกุมารออกผนวชเป็นสามเณรหรือให้พระนันทพุทธอนุชาออกผนวชเป็นพระ นี้ก็เพื่ออนุเคราะห์พระญาติของพระองค์ จากผลงานที่เป็นญาติตถจริยาของพระพุทธเจ้า คือสงเคราะห์พระประยูรญาตินั้น พระประยูรญาติของพระองค์ได้เข้าถึงธรรมะทุกระดับจากถิษาจนปลุกจน ถึงพระอรหันต์ ท่านเหล่านั้นมีความมั่นคงในศีลในธรรม บางครั้งบางครั้งว่ามีอันตรายเกิดขึ้น ท่านยอมสละชีวิตเพื่อรักษาศีลซึ่งเป็นการพิสูจน์ให้เห็นถึงความมั่นคงในศีล ในธรรม ของพระญาติแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า

พุทธตถจริยา ได้แก่พุทธกิจที่ทรงบำเพ็ญให้เป็นประโยชน์แก่มหาชน ในฐานะที่เป็นพระพุทธเจ้า คือคนที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาหรือปฏิญาณตนยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึก ซึ่งจำเป็นจะต้องมีมาตรการควบคุมความประพฤติของบุคคลผู้นั้น ดังนั้น ในฐานะของพระพุทธเจ้า ในฐานะแห่งศาสดาที่จะต้องรับผิดชอบต่อหมู่คณะ พระพุทธเจ้า

จึงทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พุทธบริษัททั้งหลายตามสมควรแก่ฐานะของท่าน
เหล่านั้น เช่นบัญญัติศีล ๕ ประการสำหรับพุทธบริษัททั่ว ๆ ไป ศีล ๘
ศีลอุโบสถ อาชีวกัมมัฏฐกศีล สำหรับท่านที่มีความมั่นคงมากขึ้น ศีล ๑๐
ประการสำหรับสามเณร ศีล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ และศีล ๓๑๑ สำหรับ
ภิกษุณี เป็นต้น ตลอดถึงวางหลักนิคคหะ คือการข่มคนที่เข้ามาในพุทธศาสนา
อย่างที่รับสั่ง ความว่า

**ดูก่อนอนนทฺ์ เราจะกระหนาบแล้วกระหนาบอีกใครมีสาระก็อยู่ใน
ศาสนานี้ได้ ใครไม่มีสาระก็ออกไป**

เมื่อมาอยู่ในพระศาสนานี้ จะต้องพร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติ สำหรับ
คนที่ขาดความละเอียดให้รู้สึกกระดากได้ยาก หรือบางคนก็ไม่ค่อยจะรู้จักอาย
เรียกว่า อลัชชี คือผู้ไม่มีอายจำต้องมีมาตรการควบคุม ชี้อโทย
ลงโทษ ปรับอาบัติ เป็นต้นตามสมควรแก่กรณี จึงจะสามารถกำราบบุคคล
เหล่านั้นได้

อนึ่ง การที่ทรงแสดงธรรมประกาศพระพุทธรศาสนาประดิษฐานขึ้น
เป็นรูปพุทธบริษัททั้งฝ่ายคฤหัสถ์และบรรพชิต ทรงวางตัวบุคคลที่มีความรับ
ผิดชอบสืบต่อพระพุทธรศาสนากันมาได้จนถึงปัจจุบัน ยามมีอันตรายเกิดขึ้น
แก่พระพุทธรศาสนา ก็ช่วยกันปรับปรุงแก้ไขโดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ทรง
วางหลักให้แกพุทธบริษัท มีการศึกษา มีหลักในการปฏิบัติทั้งชั้นของศีล
และชั้นของธรรมะ จนพุทธบริษัทเหล่านั้นได้สัมผัสมผลของท่าน ของศีล
ในชั้นนั้น ๆ และสร้างคนขึ้นมาช่วยเผยแผ่สืบต่ออายุของพระพุทธรศาสนา
และให้พุทธบริษัทรู้จักป้องกันรักษาพระพุทธรศาสนา แก้ไข การกล่าวจ้วง

จบล่วงเกินต่อพระพุทธศาสนา ล้วนแล้วแต่ได้ชื่อว่าเป็นพุทธศตจริยา คือ ทรงกระทำในฐานะของพระพุทธเจ้า และบทบัญญัติเหล่านั้นก็บัญญัติไว้ เฉพาะคนที่ยอมตนเข้ามาจริง ๆ ปฏิญาณตน มอบกายถวายชีวิตต่อพระพุทธศาสนาจริง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธบริษัทในปัจจุบันนั้น ได้สวดมนต์ ทำวัตรเย็น ประกาศตนว่าเป็นผู้รับใช้พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นนายของตนและประกาศยอมมอบกายถวายชีวิตพร้อมด้วยวิญญาณในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งจะต้อง มีหน้าที่ธำรงรักษาพระศาสนาด้วย

การศึกษา ด้วยการปฏิบัติ จนสัมผัสมผลแห่งธรรมะและช่วยกันเผยแผ่ชี้แจงแสดงธรรมะแก่บุคคลเหล่านี้ด้วยจิตคิดอนุเคราะห์ต่อบุคคล เหล่านี้พยายามศาสนาเกิดมีภัยทั้งภายในและภายนอก จะต้องช่วยกันขจัดปิดเป่าอันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ พระพุทธศาสนา อย่างที่บูรพาจารย์ พระเถระเจ้าทั้งหลาย บูรพาจารย์ในกาลก่อนได้กระทำสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ถ้าทำได้ เช่นนี้ถือว่าได้เสริมสร้างสืบต่อพระพุทธจริยาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทั้ง ๓ ประการนั้น ให้ดำรงคงอยู่ตลอดไป ทั้งได้ชื่อว่าเป็นการบูชาต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นการบูชาอย่างยอดเยี่ยม ซึ่งเป็นการบูชาที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญว่าเป็นการบูชาต่อพระองค์อย่างสูงสุด.

ภาพ ๓

กามภพ ได้แก่ ภพที่เป็นกามาวจร

รูปภพ ได้แก่ ภพที่เป็นรูปาวจร

อรุภพ ได้แก่ ภพที่เป็นอรุปาจร

ภพ หมายถึงโลกอันเป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์ทั้งหลาย ที่ยังต้องเกิดในภพนั้น ๆ ด้วยผลแห่งบาปบุญ ที่แต่ละคนได้กระทำเอาไว้

กามภพ หมายถึงภพที่สัตว์ซึ่งอุบัติบังเกิดในสถานทีนั้นยัง

เสพกามอยู่ ยังมีกาม ยังมีกิน ยังมีนอน ยังมีความกลัวอยู่ ท่านจำแนกออกไปเป็น ๑๑ ชั้นด้วยกัน คือ

อบายภูมิ ๔ ได้แก่

นिरยะ นรก

เดียรฉานโยนิ กำเนิดสัตว์เดียรฉานต่าง ๆ

เปติวิสัย ภูมิของเปรต และ

อสุรกาย พวกอสุรกายทั้งหลาย

ชั้นที่ ๕ ก็คือ ภพของมนุษย์ หรือมนุษย์โลกได้แก่โลกอันเป็นที่อาศัยอยู่ของมนุษย์ทั้งหลาย

จากลำดับที่ ๖ ถึงลำดับที่ ๑๑ เป็นสวรรค์ชั้นกามาวจรภูมิ คือเทพบุตร เทพธิดาที่อุบัติในภพเหล่านั้น ยังมีความเพลิดเพลินยินดีในกามทั้งหลาย

ได้แก่

จาคุมมหาราชา เทวดาชั้นจาคุมหาราช

ดาวดึงสา สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ยามา สวรรค์ชั้นยาม

คฤติตา สวรรค์ชั้นคฤติ

นิมมานรดี สวรรค์ชั้นนิมมานรดี

ปรนิมมิตวสวัตดี สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

รวมเป็นกามภพ ๑๑ ภพ

รูปภพ ได้แก่ภูมิที่เป็นรูปาวจร ท่านผู้เกิดในภพเหล่านี้ตามปกติก็เรียกว่าพรหม เพราะเกิดขึ้นด้วยผลแห่งการปฏิบัติพัฒนาจิตใจ จนได้บรรลुरूปฌานเป็นต้นไป เป็นภพที่ไม่เกี่ยวข้องอยู่ด้วยกามคุณ แต่จะอยู่ด้วยปีติ ความสุขอันเป็นผลแห่งความสงบกิเลสไว้ ท่านแบ่งตามลำดับของฌานที่ท่านเหล่านั้นได้บรรลู่

ชุดแรกก็มี ๓ ชั้น คือ **ปารีสัชชะ ปุโรหิตา มหาพรหมา** เกิดด้วยผลของปฐมฌาน

ชุดที่ ๒ คือ **ปริตตภา อัมปมาณาภา อภัสสรา** เกิดด้วยภูมิของทุติยฌานและตติยฌาน

ชุดที่ ๓ มี ๓ ชั้น คือ **ปริตตสุภา อัมปมาณสุภา สุภกิณหา** เกิดด้วยภูมิของตติยฌาน เรียกว่าตติยฌานภูมิ อันเป็นผลของจตุตถฌานกุศล

ชุดที่ ๔ มี ๑ ชั้น คือ **เวหัพผลา** เรียกว่าจตุตถฌานภูมิหรือปัญจฌานภูมิอันเป็นผลของปัญจฌานกุศล

ชุดที่ ๕ คือ **อัสญฐิสัตตา** ที่เรียกว่า พรหมลูกฟัก ซึ่งมีเฉพาะส่วนของรูปชั้นที่ไม่มีนามชั้น

ชุดที่ ๖ แบ่งเป็น ๕ ชั้น เป็นที่อยู่ของพระอนาคามี เรียกว่าสุทธาวาส
คือเป็นที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิหมดจด เรียกชื่อว่า อวิหา อตปปา สุตัสสา
สุทสสี อกนิฏฐา

อรูปรภ คือ ภพเป็นที่อยู่ของท่านผู้ได้บรรลुरुูปฌาน แบ่งออกเป็น
๔ ชั้น ตามชื่อขององค์ฌานของอรูปรภทั้ง ๔ ซึ่งท่านผู้ได้บรรลुरुูปฌานใน
โลกมนุษย์ตายแล้วจะไปอุบัติบังเกิดในสถานทีนั้น แต่เนื่องจากท่านสำรอก
ความพอใจยินดีในรูปออกไปภพนั้นจึงไม่มีรูปร่าง มีเฉพาะนามชั้น ๔
คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เรียกชื่อว่า

อากาศานัญญายตนภพ

วิญญาณัญญายตนภพ

อาภิกขัญญายตนภพ และ

เนวสัญญานาสัญญายตนภพ

สำหรับรายละเอียดของภพทั้ง ๓ ประการนั้น จะมีปรากฏข้างหน้า

โลก ๓

สังขารโลก   โลกคือสังขาร

สัตว์โลก   โลกคือหมู่สัตว์

โอกาสโลก   โลกคือแผ่นดิน

โลก ท่านวิเคราะห์ว่า **ลฺลุจฺจติติ โลก** สิ่งใดยอมแตกสลายทำลายไป สิ่งนั้นเรียกว่าโลก

สังขารโลก จึงหมายเอาสภาพธรรม ที่ตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติ หรือภายใต้เงื่อนไขของเหตุปัจจัย เช่น **ขั้นที่ ๕** คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ แต่ละอย่างนั้น ก็ชื่อว่าโลก ซึ่งบางครั้งพระพุทธเจ้าทรงแสดงอวัยวะร่างกายของเราแต่ละส่วน เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียกว่าอายตนะโลก ดิน น้ำ ลม ไฟ เรียกว่า **ธาตุโลก** **ขั้นที่ ๕** เรียกว่า**ขั้นโลก** หรือแม้แต่สิ่งทั้งหลายเป็นภูเขาคันไม้ ก้อนอิฐ ก้อนหิน ก็อยู่ในกลุ่มของพวกสังขารโลก

สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ได้แก่สิ่งที่มีวิญญาณทั้งหลายจะเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นมนุษย์หรืออมนุษย์ก็ตาม สรุปรวมเรียกว่า เป็นสัตว์โลกทั้งหมด เพราะยังต้องตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติ มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และแตกสลายไปในที่สุด แต่ถ้าหากว่าเป็นของไม่มีวิญญาณ ท่านใช้คำว่า เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป แต่เมื่อพูดถึงสัตว์ คือสิ่งที่มีชีวิต ท่านก็พูดว่า เกิด แก่ ตาย เกิดก็คือ เกิด แก่ ก็คือ ความตั้งอยู่และมีความเปลี่ยนแปลงแปรปรวนตายก็คือความแตกดับ ซึ่งเป็นของสาธารณะทั่วไปแก่สัตว์และสังขารทั้งหลาย

โอกาสโลก ได้แก่แผ่นดินหรือดวงดาว หรือดวงจักรดาราทั้งหลาย อันเป็นที่อาศัยอยู่ของสัตว์ในภพในภูมินั้น ๆ หรือจะกล่าวโดยนัยหนึ่ง สมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงประทานความเห็นไว้ว่า สังขารโลก น่าจะได้แก่ พวกพืชพันธุ์ทั้งหลาย ที่ภาษาบาลีใช้คำว่าภูตคาม ซึ่งเป็นสังขารที่ไม่มีใจครอง หรืออนุปาทินนสังขาร ที่แปลกจากสัตว์โลกออกไป ก็เพราะไม่มีใจครอง แปลกจากโอกาสโลก ก็เพราะรู้จักเป็น รู้จักตาย อีกนัยหนึ่ง สังขารหมายถึง สภาพที่ปรุงแต่ง กล่าวคือ บุญ บาป และอรุปรมาณ ที่ท่านใช้ในคำว่า**สังขารา** **ปจฺจยา** **วิณฺณณํ** วิณฺณณเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ถ้าถือเอาความหมายตาม นัยนี้ สังขารก็หมายถึงกรรม ที่ทำหน้าที่ปรุงแต่งสัตว์โลก และโอกาสโลก ให้เจริญหรือให้เสื่อมทรามลงไป แต่ในขณะที่เดียวกัน ก็ทรงฝากให้นักธรรมะ ศึกษาคัมภีร์ว่าแยกแยะต่อไปด้วย

โลก ๓

- มนุษย์โลก** ได้แก่ โลกที่เราอาศัยอยู่นี้
เทวโลก ได้แก่สวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น
พรหมโลก ได้แก่สวรรค์ชั้น รูปพรหม ๑๖ ชั้น

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า คำว่าโลกนั้น หมายถึงสิ่งที่มีความแตกสลายไป เป็นธรรมดา คำว่าโลก ในที่นี้หมายถึงสถานที่อยู่ของสัตว์โลกทั้งหลาย คือสัตว์ที่อยู่ในภพนั้น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วในภพ ๓ นั้นเอง

มนุษย์โลก คือ โลกที่เป็นผืนแผ่นดิน อันเป็นที่อาศัยอยู่ของหมู่ มนุษย์ หรือโลกมนุษย์เรานี่เอง

เทวโลก ได้แก่ที่อยู่ของเทวดาทั้ง ๖ ชั้น ซึ่งยังเกี่ยวข้องเพติดเพลิน กำหนดยืนคืออยู่ในกามคุณ ได้แก่สวรรค์จาตุมหาราชิกา ซึ่งเป็นที่อยู่ของ ท้าวจาตุมหาราชทั้ง ๔ เป็นประธาน ดาวดึงส์ ซึ่งท้าวสักกเทวราชหรือ พระอินทร์เป็นผู้ปกครอง ชั้นยามซึ่งท้าวสุยามเป็นผู้ปกครอง ดุสิต ท้าว สันดุสิตเป็นผู้ปกครอง นิมมานรดี ซึ่งท้าวนิมมานรดีเป็นผู้ปกครอง และ ปรมิमतวสวัตติ ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทวดา ชั้นกามาวจรที่สูงที่สุด มีท้าวปรมิ- मतวสวัตติเป็นผู้ปกครอง

พรหมโลก ได้แก่สวรรค์ชั้น รูปพรหม ๑๖ ชั้น พรหมนั้นเกิดขึ้น ด้วยกำลังของฌานคือรูปฌาน และอรุณฌาน แต่ในที่นี้พูดเฉพาะท่านที่ได้

รูปฌานกับพระอนาคามี พรหมปารีสัชชะ คือบริษัทของพรหม พรหมปุโรหิต คือ ปุโรหิตพรหม มหาพรหม คือ ทำวมหาพรหม พรหมผู้เป็นใหญ่ใน ๓ ชั้นนี้ ปริตตภา คือมีรัศมีเพียงเล็กน้อย อัปมาณภา มีรัศมีไม่มีประมาณ อภัสตรา มีรัศมีแผ่ซ่านทั่วไป พวกนี้เกิดด้วยผลแห่งทุติยฌานและตติยฌาน ที่ประณีตแตกต่างกัน ปริตตสุภา คืองามเพียงเล็กน้อย อัปมาณสุภา คืองดงามไม่มีประมาณ สุภิกงหา ซึ่งเกิดด้วยผลแห่งตติยฌาน เวหัพผลา ซึ่งเกิดขึ้นด้วยจตุตถฌานภูมิ คือเกิดขึ้นด้วยผลแห่งจตุตถฌาน แต่ถ้านับ ๕ ก็เกิดด้วยผลแห่งปัญจฌานด้วย และอสัญญีสัตตา ที่เรียกว่าพรหมลูกฟัก ก็มีเฉพาะ ส่วนของรูปชั้น นอกจากนั้นอีก ๕ ภูมิเป็นที่อุบัติของพระอนาคามีที่ เรียกว่า สุทธาวาส ดังกล่าวในตอนต่อไป การที่พระอนาคามีเกิดแตกต่างกัน นั้นก็เพราะว่าผลของอินทรีย์ทั้ง ๕ คือ สัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมานินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ที่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ได้แก่ อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี อกนิฏฐา

วิญญะ (วน) ๓

กิเลสวิญญะ   วน คือกิเลส

กัมมวิญญะ   วน คือกรรม

วิปากวิญญะ   วน คือวิปาก

วิญญะ คือวน หรือหมุนเวียนกันไปไม่มีที่สิ้นสุด โดยมีองค์ประกอบเป็นเหตุปัจจัยกัน ๓ ประการคือ

กิเลสวิญญะ หมายถึงกิเลสทั้งหลายที่มีต้นตออยู่ที่อวิชชา แดกกิ่งก้านสาขามาเป็นกิเลสประเภทดี คือโลภะหรือราคะ กิเลสประเภทผลัดกันออกไป เรียกว่าโทสะ กิเลสที่อิมคริมหมกมุ่นอยู่ เรียกว่าโมหะ กิเลสทั้ง ๓ ประการนี้ ตัณหาร้อยแปด แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็คือสิ่งที่เกิดขึ้นภายในใจของบุคคล แล้วทำใจของบุคคลให้เศร้าหมอง ถ้ามากไป ก็จะเกิดความเร่าร้อน และถ้ามากขึ้นไปก็จะรุนแรงออกไปโดยลำดับ เป็นทุจริตทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง อย่างน้อยก็เกิดความเศร้าหมองแก่จิตใจ

กัมมวิญญะ เมื่อบุคคลมีกิเลส ก็เป็นเหตุให้ถูกแรงผลักดันของกิเลส กระทำกรรม ถ้ากิเลสมาก ก็จะกลายเป็นกรรมชั่วมาก กิเลสน้อย ก็กรรมชำน้อยลง ทำความดีเพิ่มขึ้น ถ้ากิเลสน้อยกว่านั้น ก็จะทำความดีเพิ่มขึ้น เช่น สามารถสงบกิเลสได้ชั่วคราวเป็นต้น แต่ถึงอย่างนั้น ก็ยังมีกิเลส แรงดันของกิเลสเหล่านี้ เป็นเหตุให้บุคคลกระทำความผิดดังกล่าว

วิปากวิภูฏะ เมื่อทำกรรมก็ต้องรับผลของกรรมเหล่านั้นตามสมควร
แก่กรรมของตนที่ได้กระทำเอาไว้ และจะหมุนวนกันอยู่เรื่อยไป ตัวอย่างเช่น

บุคคลเกิดอยากจะได้รับประทานอาหาร ก็รับประทานอาหาร เมื่อรับ
ประทานอาหารก็เกิดความอร่อย เมื่ออร่อยก็เกิดอยากอีก ก็รับประทานอีก
อร่อยอีก ก็อยากอีก รับประทานอีก ก็เกิดอร่อยอีก รับประทานอีก ความอยาก
นั้นเป็นกิเลส รับประทานเป็นกรรม รู้สึกอร่อยและอิ่มก็เป็นผลของกรรม
และก็หมุนวนกันอยู่อย่างนี้ แม้ในเรื่องอื่น ๆ ก็ทำนองเดียวกัน ในชั้นของการ
เวียนว่ายตายเกิดของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายนั้น ก็อาศัยปัจจัย ๓ ประการนี้เป็นตัว
หลัก คือ

ตราบใดที่คนยังมีกิเลสอยู่ เขาก็ต้องทำกรรม เมื่อกระทำกรรมดีบ้าง
ไม่ดีบ้าง หรือกลาง ๆ บ้าง ดีก็อาจจะสูงสุด ไม่ดีก็อาจจะสูงสุด เมื่อทำกรรมที่ดี
และไม่ดีแล้วก็เป็นเหตุให้เขาตายแล้วต้องไปบังเกิดตามสมควรแก่กรรม ทำกรรม
ชั่วก็เกิดในอบาย ดีขึ้นหน่อยก็เกิดในมนุษย์ ดีขึ้นกว่านั้น ก็เกิดในสวรรค์ ถ้าได้รูป
ฉาน อรูปฉาน ก็ยังเกิดในพรหมโลก หรือเป็นอริยบุคคล ๓ ระดับเบื้องต้น
ก็ยังเกิดในสวรรค์ หรือในพรหมโลก แล้วเมื่อท่านได้เกิดในที่นั้น กิเลสยังอยู่
ท่านก็ทำกรรมอีก ก็ต้องได้รับผลของกรรมอีก กิเลส กรรม วิบาก จึงเกิดขึ้น
ในเรื่องเดียวกัน คนละขณะกัน แต่เป็นการเกิดในลักษณะต่อเนื่องจนถึงกับทำให้
คนต้องหมุนวนอยู่ในสังสารวัฏ ไม่มีที่สิ้นสุด ตราบใดที่เขาตัดกิเลสยัง
ไม่ได้ แต่ถ้าหากว่าเขาตัดกิเลสได้ การกระทำก็ไม่เป็นบาป ไม่เป็นบุญ
คือไม่เป็นกรรม อย่างพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายไม่มีกิเลส
การกระทำจึงไม่เป็นกรรม เป็นเพียงกิริยา เมื่อไม่เป็นกรรม ก็ไม่ได้รับผลของ

การกระทำเหล่านั้น ที่เป็นความทุกข์ความสุข เพราะผลของบาปก็คือความทุกข์ผลของบุญก็คือความสุข บางแห่งท่านเรียกว่า ไตรวิภวัญญ์ คือการวน ๓ บางครั้งก็เรียกว่า ภวจักร คือล้อที่นำคนไปสู่ความเป็นต่าง ๆ ดีบ้างไม่ดีบ้างตามสมควรแก่ความมากน้อยของกิเลสอันเป็นเหตุให้เขากระทำการเหล่านั้น

ตราบไคทีกิเลสยังไม่หมด การหมุนวนเป็นกิเลส กรรม วิบากก็ต้องมีอยู่ และคนสัตว์เหล่านั้นต้องเวียนว่าย ตายเกิด หมุนวนอยู่ในสังสารวัฏตลอดไป พร้อมกับต้องประสบสุข ๆ ทุกข์อยู่เรื่อยไป

วิชา ๓

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ	รู้จักระลึกชาติได้
จุตูปปาตญาณ	รู้จักกำหนดจุดเกิดและเกิด
อาสวักขยญาณ	รู้จักทำอาสวะให้สิ้นไป

พระญาณทั้ง ๓ ประการนี้ ถือว่าเป็นหลักสำคัญในทางพระพุทธศาสนา และเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงสอนธรรมะ ๒ ชั้น คือ ชั้นที่เป็นโลกียธรรม เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลให้มีความประณีตยิ่ง ๆ ขึ้นไปตามลำดับ แม้จะยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ ก็ต้องการให้เกิดดีขึ้น อยู่ดีมีสุขในชีวิตปัจจุบัน ตายไปแล้วก็เกิดในภพในภูมิที่ดี มีความทุกข์น้อยลง มีความสุขเพิ่มขึ้น และทรงสั่งสอนระดับของโลกุตตรธรรม ซึ่งพระองค์ทรงสัมผัสมาด้วยพระองค์เอง ดังนั้นตราบใดที่ยังเป็นโลกอยู่ คนเรามากก็เลวอยู่ ความเชื่อมั่นในเรื่องพระญาณทั้ง ๓ ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ในยามทั้ง ๓ แห่งราตรี จึงเป็นฐานสำคัญที่จะดึงเอาความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้เพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น เพราะจะก่อให้เกิดความรับผิดชอบ ๒ ชั้น อันเป็นความรับผิดชอบในลักษณะ ที่ต่อเนื่อง ทั้งชาตินี้และชาติหน้าและชาติอื่น ๆ ต่อไป อันเป็นการตกแต่งภพ ตกแต่งชาติของตนให้ประณีตขึ้นไป

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ การระลึกชาติได้

คำว่าชาตินั้น เป็นคำที่มีปัญหาสำหรับคนในปัจจุบัน แต่ถ้ามองย้อนกลับไปพระพุทธดำรัส ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสนิยามความหมายไว้

จะพบว่า ชาติคือความเกิดขึ้น หมายถึงการเกิดในกำเนิดทั้ง ๔ ประการ
อย่างที่คุณเกิด สัตว์เกิดนั่นเอง คือเกิดในครรภ์ เกิดในไข่ เกิดในของสกปรก
เกิดโดยผุคขึ้น คำว่าชาติ จึงทรงนิยามไว้ว่า

" ชาติคือความเกิด ความเกิดพร้อม การได้อายตนะ คือ ตา หู จมูก
ลิ้น ใจ ความปรากฏแห่งอวัยวะของสัตว์นั้น ๆ ในหมู่อัตว์นั้น ๆ อันใด
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ความเกิด "

บุพเพนิวาสานุสติญาณ คือ การระลึกชาติ ได้แก่ความเกิดของพระ-
องค์และของสัตว์อื่นที่ผ่านกันมาในอดีตกาล โดยไม่อาจจะนับจะประมาณได้
ว่า พระองค์ได้เคยเกิดมาก็ชาติแล้ว โดยทางอุปมาเปรียบเทียบให้เห็นว่า
กองกระดูกของคนที่ยาไปในชาตินั้น ๆ ถ้าหากว่าไม่เสื่อมสลายไป จะ
ใหญ่กว่าภูเขาเวปุลละ ซึ่งล้อมกรุงราชคฤห์เสียอีก หรือน้ำตาที่บุคคลต้องเสีย
ไปในการร้องไห้ยามเมื่อพลัดพรากจากคนอันเป็นที่รักนั้น ถ้าไม่เหือดแห้งไป
ก็จะมีมากกว่าน้ำในมหาสมุทรเสียอีก พระญาณเหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างไร
เกิดขึ้นจากการปฏิบัติกระทำให้สมบูรณ์ในระดับของศีล ระดับของสมาธิ
ระดับของปัญญา จนปรับจิตของตน ให้อยู่ในสภาพที่ทรงแสดงว่า " เรานั้น
เมื่อจิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ไม่มีกิเลส ปราศจากกิเลสเป็นจิตอ่อนโยน พร้อม
ที่จะน้อมไปเพื่อรู้ชาติปางก่อน และเราก็ระลึกชาติปางก่อนได้ " ตั้งแต่ ๑ ชาติ
เรื่อยไป ไม่สามารถจะนับเป็นตัวเลขได้ และทรงรู้รายละเอียดในชาตินั้น ๆ
อาชีพอ่างไร ประสบปัญหา ประสบความสุข ความทุกข์อย่างไร เป็นต้น
และระลึกได้โดยลำดับเมื่อประสงค์จะรู้ ความรู้เหล่านี้ เมื่อเกิดขึ้นแก่ท่านที่
บำเพ็ญเพียรในสายเดียวกันกับพระพุทธเจ้า จะเป็นความรู้เหมือนกัน

จุดอุปมาอุปไมย ได้แก่วัจจกกำหนดจุดและเกิดของสัตว์ทั้งหลาย

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในโลกนั้นคนเกิดมาแตกต่างกัน ไม่มีใครเหมือนกัน ทั้งด้านรูปร่างหน้าตา สถานะ ผิวพรรณ พื้นเพ อหยาสัย ระดับสติปัญญา ความสนใจในสิ่งต่าง ๆ ความนิยมชมชอบในสิ่งต่าง ๆ และพฤติกรรมที่บุคคลเหล่านั้นแสดงออก ความแตกต่างเหล่านี้เกิดขึ้นมาจากอะไร ทรงรู้เห็นว่า เกิดขึ้นมาจากกรรม ที่บุคคลเหล่านั้นได้กระทำเอาไว้ในภพในชาตินั้น ๆ กรรมเป็นตัวจำแนกแบ่งแยกให้คนแล้ว ให้ประณีต แตกต่างกัน เช่น

เกิดมารูปร่างสวยงาม ก็เพราะชาติก่อนไม่เป็นคนมักโกรธ เกิดมารูปร่างไม่สวยงาม ก็เพราะเป็นคนมักโกรธ เกิดมาปัญญาทิบ ก็เพราะเป็นนักเลงสุรา เกิดมาในสกุลสูง ก็เพราะมีความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อบุคคลอื่น เกิดมาในสกุลต่ำ ก็เพราะมีมานะเย่อหยิ่งอวดดี เกิดมาในสกุลที่มั่งคั่งด้วยทรัพย์สมบัติ ก็เพราะว่าชาติก่อนเคยให้ทาน เคยช่วยเหลือคนอื่นมา เกิดในสกุลที่ยากไร้ เพราะไม่เคยให้ทาน ไม่เอื้อเฟื้อ จนถึงลักขโมยบุคคลอื่นมาเป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นผลของกรรมที่บุคคลเหล่านั้นได้กระทำเอาไว้ และผลของกรรมเหล่านี้ บุคคลก็สามารถพิสูจน์ได้ เห็นได้ แม้ในปัจจุบัน ว่าเป็นตัวจำแนกแบ่งแยกให้คนแล้วและประณีตแตกต่างกัน พระญาณเหล่านี้เกิดขึ้นเมื่อสภาพจิตของพระองค์เป็นไปดังที่กล่าวมาแล้ว ในส่วนของปุพเพนิวาสานุสสติญาณนั่นเอง

อาสวักขยญาณ คือพระญาณที่ทำอาสวะให้หมดไปสิ้นไป

คำว่าอาสวะเป็นชื่อของกิเลสที่หมักหมม อยู่ภายในจิตใจของบุคคล เก็บสะสมข้ามภพข้ามชาติมาเป็นเวลาที่นับไม่ได้ อาสวะภายในจิตใจของบุคคล เรามากน้อยไม่เหมือนกัน เด็กที่เกิดมาใหม่ ๆ จึงมีลักษณะนิสัยไม่เหมือนกัน บางคนเกรี้ยวกราด รุนแรง ฉุนเฉียว โมโหง่าย บางคนก็สุภาพ อ่อนโยน

น่ารัก น่าเอ็นดู บางคนสติปัญญาดี บางคนสติปัญญาที่บ บางคนเป็นอัจฉริยะ แสดงให้เห็นว่า อาสวะคือกิเลสภายในใจนั้น มากน้อยไม่เหมือนกัน คนที่อาสวะน้อยก็แสดงว่าความดีมาก คนที่อาสวะมาก ก็แสดงว่าความดีน้อย สิ่งเหล่านี้เมื่อมีอิทธิพลต่อใจก็ทำให้ใจแสดงออกมาตามแรงดันของความดีและความชั่ว เหล่านั้น อาสวักขยญาณเกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้า เมื่อทรงบำเพ็ญเพียรมาตามลำดับดังกล่าว และทรงรู้แจ้งในอริยสัจทั้ง ๔ ด้วยญาณทั้ง ๓ ตามลำดับ คือ

รู้ว่านี่คือทุกข์ นี่คือปอเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ ที่เรียกว่า สัจจญาณ

รู้ว่าทุกข์ ควรกำหนดรู้ สมุทัย ควรละ นิโรธ ควรทำให้แจ้ง มรรค ควรเจริญ ที่เรียกว่า กิจจญาณ

รู้ว่าทุกข์ที่ควรกำหนดรู้ พระองค์ได้กำหนดรู้แล้ว สมุทัยที่ควรละ พระองค์ก็ได้ละแล้ว นิโรธที่ควรทำให้แจ้ง พระองค์ได้ทำให้แจ้งแล้ว มรรคที่ควรเจริญ ก็ได้เจริญแล้ว เรียกว่า กตญาณ

จากนั้น ในแต่ละจุดพอความรู้เกิดขึ้น ความไม่รู้ก็ดับไปทั้งหมด เหมือนกับเมื่อแสงสว่างเกิดขึ้น ความมืดก็หายไป แสงสว่างเกิดขึ้นในจุดใด ความมืดก็สิ้นไปในจุดนั้น ถ้าหากแสงสว่างเกิดขึ้นเต็มที่ ความมืดก็หมดไปอย่างสิ้นเชิงฉันใด จิตใจของผู้ประพฤติปฏิบัติธรรม ก็มีลักษณะอย่างเดียวกันนั้นนั่น เมื่อญาณ วิชา ปัญญา บังเกิดขึ้นภายในใจ จะทำหน้าที่กำจัดกิเลสประเภทต่าง ๆ ให้เจือจางเบาบางจนหมดสิ้นไปในที่สุด

ฉะนั้น พระญาณทั้ง ๓ ประการนี้ จะเห็นได้ว่าเกิดขึ้นกับพัฒนาการทางจิต คล้าย ๆ กับต้นไม้จะออกดอก ออกผล ก็ขึ้นอยู่กับอายุของต้นไม้เท่านั้น ถ้าอายุไม่ถึงที่จะออกดอกออกผล ต้นไม้เหล่านั้นก็ไม่ออกดอกออกผล แต่ถ้าถึงคราวที่จะออกดอกออกผล ก็ต้องออกดอกออกผล เรื่องความรู้หรือพระญาณของพระพุทธเจ้าก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ถ้าหากว่าพระทัยของพระองค์ ไม่ถึงจุดที่ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ไม่มีกิเลส ปราศจากกิเลส เป็นจิตอ่อนควรแก่การงานพร้อมที่จะโน้มไปเพื่อรู้เรื่องทั้ง ๓ ประการแล้ว ญาณทั้ง ๓ ประการนี้ก็ไม่ได้เกิดขึ้น แต่เพราะพระทัยของพระองค์ได้พัฒนามาถึงจุดดังกล่าวนี้ ญาณเหล่านี้ก็เกิดขึ้น

ข้อนี้อุปมาเหมือนการที่บุคคลขึ้นไปอยู่ในที่สูง แล้วมองไปเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากที่สูง จุดที่เขาเห็นนั้นสัมพันธ์กับจุดที่เขาขึ้น คือเขายืนตรงนั้น จึงได้เห็นสิ่งนั้น ถ้าเขาไม่ยืนตรงนั้น ก็ไม่เห็นสิ่งนั้น ดังนั้นเมื่อท่านที่ไปยืนในจุดนั้น ได้เห็นอย่างนั้น คนที่อยู่ข้างล่างก็ทำได้ ๒ อย่าง คือ ขึ้นไปยืนในจุดเดียวกัน หรือเชื่อตามที่ท่านบอก ดังนั้น พระอริยบุคคลทั้งหลาย จึงเห็นอย่างที่พระพุทธเจ้าเห็น รู้อย่างที่พระพุทธเจ้ารู้ ท่านจึงได้ชื่อว่าอนุพุทธะ คือรู้ตามที่พระพุทธเจ้ารู้ เห็นตามที่พระพุทธเจ้าเห็น คำพูดของท่านเหล่านั้นจึงไม่ขัดแย้งกับพระพุทธเจ้า เพราะเห็นเหมือนกัน ดังนั้นถ้าคนที่ยืนอยู่บนถนนต้องการจะพิสูจน์ก็ขึ้นไปยืนอยู่ในจุดเดียวกัน แล้วจะเห็นเหมือนอย่างที่ท่านเห็น เมื่อลงมาแล้วก็จะไม่ได้เถียงกัน ถ้าไม่อย่างนั้น ก็ต้องเชื่อตามที่ท่านบอกไว้ เมื่อเชื่อตามนี้ ก็จะช่วยให้การกระทำของบุคคลมีความรับผิดชอบ เพราะ

มองเห็นว่ากรรมเป็นตัวจำแนก แบ่งแยกให้คนเลวและประณีตแตกต่างกัน และผลของกรรมนั้นไม่ใช่ที่เราจะรับเฉพาะในชาติปัจจุบันเท่านั้น ถ้าตราบใด ที่กิเลสยังมีอยู่ เราต้องกระทำความกรรม และรับผลของกรรม แม้ในชาติหน้าด้วย ถ้าไม่ต้องการความทุกข์ในชาติหน้า ก็พยายามทำความดีเอาไว้ ดังนั้นระดับของโลกียะ คนจะต้องเชื่อถึงปุพเพนิวาสานุสสติญาณของพระพุทธเจ้า คือหมายถึงเชื่อการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอยู่เรื่อยไป และเชื่อในจุตูปปาตญาณของพระพุทธเจ้า คือเชื่อในกฎแห่งกรรม แต่พอถึงระดับโลกุตตระ คือละอาสวกิเลสออกไปจากจิตใจได้อย่างสิ้นเชิงแล้ว ปัญหาเรื่องสังสารวัฏ และปัญหาเรื่องกรรมก็ยุติ เพราะท่านไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป การกระทำของท่านจึงเป็นเพียงกิริยาและสิ่งที่กระทำนั้นจึงเป็นสิ่งที่ดีทั้งหมด สำหรับเรื่องของอาสวะคืออะไรนั้น จะมีกล่าวในตอนต่อไป

วิโมกข์ ๓

สุญญตวิโมกข์

อนิมิตตวิโมกข์

อัปป์ณฺหิตวิโมกข์

วิโมกข์ คือ ความที่จิตหลุดพ้นจากกิเลส จัดเป็นเป้าหมายสำคัญในพระพุทธศาสนา วิโมกข์จึงมีความหมายเดียวกันกับวิมุติ นิพพาน นิโรธ เป็นต้น ท่านเรียกว่าเป็นไวพจน์ คือคำที่ใช้แทนกันได้ แต่โดยมากแล้ววิโมกข์ท่านมักใช้ในลักษณะของจิตที่หลุดพ้นจากอำนาจกิเลส ด้วยการพิจารณาไตรลักษณ์ เวลาเรียกชื่อจึงมักจะมีคำนำหน้า เพื่อให้รู้ว่า จิตหลุดพ้นจากกิเลส ด้วยการพิจารณาไตรลักษณ์ข้อไหนก่อน ในที่นี้ท่านแบ่งออกเป็น ๓ ตามจำนวนของไตรลักษณ์คือ

๑. **สุญญตวิโมกข์** จิตหลุดพ้นด้วยเห็นความเป็นของว่างเปล่าแห่ง สัตว์และสังขารทั้งหลาย ความหลุดพ้นข้อนี้เกิดจากการพิจารณานามรูปให้ เป็นเป็นของไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน คืออนัตตานุปัสสนา เมื่อเห็นว่าสัตว์และสังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา เพราะ

๑.๑ สัตว์และสังขารทั้งหลาย ไม่อยู่ในอำนาจของใคร

๑.๒ มีลักษณะตรงกันข้ามกับสิ่งที่คนเข้าใจกันว่า เป็นอัตตา

ตัวตน

๑.๓ เมื่อแยกย่อยออกไปแล้วเป็นของว่างเปล่าอย่างแท้จริง

๑.๔ ไม่มีใครเป็นเจ้าของอะไรอย่างแท้จริง เพราะล้วนแล้วแต่เป็นการรวมกันของสังขารทั้งนั้น ชั้น ๕ จึงไม่เป็นตน ตนไม่เป็นชั้น ๕ ชั้น ๕ ไม่มีในตน และตนก็ไม่มีในชั้น ๕

เมื่อเกิดการรู้เห็นเช่นนี้ ย่อมถ้อยถอนทิฏฐิคาหะ คือความยึดถือด้วยอำนาจทิฏฐิว่า นั่นเป็นตัวตนของเรา ลงไปได้ การรู้เห็นที่เริ่มจากอนัตตานุปัสสนา ท่านเรียกว่า สุญญตวิโมกข์

๒. อนิมิตตวิโมกข์ จิตหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสด้วยไม่ถือนิमित คือการหลุดพ้นแห่งจิต ด้วยการกำหนดพิจารณาชั้น ๕ เป็นต้น ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้แก่นามรูป จนเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในนามรูปว่า เป็นของไม่เที่ยงแท้แน่นอน จิตหลุดพ้นจากกิเลสด้วยการเห็นอนิจจตา คือความไม่เที่ยงแห่งนามรูป แล้วอาศัยอนิจจานุปัสสนาคือความเห็นว่าเป็นของไม่เที่ยงแห่งนามรูป ถอนวิปลาส คือความเห็นที่คลาดเคลื่อนจากความจริงออกจากจิตได้ เห็นนามรูปอย่างไร จึงจะถอนวิปลาสได้ คือเกิดญาณเห็นว่า

๒.๑ นามรูป เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

๒.๒ นามรูป เมื่อดำรงอยู่ย่อมแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา

๒.๓ นามรูปเป็นของที่ดำรงอยู่ได้เพียงชั่วคราว

๒.๔ นามรูป จัดเข้ากับสิ่งที่เรียกว่าเที่ยงทั้งหลาย

๓. อัปป์นิตวิโมกข์ คือจิตที่หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสด้วยการไม่ทำความปรารถนา คือ ทานที่ยกนามรูปขึ้นพิจารณาจนเกิดปัญญาเห็น

ว่า นามรูปเป็นทุกขตา คือเป็นทุกข์ เมื่อเห็นเช่นนั้นแล้วถอนความปรารถนา
ในนามรูปเสียได้ คืออาศัยทุกขตานุปัสสนา การตามเห็นว่าเป็นทุกข์แห่งนาม
รูป ถอนตัณหาคาหะ คือถ้อมมันด้วยตัณหาหรือตัณหาเปณิธิ จิตตั้งมั่นในตัณหา
ออกได้ ท่านเรียกจิตที่หลุดพ้นในการพิจารณาเช่นนี้ว่า อัปปณิหิตวิโมกข์
เห็นอย่างไรเรียกว่าเห็นนามรูป เป็นทุกขตา คือเห็นว่า

๓.๑ นามรูป นั้น มีความเดือดร้อนเป็นปกติ

๓.๒ นามรูป เป็นสิ่งที่ทนอยู่ได้ไม่นาน

๓.๓ นามรูป เป็นที่ตั้งแห่งความทนไม่ไหว

๓.๔ นามรูป ตรงกันข้ามกับสิ่งที่เรียกว่าสุข

ในการปฏิบัติธรรมนั้น ผู้ปฏิบัติเมื่อเจริญวิปัสสนา ย่อมเกิดปัญญา
เห็นนามรูป เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เหมือนกันหมด และต้อง
เห็นทั้ง ๓ อย่างด้วย แต่ที่มีชื่อต่างกันออกไปนั้นท่านเรียกตามการเห็นนาม
รูป เป็นไปตามไตรลักษณ์ข้อใดก่อนเท่านั้นเอง แต่ท่านจะเริ่มด้วยการเห็นข้อ
ใดก่อนก็ตาม ต่อจากนั้นท่านก็จะเห็นความจริง ตามไตรลักษณ์ข้อต่อ ๆ ไป
ครบทั้ง ๓ ข้อ

สมาธิ ๓

สุญญตสมาธิ

อนิมิตตสมาธิ

อัปป์นิหิตสมาธิ

สมาธิ คืออาการที่จิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ซึ่งลักษณะของสมาธินั้น มีความประณีตขึ้นไปเป็นลำดับ ๆ จนถึงสมาธิในวิปัสสนา หรือตัววิปัสสนา คือความเห็นอย่างแจ่มแจ้ง ในนามรูปตามไตรลักษณ์ การเกิดของสมาธิในช่วงนี้ เมื่อจัดตามญาณ ๑๖ ที่กล่าวในวิสุทธิ ๗ จะเป็นดังนี้ คือ

ผู้ปฏิบัติที่ทำศีลของตนให้บริสุทธิ์ จนถึงขั้นสี่วิสุทธิแล้ว ทำความสงบจิตจนบรรลุฌาน นีวรณทั้ง ๕ ประการสงบระงับไป ต่อแต่นั้นท่านเริ่มพิจารณานามรูป ที่เรียกว่า นามรูปปริจเฉทญาณ คือญาณกำหนดรู้นามรูป จนเกิดความรู้ความเห็นตามความจริงว่า นามรูปนั้นคือการประชุมของธาตุ ๔ เป็นต้น จนเห็นนามรูปเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป ทิฏฐิคือความเห็นของท่านก็บริสุทธิ์ เรียกว่า ทิฏฐิวินิวิสุทธิ

ต่อจากนั้น ท่านจะกำหนดรู้ปัจจัยแห่งนามรูป ที่เรียกว่า ปัจจัยปริคคหญาณ ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามรูป จนเห็นว่า อวิชา ตัณหา อุปาทาน กรรม อาหาร เป็นปัจจัยแห่งรูป และอวิชา ตัณหา อุปาทาน กรรม ผัสสะ เป็นปัจจัยของเวทนา สัญญา สังขาร ส่วนวิญญานนั้น มีอวิชา ตัณหา อุปาทาน กรรม และนามรูปเป็นปัจจัย จนข้ามพ้นความสงสัยในนามรูป ได้แล้ว ท่านเรียก กังขาวิตรณวิสุทธิ

เมื่อท่านได้เข้าถึงกัณฑ์วิชาวิสุทธิแล้ว ท่านจะเกิดญาณกำหนดรู้นามรูป โดยพระไตรลักษณ์ที่เรียกว่า สัมสมญาณ บ้าง กลาปสัมสมญาณ บ้าง ซึ่งกล่าวโดยสรุปคือ การกำหนดรู้ด้วยการพิจารณาแยกร่างกายออกเป็นกอง ๆ ที่เรียกว่าขันธ มีรูปขันธเป็นต้น

สมาธิในช่วงนี้แหละ ที่ท่านหมายถึงในที่นี้ และเรียกชื่อไปตามพระไตรลักษณ์ ที่ท่านยกนามรูปขึ้นพิจารณา คือ

๑. **สุญญตสมาธิ** คือสมาธิอันกำหนดพิจารณาเห็นนามรูปว่าเป็นของว่างเปล่า คือ อนัตตานุปัสสนา การตามเห็นนามรูปเป็นอนัตตา เพราะความไม่เข้าไปในอำนาจเป็นต้น

๒. **อนิมิตตสมาธิ** คือสมาธิอันพิจารณาธรรม ได้แก่ นามรูปว่าเป็นสิ่งไม่มีคือเครื่องกำหนดหมายไม่ได้ เพราะความเป็นอนิจจตามีความเกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไปเป็นต้น

๓. **อัปปลิหิตสมาธิ** สมาธิอันกำหนดพิจารณาธรรม จนเกิดความเห็นว่า ไม่มีอะไรน่าปรารถนา เพราะทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นตั้งอยู่ ทุกข์เท่านั้นดับไป นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ คือ วิปัสสนา ที่ให้ถึงความหลุดพ้นด้วยการพิจารณานามรูปว่า เป็นทุกข์ตา

เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ศึกษาจะพบว่า สมาธิกับวิโมกข์ มีความเกี่ยวข้องกัน คือ สมาธิแต่ละข้อเป็นเหตุของวิโมกข์แต่ละข้อ วิโมกข์แต่ละข้อจึงเป็นผลของสมาธิแต่ละข้อ สิ่งทั้ง ๓ คือ สมาธิลักษณะและวิโมกข์ มีความเกี่ยวข้องกัน และเป็นปัจจัยของกันและกัน ดังนี้

สุญญตสมาธิ.....อนัตตตลักษณ์.....สุญญตวิโมกข์

อนิมิตตสมาธิ.....อนิจจตลักษณ์.....อนิมิตตวิโมกข์

อัปพนฺหิตสมาธิ.....ทุกขตลักษณ์.....อัปพนฺหิตวิโมกข์

คือสมาธิอันพิจารณาเห็นความว่าง ด้วยการมองนามรูปตามหลัก
ของอนัตตลักษณ์ โดยอาศัยอนัตตานุปีสสนา จนถอนอรรถาภินิเวศ คือความ
ยึดถือว่ามีตัวตนออกไปได้ เข้าถึงสุญญตวิโมกข์

สมาธิที่พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง โดยอาศัยอนิจจานุปีสสนา คือ
การมองเห็นความไม่เที่ยงแห่งสังขารทั้งหลาย สามารถถ่ายถอน วิปลาส
คือความกำหนดหมาย ความคิด ความเห็นในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยงออกไปจาก
ใจได้ จิตเข้าถึงอนิมิตตวิโมกข์

สมาธิที่เกิดจากการพิจารณาเห็นนามรูปเป็นทุกข์ โดยอาศัย
ทุกขสังขญา จนสามารถถ่ายถอนตัณหาปณฺธิในสัตว์ สังขารออกจากจิต
ได้ เข้าถึงอัปพนฺหิตวิโมกข์ สมาธิ นิमित และวิโมกข์เหล่านี้จึงมีความเกี่ยว
เนื่องถึงกัน เพราะเป็นปัจจัยของกันและกัน

วิเวก ๓

กายวิเวก	สังัดกาย
จิตตวิเวก	สังัดจิต
อุปธิวิเวก	สังัดจากกิเลส

วิเวก แปลว่า ความสงบ หรือ ความสังัด เป็นเหตุ และอาการแห่งความสุขประการหนึ่ง ท่านแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท หรือ ๓ ระดับด้วยกัน คือ

๑. กายวิเวก หมายถึงการที่บุคคลปลีกตนออกจากหมู่ หากความสงบสังัด โดยเข้าไปอาศัยอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งห่างไกลผู้คนหรือ ไม่มีใครรบกวน เช่น ป่า เขา เป็นต้น แม้บุคคลที่อยู่ในที่ชุมนุมชม ก็อาจหากายวิเวกได้ ด้วยการไม่คลุกคลี สนทนา หากความสนุกสนานกันมากเกินไป รวมถึงมีอาการ กาย วาจา สงบด้วยการรักษาศีล จนเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล และมารยาทที่ดีงาม อันหมายถึงการที่ผู้ปฏิบัติสามารถสงบกิเลสอย่างหายไปได้ ก็จัดเป็นความสงบสังัดทางกาย

๒. จิตตวิเวก หมายถึงการทำใจของตนให้มีความสงบโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือให้สงบจากนิเวศทั้ง ๕ ประการ คือ

๒.๑ กามฉันท์ ความพอใจรักใคร่ ในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และอารมณ์ที่เกิดจากใจ

๒.๒ พยาบาท ความอาฆาต พยาบาท คิดจงล้าง ทำลายบุคคล
อื่น

๒.๓ ถีนมิทชะ ความง่วงเหงา หาวนอน เชื่องซึม หงอยเหงา

๒.๔ อุทธัจจกุกกัจจะ ความฟุ้งซ่าน รำคาญ จิตใจขาดความสงบ

๒.๕ วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ตัดสินใจในเรื่องอะไรไม่ได้

สงสัยแม้แต่ความมีอยู่และความดีงามของพระรัตนตรัย

นิรณันท์ ทั้ง ๕ ประการนี้ เกิดขึ้นทำจิตของคนให้ขาดความสงบ
ความสงบจากนิรณันท์จะเกิดขึ้น ด้วยการเจริญสมถกรรมฐาน จนบรรลุ
รูปฌานทั้ง ๔ แล้ว จิตจะสงบจากอำนาจนิรณันท์ ครอบงำที่ฌานของบุคคลนั้น
ไม่เสื่อมไปจากจิตของเขา

๓. อุปธิวิเวก สกัดจากอุปธิคือกิเลส อุปธินั้นได้แก่ กามกิเลส ชั้น
และ อภิสังขารเมื่อกล่าวโดยสรุป คือ กรรม กับ กิเลส พระอริยบุคคล ท่าน
ละกรรม และ กิเลสได้ในระดับต่าง ๆ จนถึงพระอรหันต์ ท่านละกรรม
กิเลสได้โดยสิ้นเชิง บรรลุนิพพาน เป็นความสงบจากอุปธิอย่างแท้จริง

สังขตลักษณะ ๓ อสังขตลักษณะ ๓

๑. สังขตลักษณะ คืออะไร ?

สังขตลักษณะ หรือสังขตธรรมได้แก่สิ่งที่เกิดขึ้นด้วยปัจจัยปรุงแต่ง
ปรากฏลักษณะให้สังเกตพิจารณาเห็นได้ ๓ ประการ คือ

๑.๑ **อุปปาโท ปญฺญยาติ** ความเกิดปรากฏขึ้น ได้แก่การปรากฏเป็น
รูปร่างของ สรรพสิ่ง และสรรพสัตว์ เช่นกลายเป็นรูปคนสัตว์นั้น ที่แท้จริง
เป็นการรวมตัวของสิ่งต่าง ๆ จากจุดเล็ก ๆ ที่มารวมตัวกันปรุงแต่งให้เกิดขึ้น
เป็นรูปร่างคน สัตว์ และแม้แต่สิ่งของทุกสิ่งจึงมิได้เกิดขึ้นเองลอย ๆ แต่มี
ปัจจัยต่าง ๆ มารวมกันปรุงแต่งให้เกิดขึ้น นี้จัดเป็นสังขตลักษณะประการหนึ่ง

๑.๒ **วโย ปญฺญาติ** ความเสื่อมสลายปรากฏ หมายถึง
ความว่า สรรพสิ่ง และสรรพสัตว์ ที่เกิดอุบัติมาในโลก ด้วยการปรุงแต่ง
ของเหตุปัจจัยดังกล่าวมานั้น ในที่สุดจะต้องแตกทำลาย ตาย สลายไปในที่สุด
ดังนั้น คน สัตว์ สิ่งของที่เกิดขึ้นมา จึงจะต้องแตกทำลาย ตายไปในโอกาส
หนึ่ง เมื่อสิ่งที่มาปรุงแต่งให้เป็นคน สัตว์เป็นต้น แตกสลายไป

๑.๓ **จิตฺตฺส อณฺณตฺตํ ปญฺญาติ** เมื่อดำรงอยู่ความแปร
ปรากฏ คือสรรพสิ่ง สรรพสัตว์ ที่เกิดขึ้นเพราะการปรุงแต่งของสังขาร
ในขณะที่ดำรงอยู่ปรากฏเป็นรูปร่างอยู่ จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา
เช่นขนเก่าหลุดร่วงไป ขนใหม่เกิดขึ้นแทน ที่เห็นได้ชัดคือการเปลี่ยนจาก
วัยหนึ่งไปสู่วัยหนึ่ง เช่นเด็กออกมาจากท้องมารดา จากทารกเป็นเด็ก

เด็กโต หนุ่มสาว ผู้ใหญ่ คนแก่ เป็นต้น ไม่มีสิ่งใดที่สามารถอยู่ในสภาพเดิมโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงแปรปรวน

๒. อสังขตลักษณะ คืออะไร ?

อสังขตลักษณะ คือลักษณะแห่งอสังขตะ ได้แก่สิ่งที่ไม่ถูกปรุงแต่ง ท่านหมายถึงพระนิพพาน ซึ่งเป็นอสังขตธรรมคือธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่ง หรือเรียกว่า วิสังขาร เพราะปราศจากเครื่องปรุงแต่ง ลักษณะของอสังขตะ หรืออสังขตลักษณะ จึงตรึงกันข้ามกับ สังขตลักษณะดังกล่าวแล้ว คือ

๒.๑ น อุปฺปาโท ปญฺญาติ ไม่ปรากฏความเกิด เพราะนิพพาน หรือ นิโรธ มีลักษณะของจิตที่ออกจากอุปธิ, สงัดจากกิเลส, ปล่อยปรุงแต่งไม่ได้ และเป็นอมฤตรส

๒.๒ น วโย ปญฺญาติ ไม่ปรากฏความสลาย

๒.๓ น จิตฺตสฺส อณฺุณตฺตํ ปญฺญาติ เมื่อดำรงอยู่ ไม่ปรากฏความเปลี่ยนแปลงแปรปรวน เพราะเป็นบรมสุข บรมธรรม และอมฤตรส
คนควรกำหนดทำที่ของตนอย่างไรในเรื่องนี้ ?

ปุถุชนทุกคน ย่อมต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เป็นสังขตลักษณะ จนต้องเศร้าโศก เสียใจ มีความรัก ความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ มีความเดือดร้อน โทมนัสเพราะสิ่งเหล่านี้ เพื่อให้การดำรงชีวิตของตน มีความสุขความสบายพอสมควร จึงจำเป็นต้องใช้ปัญญาพิจารณา รู้เท่าทันในสิ่งเหล่านั้นเพราะ

ชีวิตที่อยู่ด้วยปัญญา เป็นชีวิตที่ประเสริฐ ควรใช้ปัญญาในเรื่องดังกล่าว ดังนี้

๑. ทุกชีวิต และทุกสิ่งที่เกิดมาในโลกนี้ จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมดา และจะต้องสลายไปในที่สุด จึงไม่ควรหลงยินดีเมื่อประสบความสำเร็จเปลี่ยนแปลงในทางดี และไม่ต้องโทมนัสเสียใจ เมื่อประสบกับความเปลี่ยนแปลงในทางไม่ดี หรือแม้การแตกสลาย ทำลาย หรือตายของสิ่งหรือบุคคลทั้งหลาย โดยยึดหลักว่า

" เรามีความแก่ เจ็บ ตาย พัลลิดพรากกันเป็นธรรมดา ไม่อาจล่วงพ้นสิ่งเหล่านี้ไปได้ "

๒. ชีวิตร่างกายของเรา หรือ สิ่งทั้งหลายนั้น เราไม่อาจบังคับบัญชาให้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามที่เราต้องการได้ แต่เพราะความเปลี่ยนแปลง ความเกิด เป็นเรื่องมาจากเหตุปัจจัย เมื่อต้องการให้ความเปลี่ยนแปลงบางอย่าง เป็นไปในทางที่ดี ควรพยายามสร้างเหตุปัจจัยเพื่อให้เกิดผลเช่นนั้น เมื่อมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นในชีวิตของคุณ ก็ให้กำหนดรู้ว่า

" สิ่งนี้ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา แต่สิ่งนี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา เพื่อป้องกันจิตไว้มิให้ กำหนด ชัดเคื่องหลง มัวเมา ในสิ่งนั้น ๆ มากเกินไป "

๓. ฝ่ายอสังขตธรรม เป็นสิ่งที่บุคคลควรตั้งเป้าหมาย เพื่อให้แจ้ง แต่ต้องเตรียมใจรับรู้ว่า บนเส้นทางสายนี้ กว่าจะถึงนิพพานนั้นเราต้อง

แบบประกอบนักธรรมโท - ธรรมปริทรรศน์ เล่ม ๒ - หน้าที่ 160

พบกับความเปลี่ยนแปลงอยู่ จึงควรสร้างความคิด ปรับระดับจิตใจสูงขึ้น
โดยลำดับ เพื่อให้เข้าถึงอสังขตธรรม คือพระนิพพานในที่สุด ความคิดนั้น
ท่านเรียกว่า บารมี คือความเก็บการสะสมความคิด อันบุคคลจะต้องพยายาม
สร้างต่อไป ๆ จนกว่าจะมีมากพอ สามารถช่วยให้พ้นจากสังขตธรรม
เข้าถึง อสังขตธรรม

สังขาร ๓

กายสังขาร   สภาพอันแต่งกาย

วจีสังขาร   สภาพอันแต่งวาจา

จิตตสังขาร   สภาพอันแต่งจิต

สังขาร แปลว่า สภาพปรุงแต่ง หมายถึงธรรมอันมีเจตนา
เป็นประธาน ทำหน้าที่ปรุงแต่งการกระทำ ในที่อื่นหมายถึงสิ่งที่ถูก
ปรุงแต่งก็มี เช่น อุปาทินนกสังขาร แปลว่าสังขารมีใจครอง แต่ใน
ที่นี้หมายถึงเอา สิ่งที่ปรุงแต่งการกระทำ ๓ อย่าง คือ

๑. กายสังขาร สภาพปรุงแต่งกาย มีความหมายไป ๒ ทาง คือ
ปรุงแต่งหรือปรนปรีอากายให้ดำรงอยู่ได้ คือลมหายใจเข้า ลมหายใจออก
สภาพปรุงแต่งการกระทำต่าง ๆ ทางกาย ได้แก่ความจงใจทางกาย หรือ
กายสัตถุเจตนา คือ เจตนา ๒๐ ทางกายทวาร

๒. วจีสังขาร สภาพปรุงแต่งวาจา หมายถึงวิตก วิจารณ์ และสภาพ
ที่ปรุงแต่งการกระทำทางวาจา คือความจงใจทางวาจา หรือวจีสัตถุเจตนา
ทางวจีทวาร ๒๐ ประการ คือ

ก. เจตนาทางกายทวารและวจีทวาร ๒๐ ได้แก่

- กามาวจรกุศล คือจิตที่เป็นไปในกามภูมิ ๘ คือ

๑. โสมนัสสุสหคตฺ ฌานสมุပ္ยุตฺตํ อสงฺขาริกํ จิตฺตํ เกิด
พร้อมด้วยโสมนัสเวทนา ประกอบด้วยปัญญา ไม่มีการชักนำ

๒. โสมนัสสสหคฺคํ ฅาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ จิตฺตํ เกิด
พร้อมด้วยโสมนัสเวทนา ประกอบด้วยปัญญา มีการชักจูง
  ๓. โสมนัสสสหคฺคํ ฅาณวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ จิตฺตํ เกิด
พร้อมด้วยโสมนัสเวทนา ไม่ประกอบด้วยปัญญา ไม่มีการชักจูง
  ๔. โสมนัสสสหคฺคํ ฅาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ จิตฺตํ เกิด
พร้อมด้วยโสมนัสเวทนา ไม่ประกอบด้วยปัญญา มีการชักจูง
  ๕. อุเปกฺขาสหคฺคํ ฅาณสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ จิตฺตํ เกิดพร้อม
ด้วยอุเบกขาเวทนา ประกอบด้วยปัญญา ไม่มีการชักนำ
  ๖. อุเปกฺขาสหคฺคํ ฅาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ จิตฺตํ เกิดพร้อม
ด้วยอุเบกขาเวทนา ประกอบด้วยปัญญา มีการชักจูง
  ๗. อุเปกฺขาสหคฺคํ ฅาณวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ จิตฺตํ เกิดพร้อม
ด้วยอุเบกขาเวทนา ไม่ประกอบด้วยปัญญา ไม่มีการชักจูง
  ๘. อุเปกฺขาสหคฺคํ ฅาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ จิตฺตํ เกิด
พร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ไม่ประกอบด้วยปัญญา มีการชักจูง
- อกุศล ๑๒ คือ
- ก. โลกมุตฺตจิตฺตํ คือจิตที่มีโลภะเป็นมูล ๘ ได้แก่
    ๑. โสมนัสสสหคฺคํ ทิฏฺฐจิตฺตสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ จิตฺตํ เกิด
พร้อมด้วยโสมนัสเวทนา ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฺฐิ ไม่มีการชักจูง
    ๒. โสมนัสสสหคฺคํ ทิฏฺฐจิตฺตสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ จิตฺตํ เกิด
พร้อมด้วยโสมนัสเวทนา ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฺฐิ มีการชักจูง
    ๓. โสมนัสสสหคฺคํ ทิฏฺฐจิตฺตวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ จิตฺตํ เกิด
อุเบกขาเวทนา ประกอบด้วยอุทฺทจฺจะ

๔. โสมนัสสหคตํ ทิฏฐิจิตวิปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ จิตฺตํที่เกิด
พร้อมด้วยโสมนัสเวทนา ไม่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ มีการชักจูง

๕. อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฐิจิตสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ จิตฺตํที่เกิด
พร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ มีการชักจูง

๖. อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฐิจิตสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ จิตฺตํที่เกิด
พร้อมด้วยอุเบกขา เวทนา ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ มีความชักจูง

๗. อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฐิจิตวิปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ จิตฺตํที่เกิด
พร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ไม่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ ไม่มีการชักจูง

๘. อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฐิจิตวิปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ จิตฺตํที่เกิด
พร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ไม่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ มีการชักจูง

ข. โทสมูลจิต คือจิตมีโทสะเป็นมูล ๒ ได้แก่

๕. โทมณฺสสหคตํ ปฏฺฐิมสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ จิตฺตํที่เกิด
พร้อมด้วยโทมนัสเวทนา ประกอบด้วยปฏิมะ ไม่มีการชักจูง

๑๐. โทมณฺสสหคตํ ปฏฺฐิมวิปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ จิตฺตํที่เกิด
พร้อมด้วยโทมนัสเวทนา ประกอบด้วยปฏิมะ มีการชักจูง

ค. โมหมฺมูลจิต คือจิตที่มีโมหะเป็นมูล ๒ ได้แก่

๑๑. อุเปกฺขาสหคตํ วิจิกิจฺจสมฺปยุตฺตํ จิตฺตํที่เกิดพร้อมด้วย
อุเบกขาเวทนา ประกอบด้วยวิจิกิจจ

๑๒. อุเปกฺขาสหคตํ อุทฺทจฺจสมฺปยุตฺตํ จิตฺตํที่เกิดพร้อมด้วย
อุเบกขาเวทนา ประกอบด้วยอุทจฺจจะ

๓. จิตตสังขาร หรือ มโนสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางใจ ได้แก่สัญญา กับ เวทนา หรือ ความจงใจทางจิต ได้แก่ เจตนาในมโนทวาร ๒๕ อันยังมีได้แสดงออกเป็นกายวิญญูตติและวจีวิญญูตติคือ

๑. กามาวจรกุศล ๘ กับ อกุศล ๑๒ ที่กล่าวแล้ว

๒. รูปาวจรกุศลจิต คือกุศลจิตที่เป็นไปในรูป ภูมิ ได้แก่จิตของผู้เข้าถึงรูปฌาน ๕ คือ

๒.๑ วิตกกถาวิจาร์ปิติสุเขกกุคตาสหิตัม ปรมชฎานกุศลจิตตัม ปฐมชฎานกุศลจิตตัมที่ประกอบด้วย วิตก วิจาร์ ปิติ สุข และ เอกกคตา

๒.๒ วิจาร์ปิติสุเขกกุคตาสหิตัม ทุตติยชฎานกุศลจิตตัม ทุตติยชฎานกุศลจิตตัมที่ประกอบด้วย วิจาร์ ปิติ สุข และเอกกคตา

๒.๓ ปิติสุเขกกุคตาสหิตัม ตุตติยชฎานกุศลจิตตัม ตุตติยชฎานกุศลจิตตัมที่ประกอบด้วยปิติ สุข และเอกกคตา

๒.๔ สุเขกกุคตาสหิตัม จตุตถชฎานกุศลจิตตัม จตุตถชฎานกุศลจิตตัมที่ประกอบด้วยสุข และเอกกคตา

๒.๕ อูเปกกุคตาสหิตัม ปญจชฎานกุศลจิตตัม ปญจชฎานกุศลจิตตัมที่ประกอบด้วยอุเบกขา และเอกกคตา

๓. อรูปาวจรกุศลจิต คือกุศลจิตที่เป็นไปในอรูปภูมิ คือจิตของท่านที่ได้รูปฌาน ๔ คือ

๑. อากาसानัญญาตนกุศลจิตตัม กุศลจิตประกอบด้วย อากาसानัญญาตนฌาน

๒. วิญญาณัญญาตนกุศลจิตตัม กุศลจิตประกอบด้วยวิญญาณัญญาตนฌาน

๓. อากิญจัญญายตนกุศลจิตต์ กุศลจิตประกอบด้วยอากิญจัญญายตนฌาน

๔. เนวสณฺณานาสณฺณายตนกุศลจิตต์ จิตประกอบด้วย

เนวสัณฺณานาสัณฺณายตนฌาน

จิตทั้งหมดที่กล่าวมาแล้ว เมื่อรวมกันก็ได้ ๒๘ ท่านเรียกว่า เจตนา ๒๘ คำอธิบาย กายสังขาร วีสังขาร และ จิตตสังขาร ที่ออกมาเป็นรูปของเจตนา ๒๘ เช่นนี้ ท่านมุ่งอธิบายโดยละเอียดแบบอภิธรรม ส่วนในพระสูตรท่านบอกสั้นเพียงว่า

- อัธสาสะปัสสาสะ ลมหายใจเข้าออกเป็นกายสังขาร คือปรุงแต่งปรนปรือกายให้ดำรงอยู่

- วิตกวิจารณ์ คือการตรึกนึก ไตรตรองเสียก่อนจึงพูดออกไป และคนต้องคิดก่อนพูด คำพูดจึงเป็นเรื่องราว วิตกวิจารณ์จึงได้ชื่อว่าเป็นวิสังขาร คือปรุงแต่งวาทา ให้พูดได้เรื่อง เข้าใจได้

- สัณฺญา ความจำได้หมายรู้ และเวทนา คือการเสวยอารมณ์ของจิต ทั้งที่เป็นปัจจุบันและอดีต เป็นเครื่องปรุงแต่งจิตใจของคน หรือ จิตตสังขาร

ผู้ศึกษาจะกำหนดจำเพียง ๓ อย่างตามพระสูตร หรือ ทำความเข้าใจแบบอภิธรรม ก็จะได้ความเข้าใจเช่นเดียวกัน โดยให้กำหนดเพียงว่าการกระทำ พูด คิดของคนนั้น ไม่ว่าจะดีหรือไม่ดีก็ตาม ตัวการสำคัญที่ปรุงแต่งกาย วาจา ใจนั้น คือ " สังขารที่ทำหน้าที่ปรุงแต่งกาย วาจา ใจนั่นเอง "

สัทธรรม ๓

ปริยัติสัทธรรม	ได้แก่คำสั่งสอน
ปฏิบัติสัทธรรม	ได้แก่การปฏิบัติ
ปฏิเวธสัทธรรม	ได้แก่มรรค ผล นิพพาน

สัทธรรม บางครั้งบางคราว ก็เรียกว่า ศาสนา บ้าง เรียกว่า พระธรรม วินัยบ้าง เรียกว่า นวังกัตตศาสนา คือคำสั่งสอนที่ประกอบด้วยองค์เก้าบ้าง และในตอนหลังเรียกว่าพระไตรปิฎก

ปริยัติสัทธรรม ได้แก่ส่วนแห่งพุทธบัญญัติ ที่ทรงวางไว้เป็นพุทธอาณัติ เพื่อบังคับและควบคุมความประพฤติของพุทธบริษัททั้งหลาย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อาณัติเทศนา อันได้แก่ส่วนแห่งพระวินัยปิฎก และคำสั่งสอนชี้แจงให้บุคคลทราบว่าจะอะไรเป็นอะไร คืออะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล และอะไรเป็นกลาง ๆ เพื่อให้บุคคลมองเห็นโทษของฝ่ายที่เป็นอกุศล มองเห็นคุณของฝ่ายที่เป็นกุศล จะได้บำเพ็ญตนด้วยการละในส่วนที่เป็นอกุศล และประพฤติในส่วนที่เป็นกุศล ซึ่งได้แก่คำสั่งสอนทั้งหมดที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก หลักเหล่านี้เป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาให้รู้ให้เข้าใจ ในขั้นของการเรียนทางประสาทสัมผัสต้องจำเรื่องเหล่านั้นเอาไว้ บางอย่างเป็นหลักเกณฑ์ที่สำคัญก็ต้องท่องได้และนำไปวินิจฉัยพิจารณาด้วยใจของตนเอง จนสามารถขบเจาะแทงตลอดคำสั่งสอนเหล่านั้น ด้วยความเป็นของตนเอง เหล่านี้เป็นส่วนแห่งพระปริยัติสัทธรรม

ปฏิบัติสัทธรรม ได้แก่ การนำคำสั่งและคำสอนเหล่านั้นนั่นเอง มาลงมือประพฤติปฏิบัติ เช่นการสำรวมระวังตามสิกขาบทที่พระพุทธเจ้า ทรงบัญญัติไว้ สำรวมระวังอินทรีย์ของตน เวลาตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องเย็นร้อนอ่อนแข็ง เป็นต้น ตลอดถึงการสำรวมใจของตน และปฏิบัติเพื่อละสิ่งที่เป็นบาปเป็นอกุศลทั้งหลาย มี ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นต้น ลงมือประพฤติปฏิบัติธรรมะ เพื่อขจัดความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นต้น เหล่านั้นเช่น

ทำใจของตนให้ประกอบด้วยความเมตตา ต่อคนและสัตว์ทั้งหลาย มีความกรุณา เมื่อเห็นคนและสัตว์ประสบความเดือดร้อน แสดงความชื่นชมยินดี เมื่อเห็นคนอื่นมีความเจริญก้าวหน้า ประสบความสำเร็จในชีวิต

พร้อมที่จะทำจิตเป็นกลาง ๆ ไม่ปล่อยให้ความยินดีและความยินร้าย เกิดขึ้น ขามเมื่อคนอื่นประสบความพิบัติเพราะกรรมของตน เป็นต้น ตลอดถึงการปฏิบัติในศีล ในสมาธิ ในปัญญา เหล่านี้ชื่อว่าเป็นส่วนแห่งปฏิบัติสัทธรรม

ปฏิเวธสัทธรรม เมื่อปฏิบัติแล้วก็จะได้รับผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ ในระดับที่ลดหลั่นกันขึ้นไป จนถึงผลสูงสุดด้วยการบรรลุอริยมรรค อริยผล อันเป็นการดับเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสัทธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ มีความเกี่ยวเนื่อง ถึงกัน เช่นบุคคลศึกษาให้เข้าใจว่า สติคือความระลึกได้ สัมปชัญญะ คือความรู้ตัว นั่นคือส่วนของปริยัติ และพยายามประพฤติปฏิบัติตนให้มีสติ มี สัมปชัญญะอยู่เสมอในอริยาบถทั้งปวง นั่นคือส่วนแห่งปฏิบัติสัทธรรมและ

เมื่อมีสติ มีสัมปชัญญะ คຸ້ມครองใจตนเช่นนี้ ก็จะก่อให้เกิดผลเป็นความรู้ยั้่งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือแม้แต่การไม่ปลั้่งพลาดผลอเรอหลงลื้ม นี่ก็เป็นส่วนแห่งปฏิเวธสั้ทธรรม หรือ

การเรียนรู้ว่า อริยสั้ททั้ง ๔ ประการ คือทุกั้ เหตุให้เกิดทุกั้ ความดับทุกั้ และข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกั้ บุคคลลงมือประพฤติปฏิบัติตามหลักของอริยมรรคมีองค้ ๘ ส่วนนั้นเป็นส่วนแห่งปริยั้ติสั้ทธรรม

เมื่อบุคคลลงมือประพฤติปฏิบัติโดยการกำหนดรู้ทุกั้ ละเหตุเกิดแห่งทุกั้ ทำให้แจ้งซึ่งนิโรธ โดยการประพฤติปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค้ ๘ ประการ นี้ชื่อว่าเป็นปฏิบัติสั้ทธรรม

ผลจากการปฏิบัตินั้น ก็เป็นส่วนปฏิเวธสั้ทธรรม

ข้อนี้อุปมาเหมือนการเรียนรู้รูปทำอาหาร วิธีปรุงอาหาร ก็เป็นส่วนของปริยั้ติ ปรุงอาหารเป็นส่วนของปฏิบัติ และลิ้มรสเอรี้ดอระอยของอาหารเหล่านั้น ก็เป็นส่วนของปฏิเวธ หรือว่าการเรียนรู้วิธีใช้ยา เป็นส่วนของปริยั้ติ และนำยานั้นมาใช้ให้เหมาะสมแก่สมุญฐานแห่งโรคที่เกิดขึ้นเป็นส่วนของปฏิบัติ ความหายจากโรคปรากฏขึ้นนั้นก็เป็นส่วนของปฏิเวธ ซึ่งจะเห็นได้ว่าสั้ทธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน แต่ต้องเริ่มที่ปริยั้ติ ซึ่งมีลักษณะเหมือนแผนที่ ชี้ทางสำหรับเดินทางของบุคคลทั้งหลาย และเมื่อเรารู้แผนที่แล้วก็เดินไปตามเส้นทางที่แสดงเอาไว้ การเดินไปก็เป็นส่วนของปฏิบัติ ถึงจุดหมายปลายทางก็เป็นเหมือนส่วนของปฏิเวธ

สมบัติ ๓

มนุษยสมบัติ	สมบัติในมนุษย์
สวรรค์สมบัติ	สมบัติในสวรรค์
นิพพานสมบัติ	สมบัติคือพระนิพพาน

สมบัติ แปลว่า ความถึงพร้อม หรือความสมบูรณ์ในฐานะนั้น ๆ

มนุษยสมบัติ คือความถึงพร้อมด้วยความสมบูรณ์ในฐานะของมนุษย์ เช่น มีทรัพย์สิ้นเงินทอง มีบ้านที่อยู่อาศัย สมบูรณ์ด้วยปัจจัย ๔ มีทรัพย์ยศ มีตำแหน่ง ได้รับคำยกย่องสรรเสริญ ประสบความอยู่ดี มีสุข ตามสมควรแก่ฐานะของตน เหล่านี้ล้วนได้ชื่อว่าเป็นสมบัติในมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกันเมื่อกล่าวในแง่ของธรรมะ คำว่ามนุษย์แปลว่า สัตว์โลกที่มีใจสูง สัตว์ที่รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ หรือสัตว์ที่มีเหตุผล ชื่อว่ามนุษย์ ดังนั้นการที่บุคคลสามารถน้อมนำเอาหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ คือ การงดเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตาย งดเว้นการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วย งดเว้นการประพฤตินทางประเวณี งดเว้นการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเหลวไหล ควบคุมใจของตนไม่ให้มีความละโมภ โลกอยากได้ทรัพย์สมบัติของบุคคลอื่น ไม่พยายามพองร้ายบุคคลอื่น มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม นี้ก็ชื่อว่าเข้าถึงสมบัติแห่งความเป็นมนุษย์ โดยธรรม

สวรรค์สมบัติ สมบัติในสวรรค์เมื่อว่าด้วยเหตุ ก็อาจจะเป็นทั้งทาน และศีล และการบำเพ็ญภาวนาในระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยให้บุคคล

บังเกิดในสวรรค์ ด้วยการที่บุคคลมีหิริ ความละอายแก่ใจ โอตตัปปะ ความ
สะอึกกลัวต่อบาป ก็จะได้ชื่อว่าเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เข้าถึงสมบัติในสวรรค์
ได้แก่เข้าถึงอารมณ์อันเลิศ สมบัติในสวรรค์นั้น ท่านได้แสดงถึงทิพยสมบัติ
มีวิมาน มีเครื่องประดับตกแต่งวิมาน บริษัท บริวาร สมบูรณ์ด้วยอายุ คืออายุ
ยืน วรรณะ มีผิวพรรณเปล่งปลั่ง กอปรด้วยรัศมีนานาประการ สุขมีความ
สุขกาย สุขใจ เห็นความสุขที่มีอยู่ในโลกมนุษย์ และมีกำลังกาย กำลังใจพิเศษ
กว่ามนุษย์ทั้งหลายเป็นต้น นั่นก็ชื่อว่าเป็นสมบัติในสวรรค์

นิพพานสมบัติ สมบัติคือพระนิพพาน เมื่อว่าโดยส่วนเหตุ คือการที่
บุคคลปฏิบัติกระทำให้สมบูรณ์ในไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา สมบัติใน
นิพพานก็คือบรมสุข และบรมสันติ อย่างที่ท่านแสดงไว้ว่า นิพพานเป็น
ความว่างอย่างยิ่ง ซึ่งหมายถึงว่าเป็นสภาพที่ว่างจากของเรา จากความเป็น
เรา จากความเป็นตัวตนของเรา และเป็นบรมสุข อย่างที่ท่านแสดงว่า นิพพาน
ความสุขอย่างยิ่ง เพราะไม่มีทุกข์เข้าเจือปน และเป็นความสุขที่เที่ยงแท้แน่นอน
ไม่มีความเปลี่ยนแปลง ทางด้านเพิ่มขึ้นและด้านลดลง และเป็นสภาพที่สงบ
อย่างยิ่ง อย่างที่ท่านแสดงว่า สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี นั่นคือสมบัติที่สูง
สุดคือความสมบูรณ์ ความถึงพร้อมอย่างสูงสุด ตามหลักของพระพุทธศาสนา

สิกขา ๓

อธิศีลสิกขา   สิกขา คือศีลยิ่ง

อธิจิตตสิกขา   สิกขา คือจิตยิ่ง

อธิปัญญาสิกขา   สิกขา คือปัญญายิ่ง

สิกขา คือ ปฏิปทาที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ คำว่าสิกขาจึงหมายถึง การศึกษาเป็นระบบพัฒนา เพื่อเสริมสร้างคุณภาพแห่งชีวิตของบุคคลให้สูงขึ้นโดยลำดับ ในส่วนของศีลสิกขานั้น คือข้อบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ที่เราเรียกว่าสิกขาบท คือก้าวหรือขั้นตอนแห่งการศึกษา บุคคลสามารถควบคุมอาการแสดงออกทางกาย ทางวาจา ไม่ให้มีการกระทำและการพูดในลักษณะที่เบียดเบียนตนเอง และบุคคลอื่นให้เดือดร้อน สามารถรักษามารยาททางกาย ทางวาจา ให้เรียบร้อย ปราศจากโทษที่มีผลกระทบต่อตนและส่วนรวม นี้จัดเป็นส่วนแห่งศีลสิกขา

เมื่อบุคคลกระทำให้สมบูรณ์เต็มทีในศีล ไม่มีขาด ไม่มีทะลุ ไม่มีด่าง ไม่มีพร้อย เป็นไทแก่ตัว ไม่รักษาศีลด้วยอำนาจตัณหามานะ มีลักษณะโน้ม น้อมเข้าหาสมาธิ เป็นศีลที่พระอริยเจ้ายกย่องสรรเสริญ ก็จัดเป็นส่วนของ อธิศีลสิกขา คือทำได้สมบูรณ์ในส่วนนั้น ซึ่งเมื่อก้าวโดยสรูป ก็คือ ทำให้สมบูรณ์ในอริยมรรค ๓ ข้อ คือสัมมาวาจา สัมมาภังค์ และ สัมมาอาชีวะนี้ชื่อว่า เป็นอธิศีลสิกขา

อธิจิตตสิกขา หมายถึงบุคคลฝึกปรืออบรมจิตใจของตนเองด้วย ระบบของสมถกัมมัฏฐาน จนสามารถสงบระงับนิวรณ์ทั้ง ๕ ประการ

ลงได้ และได้บรรลุฉานในที่สุด ซึ่งเมื่อก้าวโดยสรุปข้อปฏิบัติระดับ
ที่เป็นอธิจิตศึกษา ก็คือ การที่บุคคลกระทำให้สมบูรณ์ในอริยมรรค ๓ ข้อ
คือ สัมมาวาจา มี ความพยายามชอบ สัมมาสติ ความระลึกชอบ และ
สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ นี่ก็เป็นส่วนแห่งอธิจิตศึกษา

อธิปัญญาศึกษา บุคคลอาศัยศีลสมาธิจนทำให้จิตใจของตนเองให้สงบ
เกิดปัญญาแห่งพินิจพิจารณาสิ่งทั้งหลาย เห็นแจ้งตามความเป็นจริง ตามหลัก
ของพระไตรปิฎก คือความเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวน
เปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา จนสามารถถ่ายทอดค้นหาความยึดถือว่าเป็นของ
เรามานะ ความยึดถือว่าเป็นเรา **ทิฏฐิ** ความยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตนของเรา
ในสัตว์ และสังขาร แม้แต่ตนเองออกไปได้ เมื่อก้าวโดยสรุป ได้แก่การที่
บุคคลกระทำให้สมบูรณ์ในหลักของสัมมาทิฏฐิ คือปัญญาอันเห็นชอบกับ
สัมมาสังกัปปะ คือความดำริชอบ นั่นได้ชื่อว่าเป็นส่วนแห่งอธิปัญญาศึกษา
ศึกษา คือปัญญา ยิ่ง เมื่อบุคคลกระทำให้สมบูรณ์ในศีล สมาธิ ปัญญา จนได้
ชื่อว่าเป็นอริศีล อริจิต อธิปัญญา นั่นก็คือความสมบูรณ์ในองค์อริยมรรคทั้ง
๘ ประการ ทำให้บุคคลผู้นั้นได้บรรลุมรรคผลในทางพระพุทธศาสนา
ซึ่งเกิดขึ้นจากการปฏิบัติให้สมบูรณ์ในไตรสิกขานั้นเอง

โศดาบัน ๓

เอกพีธี

โกลังโกละ

สัตตักขิตตุปรมะ

พระโศดาบัน เป็นพระอริยบุคคลระดับแรก แปลว่าท่านผู้ถึงกระแสพระนิพพาน ใช้เรียกท่านที่บรรลุโศดาปัตติผลแล้ว ท่านเหล่านี้จะต้องบรรลุนิพพานในที่สุด ในอนาคตกาล ท่านแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑.๑ เอกพีธี คือท่านผู้มีอัธภาพอีกครั้งเดียว หมายความว่าหลังจากตายไปแล้วท่านจะเกิดในเทวดา หรือ มนุษย์อีกชาติเดียวแล้วจะบรรลุอรหัตต์เป็นพระอรหันต์นิพพานในชาตินั้น

๑.๒ โกลังโกละ แปลว่าจากตระกูลสู่ตระกูล คือต้องเกิดอีก ๒-๓ ชาติ คำว่าโกละในที่นี้ท่านหมายถึงภพที่จะต้องไปเกิด พระโศดาบันประเภทนี้จะบรรลุอรหัตต์ ในชาติที่ ๒ หรือที่ ๓ เป็นอย่างมาก

๑.๓ สัตตักขิตตุปรมะ ท่านผู้ต้องท่องเที่ยวในสังสารวัฏกว่า ๓ ชาติ แต่ไม่เกิน ๗ ชาติจักบรรลุอรหัตต์ แล้วนิพพานในชาตินั้น พระโศดาบันละสังโยชน์ได้กี่อย่าง อะไรบ้าง ?

พระโศดาบัน ละสังโยชน์ได้เด็ดขาด เป็นสมุจเฉทปหาน ๓ ประการ คือ

ก. สักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัว ถือตน จนแบ่งเป็นพวกเรา
พวกเขา

ข. วิจิกิจฉา ความล้งเลงสงสัยไม่แน่ใจ เช่นไม่แน่ใจในคุณพระรัตน
ตรัย เป็นต้น

ค. สิลัพพตปรามาส การถือมั่นด้วยศีลวัตร ที่เคยปฏิบัติมาว่าจะ
ทำให้ตนเป็นคนดีบริสุทธิ์ได้ ด้วยการกระทำเช่นนั้น

อะไรเป็นเหตุให้พระโศคائبันแตกต่างกัน ?

สิ่งที่ทำให้พระโศคائبันแตกต่างกัน ท่านแสดงว่าเป็นเพราะความ
แก่ อ่อน แห่งสมาธิกับปัญญา โดยท่านแสดงว่า

๑. เอกพีธี เป็นพระโศคائبันประเภทอบรมศีลสมบูรณ์ ฝึกอบรม
สมาธิ และปัญญาพอประมาณ ทำให้ท่านบังเกิดในเทวดาหรือมนุษย์โลก
อีกครั้งเดียว แล้วบรรลอรหัตตนิพพานในชาตินั้น

๒. โกลังโกละ คือท่านที่จากภพสุภพนั้น บำเพ็ญศีลอย่างสมบูรณ์
ฝึกอบรมสมาธิ และเจริญปัญญาพอประมาณ เกิดในเทวดาและมนุษย์อีก
๒-๓ ชาติ ก็บรรลอรหัตตนิพพานในชาตินั้น

๓. สัตตักขัตตอุปรมะ ท่านที่เกิดอีก ๗ ชาติเป็นอย่างมาก บำเพ็ญ
ศีลอย่างสมบูรณ์ และฝึกอบรมสมาธิปัญญาพอประมาณ ท่องเที่ยวอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์อีกไม่เกิน ๗ ชาติ จักบรรลอรหัตตแล้วนิพพานในชาตินั้น

หลักทั้งสามนี้ ฟังดูแล้วไม่เห็นว่าจะแตกต่างกันอย่างไร แต่ที่เห็นได้
ชัดคือแตกต่างกันในคำว่า " พอประมาณ " นั้นเอง เพราะพอประมาณของ
คนแต่ละคนไม่เหมือนกัน

พระโศคานั้นนั้น ถือว่าบรรลุนิพพานประเภท " สอุปาทิเสสนิพพาน
คือดับกิเลสได้เด็ดขาด ๓ ประเภทดังกล่าว ถือว่าเป็นการบรรลุนิพพานระดับ
หนึ่ง คือดับกิเลสบางอย่างดังกล่าวได้แล้วเด็ดขาด ยังมีเบญจขันธ์เหลืออยู่
คือยังไม่ตาย

คุณสมบัติที่เด่นของพระโศคานั้น คือ

๑. มีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ไม่เปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะด้วย
เหตุอะไรก็ตาม

๒. ศีล ๕ ประการของท่านเกิดพร้อมกับมรรค จึงเป็นสมุจเฉท-
วิริติ สมบูรณ์เต็มที่

๓. ไม่ทำอนันตริยกรรม และไม่บังเกิดในอบายทั้ง ๔ ไม่ทำ
อภิจ्ञาน ๖

๔. อาจทำบาปด้วยไตรทวารบ้าง แต่จะไม่จงใจทำ ถ้าทำก็เพราะ
พลังพลาดเผอเรอ

จตุกกะ หมวด ๔

อบาย ๔

นिरยะ	นรก
เดียรฉานโยนิ	กำเนิดสัตว์เดียรฉาน
ปิตติวิสัย	ภูมิแห่งเปรต
อสุรกาย	พวกอสูร

คำว่า อบาย แปลว่า เสื่อมหรือหาความเจริญไม่ได้ เป็นชื่อของภพอันเป็นที่อุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นด้วยผลแห่งบาปกรรม ความเชื่อในเรื่องอบายนั้นมีอยู่ในศาสนาต่าง ๆ แตกต่างกันอย่างออกไป ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา บางส่วนเป็นเรื่องความเชื่อที่มีในศาสนาพราหมณ์ หลงเหลือเข้ามาปะปนอยู่ในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา แต่โดยความหมายในแง่ของพระพุทธศาสนาแล้ว อบายนั้นเป็นภพหรือภูมิอันเป็นที่อุปบัติของสัตว์ผู้กระทำบาป ซึ่งแตกต่างกัน กรรมได้ทำหน้าที่แบ่งแยกให้คนเหล่านั้น เกิดในภพภูมิที่แตกต่างกันออกไป อบายจึงแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มด้วยกันคือ

๑. นिरยะ นรก มีลักษณะเป็นภูมิหรือภพ หรือปรโลกได้แก่โลกอื่น สัตว์ผู้เกิดในสถานทีนั้น เนื่องจากเกิดด้วยผลของอกุศลกรรม ซึ่งประสบความทุกข์ ความเร่าร้อน ด้วยประการต่าง ๆ หนักบ้าง เบาบ้าง ตามแรงของบาปกรรมที่ตนได้กระทำเอาไว้

๒. เดียรฉานโยนิ กำเนิดสัตว์เดียรฉานนั้น ก็หมายถึงสัตว์เดียรฉานทั่ว ๆ ไป ซึ่งมีอยู่ในโลกมนุษย์ มีมากเท่า มีสองเท่า มีสี่เท่า หรือไม่มีเท่า

และมีอยู่แม้ในโลก คือโลกอื่น ๆ สัตว์เดียรฉานได้ชื่อว่าเป็นอบาย คือหาความเจริญไม่ได้ ไม่สามารถพัฒนาให้มีความก้าวหน้าบรรพบุรุษของสัตว์เดียรฉานเคยเป็นอยู่อย่างไร สัตว์เดียรฉานก็คงเป็นอยู่อย่างนั้น สัตว์บางชนิดมนุษย์ช่วยให้มีความเปลี่ยนแปลง ก็เปลี่ยนแปลงได้เพียงเล็กน้อย

๓. ปิตติวิสัย ภูมิแห่งเปรต ก็เป็นโลกอีกโลกหนึ่ง ที่ท่านเรียกว่าเปตโลก แปลว่า โลกแห่งเปรต ตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น แสดงถึงสภาพชีวิตที่ประสบความทุกข์ ความเดือดร้อน ความอดอยากหิวโหย บางชนิดก็อยู่ในโลกนี้ บางชีวิตผลัดเปลี่ยนกัน เสวยทุกข์บ้าง สุขบ้าง เช่น เสวยสุขในกลางวัน อยู่เป็นเทพธิดาในกลางวัน พอตกลงกลางคืนก็ไปเสวยทุกข์ทรมาน เรียกว่า เวมานิกเปรต คือเปรตที่อยู่วิมาน ส่วนหนึ่งก็เป็นเปรตในโลกอื่น

๔. อสุรกาย คำว่า " อสุรกาย " นั้น ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพียงแต่ชื่อ รายละเอียดกฎมณิของอสุรกาย เป็นอย่างไร ท่านก็ไม่ได้แสดงเอาไว้ แต่ว่าจากความหมายของรูปศัพท์ ก็หมายถึงชีวิตชนิดหนึ่งเป็นอภิสถมานกาย คือบุคคลไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเป็นจำพวกผีปีศาจ ที่บางครั้งบางคราวก็มีการหลอกหลอนคน ดังนั้นจึงมีส่วนหนึ่งที่อยู่ในโลกนี้และมีอยู่ในโลกอื่น ๆ ที่ท่านใช้ คำว่าปรโลก ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ความเชื่อเรื่องอบายนั้น ได้มีมาก่อนพุทธศาสนา เป็นที่น่าสังเกตว่า

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและยอมรับความมีอยู่ของอบายทั้ง ๔ แต่ไม่ได้แสดงถึงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ว่า นรกนั้นตั้งอยู่ที่ไหน เปรตตั้งอยู่ที่ไหน ทั้งนี้เพราะว่าคนที่ได้พบเห็นกับสัตว์นรก เปรต หรืออสุรกาย ล้วนแล้วแต่เป็นพระอรหันต์ ซึ่งมีทิพยจักขุ และท่านมาพูดคุยกันในหมู่พระอรหันต์

ด้วยกัน และมากราบทูลพระพุทธเจ้าหรือว่าบางครั้งบางคราว สัตว์เหล่านั้น ก็แสดงตัวให้ปรากฏเอง เวลาพูดถึง จึงพูดเรื่องกรรมที่เป็นเหตุให้ไปเกิดใน อบายเหล่านั้น แต่ในขณะที่เดียวกัน หลักฐานทางพระพุทธศาสนาก็แสดงไว้ หลายระดับด้วยกัน คือ

๑. เป็นภพเป็นภูมิเป็นโลก อันเป็นที่อยู่ของสัตว์เหล่านั้น มีความ เดือดร้อนแตกต่างกันออกไป

๒. เป็นสภาพชีวิต เช่น ต้องติดคุกติดตะราง ได้รับความทุกข์ทรมาน เหมือนกับคนรอก ยื้อแย่งอาหารกันโดยความหิวโหย ก็เป็นเรื่องของสัตว์ เดียรณาน ถูกเสียดแทงด้วยความหิวจนถึงกับต้องไปขทานเขา ก็เหมือนกับ เปรต และก็มีชีวิตเดือดร้อนในชีวิต จนถึงกับเที่ยวหลอลวงตัมตุ้นคนกิน ก็เป็นเหมือนอสุรกาย

๓. เป็นชั้นของจิต คือสภาพจิตที่เรามักพูดกันว่า สวรรค์ในอก นรกในใจ คือยามใดที่ จิตถูกแผดเผาด้วยกิเลส ประเภทความโกรธ มีความ ร่าร้อนรุนแรง เสียดแทงมากก็เหมือนกับคนรอก ยามใดที่จิตใจถูกครอบงำ ด้วยกิเลสประเภทความโลภ จนถึงกับลงทุนยื้อแย่งต่อสู้กัน มีแย่งอาหาร กันกิน แย่งถิ่นกันอยู่ แย่งคู่กันพิศวาส แย่งอำนาจกันเป็นใหญ่ก็เป็นจิต ของเดียรณาน สภาพจิตที่ตกอยู่ในความโลภนั่นเอง จะเป็นความอยากที่ ไม่ที่ที่สิ้นสุด ได้อย่างไรก็ไม่หายอยาก มีความปรารถนาอยู่ร่ำไป ก็เป็น สภาพจิตของเปรต ในยามใดที่จิตใจเกิดความโลภ ความหลงขึ้นมา มาก ๆ ปรารถนาที่จะได้ คิดวางแผนที่จะหลอกลวงบุคคลอื่นก็แสดงว่าจิตใน ขณะนั้นตกอยู่ในสภาพเดียรณาน

แต่จะอย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว สภาพชีวิตที่เป็นอบาย ทั้ง ๔ ประเภทนั้น ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นด้วยแรงผลักดันที่รุนแรงของกิเลส เป็นเหตุให้บุคคลกระทำความที่รุนแรง จนต้องไปบังเกิดในสถานทีนั้น มีสภาพจิตอย่างนั้น มีสภาพชีวิตอย่างนั้น ดังนั้นในยุคหลังท่านจึงเรียกคำว่า

มनुสสนิรยโก หมายความว่า ร่างกายเป็นมนุษย์ ใจเป็นสัตว์นรก

มनुสสตีรจฌาโน ที่ร่างกายเป็นมนุษย์ แต่จิตใจเป็นเดียรฉาน

พฤติกรรมเป็นสัตว์เดียรฉาน

มनुสสเปโต ร่างกายเป็นมนุษย์ จิตใจหรือสภาพชีวิตเหมือนเปรต

มनुสสอสุรกายो ร่างกายเป็นมนุษย์ แต่จิตใจมากไปด้วยความ

กะล่อน ความหลอกลวงมายา เจ้าเล่ห์เป็นต้น เพื่อต้องการผลประโยชน์จาก บุคคลอื่น ชีวิตเหล่านี้บุคคลสามารถสัมผัสได้ทุกขั้นตอน ทั้งขั้นของสภาพชีวิต ขั้นของสภาพทางจิตและขั้นของ โลกหน้า พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้บุคคล หวาดกลัวบาปกลัวกรรม เพราะวาบาปกรรมย่อมนำไปสู่ นรก ส่วนจะไป อบายระดับไหนนั้น ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ตามความมากน้อยของบาปอกุศลที่คน นั้นทำได้

อปัสเสนธรรม ๔

พิจารณาแล้วเสพใช้สอย	ของอย่างหนึ่ง
พิจารณาแล้วอดกลั้น	ของอย่างหนึ่ง
พิจารณาแล้วเว้น	ของอย่างหนึ่ง
พิจารณาแล้วบรรเทา	ของอย่างหนึ่ง

อปัสเสนธรรม คืออะไร ?

คำว่า อปัสเสนธรรม หมายถึงธรรมเป็นที่พึงพิง พำนัก อาศัยในการดำรงชีวิตของบุคคล โดยเฉพาะนักบวช ท่านแบ่งออกเป็น ๔ ประการ คือ ท่านให้ความหมายไว้อย่างไร ?

๑. **ข้อว่าพิจารณาแล้วเสพนั้น** หมายถึงการเสพ ใช้สอยบริโภค ปัจจัย ๔ ให้พิจารณาเสียก่อน เพื่อบริโภคใช้สอย เสพ สิ่งที่น่ามาซึ่งความสบายแก่ตน และเพื่อให้เกิดผลคือ การไม่หลง ติด มัวเมาในอาหารเป็นต้น อันจะเสียผลในการปฏิบัติ

๒. **ข้อว่าพิจารณาแล้วอดกลั้น** คือเมื่อต้องประสบกับความวิปริต แห่งอากาศเช่นหนาวจัด ร้อนจัด หรือทุกขเวทนาทางกาย และถ้อยคำอันก่อให้เกิดความเจ็บใจ ให้บุคคลใช้ปัญญาพิจารณาแล้ว ใช้ขันติ อดทนต่อสิ่งเหล่านั้น

๓. **ข้อว่าพิจารณาแล้วเว้นนั้น** เมื่อบุคคลเข้าไปเกี่ยวข้องกับอะไรก็ตาม ถ้าเห็นว่าขึ้นเกี่ยวข้องกับไป ความเสื่อมเสีย ความทุกข์เดือดร้อน บาปอกุศลจะเกิดขึ้น ก็ให้งดเว้นการเกี่ยวข้องกับสิ่ง บุคคลอารมณ์ นั้น ๆ เสีย

๔. **ข้อว่าพิจารณาแล้วบรรเทา** ท่านหมายถึงให้บุคคลพิจารณาให้เห็นโทษของอกุศลวิตกคือ กามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก ให้เห็นว่า เป็นการจุดไฟขึ้นเผาตนเอง ทั้งอาจนำทุกข์ ภัยอันตรายต่าง ๆ มาได้ ก็ให้บรรเทาความตรึงนี้ ด้วยอำนาจ ความใคร่ ความพยาบาท และความเบียดเบียนเสีย

องค์ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ จึงมีลักษณะเหมือนเก้าอี้ไม้ที่ สามารถป้องกันชีวิตของบุคคลเอาไว้ ไม่ให้ตกไปสู่อำนาจของอารมณ์ ปัจจัย ๔ ศัตรู และอกุศลธรรม อย่างน้อยที่สุดช่วยให้สามารถครองตน ครองเรือน ครองคน ครองสุขได้ตามสมควรแก่การปฏิบัติของตน โดยเฉพาะชีวิตและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันด้วยแล้ว การพิจารณาก่อนแล้วจึง เสพ ออกถัน เว้นและบรรเทา ตามสมควรแก่กรณีนั้น ยิ่งมีความจำเป็น มากขึ้น

อัปมัณฺญา ๔

เมตตา	ความรักใคร่ปรารถนาที่จะเห็นคนอื่น สัตว์อื่นเป็นสุข
กรุณา	ความสงสาร ต้องการที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลบุคคลอื่นที่ ประสบความทุกข์อยู่ ให้หลุดพ้นจากความทุกข์
มุทิตา	ความพลอยชื่นชมยินดี ในเมื่อเห็นบุคคลอื่นเขาได้ดี
อุเบกขา	ความวางเฉยไม่ดีใจไม่เสียใจในเมื่อเห็นคนอื่นประสบ ความพิบัติ

อัปมัณฺญาทั้ง ๔ ประการนั้น แท้ที่จริงคือ พรหมวิหารทั้ง ๔ ประการนั่นเอง แต่ว่าเป็นการสร้างความรู้สึกที่แผ่ไป โดยไม่มีประมาณ ไม่จำกัดชาติ ชั้น วรรณะ ของบุคคลแต่ประการใด

เมตตา คือ การสร้างความรู้สึกมุ่งให้สัตว์เหล่านั้นอยู่อย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน ให้อยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะของตนนั้น คือสร้างความรู้สึกเมตตาอย่างไม่มีประมาณ แต่ในขณะเดียวกัน ในขั้นของการปฏิบัติ จะต้องสังเกตให้พบว่า เมตตานี้ มีข้าศึกใกล้และข้าศึกไกล ข้าศึกที่ตรงข้ามกับเมตตา ก็คือความพยาบาท เมื่อเมตตาบังเกิดขึ้นจะขจัดกิเลสประเภทความโกรธ ความพยาบาท อาฆาตจองเวร เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกัน เมตตาก็มีศัตรูที่ใกล้ ๆ ซึ่งทำให้บุคคลเกิดความสับสนว่าใช่เมตตาหรือไม่ นั่นก็คือกามราคะความกำหนัดด้วยอำนาจความใคร่

เปมะ ความรัก หรือเคหสิตเปมะ ความรักที่เป็นครอบเป็นครัว เรียกว่าความรักที่อาศัยครอบครัวหรืออาศัยเพื่อน ดูแล้วคล้าย ๆ จะเป็นเมตตา แต่แท้ที่จริงแล้วเป็นเพียงความรัก หรือความต้องการตอบสนอง ความปรารถนาของตน ตามปกติแล้วมักจะกำหนดเอาความสวยงาม ความน่าใคร่ น่าพอใจของรูป ของบุคคลนั้น ของสัตว์นั้น เป็นประมาณ แต่เมตตานี้ จะมุ่งเอาสัตว์ทั้งหลายเป็นประมาณ ไม่ได้สนใจรูปร่างหน้าตา หรือผลประโยชน์ที่ตนควรจะได้ แต่มุ่งที่จะให้ เพื่อให้เกิดความไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน สัพเพ สัตตา หรือสัตว์ทั้งหลาย ทั้งปวง โดยไม่จำเพาะเจาะจงในหมู่สัตว์เหล่านั้น สร้างความรู้สึกแผ่ไป ไม่เจาะจงใคร ไม่ว่าจะเป็นมิตรหรือศัตรูก็ตาม ท่านจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเมตตา-อัปมัชฌญา ในการแผ่เมตตาไปโดยไม่กำหนดประมาณไม่กำหนดกลุ่มคน

กรุณา คือความสงสาร ต้องการที่จะช่วยคนอื่น สัตว์อื่น ให้พ้นจากความทุกข์ตามปกติแล้วก็ปรารถนาคนที่กำลังประสบความทุกข์ และต้องการให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ทั้งนี้เพราะจิตใจของคนส่วนมาก จะรู้สึกสะใจ พอใจ ยินดีในความพิบัติเดือดร้อนของคนอื่นของสัตว์อื่น แทนที่จะช่วยเหลือ อาจจะถูกซ้ำเติมด้วยซ้ำไป ดังนั้นข้าศึกตรงกันข้ามของกรุณา จะต้องกำจัดออกไป ก็คือความเบียดเบียน คิดแข่ง ต้องการเห็นความพิบัติเดือดร้อนของคนให้หนักยิ่งขึ้น แต่ในขณะที่เดียวกันนั้น กรุณาก็มีข้าศึกใกล้ ๆ ท่านเรียกว่า **โสภจิต** ได้แก่ความโสภที่เกิดขึ้นภายในจิต เมื่อเห็นคนอื่นประสบความพิบัติ ตนเองต้องการให้เขาหลุดพ้นจากความทุกข์ แต่เขาไม่หลุดพ้น เราก็เกิดความโสภ คือในขณะที่เขากำลังประสบความทุกข์อยู่นั่นเอง

เราก็โศกเศร้าเสียใจร้องไห้ร้องไห้ตามไป ลักษณะความรู้สึกเหล่านี้ไม่ใช่
ความกรุณา แต่เป็นความโศก ซึ่งเป็นลักษณะของความทุกข์ มีความเกี่ยวข้อง
อยู่กับความรักด้วย อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า **ความโศกเกิดแต่
ของที่รัก ภัยย่อมเกิดแต่บุคคลที่รัก**

มุทิตา คือความพลอยยินดี ในเมื่อคนอื่นเขามีความเจริญก้าวหน้าได้
ดี ตามปกติแล้วใจของคนบางพวก เมื่อเห็นคนอื่นเขาได้ดี มักจะรู้สึกริษยา
ถ้าจะตั้งปัญหาถามว่าทำไมเราจึงต้องริษยาเขา ก็ตอบได้ว่า เพราะเราอยากได้
สิ่งนั้นเสียเอง ดังนั้นความริษยาจะเกิดในกรณีที่คนอื่นเขามีความเจริญก้าวหน้า
หน้า ประสบความสำเร็จรุ่งเรืองมีชื่อเสียงเท่านั้นเอง ไม่มีใครริษยาขอทาน
ไม่มีใครริษยาคนติดคุก ไม่มีใครริษยาคนพิการ คนตาบอด คนโรคเรื้อน
เป็นต้น การที่ใครก็ตาม สามารถปรับใจของตนเองให้รู้สึกชื่นชมยินดี ใน
ความเจริญก้าวหน้า ความสำเร็จ ความมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยลาภยศของบุคคล
ทั้งหลาย โดยไม่ไปริษยาเขานั้น แสดงให้เห็นว่าจิตเขามีมุทิตาที่เป็นอุป
มัญญา ที่ไม่มีประมาณ ไม่เจาะจงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ผู้ปฏิบัติจะต้องมอง
ให้ชัดว่า มุทิตานั้น บางครั้งบางครั้งก็มีศัตรูที่ใกล้ชิด คือส่วนที่ตรงข้าม
จริง ๆ นั้น คือริษยาดังกล่าว แต่ศัตรูที่ทำให้บุคคลอาจจะเข้าใจว่าเป็นมุทิตา
คือ เมื่อเห็นคนอื่น สัตว์อื่น มีความเจริญก้าวหน้า ตนอยากได้ แต่ก็รู้ว่า
เราเองไม่มีวาสนาจะได้อย่างนั้น ก็เข้าไปขอมมีส่วนร่วม ไปแสดงความชื่นชม
ยินดีกับเขา เพื่อว่าเขาจะเลื่อม เช่น บุคคลได้ลาภได้ยศ ก็ไปแสดงความยินดีกับ
เขา เพราะคิดว่าเขาจะเลื่อม เขาจะมีช่องขวัญแจก เขามีของชำร่วย ถ้าเราไป
แล้ว เขาไม่ให้ ก็จะเกิดความโกรธ นั้นแสดงว่า ไม่ใช่มุทิตาแต่มาเพราะขอมิ

ส่วนร่วมหรือมีส่วนแบ่งกับผลประโยชน์ที่บุคคลเหล่านั้นได้เท่านั้น มุทิตาจะต้องเป็นความรู้สึกเปลितเปลีนยินดี โดยเราไม่ต้องการได้อะไรเลย เห็นเขาได้ เราก็ยินดีเท่านั้น

อุเบกขา คือความวางเฉย ไม่แสดงอาการดีใจหรือเสียใจ ในเมื่อได้ยินข่าว จะเป็นใครก็ตามประสบความสำเร็จ เพราะตามปกติแล้ว จิตใจของบุคคลนั้น เมื่อมีคนประสบความสำเร็จเดือดร้อน ล้มตาย ตีตก ตีตะรางก็ตาม รู้สึกชื่นชมยินดีในความพิบัติเหล่านั้น

ความรู้สึกนี้เกิดขึ้นจากอะไร

เกิดขึ้นจากการกำหนดฐานะของบุคคลที่มีอยู่ภายในใจของตน ถ้าเรากำหนดเขากลาง ๆ ก็ไม่เป็นมิตรหรือเป็นศัตรู เราก็รู้สึกเฉย ๆ ถ้ากำหนดเป็นมิตร เมื่อเขาประสบภัยพิบัติก็จะเสียใจ ถ้ากำหนดความเป็นศัตรู เขาประสบความสำเร็จก็จะดีใจ อันแสดงให้เห็นว่าจิตใจของบุคคลเอียงไป ตามอำนาจของอคติ ไปซ้ำเติมคนที่เขาประสบความพิบัติอยู่แล้ว ไปเสียใจในเรื่องที่แก้ไขอะไรไม่ได้ เป็นการย่ำยีตัวเอง ทำอันตรายแก่ตัวเอง อุเบกขาเมื่อบังเกิดขึ้นได้ จะกำจัดอคติที่มีอยู่ภายในจิตใจของบุคคลให้เจือจางลงไป

ดังนั้นในเชิงของการปฏิบัติ ถ้าหากว่าอยู่ในวงจำกัดเจาะจงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง คนใดคนหนึ่งเราก็เรียกขรรมะกลุ่มนี้ว่า พรหมวิหาร ถ้าสร้างความรู้สึกลงไปไม่จำกัดทิศ ไม่จำกัดกลุ่มบุคคล เราก็เรียกว่า **อัปมัณฑุ** ซึ่งแปลว่า ไม่มีประมาณ ซึ่งตามปกติแล้ว เมื่อคนสร้างความรู้สึกลงมา

จะเห็นคนอื่นสัตว์อื่น อยู่อย่างไม่มีเวรไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกันไม่ประทุษร้ายกัน ให้อยู่ดีมีสุข ตามสมควรแก่ฐานะของตน ด้วยเมตตา หรือต้องการให้คนหรือสัตว์ที่กำลังประสบความทุกข์หลุดพ้นจากความทุกข์ด้วยกรุณา คือต้องการให้คนที่มีความสุขความเจริญ อยู่มั่นคงในฐานะของตนไม่ได้ หมายความว่า คนเหล่านั้นจะไม่ประสบความทุกข์หรือจะหลุดพ้นจากความทุกข์เสมอไป หรือจะรักษาสถานะของตนไว้ได้เสมอไป แต่ว่าจิตใจของบุคคลที่ได้แผ่เมตตา กรุณา มุทิตา ไปตามสมควรแก่กรณีดังกล่าวแล้วนั้น ก็จะได้รับความสุข ความสงบ ความเยือกเย็น และเมื่อเห็นว่าเป็นไปไม่ได้ ก็ทำใจเป็นอุเบกขาได้ โดยพิจารณาเห็นว่า

คนทั้งหลายนั้น มีกรรมเป็นของตนจะต้องรับผลของกรรมมีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น จิตใจของบุคคลนั้นจะสงบลงได้และอัปมัญญานี้ ยังเป็นอารมณ์ของกัมมัฏฐาน ที่ช่วยให้บุคคลเหล่านั้นได้เข้าถึงสภาพจิตที่สมบูรณ์ด้วยธรรมะทั้ง ๔ ประการ คือขั้นหนึ่งก็เป็นพรหมด้วยจิตใจ ธรรมะข้อนี้จึงเป็นหลักใจของผู้ใหญ่โดยทั่ว ๆ ไป เป็นระบบพัฒนาจิตใจของบุคคลให้เข้าสู่ความเป็นพรหมโดยสมบัติ คือใจเป็นพรหมแต่กายเป็นมนุษย์ และถ้าบรรลุถึงอัปมัญญาญาณ สามารถสงบกิเลส คือความพยาบาท ความเบียดเบียน ความริษยา ความอคติลงไปได้ตามหน้าที่ของธรรมะนั้น ๆ แล้ว จิตของบุคคลก็จะสงบ จากกิเลสเหล่านั้น และดำรงอยู่มั่นคงในฌาน และชาติปัจจุบันก็จะมีความสุข ความสงบ ถ้าหากว่าได้บรรลุรูปฌาน ๔ ตายไปก็จะบังเกิดในพรหมโลก

พระอรหันต์ ๔

สุกขวิปัสสโก	ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน
เทวิชโช	ผู้ได้วิชาสาม
ฉฬภิญโญ	ผู้ได้อภิญญาหก
ปฐิสัมภิปบุตโต	ผู้ถึงปฐีสัมภิตา

พระอรหันต์ เป็นชื่อของพระอริยบุคคลระดับสูงสุด คือพระปัจเจกสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้สิ้นอาสวะแล้วเป็นพระอเสขบุคคล ไม่ต้องศึกษาอีกต่อไป เพราะเข้าถึงความบริสุทธิ์สิ้นเชิงแล้ว จิตของท่านหลุดพ้นแล้วจากรูปโลก อรูปโลก เมื่อท่านเข้าถึงอนุปาทิสถนิพพานแล้ว เป็นผู้ดับพร้อมทั้งกิเลสและเบญจขันธ์ ไม่ต้องเวียนว่าย ตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป ท่านจึงชื่อว่าเป็นผู้ไกลจากกิเลส ภพชาติ เป็นผู้หักกำแพงสังสารจักรเป็นผู้ควรเคารพสักการะ

พระอรหันต์ที่จะกล่าวนี้ หมายถึงพระอรหันตสาวก หรือที่เรียกว่าสาวกพุทธ คือท่านผู้บรรลอรหัต เป็นพระอรหันต์ เพราะพึงธรรมปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้า ท่านแบ่งออกเป็น ๔ คือ

๑. สุกขวิปัสสโก หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระอรหันต์ปัญญาวิมุตติ คือท่านเจริญแต่วิปัสสนากรรมฐานเพียงอย่างเดียว จนบรรลอรหัต เรียกย่อว่า ท่านผู้เจริญวิปัสสนาล้วน

๒. เทวิชโช พระอรหันต์ได้วิชา ๓ คือ

๒.๑ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณเป็นเหตุให้ระลึกชาติ
ก่อน ๆ ได้

๒.๒ จุตูปปาตญาณ รู้การจุติและการอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย
ที่แตกต่างกันว่าเพราะกรรมอะไร

๒.๓ อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำอาสวะ คือกิเลสเครื่องหมัก
ดองภายในจิตให้หมดไป ได้แก่ กามาสวะ ภวาสวะ
อวิชชาสวะ

๓. นพภิกขุโล พระอรหันต์ผู้ได้อภิญญา ๖ คือ

๓.๑ อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ

๓.๒ ทิพฺพโสต หูทิพย์ คืออาจฟังเสียงได้ในที่ไกลเมื่อต้อง
การฟัง

๓.๓ เจโตปริยญาณ รู้จักกำหนดใจ ทายใจบุคคลอื่นได้

๓.๔ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติก่อน ๆ ได้

๓.๕ ทิพฺพจักขุ ตาทิพย์อาจมองเห็นในที่ไกลเมื่อต้องการ
ดูได้

๓.๖ อาสวักขยญาณ รู้จักทำอาสวะให้สิ้นไป

๔. ปฐิสุมภิตปุตโต พระอรหันต์ผู้บรรลุปฐิสุมภิตา ๔ คือ

๔.๑ อตฺถปฐิสุมภิตา ปัญญาแตกฉานในอรรถ คือความหมาย
แห่งถ้อยคำ หรือความเข้าใจผล อันจะบังเกิดขึ้นใน
อนาคต ด้วยอนาคตังสญาณ

๔.๒ ฌมฺมปฐิสุมภิตา ปัญญาแตกฉานในธรรม หมายถึง
ความเข้าใจนัยแห่งพระพุทธานุชาตอันเป็นอุทเทส จับ

ประเด็นสำคัญได้ หรือความเข้าใจเหตุเมื่อเห็นผลแล้ว
สามารถโยงเข้าไปหาเหตุได้ว่า ผลนี้เกิดจากเหตุอะไร
ด้วยอดีตตั้งสัจญาณ

๔.๓ **นิรุติปฏิสัมภิตา** ปัญญาแตกฉานในนิรุติ คือภาษา
คือแตกฉานในภาษา สามารถใช้ภาษาให้คนเข้าใจได้
เป็นอย่างดี

๔.๔ **ปฏิภาณปฏิสัมภิตา** ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ หมายถึง
ถึงมีความเฉลียวฉลาด ไหวพริบในการตอบปัญหา แก้
ปัญหาเฉพาะหน้าได้ทันทีทันใด

พระอรหันต์ ๓ ประเภทหลัง ท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า " พระ
อรหันต์ฌานลาภีบุคคล " หรือพระอรหันต์เจโตวิมุต คือท่านที่หลุดพ้นจาก
อำนาจกิเลส ด้วยการเจริญสมถกรรมฐานมาก่อน จนได้บรรลุมรรณ ที่ท่าน
เรียกว่า " ปฏิปทาสิทธิญาณ " ต่อจากนั้นก็มาเจริญวิปัสสนา จนบรรลุ
อรหัตผล ที่เรียกว่า " มัคคสิทธิญาณ " คุณสมบัติคือ วิชา ๓ อภิญญา
๖ ปฏิสัมภิตา ๔ ส่วนมากจะมีพร้อมกันในพระอรหันต์ประเภทนี้คือรูป
เดียวประกอบด้วยคุณสมบัติครบ ๓ อย่าง

พระอริยบุคคล ๔

พระโสดาบัน

พระสกทาคามี

พระอนาคามี

พระอรหันต์

" พระอริยบุคคล " ได้แก่บุคคลผู้ประเสริฐสูงสุดในพระพุทธศาสนา หรือในโลกนี้ ความประเสริฐสูงสุดของท่านเหล่านั้น ขึ้นอยู่กับการกระทำ ให้สมบูรณ์ในศีล สมาธิ และปัญญา ดังนั้น ท่านจึงเชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด ในด้านปัญญา ในด้านความบริสุทธิ์และในด้านความกรุณา อันเป็นคุณลักษณะ ของพระพุทธเจ้า เป็นต้น การที่จำแนกพระอริยบุคคลออกเป็น ๔ ประเภท นั้น ท่านจำแนกโดยการที่พระอริยบุคคลเหล่านั้นสามารถละกิเลส ทั้ง ๓ ระดับ คือ อย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด ได้แตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เครื่องกำหนดความแตกต่างของพระอริยบุคคล ท่าน กำหนดที่การละสังโยชน์ ๑๐ ประการได้ไม่เท่ากัน คือ

๑. พระโสดาบัน แปลว่า ผู้ถึงกระแสแห่งนิพพาน เป็นพระอริยบุคคลชั้นแรก ท่านละสังโยชน์คือกิเลสที่ผูกใจสัตว์ไว้ได้ ๓ ประการ คือ

๑.๑ สักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน ถือเรา ถือเขาจนมีความเห็นเราเป็นเขา เป็นพวกเราพวกเรากัน ตลอดจนถึงความยึดมั่น ถือมั่นว่าเราเป็นชั้นห้า ชั้นห้าคือเรา เรามีในชั้นห้า และชั้นห้ามีในเรา

๑.๔ **วิจิกิจจา** คือความเคลือบแคลงสงสัย ไม่แน่ใจในคุณของ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ในไตรสิกขา ในเรื่องอดีต ในเรื่องอนาคต ทั้งในอดีต และอนาคตกับในกฎของปฏิจสมุปบาท

๑.๓ **สัสพตปรามาส** คือการถ่มม่นด้วยศีล ด้วยวัตร ด้วยข้อ ปฏิบัติต่าง ๆ ด้วยความปักใจฝังใจกัน ว่าสิ่งนี้เป็นของศักดิ์สิทธิ์หรือยึดมั่น ว่าสิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นไม่จริง

๒. **พระสกทาคามี** แปลว่า ผู้จะเกิดอีกครั้งเดียว หรือผู้จะมาสู่โลกนี้ อีกเพียงครั้งเดียว แล้วก็จะบรรลอรหัตต์ เป็นพระอรหันต์ การละสังโยชน์ของ พระสกทาคามีนั้น ไม่ได้บอกไว้เด่นชัด เพียงแต่ว่า ท่านสามารถลดความรุนแรงของโลภะ โทสะ โมหะ ได้มากกว่าพระโสดาบัน ซึ่งหมายความว่า ปัญญา ความบริสุทธิ์ ความกรุณา ของท่านได้สูงขึ้นตามไปด้วย

๓. **พระอนาคามี** แปลว่า ผู้ไม่มาสู่โลกนี้อีก หลังจากตายไป แล้ว ก็จะบังเกิดเป็นพรหมในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส ที่แปลว่า เป็นที่อยู่ของผู้บริสุทธิ์ และจะบรรลอรหัตต์นิพพานในพรหมโลกนั้น พระอนาคามีท่านละ สังโยชน์เพิ่มขึ้นอีก ๒ ข้อ คือ

๓.๑ **กามราคะ** ความกำหนัดในวัตถุทั้งหลาย คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ซึ่งเกิดขึ้นจากอำนาจของกิเลสกาม หมายความว่า ท่านละ กิเลสกามได้เด็ดขาด

๓.๒ **ปฏิฆะ** คือความรู้สึกกระทบกระทั่งหงุดหงิดไม่พอใจ ไม่ชอบใจ ออกไปได้จากจิตอย่างเด็ดขาด

๔. พระอรหันต์ แปลว่าเป็นผู้ไกลจากกิเลส เป็นผู้หักกรรมแห่งสังสารจักร เป็นผู้ควรไหว้ ควรบูชา ควรเคารพสักการะของบุคคลทั้งหลายจัดเป็นพระอริยบุคคลระดับสูงสุดในโลกพระพุทธศาสนา บางครั้งเราก็เรียกท่านว่าอนุพุทธ แปลว่า ผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า บางครั้งก็เรียกว่า สาวกพุทธ แปลว่า ผู้รู้ในฐานะของสาวก

พระอรหันต์นั้น ละสังโยชน์เพิ่มขึ้นจากพระอนาคามีละได้อีก ๕ ข้อ คือ

๔.๑ รูปราคะ ความกำหนัด พอใจในโลกธรรมที่ประณีตจนถึงรูปฌาน

๔.๒ อรูปราคะ ความพอใจในนามธรรมต่าง ๆ มีปีติ ความสุข เป็นต้น จนถึงอรูปฌาน

๔.๓ มานะ ความถือตัวถือตน

๔.๔ อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน ชัดสายไปของจิต

๔.๕ อวิชชา ความไม่รู้ ซึ่งเป็นรากเง่าของกิเลสทั้งหลาย อันหมายความว่าในเชิงเหตุ พระโศคาบันและพระสกทาคามีได้ทำศีลให้สมบูรณ์ สมาธิพอประมาณ ปัญญาพอประมาณ พระอนาคามี ได้ทำศีลให้สมบูรณ์ สมาธิให้สมบูรณ์ ปัญญาเกิดขึ้นพอประมาณ พระอรหันต์นั้น ได้ทำศีล สมาธิ ปัญญา ให้สมบูรณ์ จึงก่อให้เกิดผล เป็นความสมบูรณ์แห่งปัญญา ความสมบูรณ์แห่งความบริสุทธิ์ และความสมบูรณ์แห่งกรุณา ภายในจิตใจของพระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านเหล่านี้จึงได้ชื่อว่าเป็นทักษิณบุคคล เป็นบุญเขตของโลกและเป็นพระสังฆมนตรีอย่างแท้จริง

อริยวงศ์ ๔

ปฏิปทาของพระอริยบุคคลผู้เป็นสมณะ เรียกว่าอริยวงศ์ ท่าน
จำแนกออกไปเป็น ๔ ประการ อาศัยหลักการประพจน์ปฏิบัติ คือสันโดษด้วย
จิวร ๑ บิณฑบาต ๑ เสนาสนะ ๑ ตามมีตามได้ และยินดีในการเจริญกุศล
คือเพิ่มพูนความดี และยินดีในการละอกุศล คือบรรเทาลดความชั่วลงไป

ในทางพระพุทธศาสนานั้น ได้ยกย่องสันโดษ คือความยินดีในปัจจัย
ตามมีตามได้ เป็นการยินดีตามกำลังของตน เป็นความยินดีในสิ่งที่ตนได้มา
และยินดีตามเหมาะสมตามควรแก่ฐานานุรูปของตน ก่อให้เกิดผลเป็นการแสวง
หาปัจจัย ๔ ในทางที่ชอบที่ควร แม้จะได้ปัจจัย ๔ ที่พิเศษอย่างไรก็ตาม
ถ้าเป็นการได้มาในทางที่ไม่ชอบไม่ควร ท่านผู้ประพจน์ปฏิบัติตามอริยวงศ์
จะไม่รับปัจจัยเหล่านั้น

การแสวงหาปัจจัยทั้ง ๔ ประการ ได้มาอย่างไร ก็ยินดีอย่างนั้น
เป็นปฏิปทาหลักในการปฏิบัติเพื่อขัดเกลาจิตใจของตนเอง เมื่อไม่ได้ก็ไม่ทุรน
ทุรายเดือดร้อน เมื่อได้มาก็ไม่เพิลิดเพลินยินดียึดติดอยู่ในปัจจัยเหล่านั้น
และบริโภคนิสัยไปตามสมควรแก่ฐานะ อะไรจะแจกแบ่งให้คนอื่น ก็มีการ
แจกแบ่งกันไป เพื่อเป็นการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ แก่บุคคลเหล่านั้น ในเมื่อ
ปฏิบัติได้แล้ว ก็ไม่ไปยกตนข่มคนอื่น เป็นผู้สันโดษในจิวร บิณฑบาต
เสนาสนะ ดีกว่าคนอื่น เพราะตนปฏิบัติดีกว่าคนอื่น เพราะมีพื้นฐานความ
สันโดษ คือยินดีแม้ในความดีที่ตนกระทำไปได้ ความยินดีในการเจริญกุศล
และการละอกุศลนั้น ได้แก่ความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเองขึ้นไปให้สัมผัสคุณ
ของธรรมะที่สูงขึ้นโดยลำดับ ซึ่งจะต้องอาศัยการเพิ่มพูนกุศลขึ้น และ
การลดอกุศลลง จนกว่ากุศลจะสมบูรณ์เต็มที่และอกุศลหมดไปอย่างสิ้นเชิง
นั่นก็คือ เข้าถึงความเป็นพระอริยบุคคลในขั้นนั้น ๆ ตามที่แสดงไว้ในตอนต้น

อรุป ๔

อากาศาณัญญาตนะ

วิญญาณัญญาตนะ

อาภิญญัญญาตนะ

เนวตัณญาณาตัณญาตนะ

คำว่า " อรุป " นี้ ก็คือ สิ่งที่ไม่ใช่รูป ได้แก่ สิ่งที่เป็นนามธรรมที่มีความละเอียดละไมขึ้นไปโดยลำดับ เป็นชื่อของฌานที่เกิดขึ้นแก่ผู้บำเพ็ญเพียรซึ่งเราเรียกว่าพระโยคาวจร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร เมื่อได้บรรลुरूปฌาน ๔ แล้วพิจารณาถึงปฏิภาคนิมิตที่เกิดขึ้น จากการเจริญกสิณข้อใดข้อหนึ่งเป็นอารมณ์ จนมองเห็นกสิณนั้นเป็นเพียงช่องว่างในที่สุดแล้วละ ความสนใจในปฏิภาคนิมิตของกสิณนั้น ที่ท่านใช้สำนวนบาลีว่า เพิกกสิณ จากนั้นก็มาเพ่งพินิจที่อากาศเป็นอารมณ์ ก็จะเดินเข้าไปสู่อรุปฌาน ๔ คือ

ผู้ปฏิบัติเพ่งอากาศเป็นอารมณ์ว่า อากาศหาที่สุดไม่ได้ จนจิตใจเห็นตามคล้อยตาม มองเห็นความไม่มีที่สุดของอากาศเรียกฌานชั้นนี้ว่า

อากาศาณัญญาตนะ

จากนั้นก็ล่วงอากาศ คือหยุดในใจในอากาศ หันมาเพ่งดูวิญญาณว่าวิญญาณหาที่สุดไม่ได้ วิญญาณหาที่สุดไม่ได้โดยลำดับ จนเห็นจริง เห็นจิ่งเห็นตามไปว่า วิญญาณหาที่สุดไม่ได้ ชั้นนี้เรียกว่า วิญญาณัญญาตนะ

ผู้ปฏิบัติเมื่อเพ่งเห็นว่า วิญญาณหาที่สุดไม่ได้แล้ว ก็จะคลายความสนใจในวิญญาณ ที่เรียกว่า เพิก หรือล่วงวิญญาณไป หันมาเพ่งดูโลกนี้

ให้เห็นว่าไม่มีอะไรเหลือสักน้อยหนึ่งในอารมณ์ หรือว่าเกือบจะไม่มีอะไร เป็นอารมณ์เลย มองเห็นสิ่งทั้งหลายละเอียดลงโดยลำดับ เพิ่งว่านิดหนึ่งน้อย นิดหนึ่งก็ไม่มี จนในที่สุดก็มองเห็นเป็นจริงเป็นจังเช่นนั้นเกิดขึ้นภายในใจของ ตน เรียกว่า อากิญจัญญายตนฌาน

จากนั้นจิตจะเพิก ความเห็นเหล่านั้นออกไป ใจก็จะมองเห็นโลกหรือ รูปนาม หรืออารมณ์ว่าจะมีก็ไม่ใช่ จะไม่มีก็ไม่ใช่ เรียกว่า **เนวสัณญานา สัณญายตนะ**

ท่านอุปมาอุปไมยข้อนี้ว่าเสมือนบาตรที่เปียกน้ำ จะถือว่ามีน้ำอยู่ก็ได้ เพราะเปียก จะถือว่ามีน้ำอยู่ก็ไม่ได้เพราะดื่มไม่ได้ ใช้ประโยชน์ไม่ได้ จิตของท่านที่เข้าถึงอุปมาขั้นนี้ ก็จะมองโลกในลักษณะนั้น คือจะเห็นว่ามี อยู่ก็ไม่ใช่ จะไม่มีอยู่ก็ไม่ใช่ แต่ว่าจิตใจจะไม่ยึด ไม่ติดอยู่ในโลก

อุปมาเหล่านี้ จึงเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาทางจิต ซึ่งว่ากัน ตามหลักความเป็นจริงแล้ว ก็มีมาก่อนสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงบรรลุ อุปมาขั้นนี้ตั้งแต่อยู่ในสำนักของอาฬารดาบส กาลามโคตร อุทกดาบส ราม บุตร แต่ไม่ใช่เป็นหนทางที่จะทำให้พระองค์ตรัสรู้ได้ เพราะจะทำให้ติดอยู่ใน จุดใดจุดหนึ่ง ท่านเหล่านี้เมื่อทำกาลกิริยาตายไป ก็จะบังเกิดในภพที่เรียกว่า อรูปภพ ซึ่งมีชื่อเหมือนฌานของท่าน คือ

อากาศานัญจายตนภพ เป็นที่อุบัติบังเกิดของท่านผู้ได้บรรลุ อุปมาข้อที่ ๑

วิญญานัญจายตนภพ เป็นที่ยังเกิดของผู้ที่บรรลุอุปมาข้อที่ ๒

อากิญจัญญายตนภพ เป็นที่อุบัติบังเกิดของผู้ที่บรรลุอุปมา ข้อที่ ๓

**เนวสัญญานาสัญญายตนภพ เป็นที่อุบัติบังเกิดของผู้ที่บรรลุนิ
อรุณฆานข้อที่ ๔**

อันการบรรลุนิอรุณฆาน หรือแม้แต่รูปภพชั้นใดชั้นหนึ่งนั้น ถ้ามองในแง่ของโลก ก็เป็นความสุขความสงบที่ประณีตขึ้นไป เป็นการยุติการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ และการตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสได้นานมากแต่ถ้าฆานเหล่านี้เสื่อมไป ท่านเหล่านี้ก็ต้องหมุนเข้าสู่กระแสของสังสารวัฏ ต้องเวียนว่ายตายเกิดกันอีก ดังนั้น ท่านอาฬารดาบส กาลามโคตร อุทกดาบส รามบุตร ซึ่งบรรลุนิอรุณฆานและอรุณฆานเหล่านี้ ท่านตายไปก่อนที่จะพระพุทธเจ้าจะได้เสด็จไปโปรด เมื่อทรงทราบก็ทรงมองจากการบรรลุมรรคผลและการเป็นพระอรหันต์ว่า พระอาจารย์ทั้งสองนั้นประสบความสำเร็จอย่างแรง เพราะไม่มีโอกาสบรรลุมรรคผลในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งตั้งแต่พระโสคาบันขึ้นไปนั้น จะมีคติแน่นอน พอถึงพระอรหันต์ก็จะยุติการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ เป็นการหลุดพ้นจากอำนาจเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ไม่ว่าในรูปแบบใดก็ตาม ด้วยประการทั้งปวง

อวิชา ๔

ทุกเข อญฺณานํ	ไม่รู้ในทุกข์
ทุกขสมุทฺเท อญฺณานํ	ไม่รู้ในทุกขสมุทฺถิย
ทุกขนิโรธ อญฺณานํ	ไม่รู้ในทุกขนิโรธ
ทุกขนิโรธคามินียา ปฏิปทาย อญฺณานํ	ไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

อวิชา คือความไม่รู้ หรือความไม่รู้แจ้ง ไม่รู้จริง หรือ รู้ไม่จริง จัดเป็นมูลฐานของสรรพกิเลสที่มีชื่อเรื่องต่าง ๆ กันออกไป ตามอาการของกิเลสเหล่านั้น ซึ่งล้วนแล้วแต่สืบเนื่องจากอวิชาทั้งสิ้น แม้จะจำแนกความไม่รู้ออกไปมากเท่าไรก็ตาม ความไม่รู้เหล่านั้นสรุปรวมลงที่ความไม่รู้อริยสัจทั้ง ๔ ประการ ทั้งนี้เพราะว่าสรรพสิ่งในโลกนี้จะเป็นสังขาร หรือวิสังขารตาม สามารถสรุปรวมลงในอริยสัจ ๔ ได้ทั้งหมด ดังนั้นพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ทรงรู้อริยสัจทั้ง ๔ ประการ จึงทำลายอวิชาได้สิ้นเชิง กิเลสประเภทต่าง ๆ จึงไม่มีภายในพระทัย ภายในของท่าน แต่สัตว์โลกทั่ว ๆ ไปแล้วย่อมตกอยู่ในข่ายของอวิชาทั้งนั้น トラบใดที่ยังไม่รู้แจ้งในอริยสัจทั้ง ๔ ประการด้วยญาณ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้

อวิชา คือไม่รู้อริยสัจ ๔ จึงมีหลายระดับ จากระดับหยาบที่สุดจนถึงอวิชาชั้นละเอียดที่แม้แต่พระอนาคามีบุคคล ที่เป็นพระอริยบุคคลระดับ ๓ ก็ยังทำลายไม่ได้ มีแต่พุทธบุคคล ๓ ประการคือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า และ พระอรหันตสาวกเท่านั้น ที่ทำลายอวิชาได้

อย่างสิ้นเชิง ความไม่รู้หรือริยสัง ๔ หรือ อวิชา จึงอาจจำแนกลงไปได้จาก
หยาบไปหาละเอียดดังนี้

๑. ความไม่รู้บาป บุญ คุณ โทษ กุศล อกุศล ประโยชน์ มิใช่
ประโยชน์ เป็นคนมีคบอด ที่เรียกว่า อัมมพาล คือมีสติปัญญามืดบอด
โง่งเงลา ไม่อาจจะจำแนกแยกแยะอะไรได้ เป็นคนประเภทที่มีอยู่สักว่าลมหายใจ
เข้าออกเท่านั้น พฤติกรรมที่คนเหล่านี้แสดงออกมา จึงเป็นการเบียด
เบียน ย่ำยีทำลายตนเอง ให้ตกต่ำลงไป ความคิดเห็นของคนเหล่านี้คือประเภท
ที่เรียกว่า นิยตมิถฉาทิฏฐิ ที่เห็นว่า " การกระทำทุกอย่างไม่เป็นการกระทำ
ผลทั้งหลายไม่ได้เกิดมาจากเหตุ และมารดา บิดา เป็นต้นไม่มีคุณ เป็นคนประเภท
ที่คนไทยเราเรียกว่า " ลูกศิษย์คิดล้างครู ลูกไม่รู้คุณพ่อแม่ " นั่นเอง

๒. ความไร้เหตุผล หรือขาดเหตุผลในการดำรงชีวิต ทำงาน ลู
อำนาจแก่อารมณ์ที่บังเกิดขึ้น ทำอะไรไปตามสัญชาตญาณของตนมากกว่า
เหตุผล พฤติกรรมสับสนระหว่างคนกับดิรัจฉาน เช่นแย่งอาหารกันกิน
แย่งถิ่นกันอยู่ แย่งคู่พิศواس แย่งอำนาจกันเป็นใหญ่ ประกอบกระทำใน
เรื่องที่ไม่ควรกระทำ ไม่กระทำในเรื่องที่ควรกระทำ มองเห็นสิ่งที่เป็นสาระว่า
ไม่เป็นสาระ มองเห็นสิ่งไม่เป็นสาระว่าเป็นสาระ ไขว่ภาวระที่ยังไม่มา
ถึง ไม่นำพาสนใจภาระหน้าที่ของตน แนะนำคนอื่นชักชวนคนอื่นในเรื่อง
ที่ไม่ควรแนะนำชักชวน อันเป็นคุณลักษณะของคนพาล ที่พระพุทธเจ้าทรง
สอนไว้ว่าอย่าคบนั่นเอง.

๓. ความไม่รู้เหตุผลในลักษณะที่ต่อเนื่อง เป็นกระบวน ไม่สามารถ
โยงเหตุกับผลให้เกี่ยวเนื่องกันสร้างเหตุอย่างหนึ่ง แต่กลับต้องการผลอย่าง

หนึ่ง เช่นนักเรียนเกียจคร้าน แต่ต้องการสอบได้ คนไม่ทำงานแต่ต้องการเป็นเศรษฐี ทำให้คนเหล่านี้วิ่งหาปัจจัยสนับสนุนจากภายนอก เชื้อถือโชคชะตา ราศี ดวง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขออำนาจจากเครื่องราง ของขลัง มาแก้ทุกข์ของตนอยู่ เป็นต้น

๔. ท่านที่ศึกษาด้วยหลักปริยัติ รู้หลักของอริยสัจตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความโศก ความร่ำไร ความร่ำพัน ความทุกข์ ความเสียใจ ความคับแค้น แค้นใจ การต้องพลัดพรากจากคนสัตว์สิ่งของอันเป็นที่รัก การต้องอยู่ร่วมกับคนที่ตนไม่ชอบ ตลอดจนถึงรู้ว่าการที่จิตยึดมั่นในขั้นที่ ๕ เป็นความทุกข์

รู้ว่า **ภวตัณหา** คือจิตที่คิดนรณะยานอยากในวัตถุที่ตนใคร่ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ ที่ได้นามว่า วัตถุภว คือวัตถุอันน่าใคร่

รู้ว่า **ภวตัณหา** คือการที่จิตคิดนรณะยานอยากในฐานะ ความมีความเป็นต่าง ๆ จนถึงอยากให้คุณได้ เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ แน่นอน ไม่แปรผัน

รู้ว่า **วิภวตัณหา** คือการที่จิตคิดนรณะยานอยากด้วยความไม่ต้องการมี ไม่ต้องการเป็น ไม่ต้องการอยู่จนถึงต้องการให้ขาดสูญไป

ตัณหาแต่ละอย่างที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความมีความเป็นที่ต่อเนื่องกันไป จนถึงก่อให้เกิดเป็นภพชาติ จิตของคนจะผูกพันวุ่นวายอยู่กับสิ่งนั้น และมีความเพติดเพติดยิ่ง ๆ ขึ้นในเรื่องนั้นก็ดี

ศึกษาเรียนมารู้ว่า **นิโรธ** คือสภาพจิตที่ดับตัณหา สลະตัณหาออกไปจากจิตได้ ถ่ายถอนตัณหาให้หมดไปได้ จิตหลุดพ้นจากตัณหา อันเป็นความหลุดพ้นโดยไม่มีอาลัย เยื่อใย ก็ดี

ศึกษาเรียนรู้ว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ปัญญาอันเห็นชอบ ดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ ทำความเพียรชอบ ตั้งสติชอบ ตั้งสมาธิชอบ เป็นข้อปฏิบัติให้หลุดพ้นจากความทุกข์ คือ ความรู้ขั้นนี้คงเป็นอวิชชาอยู่เหมือนกัน แต่ความมืดบอดจากกลางกว่าเดิม

๕. การนำเอาหลักอริยสัจ ๔ ประการไปพิจารณา จนเกิดความเข้าใจในทุกข์ว่า ทุกข์อริยสัจเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมทำหน้าที่ เบียดเบียน อันปัจจัยปรุงแต่ง มีการแผดเผาให้เร่าร้อน มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง

พิจารณาเข้าใจสมุทัยว่า เป็นเหตุแห่งทุกข์ ให้เกิดกองทุกข์ ประกอบสัตว์ไว้ในสังสารทุกข์ " กิเลส

พิจารณาจนเข้าใจว่า นิโรธความดับทุกข์ " นำสัตว์ให้ออกจากอุปธิ คือ กิเลส กรรมขันธ์ สังขจากกิเลส อันปัจจัยอะไรปรุงแต่งไม่ได้ และเป็นอมฤตรสที่ดี

พิจารณาจนเข้าใจว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ เมื่อบุคคลทำให้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมทำหน้าที่ " ขนสัตว์ออกจากสังสารทุกข์ เป็นเหตุแห่งพระนิพพาน ทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นพระนิพพาน และเป็นอธิปัตติในความรู้ความเห็นในวิมุตติที่ดี

ยังคงเป็นความรู้ระดับจินตามยปัญญา หรือ ตีรณปริปัญญา คือความรู้ที่เกิดขึ้นจากการพิจารณา คงเป็นอวิชาอภีระดับหนึ่ง แต่ประกายแห่งปัญญาในขั้นนี้สูงขึ้น ช่วยให้เห็นเป็นกัลยาณปุถุชน เป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษได้ในระดับหนึ่ง

๖. ผู้ปฏิบัติตามหลักของไตรสิกขา หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการจนบรรลุญาณ ๓ คือ รู้ว่าอะไรเป็นอะไรในอริยสัจ ๔ ที่เรียกว่า สัจจญาณ

รู้ว่าควรทำอะไรในอริยสัจ ๔ คือ รู้ว่าทุกข์ควรกำหนดรู้ สมุทัยควร
ละ นิโรธ ควรทำให้แจ้ง และมรรคมืองค์ ๘ ควรเจริญ อันเป็นปัจจัยสำคัญที่
ช่วยให้วิชาของท่านบังเกิดขึ้น อวิชาในบางจุดดับไป จนท่านเป็นพระ
อริยบุคคล ๓ ประเภทแรกคือ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี และ พระอนาคามี
ท่านละอวิชาชั้นหยาบ กลางได้เด็ดขาดแล้ว แต่ขั้นละเอียดจริง ๆ ยังละ
ไม่ได้ แสดงว่าท่านเหล่านั้นคงมีอวิชาสังโยชน์อยู่ แม้จะเป็นขั้นละเอียดก็
ตาม แต่เป็นอวิชาประเภทที่ไม่อาจสร้างปัญหาอะไรให้แก่ท่านได้อีกแล้ว

๓. พระอรหันต์ที่ทำได้ สมာธิ ปัญญา ให้สมบูรณ์เต็มที่ จนเกิดญาณ

๓ ประการที่สมบูรณ์เท่านั้น จึงสามารถทำลายอวิชาได้อย่างสิ้นเชิง

ขั้นตอนของการละอวิชาจึงมีอยู่ทุกระดับ สรุปว่าคำสอนของ
พระพุทธเจ้าทั้งหมด ในส่วนที่บุคคลจะต้องลงมือปฏิบัติก็คือ ลงมือละก็ดี
ทำใจให้ยอมรับความจริงของสิ่งเหล่านั้นก็ดี ล้วนแล้วแต่มุ่งตรงไปสู่การทำลาย
อวิชาโดยตรง ผลดีจากการทำลายอวิชาที่คนจะสัมผัสได้นั้น เริ่มจากจุด
ของการปฏิบัติตนเป็นกัลยาณบุรุษ ที่สามารถใช้เหตุผล ปัญญา ในการดำรง
ชีวิตได้เป็นต้นไป จนกว่าจะเข้าถึงความสมบูรณ์ของวิชา เมื่อนั้นอวิชา
ก็หมดไปสิ้นไปอย่างแท้จริงดังกล่าว

อวิชา คือความไม่รู้อริยสัจ ๔ จึงเป็นต้นเค้าแห่งความชั่ว ความทุกข์
ทั้งปวง

วิชา คือความรู้ในอริยสัจ ๔ จึงเป็นต้นเค้าแห่งความสุข ความสงบ
ทั้งปวง

อาหาร ๔

กาวฬิงการอาหาร	อาหารคือคำข้าว
ผัสสาหาร	อาการคือผัสสะ
มโนสัญเจตนาหาร	อาหารคือมโนสัญเจตนา
วิญญาณาหาร	อาหารคือวิญญาณ

อาหารท่านแปลว่า สิ่งที่น่าผลมา โดยทำหน้าที่ค้ำจุนรูปธรรม และนามธรรมให้ดำรงอยู่ และเจริญเติบโต กล่าวโดยสรุปคือ สิ่งที่หล่อเลี้ยงกาย ใจ ของคนสัตว์ให้ดำรงอยู่ และเจริญสืบต่อไป ท่านเรียกว่าอาหาร แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. กวฬิงการอาหาร อาหารคือสิ่งที่บุคคลจะต้องกลืนกินเข้าไปทางปาก เช่นคำข้าวและสิ่งที่ต้องกิน ดื่มน้ำ ลืมอย่างอื่น ๆ เมื่อบุคคลบริโภคอาหารเหล่านี้เข้าไป อาหารย่อมนำมาผลมา ๓ ประการ คือ บรรเทาความหิวเก่า ป้องกันความหิวใหม่ ทำให้ร่างกายมีกำลังสามารถประกอบกิจการงานอันเป็นหน้าที่ของตนได้ ทั้งทำให้ร่างกายเจริญเติบโต หากขาดอาหารชนิดนี้ ชีวิตของคนและสัตว์จะดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะสัตว์ทั้งหลายดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหาร

๒. ผัสสาหาร อาการคือผัสสะ ได้แก่การกระทบกันระหว่างอายตนะภายใน กับอายตนะภายนอก และวิญญาณ เมื่อมีผัสสะคือการกระทบกันแล้ว จะทำให้เกิดเวทนา คือการเสวยอารมณ์และสัญญาความจำ ตลอดถึงเจตสิกธรรม คือธรรมอันปรุงแต่งจิตอย่างอื่นก็จะเกิดขึ้นติดตามมา

เมื่อบุคคลกำหนดรู้ผัสสาหารได้แล้ว จะทำให้สามารถกำหนดรู้เวทนา ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา รวมทั้งสัญญา คือความจำได้ด้วย

๓. มโนสัญญาเจตนาหาร อาหารคือมโนสัญญาเจตนา ได้แก่ความจงใจ หรือความตั้งใจ ตั้งใจทำอะไร ก็เป็นมโนสัญญาเจตนาในการทำนั้น คือ ตั้งใจทำ พุด คิดอะไร ก็เป็นมโนสัญญาเจตนาหารในการทำ พุดคิดนั้น ๆ มโนสัญญาเจตนาหาร ได้นำผลคือกรรม ที่บุคคลมีความจงใจกระทำทางกาย วาจา ใจ การกระทำ พุด คิด จึงเป็นอาหารชนิดหนึ่ง ในเมื่อเป็นกรรม ย่อมต้องให้เห็นว่า มโนสัญญาเจตนาหารเป็นตัวการในการสร้างภพชาติ ให้แต่คนทั้งหลายด้วย เมื่อบุคคลกำหนดรู้มโนสัญญาเจตนาหารได้แล้ว ย่อมได้ชื่อว่า กำหนดตัตถา ๓ ประการ คือ

- กามตัตถา ความทะเยอทะยานอยากด้วยอำนาจกิเลสกาม ในวัตถุทุกขทั้งหลาย
- ภวตัตถา ความทะเยอทะยานอยากแห่งใจ ในความมีความเห็น และในภพทั้งหลาย
- วิภวตัตถา ความทะเยอทะยานอยากในการไม่ต้องการมี ต้องการเป็น จนถึงต้องการขาดสูญไปเลย

๔. วิญญาณาหาร อาหารคือวิญญาณ คำว่า วิญญาณ นั้น ท่านแก้ ออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๔.๑ วิญญาณธาตุ หมายถึงธาตุรู้ เพราะวิญญาณธาตุมีอยู่จึงได้ มาผสมกับธาตุไม่รู้ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ เกิดเป็นนามรูปอายตนะ ทำให้มีผัสสะคือการกระทบดังกล่าว

๔.๒ วิญญาณชั้น ๖ หมายถึง วิญญาณ ๖ คือ จักขุวิญญาณ

โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และมโนวิญญาณ อันเกิดขึ้นเพราะตาเห็นรูปเป็นต้น เพราะอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกมาประจวบกัน จึงเกิดเป็นวิญญาณ อาศัยกรรม ๓ ประการนั้น จึงเป็นผัสสะ และสืบเนื่องไปเป็นเวทนาเป็นต้น

หากไม่มีวิญญาณ แม้คนจะมีชีวิตอยู่ก็ไม่วู้ เช่นคนนอนหลับ คนถูก นิคยาสลบเขาไม่ตาย แต่ก็ไม่วู้อะไร ต่อเมื่อมีวิญญาณทางตา เป็นต้น จึงเกิดเป็นความรู้ขึ้น และเกิดเป็น ผัสสะ เวทนา สัญญา เป็นต้น สืบต่อกันไป เหตุนั้น วิญญาณท่านจึงจัดเป็นอาหารประเภทหนึ่ง เพราะนำผลคือผัสสะ เวทนา สัญญาเป็นต้นมา

- เมื่อว่าตามสายของปฏิกิจสมุปปาท วิญญาณจะแยกตัวออกจาก ผัสสะ ซึ่งว่ามาแล้วในข้อที่ว่าด้วยผัสสาหาร วิญญาณในที่นี้ จึงควรเป็น วิญญาณที่เกิดสืบต่อมาจากสังขาร และเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป เมื่อบุคคล กำหนดรู้วิญญาณ ที่เป็นตัวปฏิสนธิวิญญาณได้แล้ว ย่อมได้ชื่อว่ากำหนด นามรูปได้ด้วย และวิญญาณในที่นี้ เป็นอาหารเพราะนำผลคือนามรูปเป็นต้นมา **ข้อควรสังเกตในเรื่องอาหาร ๔**

อาหารทั้ง ๔ นั้น เป็นปริญาตัพพธรรม คือเป็นธรรมที่ควรกำหนด รู้ไว้ ให้รู้ชัดว่าอะไรเป็นอะไร และนำอะไรมาโดยตรงและโดยอ้อม จึงควรกำหนดรู้ดังนี้

๑. กวพิงการาหาร อาหารคือคำข้านั้น ทำหน้าที่หล่อเลี้ยงบำรุง สนับสนุนร่างกาย คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นส่วนกามคุณ

ทำให้รูปเป็นต้นสวयงามขึ้น หากขาดอาหารแล้ว รูปก็จะดำรงอยู่ไม่ได้
เมื่ออาหารน้อยไป รูปก็จะไม่สวयงาม เมื่อไม่สวयงาม ความใคร่ ความ
กำหนดในรูปก็จะไม่มี ดังนั้นจะพบว่า ราคะ ความกำหนดในเบญจกามคุณ
นั้น อาศัยอาหารเป็นตัวการสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดขึ้น สีลข้อที่ ๖ จึง
เป็นการบัญญัติเพื่อลดอาหาร อันจะมีผลในการช่วยบรรเทาราคะลงได้ด้วย

๒. ผัสสาหาร อาหารคือผัสสะนั้น มีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างละ
๖ ข้อ คือ อายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ และวิญญาณ ๖ เมื่อ
เกิดวิญญาณขึ้น ความรู้รูปเป็นต้นจะติดตามมา และเพราะการกระทบกัน
ระหว่างอายตนะภายใน ภายนอก วิญญาณ นี้เองความรู้สึกอารมณ์ที่เรียก
ว่า เวทนาก็จะเกิดขึ้น ตามควรแก่สิ่งเหล่านั้นคืออาจจะเป็นทุกข์ เป็นสุข
หรือเฉย ๆ ก็ได้ดังกล่าวแล้ว

๓. มโนสัญเจตนาหาร อาหารคือมโนสัญเจตนา คือความจงใจนั้น
ก่อให้เกิดผลเป็นกรรม คือการกระทำ ทางกาย วาจา ใจ ซึ่งกรรมนี้เอง
มีผลอย่างสำคัญในการบ่งชี้ภพ ที่สัตว์จะต้องอุบัติตามอำนาจของกรรม
เพราะในมโนสัญเจตนาหารนั้น ที่สัตว์จะต้องอุบัติตามอำนาจของกรรม
เพราะในมโนสัญเจตนาหารนั้น ได้แฝงไว้ซึ่งตัณหาทั้ง ๓ ด้วย ในส่วน
ของกรรมนั้น อาจจะบ่งไปที่ กามภพ รูปภพ หรือรูปภพก็ได้ ตามสมควร
แก่กรรม ตัณหา คือความทะยานอยากเป็นตัวนำไปสู่ภพ และการที่ตัณหา
จะนำไปสู่ภพได้ก็เพราะ มีตัวก่อกำหนดภพคือ กรรม หรือ มโนสัญ-
เจตนาหาร ดังนั้นเมื่อบุคคลกำหนดรู้ มโนสัญเจตนาหาร จึงเป็นการกำหนด
รู้ตัณหาไปด้วยดังกล่าวแล้ว

๔. วิญญาณาหาร อาหารคือวิญญาณ เมื่อคนกำหนดรู้แล้วจะเป็น
การกำหนดนามรูปไปด้วยอย่างไร ?

ดังได้กล่าวแล้วว่า วิญญาณ เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ตัวยังวิญญาณ นั้นท่านแบ่งเป็น ๖ มีจักขุวิญญาณเป็นต้น จนถึงมโนวิญญาณเป็นที่สุด ฝ่ายที่เป็นนาม คือ

เจตนา ความจงใจหรือความตั้งใจ

สัญญา ความจำได้หมายรู้ เช่นจำรูปเป็นต้น

สังขาร คือสิ่งที่เกิดขึ้นแก่ใจ เช่น ความกรุณา ความละอาย เป็นต้น ส่วนที่เป็นรูปนั้น ได้แก่มหาธาตุรูป ๔ กับ อุปาทายรูป ๒๔ รวมเป็นรูป ๒๘ นามกับรูปนั้นไม่อาจแยกออกจากกันได้ ต้องไปด้วยกันเสมอ เวลาเรียกท่านจึงเรียกว่า นามรูป ความเกี่ยวข้องกันของวิญญาณกับนามรูป นั้น จะต้องเกี่ยวข้องกันตลอดไป เพราะเมื่อรวมวิญญาณ กับนามรูปเข้าด้วยกัน ก็กลายเป็นขั้น ๕ คือ รูป คงเป็นรูป นามได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณก็คือวิญญาณ เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่บุคคลกำหนดรู้ วิญญาณ จึงได้ชื่อว่า กำหนดนามรูปด้วยพึงเห็นความเกี่ยวข้องถึงกันของ วิญญาณกับนามรูปดังนี้

เช่น ตาเห็นรูป วิญญาณรู้ว่า รูปนั้นสวยงาม น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ความรู้สึกเป็นสุขเพราะการเห็นก็เกิดขึ้น จัดเป็นสุขเวทนา เป็นต้น

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายแปลออกไปอย่างหนึ่งคือ เรื่องมโน-สัญญาเจตนาหาร ท่านบอกว่าสิ่งที่สัตว์บางชนิด เช่นจระเข้ เต่า ตะพาบ เป็นต้นไข่วิ่งไว้ และฟักออกเป็นตัวได้เองนั้น เพราะตัวแม่มีมโนสัญญาเจตนา คือความจงใจ ที่จะให้ลูกฟักออกมา หากว่า แม่เกิดตายเสียก่อน ท่านบอกว่าไข่นั้นจะไม่ฟักออกมาเป็นตัว ท่านว่าของท่านอย่างนั้น จริงเท็จอย่างไร ไม่ทราบได้

อุปาทาน ๔

กามูปาทาน	ความยึดมั่นถือมั่นในกาม
ทิฏฐูปาทาน	ถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ
ศีลัพฺพตฺตูปาทาน	ความยึดมั่นในศีลวัตร
อิตฺตวาทูปาทาน	ถือมั่นวาทะว่าตน

อุปาทาน เป็นชื่อของกิเลสกลุ่มหนึ่ง ที่แสดงออกมาในลักษณะ ยึดมั่น ถือมั่น ด้วยอำนาจของกิเลสนั้น ๆ โดยความหมายทั่วไป อุปาทาน ก็คือ ความยึดมั่นถือมั่น ท่านแบ่งออกเป็น ๔ ประเภทคือ

๑. กามูปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในกาม คือการที่จิตเข้าไปยึดถือ ในวัตถุกามทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันตนกำหนดว่า น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ความยึดถือของจิตนั้นจะมีความรู้สึกว่า " นั่นเป็นของเรา " เช่นเห็นรูปสวยงามเข้า ก็ยึดมั่นถือมั่นว่า รูปนั้น ของเรา ในขณะที่เดียวกันก็พร้อมที่จะยึดถือรูปเป็นต้น อย่างอื่นในทำนอง เดียวกัน ความทุกข์ในชีวิตจะเกิดขึ้น เพราะการแสวงหา การครอบครอง การเปลี่ยนแปลง หรือพลัดพรากไปของวัตถุกามเหล่านั้น

๒. ทิฏฐูปาทาน ถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ คือความเห็นผิด เช่น ยึดถือในลัทธิธรรมนิยม ความเชื่อถือต่าง ๆ ขาดการใช้ปัญญา พิจารณาหาเหตุผล เช่นยึดถือว่า การกระทำดีชั่วไม่มี ความสุขความทุกข์

ในชีวิตของคน ไม่ได้เกิดมาจากเหตุอะไรทั้งนั้น ไม่มีบุญบาป บิดา มารดา พระอรหันต์เป็นต้น ความยึดถือบางอย่างนอกจากจะละได้ยากแล้ว ยังนำไปสู่การถกเถียง การแตกแยกกัน จนถึงต้องประสบทุกข์ในอบาย เพราะทิฏฐุปาทานบางอย่าง

๓. สีสัพพุตฺตาทาน ความยึดมั่นในสีลวัตร และข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่ตนประพฤติมาจนชินด้วยความเข้าใจว่า ขลัง ศักดิ์สิทธิ์ ถูกต้องเป็นต้น โดยทั่วไปเช่นการยึดติดในธรรมเนียมบางอย่าง พิธีกรรมบางประเภท ถือฤกษ์ยามาที ทิศดีทิศไม่ดี วันดีวันร้าย จนถึงการถือวัตรปฏิบัติที่มกต่าง ๆ เช่นการทำตนเลียนแบบสุนัขบ้า โคน้าง โดยเข้าใจว่า จากการทำเช่นนั้น ทำให้ตนได้ประสบบุญ เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้า จนถึงจะหมดสิ้นทุกข์เพราะการกระทำเช่นนั้นเป็นต้น

๔. อุตตวาทุปาทาน ถือมั่นวาทะว่าตน โดยความหมายทั่วไป หมายถึงความยึดถือในทำนองแบ่งเป็นเรา เป็นเขา เป็นพวกเราพวกเขา จนถึงการยึดถือว่ามีตัวตนที่เที่ยงแท้อยู่ ตนนั่นเองเป็นผู้มี ผู้รับ ผู้ไปในภพต่าง ๆ เสวยผลบุญบาปต่าง ๆ ที่ตนทำไว้ โดยขาดการมองตามความเป็นจริงว่า สรรพสิ่งทั้งหลายนั้น ล้วนแต่เกิดขึ้นเพราะการประชุมพร้อมแห่งปัจจัยทั้งหลายเท่านั้น

อุปาทานทั้ง ๔ ประการนี้ ที่ทรงแสดงไว้ในปฏิจกสมุปาทนั อูปาทานอยู่ในฐานะเป็นปัจจุบันเหตุ ร่วมกับค้นหา และด้วยอำนาจแห่งอุปาทานนี้เอง ที่ทำให้คนได้ประสบความทุกข์ต่าง ๆ ไม่ต้องกล่าวถึงในช่วงยาวอย่างสังสารวัฏ แม้ในชีวิตประจำวันนี่เองจะพบว่า ความทุกข์ที่เกิดขึ้นในชีวิตนั้น โดยสรุปแล้วเกิดจาก

" การที่จิตคนไปยึดมั่นถือมั่นในขั้น ๕ ว่าของเรา เป็นเรา เป็น
ตัวตนของเรา " นั่นเอง เหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงว่า

สัจจิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขณฺหา ทฺวฺกฺขา

กล่าวโดยสรุป ความยึดมั่น ในขั้น ๕ เป็นทุกซ์

อุปาทาน เป็นองค์ธรรมข้อหนึ่งในปฏิจสุมุปาบาทเป็นเหตุปัจจุบัน
ที่บุคคลเพิ่มเชื้อเข้าไป ทำให้ตนต้องอุปติในภพต่าง ๆ ตามอำนาจของกิเลส
และกรรม และที่ไม่ควรลืมก็คือ อวิชชา ตัณหา กับอุปาทานนั้นเป็นพวก
เดียวกัน คือเป็นกิเลสด้วยกัน เมื่อกกล่าวถึงข้อหนึ่ง อีกสองข้อก็ชื่อว่าถูก
กล่าวถึงด้วยเช่นกัน ตามสายปฏิจสุมุปาบาท อุปาทานเกิดสืบเนื่องมาจาก
ตัณหา แต่ในขณะที่เดียวกันตัณหาก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากอุปาทานได้
ด้วย นอกจากนั้นอุปาทานยังเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ความเกี่ยวข้องถึงกัน
ระหว่าง อวิชชา ตัณหา อุปาทานนั้น พึงเห็นการที่สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีความรู้
แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลายเพราะอวิชชานั้นเอง ทำให้จิตของเขามีความ
ดิ้นรนทะยานอยากเพื่อได้สิ่งนั้นมาเป็นของตน เมื่ออยากได้และได้มาแล้ว
ก็จะมี ความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งนั้น ๆ ตามอำนาจของกามุปาทานเป็นต้น
บุคคลยิ่งอยากยิ่งยึดมากเท่าไร เหตุผลในเรื่องนั้น ๆ ก็จะอ่อนลง เพราะ
ความอยากความยึดมั่น ไปเพิ่มความเข้มข้นให้แก่อวิชชา

ในฐานะที่อุปาทานเป็นข้อหนึ่งในปัจจุบันเหตุ ที่เป็นเหตุปัจจุบัน
๕ ประการ คือ อวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน ภพ เมื่อยังมีอุปาทาน
อยู่ ชาติ ชรามรณะเป็นต้นก็ต้องมีอยู่ หากบุคคลปรารถนาให้หลุดพ้น

จากทุกข์ในสังสารวัฏแล้ว ต้องทำลายอวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน
ภพลงให้ได้ อนาคตผล คือ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา
ชาติ ชรา มรณะ ก็จะไม่บังเกิดขึ้น

โทษของอุปาทานที่กล่าวมานั้น เป็นโทษที่ไกลออกไป แต่จะพบว่าตามหลักความจริงแล้ว จิตที่ยึดถือของเราๆ ในอะไรก็ตาม ความทุกข์จะกระจายออกไป ตามปริมาณของสิ่งที่ตนยึดถือ ในด้านทฤษฎี คือ ความเห็นเล่า หากไปยึดถือในสิ่งที่ผิดดังกล่าวแล้ว นอกจากจะต้องถกเถียง แยกแยะกันแล้ว ยังทำให้ตนเองต้องจมปลักอยู่ด้วยมัจฉาทฤษฎีเหล่านั้น เป็นการสร้างความทุกข์ยากให้แก่ตน เช่นเดียวกับการที่บุคคลไปยึดถือด้วยอำนาจของสัพพตปริมาส ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้หลงทางมากยิ่งขึ้น ยิ่งการยึดถือด้วยอำนาจอหัตตวาอุปาทานด้วยแล้ว โอกาสที่จะกลายเป็นสัสสตทฤษฎี คือความเห็นว่าเที่ยง อันเป็นนิยตมัจฉาทฤษฎีเกิดขึ้นได้ง่ายมาก ด้วยเหตุนี้ อุปาทานจึงเป็นปหัตตัพพธรรม คือธรรมที่ควรละ เช่นเดียวกับปัจจุบันเหตุอีก ๔ ข้อ คือ อวิชชา ตัณหา สังขาร ภพ

โอฆะ ๔

กาโมฆะ	โอฆะคือกาม
ภโวฆะ	โอฆะคือภพ
ทิฏฐิโฆฆะ	โอฆะคือทิฏฐิ
อวิชโฆฆะ	โอฆะคืออวิชา

คำว่า โอฆะ แปลว่าห้วงน้ำ ท่านนำมาใช้เป็นชื่อของกิเลส ๔ ประเภทว่าเป็นเหมือนห้วงน้ำใหญ่ เพราะห้วงน้ำใหญ่นั้น ไม่ว่าอะไรจะตกไปก็ตาม ย่อมซัดพัดพาสิ่งเหล่านั้นไปด้วยกระแสของตน สิ่งที่ตกลงในกระแสน้ำ ย่อมขาดความเป็นตัวของตัว จนถึงกับต้องเป็นอันตรายเพราะห้วงน้ำนั้นใด ใจของคนที่ถูกวังวนคือกิเลสพัดพาไปก็จะมีลักษณะเช่นเดียวกัน ฉะนั้น โอฆะ ๔ ประการเหล่านั้น คือ

๑. กาโมฆะ โอฆะคือกาม ได้แก่ความใคร่ ความพอใจ ความยินดี ปรารถนา ต้องการ ความอยากได้ ในสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นวัตถุกามคือ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ และ ธรรมารมณ์ อันตนผูกใจว่า สิ่งเหล่านั้นนำใคร่ นำปรารถนา นำพอใจ และภายในจิตของตนได้มี " กามธาตุ " คือธาตุความใคร่ในสิ่งนั้นอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตของเขาก็จะดำริถึงรูปเป็นต้นเหล่านั้นด้วยแรงปรารถนา จากการดำริถึงความใคร่นี้เอง ทำให้ความเร่าร้อนเพราะแรงปรารถนาเกิดขึ้น จึงมีการแสวงหาเพื่อสนองตอบความต้องการของตน ด้วยทางถูกบ้างผิดบ้าง จนได้สิ่งเหล่านั้นมาไว้ในครอบ

ครอง แต่ก็ต้องเป็นทุกข์ด้วยการรักษา การเสื่อมสลายหรือแตกดับไปของสิ่งเหล่านั้น ทุกช่วงของความคิด ที่เกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้น ใจของบุคคลเหมือนถูกท่วมทับด้วยกระแสน้ำ ยิ่งคิดมาก แสงสว่างมาก ได้มาก จิตก็จะถูกท่วมทับด้วยแรงความใคร่ได้ ใครมีในวัตถุสามเหล่านั้น จนหาที่สิ้นสุดไม่ได้ เพราะใจของคนที่ถูกท่วมทับด้วยกาโมหะ เป็นจิตที่พร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่อาจให้เต็มให้อิ่มได้ ด้วยการพยายามตอบสนองความต้องการที่เกิดขึ้น ความทุกข์ที่เกิดจากกาโมหะท่วมทับ จนต้องเหนื่อยยากลำบากในการแสวงหาเป็นต้น จะเกิดขึ้นหาที่สิ้นสุดไม่ได้

๒. ภโวหะ โหหะคือภพ ได้แก่ความใคร่ในความมีความเป็น เพราะความพึงใจว่า ยศ ตำแหน่ง ฐานะนั้น ๆ เป็นภาวะที่น่าความสุข ความยิ่งใหญ่มาให้แก่ตน ทั้งในกาลปัจจุบันและอนาคต ทั้งชาติปัจจุบัน และชาติหน้า ความใคร่ พอใจในฐานะต่าง ๆ นั้น จะแสดงอาการออกมาทำนองเดียวกันกาโมหะ คือ จิตจะดำริสิ่งที่ตนพอใจมาก ๆ จิตเกิดการกำหนดหมายที่จะได้ฐานะนั้น ๆ เกิดความเร่าร้อนเพราะแรงปรารถนา จนต้องแสวงหาต่อสู้แย่งชิงกัน จนบางครั้งมีการล้มตาย มีคนเป็นจำนวนไม่น้อยเลย ที่ความปรารถนาของตนยังไม่เต็ม แต่ต้องตายไปก่อน ยิ่งเป็นความต้องการให้ภาวะที่ตนต้องการ บังเกิดขึ้นในอนาคตกาลด้วยแล้ว จิตจะมีแต่ความวิตกกังวล ขาดความเป็นอิสระ จิตของเขาเป็นเหมือนถูกท่วมทับด้วยกระแสน้ำ เมื่อเป็นเช่นนี้ เป็นการยากที่จะทำตนให้สวัสดิ์ได้

๓. ทิฏฐิโหหะ โหหะคือทิฏฐิ คำว่า ทิฏฐิ แปลว่าความเห็นโดยปกติ เป็นคำกลาง ๆ คือไม่มีความหมายว่าดีหรือชั่ว แต่เมื่อมาคำเดียวไม่มีคำอื่น

ต่อหน้าหรือหลัง ท่านหมายเอาความเห็นที่ไม่ดี ในที่นี้มีความหมายไป
ในทางไม่ดีโดยตรง เพราะเป็นชื่อของกิเลส ความเห็นที่เป็นโงะคือทิวฐิ
เช่น เห็นว่าทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว มารดาบิดาไม่มีคุณ กรรมที่ได้ชื่อ
ว่าบุญบาปไม่มี การกระทำที่ว่าเป็นดีเป็นชั่วจึงไม่มี ผลที่เกิดขึ้นในชีวิต
ของคนไม่มีเหตุ ชาติก่อน ชาติหน้าไม่มี เป็นต้น ความเห็นผิดในลักษณะ
ต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ มีอิทธิพลอย่างสำคัญในชีวิตของคน เพราะคนเราจะทำ
พูดทางกายทางวาจา เกิดมาจากความเห็นภายในจิตใจของเขาเป็นสำคัญ
เมื่อความเห็นผิด การกระทำของเขาก็จะผิดตามไปด้วย และที่เป็นอันตราย
มากคือ เมื่อเขาปฏิเสธบาป บุญ ทั้งที่เป็นส่วนเหตุและผล ทำให้เขาขาด
ความรับผิดชอบในการกระทำ โงะคือทิวฐิจะท่วมทับใจของเขา ให้ไหล
ไปตามอำนาจของทิวฐิคือความเห็นผิด ซึ่งมีความทุกข์ความเดือดร้อนเป็น
ผลทั้งแก่ตนและคนอื่น ทั้งโลกนี้และโลกหน้า

๔. **อวิชโงะ** โงะคืออวิชาความเขลา ไม่รู้แจ้งเห็นจริงใน
สิ่งทั้งหลาย ซึ่งท่านจัดเป็นอวิชา ๘ ประการดังกล่าวแล้ว คือความไม่รู้
จริงในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ไม่รู้จริงใจเรื่องชีวิตในอดีตกาล อนาคต
กาล ทั้งอดีตและอนาคตกาล และไม่รู้อการที่ธรรมทั้งหลายเป็นปัจจัยของ
กันและกัน อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ดับไป คือปฏิเสธสมุปบาท

ผลเสียจากใจที่ถูกโงะท่วมทับ

- **ห้วงน้ำคือกาม** เมื่อท่วมทับใจบุคคลใดแล้ว ทำให้ใจของบุคคล
นั้นซัดสายไปหา รูป เสียง กลิ่น รส โผฐฐัพพะ และอารมณ์อันตนใคร่
ปรารถนา พอใจ ต้องมีความวิตกกังวล เร่าร้อน ผจญอุปสรรค เหน็ดเหนื่อย

เพราะวัตถุกามที่ตนใคร่ แสวงหา และได้มาไว้ในครอบครอง เมื่อสิ่งเหล่านี้เสื่อมสลายไป เปลี่ยนแปลงไป ก็เกิดความทุกข์โทมนัส หมุนเวียนกันอยู่อย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ความรู้สึกเป็นอิสระสุขสบายอย่างแท้จริง จะเกิดขึ้นได้โดยยาก

- **ห้วงน้ำคือภพ** ทำให้จิตใจใคร่ในความเป็นต่าง ๆ ที่สังคมยอมรับ และตนเห็นว่าดี เมื่อห้วงน้ำคือภพครอบงำจิตใจ ความคิดของคนจะหมุนวนอยู่ด้วยการกำหนดหมายว่า ฐานะ ตำแหน่ง ชั้นยศ ภพอย่างนั้นอย่างนี้ น่าพอใจ จิตจะดำริถึงแต่เรื่องนั้น ๆ จนเกิดความเร่าร้อนเพราะแรงปรารถนา จากนั้นการแสวงหาสิ่งนั้นจะเกิดขึ้นด้วยความเหนียวยากลำบาก มีการต่อสู้แย่งชิงกัน และต้องเกิดความทุกข์โทมนัส เมื่อฐานตำแหน่งของตนต้องเปลี่ยนแปลงไป ในทางที่ตนไม่ต้องการ

- **ห้วงน้ำคือทัญญู** เมื่อไหลมาท่วมทับจิตใจใคร ทำให้บุคคลผู้นั้น มีความคิดเห็นห่างไกลจากความจริงออกไป จนปฏิบัติธรรมทั้งหลายใจของเขาจะประกอบด้วยมโนทุจริต การคำพูดคิดจะมากไปด้วยบาปกิเลส อันมีผลเป็นความทุกข์ความเดือดร้อน เพราะการไหลไปตามอำนาจกิเลสของจิต พัฒนาการในด้านจิตใจจะเกิดขึ้น ได้ยากหากยังไม่ยอมปรับจิตตนให้ถูกต้องตามธรรม

- **ห้วงน้ำคืออวิชา** ถือว่าเป็นตัวการสำคัญ อันนำสัตว์เข้าสู่ความมืดบอดทางปัญญา เพราะอวิชาความไม่รู้จริงนี่เอง ที่ทำให้คนมีความหลง มัวเมา มงาย ไร้เหตุผล ไม่ทราบปัญหาที่แท้จริงของชีวิต ของโลก และสังสารวัฏ คนที่ถูกห้วงน้ำคืออวิชาพัดพาไป จะเป็นเหมือนเต่าตาบอด ตกอยู่ในกระแสน้ำ ย่อมไม่อาจพบความสวัสดิ์ในชีวิตได้

สิ่งที่อาจเป็นทำนบกั้นกระแสห้วงน้ำเหล่านี้โดยตรงคือสติ ปัญญา แต่เมื่อจะกล่าวเป็นข้อ ๆ ตามลำดับแล้ว บุคคลอาจอาศัยหลักธรรมต่อไปนี้ คือ

- อสุภสังขยา อสุภกรรมฐาน คือการกำหนดหมายว่าไม่สวย ไม่งามและการเจริญอสุภกรรมฐาน จะช่วยลด ทำลายห้วงน้ำคือกามได้
- ความมีสติระลึกถึงเหตุผลแล้ว ทำใจตนให้เกิดความยินดีในฐานะที่ตนเป็น คือสันโดษ จะช่วยบรรเทาห้วงน้ำคือภพได้
- สัมมาทิฐิ คือปัญญาอันเห็นชอบในระดับต่าง ๆ จะผ่อนคลายความเห็นผิดให้เบาบางจนถึงหมดสิ้นไปได้ในที่สุด
- จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา อันเป็นตัวปัญญาที่แท้จริง เมื่อบังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมขจัดห้วงน้ำคืออวิชชาให้หมดไป คุณพระอาทิตย์อุทัย กำจัดมืดให้หมดไปจะนั้น

อย่างไรก็ตามในระดับที่ลดหลั่นลงมานั้น เหมือนคนตกลงไปในกระแสน้ำ ถ้าไม่ปล่อยให้น้ำพัดจนจมลงไปใต้อ่างน้ำ พยายามประคองตัวไว้ให้ได้ ย่อมช่วยให้ปลอดภัยระดับหนึ่ง โอะมะ ห้วงน้ำคือกิเลสก็มีลักษณะอย่างนั้น แม้จะทำลายไม่ได้ แต่อย่าให้ถึงกับตกเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้น ย่อมช่วยดำรงตนอยู่ในธรรมได้ตามสมควร.

กิจในอริยสัจ ๔

ปัญญา	กำหนดรู้ทุกข์สัจ
ปหานะ	ละสมุทัยสัจ
ตั้งฉิกระณะ	ทำให้แจ้งนิโรธสัจ
ภาวนา	ทำมัคคสัจให้เกิด

กิจในอริยสัจทั้ง ๔ ประการนี้ จะเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ปฏิบัติ กระทำให้
สมบูรณ์ในอริยมรรคทั้ง ๘ ประการ ซึ่งได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง
เมื่ออริยมรรคทั้ง ๘ ประการ มีความสมบูรณ์ในขั้นนั้น ๆ ก็เกิดสิ่งที่
เรียกว่า สัมมาญาณ คือความรู้ในทางที่ชอบขึ้นภายในจิต ทำให้รู้จริง
ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการว่า ทุกข์เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้สภาพความจริง
ของทุกข์ เพราะทุกข์เมื่อบังเกิดขึ้นแล้วก็จะทำหน้าที่เบียดเบียนอันปัจฉัยปรุง
แต่งให้บังเกิดขึ้น ผลที่เกิดขึ้นจากการเบียดเบียนและปรุงแต่ง ก็ก่อให้เกิดเป็น
ความเร่าร้อนขึ้นมาจากทั้งทางกายและจิต และในขณะเดียวกันก็มีความแปรปรวน
เปลี่ยนแปลงบังเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง ทุกข์จึงเป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้
สัมมาญาณ ความรู้ในทางที่ชอบก็จะเกิดขึ้นในสมุทัยสัจว่า สมุทัยสัจอันเป็น
เหตุให้เกิดกองทุกข์ เป็นเหตุแห่งความทุกข์ ครอบสัตว์ไว้ในสังสารทุกข์
และขังสัตว์ไว้ในเรือนจำ คือ สังสารทุกข์นั้น เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์
แก่บุคคลทั้งหลายตลอดกาลอันยาวนาน

สัมมาญาณ คือ ความรู้ในทางที่ชอบก็จะเกิดขึ้นมองเห็นโทษของ
กิเลส มีค้นหาเป็นต้นว่า สมุทัยเป็นสิ่งที่ตรัสจะต้องละ จากนั้นสัมมาญาณ

คือ ความรู้ในทางที่ชอบก็เกิดขึ้นในนิโรธสังว่าเป็นสังนิกรรมะ คือ เป็นของ
ที่ควรทำแจ้ง เพราะนิโรธสังช่วยบุคคลออกจากอำนาจของอุปธิ คือ
ขันธ กิเลส และกรรม เป็นต้น ทำให้ใจของบุคคลสงบจากกิเลส และไม่มี
ปัจจัยอะไรจะมาปรุงแต่งให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแปรปรวนไปได้ ทำให้
บุคคลเหล่านั้นได้ชื่อคืออมฤตรส คือ รสแห่งความไม่ตาย สัมมาญาณ คือ
ความรู้ในทางที่ชอบก็จะเกิดขึ้นในมรรคสัง ซึ่งทำหน้าที่ขจัดตัณหาออกจาก
วิภูฏสงสารคือการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ เป็นเหตุให้บุคคลผู้กระทำ
อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ให้สมบูรณ์เข้าถึงสภาวะแห่งนิพพาน เป็นการ
สงบระงับดับไปแห่งเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ ช่วยให้บุคคลได้เห็นพระ
นิพพานด้วยใจของตน จิตจะเข้าถึงความเป็นใหญ่ในวิมุตติญาณทัตสนะ
คือ ความรู้ความเห็นในสัมมาวิมุตติ ได้แก่ ความรู้ความเห็นถึงจิตที่หลุดพ้น
จากอำนาจของกิเลสในทางที่ชอบ กิจในอริยสังทั้ง ๔ ประการนี้ ในแง่ของ
การเกิดของญาณ ท่านแสดงว่า เกิดขึ้นจากสัมมาญาณ ๓ ระดับด้วยกัน
คือ

สังจญาณ รู้ความจริงแห่งอริยสังแต่ละข้อว่าอะไรเป็นอะไร รู้ว่า
นั่นคือทุกข์ นั่นคือสมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์ รู้ว่านี่คือนิโรธคือความดับทุกข์
รู้ที่นี้คือมรรค คือข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์

กัจจญาณ รู้กิจที่ควรทำในอริยสังทั้ง ๔ ประการว่า ทุกข์เป็น
ปริณญาต์พหุธรรม คือ ธรรมที่ควรกำหนดรู้ สมุทัยเป็นปหัตตพหุธรรม
คือ ธรรมที่บุคคลจะต้องกำหนดละ นิโรธเป็นสังนิกาตพหุธรรมคือธรรม
ที่บุคคลจะต้องทำให้แจ่มแจ้งขึ้นภายในจิตสันดานของตน มรรคเป็น
ภาเวตพหุธรรมคือ ธรรม ที่บุคคลจะต้องลงมือประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดขึ้น

กตญา เกิดผุดขึ้นภายในใจของบุคคล ผู้กระทำอริยมรรคให้
สมบูรณ์ว่า ทุกข์เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ ตนได้กำหนดรู้แล้ว สมุทัยที่ควรละ
ตนได้ละแล้ว นิโรธที่ควรทำให้แจ้งได้ทำให้แจ้งแล้ว มรรคที่ควรเจริญได้
เจริญแล้ว ต่อจากนั้นจิตของผู้ปฏิบัติก็จะเข้าถึงสัมมาวิมุติ คือ หลุดพ้นจาก
เพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ด้วยประการทั้งปวง อันหมายถึงจบสิ้นภารกิจที่
เกี่ยวกับการละบาปบำเพ็ญบุญ ยุติการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ เป็นภูมิ
แห่งจิตที่เข้าถึงขั้นที่ท่านเรียกว่า โลกุตตรภูมิ คือ ภูมิจิตที่พ้นจากกระแส
ของโลกทั้งปวง

ในขั้นของการดำรงชีวิตประจำวันของสามัญชน อาจได้รับผลจากกิจ
ทั้ง ๔ ประการนี้ได้ด้วย

๑. พยายามเรียนรู้ เข้าใจ ยอมรับความจริงที่มีอยู่เป็นอยู่โดยธรรมชาติ
อันเกิดขึ้นมาจากเหตุปัจจัย เช่น เกิด แก่ เจ็บ ตาย การพลัดพราก ช่วย
ให้ปล่อยวาง ทำใจให้สงบได้

๒. พยายามมองเห็นโทษของกิเลสประเภทต่าง ๆ แล้วหัดบรรเทา
ลด ละ อยู่เสมอจะมีความร่าเริงน้อยลง โดยอาศัยความมุ่งมั่นผลคือ
การที่จิตใจได้รับความสุข ความสงบ เพราะไม่มีเครื่องเสียดแทงใจมากนัก
ประการสำคัญคือพยายามปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ ปัญญาให้เต็มความ
สามารถของตน เพราะกิจเหล่านี้คือสิ่งที่คนจะต้องเข้าใจว่า อะไร ? มาจาก
ไหน ? เพื่ออะไร ? และโดยวิธีอย่างไร ? อันเป็นขั้นตอนของอริยสัจ ๔ นั้น
เอง.

	ฌาน ๔
ปฐมฌาน	ฌานที่ ๑
ทุติยฌาน	ฌานที่ ๒
ตติยฌาน	ฌานที่ ๓
จตุตถฌาน	ฌานที่ ๔

คำว่า " ฌาน " แปลว่า การเพ่ง ตามปกติแล้วก็มีความหมายใน
๒ ระดับ

ระดับแรก เป็นส่วนเหตุ เรียกว่า **อรัम्मณูปนิชฌาน** คือ การเพ่งดู
อารมณ์ที่เป็นเครื่องตั้งสติกำหนดระลึก เช่น ดูลมหายใจเข้าออกระลึกถึงคุณ
พระพุทธเจ้า เป็นต้น จนจิตใจของบุคคลผู้นั้น ตั้งมั่นเป็นสมาธิไม่หวั่นไหว
ที่เรียกว่าอัปปนาสมาธิ ในขั้นนี้ก็จะเข้าถึงฌานอันเป็นส่วนผลที่เรียกว่า
รูปฌาน ซึ่งเป็นการแสดงถึงความประณีตของจิตที่เกิดขึ้นจากการเจริญสมถ
กรรมฐาน โดยลำดับนั่นเอง ท่านเรียกชื่อเต็ม โดยเรียงเป็น ๔ ระดับ คือพระ
สูตรนั้น เรียง ๔ ระดับ ในอภิธรรม เรียงออกไปเป็น ๕ ระดับ คือ

๑. **ปฐมฌาน** มีองค์ ๕ คือ

วิตก ความตรึกที่เป็นกุศล

วិหาร ได้แก่ความตรอง กุศลธรรมที่ตนตรึกนั้น มีความประณีต
สงบสูงขึ้นกว่าความตรึกตรองของสามัญชน เพราะว่าความตรึกตรองของท่าน
เหล่านั้นไม่ประกอบด้วยกิเลสและอกุศลธรรม

ปีติ ความเอิบอิมใจที่เกิดขึ้น แสดงออกมาในลักษณะต่าง ๆ

สุข คือความสบายกายสบายใจ อันเกิดขึ้นจากจิตที่มีความสงบมีลักษณะโปร่งเบาบังเกิดขึ้นทั้งกายและจิต

เอกัคคตา คือจิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิ ไม่ถูกโยกคลอนให้หวั่นไหว ด้วยการเหนียวแน่นของตนเอง และแรงกระทบมาจากภายนอก ในกรณีที่ตั้งกระทบนั้นไม่แรงเกินไป

๒. **ทุดิยฌาน** มีองค์ ๓ ซึ่งเป็นพัฒนาการทางจิตที่ก้าวไกลขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง ดังนั้นในทุดิยฌาน จึงไม่มีวิตก คือความตรึก ไม่มีวิจารณ์ คือความตรองแต่มีปีติ คือความเอิบอímใจ สุขคือความสบายกายสบายใจที่ประณีตยิ่งนัก ความสุขในชั้นทุดิยฌานนั้น ท่านเรียกว่าเป็นความสุขที่หวานใจยิ่งนัก เป็นความเอิบอímเป็นความซาบซึ่งตรงตรง ซึ่งจิตธรรมดาของบุคคลไม่สามารถสัมผัส ความสุขในชั้นนี้ได้และเอกัคคตา คือจิตตั้งมั่นเป็นอันเดียว มีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น กว่าในปฐมฌาน

๓. **ตติยฌาน** มีองค์ ๒ คือมีความสุขและเอกัคคตา เพราะปีติสงบระวับไปจากจิตของบุคคลนั้น ความสุขจึงมีความเกี่ยวข้องกับสงบ จิตใจของผู้ปฏิบัติก็จะเยือกเย็นและสงบมากยิ่งขึ้น

๔. **จตุตถฌาน** มีองค์ ๒ คือแม้ความสุขก็จะหายไป ใจจะปรากฏเป็นอุเบกขา ที่เรียกว่า เป็นอุเบกขาฌาน อันเป็นอาการของปัญญาปรากฏขึ้นภายในจิตพร้อมกับเอกัคคตา คือจิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิไม่หวั่นไหว

ฌานทั้ง ๔ ประการนี้ ท่านเรียกว่า **รูปฌาน** บางทีก็เรียกว่ารูปสมาบัติทั้งนี้เพราะว่ามีรูปธรรมเป็นอารมณ์ให้บังเกิดขึ้น เมื่อก้าวในชั้นของจิตแสดงว่าระดับจิตขึ้นสู่รูปาวจรภูมิ คือชั้นที่มีรูปเป็นอารมณ์ ท่านเหล่านี้เมื่อทำ

กาลกิริยาตายไป ถ้าฆานท่านยังไม่เสื่อม ก็จะบังเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก ตามกำลังของฆานที่ท่านเหล่านั้นได้บรรลุเป็นผลต่อเนื่อง จากการเจริญสมถกัมมัฏฐานนั้น มุ่งสงบนิรณทั้ง ๕ ประการ ซึ่งเป็นสนิมใจ เป็นเครื่องกั้นจิตคนไว้ไม่ให้บรรลุความดี เมื่อองค์ฆานแต่ละข้อ ทำหน้าที่ของตน คือ

เมื่อวิตกบังเกิดขึ้น ก็ทำหน้าที่สงบ**อินมิทฺธะ** คือความฟุ้งซ่าน รำคาญ ชัดสาย ง่วงงุน เหนื่อยหน่าย ท้อถอย หดหู่ ภายในจิตให้สงบไป

เมื่อวิจารณ์บังเกิดขึ้น ก็จะทำหน้าที่สงบ**วิจิกิจฺจ** คือความเคลือบแคลง สงสัยในคุณของพระรัตนตรัย เป็นต้น ของตนให้สงบไปจากจิต

ปีติ ความเอิบอิ่มใจ เมื่อบังเกิดขึ้น ก็จะทำหน้าที่สงบ**พยาบาท** ที่มีอยู่ภายในจิตของบุคคลให้สงบไป

สุข คือความสบายกาย สบายใจ เมื่อบังเกิดขึ้นแล้ว ก็จะทำหน้าที่สงบ**อุทฺธจฺจุกฺก** จะ คือความฟุ้งซ่านรำคาญ ชัดสายไปของจิตในอารมณ์ต่าง ๆ

เอกกคตา คือจิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิ ไม่หวั่นไหวไปกับอารมณ์ก็จะทำหน้าที่สงบ**กามฉันท** คือจิตที่ตรึกนึกถึงสิ่งที่ตนใคร่ ตนปรารถนา ตนพอใจ ให้สงบระงับไป

จิตที่หลุดพ้นจากนิรณทั้ง ๕ ประการ ด้วยกำลังแห่งฆานทั้ง ๔ ประการนี้ ท่านเรียกว่าเป็น**วิกขัมภนวิมุติ** คือจิตที่หลุดพ้นจากอำนาจกิเลสด้วยการกดทับไว้ตามองค์ของฆานนั้น ๆ トラบใดที่องค์ฆานทั้ง ๕ ประการ ยังไม่เสื่อมไปจากจิตตราบนั้นนิรณทั้ง ๕ ประการ จะเกิดขึ้นมาไม่ได้ แต่ ฆานเป็นของเสื่อมได้ดังนั้นเมื่อฆานเสื่อม นิรณจึงเกิดขึ้นได้ ข้อปฏิบัติในระดับนี้ จึงยังถือว่าเป็นโลกียธรรม คือธรรมระดับโลก แต่มีความประณีตขึ้นไปกว่าปกติสามัญเท่านั้นเอง

ทักษิณาวิสูทธิ ๔

สัมปทาคุณ ๔

ทักษิณบางอย่างบริสุทธฺิฝ่ายทายก	แต่ไม่บริสุทธฺิฝ่ายปฎิคาหก
ทักษิณบางอย่างบริสุทธฺิฝ่ายปฎิคาหก	แต่ไม่บริสุทธฺิฝ่ายทายก
ทักษิณบางอย่างไม่บริสุทธฺิทั้งฝ่ายทายก	และฝ่ายปฎิคาหก
ทักษิณบางอย่างบริสุทธฺิทั้งฝ่ายทายก	และฝ่ายปฎิคาหก

ทักษิณาวิสูทธิ หมายถึงความบริสุทธฺิแห่งทักษิณา คือสิ่งที่บุคคล
บริจาค ท่านจัดไว้ เป็น ๔ ประเภท

ทายก ปฎิคาหก และทักษิณา หมายถึงอะไร ?

คำว่า " ทายก " หมายถึงท่านที่บริจาควัตถุสิ่งของ และ สิ่งของที่
บริจาคนั้นได้ชื่อว่าทักษิณา ที่เรียกว่า " ทักษิณาทาน " ส่วนปฎิคาหก คือท่านผู้รับ
สิ่งที่ทายกมอบให้

อะไรเป็นเหตุให้ทักษิณามีผลแตกต่างกัน ?

สิ่งที่ทำให้ทักษิณามีผลมากน้อยกว่ากันนั้น ท่านวัดกันด้วย " ความมี
และความไม่มี ศีลและกัลยาณธรรมของบุคคลทั้งสองฝ่าย " คือ

ประเภทแรก	ทายกเป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม แต่ปฎิคาหกไม่มี ศีลไม่มีกัลยาณธรรมมีผลเพียงกึ่งเดียวเหมือน การหว่านพืชชนิดดี ลงบนพื้นที่ขาดปุ๋ย
ประเภทที่สอง	ปฎิคาหกคือผู้รับเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรมแต่ ทกยกเป็นผู้ไม่มีศีล ไม่มีกัลยาณธรรม มีผล

เพียงกิ่งเดียวเช่นกัน เหมือนพืชไม้ดี หว่านลง
ในนาที่

ประเภทที่สาม ทั้งสองฝ่ายไม่มีศีล ไม่มีกัลยาณธรรม หวังผล
ได้น้อย เหมือนการหว่านพืชชนิดเลวลงบน
เนื้อนาที่ขาดปุ๋ย

ประเภทที่สี่ ทั้งสองฝ่ายคือทายก และ ปฏิคาหก ต่างก็
สมบูรณ์ด้วยศีล สมบูรณ์ด้วยกัลยาณธรรมตาม
ควรแก่ฐานะของตน ทักขิณาเช่นนี้ มีผลมีอานิ-
สงส์มาก เหมือนการหว่านพืชชนิดดี ลงในพื้นที่
นาที่อุดมด้วยปุ๋ย ฉะนั้น

สัมปทาคุณ คืออะไร ?

คำว่า " สัมปทาคุณ " คือความสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ ที่ทำให้ท่าน
อันทายกบริจาคลงไปมีผลมีอานิสงส์มาก และสามารถเห็นผลแห่งทาน
ที่ท่านบริจาค้นั้นทันตาเห็น คือจะได้รับผลแห่งทานหลังจากบริจาคไม่
นาน ท่านจัดสัมปทาคุณไว้ ๔ ประการคือ

๑. วัตถุสัมปทา   ความถึงพร้อมด้วยวัตถุ
๒. ปัจจัยสัมปทา   ความถึงพร้อมด้วยปัจจัย
๓. เจตนาสัมปทา   ความถึงพร้อมด้วยเจตนา
๔. คุณาติเรกสัมปทา   ความถึงพร้อมด้วยคุณพิเศษของท่านผู้รับ

สัมปทาคุณทั้ง ๔ มีอธิบายอย่างไร ?

๑. วัตถุสัมปทา ท่านหมายเอาท่านผู้รับทาน จะต้องเป็นพระอนาคามี
และ พระอรหันต์ ผู้อาจเข้าสมบัติได้ เพราะท่านเป็นยอดแห่งทักษิณียบุคคล

๒. **ปัจจัยสัมปทา** หมายถึงสิ่งที่นำมาบริจาค จะต้องเป็นสิ่งที่ได้มาด้วยความชอบธรรม ไม่นื้อ โกง ลัก โครมาทำทาน

๓. **เจตนาสัมปทา** คือเจตนาในการบริจาคนั้น จะต้องสมบูรณ์ในสามกาล คือ

๓.๑ **ปุพพเจตนา** เจตนาที่จะบริจาคเกิดขึ้นในครั้งแรก มีความบริสุทธิ์ เกิดจากศรัทธา และเห็นคุณค่าในการบริจาคอย่างแท้จริง

๓.๒ **มูจฺจนเจตนา** ในขณะที่กำลังบริจาคทานอยู่ ยังคงรักษาความรู้สึกนั้นไว้ได้ ไม่เกิดความเสียดาย หรือมีจิตใจเศร้าหมอง

๓.๓ **อปฺราปรเจตนา** หลังจากบริจาคทานเสร็จไปแล้ว ไม่เกิดความเสียดาย ทั้งเมื่อระลึกถึงการบริจาคของตน กลับมีความชื่นชมโสมนัส มีจิตใจบริสุทธิ์ผ่องใส

๔. **คุณาติเรกสัมปทา** คือปฏิคาหกผู้รับทานนั้นเป็นพระอรียบุคคล ระวังพระอนาคามีหรือพระอรหันต์ ผู้ออกจากนิโรธสมาบัติมาใหม่ ๆ ทายกผู้นั้นบริจาคทานแก่ท่านเป็นคนแรก

การบริจาคทานที่สมบูรณ์ด้วยสัมปทาคุณ ๔ ประการนี้ ท่านบอกว่า ผู้บริจาคจะได้รับผลในเวลาเร็วที่สุดคือในวันนั้นเอง แต่ตามหลักฐานในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาปรากฏว่า แม้ในสมัยพุทธกาล ท่านที่ได้รับผลทางในวันนั้น เพราะความสมบูรณ์ของสัมปทาคุณ ทั้ง ๔ มีเพียง ๖ คนเท่านั้นเอง

ธรรมสมาทาน ๔

ธรรมสมาทานบางอย่างให้ทุกข์ในปัจจุบัน และมีทุกข์เป็นวิบากต่อไป

ธรรมสมาทานบางอย่างให้ทุกข์ในปัจจุบัน แต่มีสุขเป็นวิบากต่อไป

ธรรมสมาทานบางอย่างให้สุขในปัจจุบัน แต่มีทุกข์เป็นวิบากต่อไป

ธรรมสมาทานบางอย่างให้สุขในปัจจุบัน และมีสุขเป็นวิบากต่อไป

คำว่า " ธรรมสมาทาน " ได้แก่ความประพฤติกการกระทำกรรม ที่เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง ข้อนี้พึงดูตัวอย่างความประพฤติในส่วนที่เป็นอกุศลกรรมบถ มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศเท็จ พุศคำหยาบ พุศต่อเสียด พุศเพื่อเจ้อเหลวไหล หรือโลก อยากระได้ของของคนอื่น พยาบาท ปองร้ายบุคคลอื่น เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม และกุศลกรรมบถ คือการงดเว้นจากการประพฤติ กระทำในลักษณะนั้น ได้แก่ งดเว้นจากการกระทำสัตว์มีชีวิตให้ตาย ให้ได้รับบาดเจ็บ หรือได้รับความทุกข์ทรมาน เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ด้วยอาการแห่งขโมย เว้นจากการประพฤติผิดในทางประเวณี และในทางเพศ เว้นจากการพูดคำเท็จ หันมาพูดคำสัตย์คำจริง เว้นจากการพูดคำต่อเสียด หันมาพูดคำเสริมสร้างสามัคคี สมานสามัคคี และประสานสามัคคี เว้นจากการพูดคำหยาบ หันมาพูดคำพูดที่ไพเราะอ่อนหวาน สบายหู สบายใจของผู้ฟัง เว้นจากการพูดเพื่อเจ้อเหลวไหลไร้สาระมาพูดคำที่ประโยชน์ ทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้ฟัง ทั้งสามารถพยายามควบคุม

ใจของตนไว้ได้ไม่ให้โลกอยากได้ของของบุคคลอื่น ไม่พยายามปองร้าย
บุคคลอื่น ควบคุมความคิด จิตใจให้เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

ตามปกติแล้ว วิถีชีวิตของบุคคลนั้น ก็จะเดินไปบนเส้นทาง ๒ สาย
นี่คือสายอกุศลกรรมบถ หรือสายกุศลกรรมบถ โอกาสที่จะประพฤติกกระทำ
เป็นกลาง ๆ คือไม่บาปไม่บุญ ออกจะน้อย

๑. บุคคลประพฤติกุศลกรรมบถ ด้วยความจำเป็น ความจำใจ
ความคับแค้นใจ เช่น ถูกบุคคลอื่นชักชวนบังคับให้ไปร่วมทุจริตกับตน
หรือช่วยดูต้นทางให้ หรือว่าเข้าไปเป็นเครื่องมือในการประกอบทุจริตต่าง ๆ
เขาทำด้วยความจงใจ แต่นั่นคือความผิด ดังนั้นวิบากคือผลที่เกิดขึ้นจากการ
กระทำ เขาก็จะต้องได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อน โดยการไม่สบายใจบ้าง
ด้วยการถูกจับกุมคุมขังลงโทษบ้าง ตามสมควรแก่ความผิด ในกรณีนี้ ชื่อว่า
ธรรมสมาทาน คือการกระทำนั้น ให้ทุกข์ทั้งในปัจจุบันและมีทุกข์เป็นวิบาก
คือผลที่ตนจะได้รับในโอกาสต่อไป

๒. บางคนกระทำการงานด้วยความเหนื่อยยากลำบาก หลังสู้ฟ้า
หน้าสู้ดิน ประสบความทุกข์ทรมานเหน็ดเหนื่อยด้วยประการต่าง ๆ หรือว่า
เสี่ยงภัยเสี่ยงอันตราย เพื่อช่วยเหลือบุคคลอื่นให้พ้นจากภัยอันตรายเหล่านั้น
แต่เขาได้ก็ตามแต่สิ่งที่เขากระทำนั้นเป็นความดี ดังนั้นผลที่เกิดขึ้นจากการ
กระทำจึงเป็นความสุขนี่คือ การกระทำที่ให้ทุกข์ในปัจจุบัน แล้วก็มีสุขเป็น
วิบากในกาลต่อไป

๓. คนบางคนหากินในทางทุจริต น้อ โกง ต้มตุ๋นบุคคล ไม่ต้องลงทุนลงแรงอะไรมากมายนัก ตลอดถึงหากินด้วยการเล่นการพนัน คือการปลอมปนสินค้าเป็นต้น จะเป็นการหากินในลักษณะที่สบาย สำหรับคนประเภทนั้น แต่เนื่องจากการกระทำทั้งหมดของตนเป็นบาป เป็นอกุศล ผลที่จะเกิดแก่เขาในอนาคตต่อไป คือความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือมีการจับได้ไล่ทัน หรือแม้จะจับไม่ได้ไล่ไม่ทัน จิตใจของเขาก็จะไม่มีความสุข นี่คือ **ธรรมสมาทานบางอย่างให้สุขในปัจจุบันแต่ก็มีทุกข์เป็นวิบากต่อไป**

๔. คนบางคนมีอหยาศัยไมตรี มีเมตตา มีกรุณาต่อบุคคลอื่น เสียสละช่วยเหลือเกื้อกูลแก่บุคคลอื่นด้วยจิตใจที่มีความชื่นชมสุขใจที่ได้กระทำ เช่นนั้น ตลอดถึงคนที่บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ด้วยวิญญูณของผู้เสียสละต่าง ๆ ก็มีลักษณะอย่างนั้น เป็นความสุขใจ สบายใจของเขา ตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า ความดี คนดีทำได้ง่ายนั่นเอง เพราะฉะนั้น เมื่อคนดีมาทำความดีเช่นนี้ เป็นการทำความดีด้วยความสบายใจ เพราะสิ่งที่เขากระทำเป็นความดี โอกาสต่อไปเขาก็จะได้รับความสุขเป็นผล ทั้งในปัจจุบันและภพภาคหน้า อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

บุญเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายที่บำเพ็ญบุญ ทั้งในโลกนี้และในโลกอื่น

นี่คือลักษณะของการกระทำดีที่ให้สุขในปัจจุบัน และมีสุขเป็นวิบากต่อไป พึงสังเกตว่า เส้นทางชีวิตของบุคคลเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ และจะได้สุขหรือได้ทุกข์ก็เพราะการกระทำนั้น วิถีชีวิตของคนจึงเอนไปบนเส้นทางทั้ง ๔ สายนี้ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง

ปริยัติ ๔

ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

ภิกษุ หมายถึงท่านที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ด้วยหลักการให้ การอุปสมบทอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ

เอหิภิกขุอุปสัมปทา ที่พระพุทธเจ้าประทานเอง

- ติสระณคณุปสัมปทา ที่ทรงมอบหมายให้พระสาวกให้การ อุปสมบท

- ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา เป็นภาระหน้าที่ของสงฆ์ที่ให้การ อุปสมบทแก่ผู้มีศรัทธา สมครใจเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา

ท่านเหล่านี้ได้ชื่อว่าเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะคำว่า ภิกษุนั้น เป็นคำที่มีอยู่ก่อน ใช้เรียกพวกนักบวชกลุ่มหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้ในคราวนั้น ก็รับสั่งเรียกท่านปัญจวัคคีย์เป็นกลุ่มแรกว่า ภิกษุ แล้วเราก็นำมาใช้ในความหมายว่าเป็นผู้เห็นภัยในสังสารวัฏบ้าง ในความหมาย ว่า ผู้เที่ยวไปเพื่อก่อนข้าวบ้าง แต่ในปัจจุบันคำว่าภิกษุหมายเฉพาะเจาะจงเอา ท่านที่ได้บวชมาถูกต้องตามขั้นตอนแห่งญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทาไม่ มีความบกพร่องในกรรมเหล่านั้น ช่วงใดช่วงหนึ่ง ท่านเหล่านั้นจึงได้ชื่อว่า เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาที่แท้จริง

ภิกษุณี มีความหมายอย่างเดียวกับภิกษุ แต่เป็นนักบวชผู้หญิงเท่านั้นเอง การเป็นภิกษุณีเกิดขึ้นด้วยการอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ตามกรรมวิธี ที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดเอาไว้ แต่เนื่องจากการสืบเชื้อสายของภิกษุณีมีข้อ ปดลี่ย่อยเป็นอันมาก ภิกษุณีในสายเถรวาทจึงหายไปเป็นเวลานานแล้ว

อุบาสก แปลว่า ผู้เข้านั่งใกล้พระรัตนตรัย บางครั้งเรียกว่า พุทธมามกะ ซึ่งแปลว่า ผู้ยึดถือว่าพระพุทธรเจ้าเป็นของตน พระธรรมเป็นของตน พระสงฆ์เป็นของตน อุบาสกคือชาวบ้านที่มาปฏิบัติญาณแสดงตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา คำนี้สมัยพุทธกาล พระพุทธรเจ้าและพระสงฆ์ใช้เรียกผู้ชายโดยทั่วไป ในกรณีที่ไม่ประสงค์จะเรียกชื่อท่านเหล่านั้น แต่เมื่อใช้ในความหมายของพระพุทธศาสนา ก็ใช้ในความหมายว่า ผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัยหมายถึงได้แสดงตน ปฏิญาณตน ยอมรับนับถือพระรัตนตรัยว่า เป็นสรณะ ที่พึ่งที่ระลึกของตน

อุบาสิกา มีความหมายเช่นเดียวกับอุบาสก ผิดแต่เป็นผู้หญิงเท่านั้น เมื่ออุบาสกอุบาสิกาได้ยอมรับนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกแล้ว ก็มีระบบการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจ จนก้าวไปสู่ความเป็นอุบาสกอุบาสิการัตนะ ที่ทรงกำหนดรู้คุณธรรม ๕ ประการ ด้วยกันคือ

๑. มีศรัทธาเชื่อมั่นในคุณของพระพุทธรเจ้า ไม่หวั่นไหว
๒. มีศีลตามสมควรแก่ฐานะของตน
๓. เป็นผู้เชื่อมั่นในกฎของกรรม ไม่เชื่อมงคล ตีนข้าวต่าง ๆ
๔. แสวงหาเขตบุญ เมื่อต้องการทำบุญจะแสวงหาเขตบุญในพระพุทธศาสนาเท่านั้น
๕. ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพระพุทธศาสนา

อุบาสก อุบาสิกา สามารถที่จะพัฒนาตนเองเข้าเป็นพระอริยบุคคลในชั้นต่าง ๆ ได้จนถึงพระอนาคามี แต่ถ้าท่านเหล่านั้นบรรลอรหัตต์เป็นพระอรหันต์ จะต้องบวชในวันนั้น หรือนิพพานในวันนั้น ทั้งนี้ท่านให้เหตุผลว่า

เพศของฆราวาสนั้นเป็นเพศต่ำ ไม่สามารถรองรับอรหัตคุณ ซึ่งเป็นของหนักของสูงได้เหมือนกับอาคารสถานที่ อาคารที่ไม่มั่นคง ไม่สามารถรับของหนักได้ฉะนั้น บริษัท ๔ เหล่านี้ ตามปกติเราจะเรียกว่า พุทธบริษัท หมายความว่า กลุ่มคน คณะบุคคลที่เป็นชาวพุทธ หรือนับถือพระพุทธศาสนา

ภารกิจหลักของพุทธบริษัททั้ง ๔ ที่ถือได้ว่าเป็นภารกิจร่วมกัน คือ

๑. ศึกษาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในศาสนธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือ **ปริยัติสัทธรรม**

๒. ลงมือประพฤติปฏิบัติธรรมวินัย ตามสมควรแก่ฐานะของตน ดังที่ทรงแสดงว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรม นั่นคือ **ปฏิบัติสัทธรรม**

๓. พยายามให้ได้สัมผัสผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรม ในขั้นใดขั้นหนึ่ง นั่นคือ **ปฏิเวธสัทธรรม**

๔. อาศัยความเมตตา กรุณา นำธรรมที่ผ่านการศึกษา ปฏิบัติ ไปเผยแพร่อีก แจ่ม แสดงแก่คนอื่น อันเป็นการเริ่มวงจรพระสัทธรรมอีกครั้งหนึ่ง

๕. ยามที่มีภัยอันตรายเกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน หรือศาสนพิธี ต้องพยายามช่วยกันปกป้องรักษา ขจัดอันตรายเหล่านั้น ให้อยู่ดีคงโดยธรรม.

บริษัท ๔

กษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี สมณะ

บริษัท ๔ กลุ่มนี้ เป็นการจำแนกแบ่งแยกบุคคลไปตามลักษณะอาชีพ ในฐานะที่บุคคลเหล่านั้นได้จากสังคม

กษัตริย์ เป็นคณะบุคคลที่ได้รับยกย่องไว้ในฐานะของผู้ปกครองป้องกันบ้านเมือง ซึ่งจะต้องศึกษาเล่าเรียน ปฏิบัติภารกิจใน ๒ ด้านนี้

พราหมณ์ พวกซึ่งอยู่ในวรรณะพราหมณ์ ที่มีจาริตประเพณีแบบแผนวิถีชีวิตอีกลักษณะหนึ่ง ในพวกพราหมณ์เองก็แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย เรียกว่า พราหมณ์คฤหบดีคือพราหมณ์ที่ประกอบอาชีพเป็นชาวบ้านทั่ว ๆ ไป และ สมณพราหมณ์ คือพราหมณ์ซึ่งเป็นนักบวชแต่เนื่องจากในที่นี้ท่านจัดสมณะไว้ในกลุ่มหนึ่งแล้ว คำว่าพราหมณ์จึงหมายถึงพราหมณ์คฤหบดีหรือคนที่มีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียน ไตรเภทและเวทศาสตร์ ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามธรรมเนียมของพราหมณ์

คฤหบดี คฤหบดีนั้น ในพุทธกาลก็คือพวกวรรณะแพศย์ ที่มีฐานะอาชีพในการประกอบกิจการงานด้านเกษตรกรรม พาณิชยกรรม กสิกรรม ต่าง ๆ เพื่อสร้างสถานะอาชีพของตน และเสียภาษีให้แก่บ้านเมือง การจัดกลุ่มในลักษณะนี้จะพบว่า คนที่อยู่ในวรรณะใดก็ตามเมื่อประกอบอาชีพในประเภททำมาค้าขาย ก็ได้ชื่อว่าอยู่ในกลุ่มคฤหบดีบริษัท

สมณะ เป็นบริษัทอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้รับการยอมรับนับถือจากสังคม เป็นอย่างสูงในยุคในสมัยนั้น ๆ ในสังคมนั้น ๆ ในสมัยพุทธกาลเองก็มีสมณะ อยู่เป็นอันมาก สมณะจึงเป็นชื่อรวมนักบวชนานาประเภทในลัทธิ ในศาสนา ต่าง ๆ สมณะจึงแปลว่า ผู้สงบ เป็นกลุ่มเป็นคณะบุคคลของผู้สงบ หรือ อย่างน้อยที่สุด ต้องพยายามปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดความสงบ สงบอะไร สงบ กาย สงบวาจา สงบใจ เป็นผู้ปฏิบัติตนในลักษณะที่ไม่เป็นข้าศึกศัตรูต่อบุคคลอื่น

กลุ่มบุคคลเหล่านี้ แม้จะเริ่มต้นจำแนกกันตามลักษณะงาน ฐานะ อาชีพ แต่เมื่อมีการเกาะกลุ่มกันแล้ว ย่อมมีการรักพวกรักพ้องของตน มีการ ประสานประโยชน์ แสวงหาประโยชน์ เพื่อกลุ่มของตน แต่เพราะผลประโยชน์นี้เอง กลับทำอันตราย สร้างความแตกแยกขึ้นได้แม้ในกลุ่มของตน แต่ละบริษัทจึงมีการแบ่งกันเป็นชั้น ๆ ย่อยออกไปอีก จนกลายเป็นชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง ความเป็นเราเป็นเขา เป็นพวกเราพวกเขา ที่มีอยู่ทุกยุค ทุกสมัย ถ้าคนมีปัญญาใช้ ก็สร้างความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์กัน การไม่ทะเลาะวิวาทกัน ความสามัคคี และเอกภาพก็จะเกิดขึ้น แต่ถ้าคนขาด ปัญญาเป็นหลักในการดำรงตนอาจจะนำไปใช้ในทางสร้างความแตกแยก กับ กลุ่มอื่น ๆ บริษัทอื่น ๆ ได้เช่นกัน.

บุคคล ๔

อุคตัตถุญญ	ผู้ารู้ธรรมพอท่านยกหัวข้อนั้นแสดง
วิปจิตถุญญ	ผู้ารู้ธรรมต่อเมื่อท่านอธิบายความแห่งหัว ข้อนั้น
เนยยะ	ผู้พอจะแนะนำได้
ปทปรมะ	ผู้มีบทบาทเป็นอย่างยิ่ง

บุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ บางครั้งเราพูดกันว่า ดอกบัว ๔ เหล่า ซึ่ง
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาสัตว์โลกก่อนการประกาศปฐมเทศนา
ในชั้นแรกทรงพิจารณาเห็นว่า ธรรมะที่พระองค์ได้ตรัสรู้นั้น มีความลึก
ซึ่ง รู้ได้ยาก ตรองตามได้ยาก มีความสงบ มีความประณีต บุคคลไม่
สามารถที่จะใช้หลักตรรกศาสตร์ไปวินิจฉัยได้ เป็นวิสัยของชนที่เป็นบัณฑิตเท่า
นั้นจะรู้ตามได้ แต่ในที่สุด ก็ทรงจำแนกคนออกไปเป็น ๔ ประเภท ท่านก็
เปรียบเหมือนดอกบัว ๔ เหล่า คือ

อุคตัตถุญญ เป็นผู้ที่มีพื้นฐานทางบารมี อธิษาศัยพื้นฐานทางสมาธิสูง
มีไหวพริบ ปฏิภาณดี สามารถฟังธรรมที่เขาแสดงเพียงเล็กน้อยก็เข้าใจและ
บรรลุมรรคผลได้ เช่น พระอัสสชิ ได้แสดงธรรมะเพียง สองสามบรรทัด
แก่พระสารีบุตรว่า

" ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ มีเหตุเป็นแดนเกิด
พระตถาคตเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งธรรมนั้น และความดับแห่ง
ธรรมนั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้ "

จากการแสดงธรรมเพียงเท่านี้ พระสารีบุตรก็บรรลุมรรคผลเป็นพระอริย-
บุคคลระดับแรกคือพระโสดาบันแล้ว ท่านจึงเปรียบเหมือนกับดอกบัวที่
โผล่ขึ้นพ้นน้ำ พอดีแสงอาทิตย์ก็จะบานในขณะนั้น

วิปจิตัญญู เป็นผู้มีความสามารถมี พื้นเพอศฺยาศัย พื้นฐานทางสมาธิ
และไหวพริบปฏิภาณเป็นต้น หย่อนลงมา จำเป็นจะต้องอาศัยการแสดงธรรมะ
ไปโดยลำดับ เพื่อฟ่องอศฺยาศัยของบุคคลนั้นให้พร้อมที่จะศึกษาเรียนรู้
และบรรลุธรรมเบื้องสูงขึ้นไป เช่น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมจักกัปป
ธรรมเพียงคนเดียว คือ **โกณฑัญญะ** ต่อจากนั้นก็ทรงนำเอาแต่ละท่านมา
ชี้แจงธรรมะขัดเกลาไปโดยลำดับ เป็นการปรับพื้นเพอศฺยาศัย พื้นฐานทาง
สติปัญญา ให้อยู่ในระดับสม่ำเสมอ จากนั้นก็ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร
ในที่สุดแห่งอนัตตลักขณสูตร ท่านทั้ง ๕ ก็ได้บรรลุอรหัตเป็นพระอรหันต์
ดังนั้นคนประเภทนี้จึงเปรียบเสมือนดอกบัวที่โผล่ขึ้นมาพอเสมอน้ำ รอคอยที่
จะบานในวันต่อไป หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า **วิปจิตัญญู** คือ อาจจะรู้
ธรรม เมื่ออธิบายชี้แจงแสดงหัวข้อธรรมเหล่านั้น

เนยยะ คือผู้พอที่จะฝึกสอนอบรมต่อไป อย่างคนผู้มีพื้นฐานวาสนา
บารมี มีความโน้มเอียง มีศรัทธา มีศีล มีจาคะ มีปัญญา พอประมาณ ใช้กาล
เวลาฝึกปรืออบรมบ่มนิสัยต่อไปโดยลำดับ ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป
สามารถทำจิตใจของเขาให้สงบ ประณีตขึ้น ๆ และในที่สุดก็จะบรรลุธรรม
ในชาตินี้หรือในชาติต่อไปได้ ตามปกติแล้วบุคคลประเภทนี้ออกจะมีมากเป็น
พิเศษ ซึ่งต้องใช้เวลาฝึกปรืออบรมบ่มนิสัยกันนานพอสมควร ท่านจึงเรียกว่า

เนยยะ คือพอจะแนะนำกันได้ ท่านเปรียบเสมือนดอกบัวที่โผล่มาปริ่ม ๆ น้ำ รอคอยที่จะบานในวันต่อ ๆ ไป

ปทปรมะ ผู้มีบทเป็นอย่างยิ่ง ได้แก่บุคคลที่เขาพร้อมที่จะฟัง หรือ ไมยินดีที่จะฟัง ฟัง ๆ ก็รู้สึกแต่ว่าฟังไป อาจจะรู้ อาจจะเข้าใจ แต่ไม่มีความเปลี่ยนแปลงในทางพฤติกรรมตอนเริ่มศึกษาปฏิบัติธรรม ความโลภ ความโกรธ ความหลง หนาแน่นอย่างไร ปฏิบัติธรรมมาจนแก่จนเฒ่าแล้ว ก็คงเป็นอย่างนั้น หรืออาจจะแรงกว่า ข้อนี้ให้ลองสังเกตว่า ในเชิงของการประพฤติปฏิบัติแล้ว บุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ มีลักษณะเหมือนบล็อกสำเร็จรูปที่จะพัฒนาคนให้บรรลุประโยชน์ทั้ง ๓ แต่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งในคราวแรก นั้น มุ่งปรมาตตประโยชน์ คือประโยชน์สูงสุด แต่ในประโยชน์ที่เป็น ทิฏฐธรรมมิกัตถะ คือประโยชน์ในปัจจุบัน และสัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ในภายภาคหน้า กลุ่มบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ก็มียู่ แล้วสัมผัสประโยชน์ในปัจจุบันได้แตกต่างกันเช่น สำหรับการศึกษาล่าเรียน บางคนก็หัวไว เรียนอะไรได้เร็ว ก็เหมือนบุคคลประเภทแรก คนบางคนก็ต้องอ่านซ้ำ ๆ ซาก ๆ กันหน่อย แต่ในที่สุดก็จะผ่านการศึกษาการล่าเรียนไปได้ อีกประเภทหนึ่งอาจจะต้องจำจี้จำไข ลงโทษ เข้มยัดกัน อาจจะต้องซ้ำชั้นบ้าง แต่ในที่สุดก็อาจจะสอบผ่านได้ คนบางประเภทนั้น จะขึ้นไปได้ในระดับหนึ่ง แล้วต่อขั้นสูงไม่ได้อีกแล้ว เราจะเห็นนักเรียน นักศึกษา คนประสบความสำเร็จก้าวหน้าในชีวิตในการทำมาค้าขายก็ดี ในการศึกษาล่าเรียนก็ดี ใน การปฏิบัติราชการ เป็นทหาร ตำรวจ เป็นต้นก็ดีนั้น ดูแล้วก็มีแต่บุคคล ๔ ประเภทในแนวนี้เสมอไป

ปฏิบัติภา ๔

ทุกขาปฏิบัติภา ทันทธาภิณญา	ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า
ทุกขาปฏิบัติภา จิปปาภิณญา	ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว
สุขาปฏิบัติภา ทันทธาภิณญา	ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้า
สุขาปฏิบัติภา จิปปาภิณญา	ปฏิบัติสะดวกด้วย ทั้งรู้ได้เร็วด้วย

ปฏิบัติภา หมายถึงอาการประพฤติปฏิบัติของพุทธบริษัททั้งหลาย

แต่นั่นไปที่พุทธบริษัทฝ่ายบรรพชิต ที่เรียกว่า สหธรรมิก ๕ คือ ภิกษุ ภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร สามเณรี การบรรลุมรรคผลของพุทธบริษัทเหล่านั้น มีความยาก มีความง่าย แตกต่างกันอยู่ ซึ่งสามารถจำแนกได้ออกไปเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. **ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า** เช่น ภิกษุณีรูปหนึ่งท่านเจริญกรรมฐานอยู่ถึง ๒๕ ปี ตั้งแต่วัยสาว ๆ จนแก่หง่อม แม้ใจจะสงบสักขณะหนึ่งยังไม่มีแต่อาศัยความเชื่อมั่นว่า ธรรมะเหล่านี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงแสดงไว้ มีคนปฏิบัติได้สำเร็จผลมาเป็นอันมาก ท่านก็เพียรพยายามด้วยความทุกข์ทรมาน ตะเกียกตะกายปีนป่ายขึ้นไปหาสถานที่ที่สงบ และที่สุดก็บรรลุอรหัตต์เป็นพระอรหันต์ได้ หรือ พระจักขุบาล บำเพ็ญเพียรไม่อนตลอดสามเดือน บรรลุมรรคผลไปพร้อมกับตาบอด แต่ก็ยังเป็นพระอรหันต์ประเภท สุขขวิปัสสก คือกิเลสหมดไป แต่คุณสมบัติพิเศษอะไรไม่มี นี่ก็ของท่านที่ปฏิบัติคนลำบาก รู้ได้ช้า

๒. **ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว** ข้อนี้ตัวอย่างเช่น ภิกษุบางองค์อาจจะปฏิบัติกรรมฐานด้วยความลำบาก ทุกข์ทรมาน อย่างเช่น พระโสโกพิวิสะ เดิมจกรมจนเท้าแตกเลือดไหลเปื้อนสถานที่จกรม พอพระพุทธเจ้าเสด็จมาแนะนำการปฏิบัติเหมือนกับพิณ ๓ สาย คือ หย่อนเกินไป ดึงไม่ตึง ดึงเกินไป ดึงตึงเข้าขาด พอดี ๆ จึงคิดได้เสียใจเพราะ ท่านก็ปฏิบัติไปตามสายกลาง ไม่นานก็บรรลุอรหัตต์เป็นพระอรหันต์ หรือภิกษุบางรูป ประสบทุกข์เวทนา ด้วยโรคภัยไข้เจ็บเสียดแทงจนถึงแก่มรณภาพ ได้รับฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าบ้าง พระอัครสาวกบ้าง บรรลุอรหัตต์บนเตียงพร้อมทั้งดับชีวิตด้วยเลย สำนวนบาลีท่านใช้คำว่า **ชีวิตสมลีสี** คือชีวิตดับพร้อมกับกิเลสดับ กิเลสดับพร้อมกับชีวิตดับ

๓. **ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้า** เช่น บุคคลบางคนนั้น ปฏิบัติแบบสบาย ๆ เรียนกรรมฐานอย่างไม่ถูกกับจริตของตน ก็เปลี่ยนแปลงกันไปเรื่อย ๆ ต้องผ่านเวลานานก็ไม่บรรลุธรรม พอโอกาสหนึ่ง ท่านได้กรรมฐานที่ถูกกับจริตเข้า ท่านก็บรรลุมรรคผลได้ แต่ก็ต้องใช้เวลาานาน

๔. **ปฏิบัติสะดวก ทั้งรู้ได้เร็ว** พวกนี้มีเป็นอันมาก เช่น พระพาหิยทารุจิริยะฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าในขณะที่เสด็จบิณฑบาต แล้วก็ประทับยืน แสดงธรรมแก่ท่านเพียงเล็กน้อยบนถนนนั่นเอง ท่านก็บรรลุอรหัตต์เป็นพระอรหันต์ในขณะนั้น หรือพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดสันติมหาอำมาตย์ ซึ่งกำลังเศร้าโศกเพราะนางรำของท่านคนหนึ่งได้ตายลง และในขณะนั้นท่านก็อยู่บนหลังช้าง พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดในขณะที่ท่านอยู่บนหลังช้างนั่นเอง ก็บรรลุอรหัตต์เป็นพระอรหันต์ แล้วนิพพานบนหลังช้าง

นั่นเอง หรือพระเขมาเถรีไปเฝ้าพระพุทธเจ้าในขณะที่ยังเป็นพระมเหสีของ
พระเจ้าพิมพิสาร พอฟังธรรมไม่มากนัก ก็บรรลุอรหัตต์เป็นพระอรหันต์ทั้ง ๆ
ที่ยังเป็นพระราชินีอยู่นั่นเอง นี่เป็นคนประเภทที่เรียกว่าปฏิบัติสะดวก
ทั้งรู้ได้เร็ว เพราะพื้นฐานทางบารมีอินทรีย์ อธิมุตติ อชยาศัย และคุณธรรม
ภายใน มีสมาธิ ฌาน เป็นต้นแก่กล้า ที่ท่านอุปมาเหมือนฝักที่กัลดหนอง
รอการบ่งด้วยหนาม พอหนามไปตะหน้อยเดียว หนองก็ออกมาแล้ว

จากตัวอย่างบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ เป็นการชี้ให้เห็นถึงสิ่งอยู่เบื้องหลัง
ของคน ซึ่งมีการแสดงชี้แจงไว้แตกต่างกัน ตามพื้นฐานสติปัญญาของคน
เหล่านั้น เช่น ฟาดินกำหนดไว้ให้เป็นอย่างนั้น พรหมลิจิต โขกชะตา ดวง
พระเจ้ายกกำหนดไว้ให้เป็นอย่างนั้น เป็นต้น แต่ท่านพระพุทธเจ้าเรียกสิ่ง
นั้นว่า " กรรม " อันเกิดขึ้นจากการกระทำของคนเหล่านั้นเอง ฝ่ายดีท่าน
เรียกว่า บารมี ฝ่ายไม่ดีท่านเรียกว่า อาสวะ ที่คนแต่ละคนมีอยู่ไม่เท่ากัน
ทำให้คนในโลกนี้ไม่เหมือนกัน เพราะความแตกต่างกันของกรรม อันเป็นตัว
จำแนกแบ่งแยกคน ซึ่งมีทั้งกรรมที่เป็นอดีต และ ปัจจุบันของคนเหล่า
นั้น.

ปฏิสัมภทา ๔

อรรถปฏิสัมภทา	ปัญญาแตกฉานในอรรถ
สัมมปฏิสัมภทา	ปัญญาแตกฉานในธรรม
นिरุตติปฏิสัมภทา	ปัญญาแตกฉานในนिरุตติ
ปฏิภาณปฏิสัมภทา	ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ

ปฏิสัมภทา ๔ นั้น ความหมายสูงสุดแล้ว เป็นคุณสมบัติของพระอรหันต์ประเภทปฏิสัมภทัปปีตโตคือบรรลุปฏิสัมภทา ๔ แต่ถ้าโดยเนื้อหาแล้ว มีอยู่แก่คนในระดับที่ลดหลั่นลงมา

คำว่า อรรถปฏิสัมภทา หมายถึงความรอบรู้ ความแตกฉานในเนื้อหาของธรรมะย่อ ๆ โดยวิจิตรพิสดาร เช่น ความเข้าใจคำว่า ผู้มีราตรีเดียว เจริญของพระมหากัจจายนเถระ ท่านอธิบายจากข้อความนี้ไปเป็นพระสูตร หรือพระสารีบุตรได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิว่า

" ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ แต่ตถาคตเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งธรรมนั้น และความดับแห่งธรรมนั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้ "

ท่านเข้าใจแตกฉานทะลุเป็นร้อยนัยพันนัย การที่บุคคลเข้าใจอรรถะคือเนื้อหาแห่งธรรมะข้อใดข้อหนึ่ง และสามารถชี้แจงอธิบายขยายข้อนั้นออกไปโดยนัยพิสดาร บุคคลผู้เข้าใจเนื้อหาแห่งภายิต สามารถอธิบายชี้แจงให้เห็นโดยนัยหลากหลายว่า มารดาเป็นมิตรในเรือนอย่างไร อีกนัยหนึ่ง คำว่าอรรถะ

นั่นหมายถึงผล คือ เมื่อบุคคลประกอบเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็คาดหมายผลได้ว่า ในอนาคตจะเกิดผลอย่างนั้น ๆ ขึ้นมา ในขั้นสูงสุด เช่น พระสังคีติ กายารักษ์ในพุทธสังคายนา คาดหมายว่าอีก ๒๐๐ ปีข้างหน้า นั้น จะมีเดียรฉัตร ปลอดภัยในพระพุทธศาสนา จำเป็นจะต้องสร้างคนขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาใน พระศาสนา แต่มนุษยโลกในสมัยนั้น ถ้าปล่อยตามปกติก็ไม่มีคนที่มีความสามารถเช่นนั้น พระอรหันต์ทั้งหลายจึงไปอัญเชิญติสสเทพบุตร ให้จุติลงมาเกิดใสรกรักษ์ของนางโมคคัลลีพราหมณีเพื่อเตรียมตัวแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนาร่วมกับพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นต้น แต่ในขณะ เดียวกัน การทำงานอะไรต่าง ๆ ของคนทั่วไป ที่เราใช้คำว่าประเมิณผล สรุปลผล คือเมื่อบุคคลศึกษาหาข้อมูลได้ ประเมิณผลได้ และสรุปลผลได้ การสรุปลผลนั้นเป็นการสรุปลผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต แต่อาศัยการศึกษาจาก ข้อมูลอันเป็นเหตุในปัจจุบัน บุคคลเหล่านั้นก็สรุปลผลลงไปได้ แต่จะเป็นได้ มากน้อยแค่ไหนเพียงไรนั้น เป็นเรื่องของอนาคตอาจจะถูกต้องเต็มที่ก็ได้ หรืออาจจะไม่เป็นไปตามที่ประเมิณผลเอาไว้ก็ได้ เพราะเหตุการณ์ข้างหน้า นั้นไม่มีใครรู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้น แต่ถ้าเป็นการรู้ด้วยหลักของอนาคตังสญาณ จริง ๆ ก็จะเป็นความรู้ที่ลงตัวเช่นของพระอรหันต์ทั้งหลาย ดังที่กล่าว มาตอนต้น

ธัมมปฏิสัมภทา ปัญญาแตกฉานในธรรม...บุคคลเข้าใจถือเอา ใจความแห่งอรรถาธิบายนั้น ๆ ตั้งขึ้นเป็นกระตุ้ได้ แล้วก็ชี้แจงอธิบาย ขยายความในเนื้อหาของธรรมะเหล่านั้นได้หรือเราจะศึกษาธรรมะเป็น สูตร ๆ แล้วสรุปลลงไปด้วยถ้อยคำง่าย ๆ เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงศึกษาเมตตานิสังสสูตรทั้งพระสูตร แล้วได้

สรุปเป็นข้อความสั้น ๆ ว่า โลกใบอุดมภิกขา เมตตา เมตตาเป็นธรรมคำจุน
โลก อีกความหมายหนึ่งสัมปฤสัทธิกา หมายถึงเหตุเช่น เมื่อบุคคลประสบ
ผลอย่างใดอย่างหนึ่งในปัจจุบัน เนื่องจากผลเหล่านั้นโยงเข้าไปหาเหตุ
แต่ความรู้ที่สมบูรณ์นั้นต้องอาศัย อดีตตั้งสัจญาณ คือญาณอันเป็นส่วนอดีต
เช่นเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตในพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้าก็ดี
เกิดขึ้นในสมัยนั้น ๆ ก็ดี บางเรื่องมีความเกี่ยวโยงกับเหตุในอดีตหรือเป็นผล
ที่เกิดมาจากเหตุในอดีตที่ไกล ๆ ข้ามภพข้ามชาติไป พระพุทธเจ้าก็ทรง
อาศัยอดีตตั้งสัจญาณนำเรื่องเหล่านั้นมาแสดงว่า เรื่องเหล่านั้นได้เคยเกิดขึ้น
มาแล้ว ทรงจัดคำสอนแนวนี้ไว้หมวดหนึ่งที่เรียกว่าชาดก คือ เรื่องที่เคย
เกิดขึ้นแล้ว

นิรุติปฏิสัมภิตา ได้แก่การเข้าใจภาษาความหมายของภาษา แดก
ฉานในภาษานั้น ๆ และรู้จักใช้ถ้อยคำให้คนเข้าใจตลอดถึงรอบรู้ในภาษา
ของประเทศต่าง ๆ ก็อาจให้คนยอมรับนับถือโดยการใช้อาหารในการพูด
เพื่อให้เกิดความเห็นคล้อยตามและสอดคล้องกับพื้นเพ จริตอัธยาศัยของ
เขา แต่นิรุติปฏิสัมภิตาในระดับนี้เป็นผลแห่งญาณของท่านผู้บรรลุนิรุติธรรม
อย่างสูงในพระพุทธศาสนา เป็นที่น่าสังเกตว่า น่าจะหมายถึงความแตกฉาน
ในภาษาต่าง ๆ ทุกแห่งทุกมุม จะเป็นของใครก็ตาม เพราะภาษาในประเทศ
อินเดียในสมัยปัจจุบันก็ดีสมัยก่อนก็ดี มีมากเหลือเกิน แต่จากหลักฐาน
ในพระไตรปิฎก ปรากฏว่าใครมาเฝ้าพระพุทธเจ้าจากเหนือสุด จากใต้
จากตะวันตกหรือตะวันออกของอินเดียก็ตาม พระพุทธเจ้าไม่เคยทรงมีคำถาม
แต่ก็ทรงตอบได้ ชี้แจง อธิบายธรรมะให้คนเหล่านั้นเข้าใจได้ทันที ดังนั้น
นิรุติปฏิสัมภิตา ระดับญาณจึงน่าจะเป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากพระญาณ

ด้วย ในขณะที่เดียวกันก็อาจจะเกิดขึ้นจากที่พระองค์เคยศึกษามาในสมัย
เป็นพระราชกุมารด้วย

ปฏิภาณปฏิสัมภิตา คำว่าปฏิภาณ ได้แก่ไหวพริบ ฉลาดเฉลียว
เข้าใจทำอะไร ได้เหมาะสมทันทีทันควัน เมื่อเหตุการณ์บังเกิดขึ้นและสามารถ
ที่จะแก้ไขเหตุการณ์เหล่านั้นได้ในเวลาอันรวดเร็ว เรียกว่าแก้ไขปัญหาเฉพาะ
หน้าได้ข้อนี้ในชั้นเบื้องต้นก็จะเห็นว่า คนอย่างภราทวาชพราหมณ์โกธร
พระพุทธเจ้า มาด่าพระพุทธเจ้าด้วยถ้อยคำหยาบคายรุนแรง พระพุทธเจ้า
รับสั่งถามว่า เมื่อแขกมาที่บ้านของท่าน ท่านมีของต้อนรับแขก ถ้าแขก
ไม่ยอมรับประทานอาหารเหล่านั้น ของรับแขกเหล่านั้นจะเป็นของใคร
พราหมณ์บอกว่าเป็นของแกต่อไป พระพุทธเจ้าก็รับสั่งเป็นทำนองว่า คำด่า
ทั้งหมดก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ พระองค์ไม่รับ ก็เป็นการแก้ปัญหา
ที่มีอยู่ภายในใจของท่านให้หายไป หรือที่মনขออัคคิเวสสนะ เข้าไปเฝ้า
พระพุทธเจ้า กราบทูลว่า

" ข้าแต่พระสมณโคดม ข้าพเจ้าเห็นว่าสิ่งทั้งปวงไม่สมควรแก่
ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่ชอบใจทั้งหมด " พระพุทธเจ้าทรงรู้ความคิดของท่าน
ผู้นี้ว่าแกไม่พอใจพระองค์ที่ให้ลุงของแกคือพระสารีบุตรออกบวช พระ
พุทธเจ้าก็รับสั่งว่า

" ที่মনจะ ถ้าอย่างนั้น ความเห็นของเธอก็ไม่ควรกับเธอด้วย
และเธอก็ต้องไม่ชอบใจความเห็นของเธอด้วย "

ทั้งนี้เป็นเพราะอะไร เป็นเพราะที่মনจะ แกใช้คำว่าทั้งปวงทั้งหมด
ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างก็รวมอยู่ในคำว่าทั้งปวงทั้งหมดด้วยแม้ความเห็นของ
แกและแม่ตัวของแก ที่মনจะ ก็ยอมจำนนไป ซึ่งไหวพริบปฏิภาณเหล่านี้

ก็มีอยู่ได้ทุกระดับอย่างเช่น ในกรณีของศรีปราชญ์ที่มีไหวพริบปฏิภาณ สามารถตอบปัญหาที่เขาถามได้ในขณะนั้น ๆ หรือไหวพริบปฏิภาณของ สุนทรภู่ที่แก้ปัญหาลงในเวลาที่ท่านบวชใหม่ มีคนมาถวายสังฆทาน ชาวบ้าน ที่นำมาอาราธนาไม่เป็น ท่านเองก็ยังไม่รู้ แต่ก็ใช้ไหวพริบปฏิภาณแก้ปัญหาลง เฉพาะหน้าไปได้เป็นต้น ดังนั้น ปฏิสัมภิตาทั้ง ๔ ประการนี้ ในชั้นหนึ่ง คนสามัญโดยทั่ว ๆ ไป ที่พื้นฐานในเรื่องเหล่านี้ก็สามารถที่จะได้รับ ประโยชน์ จากปฏิสัมภิตาของตน ตามคุณลักษณะของปฏิสัมภิตาของตน ระดับใดระดับหนึ่ง

คุณสมบัติเหล่านี้คือ ความเป็นคนรู้จักเหตุ รู้จักผล แดกฉานในภาษา และใช้ภาษาเป็น ประกอบกับมีไหวพริบปฏิภาณดี ใครจะมีในระดับใดก็ตาม ย่อมช่วยให้การทำงานของคนนั้น ๆ ในทุกด้าน ประสบความสำเร็จก้าวหน้าได้ในเวลาอันรวดเร็ว ทั้งอาจสามารถแก้ไขปัญหาลงต่าง ๆ ที่เผชิญหน้าตน อยู่ ให้ลดความรุนแรงลง ทำเรื่องใหญ่ให้เป็นเรื่องเล็ก ทำเรื่องเล็กให้หายไป ได้ พึงดูตัวอย่างการแก้ปัญหาลงเฉพาะหน้าในท่ามกลางศึก ของพระสมเด็จพระ- เสนเรศวรมหาราช ในสงครามยุทธหัตถี สมบูรณ์ด้วยเหตุ ผล ภาษา และ ปฏิภาณ จนทำเรื่องร้ายให้กลายเป็นเรื่องดีได้ ดังทราบกัน.

ภุมิ ๔

กามาวจรภุมิ	ชั้นท่องเทียวอยู่ในกาม
รูปาวจรภุมิ	ชั้นท่องเทียวอยู่ในรูป
อรุปาจรภุมิ	ชั้นท่องเทียวอยู่ในอรุป
โลกุตตรภุมิ	ชั้นพ้นจากโลก

ภุมิ ในที่นี้หมายถึงที่เกิดและที่อยู่ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย แบ่งออกเป็น ๔ ภุมิ คือ

๑. กามาวจรภุมิ ภุมิที่สัตว์ยังเกี่ยวข้องกับในทางกามอยู่ มีระดับความหยาบ ละเอียดตามลำดับดังนี้

๑.๑ อบาย คือภุมิที่หาความเจริญมิได้มี ๔ คือ

ก. นิริยะ นรก

ข. ดิริจจานโยนิ กำเนิดสัตว์ดิริจจาน

ค. ปิตติวิสัย ภุมิแห่งเปรต

ฃ. อสุรกาย พวกอสุรกาย

๑.๒ มนุษยโลก คือโลกมนุษย์

๑.๓ สวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น คือ

ก. จาคุมหาราชิกา มีท้าวจาคุมหาราชทั้ง ๔ เป็นใหญ่

ข. ดาวดึงส์ มีท้าวสักการะเทวราชเป็นใหญ่

ค. ยามา มีท้าวสุยามเป็นใหญ่

ฅ. ดุสิต มีท้าวสันดุสิตปกครอง

ง. นิมมานรดี มีท้าวสุนิมมิตปกครอง

จ. ปรมิमतวสวัตดี มีท้าวปรมิमतวสวัตดีปกครอง

๒. รูปาวจรภูมิ เป็นภูมิของพรหมมีรูป พวกนี้ไม่มีการเสพกาม
เกิดขึ้นด้วยอำนาจ " ฌาน " ที่ท่านเหล่านั้นได้บรรลุในชาติที่เป็นมนุษย์
เรียงจากชั้นต่ำไปหาชั้นสูงดังนี้

๒.๑ พรหมปริสัชชา พรหมบริษัทยของมหาพรหม

๒.๒ พรหมปุโรหิตา พรหมปุโรหิตของมหาพรหม

๒.๓ มหาพรหมา พวกท้าวมหาพรหม

พรหม ๓ ชั้นนี้ เกิดด้วยผลแห่งปฐมฌาน เรียกว่าปฐมฌานภูมิ

๒.๔ ปริตตภา พรหมพวกมีรัศมีเพียงเล็กน้อย

๒.๕ อัปปรมาณภา พรหมพวกนี้รัศมีมีประมาณมิได้

๒.๖ อภัสสรา พรหมมีรัศมีเปล่งปลั่ง ชานไป

พรหม ๓ ชั้นนี้ เกิดด้วยผลแห่งทุติยฌาน เรียกว่า ทุติยฌานภูมิ

๒.๗ ปริตตสุภา พวกมีลำรัศมีงามน้อย

๒.๘ อัปปรมาณสุภา พวกมีลำรัศมีงามหาประมาณมิได้

๒.๙ สุภกิณหา พวกมีลำรัศมีงามเจิดจ้า

พรหม ๓ ชั้นนี้ เกิดด้วยผลแห่งตติยฌาน เรียกว่าตติยฌานภูมิ

๒.๑๐ เวหุปผลา พวกมีผลไพบูลย์

๒.๑๑ อสัณฺณิสัตตา พรหมไม่มีสัญญา คือมีแต่รูปเรียกว่า

พรหมลูกฟัก

พรหม ๒ ชั้นนี้เกิดด้วยผลแห่งจตุตถฌาน ในที่บางแห่งบอกว่า
อสังขยีสัตตา เป็นพรหมที่เคยเป็นนักบวชนอกพระศาสนา บำเพ็ญฌาน
เกิดความเบื่อหน่ายในจิต จึงเกิดเป็นพรหมที่ไม่มีจิตใจ หรือไม่มีสัญญา

๒.๑๒ อวิหา ท่านผู้ไม่ไปเร็ว หรือดำรงอยู่ได้นาน

๒.๑๓ อตปฺปา ท่านผู้ไม่เดือดร้อนกับใคร ๆ

๒.๑๔ สุทฺธสทา ท่านที่ปรากฏโดยง่าย ผู้นำชม

๒.๑๕ สุทฺธสี ท่านผู้เห็นโดยง่าย เห็นชัด

๒.๑๖ อภินิฏฐา ท่านผู้ไม่มีความด้อย หรือท่านผู้สูงสุด

พรหมโลก ๕ ชั้นนี้ เป็นที่เกิดของท่านผู้ได้บรรลุมรรคผล เป็น
พระอนาคามีบุคคลท่านจึงเรียกว่า สุทธาวาส แปลว่าเป็นที่อยู่ของท่าน
ผู้บริสุทธิ การมีรูปฌานแต่ละข้อ แบ่งพรหมให้สูงต่ำแตกต่างกันเป็น
เพราะคุณภาพของฌานที่มี ต่ำ กลาง สูงสุด ผลฌานจึงเป็นผู้แบ่งให้พรหม
เกิดในชั้นต่าง ๆ กัน แม้จะได้บรรลุมรรคเหมือนกันก็ตาม

๓. อรูปาวจรภูมิ ชั้นที่ท่องเที่ยวในอรูป เกิดจากระดับจิตที่ปรารถ
นอรูปเป็นอารมณ์ เป็นผลแห่งอรูปฌานที่ท่านเหล่านั้นได้บรรลุ ทำให้ท่าน
ไปเกิดในอรูปภพ ซึ่งมีชื่อเหมือน " อรูปฌาน " คือ

๑. อากาธานัญญาตนภูมิ ชั้นเข้าถึงภาวะมีอากาศไม่มีที่สิ้นสุด

๒. วิญญาณัญญาตนภูมิ ชั้นที่เข้าถึงภาวะวิญญาณหาที่สุคมิได้

๓. อากิญจัญญาตนภูมิ ชั้นที่เข้าถึงภาวะไม่มีอะไร หรือมี
เล็กน้อย

๔. เนวสัญญานาสัญญาตนภูมิ ภูมิที่เข้าถึงภาวะมีสัญญาก็มิใช่
ไม่มีสัญญาก็มิใช่

๔. โลกุตตรภูมิชั้นพ้นจากโลก ได้แก่ท่านที่เข้าถึงระดับโลกุตตรธรรม เป็นระดับจิตของพระอรียเจ้าที่อยู่เหนือภูมิทั้งสามดังกล่าว บางแห่งเรียกว่า อปรียาป็นนภูมิ

ภพ กับ ภูมิมีความแตกต่างกัน แต่มีความเกี่ยวเนื่องถึงกัน คือ ภูมิเป็นชั้นของจิตที่มีความหมาย ปานกลาง ประณีตแตกต่างกัน ภูมิจิตเหล่านี้ทำให้ท่านเหล่านั้นบังเกิดในภพที่แตกต่างกัน เพราะเงื่อนไขที่สำคัญคือ กิเลส กรรม เนื่องจากสัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามกรรม กรรมเป็นตัวจำแนกแบ่งแยกให้คนแตกต่างกัน

โลกุตตรภูมิ เป็นระดับจิตที่เหนือโลก แต่พระอรียบุคคล ๓ ประเภทแรก หาได้หลุดพ้นจากภพอย่างแท้จริงไม่ เพราะกิเลสเป็นเหตุให้เกิดในภพท่านยังละได้ไม่หมด ดังนั้นท่านจึงบอกว่าพระโศดาบัน พระสกทาคามี ที่เป็นมนุษย์หรือเทวดา ทำกาลกิริยาแล้ว อาจเกิดได้ในภูมิ ๖ คือ มนุษย์ กับ เทวภูมิ ๖ ถ้าท่านเป็นรูปพรหม อรูปพรหม เมื่อจุติแล้วจะไม่กลับมาสู่โลกมนุษย์ หรือเทวดาอีก ท่านจะบำเพ็ญเพียรจนบรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์ในภพที่ท่านอุบัติ แล้วนิพพานไปในที่สุด

สำหรับพระอนาคามี ในขณะที่เป็นพระอนาคามีจะเป็นมนุษย์ เทวดา หรือพรหมก็ตาม หลังจากตายหรือจุติแล้ว จะบังเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส และจะบรรลุอรหัตต์เป็นพระอรหันต์นิพพานในสุทธาวาสนั้น

มรรค ๔

โสดาปัตติมรรค

สกทาคามีมรรค

อนาคามีมรรค

อรหัตมรรค

คำว่า " มรรค " นั้น เฉพาะในที่นี้ หมายถึงญาณ คือความรู้อันเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติสามารถละสังโยชน์ คือกิเลสที่ผูกใจสัตว์ไว้ให้เด็ดขาดไป การละระดับที่ท่านเรียกว่า มรรค ได้แก่ สัมมาญาณ คือความรู้ในทางที่ชอบ เกิดขึ้นจากการที่บุคคลปฏิบัติไปตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ หรือหลักของไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ ปัญญา เมื่อถึงจุดผู้ปฏิบัติกระทำให้ศีลสมบูรณ์ สมาธิพอประมาณ ปัญญาพอประมาณ ก็จะเกิดสัมมาญาณะ คือ ความรู้ในทางที่ชอบขึ้นระดับหนึ่ง

สามารถขจัดความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน ที่เรียกว่า สักกายทิฏฐิ ความเคลือบแคลงสงสัยในคุณของพระรัตนตรัย ที่เรียกว่า วิจิกิจฉา ความเชื่อมั่นด้วยศรัทธาด้วยข้อปฏิบัติที่ยึดถือกันจนชิน และความปักใจฝังใจในข้อปฏิบัติบางอย่าง ที่เรียกว่า สัตถัพพตปรามาส ให้ขาดไปจากจิตใจ ญาณนี้ก็เรียกว่า โสดาปัตติมรรค

ต่อมาเมื่อศีลสมบูรณ์นั่นเอง สมาธิสมบูรณ์ขึ้นกว่าเดิม ปัญญาสมบูรณ์ขึ้นพอประมาณก็จะเกิดญาณที่จะทำให้ รากะ โทสะ โมหะ เบาบางลงไปกว่าเดิม อันเรียกว่า สกทาคามีมรรค

เมื่อศีลสมบูรณ์ สมาธิสมบูรณ์ ปัญญาเพิ่มขึ้นกว่าเดิมอีกพอประมาณ จะทำหน้าที่ขจัดสังโยชน์อีก ๒ ประการออกไปจากใจ คือ กามราคะ ความกำหนัดในวัตถุทางด้วยอำนาจแห่งกิเลสทาง ปฏิกัมมะ ความหงุดหงิด ความกระทบกระทั่ง ความไม่พอใจ ไม่ยินดี ออกไปได้อย่างเด็ดขาดนั้น เรียกว่า อนาคามีมรรค

เมื่อผู้ปฏิบัติได้กระทำให้สมบูรณ์ทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา ก็จะกลายเป็นสัมมาญาณะ คือความรู้ในทางที่ชอบเต็มที่ ทำหน้าที่ขจัดสังโยชน์เพิ่มขึ้นอีก ๕ ประการ คือ

รูปราคะ ความกำหนัดในสิ่งที่เป็นรูปธรรม จนถึงรูปฌาน

อรูปราคะ ความกำหนัดในอรูปรธรรม หรือนามธรรม จนถึงอรูปรฌาน

อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่านของจิต

มานะ ความถือตัวถือตน เกิดจากความฟุ้งซ่านของจิต

อวิชชา คือความไม่รู้ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการให้ออกไปอย่างสิ้นเชิง ฉะนั้น การรู้อริยสัจ ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้นั่นเอง จิตของบุคคลเหล่านั้น ก็จะเข้าถึงอรหัตมรรคแต่คำว่า มรรคผล ที่จริงเป็นการพูดในลักษณะที่ถ้อยคือ ขณะ เท่านั้น เหมือนกับการเปิดสวิตช์ไฟเป็นมรรค แสงสว่างเป็นผล หรือว่าบุคคลทุบตุ่มน้ำให้แตกเป็นมรรค น้ำไหลออกมาจากตุ่มเป็นผล ซึ่งเป็นอาการที่ต่อเนื่องกัน แต่ในการปฏิบัติชั้นละเอียด ชั้นสูงขึ้นไป ท่านนับเป็นขณะ คือ จากโศดาปัตติมรรค ก็เป็นโศดาปัตติผลเลย เหมือนกับเอาสิ่งของมาเตะที่ลื่นก็เปรียบเหมือนมรรค รู้อริยสัจเปรียบเหมือนมรรค น้ำที่เปรียบเหมือนผล นี่เป็นอาการต่อเนื่องกันตามปกติ จิตของสามัญ

ชนแยกไม่ได้ แต่พระอริยเจ้าท่านแยกให้เห็นว่าเป็นคนละขณะจิตกันอย่างไรที่เราสวดคย่องพระสังฆคุณกันว่า อัญฐปฐิสบุคคลา คือ บุรุษบุคคล ๘ นั้นก็หมายถึง การเรียกทั้งมรรค ทั้งผล ของพระอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภท คือ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ นั้นเอง

สำหรับในช่วงนี้เป็นการพูดในชั้น มรรค ที่ในสังฆคุณท่านจำแนกว่า คู่แห่งบุรุษ ๔ บุรุษบุคคล ๘ และนี่คือสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระอริยเจ้าหรือพระอริยบุคคลเหล่านี้ จัดเป็นอภิญชานิยบุคคลของโลก พระพุทธศาสนา มีในพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระอริยบุคคลที่เป็นชาวบ้านหญิงชายนั้น สามารถปฏิบัติจนบรรลุอนาคามีมรรค อนาคามีผล และอยู่ที่บ้านนั่นเองไม่จำเป็นต้องบวชก็ได้ เพียงแต่ท่านไม่เที่ยวข้องในทางเพศเยี่ยงสามัญชน หรือแม้พระโสดาบัน พระสกิทาคามี เท่านั้นเอง.

ผล ๔

โศดาปัตติผล

สกทาคามีผล

อนาคามีผล

อรหัตผล

ผลคือธรรมอันเกิดขึ้นเนื่องมาจากญาณ คือ มรรค ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามอริยมรรค มีองค์ ๘ ประการ ดังกล่าวแล้วในมรรค ๔ นั้นเอง ผลเหล่านั้นจึงเกิดขึ้นตามชื่อของมรรคทั้ง ๔ มรรคผลจึงเป็นการกระทำที่ต่อเนื่องกัน อุปมา สักโยชน์เหมือนโรคในกาย มรรค คือการรักษาโรคให้หายไป ผลคือความสบายที่เกิดขึ้นจากการหายโรค หรือสักโยชน์เหมือนโจรในป่า มรรค เหมือนการปราบโจร ผลคือความสงบที่เกิดขึ้นจากการปราบโจรหรืออาจจะอุปมามรรคเหมือนการเปิดสวิตซ์ไฟ ผลก็คือ แสงสว่างที่เกิดขึ้น

ดังนั้น ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ตัวมรรคจริง ๆ จึงเป็นสัมมาญาณะที่แปลว่าความรู้ชอบ ซึ่งเกิดขึ้นจากความสมบูรณ์ของอริยมรรคทั้ง ๘ ประการนั้น และเมื่อญาณคือ ความรู้ชอบเกิดขึ้น จิตของบุคคลก็เข้าถึงสัมมาวิมุตติ คือจิตหลุดพ้นจากอำนาจเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ในทางที่ชอบ ซึ่งสรุปแล้วว่าเป็นอาการเนื่องถึงกันและไม่มีอะไรมาคั่นได้ มรรคก็เป็นผลได้เพราะฉะนั้น สักโยชน์ที่ละด้วยญาณอันเกิดขึ้นจากการปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ทำให้ผู้ละนั้นได้รับผล คือการละที่

ถาวร ดังนั้นเวลาเราสวดยกย่องสรรเสริญพระสังฆคุณ เราจึงใช้
คำว่า จัตตาริ ปุริสยุคานิ อัญญะ ปุริสปุคคลา คู่แห่งบุรุษ ๔ คู่ นับ
เรียงตัวบุรุษได้ ๘ บุรุษ ซึ่งหมายถึงพระอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภท
ที่นับทั้งมรรคทั้งผลรวมกันนั่นเองเมื่อมรรคผลรวมกัน เราก็เรียกว่าคู่ทั้ง
๔ เมื่อแยกเป็นมรรคเป็นผลออกไป ก็กลายเป็น ๘ แต่อย่าลืมว่าจริง ๆ
มรรคเกิดขึ้นแล้วก็ยังเป็นผลเลย ไม่ที่อะไรมาขวางในขณะนั้น

อริยผลทั้ง ๔ ระดับนี้ คือท่านที่เข้าถึงสังฆคุณอย่างแท้จริง และจัดเป็น
พระสังฆรัตนะ ที่พุทธศาสนิกประกาศตนถึงท่านเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึก
ถึง ท่านได้ชื่อว่าทำประโยชน์ตนให้สมบูรณ์ด้วยการปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง
ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร และเป็นผู้ที่ทำประโยชน์แก่คนอื่นได้สมบูรณ์
ในขั้นนั้น ๆ เพราะท่านอยู่ในฐานะของผู้ที่ควรแก่ของค่านับ ควรแก่ของต้อนรับ
ควรแก่ของทำบุญ ควรแก่การทำอัญชลี เพราะท่านอยู่ในฐานะของนาบุญ
ของโลก ที่ไม่มีนาบุญอื่นจะยิ่งไปกว่านี้อีกแล้ว พระอริยบุคคลจึงเป็นตัว
อย่างของผู้ที่ประสบความสำเร็จของชีวิตในด้านธรรมะระดับสูง เป็นพยาน
ในพระธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นผู้ทำเฉพาะสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กุล
อำนาจความสุข

โยนิ คือกำเนิด ๔

ชลาพุชะ	เกิดในครรภ์
อันทชะ	เกิดในไข่
สังเสทชะ	เกิดในถ้ำไคล
โอปปาติกะ	เกิดผุดขึ้น

กำเนิด คือการบังเกิดของสัตว์โลก ทั้งที่เป็นมนุษย์ อมนุษย์ และ สัตว์ดิรัจฉาน เมื่อก้าวถึงกำเนิดคือการเกิดของสัตว์เหล่านั้นแล้ว มีเพียง ๔ ประเภทเท่านั้น คือ

๑. ชลาพุชะ ได้แก่สัตว์ที่ถือปฏิสนธิและเจริญเติบโต เมื่อถึง กำหนดเวลา ก็คลอดออกมาจากครรภ์ของมารดา เช่น สัตว์ดิรัจฉานบาง ประเภท มนุษย์ ในที่บางแห่งบอกว่า แม้เทวดาชั้นต่ำบางประเภทก็เกิด ด้วยกำเนิดนี้เช่นกัน

๒. อันทชะ สัตว์ที่ถือกำเนิดในรูปฟองไข่ แล้วฟักออกมาเป็นตัว ที่หลัง เช่น สัตว์ปีก เต่า จระเข้ จิงจก เป็นต้น

๓. สังเสทชะ สัตว์ที่เกิดจากเชื้อรา ของสกปรก ซากสัตว์เน่า เช่น ไวรัสบางอย่าง เชื้อโรค หนองนานาชนิด เป็นต้น

๔. โอปปาติกะ สัตว์ที่เกิดโดยผุดขึ้นมา เติบโตเป็นผู้ใหญ่โดยไม่ต้องผ่านการเป็นทารก เมื่อตายก็ไม่ทอดทิ้งสรีระไว้ ท่านบอกว่าได้แก่ พวกอบาย ๓ เว้นดิรัจฉาน เทวดาในกามาวจรภูมิ ๖ และรูปพรหม ๑๖ ดังกล่าวแล้ว ท่านเหล่านี้ล้วนแต่อุบัติด้วยกำเนิดนี้ทั้งนั้น

เรื่องกำเนิด ๔ นี้ กำเนิด ๓ ประเภทแรกไม่ค่อยเป็นปัญหา เพราะมีตัวอย่างให้เห็นได้ ที่เป็นปัญหามากคือกำเนิดที่ ๔ อันเป็นวิสัยแห่งท่านผู้มีญาณเท่านั้นจึงจะเห็นได้ ผู้ไม่มีญาณที่จะรู้เห็นกำเนิดนี้ จึงควรยึดหลัก **ตถาคตโพธิสัทธา** คือเชื่อพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เพราะพระองค์ทรงมีทิพยจักขุญาณที่ทำให้ทรงรู้และเห็นกำเนิดเหล่านั้น พระพุทธเจ้าทรงมีหลักในการสอนข้อหนึ่งว่า

ทรงสั่งสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น เรื่องนี้ ทรงสอนไว้ และยังแสดงไว้ " **นตฺถิ สตุตา โอปปาทิกา** " การถือว่าสัตว์ผู้ผุดเกิดไม่มี เป็นมิจนาคทิฎฐิคือความเห็นผิดด้วย การที่ใครจะเชื่อเรื่องนี้ จึงไม่เป็นการเสียหายแต่ประการใด มิแต่จะเป็นประโยชน์โดยส่วนเดียว

ในอปัณณกสูตร มัชฌิมนิกาย พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งยืนยันถึงความมีอยู่ของกำเนิดนี้ โดยทรงแสดงว่าใครเห็นว่าโอปปาติกะกำเนิดไม่มี เป็นความเห็นผิด คือว่าไม่มีเป็นความคิดผิด พูดว่าไม่มีเป็นวาจาผิด แนะนำคนอื่นว่าโอปปาติกะไม่มี เป็นการแนะนำผิด คนเหล่านั้นมีวาทะเป็นปฏิปักษ์ต่อพระอรหันต์ทั้งหลายในโลก ในกรณีนี้การอาศัย **ตถาคตโพธิสัทธา** คือเชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า จึงมีความจำเป็นมาก

วรรณะ ๔

กษัตริย์

พราหมณ์

แพศย์

ศูทร

วรรณะทั้ง ๔ นี้ เป็นความเชื่อถือ ความนิยม ที่เกิดขึ้นในชมพูทวีป
สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน

วรรณะ แปลว่า พวกหรือหมู่คณะ เดิมทีเดียว เกิดขึ้นจากประชาชน
เหล่านั้นปฏิบัติภารกิจงานแตกต่างกันออกไป ตามฐานะอาชีพ คนเหล่านี้
นั้นก็เกาะกลุ่มกันไปเป็นพวก ๆ เมื่อพราหมณ์มีอิทธิพลสูงขึ้นในสังคมของ
อารยัน ก็เพียรพยายามที่จะเสริมสร้างฐานะของตน ให้เด่นเป็นที่ยอมรับ
ภายในสังคม จึงได้แสดงถึงความเป็นมาของชีวิตในชมพูทวีปยุคนั้น ว่าเกิด
ขึ้นจากการบังดาล การสร้างของพระพรหม หรือเกิดมาจากพระพรหม โดย
แสดงว่าพวกพราหมณ์เกิดมาจากพระโอษฐ์ของพระพรหม พวกกษัตริย์เกิด
มาจากพระอุระหรือพระพาหาของพระพรหม พวกแพศย์เกิดมาจาก
พระเพลา หรือตักของพระพรหม พวกศูทร เกิดมาจากพระบาทของพระ-
พรหม การที่พราหมณ์อธิบายวรรณะทั้ง ๔ ไปในลักษณะนี้ ต้องการจะเชิดชู
ตัวเองว่า พวกตนนั้นเกิดจากอวัยวะเบื้องสูงของพระพรหมคือพระโอษฐ์
จึงมีฐานะสูงกว่าวรรณะเหล่าอื่น แต่พราหมณ์ก็พลาดไปในข้อที่ลืมไปว่า
กษัตริย์นั้นเป็นกลุ่มคนที่มีอาวุธ มีกำลังทหาร มีอำนาจอยู่ภายในมือ ในที่สุด

การเรียงวรรณะ ก็เปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร แทนที่จะเป็น พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ตามที่พราหมณ์สร้างขึ้น

พวกวรรณะทั้ง ๔ นี้ ต่อมาก็มีการฝึกปรืออบรมแนะนำกันในหมู่ ในพวกในวรรณะของตนและก็มีความรับผิดชอบ มีเรื่องที่จะต้องศึกษาตาม ขอบข่ายแห่งวรรณะละวรรณะ คือ

๑. กษัตริย์ ซึ่งเป็นชาตินักรบ มีหน้าที่ในการศึกษาหลักรัฐศาสตร์ การป้องกันบ้านเมือง ตำราพิชัยสงคราม ยุทธวิธี และการต่อสู้ต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่บริหารและรักษาบ้านเมือง

๒. พราหมณ์ ซึ่งมีหน้าที่ในการอบรม แนะนำสั่งสอนประชาชน เป็นผู้แก้ปัญหาในด้านความเชื่อถือ ลัทธิ ความปักใจฝังใจต่าง ๆ ของประชาชน มีหน้าที่ในการศึกษาดำรงทางศาสนาของเขา ที่เรียกว่าไตรเภทและ เวทศาสตร์ จนจบไตรเภท และทำหน้าที่เกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนา

๓. แพศย์หรือเวศยะ เป็นกลุ่มบุคคลที่มีอาชีพในทางพาณิชย์กรรม ตลอดถึงพวกโครักขกรรม กิจการใหญ่ ๆ ต่าง ๆ ก็มีหน้าที่ในการศึกษา เรื่องทำมาค้าขาย เรื่องการเลี้ยงสัตว์ การทำนา เรื่องการแลกเปลี่ยนสินค้า ต่าง ๆ ตลอดถึงการคุมกองคาราวานเกี่ยวเนื่องการเดินทางค้าขายในทางเรือ เป็นต้น

๔. ศูทร ซึ่งเป็นชนชั้นต่ำ เป็นที่รังเกียจ เหยียดหยามของคนวรรณะอื่นเป็นพวกที่ต้องใช้แรงงานตามคำสั่งของผู้เป็นนาย ซึ่งก็คงเป็นวรรณะ ทั้ง ๓ วรรณะข้างต้น พวกนี้ต้องใช้ชีวิตทุ่มเทแรงงานลงไปในการทำงาน อาบเหงื่อต่างน้ำ เพื่อแลกอาหาร เสื้อผ้า เงินทองมาจับจ่ายเลี้ยงดูกันในครอบครัวของตนด้วยความลำบากเดือดร้อนลำเค็ญมาก

และเมื่อการแบ่งวรรณะในลักษณะนี้เกิดขึ้น ผ่านยุคผ่านสมัยมาก เข้า คนรุ่นหลังก็ถือเคร่งครัดมากยิ่งขึ้น จนมีการรังเกียจเหยียดหยามกันว่าคนจะแต่งงานผิดวรรณะกันไม่ได้ เช่น พวกพราหมณ์มาแต่งงานกับพวกศูทร ลูกออกมาก็กลายเป็นจัณฑาล ที่สังคมรังเกียจเหยียดหยาม ขนาดแต่งงานไม่ได้ เห็นไม่ได้ เดินเงทับกันกับพวกวรรณะสูงก็ไม่ได้

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอุบัติบังเกิดขึ้น แม้พระองค์จะทรงเป็นกษัตริย์ผู้สูงสุดในราชวงศ์กษัตริย์ทั้งหลาย แต่พระองค์ก็ทรงปฏิเสธเรื่องวรรณะเหล่านั้น ในพระพุทธศาสนาจึงมีนักบวชทุกวรรณะ ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี อุบาสก อุบาสิกา มีทุกวรรณะ และเมื่อเข้ามาบวชแล้ว ก็ไม่มีการรังเกียจเหยียดหยามแต่ประการใด มีการให้ความเคารพ นับถือ เชื้อพังกันตามลำดับบวชก่อน บวชหลัง ผู้เป็นอาจารย์อาจจะอยู่ในวรรณะศูทรหรือวรรณะจัณฑาลมาก่อน พวกลูกศิษย์อาจจะเคยอยู่ในวรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์มาก่อนก็ได้ แต่ก็ไม่ใส่ใจในเรื่องวรรณะในอดีต มาประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้อเฟื้อ เคารพ ซึ่งเป็นการสลายวรรณะ ตามความเชื่อถือของคนในสมัยนั้น เนื่องจากการมีวรรณะ มีพวก มีความเป็นเราเป็นเขา มีพวกเราพวกเขานั้น เป็นการกำหนดขึ้นด้วยกิเลส ประเภทโมหะ คือ ความหลง ก่อให้เกิดเป็นสักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน ถือเราถือเขา แบ่งเป็นเราเป็นเขา พวกเราพวกเรา แต่ใครก็ตามที่ปฏิบัติจนกิเลสเจือจางเบาบางลงไปแล้ว ความยึดความถือในลักษณะนี้ จะค่อย ๆ เจือจางไปจนหมดสิ้นลงไปในที่สุด

พระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นว่า วรรณะทั้ง ๔ นั้น ไม่ได้แตกต่างอะไรกันโดยเหตุผลต่อไปนี้คือ

วรรณะใดก็ตามที่มั่งคั่งร่ำรวย วรรณะเดียวกัน และวรรณะอื่นก็ต้อง
ร่วมเข้าไปเป็นลูกน้อง เป็นคนรับใช้ของวรรณะนั้น

วรรณะใดก็ตามประพฤติกุศล ทุจริต วรรณะนั้นตายไปก็ตก
นรกหมดใหม่เหมือนกัน

วรรณะใดประพฤติกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการ วรรณะนั้นตายไป
แล้ว ก็ไปอุบัติบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์เหมือนกัน

วรรณะใดกระทำผิดกฎหมายของบ้านเมือง ก็ต้องถูกจับกุมหรือคุมขัง
ลงโทษตามกฎหมายเหมือนกัน

วรรณะใดออกบวชประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี มีศีล มีอาจารย์
ควรแก่ความเคารพนับถือ ก็เป็นที่เคารพนับถือของคนในวรรณะทั้งหลาย
เสมอเหมือนกัน จึงเหมือนกับเอาท่อนไม้ติดไฟเข้า แม้ท่อนไม้จะแตกต่างกัน
ก็มีไฟมีควันเช่นเดียวกัน ดังนั้นเรื่องวรรณะทั้ง ๔ จึงเป็นเรื่องของกิเลส
มีขึ้นดำรงอยู่ด้วยอำนาจของกิเลสและอาจจะจางไปจนหมดสิ้นไป ถ้าหากว่า
กิเลสของบุคคลจางไปหรือหมดสิ้นไป

วิบัติ ๔

ศีลวิบัติ	ความวิบัติแห่งศีล
อาจารย์วิบัติ	ความวิบัติแห่งอาจารย์
ทิวฏฐิวิบัติ	ความวิบัติแห่งทิวฏฐิ
อาชีพวิบัติ	ความวิบัติแห่งอาชีพ

คำว่าวิบัติ แปลว่า เสื่อมไป ลึกลงไป พินาศ ฉิบหายไป วิบัติทั้ง ๔ ประการนี้ เน้นไปในเรื่องของความวิบัติแห่งคุณสมบัติ ที่เป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้สูงขึ้นโดยลำดับ แต่ในที่สุด ไม่สามารถรักษาคุณสมบัติหรือคุณธรรมเหล่านั้นเอาไว้ได้ ก็ทำให้การประพฤติปฏิบัติของบุคคลผู้นั้นตกต่ำลงไปทางแสดงไว้เป็น ๔ ข้อด้วยกัน คือ

๑. **ศีลวิบัติ** ความวิบัติแห่งศีล ได้แก่การที่บุคคลสมาทานศีลไปแล้ว ไม่ว่าจะป็นภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี นางสิกขมานา อุบาสก หรือ อุบาสิกา ก็ตาม มีหน้าที่ในการรักษาประพฤติปฏิบัติในศีลจำนวนเท่าไร หากว่าขาดการระมัดระวังขาดการสำรวม ไม่ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักของศีลที่ทรงบัญญัติเอาไว้ ศีลของบุคคลนั้นก็ได้อื่อว่าวิบัติไป

๒. **อาจารย์วิบัติ** ความวิบัติแห่งอาจารย์ ได้แก่ท่านผู้ปฎิญาณตนเป็น ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี นางสิกขมานา อุบาสก อุบาสิกา ในพระพุทธศาสนาแล้ว แต่ว่ามีกิริยามารยาท ความประพฤติไม่เหมาะสม ไม่สอดคล้องกับสถานะของตนทำให้ผู้ประสบพบเห็นเสื่อมศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใส

ในบุคคลเหล่านั้น คนที่เคยศรัทธาเลื่อมใสอยู่ก่อนแล้ว ก็จะจิตใจเสื่อม
ความเคารพนับถือลงไปโดยลำดับการประพฤติปฏิบัติในส่วนมารยาทนั้น
ท่านเรียกว่า อภิสมาจาร เป็นการปฏิบัติเกี่ยวข้องกับการใช้อริยาบถที่ให้
เหมาะสมสอดคล้องกับสถานะ กาละเทศะ บุคคลกรณีต่าง ๆ เป็นต้น เมื่อ
ใครปฏิบัติไม่เหมาะสมถูกต้องเช่นนั้น ก็ถือว่าเป็นอาจารย์วัติ คือเสีย
มารยาทหรือพุง่าย ๆ ว่า มารยาทไม่ดี

๓. **ทิวฐีวิวัติ** ความวิวัติแห่งทิวฐิ คำว่าทิวฐิเป็นคำที่ท่านให้กลาง ๆ
แปลว่าความเห็น ถ้าต้องการจะให้ทราบว่าจะหมายถึงอะไร ความเห็นถูกหรือ
ความเห็นผิดก็ใช้สัมมาทิวฐิแปลว่าความเห็นชอบ มิจฉาทิวฐิ แปล
ว่าความเห็นผิด แต่ตามปกติ ถ้าคำว่าทิวฐิมาลอย ๆ เรามักหมายถึงมิจฉาทิวฐิ
ดังนั้นความวิวัติแห่งทิวฐิ คือการที่บุคคลมีความเห็นขัดแย้ง ต่อหลักธรรมคำ
สั่งสอนที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ และทรงแสดงไว้เช่นปฏิเสชความมีอยู่ของ
บาปบุญ นรก สวรรค์ นิพพาน ที่ท่านจำแนกแสดงเอาไว้เป็นทิวฐิ ๓ เช่น มี
ความเห็นในเรื่องกรรม การกระทำว่าไม่มีการกระทำคือปฏิเสชบุญ
บาป การปฏิเสชผลที่เกิดขึ้นในชีวิตของตน และบุคคลอื่นว่าไม่ได้เกิดขึ้นมา
จากเหตุ แต่เป็นเรื่องบังเอิญ เรื่องลอย ๆ การคลบ้นดาลจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์
เป็นต้น ปฏิเสชทั้งบุญทั้งบาป ทั้งเหตุทั้งผล ทั้งคุณพ่อคุณแม่ ถือว่าท่านไม่
มีผล การบูชาไม่มีผล พิธีกรรมต่าง ๆ ไม่มีผล พ่อไม่มีคุณ แม่ไม่มีคุณ
โลกนี้ไม่มี โลกอื่นไม่มี การกระทำของคนจะดีหรือชั่วก็ตาม ก็ไม่มีผล
ท่านผู้ตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบด้วยตนเองแล้ว สอนบุคคลให้ตรัสรู้ตามก็ไม่มี สัตว์
ที่เรียกว่าโอปปาติกะ คือเกิดผุดขึ้นก็ไม่มี เป็นต้น อย่างนี้เชื่อว่าเป็นความเห็น
ผิดเป็นความวิวัติในด้านทิวฐิ เพราะคนที่มีความเห็นเช่นนี้ จะไม่ยอมประ

พฤติปฏิบัติความดี อันเป็นการทวนกระแสกิเลสของตน และทำตนเองให้ตกต่ำลงไปโดยลำดับ ที่ท่านเรียกว่า วัฏฏชาณ คือหลักตอของวัฏฏะ ไม่มีโอกาสพัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ความวิบัติในด้านทฤษฎีนั้น ยังมีความละเอียดละไมอีกเป็นอันมาก

แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วก็ถือว่า ความวิบัติในด้านความเห็นบางอย่าง ถ้าไม่รุนแรงเกินไป ก็ไม่เป็นอันตรายมากนัก แต่ถ้าเป็นความเห็นที่รุนแรง และยึดติดอยู่อย่างนั้น เช่นความเห็นดังที่กล่าวแล้ว ก็ถือว่าเป็นโทษที่รุนแรงมาก ห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพาน ไม่มีโอกาสพัฒนาจิตใจของชีวิตของตน ให้ประณีตขึ้นได้

๔. **อาชีวิปฏิบัติ** ความวิบัติแห่งอาชีวะ หมายถึง คนที่เลี้ยงชีวิตในทางที่ผิดที่เรียกว่ามิจฉาอาชีวะ ได้แก่การประพฤติปฏิบัติ ในการแสวงหาปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีวิตในการดำรงชีวิต อันผิดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีแบบแผนที่ดีงาม กฎหมายของบ้านเมือง กฎเกณฑ์ต่าง ๆ กติกา ข้อตกลง ศีลและธรรมะในทางศาสนา ซึ่งก่อให้เกิดผลเป็นการเบียดเบียนตนเองให้เดือดร้อน เบียดเบียนบุคคลอื่นให้เดือดร้อน คนที่เลี้ยงชีพในลักษณะนี้ เรียกว่า อาชีวิปฏิบัติ

ความวิบัติแต่ละอย่างนั้น สร้างความตกต่ำให้เกิดขึ้นในชีวิตและจิตใจของบุคคล ทำให้การประพฤติปฏิบัติของบุคคลเหล่านั้นเสื่อมถอยลงไป กุศลเสื่อมลง อกุศลเพิ่มขึ้นความทุกข์อันเป็นผลจากอกุศลก็ติดตามมา ดังนั้น จึงทรงสอนให้บุคคลพยายามรักษาศีลคืออาหาร กาย วาจา ของตนให้เรียบร้อย อาจารย์ คือความประพฤติปฏิบัติของตนให้ดีงาม ทิฎฐิ คือควบคุมความคิดความเห็นของตนให้ตรงตามทำนองคลองธรรม และพยายามเลี้ยงชีวิตของตนในทางที่ชอบ ไม่หลอกลวง น้อ โกงคนอื่นมาเลี้ยงชีวิต เพื่อให้เกิดเป็นผลที่ดีงามแก่ตนเองและบุคคลอื่น

เวสัชชญาณ

เวสัชชญาณ คือพระญาณที่ทำให้พระพุทธเจ้า ทรงมีความกล้าหาญ ๔ ประการ คือ

๑. **สัมมาสัมพุทฺธปฏิญญา** ทรงมีความแกล้วกล้า ปฏิญญาฐานะของพระองค์ว่า เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ไม่มีใครอาจคัดค้านพระองค์ได้ ในธรรมทั้งหลายที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธะต้องรู้ ซึ่งพระองค์ทรงรู้แจ้งแล้ว

๒. **จิณฺหาสวปฏิญญา** ทรงมีความแกล้วกล้าเพราะไม่มีใครอาจทักท้วงพระองค์ว่า ที่พระองค์ทรงปฏิญญาพระองค์ว่า เป็นพระอรหันตจิณฺหาสพ แต่อาสวะเหล่านี้ของพระองค์ยังไม่สิ้นแล้ว

๓. **อันตรายิกธรรมวาทะ** ทรงมีความแกล้วกล้าว่า ไม่มีใครอาจทักท้วงพระองค์ว่า ธรรมเหล่าใดที่พระองค์ทรงแสดงว่า เป็นธรรมทำอันตราย แต่ธรรมนั้นไม่อาจทำอันตรายได้จริง

๔. **นียยานิกธรรมเทศนา** ทรงมีความแกล้วกล้า ไม่อาจมีใครทักท้วงพระองค์ว่า พระองค์ทรงแสดงธรรมเหล่าใดว่า อำนวยประโยชน์ให้แก่ผู้ปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ธรรมเหล่านั้นไม่สามารถอำนวยประโยชน์ให้สิ้นทุกขได้จริงตามที่ทรงแสดงไว้

ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้มีความหมายอย่างไร ?

เวสัชชญาณ เป็นพระญาณที่เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าเพราะการตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบของพระองค์ ด้วยพระองค์เอง ธรรมที่พระองค์ทรง

ตรัสรู้ นั่น เป็นสังขธรรมซึ่งใคร ๆ ไม่อาจคัดค้านพระองค์ไม่ว่าจะด้วยการกล่าวอ้างอย่างไรก็ตาม พระญาณข้อนี้ทำให้พระพุทธองค์ทรงมีความกล้าหาญ บั่นถือนีหนาท ประกาศฐานะของพระองค์ในท่ามกลางบริษัททั้งหลาย ซึ่งแต่ละข้อมีอธิบายที่ควรทราบดังนี้

๑. สัมมาสัมพุทธปฏิญญา ข้อที่พระองค์ทรงปฏิญญาว่าทรงเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ธรรมเหล่าใดที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงตรัสรู้ พระองค์ก็ได้ตรัสรู้แล้ว ธรรมทั้งปวงอันเป็นผลแห่งการตรัสรู้ของพระองค์นั้น ไม่มีใครจะกล่าวคัดค้านได้เลย รวมทั้งฐานะคือความเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน

๒. จินตาสวปฏิญญา พระญาณอันทำความกล้าหาญให้เกิดขึ้นข้อนี้ได้เกิดขึ้นแก่พระองค์ผู้ทรงบรรลุอัสวักขยญาณ มีพระชั้นธสันตคารบริสุทธิจากสรรพกิเลสอย่างแท้จริง ใคร ๆ ไม่อาจกล่าวคัดค้านทักท้วงได้เลยว่า พระองค์ยังมีกิเลสอยู่ภายในพระทัย เพราะไม่ว่าในภาวะการณ์อย่างไรก็ตาม ใคร ๆ ไม่เคยเห็นอาการภายในพระทัย เพราะไม่ว่าในภาวะการณ์อย่างไรก็ตาม ทรงมีความแก่กล้ากล้า คือเวสาร์ชชญาณ

๓. อันตรายิกธรรมวาทะ ข้อนี้หมายถึงคำสอนและข้อห้ามต่าง ๆ ที่ทรงแสดงบัญญัติไว้ว่า ใครก้าวล่วงละเมิดธรรมเหล่านั้น ย่อมเป็นการทำลายหนทางแห่งสวรรค์ มรรคผล นิพพาน ตามสมควรแก่ธรรมนั้น ๆ เช่นกองอาบัติ ๗ ประการ ได้แก่ปาราชิก ๔ ซึ่งคัมภีร์ปิฎกอุทฺทนีบอว่า หมายถึงการเสพเมถุนของผู้ที่เป็นภิกษุ สังฆาทิเสส ๑๓ อุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทูพภาสิต โทษเหล่านี้ใคร ๆ ไม่อาจคัดค้านพระองค์ว่า ไม่อาจทำอันตรายต่อ สวรรค์ มรรค ผล นิพพาน แก่ผู้ล่วงละเมิดได้จริง เหตุนี้พระ

องค์จึงทรงมีเวสัชชญาณ คือพระญาณทำความกล้าหาญที่จะทรงยืนยันในเรื่องนี้ ตามที่ทรงแสดงไว้

๔. นียยานิกธรรมเทศนานั้น หมายความว่าธรรมะข้อใดก็ตาม ที่ทรงแสดงว่าสามารถขจัดความทุกข์ได้ในระดับต่าง ๆ จากชีวิตประจำวัน จนถึงการบรรลุมรรคผลนิพพาน ธรรมเหล่านั้นเมื่อบุคคลได้พิจารณา ทดสอบแล้ว จะไม่มีใครอาจคัดค้านพระองค์ว่า พระธรรมเหล่านั้นหาอาจช่วยให้คนหลุดพ้นจากความทุกข์ได้จริงไม่ เพราะเขาได้พบความจริงแล้วว่า พระธรรมเหล่านั้นอำนวยผลให้เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติตามได้จริง ข้อนี้ทำให้พระองค์ทรงมีความแกล้วกล้า คือเวสัชชญาณ

เวสัชชญาณแต่ละข้อนั้น

ข้อแรก คือพระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้า

ข้อที่สอง คือพระบริสุทธิคุณของพระองค์

ข้อที่ ๓ คือทรงยืนยันผลของอกุศลธรรมว่า ย่อมอำนวยผลเป็นความทุกข์เสมอไป

ข้อที่ ๔ ทรงยืนยันผลแห่งกุศลธรรมว่า อำนวยความสุขให้แก่ผู้ปฏิบัติเสมอไป

จึงเป็นเรื่องที่ทำทนายให้ใครพิสูจน์ก็ได้ตลอดไปไม่ว่าในกาลใดก็

ตาม

ปัญจกะ หมวดห้า

อนุပ္พพิกธา ๕

ทานกธา	กล่าวถึงทาน
ศีลกธา	กล่าวถึงศีล
สักกกธา	กล่าวถึงสวรรค์
กามาทีนวกธา	กล่าวถึงโทษแห่งกาม
เนกขัมมานิสังสกธา	กล่าวถึงอานิสงส์แห่งการออกจากกาม

อนุပ္พพิกธานั้น เป็นพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพื่อฟอกอหังคารของบุคคลผู้ฟัง ให้มีความประณีตขึ้นไปโดยลำดับ ถ้าหากว่าผู้ฟังสามารถที่จะชำระจิตใจของตนให้เบาบางลงไปได้ ตามที่ทรงแสดงแล้วต่อไปก็จะแสดงอริยสัจ ๔ ธรรมะทั้ง ๘ ข้อนี้ จึงเรียกว่าพหุทานุศาสนี คือพระธรรมที่พระองค์ทรงแสดงมากที่สุด เนื่องจากการค่อย ๆ ชัดเกลาคจิตใจของผู้ฟังไปโดยลำดับ แต่ว่าเวลาแสดงจริง ๆ นั้น ไม่จำเป็นต้องแสดงครบหมดทั้ง ๕ ข้อ ผู้ฟังสามารถจะเรียนรู้ประพตติปฏิบัติได้ในระดับใด ก็จะทรงแสดงไปในระดับนั้น

ประการแรก ก็จะทรงแสดงประโยชน์ของการให้ เพื่อจัดความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัวของบุคคลให้เจือจางลงไป บังเกิดมีน้ำใจให้เผื่อแผ่ เอื้อเฟื้อต่อบุคคลอื่นจนถึงกับพร้อมที่จะเสียสละและบริจาคทาน จากนั้นก็จะทรงแสดงศีล เพื่อให้บุคคลตระหนักที่จะควบคุมกาย วาจา ของตนให้ประ

พฤติกรรมที่เรียบร้อย ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนแก่บุคคลอื่น ไม่ทำตนให้เป็นพิษเป็นภัยต่อหมู่คณะที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ จนถึงพร้อมที่จะยอมรับนับถือบุคคลอื่น และทำตนให้เป็นประโยชน์ เป็นศักดิ์ศรีแก่หมู่แก่คณะ จากนั้นก็จะทรงแสดงผลดีงามที่เกิดขึ้นจากการให้ทานและการรักษาศีล ที่บุคคลจะพึงประสบ ทั้งในปัจจุบันและในภายภาคหน้า คือการอุบัติบังเกิดในสวรรค์ และเมื่อบุคคลเห็นชื่นชมเพลิดเพลินกับความสุขในสวรรค์ อหิชาสัยของบุคคลนั้นสามารถที่จะเรียนรูปฏิบัติสูงขึ้นไปพระองค์ก็จะทรงแสดงถึงโทษแห่งกาม คือการที่ใจของบุคคลไปกำหนดรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ นำใคร่ นำปรารถนา นำพอใจ วัตถุกามเหล่านั้น จะเป็นของมนุษย์หรือของทิพย์ก็ตาม ก็ล้วนแล้วแต่เป็นของที่มีโทษ ก่อให้เกิดความหมกมุ่น ยึดติด ผ่อนคลายได้ยาก สลัดได้ยาก จิตใจจะกำหนดเพลิดเพลินอยู่ในอารมณ์เหล่านั้น แต่เมื่อบุคคลมีความเบื่อหน่ายในกาม ก็จะแสดงเนกขัมมานิสงส์ คือ อานิสงส์แห่งการออกจากกาม นี้ก็เป็นหลักที่จะทรงแสดงไปตามลำดับดังนี้

เพื่อจะให้ทราบอรรถาธิบายในอนุပ္พพิกขา ซึ่งตามปกติแล้ว ในพระไตรปิฎก จะไม่ให้รายละเอียดไว้โดยตรง เวลาแสดงอนุပ္พพิกขา ท่านจะบอกแต่ชื่อไว้เท่านั้น รายละเอียดจึงอยู่ในพระสูตรอื่น ๆ ที่แสดงถึงเรื่องของทานหรือเรื่องของศีล โทษแห่งกาม เป็นต้น

๑. ทานกถา กล่าวด้วยทาน คือการให้ ท่านแสดงว่า ทานนี้เป็นต้นเค้าแห่งความสุขทั้งหลาย เป็นมูลแห่งสมบัติทั้งหลาย เป็นที่ตั้งแห่งโภคะทั้งปวง เป็นที่ต้านภัย เป็นคตินำไปข้างหน้าของบุคคลที่ยังประพฤติกุุ่ม ๆ คอน ๆ

อยู่ ท่านเป็นที่พำนักพักพิงอาศัย ที่ยึดเหนี่ยวอันเสมอเหมือนท่านไม่มี
ทั้งในโลกนี้และในโลกอื่น คุณสิหบดีลังก์ อันล้วนแล้วด้วยรัตนะ เป็นที่พำนัก
อาศัยคุณเชือกผูกห้อยไว้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ท่านเป็นคุณทาส เพราะเป็น
เครื่องกันทุกข์เป็นคุณเกาะของผู้กล้าหาญในสงคราม เป็นเครื่องทำให้อุ่นใจ
เป็นคุณเมืองที่ตกแต่งไว้ดีแล้วเพราะเป็นที่ป้องกันเป็นคุณดอกปทุม เพราะไม่
เปื้อนมลทิน คือความตระหนี่ เป็นคุณจอสรพิชเพราะความตระหนี่เป็นต้น
ไม่อาจเข้าใกล้ เป็นคุณราชสีห์ สมมติว่าเป็นมงคลยิ่งและเป็นคุณพญาม้าเวลาหก
เพราะพาให้ถึงภูมิอันเกษม ท่านนี้เป็นมรรคดาที่เรตถาคตได้ดำเนินมา
แล้ว เป็นเชื้อวงศ์ของเราโดยแท้ เมื่อเราเป็นพระโพธิสัตว์ สร้างบารมีอยู่
บำเพ็ญมหาปัญญาเป็นอันมาก ท่านนี้ยอมให้สวรรค์สมบัติจนถึงอภิสัมมา
สัมโพธิญาณ เมื่อบุคคลทำท่านได้ จึงอาจสมาทานศีลได้ ในขณะที่เดียวกัน
ก็ทรงแสดงอานิสงส์ของท่านอย่างที่ทรงแสดงไว้ในทานานิสังสสูตรว่า

๑. ผู้ให้ทาน ย่อมเป็นที่รักที่ชบใจของชนหมู่มาก
๒. สัปบุรุษ ผู้สงบ ย่อมคบหาผู้ให้ทาน
๓. เกียรติคุณของผู้ให้ทาน ย่อมขจรไป
๔. ผู้ให้ทานย่อมไม่เหินห่างจากธรรมของคฤหัสถ์
๕. ผู้ให้ทานเมื่อล่วงลับไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ และ

เมื่อทรงแสดงทานไปตามสมควรแล้ว อหยาศัยของบุคคลพร้อมที่จะ
ปฏิบัติธรรมเบื้องสูงขึ้นไปก็จะทรงแสดงในเรื่องของศีล

๒. สีลถา คือกล่าวด้วยคุณของศีล การรักษากาย วาจา ให้
เรียบร้อย ไม่มีโทษ เช่น ทรงแสดงว่า ชื่อว่าศีลนี้เป็นที่พำนัก เป็นที่อาศัย
ที่ต้านภัย เป็นที่ยึดเหนี่ยว ต้านทาน เป็นที่หลบภัย เป็นคติที่ไปในเบื้องหน้า

ศีล เป็นเชือกของเรตถาคต ได้บำเพ็ญศีลบารมีในภพนั้น ๆ เป็น
อนกอนันต์ ศีลเป็นที่อาศัย เป็นที่ตั้งแห่งสมบัติทั้งหลาย ทั้งในโลกนี้และโลก
อื่นไม่มีที่พำนักอาศัยอื่นเสมอเหมือน เครื่องอสังการก็ดี ดอกไม้ก็ดี เครื่อง
ประทีนผิงก็ดีที่เสมอเหมือนเครื่องอสังการคือศีล ดอกไม้คือศีล เครื่องประ
ทีนคือศีล หามิไม่แท้จริง ชาวเทวโลกย่อมนิยมบูชาท่านผู้ประกอบด้วยศีล
อสังการ ทัดดอกศีลโกศุมลูปได้ประทีนคือศีลเสมอไม่รู้เบื่อ และอย่างที่ทรง
แสดงว่า ศีลเป็นอารมณ์อย่างประเสริฐศีลเป็นอาวุธอย่างยอดเยี่ยม ศีลเป็น
เกราะอย่างมหัศจรรย์ ศีลเป็นกำลังอันหาที่เปรียบมิได้ เป็นต้น เมื่อบุคคล
อาศัยศีลนี้แล้ว ก็ย่อมจะได้สวรรค์ อย่างที่ทรงแสดงอานิสงส์ของศีลไว้ใน
มหาปรินิพพานสูตรว่า

๑. ผู้มีศีลย่อมได้โลกสมบัติ
๒. เกียรติคุณอันงามของผู้มีศีล ย่อมขจรไป
๓. ผู้มีศีลเมื่อเข้าไปในสมาคมใด ย่อมมองอาจ กล่าวหาญ ไม่
ครั้นคร้ามขามเกรง ไม่เก้อเงินในสมาคมนั้น
๔. ผู้มีศีล เมื่อจะตาย ก็ไม่หลงตาย คือมีสติตาย หรือตายอย่าง
มีสติ
๕. ผู้มีศีล เมื่อตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

ศีลจะประณีตได้มากน้อยแค่ไหนเพียงไร ย่อมขึ้นอยู่กับว่า ท่านรักษาศีล
ได้ดี ได้มากน้อยแค่ไหนเพียงไรเหมือนกัน เช่น ทรงแสดงคุณของสวรรค์
ไว้ว่า อันสวรรค์นี้เป็นที่น่าใคร่ น่าพอใจ ในสวรรค์นั้น มีการเล่นเป็นเนือง
นิตย์ สมบัติทั้งหลาย ก็เกิดมีอยู่แล้วไม่ได้ขาด เหล่าเทพชั้นจาตุมหาราชิกาได้
เสวยทิพยสุขสมบัติอยู่นานถึง ๕ ล้านปี เหล่าเทพชั้นดาวดึงส์เสวยทิพยสุขด้วย
ทิพยสมบัติอยู่นานถึง ๓ โกฏิ ๖ ล้านปี และท่านยังได้บอกว่า ถึงพระพุทธ

เจ้าทั้งหลายจะพรรณาสวรรค์สมบัติ ก็เหลือพระโอษฐ์ที่จะพรรณานำให้สิ้น
สุด ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจะฟังกล่าวเรื่องสวรรค์
ได้โดยอเนกปริยาย มีนัยต่าง ๆ

๓. สักกถา คือ สวรรค์ แปลว่า อารมณ์เลิศ ซึ่งอาจจะหมายถึงสภาพ
ชีวิตของบุคคลที่มีความสุขกายสบายใจ ไม่เดือดร้อนในการเป็นอยู่ หมายถึง
การมีคุณธรรมอยู่ในใจของบุคคลผู้นั้น เช่นมีหิริ มีโอตตัมปะอยู่ภายใน
ใจ ซื่อว่าเป็นเทวดา บางทีก็หมายถึงสภาพจิตที่มีความเพิลิดเพิลิน สนุกสนาน
อยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ ที่มุ่งหมายจริง ๆ นั้น หมายถึงปรโลก คือโลกอื่นที่บุคคล
จะไปอุบัติบังเกิดด้วยผลแห่งกุศลกรรมที่เขาได้กระทำเอาไว้

๔. กามาทินวกถา ถาว่าด้วยโทษแห่งกามทั้งหลาย เมื่อพระพุทธ
เจ้าทรงประโลมใจผู้ฟังด้วยเรื่องสวรรค์ จนเกิดความเพิลิดเพิลินยินดี
ดีสนุกสนานและปรารถนาที่จะเสพลุส ก็ทรงชี้ให้เห็นว่า สวรรค์นั้นเป็นกาม
สุข แม้จะมีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ
หรือเป็นทิพย์ก็ตาม แต่ว่าแท้ที่จริงแล้วก็มากไปด้วยเวร มากไปด้วยภัย
ทิพยสุขเหล่านั้น ก็มีการแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป แม้สวรรค์เองก็เป็นอนิจจัง
ไม่เที่ยงแท้ยั่งยืน ไม่ควรจะไปหลงนิมยยินดี และทรงชี้ให้เห็นถึงโทษของ
กามไว้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น อุปมาเหมือนกับหัวฝี่ที่กัลดหนองบ้ำง อุปมา
เหมือนการถือคบเพลิงทวนลมบ้ำง อุปมาเหมือนศิระะอสรพิษ เมื่อบุคคลเข้าไป
เกี่ยวข้องกับก็ต้องระมัดระวังอันตรายที่เกิดขึ้นแก่ตน เปรียบเหมือนกับขึ้น
เนื่อนาบไฟ เปรียบเหมือนกับผลไม้ซึ่งเป็นที่ต้องการของสัตว์ทั้งหลายด้วย
และก็เปลี่ยนแปลงไปเร็วเป็นต้น

๕. **เนกขัมมานิสงส์** คือ อานิสงส์แห่งการออกจากกามว่าเป็นที่ปลอดเวรปลอดภัยยุติเวรภัยด้วยประการต่าง ๆ มีความสงบมีความโปร่งเบา มีความเป็นอิสระ ไม่ไปเกี่ยวเกาะผูกพันกับกามคุณทั้งหลายมากเกินไป แต่ในขณะที่เดียวกัน ก็ทรงแสดงประเภทของเนกขัมมะ คือการออกซึ่งแปลว่าการออกจากกาม หรือการออกเพื่อคุณอันใหญ่ นั้น คนในโลกนี้ก็มีอยู่ ๔ ประเภท คือ

๑. **กายก็ไม่ออก ใจก็ไม่ออก** หมายถึงคนที่มัวเมาหมกมุ่นอยู่กับเรื่องของกามทั้งหลาย

๒. **กายออก แต่ว่าใจไม่ออก** หมายถึงคนที่ออกบวชเป็นนักบวชประเภทใดประเภทหนึ่งแล้ว แต่ว่าจิตใจก็ยังหมกมุ่น วุ่นวายครุ่นคิดอยู่กับเรื่องของกามทั้งหลาย

๓. **ใจออก แต่กายไม่ออก** หมายถึงคนที่แม้จะอยู่ในบ้านในเรือน แต่ว่าจิตใจไม่เกี่ยวเกาะห่วงใยอาลัย โหยหาถึงกาม จิตใจของบุคคลนั้นก็เป็นที่อิสระจากกามทั้งหลาย กามไม่สามารถจะโยกคลอนสร้างความหวั่นไหวให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของท่านได้ แม้จะอยู่ในบ้านในเรือนก็ตาม แต่ว่าจุดประสงค์ในพระพุทธศาสนานั้น ก็เน้นไปที่เป้าหมายสูงสุดคือ

๔. **ออกทั้งทางกายและใจ** คือกายตนเองก็ออกไปจากการเกี่ยวเกาะกับวัตถุกามทั้งหลาย จิตใจก็จะไม่หมกมุ่นครุ่นคิดห่วงใยอาลัยหาอยู่กับวัตถุกามเหล่านั้นอีกต่อไป ท่านที่จะออกจากกามได้ทั้งกายและใจ เช่นนี้จำต้องอาศัยการปฏิบัติจนเกิดความรู้ความเข้าใจรู้แจ้งเห็นจริงตามหลักของอริยสัจทั้ง ๔ ประการ จากนั้นก็จะทรงแสดงอริยสัจ ๔ ประการเป็นลำดับไป

กามคุณ ๕

รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ อันน่าใคร่ นำปรารถนา นำพอใจ

กามคุณ แปลว่า กลุ่มของสิ่งที่บุคคลไปกำหนดว่าน่าใคร่ นำปรารถนา นำพอใจ หรือโดยนัยหนึ่งก็คือ คุณของกาม ซึ่งก็หมายความว่าพวกวัตถุภวนั้น ในระดับหนึ่งในกรณีหนึ่งก็เป็นคุณ เพราะเป็นเรื่องของโลก คือเป็นคุณประเภทโลก ๆ อำนวยประโยชน์ในระดับโลก ๆ แต่ถ้าหากว่ารุนแรงเกินไป ก็มีโทษ แม้ระดับโลก ๆ เองก็ตาม สำหรับในระดับที่จะหลุดพ้นจากเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ พวกกามทั้งหลายมีโทษประณีตขึ้นไปโดยลำดับ ขึ้นอยู่กับว่าเป็นการมองจากจุดไหน ถ้าหากว่ามองจากจุดสูงสุด กามนี้ก็มีโทษ แม้จะเพียงเล็กน้อย ก็เป็นห่วงที่รังรัดจิตใจของบุคคลเอาไว้ เนื่องจากโลกเราเป็นโลกของสัมผัสการที่จะพูดถึงอะไรก็เกี่ยวข้องกับสัมผัสอยู่เสมอ ดังนั้นเรื่อง **รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ** ก็เกิดขึ้นมาจากสัมผัส แล้วใจไปกำหนดหมายถึงสิ่งเหล่านั้นว่า**น่าใคร่ นำปรารถนา นำพอใจ** กิเลส สายโลภะ ตัณหา ความยินดี ก็บังเกิดขึ้น ถ้าเกิดกำหนดใหม่ว่ารูปไม่สวย เสียงไม่เพราะ กลิ่นไม่หอม รสไม่น่าอร่อย สัมผัสไม่น่าจับต้อง ก็เกิดปฏิเสธ คือ ความไม่พอใจ ไม่นิยม ไม่ต้องการ จนถึงกับมุ่งที่จะทำลายล้างไปและในขณะเดียวกัน **รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ** นี้ ก็เป็นทางให้เกิดธรรมะได้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกำหนดยุทธศาสตร์ของบุคคลเป็นประการสำคัญ

รูป ก็คือสิ่งที่บุคคลสามารถเห็นได้ด้วยตา หรือบางครั้งบางคราวเป็นรูปที่ไกล รูปที่ละเอียด รูปที่ประณีต ก็อาจจะรู้ด้วยการอนุมานเทียบเคียงเอาหรือใช้เครื่องมือเครื่องมือสำหรับดูรูปเหล่านั้น

เสียง ก็คือ สิ่งที่บุคคลได้ยินด้วยหู

กลิ่น คือ สิ่งที่บุคคลรับรู้มาด้วยจมูก คือ ประสาทในการรับรู้กลิ่น

รส ก็คือ สิ่งที่บุคคลรู้ด้วยประสาทลิ้น

โณภูฏัพพะ ก็คือสิ่งที่บุคคลรู้ด้วยการกระทบจับต้องสิ่งเหล่านั้นด้วย
กายประสาทคือประสาทกาย

ซึ่งจะเห็นได้ว่า การที่กามคุณทั้ง ๕ นั้น จะมีอิทธิพลต่อจิตใจของ
บุคคลได้ก็คือเมื่อบุคคลไปยอมรับ ไปกำหนด ไปสร้างเงื่อนไขว่า รูปนั้นน่า
ใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ คือ กำหนดว่า รูปสวย กลิ่นหอม รสอร่อย โณ
ภูฏัพพะนั้นน่าจับต้องกิเลสก็เกิดขึ้น แต่ถ้าไม่กำหนด คือ เฉยๆ สิ่งเหล่านี้ก็
อยู่ของแกเฉยๆ เพราะว่าเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้น มีอยู่เป็นอยู่ เป็นธรรมดา
พระอริยเจ้ากับมนุษย์ปุถุชน ก็เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส เช่นเดียวกัน
ถูกต้องเย็นร้อนอ่อนแข็งเช่นเดียวกัน แต่เพราะว่าภายในใจของพระอริยเจ้า
ไม่มีกิเลส เป็นเหตุให้กำหนดหมายว่ารูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย
สัมผัสนั้นน่าจับต้อง ความเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจของท่านจึงไม่มีแต่ว่า
สามัญชนนั้น จะต้องกำหนดว่า สวยหรือไม่สวย ไพเราะหรือไม่ไพเราะ เป็น
ต้น จิตใจของบุคคลจึงมักจะขึ้นลงอยู่ด้วยความปรารถนา ด้วยความชอบและ
ความชัง หรือความยินดี กับความไม่ยินดี เรื่องของกามคุณทั้ง ๕ ประการนี้
พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงไว้โดยอเนกปริยาย เช่น ทรงเรียกว่าเป็นบ่วงของมาร
บ้าง เป็นพวงดอกไม้ของมารบ้าง ในกรณีที่เป็นบ่วงของมาร ก็เป็นเครื่องผูก
พันบุคคล เหนี่ยวรั้งบุคคลเอาไว้ ถ้าหากว่าติดในบ่วงใดบ้างหนึ่ง ก็ไปไม่ได้
อย่างที่โบราณท่านว่าไว้ว่า

มีบุตรบ่วงหนึ่งเกี่ยว	พันคอ
ทรัพย์ผูกบาทาคล	หวังไว้
ภรรยาเย็บบ่วงปอ	ริงรัดมือนา
สามบ่วงใครพันได้	จึงพันสงสาร

เป็นบ่วงที่ผูกใจของบุคคลไว้ให้คิดถึงนิงหา โหยหา ห่วงใย อาลัย
เมื่อสิ่งเหล่านั้นแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป ก็เศร้าสร้อย ทุกข์โทมนัสไป
ตามสมควรแก่ลักษณะทางความคิด กำหนดวัตถุประสงค์เหล่านั้น บางครั้งก็เป็นพวง
ดอกไม้ของมาร คือเป็นตัวล่อ เป็นเครื่องล่อให้คนหลง และในที่สุด ก็จะประ
สบอันตรายจากมารซึ่งรอคอยอยู่บางครั้งก็อาจจะทรงชี้ให้เห็นในแนวที่
ว่า มันเป็นตัวเกิดของกิเลสด้วย แต่ในขณะที่เดียวกันก็เป็นตัวเกิดธรรมะด้วย
ปัญหาสำคัญว่า เวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องเย็นร้อนอ่อนแข็ง
เราคิดอย่างไร สำคัญว่าสิ่งนั้นเป็นอะไร เพราะในเรื่องเดียวกัน ถ้าจิตใจของ
บุคคลกำหนดแตกต่างกัน ก็ไม่จำเป็นว่าจะเกิดกิเลสเสมอไป

จักขุ ๕

จักขุ ได้แก่ดวงตา ๕ ประการ คือ

มังสจักขุ	จักขุคือดวงตาสามัญ
ทิพยจักขุ	ตาทิพย์
ปัญญาจักขุ	ดวงตาคือพระปัญญา
พุทธจักขุ	จักขุแห่งพระพุทธเจ้า
สมันตจักขุ	จักขุรอบคอบ

" จักขุ " ในความหมายทั่วไป หมายถึงอวัยวะสำหรับดูรูป แต่ในที่นี้ท่านหมายเอาคุณสมบัติพิเศษของพระพุทธเจ้า ทำให้พระองค์ทรงเห็นสรรพสิ่ง ตามความเป็นจริง

จักขุทั้ง ๕ ประการมีความหมายว่าอย่างไร ?

๑. พระพุทธเจ้า ทรงมีพระเนตรแจ่มใส ทอดพระเนตรเห็นได้ไกล เห็นได้ว่องไว ด้วยมังสจักขุ ท่านแบ่งมังสจักขุออกเป็น ๒ คือ

๑.๑ สัมผัสจักขุ หมายถึงอวัยวะที่เป็นจักขุ ในส่วนแห่งร่างกาย มีรูปร่างตามที่เราเห็นกัน เรียกว่า ดวงตา.

๑.๒ ปสาทจักขุ หมายถึงประสาทตา ที่อาศัยสัมผัสจักขุ ทำหน้าที่รับอารมณ์คือรูปที่ผ่านมาจากตา.

๒. พระพุทธเจ้า ทรงทอดพระเนตรเห็นเหตุการณ์ บุคคล ในสถานที่ต่าง ๆ ได้ ตลอดถึงทรงทอดพระเนตรเห็นการอุปบัติ การจุติของ

สัตว์ทั้งหลาย และความแตกต่างแห่งรูปร่าง ฐานะ สติปัญญาเป็นต้นของ สัตว์ทั้งหลายว่า เป็นเพราะกรรมอะไร ด้วยทิพยจักขุ

๓. พระพุทธเจ้า ทรงทราบธรรม เป็นเหตุนำสัตว์ให้ออกจาก สังสารทุกข์ โดยการรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการเป็นต้น ด้วย ปัญญาจักขุ

๔. พระพุทธเจ้าทรงเห็นอุปนิสัย บารมี อาสวะ ของสัตว์ทั้งหลาย ที่มีแตกต่างกัน เช่น มีอุปนิสัย หยาบ ปานกลาง ประณีต เป็นต้นแล้ว ทรง แสดงธรรม เหมาะสมแก่พื้นฐานทางสติปัญญาของคนเหล่านั้น ด้วยพุทธ จักขุ

๕. พระพุทธเจ้า ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ทำให้ทรงทราบ รู้สิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง ของสิ่งเหล่านั้น ด้วย สมันตจักขุ

พระจักขุทั้ง ๕ ประเภทนี้เองที่ท่านนำมายกย่องพระพุทธเจ้า ในบทสวดมนต์ของนักเรียนว่า

พร้อมเบญจพิชจัก

มุจรัสวิมลใส

เห็นเหตุที่ใกล้ไกล

ก็เจนจบประจักษ์จริง

หมายความว่าพระพุทธเจ้าทรงประกอบด้วยจักขุ ๕ ประการ อันหมดจดแจ่มใสปราศจากมลทิน เป็นปัจจัยให้ทรงรู้เหตุทั้งปวง ไม่ว่าจะ ใกล้หรือไกล ตามความเป็นจริงอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง

ธรรมชั้น ๕

ศีลชั้น	หมวดศีล
สมาธิชั้น	หมวดสมาธิ
ปัญญาชั้น	หมวดปัญญา
วิมุตติชั้น	หมวดวิมุตติ
วิมุตติญาณทัสสนชั้น	หมวดวิมุตติญาณทัสสนะ

คำว่า**ธรรมชั้น** อาจจะแปลว่า หมวดแห่งธรรม หรือกลุ่มแห่งธรรม ซึ่งในบางแห่ง ท่านเรียกว่าอริยธรรม คือธรรมที่ทำให้คนให้เป็นพระอริยะ เป็นพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเน้นมาก่อนจะปรินิพพาน เป็นการสรุปธรรมะลงในศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สารธรรม ธรรมะที่เป็นแก่นสารที่แท้จริง

การทำจิตของตนให้หลุดพ้นจากอาสวกิเลส เป็นเป้าหมายในการประพฤติปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา แต่กว่าจะบรรลุเป้าหมายเหล่านั้นได้ จำเป็นจะต้องประพฤติปฏิบัติไปตามขั้นตอนที่ทรงแสดงไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ เรื่องของไตรสิกขาซึ่งเป็นตัวเหตุใหญ่

๑. **ศีลชั้น** คือหมวดของศีลนั้น ได้แก่การประพฤติปฏิบัติ เช่น การสำรวมในปาฏิโมกข์ คือ บทบัญญัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติเอาไว้ เว้นข้อที่ทางห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต อินทริยสังวร การสังวรระวังในอินทริย์ของตน เวลาตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องเย็นร้อน

อ่อนแอ และแม้แต่ใจ จะเหนียวนี้ถึงอารมณ์ต่าง ๆ ก็ไม่ปล่อยให้ความยินดี
ยินดีร้ายครอบงำใจจนเกินไป

โภชนมัตตัญญูตา การรู้จักประมาณในการบริโภคอาหารไม่ให้
มากเกินไป ไม่ให้น้อยเกินไป หรือว่าการเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบธรรม
ไม่หลอกลวงจ้อโก่งเขามาเลี้ยงชีวิต นี้ก็จัดเข้าในหมวดของศีลชั้น
หรือพูดโดยนัยหนึ่ง วาจาชอบ การงานชอบ การเลี้ยงชีพชอบ จัดเป็น
ศีลชั้น

๒. สมาธิชั้น การบำเพ็ญเพียรทางจิตใจ เช่น ชาคริยานุโยคการประ
กอบความเพียรเป็นผู้ที่ตื่นตัวอยู่เสมอ ไม่ปล่อยให้กาลเวลาผ่านไปการ
เจริญสมถกรรมฐานในชั้นต่าง ๆ ตามที่ทรงแสดงเอาไว้ หรืออีกนัยหนึ่ง
การปฏิบัติตามหลักของอริยมรรคคือ **สัมมาวายามะ** ความพยายามชอบ
สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ **สัมมาสมาธิ** ตั้งใจมั่นในทางที่ชอบ ก็จัดเป็นสมาธิชั้น

๓. ปัญญาชั้น หมวดปัญญา หมายถึงว่าการใช้ปัญญาเพ่งพินิจ
พิจารณาในชั้นตอนต่าง ๆ เช่น **ธัมมวิจยะ** การพิจารณาสอดส่องธรรม
เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมะเหล่านั้น ตามความเป็นจริง **วิปัสสนา**
การมองนามรูปให้เห็นว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง
ไปเป็นธรรมดา จนสามารถถ่ายถอนบรรเทาความยึดติดว่าเป็นของเรา
เป็นเรา เป็นตัวตนของเราลงไปได้ หรือแม้แต่ **กัมมัฏสสกตาญาณ** คือความรู้
ถึงการที่สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของ ๆ คน ต้องเป็นผู้รับผลของกรรม
มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำ
กรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ก็จัดเข้า

ในกลุ่มปัญญาขั้น อิกนัยหนึ่ง คือความสมบูรณ์ของสัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ เป็นปัญญาขั้น

๔. วิมุตติขั้น เมื่อศีล สมาธิ ปัญญา หรือองค์อริยมรรคสมบูรณ์ ก็เกิดญาณความรู้ในอริยสัจตามความเป็นจริงขึ้นมา คือรู้ว่า

นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงถึงความดับทุกข์ ซึ่งเรียกว่า **สัจจญาณ**

รู้ว่าทุกข์ควรกำหนดรู้สมุทัยควรละ นิโรธ ควรทำให้แจ้ง มรรค ควรเจริญ เรียกว่า **กิจจญาณ**

รู้ว่าทุกข์ที่ควรกำหนดรู้ ได้กำหนดรู้แล้ว สมุทัยที่ควรละ ได้ละแล้ว นิโรธที่ควรทำให้แจ้ง ได้ทำให้แจ้งแล้ว มรรคที่ควรเจริญ ก็ได้เจริญแล้ว เรียกว่า **กตญาณ** เมื่อญาณทั้ง ๓ นี้สมบูรณ์ ก็เรียกว่า **สัมมาญาณะ** คือความรู้ในทางที่ชอบก็บังเกิดขึ้นจิตของผู้ปฏิบัติก็จะเป็น **สัมมาวิมุตติ** คือหลุดพ้นในทางที่ชอบ อันเป็นวิมุตติขั้น

๕. วิมุตติญาณทัตถสนขั้น คือความรู้ความเห็นในวิมุตติ ที่ปรากฏเกิดขึ้นภายในจิตใจของผู้ปฏิบัติ ดังที่ท่านแสดงเอาไว้ว่า เมื่อพระอรหันต์คลบบ่าเพื่อยเพียรไปโดยลำดับ ก็จะเบื่อหน่ายในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ก็จะคลายกำหนด เมื่อคลายกำหนด จิตก็จะวิมุตติ คือหลุดพ้นจากอำนาจกิเลส เมื่อหลุดพ้นแล้ว ก็เกิดญาณรู้ว่า เราหลุดพ้นแล้วดังนี้ และรู้ต่อไปว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ คือ ความประพฤติปฏิบัติเพื่อละความชั่ว ประพฤติความดีก็สมบูรณ์แล้ว กิจที่จะต้องทำต่อไปก็ไม่มี กิจใน

ลักษณะเดียวกัน ก็ไม่มีเหมือนกัน ดังนั้น ความรู้สึกที่เกิดผุดขึ้นในลักษณะนี้ เรียกว่า **วิมุตติญาณทัตถสนขันธ์** คือ ความรู้ความเห็นในวิมุตติ

ธรรมหมวดนี้ บางครั้งก็อาจจะเรียกว่า สารธรรมทั้ง ๕ หรือเรียกว่า อริยธรรม ๕ ดังที่กล่าวมาแล้ว

ทั้งนี้เพราะพระธรรมที่บุคคลจะต้องประพฤติปฏิบัติทั้งหมด สรุปรวมลงที่ ศีล สมาธิ ปัญญา ผลแห่งการทำความคิดทั้งหมดควรลงในกลุ่มของวิมุตติ คือจิตหลุดพ้นจาก กิเลส ทุกข์ ตามสมควรแก่ฐานะของตน ความรู้เห็นในความหลุดพ้นที่ใจของตนก็จะเกิดขึ้นแก่เขาได้โดยอันโนมัตติ ตามควรแก่ฐานะเช่นเดียวกัน ธรรมขันธ์ ๕ จึงเป็นมรรคสังกับนิโรธสัง เมื่อเข้าถึงความสมบูรณ์ก็จะทำหน้าที่ดับ สมุทัยสัง กับทุกขสัง เข้าถึงความสุขที่แท้จริง คือนิพพาน

ปีติ ความอิมใจ ๕

ขุททกปีติ	ปีติอย่างน้อย
ขณิกาปีติ	ปีติชั่วขณะ
โสกกนุติกาปีติ	ปีติเป็นพัก ๆ
อุพเพกกาปีติ	ปีติอย่างโลดโผน
ผรณาปีติ	ปีติซาบซ่าน

ปีติ แปลตามศัพท์ว่า ความอิมใจ เป็นผลที่เกิดมาจากเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ในที่นี้ท่านมุ่งไปทางผล ที่เกิดมาจากการบำเพ็ญกรรมฐาน ความปรากฏของปีติในขณะที่ทำกรรมฐาน เป็นสัญญาณบอกให้ทราบว่า ผู้นั้นได้รับผลแห่งการปฏิบัติแล้ว เพราะปีติเป็นองค์อันหนึ่งในองค์ฌาน ๕ คือ

๑. **วิตก** เกิดเมื่อบุคคลทำจิตให้สงบระงับ จนอยู่ในอารมณ์เดียว จิตเหนียวเอาธรรมเข้ามาคิด อาการเช่นนี้เรียกว่าวิตก

๒. **วิจาร์** คือการระคองจิตให้ไตรตรองในเรื่องนั้น

๓. **ปีติ ความอิมใจ** ซึ่งท่านจำแนกออกเป็น ๕ ชนิด คือ

๓.๑ **ขุททกปีติ** ความเอิบอิมใจเล็กน้อย คือ เมื่อได้ประสบ อารมณ์ที่ชอบใจ อันเกิดจากการปฏิบัติธรรม จนรวมกันถึงความสงบแล้ว เกิดความเอิบอิมใจขึ้น ทำให้ขนพอง น้ำตาไหล

๓.๒ **ขณิกาปีติ** ความเอิบอิมชั่วขณะ แสดงออกมาในทางรู้สึก เสียงแปลบปลาบไปในกาย ทำให้เกิดความยินดี ชอบใจ ปรากฏอยู่ขณะหนึ่ง แล้วหายไป

๓.๓ **โอกกนุติกาปีติ** ความเอิบอิ่มที่แปลตามศัพท์ว่า ก้าวลง หรือหยั่งลง คือเป็นความเอิบอิ่มที่เกิดขึ้นเป็นพัก ๆ เกิดอยู่ได้นาน ๆ เปรียบเหมือนคลื่นที่ซัดเข้าหาฝั่งซำ ๆ ๆ ทำให้ร่างกายคนรู้สึกซ่า ๆ อยู่เป็นพัก ๆ

๓.๔ **อุพเพกคาปีติ** แปลว่าปีติโลดโผน บางคราวถึงกับตัวลอย ขึ้นด้วยความปีติ หรือเปล่งอุทานออกมาด้วยความยินดี

๓.๕ **ผรณปีติ** แปลว่าปีติซาบซ่าน ทำให้เกิดซาบซ่านไปทั่วสรรพางค์กาย จนเกิดขนลุกชัน เป็นต้น

ปีติบางอย่างอาจเกิดได้ แม้เพราะปรารภเรื่องทางโลก เช่นเกิดดีใจจนกระโดดตัวลอยขึ้น และเมื่อมองในแง่ของความแรงขึ้น ของสาเหตุที่กระตุ้นให้เกิดปีติแล้ว ในชีวิตของสามัญชนทั่วไปก็อาจได้สัมผัสปีติทั้ง ๕ ประการนั้นได้ เช่น

เมื่อได้ประสบเรื่องอารมณ์อะไรที่ชื่นชอบใจ เกิดความปลาบปลื้มจนขนพอง น้ำตาไหล นี่เป็นอาการของขุททกาปีติ ความปลาบปลื้มที่แรงขึ้นไป ทำให้รู้สึกเสียงแปลปลาบขึ้นในกาย นี่เป็นอาการของขณิกาปีติ แรงขึ้นไปอีก แสดงอาการปลาบปลื้มจนซู่ซ่า เป็นอาการของโอกกนุติกาปีติ แรงขึ้นไปกว่านั้น แสดงออกมาด้วยการกระโดดหรือกล่าวถ้อยคำออกมา จัดเป็นอุพเพกคาปีติ หากแรงกว่านั้นยังเกิดความซาบซ่านไปทั่วตัว ก็เป็นผรณปีติ

ในวิปัสสนูปกิเลส คือสิ่งที่ทำให้วิปัสสนาเศร้าหมอง ๑๐ ประการ ปีติ ความเอิบอิ่มใจ จัดเป็นวิปัสสนูปกิเลสอย่างหนึ่ง ซึ่งจำเป็นจะต้องละ แต่ที่ปีติต้องมีนั้นเพราะเป็นเครื่องหมายแห่งสมาธิ ปีติจึงเปรียบเหมือนสถานที่ซึ่งผู้เดินทางจะต้องผ่าน แต่หากว่าไปหยุดอยู่ ณ ที่ซึ่งต้องผ่าน คนเดินทางก็ไม่อาจบรรลุถึงที่หมายได้ การปฏิบัติสมถกรรมฐานก็ต้องผ่านปีติ เพราะปีติเป็นองค์مانดังกล่าวแล้ว ข้อนี้พึงดูปฏิปทาของพระพุทธเจ้า

แม้ในโพชฌงค์ คือองค์ธรรมที่จะนำคนให้ตรัสรู้ ทรงแสดงธรรมะที่บุคคลต้องประสบไปตามลำดับ คือ

สติสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมเครื่องตรัสรู้คือสติ

สัมมวิจยสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมเครื่องตรัสรู้คือการวิจย การสอดคล้องธรรม

วิริยสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมเครื่องตรัสรู้คือวิริยะ ความเพียร

เมื่อธรรมทั้ง ๓ ประการนี้เกิดพร้อมกันแล้ว ผู้ปฏิบัติจะได้ประสบกับปิติสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมเครื่องตรัสรู้คือปิติ แต่ทางสอนให้เดินหน้าต่อไปด้วยการสงบกาย ใจ ปิติ ดำเนินการปฏิบัติไปจนถึงสมาธิสัมโพชฌงค์ และอุเบกขาสัมโพชฌงค์

ดังนั้น ปิติเป็นธรรมที่ผู้ปฏิบัติจะต้องประสบ เพราะเป็นสัญญาณว่า การปฏิบัตินั้นดำเนินมาถูกทางแล้ว แต่เมื่อได้ปิติ อย่าหลงปิติอยู่ ให้ปฏิบัติต่อไปจนกว่าจะได้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

พระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ ทรงเจริญสมุทรรูฐาน ทำจิตใจสงบไปตามลำดับ จนบรรลุญาณจากที่ ๑ ถึงที่ ๔ จนจิตตั้งมั่นในอารมณ์อันเดียวไม่หวั่นไหว จากนั้นทรงน้อมจิตที่ไม่หวั่นไหวขึ้นไปเจริญวิปัสสนา คือการพิจารณาสังขารให้เห็นตามความเป็นจริง ไม่ทรงติดอยู่ในปิติที่ได้แล้ว

ด้วยเหตุนี้ ปิติจึงอุปภิเลสสำหรับท่านผู้ต้องการบรรลุมรรคผล แต่เป็นสิ่งที่สามัญชนจะต้องพยายามสร้างให้เกิดขึ้น ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะไปติดอยู่ที่ปิติไม่ได้ ต้องถือปิติเป็นทางผ่าน อันเป็นเหมือนคนเดินทาง หากไปหลงเพลินในที่ใดที่หนึ่งซึ่งตนต้องผ่าน การจะถึงที่หมายก็มีไม่ได้ ดังกล่าว

มัจฉริยะ ๕

อวาสมัจฉริยะ	ตระหนี่ที่อยู่
กุลมัจฉริยะ	ตระหนี่สกุล
ลามมัจฉริยะ	ตระหนี่ลาม
วัณณมัจฉริยะ	ตระหนี่วรรณะ
ธัมมมัจฉริยะ	ตระหนี่ธรรม

ความหวง ความตระหนี่ ความไม่ยินดี ความไม่พอใจ ที่จะให้สิ่งของอะไรก็ตามแก่บุคคลอื่น เราเรียกว่า มัจฉริยะ คือความตระหนี่ ตามปกติอาจจะเกิดมาจากความไม่ชอบไม่พอใจในบุคคลเหล่านั้น แสดงอาการออกมาในลักษณะต่าง ๆ คือ

๑. อวาสมัจฉริยะ ตระหนี่ที่อยู่ ได้แก่ความหวง ความไม่พอใจ ความไม่ยินดีที่จะให้บุคคลอื่น มาอยู่ในบ้านของตน ในที่ดินของตน ในหมู่บ้าน ตลอดถึงประเทศของตน

๒. กุลมัจฉริยะ ตระหนี่สกุล หมายถึงการหวงสกุล ถือว่าสกุลของตนเป็นคนดี คือเป็นคนพิเศษ ไม่ต้องการให้บุคคลอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับสกุลของตน รวมถึงการที่บุคคลบางคนไม่ต้องการให้คนอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับกลุ่มคน กับสกุลที่เป็นพวกของตน หรือว่าพระไม่ยินดีที่จะให้พระรูปอื่น เข้าไปรู้จักคุ้นเคยกับสกุลอุปัฏฐากของตน เป็นต้น นี้ชื่อว่าเป็นกุลมัจฉริยะ

๓. ลามมัจฉริยะ ตระหนี่ลาม ได้แก่คนที่หวง ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่ยินดีที่จะสงเคราะห์ อนุเคราะห์บุคคลอื่นด้วยวัตถุสิ่งของของตน จะเป็นเงิน เป็นทอง เป็นเสื้อผ้า อาหาร เป็นต้น ไม่ต้องการจะสงเคราะห์แก่

ใคร ๆ หรือให้แก่ใคร ๆ

๔. **วัฒนัจฉริยะ** ตระหนี่วรรณะ ได้แก่ หวงความดี ไม่ต้องการให้ใครดีเสมอตนหรือเท่าเทียมกับตน เมื่อใครมีความดีเหนือตน ก็เกิดไม่พอใจหรือริษยาต่อบุคคลเหล่านั้น อีกอย่างหนึ่ง วรรณะอาจจะแปลว่าสีกาย เช่น ความหวงความเสียหายผิวของสตรีต่าง ๆ กลัวผิวของตนจะเศร้าหมองพยายามทะนุถนอม รักษาป้องกันผิวของตนเอาไว้ นี่ก็เชื่อว่าเป็นวัฒนัจฉริยะประการหนึ่ง

๕. **ธัมมัจฉริยะ** ตระหนี่ธรรมะ คือได้แก่ตระหนี่วิชาความรู้ ศิลปวิทยาการต่าง ๆ ไม่ต้องการจะให้คนอื่นมีความรู้ มีความเข้าใจระดับเดียวกับตน หรือว่าทัดเทียมกับตนอย่างในสมัยโบราณ ครูบาอาจารย์บางคน ไม่ยอมสอนหนังสือให้แก่นักเรียนทั้งหมด เพราะกลัวว่านักเรียนจะรู้ทัดเทียมกับตน ความหวงในลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ เกิดขึ้นมาจากความรู้สึกเป็นเราเป็นเขา ไม่พอใจไม่ยินดีต่ออีกฝ่ายหนึ่ง ทำให้บุคคลที่อยู่ร่วมกันไม่มีสื่อสัมพันธ์ทางใจที่จะสร้างให้เกิดความรักความเคารพความนับถือ การสงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน การไม่ทะเลาะ ไม่วิวาท จนกลายเป็นความสามัคคี เอกภาพระหว่างสังคม

ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงสอนให้คนมีน้ำใจ มีอัธยาศัยไมตรี ความเอื้อเฟื้อ พร้อมทั้งให้ที่อยู่อาศัยกับบุคคลอื่น ให้เฉลี่ยลาภสักการะซึ่งกันและกัน ใครได้ดีมีสุข มีความเจริญก้าวหน้า ก็ไปชื่นชมยินดีกับเขา ใครต้องการความรู้ความเข้าใจ ตนอยู่ในวิสัยที่จะแนะนำบอกกล่าวได้ ก็บอกกล่าวแนะนำไป เพื่อเป็นการแสดงถึงไมตรีจิตความเมตตา และสร้างสื่อสัมพันธ์ทางใจ ระหว่างกันและกันเอาไว้ เป็นการแสดงถึงความเมตตา อนุเคราะห์ ที่จะพึงกระทำระหว่างกันและกันให้บังเกิดขึ้น

มาร ๕

ขันธมาร	มารคือเบญจขันธ
กิเลสมาร	มารคือกิเลส
อภิสังขารมาร	มารคืออภิสังขาร
มัจจุมาร	มารคือมรณะ
เทวบุตรมาร	มารคือเทวบุตร

มาร คือสิ่ง หรือ ความชั่ว ที่ล้างผลาญหรือทำลายคุณงามความดีของบุคคล ชักนำไปให้คนกระทำการที่เป็นบาปกรรม กั้นคนไว้ไม่ให้สามารถทำความดีได้เต็มที่ ทำให้กลายเป็นคนเสียคน จนถึงปิดกั้นคนไว้ ไม่ให้เข้าใจสรรพสิ่งตามความเป็นจริง

๑. ขันธ ๕ คืออะไร ?

ขันธ ๕ คือ รูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ

ขันธ ๕ เป็นมารอย่างไร ?

ขันธ ๕ นั้นท่านจัดเป็นมาร ๓ ระดับ คือ

๑. ขันธ ๕ ที่ผิดปกติธรรมดาไป เช่นรูปเกิดอาพาธ เกิดประสบทุกข์ เวทนา หรือสัญญาความจำเกิดเสื่อมไป ทำให้บุคคลรู้สึกลำบากจนอาจเบี่ยงหน่ายในชีวิต แม้ทำางานก็ไม่ได้ดี

๒. เป็นมารในชั้นสังสารวัฏ คือตรารบใดที่ยังมีขันธ ๕ อยู่ คนยังต้องทำกรรมดีบ้างชั่วบ้าง ยังมีการต้องตาย และต้องเกิดกันอยู่รำไป

๓. เป็นมาร เพราะขันธ ๕ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือของคนว่าเป็นของเรา เป็นเราเป็นตัวตนของเรา ทำให้คนต้องหลงรักหลงชังหลงแบกหามขันธ ๕ อยู่ ไม่เป็นอิสระแก่ตน

๒. กิเลส คืออะไร ? และเป็นมารอย่างไร ?

กิเลส คือสิ่งที่เกิดขึ้นภายในใจแล้ว ทำใจของคนให้เศร้าหมองเร่าร้อนไปตามอำนาจของมัน ต้นเค้าของกิเลส คือ โลกะ ความโลภ โทสะ ความประทุษร้าย และ โมหะ ความหลงกิเลสเหล่านี้ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมบังคับ กาย วาจา ให้ทำ พุค คิด ไปตามอำนาจ กำบังการของมันซึ่งการกระทำอะไรไปตามอำนาจของกิเลสนั้นย่อมมีความทุกข์ ความเดือดร้อนเป็นผล ทำตนให้ตกต่ำทั้งในปัจจุบันและ ภายภาคหน้า พลาดโอกาสที่จะทำดี มีความสุข

๓. อภิสังขาร คืออะไร ?

อภิสังขาร ท่านแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๓.๑ ปุญญาภิสังขาร อภิสังขารคือบุญ

๓.๒ อปุญญาภิสังขาร อภิสังขารคือบาป

๓.๓ อเนญชาภิสังขาร อภิสังขารคืออเนจนา ความไม่หวั่นไหว

อภิสังขาร ทั้ง ๓ นี้จัดเป็นมารอย่างไร ?

อภิสังขาร ท่านจัดเป็นมาร ๓ ระดับ คือ

๑. ในระดับทั่วไป ท่านหมายเอาเพียง อปฺปญฺญาภิสังขาร คือบาปทั้งที่เป็นส่วนเหตุและเป็นส่วนผล ถือว่าเป็นมาร เพราะบาปที่เป็นเหตุ ย่อมทำใจคนให้เศร้าหมอง บาปที่เป็นส่วนผล ทำใจคนให้ได้รับความเดือดร้อนขาดความสงบ ทำให้ประสบภัย อันตราย ทำร่างกายให้ผิดปกติไปเป็นต้น

๒. ระดับกายระดับจิต ย่อมเป็นมารทั้งบาป และบุญเพราะถ้าคนติดอยู่ในเรื่องบุญบาป จะทำให้พอใจในบุญเช่นการให้ทานเป็นต้นไม่สนใจที่จะปฏิบัติธรรมเบื้องสูงขึ้นไป เป็นการตัดโอกาสของตนไม่ให้ได้รับผลแห่งธรรมปฏิบัติในระดับสูง

๓. ระดับสูงสุดคือมรรคผลนิพพาน บุญ บาป และอรุณฆานสมาบัติ อันเป็นส่วนอเนกขาริกสังขาร เป็นความดีในระดับกลางแต่เมื่อต้องการจะบรรลุ มรรคผลนิพพาน บุญ บาป อรุณฆานสมาบัติกลับเป็นอุปสรรค ปิดกั้นไม่ให้คน เข้าถึงกระแสพระนิพพาน พระอรหันต์ท่านจึงต้องละทิ้งบุญบาปเสียก่อน จึงจะบรรลุนิพพานได้ พระอรหันต์ท่านจึงเรียกว่า " ผู้มีบุญและบาปอัน ละได้แล้ว " อภิสังขารเป็นมารคดับนี้

๔. มัจจุร คืออะไร ? และเป็นมารอย่างไร ?

มัจจุ คือความตาย หมายถึงการแตกทำลายแห่งชีวิตอินทรีย์ อันเกิดขึ้นแก่คนสัตว์ทั่วไป

ความตายถึงแม้ว่าจะเป็นธรรมดาของชีวิต แต่คนบางคนกำลังทำงานทำความดี อันจะอำนวยผลให้เกิดขึ้นแก่ตน และคนอื่นอยู่ แต่ถ้าถูกความตายมาทำลายชีวิตเขาเสีย ย่อมทำให้เขาหมดโอกาสที่จะทำความดี ดังนั้น ความตายท่านจึงเรียกว่าเป็นมัจจุร.

๕. เทวบุตร คือใคร ? และเป็นมารอย่างไร ?

คำว่าเทวบุตร โดยทั่วไปท่านหมายถึงเทวดาที่เป็นเพศชาย คู่กับเทพธิดา แต่เมื่อดูจากหลักฐานในที่อื่นด้วย จะพบว่าเทวบุตรอาจแบ่งออกได้เป็นสองประเภท คือ

๕.๑ บุคคลผู้เป็นพาล ไม่เป็นมิตร โดยเฉพาะท่านที่เป็นใหญ่ผู้มีจิตใจถูกความริษยาพยาบาทครอบงำ รังแก ภัยแก่ผู้อื่น ไม่ให้ก้าวไปในทางชีวิตคอยร้ายรื้อน รวมถึงคนพาลผู้หักรานประโยชน์ทั่วไปด้วย

๕.๒ เทวบุตร เทพธิดา อมนุษย์ทั่วไป โดยเฉพาะที่เป็นพาลคอยล้างผลาญ ชัดขวางคน ไม่ให้ทำความดี แนะนำให้ทำความชั่วอันเป็นการตัดโอกาสแห่งการทำความดีของบุคคล

จากเรื่องมารทั้ง ๕ ประเภทนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่ามารนั้นหาได้มีเฉพาะกิเลสเพียงอย่างเดียวไม่ มารที่มาผจญพระพุทธเจ้าก่อนก่อนตรัสรู้ อาจจะมีทั้งชั้นมาร กิเลสมาร และเทวบุตรมาร แต่มารที่มาคอยรบกวนพระพุทธเจ้าอยู่บ่อยๆ หลังจากตรัสรู้แล้วนั้น คงมีเพียงเทวบุตรมารประเภทเดียว เพราะถ้าขึ้นอธิบายกันว่าเป็นมารอื่น แสดงว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วยังมีกิเลสรบกวนอยู่ อันเป็นการกล่าวคู่พระพุทธเจ้าอย่างรุนแรงทีเดียว

วิญญาน ๕

จักขุวิญญาน	วิญญานทางตา
โสตวิญญาน	วิญญานทางหู
ฆานวิญญาน	วิญญานทางจมูก
ชีวหาวิญญาน	วิญญานทางลิ้น
กายวิญญาน	วิญญานทางกาย

คำว่าวิญญาน แปลว่า ความรู้พิเศษ เป็นความรู้อารมณ์ต่าง ๆ ท่านเรียกกระจายออกไปตามประสาทสัมผัสที่รับรู้อารมณ์ คือ เมื่อเห็นรูปด้วยตา เกิดความรู้รูปนั้นขึ้นมา ก็เรียกว่า จักขุวิญญาน มีความรู้ทางตา

เมื่อได้ยินเสียงด้วยหู เกิดความรู้ว่าเสียงนั้นเสียงนี้ขึ้นมา เราเรียกว่า โสตวิญญานคือความรู้เสียงทางหู

เมื่อสูดดมกลิ่น จะเป็นกลิ่นหอม กลิ่นเหม็นก็ตาม ก็รู้กลิ่นนั้นทางประสาทสัมผัสทางจมูก เรียกว่า ฆานวิญญาน ความรู้ทางจมูก

เมื่อลิ้นได้ไปสัมผัสกับรสชาติ เปรี้ยว หวาน มัน เค็ม ใดๆอย่างหนึ่งเข้าก็เกิดความรู้ว่าสิ่งนั้นเรียกว่า เปรี้ยว หวาน มัน เค็ม เรียกความรู้นั้นว่า ชิวหาวิญญานคือความรู้ทางลิ้น

เมื่อกายไปกระทบกับเย็น ร้อน อ่อน แข็ง ต่าง ๆ เข้า ก็เกิดความรู้ขึ้นมาว่า สิ่งนี้เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ยืดเหนียว เป็นต้น ก็เรียกว่ากายวิญญาน มีความรู้ทางกาย

ความรู้ที่ผ่านมาจากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ นี้ บุคคลก็เก็บไว้ภายในจิตที่เราเรียกว่า ความจำ ต่อจากนั้น อารมณ์ที่อยู่ภายในจิต และความรู้หรืออารมณ์ในขณะนั้น ก็เรียกว่ามโนวิญญาณ คือความรู้ในทางใจ

ฉะนั้น วิญญาณบางครั้งก็ใช้ ๕ บางครั้งก็ใช้ ๖ ตามปกติแล้ว ก็จะใช้รวมไปทั้ง ๖ ในที่นี้ท่านก็แสดงไว้เพียง ๕ ประการ

วิญญาณ ในที่นี้ท่านหมายเอาวิญญาณในชั้น ๕ ที่ท่านเรียกว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่คำว่าวิญญาณ ที่ท่านใช้ในพระพุทธศาสนา ที่มีปรากฏแพร่หลายในที่ต่าง ๆ คือ วิญญาณชั้น ๖ วิญญาณธาตุ และปฏิสนธิวิญญาณ

วิญญาณธาตุหมายถึง ธาตุรู้ บางแห่งเรียกว่า พุทธธาตุ ซึ่งแปลว่า ธาตุแห่งผู้รู้ หรือเชื้อของความรู้ ที่มีคุณภาพแตกต่างกันตามพื้นฐานทางวาสนา บารมี อินทรีย์ของคน สัตว์ที่ไม่เหมือนกันอย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า " ก่อนอนกัมมทั้งหลาย บุรุษนี้มีธาตุ ๖ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ และวิญญาณ "

ปฏิสนธิวิญญาณ เป็นกลุ่มของกิเลส กรรม ที่ทำหน้าที่สร้างปฏิสนธิวิญญาณขึ้น นำให้คนที่ตายไปอุบัติในชาติภพ ที่แตกต่างกัน ตามอำนาจของกรรม ดังที่ทรงแสดงว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม กรรมเป็นตัวจำแนกแบ่งแยกให้คนแล้ว ประณีต แตกต่างกัน แต่จะเป็นวิญญาณประเภทใดก็ตาม พึงเข้าใจว่าวิญญาณเป็นสิ่งที่เกิดมาจากเหตุปัจจัย หากขาดเหตุปัจจัยแล้ววิญญาณจะเกิดขึ้นหาได้ไม่.

วิมุตติ ๕

ตทังควิมุตติ	พ้นชั่วคราว
วิกขัมภณวิมุตติ	พ้นด้วยสะกดไว้
สมุจเฉทวิมุตติ	พ้นด้วยเด็ดขาด
ปฏิบัติสัทธาวิมุตติ	พ้นด้วยสงบ
นิสสรณวิมุตติ	พ้นด้วยออกไป

๑. **ตทังควิมุตติ** การที่คนทำจิตของตน ให้หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสได้ชั่วคราวเช่นมีเรื่องชวนให้โกรธ แต่พิจารณาเห็นโทษของความโกรธ การทะเลาะวิวาทกันแล้ว ห้ามใจไว้ ไม่ให้ทำอะไรไปตามอำนาจของความโกรธที่เกิดขึ้น หรือ เห็นรูปคน สัตว์เข้า เกิดความกำหนัดรักใคร่ในรูปนั้น ๆ แต่กลับใช้ปัญญาพิจารณา เห็นความไม่สวยงามแห่งรูปนั้น สลัดความรักออกไปจากใจได้ เป็นต้น

๒. **วิกขัมภณวิมุตติ** ความหลุดพ้นด้วยกดทับกิเลสไว้ด้วยกำลังแห่งฌาน สำหรับท่านผู้บำเพ็ญกรรมฐาน คือสมถกรรมฐานจนบรรลุฌานแล้ว องค์ของฌาน ๕ ประการ จะกดทับนิเวรณ ๕ ประการเอาไว้อยู่นานตราบเท่าที่ ฌานยังไม่เสื่อม คือ

วิตก ข่ม ถินมิทระ ไว้ได้ วิจาร ข่ม วิจิกิจฉานนิเวรณไว้ได้

ปีติ ข่ม พยาบาทนิเวรณไว้ได้ สุข ข่ม อุทัจจกุกกัจจนนิเวรณไว้ได้

เอกัคคตา หรือ สมาธิ ข่ม กามฉันทนิเวรณไว้ได้

๓. **สมุจเฉทวิมุตติ** ความหลุดพ้นด้วยตัดกิเลสได้เด็ดขาด ไม่กำเริบอีกต่อไป โดยการอาศัยโลกุตตรมรรคจนบรรลุโลกุตตรผล เป็นพระอรหันต์บุคคลให้พระพุทธศาสนา กิเลสที่ละได้แล้วนั้นไม่กลับมีอิทธิพลเหนื่อจิตใจท่านเหล่านั้นอีก ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างไรก็ตาม

๔. **ปฎิปัสสทธิวิมุตติ** ความหลุดพ้นด้วยการสงบระงับเป็นตัวยุติโลกุตตรผล ที่สืบเนื่องมาจากโลกุตตรมรรค กิเลสที่สงบระงับไปแล้วไม่ต้องขวนขวายเพื่อละอีก เพราะไม่มีกิเลสที่จะต้องละ ท่านแสดงลักษณะแห่งวิมุตตินี้ไว้ว่า " ซาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นในทำนองเดียวกันก็ไม่มีอีกต่อไป "

๕. **นิสฺสรณวิมุตติ** พ้นด้วยออกไป เป็นลักษณะของพระอรหันต์บุคคลที่ท่านบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ดำรงสุขอยู่ด้วยนิพพานสุข อันเป็นความสุขอย่างยิ่ง ความหลุดพ้นนี้เป็นความหลุดพ้นที่ถาวรดำรงอยู่ตลอดกาลนาน ได้แก่แก่นิพพานสุขนั่นเอง

ดังนั้นจึงทรงแสดงคุณลักษณะของนิพพานไว้ว่า

--- ความสุขยิ่งกว่าความสงบไม่มี

--- พระนิพพานเป็นบรมสุข

--- ท่านผู้รู้กล่าวว่าพระนิพพานเป็นบรมธรรม เป็นต้น

เวทนา ๕

สุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา

คำว่าเวทนา คือธรรมชาติที่ทำหน้าที่เสวยอารมณ์ ซึ่งเกิดขึ้นทางกาย บ้าง ทางใจบ้าง เวทนาเป็นขั้นหนึ่งใน ๕ ขั้น เรียกว่า เวทนาขั้นโดย สภาวะปรমัตถ์ เป็นเจตสิกปรมัตถ์

พระพุทธองค์ทรงจำแนกแสดงเวทนาไว้โดยอนุกรม ๕ ประการ คือ ๑. เวทนาที่เกิดจากผัสสะ ๒. เวทนาที่เกิดจากผัสสะที่กระทบกับอารมณ์ ๓. เวทนาที่เกิดจากผัสสะที่กระทบกับอารมณ์ที่กระทบกับอารมณ์ ๔. เวทนาที่เกิดจากผัสสะที่กระทบกับอารมณ์ที่กระทบกับอารมณ์ที่กระทบกับอารมณ์ ๕. เวทนาที่เกิดจากผัสสะที่กระทบกับอารมณ์ที่กระทบกับอารมณ์ที่กระทบกับอารมณ์

พระพุทธรูปทรงจำแนกแสดงเวทนาไว้โดยอนุกรม ๕ ประการ คือ ๑. เวทนาที่เกิดจากผัสสะ ๒. เวทนาที่เกิดจากผัสสะที่กระทบกับอารมณ์ ๓. เวทนาที่เกิดจากผัสสะที่กระทบกับอารมณ์ที่กระทบกับอารมณ์ ๔. เวทนาที่เกิดจากผัสสะที่กระทบกับอารมณ์ที่กระทบกับอารมณ์ ๕. เวทนาที่เกิดจากผัสสะที่กระทบกับอารมณ์ที่กระทบกับอารมณ์ที่กระทบกับอารมณ์

ในที่นี้ทรงแสดงเวทนาไว้ ๕ อย่างคือ

๑. สุข หมายถึงความสุขที่เกิดขึ้นทางกาย เพราะได้กระทบกับ อารมณ์ที่ดี เช่นร่างกายมีความสุขสบาย แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มาเบียดเบียนเสียค่าง มีความกระฉับกระเฉง คล่องแคล่ว ว่องไว

๒. **ทุกข์** คือความทุกข์ที่เกิดขึ้นทางกาย เพราะได้กระทบกับ
อารมณ์ที่ไม่ดีมีการถูกโรคร้ายไข้เจ็บเบียดเบียน มีความหิวโหย หรือว่ามี
บาดแผล ถูกอากาศหนาวจัด ร้อนจัด เป็นต้น เสียคตง ก็ก่อให้เกิดความ
ทุกข์

๓. **โสมนัส** ได้แก่ความสุข ความปลื้มใจ ความดีใจ ความชื่นใจ
ความโสมนัส เอิบอิ่มที่เกิดขึ้นทางใจ เพราะได้ประสบกับรูป เสียง
กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ที่ดี ที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ

๔. **โทมนัส** หมายถึงความไม่สบายใจ ความทุกข์ใจ ที่เกิดขึ้น
เพราะได้ประสบกับอารมณ์ที่ไม่ดี มีการที่ต้องพลัดพรากจากคนอันเป็นที่น่า
รัก, จากคน สัตว์ สิ่งของ อันเป็นที่รัก, ต้องการอะไรแล้วไม่ได้สิ่งนั้นตาม
ต้องการ, การต้องเกี่ยวข้องกับคนที่เราไม่ชอบ, การถูกบีบบังคับข่มขู่,
เบียดเบียนด้วยประการต่าง ๆ เป็นต้น ทำให้จิตใจไม่สบาย เกิดโทมนัส
ความเสียใจ ความน้อยใจ ความคับแค้นใจ

๕. **อุเบกขา** คือความรู้สึกเฉย ๆ ไม่แสดงออกมาในรูปของความ
ดีใจ ความเสียใจ คือ เกิดอารมณ์รู้สึกเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข หรือไม่ดีใจ
หรือไม่เสียใจ อาการเหล่านี้เป็นอาการอุเบกขาเวทนา

การจัดเวทนาออกเป็น ๕ อย่างนั้น เป็นการแยกออกไปมากกว่าปกติ
บางครั้ง ทรงแสดงเพียงอย่างเดียว บางครั้งแสดงเป็น ๓ อย่าง คือ สุข
ทุกข์ ไม่ทุกข์ไม่สุข

ถ้าแยกเป็น ๓ อย่าง ความสุขก็หมายถึงสุขกายและสุขใจ,
ความทุกข์ ก็หมายถึงทุกข์กายและทุกข์ใจ, ส่วนความไม่ทุกข์ไม่สุข ได้แก่
ไม่ทุกข์ไม่สุขทางกายอย่างเดียว

ก็จำแนกออกเป็น ๕ อย่าง ความสุขหมายถึงเฉพาะสุขกาย, ความทุกข์
หมายถึงเฉพาะทุกข์กาย โสมนัสหมายถึงเฉพาะสุขใจ, โทมนัสหมายถึงเฉพาะทุกข์
ใจ, อุเบกขา ก็หมายถึงเฉพาะเวทนาทางใจที่เป็นกลาง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม
แหล่งเกิดของเวทนานั้นก็มีอยู่ ๖ ตามประสาทสัมผัส ท่านเรียกเต็ม
รูปว่า

ความเสวยอารมณ์ เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย

ความเสวยอารมณ์ เพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย

ความเสวยอารมณ์ เพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย

ความเสวยอารมณ์ เพราะชีวหาสัมผัสเป็นปัจจัย

ความเสวยอารมณ์ เพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย

ความเสวยอารมณ์ เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย

ซึ่งก็หมายความว่า การรู้สึกอารมณ์นั้นเกิดขึ้นจากการที่ตาเห็นรูป
หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องเย็นร้อนอ่อนแข็ง และใจ
ตรึกนึกถึงอารมณ์นั่นเอง ส่วนจะก่อให้เกิดเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ก็ขึ้นอยู่กับ
การกำหนดอารมณ์ของบุคคลเหล่านั้นในแต่ละขณะ เป็นตัวแปรที่มีความ
สำคัญในความรู้สึกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ก็ตาม

สังวร ๕

ศีลสังวร	สังวรระวังด้วยศีล
สติสังวร	สังวรระวังด้วยสติ
ญาณสังวร	สังวรระวังด้วยญาณ
ขันติสังวร	สังวรระวังด้วยขันติ
วิริยสังวร	สังวรระวังด้วยความเพียร

สังวร หมายถึงการสังวรระวัง ในการป้องกันความชั่วไม่ให้เกิดขึ้น ทำความดีให้เพิ่มพูนขึ้น ตามกฎข้อกำหนดที่ท่านแสดงไว้เป็นมาตรฐานในการยกระดับความประพฤติของตน ให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เพื่อความก้าวหน้าในการประพฤติปฏิบัติ จากระดับศีลจนถึงการละความชั่ว และการบำเพ็ญความดีขั้นละเอียด ในการปฏิบัติเพื่อผลดังกล่าว จำเป็นต้องอาศัยการสังวรระวัง ตามขั้นตอนดังนี้ คือ

๑. **ศีลสังวร** หมายถึงการสังวรระวัง ตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ ด้วยการไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ หรือปาติโมกข์สังวรศีล คือการสังวรระวังในพระปาติโมกข์ไม่ละเมิดข้อที่ทรงห้าม และทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ทำตัวให้สมบูรณ์ด้วยมารยาท โจร คือสถานที่ซึ่งตนจะเที่ยวไป โดยเลือกเข้าไปในสถานที่ที่สมควรแก่ภาวะของตนเท่านั้น เห็นโทษแม้เพียงเล็กน้อย ว่าเป็นของน่ากลัว สมาทานศึกษาสำเนียงในสิกขาบททั้งหลาย สำหรับพระภิกษุหมายถึงการทำให้สมบูรณ์ในปาริสุทธศีล ๔ คือ

๑.๑ ปาฏิโมกข์สังวร สรรวมในพระปาติโมกข์ เว้นข้อที่
ทรงห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาตดังกล่าวแล้ว

๑.๒ อินทริยสังวร สรรวมระวางอินทริย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ ไม่ให้เกิดความยินดียินร้าย ในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส
ถูกต้องสัมผัส และรู้อารมณ์ด้วยใจ

๑.๓ อาชีวนิยสังวร เลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ ไม่แสวงหาปัจจัยใน
การดำรงชีวิตในทางอนесนา คือการแสวงหาที่ไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย
หรือหลอกลวงคนอื่น

๑.๔ ปัจจัยบิณฑเวกขณะ ก่อนจะบริโภคปัจจัย ๔ คือ จีวร
บิณฑบาต เสนาสนะ และ คิลานเภสัช ให้พิจารณาเสียก่อน ไม่บริโภค
ปัจจัยด้วยตัณหา

๒. สติสังวร คือการสำรวมด้วยสติ โดยอาศัยสติเป็นเครื่องระลึกถึง
เรื่องที่ทำ คำที่พูด สิ่งที่เกิดมาแล้วได้ ก่อนที่จะทำ จะพูดจะคิดอะไร
ให้อาศัยสติระลึกถึงการกระทำเป็นต้นเหล่านั้นว่าควรหรือไม่ควรอย่างไร
ใช้สติเป็นเครื่องห้าม สะกดกั้นไว้ ไม่ให้ใจเกิดความกำหนัด ชัดเคื่อง ลุ่มหลง
มัวเมา ในอารมณ์ทั้งหลายที่ผ่านมาจากตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๓. ญาณสังวร สรรวมด้วยญาณ คำว่า ญาณ เป็นชื่อของความรู้
หมายถึงการใช้ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา ให้เกิดความรู้เท่าทันเพื่อไม่ให้ใจ
ตกไปสู่อำนาจของอารมณ์ต่าง ๆ มีรูปเป็นต้น จนจิตไม่ตกไปสู่อำนาจของ
กิเลสทั้งหลาย มีตัณหา มานะ ทิฏฐิ เป็นอาทิ

การสำรวมระวังด้วยญาณนี้ พึงปฏิบัติตามนัยแห่งพระพุทธ
ภายิตที่ทรงแสดงไว้ในทุกขัมมสูตร อาสีวิสวรรค สังยุตตนิกาย ความว่า
" ที่เรียกว่า สังวร เพราะเห็นรูปด้วยตาแล้ว ย่อมไม่น้อมไปในรูปอัน
น่าปรารถนา ย่อมไม่ขัดเคืองในรูปอันไม่น่ารัก เป็นผู้ตั้งกายคตาสติไว้ มีใจ
หาประมาณมิได้ ย่อมรู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับไม่เหลือแห่ง
อกุศลธรรมอันลามก อันบังเกิดขึ้นแล้วแก่เธอ ตามความเป็นจริง ทั้งเสียง กลิ่น
รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณฺ์ เช่นเดียวกันนั้นด้วย "

๔. **ขันติสังวร** สำรวมด้วยขันติ ขันติท่านแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท
คือ

๔.๑ **ศีติกขาขันติ** อดทนด้วยกลั้นไว้ ทนไว้

๔.๒ **ตปขันติ** อดทนจนเป็นตบะเฉาะ คือเอาชนะสิ่งที่เข้า
ศึกได้

๔.๓ **อิริยาสนขันติ** อดทนจนสามารถให้สิ่งที่เข้าศึกอยู่
เป็นเพื่อนเป็นมิตรกับตน และ ใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้นได้

การสำรวมระวังด้วยขันติชนิดนั้น ๆ หมายถึงการไม่แสดงอาการ
อ่อนไหวไปตามอารมณ์หรือเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องธรรมชาติ
ทุกขเวทนาทางกาย ความไม่สบายใจก็ตาม ไม่แสดงอาการขึ้นลงในยามประ
สพสุขและทุกข์ สามารถรักษาปกติภาพของตนไว้ได้ในทุกกรณี เพราะว่า

" ขันติย่อมห้ามความผลุนผลันไว้ได้ และ เป็นเครื่องประดับของนัก
ปราชญ์ "

๕. **วิริยสังวร** การสำรวมระวังด้วยความเพียรที่บุคคลยึดหลักของ
ปธาน คือความเพียร ๔ เป็นแนวในการปฏิบัติ คือ

๕.๑ **สังวรปธาน** เพียรระวังไม่ให้บาปอกุศลเกิดขึ้นภายในจิต
ของตน เช่นวิตกอันเป็นอกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งจะเกิดขึ้น รู้ว่านี่เป็นอกุศล
ก็พยายามระวังใจไว้ ไม่ให้ตริกนึกถึงเรื่องทีก่อให้เกิดอกุศลเหล่านั้น

๕.๒ **ปหานปธาน** เพียรระมัดระวังข้อแรก เป็นเรื่องของการ
ป้องกัน สำหรับข้อนี้ ท่านสอนให้ทำลาย บาป อกุศล ที่เกิดขึ้นแล้วภายใน
จิต หรือ จิตตริกนึกไปในทางอกุศล ก็ให้พยายามละสิ่งเหล่านั้นเสีย

๕.๓ **ภาวนापธาน** เพียรพยายามให้กุศล คือความดีที่ยังไม่มี
ให้มีขึ้นภายในจิตของตน ไม่ว่าจะน้อยหรือมากก็ตาม พึงปฏิบัติตามนัย
แห่งพระพุทธรายิตที่ว่า

"บุคคล ไม่ควรคูหมิ่นว่า บุญมีประมาณน้อยจะไม่ให้ผลน้ำฝนตกลง
มาทีละหยาดสามารถยังภานะที่รองรับให้เต็มได้ฉันใด ผู้ทำความยินดีในการ
ทำบุญ สะสมบุญทีละน้อย จิตใจจะเต็มไปด้วยบุญฉันนั้น และการสั่งสมบุญไว้
นำความสุขมาให้"

๕.๔ **อนุรักษนาปธาน** คือการพยายามรักษากุศล ความดีที่มีอยู่
แล้วไม่ให้เสื่อมไป เหมือนกับการรบนชนะข้าศึกแล้ว ยึดพื้นที่ที่ตนครอบครอง
ไว้ได้ ไม่ให้ตกไปในอำนาจของข้าศึกอีก ฉะนั้น

วิริยสังวรในระดับหนึ่ง หมายถึงการมีความพยายาม ใช้สติระลึกรู้
รูปนาม โดยให้เห็นความเกิดดับ แห่งรูปนาม แล้วพยายามละความยึดถือใน
รูปนามด้วยอำนาจตณหา มานะ ทิฏฐิ ให้เบาลง

สุทธาวาส ๕

อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี อกนิฐฐา

คำว่า **สุทธาวาส** แปลว่า ที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธฺิ์ ถ้าจะถามว่า บริสุทธฺิ์จากอะไร ก็ตอบว่า บริสุทธฺิ์จากกิเลสที่ทำให้เศร้าหมองอย่าง เด็ดขาด ท่านผู้ไปบังเกิดในที่นี้จะละกิเลสคือสังโยชน์ เครื่องผูกใจสัตว์ ได้อย่างสิ้นเชิง ๕ ประการ คือ

๑. **สักกายทิฎฐิ** ความเห็นเป็นเหตุ ถือตัวถือตน ถือเราถือเขา หรือ เป็นเราเป็นเขา ตลอดถึงความยึดถือที่ละเอียดลงไปว่า ชั้น ๕ เป็นเรา เราเป็นชั้น ๕ ชั้น ๕ มิใช่ในเรา เรามีในชั้น ๕ จะไม่มีความยึดถือใน ลักษณะเช่นนั้น

๒. **วิจิกิจฉา** ความลังเล เคลือบแคลงสงสัย ไม่แน่ใจ ซึ่งเมื่อกล่าว โดยสรุปแล้ว เป็นความไม่แน่ใจในเรื่องของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ในไตรสิกขา ในเรื่องในอดีต ตลอดถึงชาติก่อน เรื่องของอนาคต ตลอดถึง ชาติหน้า เรื่องปัจจุบัน เรื่องของอดีตและปัจจุบัน และสงสัยในกฎของ ปฏิจจสมุปบาท คือ กฎของเหตุผลที่ทำให้คนหมუნวนอยู่ในอำนาจของกิเลส กรรม และเวินวายุในสังสารวัฏ

๓. **สัทพตปรามาส** การถือมั่นด้วยศึล ด้วยวัตร ข้อปฏิบัติที่เคยชิน หรือยึดถือในแนวของขลังของศักดิ์สิทธิ์ จนถึงปักใจฝังใจลงไปว่า อย่างนี้ เท่านั้นถูกต้อง อย่างอื่นไม่ถูกต้อง

๔. **กามราคะ** คือ จิตที่ตรึงนึกด้วยความกำหนัดในวัตถุทั้งหลาย ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจของสามัญชน แต่ท่านก็ละกิเลสที่เป็นเหตุให้กำหนดหมายอารมณ์ในลักษณะเหล่านั้นได้อย่างเด็ดขาด

๕. **ปฏิฆะ** ความหงุดหงิดงุ่นง่านไม่พอใจ ไม่ชอบใจไม่ยินดีในคนในสัตว์ ในสิ่งทั้งหลาย

ดังนั้น ท่านจึงได้ชื่อว่าเป็นพระอนาคามี ซึ่งเป็นพระอริยบุคคลระดับ ๓ ในพระพุทธศาสนา คำว่า "อนาคามี" แปลว่า ผู้ไม่มาสู่โลกนี้อีกต่อไป พระอนาคามีที่ทำกาลกิริยาไปแล้ว ก็จะอุบัติในพรหมโลกสูงสุดที่เรียกว่า สุทธาวาส ดังกล่าว พรหมโลกนั้นท่านแบ่งออกเป็น ๑๖ ชั้นด้วยกัน ท่านที่ไปอุบัติในพรหมโลก ตั้งแต่ชั้นที่ ๑ เป็นต้นไป จนถึงชั้นที่ ๑๒ เป็นท่านที่ได้บำเพ็ญเพียรทางจิตมาและบรรลुरुูปฌานจนครบทั้ง ๔ ประการ เมื่อทำกาลกิริยาไปแล้วก็จะอุบัติยังเกิดในพรหมโลกชั้นนั้น ๆ ตามความประณีตของฌานที่ท่านได้บรรลุ แต่สำหรับท่านที่เป็นพระอนาคามี ถือว่าเป็นผู้ที่บริสุทธิ์หมดจดเป็นพิเศษ ไม่มีกิเลสเป็นเหตุให้กระทำความผิดทางกาย ทางวาจา เพียงแต่ว่ายังละไม่หมดสิ้นเหมือนพระอรหันต์เท่านั้น ดังนั้นเมื่อท่านตายไปก็บังเกิดในพรหมโลกทั้ง ๕ ชั้น ดังกล่าว ถ้าจะตั้งปัญหาถามว่า อะไรเป็นเหตุแบ่งให้พระอนาคามี ซึ่งเป็นพระอนาคามีด้วยกันแต่อุบัติบังเกิดในสุทธาวาสที่แตกต่างกัน ข้อนี้ท่านแสดงว่า สิ่งที่ทำให้พระอนาคามีบังเกิดในพรหมโลกสูงต่ำไม่เท่ากันนั้น เพราะความแก่ความอ่อนแห่งอินทรีย์ของแต่ละท่านเป็นตัวจำแนกแบ่งแยกให้ท่านบังเกิดในพรหมโลกในชั้นที่แตกต่างกันคือ

๑. อวิหา เป็นที่อยู่ของท่านผู้ไม่ละไม่เร็ว คือผู้ดำรงอยู่นาน ท่านที่บังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ เป็นผู้มีสัทธินทรีย์ อินทรีย์ คือ ศรัทธาแก่กล้า มีความเชื่อมั่นในพระพุทธรุคุณ เป็นต้น อย่างมั่นคง

๒. อตปปา เป็นที่อยู่ของท่านผู้ไม่เดือดร้อนกับใคร ๆ ซึ่งตามปกติแล้ว พระอริยบุคคลระดับนี้ไม่เดือดร้อนอยู่แล้ว แต่ว่าท่านที่เกิดในชั้นนี้จะไม่เดือดร้อนยิ่งขึ้นไปกว่า เหตุที่ทำให้ท่านบังเกิดในพรหมโลกชั้นที่ ๒ ท่านบอกว่า เพราะเป็นผู้ที่มีวิริยอินทรีย์ อินทรีย์คือวิริยะ ความเพียรแก่กล้าเป็นพิเศษ

๓. สุตัสสา เป็นที่อยู่ของท่านผู้ปรากฏโดยง่ายมีรูปลักษณะน่าดู น่าชม น่าทัศนา อินทรีย์ที่ทำให้ท่านบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้คือ สตินทรีย์ ได้แก่เป็นผู้มีสติดำรงมั่นคง ระลึกรู้ทันอารมณ์ต่าง ๆ อย่างลับไว รวดเร็ว และสติที่เป็นไปในสติปัญญาทั้ง ๔ มีความคล่องแคล่วชำนาญเป็นพิเศษ

๔. สุตัสสี เป็นที่อยู่ของท่านผู้เห็นได้โดยง่าย หรือผู้เห็นได้ชัดเจน ประจักษ์แจ้งแก่สายตาของบุคคลทั้งหลาย พระอนาคามีในชั้นนี้เป็นผู้มีสมาธิินทรีย์ คือสมาธิที่แก่กล้า เป็นผู้มี ความชำนาญในสมาธิในฌานที่ท่านได้บรรลุ

๕. อกนิฏฐา แปลว่าเป็นที่อยู่ของท่านที่ไม่มีลักษณะด้อยหรือไม่ใช่เป็นคนเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือเป็นผู้ที่สูงสุด ท่านที่บังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ อุบัติขึ้นด้วยอำนาจของปัญญินทรีย์ที่แก่กล้า คือปัญญาของท่านนั้นสามารถมองสิ่งทั้งหลาย ทั้งในชั้นของกระบวนการเกิดของสิ่งเหล่านั้น ว่าสิ่งนั้น ๆ

เกิดขึ้นมาจากเหตุปัจจัยอะไร ก็รู้โดยถ่องแท้ตามความเป็นจริง เมื่อถึง
คราวจะแยก สิ่งเหล่านั้นออกมาก็สามารถแยกได้อย่างรวดเร็วและถูกต้อง
สมบูรณ์

พระอนาคามีทั้ง ๕ ประการนี้เป็นผู้ที่อุบัติบังเกิดในสถานทีนั้น
แล้วก็จะนิพพานในสถานทีนั้นเอง การนิพพานของพระอนาคามี ท่านก็
จำแนกแสดงไว้ว่า

ประเภทที่ ๑ **อันตราปรินิพพายี**คือ หลังจากได้อุบัติบังเกิดใน
สุทธาวาสแล้ว ท่านจะบรรลอรหัตต์เป็นพระอรหัตต์ ในขณะที่อายุของท่านยัง
ไม่ถึงถึง เช่น สมมติว่าอายุขัย ๑๐๐ ปี ก็จะบรรลอรหัตต์ เมื่อก่อนจะครบ
๕๐ ปี

ประเภทที่ ๒ **อุปหัจจปรินิพพายี** ท่านผู้จะปรินิพพานเมื่ออายุเลย
กึ่งไปแล้ว จนจะสิ้นอายุขัยจากตัวอย่างที่ว่ามานั้น สมมติว่าอายุ ๑๐๐ ปี
ก็จะบรรลุมรรคผลนิพพานเป็นพระอรหัตต์ เมื่ออายุท่านถึง ๘๐ ปี ๙๐ ปี
เป็นต้น หรืออาจจะเกือบ ๑๐๐ ปี บรรลอรหัตต์แล้วก็นิพพานคือ ดับชีวิต
เลยก็ได้

ประเภทที่ ๓ **สสังขารปรินิพพายี** ท่านผู้จะนิพพานโดยใช้ความ
เพียรพยายามมาก อาจจะต้องมีแรงจูงใจ มีตัวกระตุ้นให้ท่านเกิดใช้ความเพียร
พยายามจนบรรลอรหัตต์ เป็นพระอรหัตต์

ประเภทที่ ๔ **อสังขารปรินิพพายี** ท่านที่จะบรรลอรหัตต์เป็น
พระอรหัตต์และปรินิพพานโดยไม่ต้องใช้ความเพียรพยายามมากนัก คือแม้

จะไม่มีสิ่งอะไรมากระตุ้น มาชักจูง แต่ว่าเพราะความแก่ของบารมีธรรมของท่าน ท่านก็พร้อมที่จะบรรลอรหัตต์ เป็นพระอรหัตต์

ประเภทที่ ๕ อุตซังโสโต อกนิภูคามี ท่านบอกว่าบางองค์จะต้องเลื่อนภพ เช่นว่า เกิดอยู่ชั้นอวิหา คือชั้นแรกอาจจะเลื่อนภพไปนิพพานที่ชั้นสุดท้าย คือ อกนิภูชา การที่เป็นเช่นนี้เมื่อมองคู่อีกแนวหนึ่งแล้ว ก็รู้สึกว่าคุณจะต้องอยู่นานกว่าพระโศดาบันบางพวก พระสกทาคามีบางพวก เพราะว่าอายุพระอนาคามีในชั้นสุทธาวาสนั้น ท่านว่าเป็นอายุที่นานเหลือเกินสุดที่จะคิดเป็นตัวเลขออกมาได้ว่านานขนาดไหน ข้อนี้สมเด็จพระมหาสมณะเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า ก็ยังไม่พบที่มาว่าทำไมจะต้องเลื่อนไปนิพพานในพรหมโลกชั้นสูง คือ สุทธาวาสชั้นสูง

พระอนาคามี ๕

- อันตราปรินิพพายี** ท่านผู้จะปรินิพพานในระหว่างอายุ
ยังไม่ทันถึงกึ่ง
- อุปัจจปรินิพพายี** ท่านผู้จะปรินิพพานต่อเมื่ออายุ
พ้นกึ่งแล้ว จนถึงที่สุด
- สสังขารปรินิพพายี** ท่านผู้จะปรินิพพานด้วยต้องใช้
ความเพียร เรียวแรง
- อสังขารปรินิพพายี** ท่านผู้จะปรินิพพานด้วยไม่ต้อง
ใช้ความเพียรนัก
- อุทธังโสตตอกนิฏฐคามิ** ท่านผู้มีกระแสเบื้องบนไปสู่อก-
นิฏฐภาพ

พระอนาคามี แปลว่าท่านไม่ต้องมาสู่โลกนี้อีก ในขณะที่ท่าน
เป็นพระอนาคามีนั้น จะเป็นมนุษย์หรือเทวดาก็ตาม หลังจากตายหรือจุติ
แล้ว จะอุบัติบังเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส ที่แปลว่าที่อยู่ของท่านผู้
บริสุทธิ์ พรหมโลกที่เรียกว่าสุทธาวาสถือว่าเป็นรูปภพชั้นสูงสุด เป็นที่
บังเกิดของท่านที่สามารถปฏิบัติจนตัดสังโยชน์ได้อย่างสิ้นเชิง ๕ ประการ
อันเป็นการหลุดพ้นจากอำนาจของสังโยชน์เหล่านั้นอย่างถาวร ที่เรียกว่า
ปฏิบัติสัพพัตถวิมุตติคือจิตหลุดพ้นจากสังโยชน์อย่างสงบ หลังจากท่านทำ
กาลกิริยา หรือ จุติ จะอุบัติในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส ๕ ชั้น คือ อวิหา
อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี อกนิฏฐา พระอนาคามีจะมีชื่อเรียกตามพรหม
โลกที่ท่านอุบัติตามลำดับ คือ

อวิหา ท่านผู้ไม่เสื่อมจากสมบัติของตน หรือผู้ไม่ละไปเร็ว คงที่ท่านที่อุบัติในพรหมโลกชั้นนี้เป็นเพราะ สัทชินทรีย์ อินทรีย์คือศรัทธาของท่านแก่กล้ากว่าอินทรีย์อื่น ท่านบอกว่า พรหมโลกชั้น อวิหานี้อยู่ห่างไกลจากพรหมโลกชั้นที่ ๑ คือ อัสัญญีสัตตา ถึง ๕,๕๐๘,๐๐๐ โยชน์ ท่านจะมีอายุยืนนานอยู่ในสุทธาวาสชั้นนี้ถึง ๑,๐๐๐ มหากัป

อตัปปา ท่านผู้ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ใคร คือไม่เดือดร้อนกับใคร ๆ ท่านบอกว่าตามปกติอนาคามีพรหมชั้นนี้ ย่อมเข้าฌานสมาบัติ หรือผลสมาบัติอยู่เป็นนิตย์ จิตของท่านจึงสงบเยือกเย็นละเอียดอ่อน ไม่เดือดร้อนกับใคร ๆ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ท่านอุบัติ ณ สุทธาวาสชั้นนี้ คือ บำเพ็ญเพียรมาจนวิริยอินทรีย์ อินทรีย์คือ วิริยะแก่กล้ากว่าอินทรีย์อื่น เมื่ออุบัติแล้วจะเสวยพรหมสมบัติอยู่นานแสนนาน กำหนดกาลแห่งอายุของท่านถึง ๒,๐๐๐ มหากัป พรหมโลกชั้นนี้ห่างจากอวิหาสุทธาวาสถึง ๕,๕๐๘,๐๐๐ โยชน์

สุทัสสา งดงามนำทัศนา หรือ สามารถเห็นสภาวะธรรมได้ง่าย เพราะประกอบด้วยความสมบูรณ์แห่งจักษุ ๔ ประการ คือ มังสจักษุ ตาธรรมตา ทิพยจักษุ ตาทิพย์อภิญญา รัชมจักษุ คือมรรคญาณเบื้องต้น ๓ ประการ คือ โสดาปัตติมรรคญาณ สกิทาคามีมรรคญาณ อนาคามีมรรคญาณ และ ปัญญาจักษุ คือวิปัสสนาญาณต่าง ๆ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ท่านอุบัติ ณ สุทธาวาสชั้นนี้คือ ความแก่กล้าแห่งสตินทรีย์ อินทรีย์คือสติ เมื่ออุบัติ ณ สุทัสสาภูมิแล้ว จะเสวยพรหมสมาบัตินานแสนนานถึง ๔,๐๐๐ มหากัป

สุทัสสี คือท่านผู้มีความเห็นแจ่มใสมากกว่าใคร ๆ หรือท่านผู้มองเห็นชัดเจนดี แสดงว่าคุณภาพของจักขุทั้ง ๔ สูงกว่าสุทัสสานาคามีพรหม พรหมโลกชั้นนี้อยู่ห่างจากสุทัสสา ๕,๕๐๘,๐๐๐ โยชน์ ท่านผู้สำเร็จเป็นพระอนาคามีเพราะสมาธิในทริย อินทริยคือสมาธิแก่กล้ากว่าอินทริยอื่น จึงทำให้ท่านได้อุบัติ ณ สุทธาวาสชั้นสุทัสสีนี้ และจะเสวยพรหมสมบัติอยู่นานถึง ๘,๐๐๐ มหากัป

อกนิฏฐา ท่านผู้ไม่ด้อยกว่าใคร ๆ หรือสูงสุด หมายความว่าบรรดาสัตว์โลกที่ยังคงเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏทั้งหมด อนาคามีพรหมชั้นนี้สูงสุด ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ท่านอุบัติ ณ อกนิฏฐภพคือ ท่านบำเพ็ญเพียรมาจน ปัญญินทริย์แก่กล้ายิ่งกว่าอินทริยอื่น พรหมโลกชั้นนี้ท่านบอกว่าอยู่ห่างจากชั้นสุทัสสีถึง ๕,๕๐๘,๐๐๐ โยชน์ โดยมีอายุขัยสำหรับพรหมชั้นนี้นานถึง ๑๖,๐๐๐ มหากัป

พระอนาคามีที่อุบัติ ณ สุทธาวาสทั้ง ๕ นี้ จะบรรลอรหัต เป็นพระอรหันต์ และ นิพพาน ณ พรหมโลกชั้นสุทธาวาส พระอนาคามีจึงมีจุดเด่นที่ควรกำหนดไว้ คือ

- ท่านละสังโยชน์ขั้นต้น ๕ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิภิจฉา สัตถัพพตปริมาส กามราคะ ปฏิมะได้เด็ดขาด เป็นปฏิปัสสัทธวิมุตติ คือหลุดพ้นอย่างสงบจากกิเลสที่จะได้แล้วอย่างแท้จริง

- แม้ท่านจะเป็นฆราวาสครองเรือน แต่จะเป็นฆราวาสมุณี คือไม่เกี่ยวข้องกับเพศสัมพันธ์ เพราะละกามราคะได้ขาดดังกล่าว

- ในกรณีที่ท่านเป็นฆราวาส ศีล ๘ ของท่านจะบริสุทธิ์หมดจด เป็นมัจฉะวิริตี คือการงดเว้นอย่างเด็ดขาด

- หลีกจากทำกาลกิริยา หรืออุจติจากชาติ นั้น จะอุบัติ ณ พรหมโลก ชั้นสุทธาวาส ตามความแก่กล้าของอินทรีย์ที่ไม่เหมือนกันดังกล่าวแล้ว

- หากยังต้องอุจติจากสุทธาวาสที่ท่านอุบัติ จะไม่ไปบังเกิดในภพอื่นนอกจากสุทธาวาส แต่จะไม่อุบัติซ้ำชั้นที่ท่านอยู่ก่อนเป็นครั้งที่สอง และจะไม่อุบัติในชั้นสุทธาวาสที่ต่ำกว่าเดิม แต่จะเลื่อนภพสูงขึ้นไป เช่น อุจติจากชั้นอวิหา บังเกิดในชั้น อตปปาเป็นต้น หากท่านบรรลุอรหัตในภูมิใดท่านจะปรินิพพานในภูมินั้น

ในกรณีที่ทรงแบ่งพระอนาคามีออกเป็น ประเภทในตอนต้นนั้น เป็นการแบ่งด้วยอายุ ความเพียร และการเปลี่ยนภพ ตามนัยแห่งปริสคติ-สูตร สัตตกนิบาต อังคุตตรนิกายความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในพระศาสนา นี้ เป็นผู้ปฏิบัติอย่างนี้ เพราะสิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ เขื่อย่อมปรินิพพานในระหว่าง.. เขื่อย่อมปรินิพพานเมื่ออายุเลยถึง..เขื่อย่อมปรินิพพานโดยไม่ต้องใช้ความเพียรมากนัก.....เขื่อย่อมปรินิพพานโดยต้องใช้ความเพียรอย่างแรงกล้า..เขื่อย่อมมีกระแสเบื้องบนไปถึงอกนิภฏฐภาพแล้วปรินิพพาน ซึ่งมีนามตามบัญญัติตามลำดับดังต่อไปนี้

๑. อันตราปรินิพพายี พรหมอนาคามีที่อุบัติในสุทธาวาสชั้นใดชั้นหนึ่ง เมื่อถึงเวลาสมควรแล้วท่านจะเจริญวิปัสสนากรรมฐานต่อไป

จนบรรลุอรหัตต์เป็นพระอรหันต์ ต่อจากนั้นจะปรินิพพาน ภายในอายุ
ครั้งแรกของพรหมโลกที่ท่านอุบัติ

๒. **อุปหัจจปรินิพพายี** อนาคตามีพรหมที่อุบัติ ณ สุธาวาสชั้นใด
ชั้นหนึ่งจนถึงกาลอันสมควรแล้ว ท่านพยายามเจริญวิปัสสนากรรมฐาน
ต่อ ไปจนบรรลุอรหัตต์เป็นพระอรหันต์ ต่อจากนั้นจะปรินิพพานเมื่ออายุท่าน
เลยถึง คือจะปรินิพพานในช่วงอายุครึ่งหลังของพรหมโลกที่ท่านอุบัติ

๓. **อสังขารปรินิพพายี** อนาคตามีพรหมที่อุบัติในสุทธาวาสชั้นใด
ชั้นหนึ่ง เจริญวิปัสสนาจนบรรลุอรหัตต์ การบรรลุอรหัตต์ก็ดี การปรินิพพาน
ของท่านก็ดี ไม่ต้องใช้ความเพียรพยายามอะไรมากนัก เป็นการบรรลุ
อรหัตต์ และปรินิพพานไปอย่างสะดวก หมายความว่าในช่วงการบำเพ็ญ
เพียรเพื่อบรรลุอรหัตต์ ท่านไม่ใช้ความเพียรมากนักก็สามารถบรรลุได้

๔. **สังขารปรินิพพายี** อนาคตามีพรหม ผู้สถิตเสวยสุขสมบัติ
อยู่ ณ สุธาวาสชั้นใดชั้นหนึ่ง จนถึงกาลอันสมควรแล้วท่านก็เจริญ
วิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุอรหัตต์ เป็นพระอรหันต์ จากนั้นท่านก็จะ
เข้าสู่นิพพาน การใช้ความพยายามเพื่อบรรลุอรหัตต์ของท่าน จำต้องใช้
ความเพียรพยายามมากกว่าประเภทที่ ๓ จึงจะบรรลุอรหัตต์เป็นพระอรหันต์
ได้ และจะดำรงชีวิตเป็นพระอรหันต์อยู่จนนิพพานด้วยอนุปาทิสเสส-
นิพพานธาตุ

๕. อุตซังโธโตกนิภูคามิ ท่านผู้มีกระแสเบื้องบนไปสู่อกนิภูฎาภ
อนาคามีพรหมชั้นนี้ออกจะเข้าใจยาก ในชั้นบาลีที่เป็นพระพุทธานิเทศ
พระพุทธานิเทศรับสั่งไว้ความว่า

" ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในพระศาสนานี้ เป็นผู้ปฏิบัติอย่างนี้
เพราะสิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ เธอเป็นผู้มีกระแสเบื้องบนไปถึง
อกนิภูฎาภแล้วปรินิพพาน เปรียบเหมือนนายช่างเหล็กตีแผ่นเหล็กที่ถูก
เผาอยู่ทุกวัน สะเก็ดเหล็กปลิวว่อนไปในเบื้องบน แล้วตกที่กองหญ้า
กองไม้ สะเก็ดเหล็กนั้นทำให้เกิดกองไฟ ควัน เเผาไหม้หญ้า ไม้เหล่านั้น
ให้สิ้นไปแล้วลุกลามไปไหม้กองหญ้า กองไม้เหล่านี้อีกต่อไป ไฟเผา
ลุกลามเรื่อยไปจนถึงป่าไม้เขียวสด ถึงเขตภูเขา ชาน้ำ ลามไหม้เรื่อยไป
ไม่หยุดยั้ง จนกระทั่งถึงภูมิภาคอื่นนารัณรมย์ในที่สุด แล้วจึงหยุดและ
ดับไป เพราะไม่มีเชื้อที่จะเผาไหม้ต่อไปอีก "

อนาคามีพรหมที่อุบัติ ณ สุทธาวาสชั้นนี้ท่านบอกว่า พระอนาคามี
ที่อุบัติในพรหมโลกชั้นอวิหานันเอง ท่านดำรงชีวิตอยู่ในสุทธาวาสชั้นนี้
พอสมควรแล้ว จะเลื่อนลอยไปอุบัติ ณ สุทธาวาสชั้นสูงขึ้นไปตามลำดับ
คือ อตปปา สุทตสา สุทตสี ครั้นแล้วจะจุดไปอุบัติ ณ อกนิภูฎาภสุทธาวาส
ตามสมควรแก่กาลแล้ว ท่านเจริญวิปัสสนาจนบรรลุอรหัต เป็นพระอรหันต์
แล้ว จะปรินิพพาน ณ สุทธาวาสชั้นสูงสุดนี้

การปรินิพพานของพระอนาคามีทั้ง ๔ ประเภทแรก ๒ ประเภท
แรกกำหนดด้วยอายุ ๒ ประเภทหลังกำหนดด้วยความเพียร แต่ประเภท

สุดท้ายเป็นการกำหนดภพที่สูงที่สุด เป็นที่น่าสังเกตว่าพระอนาคามีชั้น
อกนิภูฏภพ ต้องเปลี่ยนภพจากชั้นที่เป็นมนุษย์ เทวดา หรือพรหมประเภท
อื่น แล้วไปอุบัติที่ชั้นอวิหาค่อน จึงจุดและอุบัติ ณ สุทธาวาสไปตามลำดับ
จนปรินิพพานในชั้นอกนิภูฏภพ ซึ่งหมายความว่าท่านต้องจุด อุบัติถึง
๕ ครั้งด้วยกัน แสดงว่าต้องอยู่ในสุทธาวาสนานกว่าพระโศดาบัน พระ
สกิทาคามี บางประเภท แต่เพราะเป็นที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์ จึงไม่มี
ปัญหาอะไรในเรื่องความทุกข์ ประเภททุกข์เวทนา

ตามหลักฐานในพระสูตร และพระคัมภีร์รุ่นหลัง แสดงว่าบางครั้ง
พระอนาคามีท่านมาสู่โลกบางคราว แต่มาเร็วไปเร็ว ในลักษณะที่ว่า
ปรากฏขึ้นในขณะนั้น ๆ เสร็จภารกิจแล้วอันตรธานไปในทันที

แม้เทวดาที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้า ที่ท่านแสดงไว้ในมหาสมยสูตร ท่าน
เหล่านั้นได้กล่าวคาถาที่ไพเราะกันท่านละ ๑ คาถาทั้ง ๔ ท่าน เทวดาเหล่านั้น
แท้ที่จริงเป็นอนาคามีพรหมจากสุทธาวาส เมื่อกกล่าวคาถาเสร็จท่านก็อันตร-
ธานไป แม้ท่านที่มาถามปัญหาต่อพระกุมารกัสสปเถระ และท่านที่มาบอก
ให้พระพาหิยทารุจิระรู้ว่าตนเองไม่ใช่พระอรหันต์ และให้ไปเฝ้าพระพุทธ-
เจ้า ก็เป็นอนาคามีพรหมเช่นเดียวกัน

นักกะ หมวด ๖

อภิญญา ๖

อิทธิวิธี	แสดงฤทธิ์ได้
ทิพย์โสต	หูทิพย์
เจโตปริยญาณ	รู้จักกำหนดใจผู้อื่น
บุพเพนิวาสานุสสติญาณ	ระลึกชาติได้
ทิพย์จักขุ	ตาทิพย์
อาสวักขยญาณ	รู้จักทำอาสวะให้สิ้นไป

คำว่าอภิญญา แปลว่า ความรู้อย่างยิ่ง ซึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากการบำเพ็ญเพียรทางจิต บรรลุรูปฌานและอรุฌานมาตามลำดับ จนได้สมบัติ ๘ สภาพจิตของท่านที่จะก่อให้เกิดเป็นความรู้ระดับอภิญญาขึ้นมาได้นั้น จะต้องเป็นจิตที่มีความตั้งมั่นไม่หวั่นไหว สงบจากกิเลส เป็นจิตอ่อนโยน คล่องแคล่ว พร้อมที่จะนุ่มไปเพื่อให้เกิดอภิญญาในแต่ละข้อได้ง่าย

๑. อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้นั้น คำว่าฤทธิ์ หมายถึงความสำเร็จ

ซึ่งบางอย่างอาจจะเป็นความสำเร็จโดยบุญ บางอย่างอาจจะเป็นความสำเร็จด้วยวิชาความรู้ หรือเป็นความสำเร็จโดยกำเนิดของบุคคลนั้นของสัตว์นั้นก็ ได้ การแสดงฤทธิ์ในที่นี้ หมายถึงการกระทำอะไรที่นอกวิสัยของสามัญมนุษย์ ซึ่งไม่ได้เคยฝึกปรืออบรมในด้านจิตใจมา เช่นสามารถไปในอากาศได้ สามารถเดินบนน้ำได้ แทรกลงไปในดินได้ และผ่านสิ่งกีดขวางต่าง ๆ

มีฝ่ามีกำแพงได้ การที่ท่านทำได้ในลักษณะนี้ เป็นเรื่องของจิตกริทา คือจิตที่ฝึกปรือมากเป็นอย่างดี เหมือนกับพวกกายกริทาต่าง ๆ ซึ่งฝึกปรือกันมาเป็น ๑๐๐ ครั้ง ๑,๐๐๐ ครั้ง มีความชำนาญชำนาญเฉพาะตัวเป็นพิเศษ ตนสามัญทั่วไปที่ไม่ฝึกมาอย่างเขา ทำไม่ได้ฉันใด การแสดงฤทธิ์ของท่านผู้มีฤทธิ์ก็มีลักษณะเช่นเดียวกันฉันนั้น

๒. ทิพยโสต หูทิพย์ หมายถึงการสามารถที่จะฟังเสียงทั้งใกล้ทั้งไกลได้ เมื่อกำหนดจะฟัง คือคนอาจจะพูดในที่ไกล ๆ แต่เมื่อท่านตั้งใจจะฟัง ก็รู้ว่าเขาจะพูดเรื่องอะไร ทำนองเดียวกับการฟังวิทยุในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะมีการพูด แต่ไม่ได้เปิดเครื่อง ไม่หมุนให้ตรงเครื่องที่ต้องการฟัง ก็ไม่สามารถที่จะรู้ได้ หูของท่านผู้ได้อภิญญา ตามปกติท่านก็ฟังเสียงแบบสามัญชนทั่วไป แต่เมื่อยามท่านต้องการจะฟังเสียงในที่ไกล แม้แต่เสียงทิพย์ ก็ได้ยิน ได้รู้เรื่องราวของเสียงเหล่านั้นได้ ประการสำคัญที่สมควรจะกำหนดก็คือว่า คนที่มีคุณสมบัติเช่นนี้ จิตใจจะต้องสงบจากกิเลส เพราะถ้าหากว่ากิเลสยังไม่สงบ คุณสมบัติเช่นนี้จะไม่เกิดขึ้น จะเกิดขึ้นได้เฉพาะคนที่ข่มกิเลสได้ด้วยอำนาจของสมาบัติ ๘ เท่านั้น อย่างน้อยในลักษณะที่เป็นโลกิยะกิเลสภายในใจของท่านจึงสงบ ไม่ฟูขึ้นอย่างจิตใจของสามัญชน

๓. เจโตปริยญาณ รู้จักกำหนดใจ รู้ใจคนอื่น คือทนายใจคนอื่น รู้ความคิดและสภาพจิตใจของบุคคลเหล่านั้น ว่าใจเขาในขณะนั้นเป็นกุศลหรืออกุศล เช่น มีราคะ หรือไม่มีราคะ มีโทสะ หรือไม่มีโทสะ มีโมหะ หรือไม่มีโมหะ เป็นสมาธิหรือไม่มีสมาธิ จิตตั้งมั่น หรือไม่ตั้งมั่น จิตหลุดพ้น หรือไม่หลุดพ้น เป็นต้น รู้รายละเอียดที่เกี่ยวกับจิตใจของบุคคล เป็นผล

ให้สามารถพุดจา แสดงอะไรให้สอดคล้องกับพื้นฐานทางใจของบุคคล
ผู้นั้นได้

๔. **ปุพเพนิวาสานุสติญาณ** คือการระลึกชาติก่อน ๆ ได้ ข้อนี้ก็
เป็นวิชาข้อแรกของพระพุทธเจ้า ที่ทรงตรัสรู้ การระลึกชาติก่อนได้
นั้น หมายถึงการระลึกย้อนไปถึงภพชาติต่าง ๆ ในอดีตว่าในชาตินั้น ๆ
ตนเคยเกิดเป็นใคร มีรูปร่างหน้าตา ฐานะ สกฤต วิชาความรู้ อาชีพ ความ
สำเร็จ และเกี่ยวข้องกับใครที่ไหนดอย่างไร รู้ละเอียดในชาตินั้น ๆ ตาม
ปกติ การระลึกชาติได้นั้น เท่าที่ปรากฏในหลักฐานต่าง ๆ บุคคลสามารถ
ระลึกชาติได้หลายระดับด้วยกัน

๑. เป็นการระลึกได้เพียงชาติเดียว อย่างคนที่ระลึกชาติได้มีอยู่
เป็นอันมากทั่วโลก

๒. ระลึกได้ถึง ๓ ชาติ ซึ่งเกิดขึ้นจากการสะกดจิตของผู้ที่กำลังจิต
แก่กล้า สะกดจิตใจของบุคคลนั้น ให้ย้อนระลึกชาติอดีตได้

๓. เป็นการระลึกชาติได้มากขึ้นของพวกนักบวชนอกศาสนา
หรือภิกษุในพระพุทธศาสนาที่ได้ ที่ท่านบำเพ็ญเพียรมาจนได้สมบัติ ๘
แต่พระอริยบุคคลระลึกชาติได้มากน้อยแตกต่างกัน ส่วนพระพุทธเจ้า
นั้น ทรงระลึกได้ไม่มีที่สิ้นสุด พระองค์ก็นำเรื่องเหล่านี้มาแล้ว เป็นอุปกรณ
ในการเทศน์สั่งสอนประชาชนสมัยนั้น เรียกว่าชาดก เล่าเรื่องที่เคยเกิดขึ้น
แล้ว มีปรากฏในพระบาลีถึง ๕๕๐ เรื่องด้วยกัน

การระลึกชาติในข้อ ๓ เท่านั้น เป็นปุพเพนิวาสานุสติญาณ

๕. **ทิพยจักขุ** ตาทิพย์ หมายถึงสามารถเห็นเหตุการณ์บุคคลเรื่องราวต่าง ๆ ในที่ไกล ทำนองเห็นเหตุการณ์ทางกล้องโทรทัศน์ แต่การเห็นด้วยทิพยจักขุนี้ ก็จะเห็นเมื่อท่านมีความประสงค์จะเห็นจะดู แม้รู้จะละเอียดอย่างไรก็ตาม ก็สามารถจะเห็นรูปเหล่านั้นได้ ทั้งในที่ใกล้หรือในที่ไกล ตามควรประสงค์ของท่าน ทิพยจักขุนั้น ถ้าใช้ดูความแตกต่างของสัตว์ทั้งหลาย ที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามอำนาจแห่งกรรม ท่านเรียกว่า จุตูปปาตญาณ การรู้จักจุดิและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย ที่แตกต่างกันนั้น เพราะอะไร ก็รู้ว่าเป็นเพราะกรรม แต่ถ้าใช้ในการดูสัตว์โลกทั้งหลาย โดยต้องการจะตรวจสอบอุปนิสัยบารมีของสัตว์เหล่านั้น เป็นการศึกษาค้นคว้าถึง ภูมิหลังของคนแต่ละคนที่ปรากฏในข่ายพระญาณของพระพุทธเจ้า เป็นต้น เพื่อจะวางธรรมะให้เหมาะสมสอดคล้องกับพื้นอัธยาศัยของเขา ท่านเรียกว่า เป็นทิพยจักขุ คือตาทิพย์

๖. **อาสวักขยญาณ** คือรู้จักทำอาสวะให้สิ้นไป เป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากการปฏิบัติตามหลักของสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน จนเกิดญาณความรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการตามลำดับคือ

๑. **สังขญาณ** รู้ว่านั่นเป็นทุกข์ นั่นเหตุเกิดแห่งทุกข์ นั่นคือความดับทุกข์ นั่นคือข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์

๒. **กิจจญาณ** คือรู้ว่าทุกข์ คือสิ่งที่ควรกำหนดรู้ สมุทัย คือสิ่งที่ควรละ นิโรธ คือสิ่งที่ควรทำให้แจ้ง มรรค เป็นข้อปฏิบัติที่ควรเจริญ คือลงมือประพฤติปฏิบัติ

๓. **กตญาณ** คือรู้ว่าทุกข์ที่ควรกำหนดรู้ ตนได้กำหนดรู้แล้ว สมุทัยที่ควรละ ได้ละแล้ว นิโรธที่ควรทำให้แจ้ง ได้ทำให้แจ้งแล้ว มรรค

ที่ควรเจริญ ก็ได้เจริญแล้ว

เมื่อญาณทั้ง ๓ ที่เกิดขึ้นในอริยสัจ ๔ เป็นไปเช่นนี้ ก็จะทำหน้าที่ทำลายกิเลสอาสวะ อวิชชา หรือเรียกชื่ออย่างอื่นก็ตาม ให้หมดไปจากจิตใจของบุคคลผู้นั้น เรียกว่าเป็นอัสวักขยญาณ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นแล้ว ทำอาสวะให้หมดสิ้นไปจากจิตใจ ทำให้บุคคลผู้นั้นเข้าถึงความบริสุทธิ์ คือจิตปราศจากอัสวักขย เครื่องเศร้าหมองใจ ด้วยประการทั้งปวง

อภิญญาทั้ง ๖ นี้ ๕ ข้อแรก แม้แต่สามัญชนที่ปฏิบัติตามหลักของสมถกรรมฐาน จนบรรลุฌานทั้ง ๘ ประการ สามารถบริกรรมเพื่อให้เกิดเป็นอภิญญาทั้ง ๕ ประการขึ้นมาได้เช่นเดียวกัน แต่ว่าการที่อภิญญาเหล่านี้จะเกิดขึ้นนั้น จิตของบุคคลนั้นจะต้องไม่ฟุ้งพลั้ง และก็ไม่หวั่นไหวด้วยอำนาจของความเกียจคร้าน หรือไม่ฟุ้งขึ้นด้วยความฟุ้งซ่าน หรือไม่คงไว้ซึ่งระคะ ไม่มีพยาบาท หรือทิฏฐิ หรือความกำหนัดในสิ่งที่ตัวใคร่ ความกำหนัดด้วยอำนาจความใคร่ในกิเลส หรือว่าไม่ตกอยู่ภายใต้ความครอบงำของกิเลส ไม่หวั่นไหวด้วยกิเลสต่าง ๆ ไม่หวั่นไหวด้วยความไม่เชื่อ มีความเพียร มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา มีความสว่างปรากฏเกิดขึ้นภายในใจเสียก่อน ดังนั้นเรื่องของอภิญญาทั้ง ๖ ประการหรือทั้ง ๕ ประการนั้น จึงเป็นธรรมะที่เรียกว่าปัจจุตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ อันวินญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตนเท่านั้น เหมือนกับการรับประทานอาหาร จะเปรี้ยวหวานมันเค็ม ก็รู้กันต่อเมื่อรับประทาน การศึกษาเล่าเรียนในเรื่องนี้ บุคคลสามารถปลงใจเชื่อได้ด้วยวิธี ๒ ประการคือ

๑. ยอมรับนับถือท่านผู้ประสบผลเรื่องนี้ด้วยตัวของท่านเอง และนำมาบอกกล่าวชี้แจงแสดง

๒. ลงมือประพฤติปฏิบัติตามขั้นตอนที่ท่านเหล่านั้นประพฤติปฏิบัติมาแล้ว ก็จะประจักษ์แจ้งแก่ใจของตนเอง ผลเหล่านี้เกิดขึ้นแก่ท่านผู้พัฒนาการทางจิตมาโดยลำดับดังกล่าว ท่านผู้นั้นจึงเปรียบเหมือนท่านผู้ยืนอยู่บนยอดเขาสูง สามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ซึ่งคนที่ไม่ได้ยืนในจุดนั้นไม่เห็น และท่านลงมาบอกว่าท่านยืนบนจุดนั้น ใดเห็นภาพทิวทัศน์อย่างนั้น ๆ คนที่อยู่ข้างล่างสามารถทำได้ ๒ วิธี คือ

๑) เชื่อตามที่ท่านบอกโดยไม่ต้องลงทุนขึ้นไปพิสูจน์

๒) ขึ้นไปพิสูจน์และยืนในจุดที่ท่านบอกว่าเห็น ถ้าไม่เห็นตามที่ท่านว่า ค่อยพูดกันฉันใด การยอมรับนับถือเรื่องอภิญญาที่มีลักษณะเช่นเดียวกันฉันนั้น

อย่าลืมว่า สิ่งต่าง ๆ ในโลกมีเงื่อนไขเฉพาะของสิ่งเหล่านั้น ท่านองเกี่ยวกับการเห็นรูปด้วยตา จะใช้สิ่งอื่นมาแทนไม่ได้ การเห็นรูปด้วยตา ได้ยินเสียงด้วยหูเป็นต้น มีเหตุผลอยู่ในตัวของมันเองฉันใด วิสัยของพระพุทธเจ้า พระอริยเจ้า วิสัยของท่านผู้ได้บรรลุมาน ญาณ อภิญญา วิสัยของกรรม และวิปากกรรม และเรื่องของโลก ของจักรวาล ด้วยมีเหตุผลเป็นของตัวเอง คนไม่ควรคิด ตัดสินด้วยเหตุผลส่วนตัว ถ้าจะตัดสินให้ถูกต้องจริง ๆ ต้องเข้าถึงฐานะนั้น ๆ ด้วยตนเอง แล้วจะรู้ได้ด้วยตน.

อภิธาน ๖

มาตุฆาต	ฆ่ามารดาของตน
ปิตุฆาต	ฆ่าบิดาของตน
อรหัตฆาต	ฆ่าพระอรหันต์
โลหิตุปบาท	ทำร้ายพระพุทธเจ้า จนถึงยังพระโลหิตให้ห้อขึ้น
สังฆเภท	ยุยงสงฆ์ให้แตกกัน
อัญญัตตฤทเทส	ถือศาสดาอื่น

" อภิธาน " หมายถึงฐานะอันหนัก หรือการกระทำที่มีความผิดรุนแรง เป็นบาปหนัก จัดเป็นอภัพพฐาน คือฐานอันไม่สมควรยิ่ง ท่านจัดเป็น ๖ ประเภทด้วยกัน

การกระทำทั้ง ๖ ประการนี้ ทำไมจึงได้ชื่อว่าอภิธาน ?

การจัด การกระทำบาปของบุคคลว่าหนัก หรือไม่หนักนั้นท่านจัดกันด้วย องค์ประกอบ ๓ ประการ คือ

๑. วัตถุ ได้แก่สิ่ง บุคคล ที่เขาประทุษร้ายใหญ่ด้วยความดี
๒. เจตนา คือความจงใจการทำกรรมนั้น ประกอบด้วยกิเลสกระตุนอย่างแรงหรืออ่อน

๓. ความพยายาม คือการใช้ความพยายามในการทำบาปเหล่านั้นมาก

ประเภทแห่งอภิฐานทั้ง ๖ ประการนั้น จะพบว่า เป็นเรื่องของ " วัตถุใหญ่ " คนจะทำการเช่นนั้นได้ ต้องมีเจตนาอันประกอบด้วย กิเลสที่แรงกล้า และใช้ความพยายามสูงมาก เพราะ

มารดา บิดา เป็นพรหม เป็นบูรพาจารย์ เป็นผู้ให้ชีวิตและ ทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตแก่บุตรธิดาแห่งตน ท่านทรงไว้ซึ่งพรหมวิหารธรรมต่อบุตรธิดา บุตรธิดาใด หม่อมมารดาบิดาของตน เชื่อว่าเป็นอภิฐาน

พระอรหันต์ทั้งหลายนั้น ท่านเป็นผู้บริสุทธิ์จากอาสวะ กิเลส มีความบริสุทธิ์อย่างแท้จริง ประกอบด้วยความกรุณาในคน สัตว์ ไม่เลือกหน้า ไม่มีการประทุษร้ายเบียดเบียนใคร แม้ด้วยความคิด ผู้ฆ่าคนเช่นนี้ จึงได้ชื่อว่า กระทำกรรมหนัก

พระพุทธเจ้า ทรงดำรงพระองค์อยู่ ด้วยพระคุณอันยิ่งใหญ่คือพระปัญญา พระมหากรุณา และ พระบริสุทธิ์คุณ ทรงเป็นประทีปแห่งโลก ทรงดำรงพระชนม์อยู่ เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่สัตว์โลก ผู้มีจิตประทุษร้ายต่อพระพุทธเจ้า จนถึงกับทำร้ายแม้จะไม่ถึงปรินิพพานเพียง แต่ทำพระโลหิตให้ห้อขึ้นเท่านั้น ก็ถือว่าเป็นการกระทำด้วยเจตนาอันหยาบช้า ในอภิปุชณียบุคคลท่านจึงถือว่าเป็นอภิฐาน

พระสงฆ์ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร เป็นหมู่คณะที่ชวนให้เกิดความเคารพ เป็นแหล่งเกิดแห่งบุญของท่านผู้มีศรัทธา บริจาค บำรุงท่าน ท่านเหล่านั้นเป็นผู้วางศาสตรา อาวุธ ไม่ประทุษร้ายใคร การที่ใครก็ตาม มาอุยงให้สงฆ์ผู้มีความพร้อมเพรียงกันให้แตกแยกออก

จากกันเป็นสองฝ่าย อย่างน้อยฝ่ายละ ๔ รูปขึ้นไป จนท่านเหล่านั้นไม่ยอมร่วมอุโบสถ สังฆกรรมกันเป็นต้น ถือว่าเป็นการกระทำความหนัก และคนที่ จะทำสังฆเภทได้ มีเพียงพระภิกษุสงฆ์ด้วยกันเท่านั้น คนอื่นไม่จัดเป็นสังฆเภท

ความผิดทั้ง ๕ ประการนี้ ในที่แห่งหนึ่งท่านเรียกว่าเป็น "อนันตริยกรรม" คือเป็นกรรมหนัก ที่จะต้องให้ผลในเภาอันรวดเร็ว แขงบาปกรรม เหล่าอื่นทั้งหมด

ส่วนอัญญัตตฤทเทส คือการถือศาสดาอื่นนั้น ท่านถือเป็นอภีฐาน เฉพาะ ภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา ประกาศตนถึงพระรัตนตรัยเป็น สรณะแล้ว เป็นภิกษุอยู่ ยังไม่บอกคืนสิกขา ประกาศตนเป็นสาวกของศาสดา อื่น นอกจากพระพุทธเจ้า ท่านจัดเป็น "อภีฐาน" แต่สำหรับชาวบ้านทั่วไป แม้จะประกาศตนเป็นอุบาสก อุบาสิกาแล้ว ไปเข้ารีตนับถือศาสนาอื่น ท่านหาจัดเป็นอภีฐานไม่ การกระทำในลักษณะนี้เหมือนกับประชาชนที่ แสดงความภักดีต่อคนต่างชาติ ย่อมเป็นบุคคลที่ไม่พึงปรารถนาในชาติของ ตน อย่างที่พูดกันว่า "ภักดีต่อให้ต่างด้าวต่างแดน" เป็นคนที่ควรถูก ประณาม โดยแท้

จริต ๖

ราคจริต	มีราคาเป็นปกติ
โทสจริต	มีโทสะเป็นปกติ
โมหจริต	มีโมหะเป็นปกติ
วิตกจริต	มีวิตกเป็นปกติ
สัทธาจริต	มีศรัทธาเป็นปกติ
พุทธิจริต	มีความรู้เป็นปกติ

คำว่าจริต คือพื้นเพอักษาศัพท์ของบุคคลที่แสดงออกมาเป็นปกติเป็นประจำ ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า คนแต่ละคนจะมีจริตอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ว่าลักษณะแห่งจริตเหล่านี้ เค้นในพฤติกรรมของบุคคลนั้น ก็เรียกบุคคลนั้น ๆ ว่า มีจริตอย่างนั้น ๆ การที่ใครจะมีจริตอย่างใด ท่านให้ข้อสังเกตไว้หลายอย่างเช่น อิริยาบถ การทำการงาน รับประทานอาหาร ความคิดความเห็น เวลาแสดงออกมาให้ประจักษ์แก่สายตาของบุคคลอื่น

๑. ราคจริต คนที่มีราคาเป็นปกติ จะมีอิริยาบถพอดีพองาม ไม่เร็วเกินไป ไม่ช้าเกินไป กิริยาท่าทางชดช้อยสวยงาม ไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถใดก็ตาม เวลาทำงานจะตั้งใจทำงานด้วยความเรียบร้อย และผลงานเหล่านั้นจะมีความประณีต ในด้านอาการจะชอบอาหารที่มีรสละมุนละไม คือไม่หวานจัด ไม่เปรี้ยวจัด เป็นต้น เวลารับประทานอาหารก็ไม่มูมมาม ทำคำข้าวพอเหมาะพอควรแก่ปากของตน โดยความคิดความเห็นแล้ว ก็จะพอใจคิดใจ เพลิดเพลินในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสัมผัสที่ละเอียดอ่อน

เรียกว่ามีรสนิยมสูง การแสดงออกมักจะปรากฏเป็นคนออกจะเจ้าเล่ห์
โอ้อวดถือตัว มีความปรารถนาตามก มีความปรารถนาใหญ่ ต้องการ
ยกย่องสรรเสริญคุณงามความดีของตนที่เกินดี เป็นคนไม่ค่อยพอใจในเครื่อง
อุปโภคบริโภคใช้สอย มีเง่งอน มักจะเป็นคนโหด ชอบประคิดประคอง
เครื่องนุ่งเครื่องห่ม เครื่องประดับ ตกแต่งร่างกาย

๒. โทสจริต คนที่มีพื้นเป็นโทสจริต แสดงออกมาเป็นผู้มีอิริยาบถ
เคลื่อนไหวไหวไหว คล่องแคล่วในอิริยาบถต่าง ๆ มีความกระฉับกระเฉง
ทำงานอะไรใช้ความรวดเร็ว แต่สำเร็จออกมาไม่ค่อยจะเรียบร้อยเท่าที่
ควร นิยมรสอาหารที่จัด ๆ เผ็ดจัด หวานจัด เค็มจัด เปรี้ยวจัด
เวลาบริโภคอาหาร กำข้าวมักจะโต และบริโภคด้วยเวลาที่รวดเร็ว ในด้าน
ความคิดเห็น ไม่ค่อยจะพิถีพิถัน คือไม่ค่อยชอบสวยงามเท่าใดนัก ไม่ค่อยจะ
คิดในรูป รส กลิ่น เสียง อะไรมากเกินไป แต่มักจะเป็นคนรุนแรง หงุดหงิด
ง่าย แสดงอาการออกมาให้เห็นในรูปของการเป็นคนโกรธง่าย แล้วมักผูก
อาฆาตพยาบาท มักไม่ค่อยยอมรับนับถือบุญคุณของคนอื่น เป็นคนอวดดี
ยกตนเทียมนาน ไม่ให้ความสำคัญแก่ใคร ๆ มักมีใจริษยาในคุณความดี
ของบุคคลอื่น เป็นคนมักจะตระหนี่ และเอารัศเอาเปรียบคนอื่น

๓. โมหจริต คือคนที่มีโมหะเป็นปกติ คำว่าโมหะนั้น แปลว่า
ความหลง คนที่มีโมหจริต มีอิริยาบถไม่เรียบร้อย เดินก็เปะปะ ทอดเท้าคูด
คนข่มตัว ยกเท้าขึ้นก็เหมือนคนข่มตัว และมักจะแสดงอาการเซื่อง
ซึม หงอยเหงา หาวเรอ กระบิดกระบวนไปมาอยู่บ่อย ๆ บางทีก็หลับไป
เลย เวลาจะทำงานอะไร ก็ไม่ค่อยจะเรียบร้อย งานไม่ค่อยจะสำเร็จ
และมักจะหมักหมมงานเอาไว้ ผลงานของบุคคลประเภทนี้ไม่ค่อยจะ

ประณีต ในด้านความคิดเห็น จะเอาอย่างไรก็ได้ หรือใครว่าอย่างไรก็ตาม เขาไปด้วย เป็นคนซิม ๆ เซ่อ ๆ เฉื่อย ๆ ไม่ค่อยจะเอาจริงเอาจังอะไร มากนัก ลักษณะที่แสดงออกเป็นพื้นปกติ คือเป็นคนมักหลับ เชื่องซิม มีความฟุ้งซ่านเคลือบแคลงสงสัย เวลาปักใจฝังใจอะไร ก็ยึดถือเอาจริง ๆ จัง ๆ และเปลี่ยนออกได้ยาก แก่ไขความคิดความเห็นของบุคคลเหล่านี้ ได้ยาก

๔. **วิตกจริต** คนประเภทนี้เป็นกลุ่มเดียวกับพวกกับโมหจริต แสดงอาการในอิริยาบถก็ไม่กระฉับกระเฉง อืดอาด ล่าช้า ไม่สวยงาม ทำการงานอะไรก็ไม่ค่อยมีระเบียบเรียบร้อย เพราะจิตใจฟุ้งซ่าน รับประทานอาหารอย่างไรก็ได้ ไม่ค่อยตั้งใจสนใจมากนัก ความคิดความเห็นก็มักจะคล้อยตามบุคคลอื่นไป ไม่ค่อยเป็นตัวของตัวเอง ลักษณะที่แสดงให้เห็นก็คือ มักชอบพูดเรื่องที่ไม่ค่อยจะเป็นเรื่อง เพราะคิดมาก และชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ เห็นเขานั่งเขารวมกลุ่มกันที่ไหน ก็ชอบเข้าไปนั่งด้วย เป็นคนเฉื่อยชาในการประกอบความดี ไม่ค่อยจะมีความคิดริเริ่ม เพราะไม่ค่อยมั่นใจตัวเอง ทำอะไร ๆ มักจับ ๆ จด ๆ เอาเป็นขึ้นเป็นอันไม่ได้ เป็นคนคิดมาก ที่เรียกว่ากลางคืนเป็นคว้น กลางวันเป็นเปลวทีเดียว เมื่อคิดกลางคืน มากลางวันก็วุ่นวาย ที่เรียกว่ากลางวันก็ลูกโพลงคือเป็นเปลว เป็นคนเจ้าความคิด มักคิดฟุ้งซ่าน คิดเกินความจำเป็นเกินพอดีไป บางครั้ง ก็ทำให้เรื่องที่ควรจะเสร็จเรียบร้อยกลายเป็นความเสียหายขึ้นมาได้

๕. **สัทธาจริต** คนที่มีศรัทธา คือความเชื่อเป็นปกติ พื้นฐานของบุคคลประเภทนี้ ไม่ว่าจะ เป็นอิริยาบถการทำงาน ความคิดเห็น เรื่องอาหารที่

รับประทานก็ตาม ทำนองเดียวกับพวกโรคจิต เนื่องจากคนประเภทนี้เป็นคนหัวอ่อน เชื่อง่าย นิยมชอบในความสวยงาม ในความเป็นระเบียบเรียบร้อย จุดที่เป็นอันตรายของเขาก็คือว่า อาจจะไปเชื่อคนที่ไม่ควรเชื่อ และจะถูกชักนำไปในทางเสื่อมได้ง่าย โดยพื้นเพอักษาศัพท์ของคนที่มีศรัทธาโรคจิต จะแสดงออกมาเห็นว่าเป็นคนยอมเสียสละ ไม่ค่อยมีความกังวลห่วงใย ในทรัพย์สินเงินทองเท่าใดนัก มีศรัทธาแรงกล้าในวัตถุ ในบุคคลที่ตนเกิดความเชื่อขึ้นมา มีความปรารถนาที่จะสดับตรับฟัง ไม่ค่อยอึด ไม่ค่อยเบื่อในการฟังธรรม จิตใจจึงมากไปด้วยความปีติปราโมทย์ เอิบอิ่ม เมื่อได้พบได้เห็นท่านผู้สมบูรณ์ด้วยศีลวัตร หรือได้ฟังธรรม ไม่ชอบโอ้อวด ไม่พูดพล่อย เวลาพูดก็มักพูดถึงคุณงามความดีของตนเอง เป็นคนไม่ค่อยมีเล่ห์มา ยาะอะไรกับใครมากนัก มีความเลื่อมใสในสิ่งที่ตนศรัทธาอย่างมั่นคง และมัก จะมีความกตัญญูต่อมารดาบิดาเป็นอย่างดี

๖. พุทธิโรคจิต พวกที่มีปัญญาเป็นปกติ พวกนี้มีลักษณะ ในด้านการเคลื่อนไหว จะมีความกระฉับกระเฉง ว่องไว ทำการงานต่าง ๆ รวดเร็ว แต่ไม่ค่อยจะเรียบร้อย โภชนะ นิยมรสจัด ๆ ทักษะความคิดความเห็น ก็เป็นคนเจ้าถ้อยหอมความ มีความเชื่อมั่นในตัวเองสูง ทำนองเดียวกับพวกโทสโรคจิต ลักษณะที่เด่นก็คือ เป็นคนว่านอนสอนง่าย นิยมคบหาสมาคมกับคนดี เพราะชอบใช้เหตุใช้ผล และรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป รู้จักระมัดระวัง จะทำอะไร รู้จักคิดแล้วคิดอีก คิดหน้าคิดหลัง และจะทำความเพียรไม่เกียจคร้าน มักใช้ปัญญาพิจารณาเห็นสิ่งทั้งหลายในแง่ของความเป็นจริง ต้องการที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์

การที่จำแนกแสดงจริตออกไปเช่นนี้ ก็เพื่อสะดวกในการอบรมสั่งสอนทุกชั้นตอน หรือเหมาะสมกับจริตอัธยาศัยของเขา ทำนองเดียวกับคนเอาไม้มาทำเครื่องเฟอร์นิเจอร์อย่างใดอย่างหนึ่ง ลักษณะไม้ก็ผิดแผกแตกต่างกัน ชั้นตอนที่นำมาไม้มาสู่เฟอร์นิเจอร์ก็แตกต่างกันออกไป แต่จุดมุ่งหมายเป็นอย่างเดียวกันคือ เพื่อให้เป็นเฟอร์นิเจอร์ ในชั้นของกรรมฐาน ท่านต้องการที่จะให้กรรมฐานที่เหมาะสมแก่จริตของคน เช่น

คนราคจริต ก็ให้กรรมฐานประเภท กายคตาสติ คือตั้งสติดูกายของตน, หรืออสุภกรรมฐาน มองเห็นความไม่สวยไม่งามในกายตนและในซากศพต่าง ๆ เป็นต้น

คนโทสจริต มีความรุนแรงรุนแรงเฉียว โกรธง่าย ก็ให้เจริญพรหมวิหาร ๔ ประการ เป็นต้น

คนโมหจริต ปกติซึม ๆ เฉื่อย ๆ เรื่อย ๆ ควบคุมจิตใจตัวเองไม่ได้ ก็ให้เจริญอานาปานสติกรรมฐาน ตั้งสติระลึกลมหายใจเข้า ลมหายใจออก

คนสัทธาจริต ซึ่งมีความเชื่ออยู่แล้ว ก็นำเอาหลักการระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า ระลึกถึงคุณพระธรรม ระลึกถึงคุณพระสงฆ์ เป็นต้น เป็นหลักในการปฏิบัติของเขา ทำให้ศรัทธาของเขาถูกทาง สามารถประสบความสำเร็จก้าวหน้าในการปฏิบัติได้

คนพุทธิจริต หรือปัญญาจริต เจ้าเหตุเจ้าผล ชอบวิเคราะห์วิจัยสิ่งต่าง ๆ ก็อาจจะให้เจริญกรรมฐานประเภท จตุธาตุวัตถถาน แยกกายออกเป็นธาตุ ๔, อาหารปฏิภนสัญญา พิจารณาให้เห็นปฏิภนของอาหาร ซึ่งเป็นการเหมาะสมกับคนนักคิด นักวิเคราะห์ นักตรวจสอบอยู่

คนวิตกจริต คือ คนที่คิดมาก ตรีภิกมาก นึกมาก ฟุ้งซ่าน จำเป็นจะต้องทำใจของเขาให้สงบอยู่ด้วยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ธรรมเนียมที่เหมาะสมกับคนพวกนี้คือ อานาปานสติกรรมฐาน การตั้งสติระลึกลมหายใจเข้าออกเช่นเดียวกับพวกโมหจริต

เพราะคนในโลกมีจริตแตกต่างกันนี้เอง พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในชั้นพระสูตร ท่านจึงเรียกว่า อนุโลมเทศนาบ้าง โวหารเทศนาบ้าง เพราะเป็นพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง หลังจากได้ตรวจสอบจริต อินทรีย์ อธิษาศัยของผู้ฟังก่อน แล้วทรงแสดงอนุโลมตามอธิษาศัยของคนเหล่านั้น ทำให้พระธรรมเทศนาหลากหลายด้วยโวหารเป็นอันมาก ซึ่งอันที่จริงแล้วเป็นการแสดงอริยสังคายนัยต่าง ๆ นั้นเอง แต่เป็นการแสดงธรรมที่เหมาะสมแก่ผู้ฟังในกรณีนั้น ท่านเองเดียวกับที่เราพูดกันว่า " ว่างเนื้อชอบว่างยา " นั้นเอง.

ธรรมคุณ ๖

สุวาทุโศก ภาควตา ชมฺโหม พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงไว้ดีแล้ว

สนฺทิจฺจโก อันผู้ได้บรรลุธรรม จะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง
อกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาล เวลา

เอหิปสฺสโก ควรเรียกให้มาดูมาชม มาพิสูจน์ ศึกษา

โอปนยิโก อันบุคคลควรน้อมนำเข้ามาในตน

ปัจจุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน

พระธรรมคุณ หมายถึงการแสดงให้ทราบว่า ลักษณะแห่งพระธรรม
เป็นอย่างไร และคนจะได้รับประโยชน์จากพระธรรม ด้วยการทำอะไร
ท่านแบ่งออกเป็น ๖ ประการด้วยกัน

ประเภท หลัก และความหมายแห่งพระธรรมเป็นอย่างไร ?

พระธรรม เมื่อว่าโดยประเภท ท่านเรียกว่าสังฆธรรม แบ่งออกเป็น
๓ คือ

๑. ปริยัติสังฆธรรม หมายถึงระบบคำสอน ที่บุคคลจะต้องศึกษา
ให้เกิดความรู้ความเข้าใจว่า ท่านสอนเรื่องอะไรไว้อย่างไร ?

๒. ปฏิบัติสังฆธรรม คือการนำพระธรรมที่ท่านได้ศึกษามาปฏิบัติ
ตามสมควรแก่ธรรมนั้น ๆ อันตนได้ตรองเห็นแล้ว

๓. **ปฏิเวธสังฆกรรม** คือผลอันเกิดขึ้นจากการปฏิบัติ โดยเป้าหมายสูงสุดหมายเอาการบรรลุมรรคผลนิพพาน แต่การที่คนได้สัมผัสผลแห่งพระธรรม ในระดับ ทาน ศีล ศรัทธา เป็นต้น จัดเป็นปฏิเวธ ในระดับนั้นด้วย

ประเภทแห่งกรรมเหล่านี้ ถือว่าเป็น " สวากขาตธรรม " คือพระธรรมที่ทรงตรัสไว้ดีแล้ว เพราะทรงแสดงสังฆกรรมอันไม่วิปริต เป็นข้อปฏิบัติที่มุ่งฝึกปรือคนให้ได้รับผลจากต่ำสุดถึงสูงสุด เป็นคำสอนที่สมบูรณ์ด้วยอรรถะ และ พหุญชนะ มีความงามทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด เมื่อทรงแสดงว่าอะไรเป็นเหตุของอะไรแล้ว ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ จะไม่ขัดแย้งกับเหตุ ทุกระดับแห่งพระธรรม

สนฺทิฎฐิโก หมายความว่า ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรม อันผู้ปฏิบัติเท่านั้นจะทราบชัดด้วยตนเอง เหมือนคนทราบรสอาหารเพราะการบริโภคฉะนั้น ข้อนี้พึงเห็นคนที่ถูกความโกรธเป็นต้นครอบงำจะเห็นว่าจิตในขณะนั้นมีความเร่าร้อนอย่างไร เมื่อตนข่มความโกรธไว้ได้ มีความสงบเย็นเกิดขึ้นได้อย่างไร และโทษของความโกรธ กับ ผลของความไม่โกรธนั้น เป็นสิ่งที่คนนั้น ๆ จะเห็นได้ด้วยตนเอง พระธรรมจึงเป็นข้อที่คนจะต้องศึกษาเอง ปฏิบัติเอง และเห็นผลเอง

อกาลิโก พระธรรมนั้น ผิดกับสิ่งอื่นในโลก เช่นผลไม้ เป็นต้น ซึ่งเมื่อคนปลูกแล้ว ต้องรอคอยฤดูที่จะผลิดอกออกผล แต่พระธรรมนั้น ไม่ถูกจำกัดด้วยกาลเวลา ปฏิบัติเมื่อไรก็ได้ผลเมื่อนั้น ในที่บางแห่งท่าน

อรรถาธิบายลึกซึ้งลงไปถึงระหว่างมรรคกับผล ที่คนได้บรรลุนั้น ไม่มีกาลเวลา คือ จากมรรคแล้ว ก็เป็นผลเลย

เอหิปัสสิโก คือพระธรรมที่ทรงแสดงไว้นั้น ทนต่อการพิสูจน์ พร้อมที่จะให้ผู้มีปัญญาพิจารณาพิสูจน์ได้ตลอดเวลา เช่นทรงแสดงว่า อบายมุข เป็นปากทางแห่งความเสื่อม ใครไม่เชื่อจะลองมัวเมาในอบายมุขดู ก็จะเห็นผล แม้ในกุศลธรรมระดับต่าง ๆ ที่ทรงแสดงว่า ให้ผลเป็นสุขแก่ผู้ปฏิบัติ ใครทองปฏิบัติดู ก็จะเห็นผลเป็นเช่นนั้น ตามสมควรแก่การปฏิบัติ

โอปนยิโก พระธรรมนั้น เป็นข้อที่คนจะต้องน้อมใจเข้าไปหา หรือ นำธรรมเข้าสู่จิตของตน โดยเน้นหนักไปที่ผู้ต้องการรับผลแห่งการปฏิบัติว่า จะต้องน้อมนำธรรมมาปฏิบัติ จึงจะได้รับผล เหมือนคนต้องการขจัดความหิว ต้องบริโภคอาหารเข้าไปจะนั้น

ปัจจุตัต เวทิตัพโพ วิญญูหิ หมายความว่า ผลอันเกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรมนั้น ทุกคนที่น้อมนำมาปฏิบัติ จะรู้ซึ่งถึงผลแห่งพระธรรมด้วยตนเอง จะรู้แทนกัน ปฏิบัติแทนกัน หรือแม้แต่จะอธิบายให้ทราบชัด เหมือนกับการปฏิบัติจนเกิดความรู้ด้วยตนเองไม่ได้ท่านจึงกล่าว พระธรรมว่าเป็นธรรมอันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน

ปิยรูป กาดรูป

หมวดละ ๖ มี ๑๐ หมวด

จักขุ โสต ฆาน ชิวหา กาย มโน (วัตุ ๖)

รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมะ (อารมณ์ ๖)

จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ

กายวิญญาณ มโนวิญญาณ (วิญญาณ ๖)

จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส

มโนสัมผัส (สัมผัส ๖)

จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชา

เวทนา ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโน-

สัมผัสสชาเวทนา (เวทนา ๖)

รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพสัญญา

ฉัมมสัญญา (สัญญา ๖)

รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา

โผฏฐัพพสัญญาเจตนา ฉัมมสัญญาเจตนา (เจตนา ๖)

รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา

ฉัมมตัณหา (ตัณหา ๖)

รูปวิตก สัททวิตก คันธวิตก รสวิตก โผฏฐัพพวิตก ฉัมมวิตก

(วิตก ๖)

รูปวิจารณ์ สัททวิจารณ์ คันธวิจารณ์ รสวิจารณ์ โผฏฐัพพวิจารณ์ ฉัมม-

วิจารณ์ (วิจารณ์ ๖)

ปิยรูป สาตรูป ที่กล่าวนี้ เป็นเรื่องของอายตนะภายใน ๖ กับ
อายตนะภายนอก ๖ เมื่อกระทบกันเข้าแล้ว ก็จะสร้างปฏิภพในลักษณะ
ที่ต่อเนื่องกันไป เป็นขณะ ๆ ตามปกติแล้ว การกำหนดระลึกสำหรับคน
ทั่ว ๆ ไปแล้ว ดูไม่ค่อยทน เพราะความรู้สึกเหล่านี้ อาจเกิดต่อเนื่องกัน
ในอารมณ์อย่างเดียวกัน และก็มีเปลี่ยนแปลงกันไปเรื่อย ๆ

หมวดที่ ๑ เป็นอายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
แต่เน้นไปที่ตัวประสาท ซึ่งรับรู้อายตนะภายนอก

หมวดที่ ๒ เป็นอายตนะภายนอก ได้แก่ รูป ซึ่งเห็นด้วยประสาท
ตา เสียง ซึ่งรู้ด้วยประสาทหู กลิ่นซึ่งรู้ด้วยประสาทจมูก รสซึ่งรู้ด้วยประสาท
ลิ้น โสณัฐพะ ซึ่งรู้ด้วยประสาทกาย และธรรมะ ซึ่งรู้ด้วยประสาทใจ

หมวดที่ ๓ เป็นการประจวบกันของอายตนะภายในภายนอก
ท่านก็เรียกวิญญาณ จักขุวิญญาณ คือความรู้ทางตา เรียกชื่อไปตามประสาท
สัมผัสเรื่อย ๆ โสตวิญญาณ ความรู้ทางหู ฆานวิญญาณ ความรู้ทางจมูก
ชีวาวิญญาณ ความรู้ทางลิ้น กายวิญญาณ ความรู้ทางกาย มโนวิญญาณ
ความรู้ทางใจ

หมวดที่ ๔ คือ การประจวบกันของอายตนะภายในภายนอก
และวิญญาณก็เรียกว่าสัมผัส คือ การกระทบ ได้แก่จักขุสัมผัส คือกระทบ
ทางตา โสตสัมผัส กระทบทางหู ฆานสัมผัส กระทบทางจมูก ชีวา
สัมผัส กระทบทางลิ้น กายสัมผัส กระทบทางกาย มโนสัมผัส กระทบ
ทางใจ

หมวดที่ ๕ คือเรื่องของเวทนา การเสวยอารมณ์ เป็นสุขบ้าง เป็น
ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง อันเกิดขึ้นต่อมาจากสัมผัส เช่นเวลาคนเห็น

รูป เกิดความชอบใจ ก็เป็นสุขเวทนา ถ้าไม่ชอบใจก็เกิดเป็นทุกข์-
เวทนา ถ้าเฉย ๆ ก็เป็นอทุกข์มสุขเวทนา ฉะนั้น สัมผัส ๖ นี้ จึงเป็นเหล่าที่
เกิดของเวทนา ซึ่งอาจจะเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือกลาง ๆ ก็ได้ ท่านก็เรียกว่า
จักขุสัมผัสสชาเวทนา คือความเสวยอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัส
เป็นปัจจัย ความเสวยอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะหูเป็นปัจจัย ความเสวย
อารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะจมูกเป็นปัจจัย ความเสวยอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะ
ประสาทลิ้นเป็นปัจจัย ความเสวยอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะกายประสาทเป็น
ปัจจัย ความเสวยอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัส คือ การกระทบ
ทางใจ ซึ่งเวทนาเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตาม พร้อมทั้งจะเป็นสุข
เป็นทุกข์ และไม่สุข ไม่ทุกข์ ได้เสมอ ขึ้นอยู่กับการกำหนดอารมณ์ที่มา
กระทบทางประสาทสัมผัสดังกล่าวแล้ว

เมื่อบุคคลได้เสวยอารมณ์เช่น เห็นรูปอย่างหนึ่งเกิดพอใจก็ได้
สุขเวทนา เมื่อรูปนั้นผ่านไป ก็จำไว้ ท่านเรียกว่ารูปสัญญา ความจำรูป
เป็นต้น

หมวดที่ ๖ คือสัญญา การจำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำเย็นร้อน
อ่อนแข็ง และจำธรรมะเอาไว้

หมวดที่ ๗ คือ เจตนาที่เป็นเรื่องของการเหนียวนึกถึง รูป เสียง
กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมะ เหล่านั้น ที่เราก็บไว้ภายในใจ เช่นว่า
นึกถึงพ่อ นึกถึงแม่ ก็จำพ่อแม่ไว้ภายในใจ จงใจคิดถึงพ่อคิดถึงแม่ ก็แล้วแต่ว่า
มาจากสายไหน ถ้าพ่อแม่ก็จำลูก ถ้าจำเสียงเพลง ก็เป็นสัททัญญาเจตนา
ถ้าจำกลิ่นของหอมของเหม็น จงใจคิดถึงกลิ่นเหล่านั้น จงใจคิดถึงรส จงใจคิด
ถึงสิ่งกระทบ จงใจคิดถึงธรรมะ คือความเหนียวนึกเอาของเก่าขึ้นมาคิด

ที่นี้พอคิดถึงความปรารถนาหรือไม่ปรารถนาก็ตาม ก็จะกลายเป็น
ตัณหา

หมวดที่ ๘ คือ ตัณหา ความทะยานอยากได้แก่ รูปตัณหา ทะยาน
อยากในรูป, สัททตัณหา ทะยานอยากในเสียง, คันธตัณหา ทะยานอยากใน
กลิ่น, รสตัณหา ทะยานอยากในรส, โผฏฐัพพตัณหา ทะยานอยากใน
โผฏฐัพพะ, ฆัมมตัณหา ทะยานอยากในธรรมะ อาจจะอยากให้พินาศก็ได้
อยากให้ได้มาอยู่ถือครอง หรือให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ก็ได้ ก็เป็นเรื่องของ
ภวตัณหาและวิภวตัณหาไป เมื่อความอยากเกิดขึ้นแล้ว ก็ตรึกนึกถึงสิ่งเหล่านั้น
นั้นด้วยอำนาจความอยาก ท่านเรียกความตรึกนั้นว่า วิตก

หมวดที่ ๙ คือ วิตก ความตรึกได้แก่ รูปวิตก ก็คือตรึกนึกถึง
รูป สัททวิตก ตรึกนึกถึงเสียง คันชวิตก ตรึกนึกถึงกลิ่น รสวิตก ตรึก
นึกถึงรส โผฏฐัพพวิตก ตรึกนึกถึงโผฏฐัพพะ ฆัมมวิตก ตรึกนึกถึงธรรมะ
นึกถึงก็ไตร่ตรองถึงความดีความงาม ความไม่ดีไม่งามของสิ่งเหล่านั้น
ก็แล้วแต่จะนึกไป จึงเป็นวิचार

หมวดที่ ๑๐ วิचार คือความตรอง คือรูปวิचार ตรองถึงรูป สัทท-
วิचार ตรองถึงเสียง คันชวิचार ตรองถึงกลิ่น รสวิचार ตรองถึงรส โผฏ-
ฐัพพวิचार ตรองถึงโผฏฐัพพะที่มากระทบกาย ฆัมมวิचार ตรองถึงธรรมะ
ถ้าตรองด้วยอำนาจครองใคร่ ความปรารถนา ความพอใจ ก็เลสก็เกิดขึ้น
ได้ เป็นการเพิ่มตัณหาขึ้นในแต่ละจุดของสิ่งที่เรากระทบนั้น ดังนั้นใน
ขั้นของเหตุเกิดทุกข์ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงว่า ธรรมะแต่ละข้อนั้นเป็นเหตุ

เกิดของตัณหาและเมื่อจะดับตัณหา ก็สามารถจะดับทุกขจุดของแต่ละหมวด เวลาตัณหาบังเกิดขึ้นในสิ่งนั้น ๆ ในชั้นตอนนั้น ๆ

ธรรมะทั้ง ๖ หมวดนี้เรียกว่าปิยรูป สาทรูป เพราะเป็นสิ่งที่บุคคล ใใคร่ บุคคลปรารถนา บุคคลพอใจ อีกฟากหนึ่ง ก็คือ 'ไมใใคร่' 'ไม่ปรารถนา' 'ไม่พอใจ' เหมือนกัน เพราะฉะนั้น กิเลสจะเกิดมันก็เกิดได้ในแต่ละจุด แต่ บุคคลสามารถดับได้ในแต่ละจุด

ตามปกติแล้ว สำหรับสามัญชน เราไม่อาจที่จะแยกอารมณ์เหล่านั้น ได้อย่างชัดเจน เพราะว่า เวลาตาเห็นรูปปี๊บเดียว เราก็วิจารณ์เสียแล้ว ซึ่งในแง่ของชั้นตอน ก็ผ่านมาถึงจากชั้นที่ ๑ ชั้นที่ ๒ ก็มาถึงชั้นที่ ๑๐ ไปเลย เป็นเรื่องของความละเอียดถี่พิบในแต่ละขณะของจิตใจ ซึ่งถ้าสติ ปัญญาความเพียร ไม่มีกำลังมากพอ ก็ไม่อาจที่จะกำหนดได้ทันทุก ๆ ชั้นตอน ในอารมณ์เดียวกัน ในเรื่องเดียวกัน

สวรรค์ ๖ ชั้น

ชั้นจาตุมหาราชิก

ชั้นดาวดึงส์

ชั้นยามา

ชั้นดุสิต

ชั้นนิมมานรดี

ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

สวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาตั้งแต่ปฐมเทศนา คือธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แต่ไม่ใช่เป็นพระพุทธรวณะ เป็นการเล่าถึงเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาจบลงแล้ว ในความเชื่อถือของคนไทย มักจะมองกันว่า สวรรค์นั้นซ้อนกันเป็นชั้น ๆ เหมือนเอจันซ้อนกัน แต่ว่าจากหลักฐานในพระคัมภีร์นั้น ไม่ได้บอกอย่างนั้น บอกถึงระยะที่ห่างไกลกัน จะห่างไกลกันด้านใดก็ได้บอกไว้ บางครั้งเป็นการบอกในแนวของอุปมาเปรียบเทียบ ถึงระยะที่ห่างไกลระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ เป็นต้น หรือมนุษย์กับพรหมโลก เช่น พระนาคเสนได้ตอบพระยามิลินท์ โดยอุปมาว่า สมมติว่าบุคคลจะทิ้งภูเขาหินขนาดใหญ่ลงมาก่อนหนึ่งตรง ๆ จากพรหมโลก มาถึงโลกมนุษย์นั้น ต้องเดินทางถึง ๔ เดือนจึงจะถึง คือสมมติในแนวที่ตรง ๆ ไม่ต้องไปรออยู่ในห้วงสุญญากาศ เป็นการพูดในแนวอุปมา ถ้าเมื่อเรามาให้รายละเอียดเกี่ยวกับสวรรค์นั้น เรามักจะให้รายละเอียดปนเปื้อนกับความเชื่อของพราหมณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในไตรภูมิพระร่วง เพราะในไตรภูมิพระร่วงอธิบายใน

ลักษณะเอามาซ้อนกันเป็นชั้น ๆ เป็นเรื่องความเชื่อถือของพราหมณ์ และ ความเชื่อถือในยุคหลัง ส่วนในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น แสดงถึงความแตกต่างในด้านอายุ วรรณะ ความสุขที่เป็นทิพย์อันประณีตขึ้นไปของ เทวดาในชั้นนั้น ๆ คำว่าชั้นจึงหมายถึงชั้นที่ประณีตของอายุ วรรณะ ความสุข เป็นต้น ของเทวดาในแต่ละชั้น ไม่ได้หมายถึงเป็นการเรียง ซ้อนกัน

๑. สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ถือว่าเป็นสวรรค์ชั้นต่ำ ท่านเล่าว่าเป็น ที่อยู่ของท้าวจาตุมหาราชทั้ง ๔ ซึ่งเป็นผู้อภิบาลโลก รักษาโลก

มี ท้าวธตรฐ มีคนธรรพ์เป็นบริวาร อยู่ทางทิศตะวันออก

ท้าววิรูปหก มีพวกกุมภภัณฑ์เป็นบริวาร อยู่ทางทิศใต้

ท้าววิรูปักษ์ มีพวกนาคเป็นบริวาร อยู่ทางทิศตะวันตก

ท้าวกุเวร มีพวกยักษ์เป็นบริวาร อยู่ทางทิศเหนือ

ในอภินิหารนิทาน ได้เล่าถึงท้าวจาตุมหาราชทั้ง ๔ ว่าเป็นห่วงใยพวกมนุษย์ที่ถูกรับบริวารของท่าน ซึ่งคือดั่ง มารบกวน จึงได้แต่งคาถาขึ้น มากราบทูลถวายพระพุทธเจ้า เพื่อให้มนุษย์ได้สาธยายป้องกันอันตราย จากบุคคลเหล่านั้น ความเป็นอยู่ของเทวดาชั้นจาตุมหาราช ก็เหนือกว่ามนุษย์ขึ้นไป มีการจัดองค์กรบริหาร ซึ่งรับผิดชอบปกครองบริวารที่ลดหลั่นกันลงมาโดยลำดับ ท่านได้แสดงถึงผลอันสงฆ์ที่ทำให้บุคคลได้บังเกิดในสวรรค์ชั้น จาตุมหาราชเอาไว้ โดยสรุปก็คือ บำเพ็ญความสุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจ ที่มีความประณีตขึ้นไปในระดับหนึ่ง ทำให้ท่านบังเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ในสมัยพุทธกาลปรากฏว่า ท้าวจาตุมหาราชทั้ง ๔ นั้น ได้หันมานับ

ถือพระพุทธศาสนา เป็นพุทธสาวก ปฏิบัติตนเกื้อกูลแก่พระศาสนา ป้องกัน
อันตรายแก่พระพุทธศาสนาตลอดมา

เรื่องบุญเป็นเหตุบังเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกานั้น พระพุทธ
เจ้าทรงแสดงไว้ในบุญกิริยาวัตถุสูตร โดยใจความก็คือ บุคคลผู้บำเพ็ญบุญ
ด้วยการให้ทาน ด้วยการรักษาศีล และด้วยการบำเพ็ญภาวนา จะทำให้อุบัติ
บังเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชา ซึ่งเป็นผู้ที่เหนือกว่าเทวดาในชั้นนั้น ๆ
ด้วยอายุทิพย์ ด้วยวรรณะทิพย์ ด้วยความสุขทิพย์ ด้วยยศที่เป็นทิพย์
ด้วยอริปไตยที่เป็นทิพย์ หรือรูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ และโภจ-
จัพพะอันเป็นทิพย์ มีเรื่อง พระเจ้าพิมพิสารเองแม้จะเป็นพระโศดาบัน
แต่ก็พอใจในจาตุมหาราชิกาภูมิ เมื่อท่านตายไป ก็ได้ไปบังเกิดเป็น
บริวารของท้าวเวสวัณ หรือท้าวกุเวร ซึ่งเป็นจาตุมหาราชาผู้ปกครอง
ทิศอุดร เรียกว่า **ชนวสภาวะ** ได้มากราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ข้าพระบาทเคลื่อน
จากเทวโลกนี้ ๗ ครั้ง จากมนุษย์โลกอีก ๗ ครั้ง รวมท่องเที่ยวไปมาอยู่ใน
โลกทั้งสองนี้ ๑๔ ครั้ง ข้าพระบาทจึงรู้จักภพที่เคยอยู่มาก่อน แสดงว่าท่าน
พอใจที่จะบังเกิดในสวรรค์ชั้นนั้นและก็ได้ไปบังเกิดตามความต้องการ เพราะ
คนที่ทำบุญทำกุศลนั้น ตามหลักของพระพุทธศาสนา สามารถเลือกภพภูมิที่
จะบังเกิดได้ ว่าตนตายไปแล้ว จะไปบังเกิดในที่ใด

๒. **สวรรค์ชั้นดาวดึงส์** ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นที่ ๒ ในกามาวจรภูมิ
การที่ได้ชื่อเช่นนั้น เพราะว่ามีเทพบิดที่มีมเหสักข์เกิดขึ้นก่อน ๓๓ องค์
โดยมี **ท้าวสักกเทวราช** เป็นราชาแห่งสวรรค์ชั้นนี้ มีเทพ ๓๓ องค์ ทรง
เป็นอธิบดีผู้ใหญ่ ท่านได้แสดงถึงความสวยงามของสวรรค์ชั้นนี้ไว้ โดยวิจิตร
พิสดาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระสูตรได้เล่าถึงว่า สวรรค์ชั้นนี้ประกอบด้วย

ไพชยนต์ปราสาท มี ๑๐๐ ชั้น ในชั้นหนึ่ง ๆ มีเรือนยอดแห่งหนึ่ง ๆ มีนางอัปสร ๓๐๐ นาง นางอัปสรนางหนึ่ง ๆ มีเทพธิดาบำเรอถึง ๓๐๐ องค์ด้วยกัน นี่ก็เป็นคำเล่าของท้าวสักกเทวราชถวายพระโมคคัลลานะเถระ และนอกจากนั้นยังมีสถานที่สำคัญเช่น สวนนันทวัน อยู่ทางทิศตะวันออก สวนจิตรลดาวันอยู่ทางทิศตะวันตก สวนมิสกวัน อยู่ทางทิศเหนือ เสวยป่ารุกสวัน อยู่ทางทิศใต้ และเป็นที่ประดิษฐานพระจุฬามณีคือพระเกษมาลีของพระพุทธเจ้า ตอนเสด็จออกผนวช ทรงโยนพระเกษมาลีขึ้นไปในอากาศอธิษฐานว่า ถ้าพระองค์จะได้ตรัสรู้ ก็ขออย่าให้เมาลีนี้ตกลงสู่พื้นดิน ปรากฏว่าท่านสักกเทวราชนำไปบรรจุไว้ที่เจดีย์ ที่เรียกว่าจุฬามณีหรือพระเกษมาลี ต่อมาเมื่อมีการแจกธาตุ หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ท้าวสักกเทวราชก็นำพระเขี้ยวแก้วของพระพุทธเจ้าไปบรรจุไว้ ฉะนั้นในที่นี้จึงมีพระบรมธาตุเขี้ยวแก้วกับมีพระเกษมาลีของพระพุทธเจ้า และท่านบอกว่ายังมีต้นไม้ที่ชื่อว่า ปาริชาติ มีอุทยานที่ชื่อว่า ปุณฺฑริกวัน เป็นสวนอุทยานที่กว้างใหญ่มาก มีต้นไม้ทิพย์ ชื่อว่า ปาริชาติ กับปพฤกษ์ ได้ต้นไม้ก็มีพระแท่นที่ชื่อว่า บันฑุกัมพลศิลาอาสน์ และได้บรรยายถึงความมีอยู่ของสุธรรมเทวสภา ซึ่งเกิดขึ้นด้วยบุญของนางสุธรรมาที่เป็นอดีตภรรยาของท้าวสักกเทวราชในสมัยที่เป็นมฆมานพ ที่สำคัญก็คือว่า พวกเทวดาทั้งหลายเหล่านี้เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติธรรม ในวันธรรมสวนะก็มีการกล่าวธรรมกันที่สุธรรมสภาศาลา

พระพุทธเจ้าทรงเล่าไว้ในราชสูตรเป็นใจความว่า ในคติที่ ๘ แห่งปิกษ์ เทวดาผู้เป็นบริวารแห่งท้าวจาตุมหาราช เทียวตรวจตราดูโลกนี้ว่า ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย มนุษย์ที่ถือกุศลแก่มารดา ถือกุศลแก่บิดา ถือกุศลแก่

สมณพราหมณ์ อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล อธิษฐานอุโบสถ ปฏิบัติ
ธรรม บำเพ็ญกุศลมีอยู่จำนวนมากเท่าไร พวกท้าวจาดุมหาราชก็จะเที่ยวไป
ในสถานที่เหล่านั้น พอถึงวัน ๑๕ ค่ำ ก็จะตรวจดูเช่นเดียวกัน และท้าว
จาดุมหาราชนั้น เป็นบริวารของท้าวสักกเทวราช เมื่อตรวจดูไปแล้ว ถ้าพบ
เห็นว่าพวกมนุษย์นั้นประพฤติธรรมกันมาก ท้าวสักกเทวราชก็ประกาศ
ให้ทราบทั่ว มนุษย์ทั้งหลายที่จะได้มาบังเกิดเป็นเพื่อนเราในสวรรค์นี้มาก
นักหนา ก็ในอบายทั้งสี่ จักว่างเปล่า คราวนี้คงจะไม่มีผู้ใดไปเกิดแน่แท้
แต่พอพบชื่อเสียงของคนว่าทำบาปกรรมไว้มาก ก็ทรงเปล่งวาจาว่า

" น้าอนาถนักร คนทั้งหลายในโลก กระทำบุญน้อยเหลือเกิน พวกกัน
กระทำบาปมาก จักพากันไปเกิดแออัดยัดเยียดอยู่ในอบายทั้งสี่ จำเนียรกาล
นานไปข้างหน้า เมืองฟ้านี้จะว่างจากเทพบุตรเทพธิดาเสียแน่แท้ "

ปัญหาสำคัญว่า คนจะไปบังเกิดไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้ด้วยอะไร
ข้อนี้ทรงแสดงไว้ในบุญกิริยาวัตถุสูตร ในอัฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย
กล่าวโดยสรุปว่า

เมื่อเทวดาชั้นดาวดึงส์นั้น ได้ไปบังเกิดเป็นเทพบุตร เทพธิดาใน
สวรรค์ชั้นนั้นด้วยการกระทำบุญ มีการให้ทาน มีการรักษาศีล ภาวนา
การแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ การช่วยเหลือขวนขวายใน
กิจการงานที่ชอบ การให้ส่วนบุญแก่คนอื่น การอนุโมทนาส่วนบุญของคน
อื่น การแสดงธรรม การฟังธรรม และการทำความเห็นของตนให้ตรง แต่ว่า
การทำบุญกุศลของคนเรา มากน้อยไม่เหมือนกัน ฉะนั้นคนเหล่านี้จะต่างกัน
ในเรื่องอายุ วรรณะ สุข ยศ อธิปไตย รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่เป็น
ทิพย์ต่าง ๆ พระพุทธศาสนานั้น ได้ให้รายละเอียดเรื่องสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็น
อันมาก และรู้สึกว่าเป็นที่คุ้นเคยของคนไทยมากเป็นพิเศษ แม้กรุงเทพ-

มหานครนั้น คำว่ากรุงเทพก็คือเทวนคร เป็นการจำลองผังของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาไว้ ดังนั้นชื่อสวน ชื่อปราสาทราชวัง จึงเป็นชื่อของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ส่วนมาก

กล่าวโดยสรุป สวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีเทพผู้ปกครอง ๓๓ องค์ มีท้าวสักกเทวราชเป็นประธาน เทพเหล่านั้นมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างสมบูรณ์ ด้วยการเสวยทิพยสมบัติทุกทิพาราตริกกาล เพราะความบันดาลแห่งผลบุญ กิริยาคือสิ่งที่ท่านเหล่านั้นได้กระทำไว้ จึงทำให้ได้รับความสุขกับปานิ ดังนั้นการแสดงเรื่องสวรรค์ก็เพื่อต้องการตอกย้ำให้คนผู้ปรารถนาความสุข รีบเร่งทำความดี ทำจิตของตนให้ยินดีในการบริจาคทาน รักษาศีลชำระสันดานแห่งตนให้งดงาม เป็นการรักษาศีลด้วยการเจริญภาวนา เมื่อบุญกุศลที่บุคคลสร้างไว้เพียงพอแล้ว ก็จะเป็นแรงผลักดันให้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช หรือชั้นดาวดึงส์ตามสมควรแก่กรรม

๓. สวรรค์ชั้นยามา เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๓ เป็นที่สถิตของปวงเทพชาวฟ้าทั้งหลายที่ไม่มีความลำบาก ท่านบอกว่า จอมราชันในสวรรค์ชั้นนี้ ชื่อ ท้าวสุยามเทวาริราช ปราสาทวิมานมีความสวยงามวิจิตรตระการตายิ่งกว่าปราสาทวิมานในสวรรค์ชั้นไตรตรึงหรือดาวดึงส์ มีรัตนปราการกำแพงแก้ว รุ่งเรืองสวยงาม ไม่มีพระอาทิตย์และพระจันทร์ เพราะว่ายู่ไกลดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ไป แต่ว่าเทวดาชั้นนี้ก็จะอาศัยรัศมีของกันและกัน คือรัศมีที่แผ่ออกมาจากกายของท่านทั้งหลายเหล่านั้น ก็ทำให้สวรรค์ชั้นยามา มีความสว่างรุ่งเรือง ถึงไม่มีกลางคืนกลางวัน การจะรู้ว่าเป็นกลางคืนกลางวัน ดูที่ดอกไม้ทิพย์ เรียกว่า บุปผชาติดอกไม้ทิพย์ ถ้าดอกไม้ทิพย์บาน ก็แสดงว่า

เวลากลางวัน ถ้าดอกไม้ทิพย์หุบ ก็แสดงว่าเป็นเวลารাত্রี ท่านแสดงว่า
เทพดาที่ได้รับความสุขอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ มีความเป็นอยู่อย่างผาสุกแสนจะ
ชื่นบานในหทัย เสวยสมบัติทิพย์ตามสมควรแก่อัธภาพ

สำหรับท้าวสุยามเทวธิดาเอง ผู้เป็นจอมเทพในสวรรค์ชั้นนี้
พระองค์ทรงมีน้ำพระทัยประกอบไปด้วยกุศลอุทิศธรรม ปกครองเหล่าเทพให้
ได้รับความชุ่มฉ่ำ เย็นใจได้สุดที่จะพรรณนา อะไรเป็นปัจจัยให้เกิดในสวรรค์
ชั้นนี้ ก็คือเป็นเรื่องการบำเพ็ญบุญกุศลวิบัติ เช่นเดียวกัน แต่ว่าเจตนาในการ
บริจาค สิ่งที่ได้บริจาค บุคคลผู้รับ สิ่งของที่เรากะทำทานเป็นต้น มีความ
แตกต่างกันออกไป ดังนั้น คนเหล่านี้ก็รุ่งเรืองด้วยสิ่งที่เป็นทิพย์ทั้ง ๑๐
ประการ ดังที่กล่าวแล้วทั้งอายุ วรรณะ สุข ยศ อธิปไตย รูป เสียง กลิ่น
รส โภภะ ที่เป็นทิพย์ ประณีตขึ้นไปกว่าสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ชั้น
ดาวดึงส์ ดังที่กล่าวมาแล้ว

๔. สวรรค์ชั้นดุสิต เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๔ สวรรค์ชั้นนี้มีนามว่า
ดุสิต หรือดุสิตาเทวภูมิ เป็นเทพนครที่อยู่ไกลจากชั้นยามาไปไกลแสน
ไกล ภายในเทพนครนี้ปรากฏว่ามีปราสาทวิมาน ๓ ชนิด คือ

รัตนวิมาน	วิมารแก้ว
กนกวิมาน	วิมานทอง
รัชตวิมาน	วิมานเงิน

ประดับเรียงรายอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ สำหรับเทพที่อยู่ในชั้นนี้ แต่ละองค์ก็มี
รูปร่างสวยงามสง่ากว่าเทพดาใน ๓ ชั้นดังกล่าวแล้ว ทั้งมีน้ำใจรู้บุญ รู้ธรรม
เป็นอย่างดี มีจิตยินดีในการฟังธรรมเทศนอย่างยิ่งนัก เมื่อถึงวันธรรมสวนะ

ก็มาประชุมกันฟังธรรม โดยมีท้าวสันดุสิตเทวาริราช เป็นจอมเทพอยู่ใน
สวรรค์ชั้นนี้

บรรดาคนสำคัญ ๆ ที่มาเกิดในโลกมนุษย์แล้ว เช่น พระพุทธเจ้าที่ดี
พระโมคคัลลิตบุตรก็ดี พระพุทธบิดา พระพุทธมารดา เป็นต้นนั้น เดิมทีก็เป็น
เทวดาอยู่ในชั้นนี้ แม้แต่พระศรีอริยเมตไตรย์ที่จะมาบังเกิดเป็นมนุษย์
ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในโอกาสต่อไป ก็อยู่ที่สวรรค์ชั้นนี้ พระนางสิริ-
มหามายา ซึ่งเป็นพระพุทธรมารดา ก็ได้บังเกิดเป็นเทพบุตรที่สวรรค์ชั้นนี้เช่น
เดียวกัน ฉะนั้นคำว่าสวรรค์ชั้นดุสิต จึงเป็นสวรรค์ที่น่าชื่นชมยินดีมากยิ่ง
ขึ้น สำหรับปฏิบัติที่จะทำบุคคลให้บังเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าทรงแสดงไว้ในทานสูตร อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต เป็นใจความว่า

" สารีบุตร ในการให้ทานนั้น บุคคลไม่มีความหวังให้ทาน ไม่มีจิต
ผูกพันในผลแห่งทานแล้ว ให้ทานไม่มุ่งการสั่งสม ให้ทาน ไม่ได้ให้ทาน
ด้วยความคิดว่า บิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย เคยได้ทำมาแล้ว เราก็ไม่ควรทำให้
เสียประเพณี แต่ให้ทานด้วยคิดว่า เราหุงหาอาหารกิน แต่สมณะหรือ
พร้าหมณไม่ได้หุงหาอาหารกิน เราหุงหาอาหารกินได้ จะไม่ให้ทานแก่สมณะ
หรือพร้าหมณผู้ไม่หุงหาอาหารกิน ย่อมเป็นการไม่สมควร เขาผู้นั้นให้ทาน
ด้วยอาการอย่างนี้แล้ว เมื่อทำกาลกิริยาตาย ก็ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่ง
เทวดาทั้งหลาย ในสวรรค์ชั้นดุสิต "

และในสังคิติสูตร ก็ได้ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรไว้เช่นเดียวกันว่า

" บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมถวาย ข้าว น้ำ ผ้า ยวดยาน ดอกไม้
ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่นั่ง ที่พัก ที่อาศัย และสิ่งที่เป็นอุปกรณ์

แก่ประทีป ให้ท่านแก่สมณพราหมณ์ก็มุ่งหวังสิ่งที่ตนให้ไป ด้วยเขาได้ฟัง
มาว่า พวกเทพเจ้าเหล่าดุสิตสวรรค์เป็นเทพที่มีอายุยืน มีวรรณะงาม มาก
ไปด้วยความสุขดังนี้แล้ว จึงจินตนาการดังนั้นว่า หลังจากเราได้ตายไป
แล้ว ขอให้เราได้เป็นสหายของเทพเจ้าชั้นดุสิตเถิด เขาตั้งจิตนั้นไว้
อธิษฐานจิตนั้นไว้ อบรมจิตนั้นไว้ จิตของเขาโน้มไปในสวรรค์ ไม่ได้อบรม
เพื่อคุณเบื้องสูงดังนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตนั้น ข้อนี้แล
เรากล่าวสำหรับผู้มีศีล ไม่ใช่กล่าวสำหรับผู้ไม่มีศีล "

ดังนั้นการบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ก็เป็นเรื่องของบุญกิริยาวัตถุ
๑๐ ประการ ที่มีความประณีตสูงยิ่งขึ้น ทำนองเดียวกับการเรียนหนังสือของ
คนนั้น คือแม้จะเรียนหนังสือชั้นเดียว แต่เข้าใจได้ลึกซึ่งไม่เหมือนกัน
เวลาตนนำวิชาความรู้นั้นไปทำงาน หรือปฏิบัติกร ก็จะได้รับผลจากความรู้อัน
แตกต่างกัน

สวรรค์ชั้นดุสิตนั้น เป็นที่อุบัติบังเกิดของคนสำคัญ ๆ เช่น ท่าน
อนาถบิณฑิกเศรษฐี ก็ได้ไปบังเกิดอยู่ที่สวรรค์ชั้นนี้ แต่เมื่อท่านบังเกิด
แล้ว ท่านก็ระลึกถึงบุญคุณของพระพุทธเจ้า พระสารีบุตร ท่านก็มาเฝ้าพระ
พุทธเจ้า และกราบทูล พระองค์ว่า

" ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเชตวันนี้มีประโยชน์ พระสงฆ์ผู้แสวง
บุญอยู่อาศัยแล้ว อันพระองค์ผู้เป็นธรรมราชาประทับอยู่ เป็นที่บังเกิดปีติ
แก่ข้าพระองค์ สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิดด้วยธรรม ๕ ประการ คือ กรรม ๑
วิชา ๑ ธรรม ๑ ศีล ๑ ชีวิตอันอุดม ๑ ไม่ใช่บริสุทธิดด้วยโคตรหรือด้วย
ทรัพย์ เพราะฉะนั้นแล บุคคลผู้เป็นบัณฑิตเมื่อถึงเห็นประโยชน์ของตน
พึงเลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคาย จะบริสุทธิดในธรรมทั้งหลายด้วยอาการอย่าง

นี้ พระสารีบุตรนั้นแล ย่อมเป็นผู้บริสุทธิ์ ด้วยปัญญาด้วยศีล ด้วยความสงบ ความจริงผู้ถึงฝั่งแล้ว จะอย่างยิ่งก็เท่าพระสารีบุตรเท่านั้น "

อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า สวรรค์ชั้นดุสิตเป็นที่อยู่ของเทพผู้มหัศจรรย์ ที่มีพระโพธิสัตว์ พระพุทธมารดา พระพุทธบิดา เป็นต้น ซึ่งสรุปได้ว่า ทุกชีวิตในสวรรค์ชั้นนี้ มีความเป็นอยู่อย่างสุขสำราญชั้นบาน โดยการเสวยทิพยสมบัติ เป็นสุขอยู่ทุกทิพารাত্রีกาล และการบันดาลแห่งบุญกุศลที่มีความประณีตขึ้นไป บุญกุศลที่กระทำนั้น ก็คือเรื่องของบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการนั่นเอง

๕. สวรรค์ชั้นนิมมานรดี เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๕ ท่านบอกว่าเป็นที่สถิตอยู่ของปวงเทพเจ้า ผู้มีความเพิลิดเพิลินยินคืออยู่ในกามคุณ อารมณ์ และต้องการอะไร ท่านก็เนรมิตเอาตามที่ต้องการ มีท้าวสุนิมมิตเทวาริราชเป็นอธิบดีปกครอง เพราะฉะนั้นสวรรค์ชั้นนี้จึงมีนามว่า นิมมานรดีภูมิ เพราะเป็นภูมิที่อยู่ของเทพที่มีท้าวสุนิมมิตเทวาริราชเป็นอธิบดี สวรรค์ชั้นนี้อยู่ที่ไหน ท่านบอกว่าอยู่ห่างจากสวรรค์ชั้นดุสิตไกลแสนไกล ในเทพนครนี้ปรากฏว่า มีปราสาทที่สวยงาม มีปราสาทเงิน ปราสาททอง ปราสาทแก้ว มีกำแพงแก้ว กำแพงทองอันเป็นทิพย์ เป็นวิมานที่อยู่ของเหล่าเทวดาทั้งหลาย นอกจากนั้น ภูมิภาคก็ดารดาษไปด้วยทอง ราบเรียบเสมอกัน มีสระโบกขรณี มีสวนอุทยานเป็นทิพย์ ก็ทำนองเดียวกับสวรรค์ชั้นอื่น ๆ เทพผู้สิงสถิตอยู่ที่สวรรค์ชั้นนี้ มีรูปทรงสวยงามน่าดูน่าชมยิ่งกว่าสวรรค์ชั้นล่าง มีกายทิพย์ที่มีรัศมีรุ่งเรือง หากมีความปรารถนาจะเสวยสุขกามคุณสิ่งใด ก็เนรมิตเอาได้ตามต้องการ ไม่มีความขัดข้องและเดือดร้อนใจในกรณีใด ๆ เลย สำหรับทางไปสู่สวรรค์ชั้นนี้ ก็มีความประณีตขึ้น

แต่คงอยู่เรื่องของบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๑๐ ประการเหมือนกัน อย่างในกรณีของการให้ทาน คนที่จะเกิดในสวรรค์ชั้นนิมมานรดีจะต้องให้ทาน เพราะปรารถนา เป็นความดีจึงกระทำ ไม่จำเป็นต้องไปอธิษฐานอะไร ใจก็สะอาดขึ้น ทำให้บังเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ ส่วนสิ่งที่เป็นทิพย์ทั้ง ๑๐ ประการดังกล่าวแล้ว ก็จะประณีตขึ้นไปกว่าเทพชั้นอื่นเท่านั้นเอง ในสังคีตสูตรนั้น ได้ทรงแสดงว่า ถ้าบุคคลบำเพ็ญทานเป็นต้น ประกอบด้วยกุศลจริง ๆ สามารถตั้งความหวังเพื่อจะไปบังเกิดในสวรรค์ก็ชั้นนิมมานรดีนั้นได้ ตามที่ตนต้องการ

สรุปความว่า สวรรค์ชั้นนิมมานรดี อยู่ห่างจากสวรรค์ชั้นดุสิตไกลแสนไกล นับเป็นตัวเลขนั้นไม่ได้ มีท้าวสุณิมิตเทวาริราชเป็นผู้ปกครอง เทพทุกองค์นั้นประกอบด้วยอานุภาพ เสวยทิพย์สมบัติสำราญอยู่ทุกทิพาราตริกาล ด้วยผลแห่งบุญกิริยาวัตถุที่สูงขึ้นกว่าสวรรค์ชั้นก่อน

๖. สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ สวรรค์ชั้นนี้เป็นชั้นที่ ๖ และเป็นสวรรค์ชั้นสูงสุดในกามาวจรภูมิ ท่านเล่าว่า เทวดาที่สิงสถิตอยู่ในที่นี้เสวยกามคุณารมณ์ โดยคนอื่นเขาเนรมิตให้ คือไม่ต้องทำแม้แต่เนรมิต จะมีคนอื่นเขาเนรมิตให้ เป็นที่อยู่อันประเสริฐด้วยสุขสมบัติยิ่งกว่าสวรรค์อีก ๕ ชั้นข้างล่าง มีเทพที่เป็นใหญ่ชื่อว่า ท้าวปรนิมมิตวสวัตติ สวรรค์จึงมีชื่อตามจอมเทพ ท่านบอกว่า ยอดสวรรค์เหนือฟ้าอันมีนามว่า ปรนิมมิตวสวัตติภูมินี้ เป็นเทพนครที่ตั้งอยู่เหนือสวรรค์ชั้นนิมมานรดีไปไกลแสนไกล แต่ประกอบด้วยทิพย์สมบัติทำนองเดียวกัน แต่ประณีตกว่า แบ่งออกเป็น ๒ แคน แคนหนึ่งเป็นแดนของเทพดา มีท้าวปรนิมมิตเทวาริราชปกครอง อีกแดนหนึ่งเป็นแดนมาร มีท้าวปรนิมมิตวสวัตติเทวาริราชเป็นผู้

ปกครอง แม้จะมี ๒ แคน คือแคนเทพบุตรกับแคนมาร แต่ละชีวิตที่อยู่ในที่
นั้น ก็มีความสุขความสงบด้วยกัน สำหรับเหตุปัจจัยก็เช่นเดียวกัน คือ เป็น
เรื่องของการทำงานกุศลที่ประณีตขึ้นไป ความแตกต่างกัน นอกจากแตกต่าง
ในชั้นสวรรค์ ก็ยังแตกต่างในชั้นของอายุ วรรณะ สุข ยศ อธิปไตย รูป
เสียง กลิ่น รส โภกฐิพพะ ที่เป็นทิพย์ซึ่งสูงกว่า ประณีตกว่าสวรรค์
ชั้นอื่น แล้วก็มีคนสำคัญ ๆ ในสมัยพุทธกาลไปเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ เช่น
นางสิริมา ซึ่งอดีตเป็นนครโสภณิ แต่ต่อมาเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน
ก็ได้ไปบังเกิดในที่นี้ และคนที่ออกจะมีชื่อเสียงมากก็คือ ท้าวปรนิม-
มิตวสวัตติมาร ที่มาก่อนพระพุทธรเจ้าอยู่ก่อนกาลตรัสรู้ และหลังกาล
ตรัสรู้ ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ท่านยังบอกว่า เทวดาที่อยู่บนสวรรค์

อายุของเทวดา แตกต่างจากมนุษย์ ดังที่ทรงแสดงไว้ว่า

อายุของมนุษย์ ๕๐ ปี เท่ากับอายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราช ๑ วัน
ฉะนั้น อายุเฉลี่ยของเทวดาชั้นนี้ คือ ๘,๐๐๐ ปีทิพย์ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์
อายุมนุษย์ ๑๐๐ ปีเท่ากับวัน ๑ คืน ๑ ของเทวดาชั้นดาวดึงส์
อายุมนุษย์ ๒๐๐ ปีเท่ากับวัน ๑ คืน ๑ ของเทวดาชั้นยามา
อายุมนุษย์ ๔๐๐ ปีเท่ากับวัน ๑ คืน ๑ ของเทวดาชั้นคูลิต
อายุมนุษย์ ๘๐๐ ปีเท่ากับวัน ๑ คืน ๑ ของเทวดาชั้นนิมมานรดี
อายุมนุษย์ ๑,๖๐๐ ปีเท่ากับวัน ๑ คืน ๑ ของเทวดาชั้นปรนิม-
มิตวสวัตติ

เพราะฉะนั้น ทั้งอายุ วรรณะ สุขะ พละ อธิปไตย เป็นต้น จึง
เหนือกว่ากัน และสิ่งที่ทำให้เหนือกว่ากันก็คือ บุญกุศลที่บุคคลเหล่านั้นสร้าง

ไว้ในอดีตชาตินั้น ๆ แตกต่างกัน พื้นฐานทางจิตจึงต่างกัน เมื่อพื้นฐานทางจิตต่างกัน ก็จำแนกผลให้แตกต่างกัน เหมือนกับคนที่มีความรู้ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาแตกต่างกัน เวลาไปทำงาน ก็ต้องจำแนกหน้าที่การงานให้แตกต่างกันนั่นเอง

ในกรณีของอายุเทวดาที่ว่ายืนยาวมากนั้น พระอรรถกถาจารย์ได้เล่าถึงเทพธิดาคนหนึ่ง จุตติจากอุทยานสวรรค์ ระลึกชาติของตนได้ว่าชาติก่อนเคยเป็นเทพธิดา เจริญวัยขึ้นมา แต่งงานมีสามี มีบุตรธิดา เป็นอุบาสิกาที่เคร่งครัดในพระพุทธศาสนา ทำบุญทุกคราวต้องตั้งความปรารถนาไปเกิดในที่เดิม ท่านตายเมื่ออายุ ๖๐ ปี เกิดในสำนักเทพบุตรเดิม ปรากฏว่าเทพบุตรตนนั้น ยังไม่กลับจากชมสวนเลย ยังถามเทพธิดาว่าเมื่อสักครู่นี้เธอหายไปไหน ? ทั้ง ๆ ที่เวลาในโลกมนุษย์ผ่านไปตั้ง ๖๐ ปี เทวดากลับมองเห็นเป็นครู่เดียวเท่านั้นเอง

สัตตกะ หมวด ๘

อนุสัย ๘

กามราคะ ปฏิฆะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา มานะ ภวราคะ อวิชา

คำว่า อนุสัย เป็นชื่อของกิเลสอย่างละเอียด ที่นอนสงบอยู่ในจิต เหมือนตะกอนนอนอยู่ที่ก้นภาชนะ ตะกอนจะฟุ้งขึ้นมาทำน้ำให้ขุ่น เพราะมีคนไปกระทบหรือกวนภาชนะนั้นใด อนุสัยกิเลสก็เช่นเดียวกัน จะฟุ้งขึ้นมาทำจิตให้ขุ่นมัว ต่อเมื่อมีอารมณ์ภายนอกมากระทบ เช่นเดียวกัน นั้นนั่น

พระพุทธศาสนาได้จัดกิเลสออกเป็น ๓ ระดับ คือ

๑. วิตีกกมกิเลส ได้แก่กิเลสที่สิ้นออกมาภายนอก บังคับให้กาย วาจา ทำ พูด ในทางที่ผิด พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบัญญัติศีลไว้เพื่อ ป้องกันกิเลสระดับนี้

๒. ปริยภูฏานกิเลส ได้แก่กิเลสที่เกิดขึ้นกลุ่มรวมใจคน ทำใจให้ เร่าร้อนฟุ้งซ่านเป็นต้น บางที่ท่านก็เรียกว่า นิเวศกิเลส คือกิเลสที่กั้น จิตคนไว้ไม่ให้บรรลุความดี พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักสมาธิเพื่อขจัด กิเลสประเภทนี้

๓. อนุสัยกิเลส หรือ สังโยชน์ เป็นกิเลสชนิดละเอียดดังกล่าว ไม่อาจขจัดได้ด้วยกำลังสมาธิ พระศาสดาจึงทรงแสดงปัญญาไว้ เพื่อเป็น เครื่องมือในการทำลายกิเลสประเภทนี้

ด้วยเหตุนี้ คำสอนของพระพุทธศาสนาทั้งมวล จึงสรุปลงที่ ศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อบุคคลเข้าถึงศีล สมาธิ ปัญญา โดยสมบูรณ์ กิเลสทั้ง ๓ ระดับก็หมดจากจิตของบุคคลนั้นโดยสิ้นเชิงเช่นกัน

อนุสัย ๗ ประการคืออะไรบ้าง ?

๑. กามราคะอนุสัย อนุสัยคือกามราคะ หมายถึงที่มาปรุงแต่ง จิตให้เกิดความกำหนัด พอใจ ปรารถนาในวัตถุกำมทั้งหลาย คือรูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปพะ ธรรมารมณ์ ซึ่งมากระทบจิตแล้ว ทำจิตให้เกิดความรู้สึกดังกล่าว

๒. ปฏิฆานุสัย อนุสัยคือปฏิฆะ ได้แก่ความหงุดหงิดไม่พอใจ การกระทบกระทั่งทางใจ อันอาศัยรูปเป็นต้นดังกล่าว แต่เป็นไปในทาง ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ เมื่อสิ่งเหล่านั้นมากระทบจิต ความรู้สึกหงุดหงิด ขัดเคือง จนถึงโกรธ ประทุษร้ายก็จะเกิดขึ้นที่จิต

๓. ทิฏฐานุสัย อนุสัยคือทิฏฐิ ความเห็นผิด เช่นเห็นว่าทำดีไม่ได้ดี มารดาบิดาไม่มีคุณเป็นต้น ทิฏฐิเหล่านั้นนอนสงบอยู่ในจิต เมื่อได้รับ อารมณ์อันเป็นฝ่ายเดียวกับตน ก็จะเกิดฟูขึ้น เพิ่มความเข้มข้นให้แก่ทิฏฐิ ที่เป็นอนุสัยภายในจิต ให้มีความเห็นผิดมากยิ่งขึ้น

๔. วิจิกิจจานุสัย อนุสัยคือวิจิกิจจา ความลังเลสงสัยตัดสินใจ อะไรไม่ได้ว่าเป็นอย่างไร ความสงสัยนั้นอาจสรุปลงในความสงสัยในคุณของ พระรัตนตรัย ไตรสิกขา กาลทั้งอดีต อนาคต และกฎแห่งปัจจุสมุปบาท

๕. **มานานุสสัย** อนุสสัยคือมานะความถือตัว มานะนี้อาจจะเกิดมาจากชาติ ตระกูล ทรัพย์ ตำแหน่งงาน ยศ ฐานะในสังคม เป็นต้น มาแสดงตน ว่า สูงกว่าเขา เสมอเขา หรือเลวกว่าเขา ท่านเรียกชื่อว่า อติมานะ คือคูหมิ่นท่าน อวมานะ คูหมิ่นตน เป็นต้น

๖. **ภวราکانุสสัย** อนุสสัยคือการกำหนดคิดในภพ ได้แก่การพอใจในฐานะ ตำแหน่ง ยศ ฐานันดร เป็นต้นที่ตนเห็นว่า น่าปรารถนา พอใจตลอดจนการเกิดความพอใจ คิดใจในความสุข ที่ได้จากการอุปบัติในภพต่าง ๆ ตามที่ท่านแสดงไว้ แล้วเกิดความอยากจะเกิดในภพนั้น ๆ

๗. **อวิชชานุสสัย** กิเลสที่นอนสงบอยู่ในภายในคืออวิชา ความเขลา โมหะ ได้แก่ความไม่รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

กิเลสเหล่านี้ เป็นกิเลสในตระกูล โลภะ โทสะ โมหะ อย่างละเอียดนั่นเอง บางคราวท่านก็เรียกว่าสังโยชน์ แปลว่ากิเลสที่ผูกใจคนไว้ หากจะสงเคราะห์ลงในอภุศล ๓ ประการดังกล่าวจะได้ดังนี้ คือ กามราคะ ภวราคะ เป็นโลภะ ปฏิฆะ เป็นโทสะ นอกนั้น คือ ทิถฐิ มานะ วิจิกิจฉา อวิชา เป็นโมหะ การละอนุสสัยได้อย่างเด็ดขาดนั้นต้องละด้วยอริยมรรค อันเป็นผลของการปฏิบัติตามมรรคมืองค์ ๘ ประการ โดยท่านแสดงไว้ดังนี้คือ

๑. **ทิฐฐานุสสัย และวิจิกิจฉานุสสัย** พระโสดาบันละได้

๒. **กามราکانุสสัย กับ ปฏิฆมานุสสัย** พระอนาคามีละได้

๓. **มานานุสสัย ภวราکانุสสัย และ อวิชชานุสสัย** พระอรหันต์ละได้

เมถุนสังโยค ๗

สมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี บางคนปฏิญาณตนว่าเป็นพรหมจารีจริงๆ
หาได้เสพเมถุนกับด้วยมาตุคามไปเลย แต่ยังยินดีปลื้มใจชื่นใจด้วยเมถุน
สังโยค คือ อากาณแห่งเมถุน ๗ อย่าง อย่างไม่อย่างหนึ่ง คือ

๑. ยินดีในการดูปลั้ว การประคบ การให้อาบ การนวด แห่งมาตุคาม
และปลื้มใจด้วยการบำเรอนั้น

๒. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ซิกซึ่เล่นหัวสัพยอกกับมาตุคาม ปลื้มใจ
ด้วยการเสสรวลนั้น

๓. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่เพ่งดู จ้องดูจักขุแห่งมาตุคามด้วยจักขุของ
ตน แล้วปลื้มใจด้วยการเล็งแลนั้น

๔. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ฟังเสียงแห่งมาตุคาม หัวเราะอยู่ก็ดี พูดอยู่ก็
ดี ขับร้องอยู่ก็ดี ร้องไห้อยู่ก็ดี ข้างนอกฝาก็ดี ข้างนอกกำแพงก็ดี ปลื้มใจ
ด้วยเสียงนั้น

๕. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ตามนึ้ถึงกาลเก่าที่ได้เคยหัวเราะพูดเล่นกับ
มาตุคาม แล้วก็ปลื้มใจ

๖. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่เห็นคฤหบดีก็ดี บุตรของคฤหบดี ผู้มีเมีย
พรั่งพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอตนอยู่แล้วปลื้มใจ

๗. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งความปรารถนาเพื่อ
จะได้เป็นเทพเจ้า หรือเทพองค์ใดองค์หนึ่งแล้วก็ปลื้มใจ

พรหมจรรย์ของผู้นั้นชื่อว่าขาด ชื่อว่าทะเล ชื่อว่าค้าง ชื่อว่าพร้อย
ผู้นั้นประพฤติพรหมจรรย์ไม่บริสุทธิ์ ประกอบด้วยเมถุนสังโยค ย่อมไม่พ้น
ไปจากทุกข์ได้

เมถุนสังโยค แปลว่า กิริยาอาการที่ประกอบกระทำของคน
คู่กัน คือการเกี่ยวข้องกัน ในทางเพศด้วยการเสพเมถุน ว่าเป็นกิริยา
อาการของบุคคลที่ยังเกี่ยวข้องกันเรื่องทางเพศอยู่ สมณพราหมณ์บางองค์
แม้จะงดเว้นจากเมถุนธรรม คือไม่ได้เสพเมถุนธรรมกับสตรีเพศ ซึ่งในที่นี้
ท่านใช้คำว่า มาตุคามเป็นภาษาทางพระวินัย เป็นคำที่ท่านใช้เรียกผู้หญิง
เรียกว่ามาตุคาม ก็หมายถึงเป็นหญิงแม่บ้าน หญิงชาวบ้าน ท่านที่ปฎิญาณตน
ในลักษณะนั้น หรือปฎิญาณเช่นนั้น ท่านที่งดเว้นจากการเสพเมถุนธรรม
กับสตรีหรืองดเว้นการเกี่ยวข้องทางเพศ การปฏิบัติในชั้นศีลที่ทรงบัญญัติ
เอาไว้แล้ว แต่ถ้าหากว่าในด้านของจิตใจหรือในด้านของการแสดงออก
ตลอดถึงความมุ่งมาดปรารถนายังเกี่ยวข้องผูกพันอยู่กับสตรีเพศในลักษณะ
ที่เกิดจากแรงกระตุ้นของกามราคะ คือมีความกำหนัดในอารมณ์นั้น ๆ
อันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ท่านก็ถือว่าการประพฤติพรหมจรรย์ของท่าน
ผู้นั้น แม้จะไม่เสพเมถุน แต่ยังประกอบด้วยความคิด การแสดงออกใน
ลักษณะของผู้เสพเมถุน ซึ่งในที่นี้ทรงแสดงไว้ ๗ ข้อด้วยกัน

๑. เป็นการกระทำที่เกินเลยไป เพราะในชั้นของพระวินัยสำหรับ
ผู้บวชแล้ว จะเป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม คือไปจับต้องให้อาบน้ำให้
นวดซึ่งกันและกัน ในลักษณะนี้ก็มีวินัยบัญญัติเอาไว้ ถ้าภิกษุก็ต้องอาบัติ
สังฆาทิเสส ถ้าภิกษุณีก็ขาดจากความเป็นภิกษุณีไปเลย

๒. เป็นเรื่องของกรหัวเราะ หยอกเิน พุดเล่นพุดหัวกันกับมาตุคาม รู้สึกปลื้มใจในการสรวลเสเินในการหัวเราะเล่น การเกี่ยวข้องกันในลักษณะ ฟังเสียงของกันและกัน

๓. บางครั้งบางคราวไม่ถึงกับเป็นอย่างนั้น ก็อาจจะมองสบตากัน กับสตรีที่ตนรู้สึกรักใคร่พอใจ เกิดปลาบปลื้มใจ ดีใจในการที่ได้มองกัน เช่นนั้น ลักษณะเหล่านี้จะเห็นว่า จิตใจในขณะนั้นก็ประกอบด้วยราคะ ความกำหนัด กำหนัดในเสียง กำหนัดในการมอง จิตใจก็เศร้าหมองไป ด้วยอำนาจของกิเลส

๔. ได้ฟังแต่เสียงเฉย ๆ ไม่ได้เห็นตัว เช่นว่าเสียงผู้หญิงคุย เสียง ผู้หญิงร้องเพลง หรือว่าผู้หญิงร้องไห้ ตนได้ยินจากที่ใดก็ตาม รู้สึกเป็นสุขใจ ปลาบปลื้มใจ ดีใจ จากการได้ยินได้ฟังเสียงเช่นนั้น ข้อนี้ต้องเข้าใจว่าเป็น เรื่องของการปลาบปลื้มใจดีใจ รู้สึกกำหนัดในเสียง แต่สำหรับบางท่าน ที่ได้ยินได้ฟังเสียงแม้แต่เสียงร้องเพลงของสตรีในสมัยพุทธกาลก็มี พระเถระบางรูปได้ยินผู้หญิงร้องเพลงเท่านั้นเอง ท่านก็พิจารณาเสียงเพลงที่ ผู้หญิงร้องพรรณนาความสวยงามของดอกบัว ซึ่งเบ่งบานขึ้นมาในตอนเช้า และต้องเหี่ยวเฉาร่วงโรยไปในที่สุดมาเทียบกับร่างกาย และชีวิตของตนเอง เจริญวิปัสสนาบรรลุอรหัตต์เป็นพระอรหันต์ได้ ดังนั้นการจะจัดเป็นเมถุน สังกโยคจะต้องเป็นเรื่องความรู้สึกในทางกำหนัดทางเพศ เพราะได้ยินเสียง พุด เสียงคุย เสียงหัวเราะ เสียงร้องเพลง เสียงร้องไห้ของสตรี

๕. บางทีก็ไม่ถึงขนาดนั้น แต่ว่า นั่งเหนียวนึกถึงอารมณ์ในอดีตสมัย เป็นหนุ่ม ก่อนจะเข้ามาบวชเรียน เป็นต้น แล้วก็ปลื้มใจชื่นใจ เมื่อรำลึกถึง

เหตุการณ์เหล่านั้นที่ตนเคยเกี่ยวข้องกับสตรีเพศมา ความนึกคิดในลักษณะนี้ ก็เป็นความนึกคิดที่ประกอบด้วยกิเลสเหมือนกัน คือมีราคากำหนดที่ ย้อนอดีต กำหนดในอารมณ์ที่ผ่านมาแล้วในอดีต จิตใจในขณะนั้นก็ต้องขุนม้า เสร้าหมองไป

๖. บางทีก็ไม่ถึงอย่างนั้น แต่เห็นคนอื่น เห็นคฤหบดี เห็นชาวบ้าน ทั่ว ๆ ไป จะเป็นคนรุ่นแก่ รุ่นหนุ่มก็ตาม ที่พรั่งพร้อมอุดมสมบูรณ์ด้วย กามคุณทั้ง ๕ คือ มีรูปสวย ๆ มีเสียงไพเราะ มีกลิ่นหอม ๆ มีรสอร่อย มีสัมผัสน่าจับต้อง แล้วก็ปรารถนาจะเป็นเช่นนั้นกับเขาบ้าง คล้าย ๆ กับไปเห็นเขาแสดงละคร ผู้ชายเกิดชอบนางเอกขึ้นมาก็อยากจะเป็นพระเอก เสียเอง เห็นเขาแต่งงานเห็นเจ้าสาวสวยก็นึกอยากจะเป็นเจ้าบ่าวเสียเอง ผู้ประพาศิพรมจรริย์ในฝ่ายสตรีเพศก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน เห็นพระเอก รูปหล่อก็อยากเป็นนางเอกเสียเอง เห็นเจ้าบ่าวหล่อ ๆ ก็อยากเป็นเจ้าสาวเสียเอง นี่ก็เป็นอาการของราคะตัณหาที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ

๗. บางทีไม่ถึงกับอย่างนั้น แต่ก็ได้ศึกษาเล่าเรียนมาว่า เทพบุตร เทพธิดานั้นมีบริวารมากเหลือเกิน เทพธิดาสวย ๆ งาม ๆ ไม่น้อยกว่า ๕๐๐ คน หรือบางทีก็มากกว่านั้น โดยตั้งใจประพาศิปฏิบัติความดี ที่ เรียกว่าประพาศิพรมจรริย์ชาตินี้ก็สละกันไป ขอในชาติต่อไปได้บังเกิด เป็นเทพบุตรที่พรั่งพร้อมด้วยกามคุณ ๕ มีรูปที่สวยมาก มีเสียงไพเราะมาก มีกลิ่นหอม ๆ มาก มีรสอร่อยมาก มีสัมผัสที่น่าจับต้องมาก มีสวรรค์ วิมานอยู่ มีเทพธิดาหอมล้อม เป็นกระบวนเป็นร้อยเป็นพัน ตามเรื่องราว ต่าง ๆ ที่ท่านแสดงไว้

ในขั้นนี้ ถ้าพูดถึงระดับศีลธรรมทั่ว ๆ ไป ไม่ใช่เป็นเรื่องมีปัญหา แต่ถ้าหากว่าเป็นระดับนักบวช ที่ตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์เพื่อหลุดพ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏแล้ว จิตใจที่ยังเหนียวนี้ก็อยู่ในลักษณะนี้จะเป็นข้อใดก็ตาม ผู้ศึกษาปฏิบัติธรรมจะเห็นว่า เป็นอาการของกามฉันทนิเวรณ์ คือ จิตเหนียวนี้ไปด้วยอำนาจความใคร่ ความกำหนัด พอใจยินดีในอารมณ์ทั้งหลายจะเป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม ถือว่าใจในขณะนั้น ยังตกอยู่ภายใต้กามฉันทนิเวรณ์เป็นอุปสรรคในขั้นธรรมะ แต่ขั้นศีล ๕ ทั่วไป ก็ไม่ถึงกับเป็นอันตราย แต่ถ้าขั้นศีลอุโบสถหรือศีล ๘ ข้อที่ ๓ ก็เป็นอันตรายแล้ว แต่ถ้าเป็นภิกษุ ภิกษุณี ทุกข้อก็เป็นมลทินใจ ดังนั้นท่านจึงเรียกว่า เป็นเมถุนสังโยค จิตใจของท่านที่ยังมีความตริกนี้ก็อยู่ในลักษณะเช่นนี้ ทรงแสดงว่าพรหมจรรย์ของบุคคลนั้นชื่อว่าขาด ชื่อว่าทะลุ ชื่อว่าค้าง ชื่อว่าพร้อย ผู้นั้นประพฤติพรหมจรรย์ไม่บริสุทธิ์ประกอบด้วยเมถุนสังโยค ยังไม่หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ประเด็นที่ควรศึกษาจึงมีอยู่อีก ๒ ประเด็น คือ คำว่าพรหมจรรย์ แปลว่าการประพฤติประเสริฐ หรือประพฤติอย่างพรหมในที่ต่าง ๆ ตามหลักคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น ท่านสรุปคำว่า พรหมจรรย์ไว้ใน พรหมจริยคาถา ในมังคลปทีปนี เป็น ๑๐ ประการด้วยกัน คือ

๑. ทาน การให้ การบริจาค เพื่อสงเคราะห์ อนุเคราะห์บุคคลอื่น
ก็ดี เพื่อบูชาคุณบุคคลอื่นก็ดี

๒. ไวยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการช่วยเหลือ ขวนขวายในกิจการงานที่ชอบที่ควรของบุคคลอื่น

๓. ศีล เจตนาวิริติ งดเว้น สำรวม ระวัง กาย วาจาของตนให้เป็นการแสดงออกซึ่งไม่ประทุษร้ายต่อตนเองและบุคคลอื่น

๔. **อัปมัญญา** คือ การเจริญเมตตา ตั้งความปรารถนาที่จะเห็นคนอื่น สัตว์อื่นให้อยู่ดีมีสุข กรุณา ความสงสาร ตั้งความปรารถนาที่จะเห็นคนอื่นสัตว์อื่นหลุดพ้นจากความทุกข์ มุทิตา ความพลอยยินดี เมื่อสัตว์อื่นคนอื่นได้ดีมีสุข อุเบกขา การทำใจมีชัยสถ์ เป็นกลางห้อยลงสู่กฎแห่งกรรม พิจารณาถึงการที่สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตน ต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้จะดีหรือชั่วก็ตาม สร้างความรู้สึกเหล่านั้นแผ่ไปโดยไม่กำหนดชาติ ชั้น วรรณะ ประการใด อย่างที่เราใช้คำว่า สัพเพ สัตตา ขอให้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน มีความสุขบริหารตนเถิด ขอให้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงหลุดพ้นจากทุกข์เถิด ขอให้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงอย่าได้พลัดพรากจากสมบัติอันตนได้แล้วเถิด ตามบทที่ใช้กรวดน้ำแผ่ส่วนกุศลนั่นเอง นี่เป็นเรื่องของการเจริญอัปมัญญากรรมฐาน

๕. **เมถุนวิริติ** คือ การงดเว้นจากการเสพเมถุนธรรม การเกี่ยวข้องกันในทางเพศ

๖. **สทาร์สันโดษ** สำหรับผู้ชาย คือยินดีในภรรยาของตนเอง ถ้าเป็นสตรีก็เป็นปติวัตร คือจงรักภักดีในสามีของตน ไม่ประพฤตินอกใจสามี

๗. **วิริยะ** ความเพียรที่เราเรียกว่า ปธาน คือ ความเพียร ๔ ประการ ได้แก่

๗.๑ เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในจิตสันดาน

๗.๒ เพียรละบาปที่บังเกิดขึ้นแล้ว

๗.๓ เพียรให้กุศลบังเกิดขึ้นในจิตสันดานแห่งตน

๗.๔ เพียรรักษากุศลที่บังเกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมไปจากจิต
สันดานแห่งตน

๘. องค์แห่งองค์อุโบสถทั้ง ๘ ประการ คือการสมาทานศีลทั้ง
๘ ประการขออุบาสิก อุบาสิกา ในวันธรรมสวนะ ก็ชื่อว่าเป็น พรหมจรรย์
ประการหนึ่ง

๙. อริยมรรค คือการปฏิบัติมุ่งกระทำให้สมบูรณ์ตามอริยมรรคมี
องค์ ๘ ประการ ได้แก่ สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความ
คำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การทำกรงานชอบ สัมมา
อาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ ความพยายามในทางที่ชอบ ทั้ง ๔
ประการดังกล่าวแล้ว สัมมาสติ ความระลึกในทางที่ชอบ และสัมมาสมาธิ
ความตั้งใจมั่นชอบ

๑๐. ศาสนา คือ คำสั่งสอนของพระศาสดา ที่มีองค์ ๘ ประการ
ที่เรียกว่า สุตตะ เคยยะ เวชยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตก ชาดก อัมภุต
ธรรมะ เวทลละ

สรุปแล้วเป็นเรื่องของพรหมจรรย์ทั้งหมด ดังนั้นการจะเป็นเมถุน
สังโยค จึงเป็นเรื่องของการประพฤติพรหมจรรย์ระดับอริยมรรค กับระดับ
ศาสนาและระดับเมถุนวิรัตติ ท่านที่ประพฤติพรหมจรรย์ในขั้นนี้ ถ้ายัง
ประกอบด้วยความรู้สึกลึกซึ้งในลักษณะดังกล่าว ก็ชื่อว่าประพฤติพรหมจรรย์
ไม่บริสุทธ์ พรหมจรรย์นั้นชื่อว่าขาด ชื่อว่าทะลุ ชื่อว่าค้าง ชื่อว่าพร้อย

เป็นต้น คำว่า **ขาด ทะลุ ต่าง พร้อย** นั้น ท่านได้อธิบายลักษณะเอาไว้ว่าเป็น การปฏิบัติในชั้นของศีล แต่ว่าเป็นศีลที่ประณีตขึ้นไป บาติ เรียกว่า

อริยกัณฑ์ศีล คือศีลที่พระอริยเจ้าชอบ พระอริยเจ้าชื่นชมยินดี

คำว่า " **ขาด** " ก็หมายความว่า ขาดศีล ศีลที่รักษานั้นก็ขาดไปเลย

คำว่า " **ทะลุ** " หมายถึงว่า เป็นการจงใจที่จะล่วงศีล คือมองในแนว ที่ตรงกันข้าม คือประเภทที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ขาดนั้นคือ ศีลแต่ละข้อนั้น ไม่บกพร่องลงไป คำว่า ไม่ทะลุ นั้น คือตั้งใจที่จะล่วงศีล และกระทำลงไปแต่ ไม่พร้อมด้วยองค์ เช่นว่า ฆ่าสัตว์แต่ฆ่าลงไปแล้ว แต่สัตว์ไม่ตาย นี่ก็ชื่อว่า ศีลทะลุ ไม่ถึงกับขาด

คำว่า " **ต่าง** " นั้นคือ ความคิดที่จะล่วงศีล เช่น เจื้อมือ หรือความ คิดที่จะกระทำ แต่ก็ไม่ได้กระทำลงไปกลับได้สติระลึกขึ้นมาได้ เช่นยกมือ ขึ้นมาจะตีจะตบยุง แต่ก็ไม่ตบ

คำว่า " **พร้อย** " ก็คือ ได้แก่การกระทำแม้ไม่ตั้งใจ ทำอะไรลงไปไม่ ตั้งใจที่จะล่วง บางครั้งบางครั้งก็ทำเพื่อเล่นสนุก เช่นว่า ซ่อนของกัน เป็น ต้น แต่ทำก็ถือว่าศีลพร้อย

นี่ก็เป็นลักษณะที่เรียกว่า **ขาด ทะลุ ต่าง พร้อย** หมายความว่า ศีล มีความบกพร่องลงไป ในแต่ละจุดของเขา แต่ว่าอริยกัณฑ์ศีลนั้น ยังแสดง เพิ่มเติมออกไปจากนี้ คือเป็นไท ได้แก่รักษาศีลด้วยความเต็มใจ ไม่มีใคร บังคับบัญชา ตรงกันข้ามกับการรักษาศีลด้วยตันทา คืออยากได้นั้นได้นี้ อยากเป็นนั่นเป็นนี่ เรียกว่ารักษาศีลอย่างทาส ท่านผู้รู้ยอมรับยกย่องสรรเสริญ ไม่เป็นการรักษาด้วยมานะหรือทิฎฐิ คือยกเอาศีลมากกว่าของตน หรือปฏิบัติ ได้ดีกว่าของตน ไปดูถูกดูหมิ่นบุคคลอื่น มีความโน้มน้อมเข้าหาสมาธิ คือจิตใจจะเพิ่มความสงบขึ้นไปโดยลำดับ

การที่จำแนกแสดงเรื่อง เมถุนสังโยคทั้ง ๗ ประการเอาไว้ เพราะมุ่งหมายให้เกิด อนุสติ เตือนใจแก่ผู้ปฏิบัติในระดับที่ต้องการจะให้หลุดพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริง ตามหลักที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเอาไว้ในชั้นของพรหมจรรย์ที่เรียกว่ามรรคพรหมจรรย์ คือปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

เมถุนสังโยคตามประเภทต่าง ๆ นั้น เกิดจากแรงดันของกิเลสประเภทราคะ กามราคะ กามตัณหา บังคับใจให้ช่นไปในอารมณ์ที่ตนกำหนดว่า น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ อันเป็นอาการปกติประการหนึ่งของจิตที่ทรงแสดงไว้ว่าจิตนั้นติดอยู่ในอาลัยคือกามคุณ เมื่อคนพยายามยกจิตตนขึ้นจากอาลัยคือกามคุณ จึงเป็นเหมือนการพยายามยกปลาขึ้นจากน้ำ ปลาจะดิ้นเพื่อกลับลงสู่น้ำอีกฉับใด ใจคนที่มากด้วยกามราคะ กามตัณหา ก็มีลักษณะอย่างนั้น คือ จะดิ้นเพื่อกลับไปหากามคุณที่ตนจากมา เมื่อมีกฏ กติกา วินัย บังคับอยู่ จึงดิ้นออกมาในรูปของเมถุนสังโยคดังกล่าว ดังนั้นการเพ็ดเพลินในกามคุณก็ดี ความรักในเพศตรงกันข้ามก็ดี จึงเป็นภัยใหญ่ของผู้ที่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา

วิญญานฐิติ ๗

ภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาน เรียกว่าวิญญานฐิติ แจกเป็น ๗ ดังนี้

๑. สัตว์เหล่าหนึ่ง มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เช่นพวกมนุษย์ พวกเทพบางหมู่ พวกวินิปาติก (เปรต) บางหมู่
๒. สัตว์เหล่าหนึ่ง มีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น พวกเทพผู้อยู่ในจำพวกพรหม ผู้เกิดในภูมิปรหมณาน
๓. สัตว์เหล่าหนึ่ง มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น พวกเทพอภัสสระ
๔. สัตว์เหล่าหนึ่ง มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น พวกเทพสุภกิมหะ
๕. สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นอากาศานัญจายตนะ
๖. สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นวิญญานัญจายตนะ
๗. สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นอากิญจัญญายตนะ

วิญญานฐิติ แปลว่า ที่ตั้งแห่งวิญญาน คือชีวิตหลังจากตายไปแล้วนั้น ถ้ายังมีกิเลส ยังมีกรรมอยู่ กิเลสกับกรรม ก็จะทำหน้าที่สร้างปฏิสนธิวิญญาน ให้ไปถือปฏิสนธิในกำเนิดนั้น ๆ แรงกรรมที่บุคคลกระทำเอาไว้ มีความแตกต่างกัน กรรมจึงจำแนกแบ่งแยกให้คน ให้สัตว์ในภพในภูมิเหล่านั้น แตกต่างกันไปเป็น

๑. สัตว์ที่มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน ได้แก่มนุษย์เป็นต้น ท่านอธิบายว่า มนุษย์ทั้งหลายแตกต่างกันด้วยสี ด้วยผิว ด้วยรูปร่าง ด้วย

พื้นเพอชชาสัย ด้วยทัศนคติ ด้วยกิจการเดิน การพูด การหัวเราะ การร้องไห้ เป็นต้น แม้สัญญาที่แตกต่างกัน ด้วยสัญญาในปฏิสนธิจิตที่ประกอบด้วย เหตุ ๓ ก็มี เหตุ ๒ ก็มี หรือไม่มีเหตุก็มี

เทวดาในสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น ก็เช่นกัน คือมีกายแตกต่างกัน สัญญาที่แตกต่างกัน คือสัญญาในปฏิสนธิจิตของเทวดาเหล่านั้น ก็มี ๓ เหตุบ้าง มี ๒ เหตุบ้าง

สัตว์จำพวกเปรต ประเภทเวมานิกเปรตบางหมุ่นั้น แตกต่างกันด้วยที่อยู่ แตกต่างกันด้วยผิว แตกต่างกันด้วยส่วนสูงต่ำ เป็นต้น แม้สัญญาของพวกเปรตทั้งหลายก็แตกต่างกัน คือมีสัญญาที่มีเหตุ ๒ บ้าง เหตุ ๓ บ้าง และไม่มีเหตุ เช่นเดียวกับมนุษย์เหมือนกัน ก็เวมานิกเปรตนั้น คือเปรตที่มีวิมาน คล้าย ๆ กับเทวดา แต่มีศักดิ์ต่ำกว่าเทวดา บางครั้งก็เสวยความสุข บางครั้งก็เสวยความทุกข์

๒. สัตว์เหล่านี้มีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน สัตว์ประเภทนี้ก็คือ พวกพรหมที่เกิดในปฐมฌานภูมิ เพราะบำเพ็ญเพียรทางจิตมาจนได้บรรลุปฐมฌาน สงบนิรณันได้ระดับหนึ่ง ภายในจิตมีวิตกความตรึก วิจารณ์ความตรอง ปิติ ความอิ่มใจ สุขความสบายใจ เอกัคคตา คือจิตที่เข้าถึงความตั้งมั่น พวกเหล่านี้มีร่างกายแตกต่างกัน มีส่วนสูงส่วนต่ำ ส่วนกว้างส่วนประณีตละเอียดต่างกัน แต่ว่ามีสัญญาในปฐมฌานอย่างเดียวกัน คือแม้สัตว์ในอภายภูมิ ๔ ก็เหมือนกับพรหมเหล่านั้น คือมีกายต่างกัน แต่ก็มีสัญญาอย่างเดียวกัน สัตว์นรกบางชนิด ร่างกายใหญ่มาก ทั้งใหญ่ทั้งยาว พวกเปรตก็ทำนองนั้น พวกสัตว์เดียรฉานก็ทำนองนั้น แต่มีสัญญาเป็นอเหตุกะเหมือนกัน

๓. สัตว์เหล่านี้มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน ได้แก่พรหม
ในชั้นอาภัสสรภูมิ พวกพรหมเหล่านั้นมีรัศมีที่แผ่ออกจากสรีระกาย แล้วก็
แผ่สว่างอยู่เหมือนกับเปลวเพลิง คบไฟ จึงได้ชื่อว่าอาภัสสระ แปลว่า
มีแสงหรือรัศมีสว่างออก ถ้านับรูปฌานว่ามี ๕ ฌาน ตามพระอภิธรรม
แล้ว พรหมเหล่านี้เกิดขึ้นด้วยฌานที่ ๒ ฌานที่ ๓ พวกนี้ก็ได้ฌานที่ ๓
พรหมเหล่านั้นแม้มีอายุแตกต่างกัน มีรัศมีก็แตกต่างกัน แต่ถึงกระนั้น
กายของพรหมเหล่านั้นก็กว้างใหญ่เท่ากัน แต่สัญญาต่างกัน คือมีสัญญา
ในปฏิสนธิจิต ที่ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์ หรือสัญญาที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ อย่าง
ใดอย่างหนึ่ง

๔. สัตว์เหล่านี้มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน
ได้แก่ พรหมในชั้นสุกกัณหา พรหมพวกนี้มีรัศมีออกจากสรีระ พร้อมกับ
แสงสีที่งาม เจือด้วยความงาม พรางพรายด้วยความงาม มีลำแสงเช่นเดียว
กัน ท่านก็ยังแบ่งพรหมเหล่านั้นด้วยอำนาจของรัศมีเล็กน้อย เช่น ปริตตะ
สุภาพรหม มีแสงรัศมีพรางพรายน้อย อปฺปมาณสุภาพรหม มีแสงรัศมีพราง
พรายไม่กำหนด และสุกกัณหาพรหม รัศมีพรางพรายด้วยความงาม อายุของ
ท่านเหล่านี้แตกต่างกัน เกิดด้วยผลแห่งจตุตถฌานอย่างเดียวกัน แม้ความ
เล็กน้อย ปานกลาง ประณีตของฌานจะไม่เหมือนกัน แต่ถ้านับรูปฌาน
เป็น ๕ ตามอภิธรรมนัยแล้ว พรหมเหล่านี้ก็เกิดด้วยผลของปัญจฌาน
ฉะนั้น สุกกัณหาพรหมจึงมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน คือ
สัญญาในฌานที่ ๔ หรือฌานที่ ๕ เหมือนกัน

เทพพวกหนึ่งเรียกว่า เวหฺปผลาพรหม ท่านสงเคราะห์เข้าใน
วิญญาณฐิติข้อที่ ๔ อัสัญญีสัตตาพรหม และอรูปพรหม ในอรูปภพชั้นที่ ๔

ที่เรียกว่า เนวส์ัญญานาสัญญาตนะภพ แต่ไม่สงเคราะห์เข้าในวิญญาณฐิติ แต่สงเคราะห์เข้าใน สัตตาวาส ๕.

๕. สัตว์เหล่าหนึ่งผู้เข้าถึงอากาศัญญาตนะ คือ ท่านที่บำเพ็ญ เพียรเจริญรูปฌานที่ ๑ และท่านตายไปด้วยรูปฌานนั้นยังไม่เสื่อมก็จะ บังเกิดในรูปภพชั้นที่ ๑ ที่เรียกว่า อากาศัญญาตนะภพ

๖. สัตว์เหล่าหนึ่งผู้เข้าถึงวิญญาณัญญาตนะ คือท่านที่บรรลु รูปฌานที่ ๒ ที่เรียกว่าวิญญาณัญญาตนะมานานมาก่อน โดยการเพ่ง วิญญาณว่า วิญญาณหาที่สุดไม่ได้แล้วเมื่อท่านตายไป ก็จะบังเกิดในรูปภพ ชั้นที่ ๒ เรียกว่า วิญญาณัญญาตนะภพ

๗. สัตว์เหล่าหนึ่งผู้เข้าถึงอากิญจัญญาตนะ นี้ก็เช่นเดียวกัน คือ ท่านบรรลुरुูปฌานที่ ๓ เรียกว่า อากิญจัญญาตนะ แล้วท่านก็ตาย ไป จะบังเกิดในรูปภพชั้นที่ ๓ ที่เรียกว่า อากิญจัญญาตนะภพ

เป็นที่น่าสังเกตว่า เรื่องของวิญญาณฐิติทั้ง ๗ นี้ เป็นพระธรรม เทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายเอง โดยไม่มีใครกราบทูลขอ ให้ทรงแสดง ทั้งนี้เพราะทรงเห็นว่า พุทธบริษัทควรรู้เอาไว้ เมื่อรู้แล้วใน แห่งของคนที่บำเพ็ญบุญกุศล จะทำบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ ให้มีกำลัง มาก หรือกุศลกรรมบถให้มีกำลังมาก เพราะสามารถเลือกภพภูมิที่ตนต้องการจะเกิดได้ คือจะให้วิญญาณไปปฏิสนธิได้ จะเกิดในพรหมโลก ก็บำเพ็ญ รูปฌาน รูปฌาน ก็สามารถ ปฏิสนธิในพรหมโลกชั้นนั้น ๆ ตามกำลังของ ฌานได้ เป็นการเทศน์เพื่อสร้างแรงจูงใจ สำหรับคนที่ยังมีความพอใจมีความ ยินดีอยู่ในภพ เพื่อให้เขาพร้อมที่จะตกแต่งภพชาติของตนให้ประณีตขึ้น ไป แม้จะต้องเกิด ก็ให้เกิดดีขึ้น โดยไม่ไปเกิดในอบาย หรือกามาจรภูมิ บางภูมิที่มีความทุกข์ความเดือดร้อนมาก

วิสุทธิ ๗

ศีลวิสุทธิ	ความหมัดจดแห่งศีล.
จิตตวิสุทธิ	ความหมัดจดแห่งจิต.
ทิฏฐิวิสุทธิ	ความหมัดจดแห่งทิฏฐิ.
กัณหาวิตรณวิสุทธิ	ความหมัดจดแห่งญาณเป็นเครื่อง ข้ามพ้นความสงสัย.
มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ	ความหมัดจดแห่งญาณเป็นเครื่อง เห็นว่าทางหรือมิใช่ทาง.
ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ	ความหมัดจดแห่งญาณเป็นเครื่อง เห็นทางปฏิบัติ.
ญาณทัสสนวิสุทธิ	ความหมัดจดแห่งญาณทัสสนะ.

วิสุทธิ แปลว่า ความหมัดจด ความผูกฝ่อง ความสะอาด ความปราศ
จากมลทิน ความหมายโดยสรุป ได้แก่การปรับไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ
ปัญญา ให้เข้าถึงความบริสุทธิ์สมบูรณ์ เป็นขั้น ๆ ไป จนบรรลุถึงเป้าหมาย
ของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน

ท่านจำแนกวิสุทธิออก ๗ อย่าง อันเปรียบเหมือนการเดินทาง โดย
อาศัยรถ ๗ ผลัด จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง รถแต่ละผลัดมีความ
สำคัญ และความสมบูรณ์ในตัวของมันเอง และยังเป็นปัจจัยเครื่องอาศัย
ของกันและกันอีกด้วย วิสุทธิ ๗ ประการเหล่านั้น คือ

๑. **ศีลวิสุทธิ** ความหมดจดแห่งศีล คือการรักษาศีลให้สมบูรณ์ตาม
ควรแก่ฐานะของตน เช่นเป็นชาวบ้านก็รักษาศีล ๕ หรือ อาชีวิมัญญุกศีล
ให้สมบูรณ์ เป็นสามเณรก็รักษาศีล ๑๐ ตามสมควรแก่ฐานะของตนให้
สมบูรณ์ สำหรับท่านที่เป็นพระภิกษุ นั้น ท่านบอกว่าต้องทำปาริสุทธิ
ศีล ๔ ให้สมบูรณ์ ปาริสุทธิศีล ๔ เหล่านั้น คือ

๑.๑ **ปาฏิโมกขสังวรศีล** คือการสำรวมในพระปาฏิโมกข์ได้แก่
เว้นข้อที่ทรงห้าม และทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ตามสมควรแก่ฐานะของ
ตนดังกล่าว โดยไม่ให้ศีลขาด ทะลุ ต่าง พร้อยเป็นต้น

๑.๒ **อินทริยสังวรสำรวมอินทริย์ ๖** คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย
ใจ ไม่ให้เกิดความยินดีในร้าย ในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส
ถูกต้องโผฏฐัพพะ และใจตรึกนึกถึงธรรมารมณ

๑.๓ **อาชีพปาริสุทธิศีล** คือการละการเลี้ยงชีวิตด้วยมิฉาชีพ
ดำรงชีวิตด้วยสัมมาชีพ เช่น เว้นจากอนเสนา คือการแสวงหาในทาง
ที่ไม่สมควร หรือบาปสมาจารต่าง ๆ และไม่หลอกลวงหรือประทุษร้าย
ตระกูล หรือการประจบชาวบ้าน เพื่อเลี้ยงชีวิตเป็นต้น

๑.๔ **ปัจจัยสันนิสติดศีล**คือศีลอันอาศัยปัจจัย ๔ หมายถึงการ
พิจารณาโดยโยนิโสมนสิการในการบริโภคปัจจัย ๔ คือ ปิณฑบาท จีวร
เสนาสนะ เกสัช ไม่บริโภคด้วยตัณหา

๒. **จิตตวิสุทธิ** คือความบริสุทธิ์แห่งจิต หมายถึงจิตที่เข้าถึงความ
บริสุทธิ์จากนิวรณ์ทั้ง ๕ ประการ คือ

- **กามฉันทะ** ความพอใจรักใคร่ในวัตถุทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงเปรียบเทียบจิต ที่ถูกรอบงำ ด้วยกามฉันทะว่า เหมือนน้ำถูกผสมด้วยสีต่าง ๆ

- **พยาบาท** คือการที่จิตมีความอาฆาต พยาบาทต่อคนอื่น ด้วยความโกรธเป็นต้น ซึ่งพระพุทธองค์ทรงอุปมาจิตชนิดนี้ว่า เป็นเหมือนน้ำร้อน ที่เดือดพล่าน

- **ถีนมิทตะ** คือการที่จิตมีความง่วงเหงาหาวนอน หงอยเหงา ซึ่งทรงเปรียบเทียบประเภทนี้ว่า เป็นเหมือนน้ำที่ถูกปกคลุมด้วยสาหร่ายและจอกแหน

- **อุทธัจจกุกกุจจะ** ความฟุ้งซ่าน รำคาญแห่งจิต เพราะจิตซัดส่ายไปในเรื่องต่าง ๆ จิตเช่นนี้ทรงเปรียบว่า เป็นเหมือนน้ำที่ถูกลมพัด เคลื่อนไหวเป็นคลื่นอยู่ตลอดเวลา

- **วิจิกิจฉา** จิตที่มีความลังเล สงสัย ไม่แน่ใจ ในคุณพระรัตนตรัย เป็นต้น ซึ่งทรงเปรียบเทียบเช่นนี้ว่า เป็นเหมือนน้ำที่ขุ่นด้วยโคลนตม และอยู่ในที่มืด คนไม่อาจส่องดูเงาหน้าตนได้

การที่จะทำจิตให้เข้าถึงความบริสุทธิ์ดังกล่าวได้ จำต้องอาศัยการปฏิบัติสมาธิ คือทำจิตให้สงบไปตามลำดับ จนอาจเป็นบาทของวิปัสสนาได้ จิตที่มีลักษณะเช่นนี้ ต้องเป็นสมาธิ ๒ ระดับ คือ

- **อุปจารสมาธิ** คือจิตที่ใกล้ความสงบเข้าไปมากแล้ว

- **อัปนาสมาธิ** คือจิตมีความสงบอย่างแน่นอ จนถึงขั้นบรรลุฌาน ส่วนที่เป็นรูปฌาน ๔ ตามลำดับ เมื่อฌาน ๔ เกิดขึ้นแล้ว ย่อมทำหน้าที่ ระงับนิวรณ์ธรรมดังกล่าวไว้ ด้วยองค์แห่งฌาน ๕ ประการ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และ เอกัคคตา ซึ่งองค์ฌานแต่ละอย่าง จะทำหน้าที่กกดทับ นิวรณ์ไว้เป็นคู่ๆ ดังนี้

วิตก คือความตรึก ทำหน้าที่ระงับ **ถีนมิตฺตะ** คือ ความง่วงนอน

วิจารณ์ ความไตร่ตรองธรรม ย่อมระงับ **วิจิกิฉา** คือความลังเลสงสัย ลงได้

ปีติ ความอิ่มใจอันอาศัยธรรม ย่อมระงับ **พยาบาท** คือความอาฆาต แค้น พยาบาทได้

สุข ความสงบกายใจ ย่อมระงับ **อุทธัจจกุกกุกจะ** ความฟุ้งซ่าน รำคาญลงไปได้

เอกัคคตา คือการที่จิตดำรงมั่นในอารมณ์เดียว หรือเป็นสมาธิย่อม ระงับ **กามฉันทะ** คือความรักใคร่พอใจในวัตถุทุกามทั้งหลายได้

แต่ในขั้นแห่งการปฏิบัตินั้น ท่านผู้ปฏิบัติอาจจะปฏิบัติไปจนบรรลุ อนุรูปฌาน ๔ ด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตที่บริสุทธิ์ หรือ จิตตวิสุทธิ คือ จิตที่เป็น

"อุปะจารสมาธิ อัปนาสมาธิ และบรรลุรูปฌาน ๔ อนุรูปฌาน ๔ ที่ เรียกว่า สมาบัติ ๘ "

จิตที่ประกอบด้วยธรรมเหล่านี้แหละเรียกว่า **จิตตวิสุทธิ**

๓. **ทัญญูวิสุทธิ** คือความหมดจดแห่งทัญญู หมายถึงความรู้ ความ เห็นตามเป็นจริงในรูปนาม ไม่หลงเข้าใจว่าเป็นสัตว์ คน เรา เขา ด้วย

อำนาจ สัตตสังขยา หรือ อตตสังขยา เพราะมาเข้าใจว่า นามรูปนั้น ที่แท้ แล้วเป็นการรวมกันของขั้น ๕ อายุขณะ ๑๒ ชาติ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ เมื่อ กล่าวโดยสรุปแล้ว สิ่งที่เรียกว่า นามรูป นั้น

นามก็คือ เวทนาสังขยา สังขาร วิญญาณ

รูปก็คือ มหาภูตรูป ๔ กับ อุปาทายรูป ๒๔ รวมเป็น ๒๘ นั้นเอง

เพราะสิ่งเหล่านั้นมารวมกัน การสมมติว่าสัตว์ บุคคล เรา เขา ก็เกิดขึ้น เมื่อปัจจัยที่ให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้แยกจากกัน ความเป็นสัตว์ บุคคล เรา เขา ก็หายไป ความรู้ความเห็นนามรูปตามความเป็นจริง เช่นนี้ เกิดจาก นามรูปปริจเฉทญาณ คือการกำหนดรู้นามรูป ความรู้ที่จัดเป็นทิวฐิติวิสุทธิ จึงต้องเป็นความเห็นที่เกิดจากญาณดังกล่าว จนจิตไม่ลุ่มหลง มัวเมาในนามรูป เพราะเกิดญาณความรู้ว่า

" ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า อัตตา อยู่ในอรรถภาพของเรา เป็นผู้สั่งหรือบงการให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ โดยที่แท้แล้ว คงมีแต่รูปซึ่งเป็นอารมณ์ และนามซึ่งเป็นผู้กำหนดรู้อารมณ์เท่านั้น "

รู้อย่างนี้จัดเป็นนามรูปปริจเฉทญาณ และ ทิวฐิติวิสุทธิ คือความเห็นบริสุทธิ์ แสดงว่า ผู้เห็นเช่นนี้ ได้ผ่านญาณที่ ๑ แล้ว

๔. **กัณหาวิตรณวิสุทธิ** ความบริสุทธิ์แห่งญาณเป็นเครื่องข้ามพ้น ความสงสัย โดยปกติแล้ว คนมักจะมี ความสงสัยอันปรารถนาชาติอดีต ชาติอนาคต และชีวิตในปัจจุบันของตน ความสงสัยทำนองนี้ย่อมเกิดแก่

คนช่างคิด แม้แต่ท่านที่ปฏิบัติจนบรรลุนามรูปปริเฉทญาณแล้ว ก็หาอาจจัดความสงสัยเหล่านั้นออกไปได้หมดไม่ ท่านจึงสอนให้พวกเขาไปต่อไป แล้วอาศัยการกำหนดรู้ปัจจัยแห่งนามรูป ที่เรียกว่า ปัจจัยปริคคหญาณ ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามรูป โดยอาศัยแนวแห่งนามรูปปริเฉทญาณ ที่กล่าวแล้ว ต่อจากนั้นให้กำหนดดูปัจจัยต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดเป็นนามรูป ที่เกิดขึ้นโดยมีเหตุปัจจัย เมื่อกล่าวโดยย่อจะพบว่า

- อวิชา ตัณหา อุปาทาน กรรม อาหาร เป็นปัจจัยให้เกิดรูป
- อวิชา ตัณหา อุปาทาน กรรม ผัสสะ เป็นปัจจัยของเวทนา สัญญา

สังขาร

- อวิชา ตัณหา อุปาทาน กรรม นามรูป เป็นปัจจัยแห่งวิญญาณ

แม้การกำหนดรู้ตามกฎแห่งกรรม คือการทำดีทำชั่วจนเห็นว่า กรรมแต่ละอย่างนั้น ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย ก็จัดเป็นปัจจัยปริคคหญาณ

เมื่อเจริญญาณไปโดยวิธีนี้ ย่อมขจัดความสงสัยดังกล่าวได้ และ ความสงสัยในพระรัตนตรัย ในกาลทั้ง ๓ และในปฏิจสมุปบาทก็จะ บรรเทาลง ความรู้อย่างนี้ท่านเรียกว่า

ธรรมฉิติดญาณ ความรู้ในความตั้งอยู่ด้วยสภาวะธรรมที่เป็นปัจจัย

ยถาภูตญาณ ความรู้ตามความเป็นจริง

สัมมาทัสสนะ ความเห็นในทางที่ชอบ เหล่านี้ล้วนเป็นชื่อของกังขา

วิตรณวิสุทฺธิ คือความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัย

ทั้งนั้น จะต่างกันไปเพียงพยัญชนะ แต่เหมือนกันโดยความหมาย

๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นว่า ทางหรือไม่ใช่ทาง คือญาณที่เกิดขึ้นรู้ว่า ทางนี้เป็นทางปฏิบัติ ทางนี้มีใช่ทางปฏิบัติ ญาณนี้จะเกิดแก่ท่านผู้ปฏิบัติ มาจนผ่าน **สัมมสนญาณ** หรือ **กลาปสัมมสนญาณ** คือญาณที่กำหนดรู้ไตรลักษณ์ด้วยการพิจารณา กลาปะ คือกลุ่ม กอง หมวด ชั้นๆ เช่น รูปชั้นๆ กองรูปเป็นต้น ให้เห็นความจริงแห่งชั้นๆตามพระไตรลักษณ์ จนมองเห็นความเสื่อมและความสิ้นไปแห่งชั้นๆทั้งหลาย อันได้นามว่าอุทยัพพยานุปัสสนา หรือ ตรุณานุปัสสนา คือวิปัสสนาอย่างอ่อน ต่อแต่นั้นอุปกิเลสแห่งวิปัสสนาจะเกิดขึ้น จิตกำหนดรู้ว่าอุปกิเลสเหล่านั้นว่าไม่ใช่ทาง แล้วพยายามระครองจิตให้ดำเนินไปในวิปัสสนาญาณ อันเป็นทางที่แท้จริงต่อไป ข้อนี้ท่านจัดเป็นมรรคสังขย **วิปัสสนูปกิเลส** คือสิ่งที่เข้ามาทำให้วิปัสสนาเศร้าหมอง ๑๐ ประการ นั้น คือ

๕.๑ โภภาส คือแสงสว่างที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจกรรมฐาน เห็นเป็นแสงสีต่างๆ

๕.๒ ญาณ คือวิปัสสนาญาณที่เกิดขึ้นหลังจากกำหนดคณามารูป เป็นญาณที่มีกำลังมาก หากมนสิการไม่ดี จะเกิดหลงว่าตนได้บรรลุมรรคผลแล้วได้

๕.๓ ปีติ คือวิปัสสนาปีติ ได้แก่ปีติที่สัมปยุตด้วยวิปัสสนาจิต จะแสดงออกมาในรูปของปีติอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างในปีติ ๕

๕.๔ อธิโมกข์ ได้แก่ศรัทธา ความเชื่อ เป็นศรัทธาที่มีกำลังแก่กล้า เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสอย่างล้นพ้นของจิต ซึ่งอาจทำให้ฝันเฟื่องไปได้ต่างๆ นานา

๕.๕ ปัสสัทธิ ความสงบ ได้แก่ วิปัสสนापัสสัทธิ เป็นความสงบพิเศษที่เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติ แม้ในขณะที่นั่งอยู่ ณ ที่พักกลางวัน หรือที่พักกลางคืน อย่างที่พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งว่า

" ในกาลใด ในกรรมฐานใด ภิกษุกำหนดเห็นความเกิด และความดับของขั้นทั้งหลาย ก็ได้ปีติและปราโมทย์ ปีติและปราโมทย์ของภิกษุผู้รู้แจ้งนั้น เป็นสิ่งอมตะ "

๕.๖ สุข คือวิปัสสนาสุข เป็นความสุขที่ละเอียดประณีตยิ่ง เกิดขึ้นหลังไหลท่วมทันสกลกายของผู้ปฏิบัติ พึงเห็นความแตกต่างระหว่างสุขกับ ปีติ ดังนี้

- ความยินดี ที่เกิดขึ้นเพราะได้รับอิฏฐารมณ์ จัดเป็นปีติ เป็นสังขารขั้น
- การเสพเสวยรสแห่งอารมณ์นั้น เป็นสุข จัดเป็นเวทนาขั้น

ปีติมีในจิตใด สุขก็มีในจิตนั้น แต่สุขมีในจิตใด ในจิตนั้นไม่จำเป็นจะต้องมีปีติเสมอไป

๕.๗ ปัคคาหะ คือวิริยะ ความเพียร เป็นความเพียรที่สัมปยุตด้วยวิปัสสนาจิต จะเกิดแก่ผู้ปฏิบัติ เป็นความเพียรที่ระคับระคองเป็นไปอย่างดี ไม่หย่อนและตั้งเกินไป

๕.๘ อุปีฏฐานะ ได้แก่สติที่สัมปยุตด้วยวิปัสสนาจิต เข้าไปตั้งในจิตชนิดไม่หวั่นไหว เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดระลึกถึงอารมณ์ที่ตั้งใจ ๆ อารมณ์นั้นจะปรากฏแก่จิตของท่าน

๕.๙ อุเบกขา คือวิปัสสนูปเบกขา ได้แก่อุเบกขาที่สัมปยุตด้วยวิปัสสนา และ อุเบกขาในการรำลึกถึง เป็นอุเบกขาที่เป็นกลางในอารมณ์ ทั้งปวงอย่างแก่กล้า เมื่อผู้ปฏิบัติรำพึงถึงอารมณ์นั้น ๆ อยู่ อุเบกขาคงกล่าวจะดำเนินไปอย่างแก่กล้า

๕.๑๐ **นิกันติ** คือความใคร่ในวิปัสสนา เป็นความใคร่ที่ไม่อาจกำหนดได้ว่า นั่นเป็นกิเลสเพราะเป็นความใคร่ที่สุขุม ทำให้เกิดความอาลัยในวิปัสสนา ที่ประกอบด้วยอุปกิเลสดังกล่าว

วิปัสสนูปกิเลสเหล่านี้ จะเกิดแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาผ่าน **อุท্থัพพยานุปัตสนา** หรือ **ตรุรานุปัตสนา** ซึ่งยังเป็นวิปัสสนาญาณที่ยังอ่อน แต่เป็นการยืนยันว่า ท่านปฏิบัติมาถูกต้องแล้ว และเป็นผลดีโดยลำดับ วิปัสสนูปกิเลสเหล่านี้จะไม่เกิดแก่

- พระอริยสาวก ที่ได้บรรลุมรรคผลแล้ว
- ท่านผู้ปฏิบัติที่ดำเนินไปผิตทาง
- คนเกียจคร้านผู้เลิกละการปฏิบัติกรรมฐาน

๖. **ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ** ความบริสุทธิ์ของความรู้ความเห็นในทางปฏิบัติถูก ในวิสุทธิข้อนี้ ได้รวมเอาฌานชั้นสูงไว้ ๕ ฌาน ที่ได้นามว่า วิปัสสนาญาณ ๕ คือ

๖.๑ **พลวอุท্থัพพยานุปัตสนาญาณ** ญาณกำหนดรู้ความเกิดและความดับแห่งสังขารทั้งหลาย

๖.๒ **ภังคานุปัตสนาญาณ** ญาณกำหนดรู้ความดับ โดยการปล่อยวางความเกิด คำนึงเฉพาะความดับแห่งสังขารเท่านั้นเป็นอารมณ์

๖.๓ **ภยตูปัญฐานญาณ** ญาณกำหนดเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะเห็นสังขารมีความดับอย่างเดียว จึงเป็นเรื่องน่ากลัวสำหรับท่านผู้ปฏิบัติ

๖.๔ **อาทินวามุปีสสนาญาณ** ญาณกำหนดรู้ โทษแห่งสังขาร เพราะมาเห็นสังขารปรากฏเหมือนเรือนที่ถูกไฟไหม้

๖.๕ **นิพพิทานุปีสสนาญาณ** ญาณกำหนดรู้ด้วยความเบื่อหน่าย ในนามรูป

๖.๖ **มูญจิตุกัมมตาญาณ** ญาณกำหนดรู้ด้วยความปรารถนาจะ ฟ้นไปจากนามรูป เหมือนนกที่ติดในตาข่าย ต้องการจะฟ้นจากตาข่าย ฉะนั้น

๖.๗ **ปฏิสังขานุปีสสนาญาณ** ญาณกำหนดรู้ด้วยการพิจารณา ทบทวนนามรูป เพื่อหาทางเป็นเครื่องฟ้นจากนามรูป

๖.๘ **สังขารูปกขาญาณ** ญาณกำหนดรู้ด้วยความวางเฉยใน นามรูป

๖.๙ **ัจจานุโลมิกญาณ** ญาณเป็นไปโดยสมควรแก่การกำหนด รู้อริยสัจ ปรากฏเป็นไปในขณะแห่งจิต อันได้นามว่าอนุโลม เกิดขึ้นใน ลำดับแห่งมโนทวาราวัชชณะ อันตัดภวังค์เกิดขึ้นในขณะที่อริยมรรค จักเกิด ในที่สุดแห่ง สังขารูปกขาญาณ

๗. **ญาณทัสสนวิสุทธิ** หมายถึงญาณในอริยมรรค ๔ หรือมรรค ญาณอันเกิดถัดจากโคตรภูญาณเป็นต้นไป เมื่อมรรคเกิดขึ้นแล้ว ผลจิตแต่ ละอย่างย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไปจากมรรคญาณนั้น ความเป็นพระ อริยบุคคล ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติวิสุทธิข้อนี้ วิสุทธิทั้ง ๗ ประการนั้น คือไตรสิกขาที่แสดงโดยนัยหนึ่ง ไครปฏิบัติให้สมบูรณ์ในวิสุทธิ ๗ ย่อม ได้ชื่อว่าปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งหมด เพราะการบรรลุมรรคผล

ชั้นสูงในพระพุทธศาสนา จะมีได้ด้วยวิสุทธิ ๗ เหล่านี้ ซึ่งท่านเปรียบ
เหมือนรถ ๗ ผีลัด ที่จะนำผู้ปฏิบัติให้มุ่งตรงเข้าสู่พระนิพพาน

ในวิปัสสนาญาณ ๕ นี้ หากจะเรียงเชื่อมต่อกัน ให้เป็นญาณ ๑๖
แล้ว พลวอุทัยพยานุปัสสนาญาณ ท่านจัดเป็นลำดับที่ ๔ โดยเริ่มต้น
มาตามลำดับดังนี้ คือ

๑. นามรูปปริจเฉทญาณ ญาณกำหนดรู้นามรูป

๒. ปัจจัยปริคคหญาณ ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามรูป

๓. สัมมสนญาณ ญาณกำหนดรู้สังขารโดยไตรลักษณ์

๔. ก. อุทัยพยานุปัสสนาญาณ ญาณกำหนดรู้ความเกิด ความ
ดับอย่างอ่อน

ข. พลวอุทัยพยานุปัสสนาญาณ ญาณกำหนดรู้ความเกิด ความ
ดับ อย่างกล้า

เมื่อเรียงเช่นนี้ วิปัสสนาญาณ ๕ จึงเป็นลำดับที่ ๕ ถึง ๑๒ ต่อจาก
นั่นคือ

๑๓. โคตรกฺขญาณ ญาณข้ามโคตรปุถุชน เข้าโคตรพระอริยเจ้า

๑๔. มรรคญาณ ญาณในอริยมรรค ทำหน้าที่กำหนดรู้ทุกขละสมุทัย
ทำให้แจ้งนิโรธ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เกิดแล้วลงสู่อัปนาวิติ

๑๕. ผลญาณ ญาณในอริยผล

๑๖. ปัจจเวกขณญาณ ญาณกำหนดรู้ด้วยการสำรวจ ทบทวน อริย
มรรค อริยผลที่ตนได้บรรลุแล้ว

เมื่อรวมกันทั้งหมด จึงเป็นญาณ ๑๖ ที่เริ่มต้นด้วยทวิภูมิจิตวิสุทธิ และ
จิตดำเนินมาตามทางแห่งวิสุทธิ ๗ ตามลำดับดังกล่าวแล้ว

อัฐกัฏะ หมวด ๘

อริยบุคคล ๘

พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล
เป็นคู่ที่ ๑

พระผู้ตั้งอยู่ในสกาคามิมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในสกาทคามิผล
เป็นคู่ที่ ๒

พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิผล
เป็นคู่ที่ ๓

พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตผล เป็น
คู่ที่ ๔

นับเรียงองค์เป็น ๘

พระอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ ถือว่าเป็นบุคคลที่ได้รับผลสูงขึ้นไป
โดยลำดับ เข้าถึงฝั่งของพระนิพพาน ท่านเรียกชื่อพระอริยบุคคลระดับ
แรกว่า

๑. โสดาบัน แปลว่า ผู้ถึงกระแสแห่งพระนิพพาน การจำแนกพระ
อริยบุคคลเป็นมรรคเป็นผลนั้น เป็นการจำแนกโดยขณะ ซึ่งว่ากันตามความ
เป็นจริงแล้วเร็วมาก เร็วจนนับไม่ทัน เร็วกว่าเราเปิดไฟ กดสวิทช์ปั๊บ ไฟสว่าง
ปั๊บ หรือว่าเร็วกว่าภาชนะดินมีน้ำเต็ม เราไปทุบตุ่มให้แตกน้ำที่ไหลจากตุ่มที่
แตกออกมานั้นยังช้ากว่าขณะจิตอีก แต่ว่าเป็นเรื่องคนละขณะกัน พระโย-
คาวจรผู้บำเพ็ญเพียรมาโดยลำดับ เจริญสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรม
ฐาน จนญาณบังเกิดขึ้นในอริยสังทั้ง ๔ ประการ ระดับหนึ่ง ท่านสามารถทำ

ศีลให้สมบูรณ์ ทำสมาธิพอประมาณ ปัญญาพอประมาณ ญาณระดับนี้ทำ
หน้าที่ขจัดสังโยชน์ ๓ ประการให้ออกไปได้ สิ้นเชิง ไม่กำเริบอีกคือ

๑.๑ สักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน ถือเราถือเขา เป็นเรา
เป็นเขาอย่างหยابและอย่างละเอียด ได้แก่ความเห็นที่ เราเป็นชั้น ๕,
ชั้น ๕ เป็นเรา เรามีในชั้น ๕ หรือชั้น ๕ มีอยู่ในเรา ออกไปได้โดย
เด็ดขาด

๑.๒ วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัยไม่แน่ใจในเรื่อง ๘ ประการด้วย
กัน คือ

ความสงสัยในพระพุทธเจ้า

ความสงสัยในพระธรรม

ความสงสัยในพระสงฆ์

ความสงสัยในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

ความสงสัยในอดีต

ความสงสัยในอนาคต

ความสงสัยทั้งในอดีตและอนาคต

ความสงสัยในกฎของปัจจุสมุปบาท หรือปัจจุอาการ

ญาณที่เกิดขึ้นแก่ท่าน ตัดความสงสัยเหล่านี้ขาดไป ไม่มีใครที่จะพูดให้ท่าน
เกิดความสงสัยในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้นได้ และไม่มีใคร
สามารถบังคับให้ท่านปฏิเสธคุณพระรัตนตรัยเป็นต้นได้

๑.๓ สีสัพพตปริมาส การถือมั่นด้วยศิวัตถ์ และข้อปฏิบัติที่เชื่อ
ถือกันมา ยุติโดยเหตุผลบ้าง ไม่ยุติโดยเหตุผลบ้าง ตลอดถึงการเชื่อถือ

โศกลางของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีหลวง หลาวเหล็ก ฤกษ์ฆาณาที และเรื่อยไปจนถึงการยึดคิดในข้อปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้จะเป็นความถูกต้อง แต่เกิดความยึดคิดว่า อย่างนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง ก็ถือว่ายังเป็นสิทธิ์พตปรามาส การถือนั่นในศีลวัตรอยู่เช่นกัน

ญาณที่เกิดขึ้นในอริยสัจ ๔ ระดับนี้ จะจัดตั้งโยชน์ทั้ง ๓ นี้ให้ออกได้ได้อย่างสิ้นเชิง ผู้ที่บรรลุถึงขั้นนี้ เรียกว่าพระโศดาบันบุคคล ญาณเกิดขึ้นครั้งแรกก็เป็นโศดาปัตติมรรค ต่อจากนั้นก็เป็นโศดาปัตติผล ไม่มีอะไรมาขวางอยู่ตรงกลาง

๒. พระสกทาคามี พระอริยบุคคลระดับที่สอง ได้แก่ ท่านที่ปฏิบัติโดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นเอง มีญาณเกิดขึ้นในอริยสัจทั้ง ๔ จนสามารถจัดตั้งโยชน์ ๓ ประการข้างต้นได้ดังกล่าวแล้ว และลดความรุนแรงของราคะ โทสะ โมหะ ลงไป ในแง่ของไตรสิกขา ศีล ของท่านสมบุรณ์ สมาธิ เกิดขึ้นพอประมาณ ปัญญาพอประมาณ ให้เกิดญาณระดับหนึ่งขึ้นมา ลดความรุนแรงของราคะ โทสะ โมหะ และจัดตั้งโยชน์ ๓ ข้างต้นดังกล่าวได้ ท่านเรียกว่า

สกทาคามี แปลว่าผู้มาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวก็จะนิพพาน

๓. พระอนาคามี คือท่านผู้ไม่มาสู่โลกนี้อีกแล้ว ได้แก่ ท่านที่บำเพ็ญเพียรสืบต่อมาจนญาณที่บังเกิดขึ้นแก่ผู้บำเพ็ญเพียร ทำให้ศีลสมบุรณ์ สมาธิ ให้ใคร่อยู่ภายในจิต

- กามราคะ คือจิตที่มีความกำหนัดรักใคร่ยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปพะ อันน่าใคร่ นำปรารถนา นำพอใจ ไม่ว่าจะประณีตพิเศษอย่างไรก็ตาม ออกไปจากจิตใจได้ เพราะท่านไม่มีกิเลสกาม คือกิเลสเป็นเหตุ ให้ใคร่อยู่ภายในจิต

- **ปฏิฆะ** คือ ความรู้สึกหงุดหงิด ไม่พอใจ ไม่ชอบใจ ตลอดถึงความไม่ยินดี อันเป็นอาการของกิเลสสายโทสะออกไปได้เด็ดขาด พระอริยบุคคลระดับนี้เรียกว่า

อนาคามี แปลว่า ผู้ไม่มาสู่โลกนี้อีกแล้ว หลังจากท่านตายไป ก็จะไปบังเกิดในพรหมโลก ชั้นสุทธาวาส ชั้นใดชั้นหนึ่ง ตามกำลังแห่งอินทรีย์ของท่าน ซึ่งไม่เหมือนกัน และจะบรรลอรหัตต์ในสุทธาวาส นิพพานในพรหมโลกนั้น

๔. **พระอรหัตต์** คือ ท่านผู้ปฏิบัติให้สมบูรณ์ในศีล สมาธิ ปัญญา จนสัมมาญาณเกิดขึ้นเต็มที่ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการ รู้ว่านี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ ที่เรียกว่า **สัจญาณ**

รู้ว่าทุกข์เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ สมุทัยควรละ นิโรธ ควรทำให้แจ้ง มรรค ควรเจริญ ที่เรียกว่า **กิจญาณ**

รู้ว่าทุกข์ที่ควรกำหนดรู้ ได้กำหนดรู้แล้ว สมุทัยที่ควรละ ได้ละแล้ว นิโรธที่ควรทำให้แจ้ง ได้ทำให้แจ้งแล้ว มรรคที่ควรเจริญ ได้เจริญแล้ว ที่เรียกว่า **กตญาณ**

ทำให้ท่านสามารถขจัดกิเลสที่มีชื่อต่าง ๆ ให้หมดไปจากจิตสันดานของท่านด้วยการบรรลุอัสวักขยญาณ ญาณที่ทำอาสวะให้หมดไปสิ้นไป ท่านละสังโยชน์เพิ่มขึ้นอีก ๕ ข้อ คือ **รูปราคะ** ความกำหนัดในรูปธรรมที่ประณีตทั้งหลาย ตลอดถึงรูปฌาน **อรูปราคะ** ความกำหนัดยินดีในนามธรรมทั้งหลาย ตลอดจนถึงอรูปรฌาน **มานะ** คือความถือตัวถือตน

อุทธัจจะ คือความฟุ้งซ่านไปของจิต และ

อวิชชา ความไม่รู้อริยสัจ ๔ ตามความจริงในขั้นที่สมบูรณ์เต็มที่

อวิชา ๘

อวิชา ๘ คือ

๑. ทุกุเข อลฺลณฺณํ ความไม่รู้ในทุกข์
๒. ทุกุขสมุทฺเท อลฺลณฺณํ ความไม่รู้ในเหตุเกิดแห่งทุกข์
๓. ทุกุขนิโรธ อลฺลณฺณํ ความไม่รู้ในความดับทุกข์
๔. ทุกุขนิโรธคามินีปฏิปทา อลฺลณฺณํ ความไม่รู้ในข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์
๕. ปุพฺพนุเต อลฺลณฺณํ ความไม่รู้ในส่วนอดีต
๖. อปรนุเต อลฺลณฺณํ ความไม่รู้ในส่วนอนาคต
๗. ปุพฺพนุตาปรนุเต อลฺลณฺณํ ความไม่รู้ทั้งส่วนที่เป็นอดีตแล้ว
อนาคต

๘. อิทปปัจจยตาปฏิจฺจสมุปฺปนเนสฺส ธมฺเมสุ อลฺลณฺณํ ไม่รู้ในธรรมทั้งหลายซึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ตามหลักอิทัปปัจจยตา คือ สิ่งนี้เป็นปัจจัยให้เกิดสิ่งนี้ (ไม่รู้ในหลักปฏิจจสมุปบาท).

อวิชา แปลว่า ความไม่รู้แจ้งตามความเป็นจริง หรือ รูปไม่จริง ท่านจัดเป็น ๔ ประเภทบ้าง ๘ ประเภทบ้าง

๑. ทุกุเข อลฺลณฺณํ ความไม่รู้ทุกข์นั้นคือไม่รู้ประเภทแห่งทุกข์ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และปฏิกิริยาทุกข์ คือ ความโศก ความรำไรรำพัน ความ

ทุกข์ ความเสียใจ ความคับแค้นใจ การต้องพลัดพรากจากสิ่ง บุคคล อันเป็นที่รัก การต้องเกี่ยวข้องกับสิ่ง บุคคล อันไม่เป็นที่รัก ความปรารถนา ไม่สมหวัง และการที่จิตเข้าไปยึดมั่นในขั้น ๕ ว่า ทั้งปวงนี้เป็นความทุกข์ เพราะความไม่รู้ทุกข์ตามความเป็นจริง คนจึงมักจะหลงว่าเป็นความสุข และมีความต้องการความเกิดในภพชาติต่าง ๆ ที่ตนพอใจมีสวรรค์เป็นต้น

๒. ทุกขสมุททย อัญญาณ์ความไม่รู้ในเหตุเกิดแห่งทุกข์ อันได้แก่
ไม่รู้ทุกข์สมุทัย คือไม่รู้ว่าคุณทุกข์ทั้งมวลที่เกิดขึ้นแก่ตนและคนอื่นนั้นมีสาเหตุที่แท้จริงมาจากอะไร ตามหลักความจริงแล้วทุกข์เกิดจากตัณหา ๓ ประการ อันมีการก่อให้เกิดความมีความเป็นสืบเนื่องไป จิตผูกพันด้วยความกำหนดตามอำนาจแห่งความเพติดเพลิน และจิตเพติดเพลินยิ่งใน อารมณฺ์นั้น ๆ คือ

๒.๑ กามตัณหา ความทะยานอยากในวัตถุกำทั้งหลาย ที่ผ่านมาจากประสาทสัมผัส ด้วยอำนาจของกิเลสกำ คือกิเลสเป็นเหตุให้ใคร่

๒.๒ ภวตัณหา ความทะยานอยากของจิต ต้องการความเป็นในฐานะต่าง ๆ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้าด้วยอำนาจสัสตทิกุญฺญิ

๒.๓ วิภวตัณหา ความทะยานอยากแห่งจิต ไม่อยากมีอยากเป็น ไม่ยินดีในฐานะที่ตนมีอยู่เป็นอยู่จนถึงอยากให้ขาดสูญไป ด้วยอำนาจอูจเฉททิญฺญิ

เพราะความไม่รู้ อาการทะยานอยากแห่งใจ จึงหาที่สิ้นสุดไม่ได้ ทั้งจะต้องประสบความทุกข์เพราะไม่สมใจอยาก และเมื่อสิ่งที่ตนอยาก แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป

๓. **ทุกข์นิโรธ อัญญา** ไม่รู้ในความดับทุกข์ คือไม่รู้ซึ่งความดับไปอย่างไม่เหลือแห่งตัณหาทั้งปวง จิตสละ ถ่ายถอน หลุดพ้น ไม่มีอาศัยในตัณหาที่ละได้แล้ว และความทุกข์ดับหมดไป ไม่มีอะไรเหลืออยู่อีก เพราะเหตุแห่งทุกข์คือตัณหาดับไป ไม่รู้ว่าความดับทุกข์มีอยู่จริง

๔. **ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาย อัญญา** ไม่รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือไม่รู้มรรคมงคล ๘ ประการ ได้แก่สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ และ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามิ ความพยายามชอบ สัมมาสติ ระลึกรชอบ และ สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ

๕. **ปุพฺพเหตุ อัญญา** ไม่รู้ในส่วนที่เป็นอดีต คือไม่รู้ถึงความมีอยู่แห่งขันธ ชาติ อายุตนะเป็นต้นในอดีตว่า ได้เคยมีมาหรือไม่อย่างไร

๖. **อปฺรณฺเหตุ อัญญา** ไม่รู้ในส่วนที่เป็นอนาคต คือไม่รู้ว่าจะในอนาคตกาลนั้นจะมีขันธ ชาติ อายุตนะ หรือการเกิดอีกหรือไม่ และไม่รู้ว่าจะในอนาคตจะเป็นอย่างไร

๗. **ปุพฺพเหตุอปฺรณฺเหตุ อัญญา** คือไม่รู้ความมีแห่งขันธ ชาติ อายุตนะ ชีวิต ทั้งในส่วนอดีตกาล และอนาคตกาล

๘. อธิปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปนุเนสุ ธมฺเมสุ อญฺญานํ คือไม่รู้
ว่าสิ่งนี้มีเพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย ได้แก่การไม่รู้ขบวนการแห่งปฏิจฺจสมุปฺบาท
ดังกล่าวแล้วว่า ธรรมทั้งหลายเป็นปัจจัยของกันและกันเกิดขึ้น

อวิชชาคือความไม่รู้หรือความมืด เหมือนคนอยู่ในห้องมืดย่อม
ไม่อาจมองเห็นอะไรเป็นอะไร นี่เป็นเดิม เป็นพื้นเพ แต่เมื่อมีอารมณ์
มากระทบตาเป็นต้น ธรรมคือเรื่องราวต่าง ๆ ก็เข้ามาผสมทางตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ ก็รู้อารมณ์คือรูปเป็นต้นเหล่านั้น แต่เป็นความรู้ไม่จริง ไม่ชัด
หรือรู้เพียงส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ทำให้คนผู้ตกอยู่ภายใต้อำนาจ
ของอวิชชาไม่รู้ว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรเป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์
อย่างแท้จริงได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ อาการทางกาย วาจา แม้แต่ความคิดของเขา
จึงมักตกไปในฝ่ายทุจริต ซึ่งเป็นาง่ายสำหรับคนที่ใจมากด้วยอวิชชา
เหมือนการไหลลู่ที่ต่ำของน้ำย่อมง่ายกว่าการทدنน้ำขึ้นบนที่สูง

อวิชชาจะดับไปได้ ต้องอาศัยการปฏิบัติตามมรรคมืองค์ ๘ ประการ
หรือดำเนินไปตามขั้นตอนแห่งวิสุทธิติ ๗ เมื่อความสมบรูณ์แห่งธรรมปรากฏ
ขึ้น วิชชา คือความรู้ก็เกิดในจุดที่เคยมีวิชชานั้นเอง

ได้ทรงแสดงไว้ในอานาปานสติถา มหาวรรค ขุททกนิกายว่า
อวิชชา ย่อมดับไปด้วยความดับแห่งธรรม ๘ ประการ คือ " นิทาน สมุทัย
ชาติ อาหาร เหตุ ปัจจัย ญาณเกิดขึ้น และความปรากฏแห่งนิโรธ " ซึ่ง
ความก็ลงรอยเดียวกัน เป็นแต่ฝ่ายแรกกล่าวถึงเหตุ ฝ่ายที่สองกล่าวถึงผล
ที่เกิดจากการปฏิบัติตามมรรคมืองค์ ๘ หรือ วิสุทธิติ ๗ นั้นเอง

วิชา ๘

วิปัสสนาญาณ	ญาณอันนับเข้าในวิปัสสนา
มโนมยิทธิ	ฤทธิ์ทางใจ
อิทธิวิธี	แสดงฤทธิ์ได้
ทิพโสต	หูทิพย์
เจโตปริยญาณ	รู้จักกำหนดใจผู้อื่น
ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ	ระลึกชาติได้
ทิพจักขุ	ตาทิพย์
อสาวกขยญาณ	รู้จักทำอาสวะให้สิ้น

วิชา คือความรู้แจ้ง รู้วิเศษ เป็นความรู้ที่เหนือสามัญชนในคุณสมบัติของพระพุทธเจ้ามาคู่กับจรณะ ตามที่สวดกันว่า **วิชาจรณสมฺปนฺโน** พระผู้มีพระภาคทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ คือทรงสมบูรณ์ด้วยความรู้แจ้งและความประพฤติงาม วิชาในที่นี้ท่านจำแนกออกเป็น ๘ ประการ คือ

๑. **วิปัสสนาญาณ** ญาณที่เป็นวิปัสสนา คือปัญญาพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวง ตามพระไตรลักษณ์ ซึ่งมีการปรับจิตมาตามลำดับ จนถึงรู้ริยสัจ ๔ ตามที่กล่าวไว้ในตอนก่อน

๒. **มโนมยิทธิ** มีฤทธิ์ทางใจ คือสามารถนิรมิตกายตน ให้เป็นไปต่าง ๆ เช่น ทำคนเดียวให้เป็นร้อยคน พันคนก็ได้ เหมือนการชักดาบออกจากฝัก

๓. **อิทธิวิธี** แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ คำว่าฤทธิ์แปลว่าความสำเร็จ ความสำเร็จบางอย่างเป็นความสำเร็จโดยกำเนิด เช่นนกบินไปในอากาศได้ เป็นความสำเร็จตามกำเนิดของมัน เครื่องบินไปในอากาศได้ เป็นความสำเร็จทางวิทยาการแผนใหม่ ฤทธิ์ที่ท่านกล่าวถึงนั้น เป็นความสำเร็จทางใจ ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ฝึกจิตมาถึงขั้นนี้ ย่อมทำสิ่งที่คนธรรมดาไม่ได้เป็นอันมาก เช่นไปในอากาศแบบนก ดำลงในดิน เดินไปบนน้ำ ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น จิตกริยา เหมือนกายกริยา เช่นยิมนาสติก เป็นต้น เป็นเรื่องเฉพาะสำหรับ คนที่ฝึกมาเท่านั้นจึงทำได้

๔. **ทิพย์โสต** หูทิพย์ คือสามารถฟังเสียงในที่ไกลได้ เมื่อต้องการ จะฟัง เช่นเดียวกับผู้มีวิทัญ เมื่อต้องการจะฟังเสียงจากวิทัญ ก็เปิดเครื่องหมุน เข็มให้ตรงคลื่น ที่ตนต้องการฟัง เสียงก็จะปรากฏขึ้นทางผู้มีหูทิพย์ก็เช่น เดียวกัน เมื่อท่านต้องการจะฟังเสียงใครที่ไหน ก็โน้มใจไปเพื่อฟังเสียงนั้น เสียงก็จะปรากฏแก่โสตประสาทของท่าน

๕. **เจโตปริยญาณ** ความรู้ที่ทำให้กำหนดรู้ใจคนอื่นได้ คือ เมื่อต้องการจะรู้ว่า คนนี้มีใจสะอาด หรือไม่สะอาด เขามีความคิดอย่างไร จะพูด อยากรักกับคนนี้ เขาจึงจะรู้เรื่อง เมื่อกล่าวคำนี้กับคนนี้แล้ว จะเกิดผลอย่างไร เป็นต้น

๖. **ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ** ญาณที่เป็นเหตุให้ระลึกชาติก่อนได้ คือสามารถระลึกได้ ในชาตินั้น ๆ ตนเกิดเป็นอะไร มีพ่อแม่ วิธีชีวิตเป็น อยากรัก ตายจากชาตินั้นแล้วไปเกิดเป็นอะไร เพราะผลกรรมอะไรเป็นต้น การระลึกชาติได้นี้ เป็นการระลึกได้มากบ้าง น้อยบ้าง ตามกำลังแห่งญาณที่ บรรลุ แต่จำนวนชาติที่ว่าน้อยนั้น ก็นับกันเป็นล้าน ๆ ชาติทีเดียว ในนวัจก-

สัตตสุสาน มีคำสอนอยู่ข้อหนึ่งในจำนวนคำสอนมีองค์ ๕ คือ ชาตกะหรือชาตก แปลว่าเรื่องที่เคยเกิดมาแล้ว พระพุทธเจ้าทรงนำมาแสดงประกอบพระธรรมเทศนาทำให้ฟังเข้าใจง่ายขึ้น แต่ไม่ทรงเล่าโดยพิสดาร ทรงเน้นเฉพาะจุดที่ต้องการจะเน้นเท่านั้น นอกจากทศชาติที่ทรงเล่าพิสดารเป็นพิเศษ เรื่องเหล่านี้ทรงรู้ด้วยพระญาณข้อนี้ ทรงแสดงไว้ถึง ๕๔๗ เรื่อง ฉบับของลังกามี ๕๕๐ เรื่อง อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗-๒๘

๗. ทิพยจักขุ ตาทิพย์ หมายถึงท่านผู้มีตาทิพย์นั้น เมื่อต้องการจะดูเหตุการณ์ บุคคลเป็นต้นในที่ไกล ๆ ก็สามารถน้อมใจไปเพื่อจะดู ภาพเหล่านั้นจะปรากฏเหมือนอยู่เฉพาะหน้าท่าน เปรียบเหมือนการเห็นภาพจากจอโทรทัศน์ ของผู้ที่ต้องการดู เปิดเครื่องและหมุนตรงช่องที่เขาส่งภาพ ก็สามารถเห็นได้ฉะนั้น พระญาณข้อนี้ในวิชา ๓ ท่านเรียกว่า จุศุปปาทญาณ แปลว่า ญาณทำให้รู้การจุติ การอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย ตลอดถึงความแตกต่างกันของคน สัตว์ ทั้งหลายในโลกว่า เป็นเพราะอะไรเป็นเหตุ

ดังนั้น ในความหมายของทิพยจักขุนี้ นอกจากจะเห็นได้ในที่ไกลแล้ว ยังสามารถรู้การเกิด ของคนสัตว์ทั้งหลาย ที่เป็นไปแตกต่างกันนั้นว่า เป็นเพราะกรรม ที่แต่ละคนกระทำไว้ เป็นการจำแนกให้แตกต่างกันด้วย

๘. อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำให้สิ้นอาสวะทั้ง ๓ คือ

๘.๑ กามาสวะ อาสวะคือกาม คือกำหนดรักใคร่ในกามคุณทั้งหลาย

๘.๒ ภวาสวะอาสวะคือภพ ได้แก่ความติดใจพอใจในความมีความเป็น และภพชาติต่าง ๆ

๘.๓ อวิชาสวะ อาสวะคือวิชา ความเขลา ได้แก่การไม่รู้อริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง และไม่รู้อดีต อนาคต ทั้งอดีต ทั้งอนาคต และ ปฏิจสมุปปาท

ดังนั้น ความรู้ที่ทำอาสวะให้สิ้นไปจึงเป็นการรู้อริยสัจ ๔ ประการ ตามลำดับแห่งญาณ ๓ ซึ่งมีวน ๓ มีอาการ ๑๒ คือ

๑. สัจญาณ รู้ความจริงแห่งอริยสัจ แต่ละข้อว่า นี่เป็นทุกข์ นี่สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ นี่นิโรธ ความดับทุกข์ นี่มรรคมืองค์ ๘ ประการ อันเป็นข้อ ปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์

๒. กิจจญาณ รู้กิจที่ควรทำให้อริยสัจแต่ละข้อ ตามลำดับว่าทุกข์ เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ไว้ สมุทัย เป็นข้อที่ควรละ นิโรธ ควรทำให้แจ้ง มรรคมืองค์ ๘ ประการควรเจริญ

๓. กตญาณ รู้ว่าได้ทำแล้ว คือรู้ว่า ทุกข์ได้กำหนดรู้แล้ว สมุทัยได้ ละแล้ว นิโรธได้ทำให้แจ้งแล้ว มรรคมืองค์ ๘ ประการได้เจริญแล้ว

ความรู้อริยสัจโดยวิธีนี้เอง ที่พระอริยบุคคลทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น รู้ว่าตนได้รู้แล้ว ข้อนี้พึงทราบจากพระพุทธานุชาต ที่ตรัสในพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ความว่า

" ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใดแล ปัญญาอันรู้เห็นตามเป็นจริงอย่าง ไรในอริยสัจ ๔ เหล่านี้ของเรา ซึ่งมีรอง ๓ มีอาการ ๑๒ อย่างนี้หมดจดดี แล้ว เมื่อนั้น เราจึงได้ยืนยันตนว่า เป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งปัญญาเครื่อง ตรัสรู้ชอบ ไม่มีความตรัสรู้อีกกว่าในโลก เป็นไปกับด้วยเทพดา

มาร พรหม ในหมู่สัตว์ทั้งสมณพราหมณ์ เทพดา มนุษย์ ก็แลปัญญาอันรู้
เห็นได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ความพิเศษของเราไม่กลับกำเริบ ชาตินี้เป็นที่สุด
แล้ว บัดนี้ไม่มีภพอีก "

ก็เพราะการรู้อริยสัจนี้เอง จึงได้ชื่อว่า รู้อาสวะ เหตุเกิดแห่งอาสวะ
ความดับแห่งอาสวะ และทางดำเนินให้ถึงซึ่งความดับไปแห่งอาสวะนั้นคือ
การบรรลอรหัตผลนั่นเอง

ในวิชาทั้ง ๘ ประการนี้ ข้อ ๑-๓ เป็นโลกียะ คือสามัญชนทั่วไป
อาจทำให้เกิดขึ้น และบางข้อแม้วชนอกศาสนาก็มีได้ แต่ท่านไปตัด
แยกออก ไม่เรียกว่า วิชา แต่กลับเรียกว่า อภิญญา

ส่วนอัสวักขยญาณนั้น เป็นโลกุตตระ และเป็นเป้าหมายสูงสุดของ
พระพุทธศาสนา ซึ่งหลักการปฏิบัติในพระพุทธศาสนามุ่งไปที่อัสวักขยญาณ
คือการทำพระนิพพานให้แจ้งนั่นเอง

และมีข้อที่ควรกำหนดไว้อีกอย่างหนึ่งคือ วิทยาการต่าง ๆ ในทาง
โลกนั้น พระพุทธศาสนาไม่เรียกว่า วิชา แต่เรียกว่า ศิลปะ คือ ความฉลาด
ในศิลปะแห่งการดำรงชีพ ส่วนวิชาจะต้องเป็นความรู้ดังกล่าวแล้ว หรือ
ความรู้ที่ตรงกันข้ามกับอวิชา ๘ ประการ จึงจะเป็นวิชา ในความหมาย
ของพระพุทธศาสนา

สมาบัติ ๘

รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔

สมาบัติ คือ ธรรมวิเศษอันควรเข้าถึง หรือการบรรลุธรรมชั้นสูง สมาบัตินี้มีมาก่อนสมัยของพระพุทธเจ้า นักบวชนอกพระพุทธศาสนาสมัยนั้น นิยมว่าเป็นความรู้สูงสุดของตน แต่พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าเป็นทางที่ต้องผ่าน คือ อาศัยเป็นบันไดเพื่อก้าวไปสู่มรรคผลนิพพาน พระพุทธเจ้าทรงได้สมาบัติ ๗ ในสำนักของอาฬารดาบส กาลามโคตร และไปได้อีกชั้นหนึ่งในสำนักของอุทกดาบส รวมบุตร สมาบัติจึงเป็นผลของการเจริญสมถกรรมฐาน ที่ดำเนินมาตามลำดับนั่นเอง คือ

พระโยคาวจรผู้เจริญสมถภาวนา จนถึงได้รูปฌาน และอยู่ในชั้นคล่องแคล่วชำนาญที่เรียกว่า วสี คือ จะเข้าจะออกฌานเมื่อไรก็ได้ องค์ของฌานนั้นมีความประณีตขึ้นตามลำดับฌาน คือ

๑. ปฐมฌาน ฌานที่ ๑ มีองค์ ๕ คือ

๑.๑ **วิตก** คือการยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ เช่น ยกเอาดวงกสิณมาเป็นอารมณ์สำหรับเพ่ง และในขณะเดียวกันก็เป็นการขจัดธรรมอันตรงกันข้ามกับตน คือ ถีนมิทธนิรardini ความที่จิตหดหู่ ท้อถอยออกไป

๑.๒ **วิจาร์** คือการประคองจิตให้มั่นอยู่ในอารมณ์ที่เพ่งและในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ขจัดธรรมฝ่ายตรงกันข้าม คือ วิจิกิฉา ความถึงเลาหงายออกไปจากจิตด้วย

๑.๓ **ปีติ** ความเฝงอิมใจ ในการเพ่งอารมณ์ที่วิตกยกขึ้นสู่อารมณ์ และที่วิจาร์ประคองอารมณ์นั้นไว้ได้ ในขณะเดียวกันปีติก็ทำหน้าที่

เผาปฏิปกษธรรม คือ พยาบาทนิวรรณ์ คือความที่จิตคิดมุ่งมาดปรารถนาร้าย ต่อใคร ๆ ปิบัติที่เกิดขึ้นนี้ท่านหมายเอาพรณาปิติ คือปิบัติที่ก่อให้เกิดความเอิบ อิ่ม ซาบซ่านไปทั่วร่างกายและจิตใจ

๑.๔ สุข ความสุขใจ ได้แก่โสมนัสเวทนา คือ เมื่อผู้ปฏิบัติยก จิตขึ้นสู่อารมณ์และประกอบจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์นั้น จนถึงขั้นเกิดปิบัติ แล้ว ย่อมมีความสุข ความสงบ ในขณะที่เดียวกันความสุขที่เกิดขึ้นนั้น จะทำ หน้าที่เผาอุทซจกุกกัจฉนิวรรณ์ คือความฟุ้งซ่าน รำคาญแห่งจิตออกไปด้วย

๑.๕ เอกกคตาได้แก่จิตที่มีอารมณ์แน่วแน่อยู่ในอารมณ์เดียว คือ สงบอยู่ที่อารมณ์อันตนเพ่งอยู่ ไม่คำนึงถึงอารมณ์อื่น มีรูป เสียง กลิ่น รส และโณภูฐัพพะอย่างอื่นทั้งสิ้น ในขณะที่เดียวกัน เอกกคตา จะทำหน้าที่เผา กามฉันทนิวรรณ์ คือ ความกำหนัดรักใคร่ในวัตถุกามต่าง ๆ ให้ออกไปจาก จิตด้วย

๒. ทุตติยฌาน ละวิตก วิจารณ์เสียได้ ยังคงอยู่แต่ปิบัติ สุข และเอกกคตา

๓. ตติยฌานละปิบัติเสียได้ ยังเหลือแต่สุข กับ เอกกคตา

๔. จตุตถฌานละสุขเสียได้แล้ว จิตจะมีแต่อุเบกขา กับ เอกกคตา เท่านั้น

ฌาน ๔ นี้ท่านเรียกว่า รูปฌาน ๔ ให้สังเกตว่าองค์แห่งฌานแต่ละ ชั้น ถึงแม้ชื่อจะเหมือนกัน แต่ความประณีตเป็นต้นไม่เหมือนกันเพราะองค์ ฌานยิ่งสูงขึ้น ๆ ความประณีตของฌานแต่ละองค์ก็ยิ่งมากขึ้นตามกำลังแห่ง

อรุพฌาน ๔

๑. อากาสนัญญาตนะผู้ปฏิบัติล่วงรูปสัญญา คือ กำหนดหมายรูปฌานแล้ว มนสิการ คือ ทำไว้ในใจว่า อากาศหาที่สุคมิได้ ๆ เข้าถึงอากาสนัญญาตนฌาน

๒. วิญญาณัญญาตนะล่วงอากาสนัญญาตนะแล้ว มนสิการว่า วิญญาณหาที่สิ้นสุคมิได้ ๆ เข้าถึงวิญญาณัญญาตนฌาน

๓. อากิญจัญญาตนะ ล่วงวิญญาณัญญาตนะแล้ว มนสิการว่า นิดหนึ่งหน้อยหนึ่งไม่มี ๆ เข้าถึงอากิญจัญญาตนฌาน

๔. เนวสัญญานาสัญญาตนะ ล่วงอากิญจัญญาตนะแล้ว มนสิการว่า สงบหนอ ประณีตหนอ จนเป็นผู้มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ นี้จัดเป็นเนวสัญญานาสัญญาตนฌาน

สมบัติ ๘ ก็คืออรุพฌาน ๔ กับอรุพฌาน ๔ นั้นเอง เป็นธรรมวิเศษที่ควรเข้าถึง เพราะเมื่อเข้าสมบัติแล้ว จิตจะไม่ถูกรบกวนด้วยกิเลสอย่างใดเลย เพราะจิตท่านหลุดพ้นจากกิเลสด้วยวิกขัมภนวิมุตติคือ การกดทับไว้ด้วยกำลังแห่งฌาน.

นวกะ หมวด ๕

อนุပพวิหาร ๕

รูปฌาน ๔

อรุฌาน ๔

สัจญญาเวทยิตนิโรธ ๑

อนุပพวิหาร คือ ธรรมที่เขาถึงความประณีตของจิตตามลำดับซึ่ง
ได้แก่สมาบัติ ๘ กับสัจญญาเวทยิตนิโรธ คือ

รูปฌาน ๔ คือ

ปฐมฌาน มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกกคตา

ทุติยฌาน มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกกคตา

ตติยฌาน มีองค์ ๒ คือ สุข กับ เอกกคตา

จตุตถฌาน มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา กับ เอกกคตา

อรุฌาน ๔ คือ

อากาศามัญญาชยตนฌาน

วิญญาณัญญาชยตนฌาน

อาภิญญัญญาชยตนฌาน

เนวสัจญญาสัจญญาชยตนฌาน

สัญญาเวทิตนโรธ คือ การดับสัญญาและเวทนา เป็นสมบัติพิเศษ ซึ่งทำได้เฉพาะพระอนาคามี กับพระอรหันต์เท่านั้น เมื่อท่านเข้านิโรธสมบัติ อยู่ ท่านจะดับสัญญาคือความจำ และเวทนา คือ การเสวยอารมณ์ ไม่รับรู้ เรื่องอะไรเลยตลอด ๗ วัน หรือตลอดวันที่ท่านกำหนดในขณะนั้น ท่านบอกว่า แม้ว่าจะมีเสียงดังจากฟ้าผ่า ฝนคะนอง ลมพายุพัดจัด ท่านจะไม่ รู้สึกเลย หรือใครจะไปทำอันตรายท่าน แม้จะเผาด้วยไฟ ก็ไม่อาจทำอันตราย แก่ท่านได้

อนุปปวิหารนี้ บางคราวท่านเรียกว่า อนุปปนิโรธ เพราะเวลาท่าน เข้าสมบัติแต่ละข้อ ท่านจะต้องดับขั้นต้นไปตล่ำดับก่อนจึงจะเข้าฌานที่สูง ขึ้นไปได้

อนุปปวิหารสมบัตินี้ พระพุทธเจ้าทรงเข้าก่อนปรินิพพาน ท่าน แสดงว่าทรงเข้าไปจากรูปฌานที่ ๑-๒-๓-๔ ออกจากรูปฌานแล้ว เข้า อรูปฌานตามลำดับไป คือ จากอากาสนัญจายตนะ จนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ จากนั้นทรงถอยกลับย้อนมาจากเนวสัญญาสัญญายตนะ อากิญจัญญายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากาสนัญจายตนะ แล้วมาเข้ารูปฌาน ๔ จากรูปฌานที่ ๔-๓-๒-๑ และทรงเข้ารู้ฌานไปตามลำดับอีกครั้งหนึ่ง ทรงปรินิพพานเมื่อออกจากจตุตถฌาน ยังไม่เข้าอากาสนัญจายตนะ ซึ่งท่าน แสดงว่า พระผู้มีพระภาคทรงปรินิพพานระหว่างจตุตถฌาน กับอากาสนัญจายตณฌาน.

พุทธคุณ ๕

พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงมีพระคุณสุดที่จะบรรยายได้ แต่ท่านได้กล่าวโดยสรุปไว้ ๕ ประการด้วยกัน เรียกว่า นวหรรณ คือ

๑. อรหิ เป็นพระอรหันต์
  ๒. สมฺมาสมฺพุทฺโธ เป็นผู้ตรัสรู้ดีชอบด้วยพระองค์เอง
  ๓. วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ
  ๔. สุกโต เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว
  ๕. โลกวิทู เป็นผู้รู้แจ้งโลก
  ๖. อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ เป็นสารถิผู้ฝึกนุรุษอย่างยอดเยี่ยม ไม่มีนุรุษอื่นยิ่งไปกว่า
  ๗. สตุถา เทวมนุสฺसानิ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
  ๘. พุทฺโธ เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้เบิกบานแล้ว
  ๙. ภควา เป็นผู้มิมีโชค เป็นผู้แจกธรรม หรือเป็นผู้มีภกธรรม
- พุทธคุณ คือ คุณของพระพุทธเจ้าหรือคุณของท่านผู้รู้ คำว่าคุณ หมายถึงความดีต่าง ๆ

อรรถาธิบายในพุทธคุณโดยสรุปดังนี้ คือ

๑. อรหิ หรืออรหันต์นั้น หมายความว่าอย่างไร ?

คำว่า อรหิ ท่านอธิบายว่า

- ๑.๑ เป็นผู้ควรได้รับความเคารพยกย่องจากบุคคลอื่น ควรแก่การถวายบังจาย ๔ เป็นต้น

๑.๒ เป็นผู้ไกลคือ ไกลจากกิเลสและตัณหาทั้งปวง

๑.๓ เป็นผู้หักกำแพงสังสารจักร กำแพงสังสารจักรนั้น คือ อวิชา ตัณหา อุปาทาน และกรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าได้หักสิ่งเหล่านี้หมดสิ้นแล้ว จึงได้ชื่อว่าเป็นอรหันต์

๑.๔ เป็นผู้ไม่กระทำความบาป แม้ในที่ลับ

๒. สมมาสมพุทฺโธ แปลว่าผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นตรัสรู้ร้อยสี่ ๔ ประการ ในการตรัสรู้นั้นทรงแสดงว่า ญาณ ปัญญา วิชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้วแก่พระองค์ในธรรมทั้งหลายที่พระองค์ไม่เคยรู้ไม่เคยเห็นมาในกาลก่อน

ดังนั้นเป็นการแสดงว่า ในระดับของการตรัสรู้นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เองไม่มีครูอาจารย์เป็นผู้สั่งสอน

๓. วิชาจรณสมุปฺโน วิชานั้นคือความรู้ คำว่าความรู้ที่เรียกว่าวิชานั้น เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากญาณหรือความรู้ดีรู้ชั่ว ไม่ใช่เป็นความรู้ศิลปวิทยาการต่าง ๆ เพราะความรู้เหล่านั้น ในทางศาสนาเรียกว่า ศิลปะวิชาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีนั้น ท่านจัดไว้เป็นวิชา ๘ ประการ บ้าง ๓ ประการบ้าง

วิชา ๓ ประการนั้น คือวิชาที่ทรงตรัสรู้ภายใต้ต้นโพธิ์ ได้แก่

๑. ปุพฺเพนิวาสานุสสติญาณ ทรงระลึกชาติก่อนได้

๒. จุตูปปาตญาณ ทรงรู้การเกิดการจุติของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นไปตามกรรม

๓. อาสวกุขยญาณ รู้การทำอาสวะคือกิเลสที่หมักคองอยู่ในใจให้หมดสิ้นไป

วิชา ๘ ประการคือ

๑. วิปัสสนาญาณ ความรู้แจ้งเห็นจริงอันนับเข้าในวิปัสสนา
  ๒. มโนมยทุทธิมีฤทธิ์ทางใจ สามารถที่จะส่งใจไปในที่ต่าง ๆ ได้
  ๓. อิทฐิวิธิ แสดงฤทธิ์ซึ่งผิควิสัยสามัญชนจะกระทำได้
  ๔. ทิพฺพโสถ หูทิพย์ คือสามารถฟังเสียงในที่ไกลได้ เมื่อปรารถนาที่จะฟัง เหมือนการฟังเสียงวิทยุ
  ๕. เจโตปริยญาณ รู้จักกำหนดใจคนอื่น คือทราบความคิด อุปนิสัย บารมีของคนนั้น ๆ ได้
  ๖. ปุพฺพนิวาสนานุสฺสติญาณ ทรงระลึกชาติก่อนของพระองค์ ได้ว่า เคยเกิดเป็นอะไรในชาตินั้น ทรงทราบตลอดเรื่องราวในชีวิต ในชาตินั้น ๆ ได้โดยชัดเจน
  ๗. ทิพฺพจกฺขุ ตาทิพย์ คือสามารถจะเห็นภาพ เหตุการณ์ บุคคล ในที่ไกลได้เมื่อมีความปรารถนาจะดู เช่นเดียวกับคนเปิดเครื่องโทรทัศน์ดูภาพ
  ๘. อาสวกฺขยญาณ ญาณที่ทำให้อาสวะ คือกิเลสที่หมักคองอยู่ภายในจิตหมดไป
- จรณะ ๑๕ ประการ คืออะไรบ้าง ?
- จรณะ ท่านแปลว่าความประพฤติ หมายถึงการปฏิบัติที่เข้าถึงความสมบูรณ์ในระดับนั้น ๆ ท่านจัดเป็น ๑๕ ประการด้วยกัน คือ
๑. สีสัมปทา ทรงสมบูรณ์ด้วยศีล
  ๒. อินทรีย์สังวร ตำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๓. โภชนมัตตัญญูตา เป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร
๔. ชาคริยานุโยค ประกอบความเพียรด้วยความเป็นผู้ตั้งเป็นนิตย์
๕. สัทธา มีความเชื่อ
๖. หิริ มีความละอายแก่ใจในการกระทำความป
๗. โอตตปปะ สะดุ้งกลัวที่จะกระทำความปและผลของการกระทำป
๘. พาหุสัจจะ มีการศึกษาศดับรับฟังมาก
๙. วิริยะ มีความเพียร
๑๐. สติ มีความระลึกได้
๑๑. ปัญญา มีความรอบรู้
๑๒. ปฐมฌาน ฌานที่หนึ่ง อันมีองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข

เอกัคคตา

๑๓. ทุตติยฌาน ฌานที่สอง อันประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ปีติ สุข

เอกัคคตา

๑๔. ตติยฌาน ฌานที่สาม อันประกอบด้วยองค์ ๒ คือ สุข กับ

เอกัคคตา

๑๕. จตุตถฌานฌานที่สี่ อันประกอบด้วยองค์ ๒ คือ อุเบกขา

กับ เอกัคคตา

๔. สุคโต มีความหมายว่าอย่างไร ?

" สุคโต " แปลว่าเสด็จไปดีแล้ว ท่านให้ความหมายไว้ว่าเพราะ :

๑. เสด็จไปไม่ข้องขัด ด้วยการเสด็จไปตามอริยมรรค
๒. เสด็จไปสู่ที่ดี คืออมตมหานิพพาน

๓. ไม่ทรงหวนกลับมาสู่อำนาจของกิเลสที่ทรงละได้แล้ว และเสด็จไปทำประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่สัตว์โลกทั้งหลาย

๕. " โลกวิทู " หมายความว่าอย่างไร ?

ท่านแสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้รู้แจ้งโลก ๓ ประเภทอย่างแจ่มแจ้ง คือ

๑. สังขารโลก โลกคือสังขาร ได้แก่สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งทั้งหลาย

๒. สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ บางแห่งหมายเอาการทรงทราบอัธยาศัยของสัตว์

๓. โอกาสโลก โลกคือดวงดาว อันเป็นที่อาศัยของสรรพสัตว์

มีพระพุทธภาษิตอยู่บทหนึ่ง ทรงรับสั่งว่า " เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ที่ร่างกายประมาณว่าหนึ่ง ที่มีสัญญา มีใจครองนี้ " อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า ทรงทราบสภาพอันเป็นความจริงของโลก ๔ ประการคือ

๑. สภาวะ ความจริงที่เป็นความทุกข์ อันมีลักษณะเบียดเบียนบีบคั้นเกิด ดับ

๒. สมุทัย ทรงทราบความจริงที่เป็นต้นเหตุให้เกิดความทุกข์

๓. นิโรธ ความดับโดยไม่เหลือแห่งสรรพทุกข์ สรรพกิเลส

๔. นิโรธบาย ความจริงอันเป็นอุบายวิธี ที่จะทำให้สามารถดับทุกข์ได้หมดสิ้น

๕. " อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ " มีความหมายอย่างไร ?

หมายความว่า พระพุทธเจ้า ทรงเป็นศาสดาผู้ฝึก " คนที่ควรฝึก อาจฝึกได้ " อย่างยอดเยี่ยม ไม่มีใครเสมอเหมือน แม้ว่าคนเหล่านั้นบางคน

คล้าย เช่นองคฺลิมาล บางคนเป็นคนมีปัญญามาก แต่มีความคือร้อน เช่น
อรุเวลากัสตปะ เป็นต้น พระองค์ก็ทรงฝึกได้ คนที่ทรงฝึกสำเร็จนั้น ต่าง
มีประวัติเบื้องหลัง พื้นเพทางการศึกษา สังคม ครอบครัว วรรณะแตกต่างกัน
กัน แต่ทรงมีอุบายวิธี ในการฝึกคนเหล่านั้นให้ได้รู้ธรรมได้ตามสมควร
แก่อุปนิสัย บารมีของท่านเหล่านั้น ท่านเทียบการฝึกคนของพระพุทธเจ้า
เหมือนสารดีฝึกช้าง ม้า เพราะช้างม้า ที่ฝึกดีแล้ว สามารถทำประโยชน์
อันยิ่งใหญ่ได้ แต่เมื่อเทียบกับการฝึกคนแล้ว และคนที่ฝึกดีแล้ว สามารถ
สร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง และบุคคลอื่นได้มากกว่า

๗. " สตุถา เทวมนุสฺसानัน " หมายความว่าอย่างไร ?

พระพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรม โดยมุ่งประโยชน์ เกื้อกูล ความสุข
แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย โดยทรงมุ่งหมายให้ผู้รับการศึกษาได้รับ
ประโยชน์ ในระดับใดระดับหนึ่ง คือ

- ทิฏฐธัมมิกัตถุ = ประโยชน์ในปัจจุบันนี้
- สัมปรายิกัตถะ = ประโยชน์ในกาลภายหน้า รวมถึงชาติหน้า
- ปรมัตถะ = ประโยชน์อย่างสูงสุด คือ มรรค ผลนิพพาน

จากพระคุณข้อนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงอาศัย

" พระมหากรุณาธิคุณ " โปรด เทวดา และ มนุษย์ทุกจำพวก ทำให้ผลจาก
การสอนของพระองค์ สะท้อนออกเป็นผลดี แม้แก่สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายด้วย
พระองค์จึงได้พระนามว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

๘. " พุทฺโธ " หมายความว่าอย่างไร ?

พระพุทธเจ้า ทรงได้พระนามว่าพุทฺโธ เพราะทรงเป็นผู้ตื่นจากกิเลสนิทรา คือความหลับด้วยอำนาจของกิเลส ไม่มีความหลงมกมาย เพราะทรงตรัสรู้ร้อยสัจทั้งสี่ประการ

ทรงเป็นผู้เบิกบาน ด้วยการทำงานในการปลุกคนอื่นให้ตื่นขึ้น จากความหลับด้วยอำนาจกิเลส ช่วยชาวโลกให้ได้รับความสุข ในระดับต่าง ๆ จึงทรงเป็นผู้เบิกบาน

๙. " ภควา " หมายความว่าอย่างไร ?

ภควา ทานให้ความหมายไว้สองอย่าง คือทรงเป็นผู้จำแนกธรรม และ ทรงเป็นผู้มีโชค

- คำว่า ทรงจำแนกธรรม หมายถึงเอาทรงจำแนกธรรมออกเป็นไตรสิกขาเป็นต้น และทรงจำแนกอธิบาย ให้ผู้ฟังแต่ละคนได้รับความรู้ความเข้าใจ ตามความสามารถของเขาคือจะเข้าใจได้ และได้รับผลแห่งการปฏิบัติในระดับนั้น ๆ

- ชื่อว่า ทรงมีโชคนั้น หมายถึงเอาการที่ทรงหักห้ามแห่งสังสารจักร ทำให้สรรพกิเลส และบาปกรรมทั้งปวงหมดสิ้นไปทรงบรรลุความสำเร็จอย่างสูง ในการทรงทำประโยชน์เพื่อพระองค์ และประโยชน์เพื่อคนอื่น ได้แก่ โลกทั้งมวล แม้มีอุปสรรคก็ไม่อาจขัดขวางได้

- ทรงประกอบด้วย ภคธรรม ๖ ประการ คือ

๑. อิศริยะ มีความเป็นใหญ่ในจิตของพระองค์ เช่น ทรงทำสิ่งทีคนอื่นทำไม่ได้

๒. ธรรม ทรงรู้แจ้งซึ่งโลกุตตรธรรม ๘ มี มรรค ๔ ผล ๔

นิพพาน ๑

๓. ยสะ ทรงมีพระยศชื่อเสียง ฟุ้งขจรไป โดยไม่จำเป็นต้องโฆษณา

๔. ติริ ทรงสมบูรณ์ด้วยมหาปริสติกษณะ ๓๒ ประการ และ

อนุพยัญชนะ ๘๐

๕. กาม ทรงปรารถนาอะไร ก็ได้สิ่งนั้นตามที่ทรงปรารถนา ที่ประกอบด้วยธรรม ทั้งก่อนผนวชและหลังจากตรัสรู้แล้ว

๖. ปยัตตะ ทรงใช้ความเพียรอย่างหนัก ในการหาทางตรัสรู้และในการเสด็จไปโปรดสัตว์โลก อันเป็นเวไนยสัตว์ ให้ได้รับประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม

พระพุทธคุณทั้ง ๘ นี้สรุปรวมลงในพระคุณ ๓ คือ

พระปัญญาคุณ ทรงรู้อย่างเห็นจริงในธรรมทั้งปวง

พระบริสุทธิคุณ ทรงบริสุทธิหมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจทั้งปวง

พระกรุณาคุณ ทรงกอบปรี่ด้วยความกรุณาไม่มีประมาณในสรรพสัตว์

มานะ ๕

๑. เป็นผู้เลิศกว่าเขา	สำคัญตัวว่าเลิศกว่าเขา
๒. เป็นผู้เสมอกว่าเขา	สำคัญตัวว่าเสมอเขา
๓. เป็นผู้เลิศกว่าเขา	สำคัญตัวว่าเลวกว่าเขา
๔. เป็นผู้เสมอเขา	สำคัญตัวว่าเลิศกว่าเขา
๕. เป็นผู้เสมอเขา	สำคัญตัวว่าเสมอเขา
๖. เป็นผู้เสมอเขา	สำคัญตัวว่าเลวกว่าเขา
๗. เป็นผู้เลวกว่าเขา	สำคัญตัวว่าเลิศกว่าเขา
๘. เป็นผู้เลวกว่าเขา	สำคัญตัวว่าเสมอเขา
๙. เป็นผู้เลวกว่าเขา	สำคัญตัวว่าเลวกว่าเขา

มานะทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นอาการพองขึ้นของจิต อาจะปรารภเหตุ
อย่างใดอย่างหนึ่งของตน ที่ตนเข้าใจว่าเลิศกว่าเขา เสมอเขาหรือเลวกว่า
เขา เช่นปรารภชาติว่าตนมีชาติสูงกว่าเขา เสมอเขาหรือเลวกว่าเขา ปรารภ
โคตร ปรารภสกุล ปรารภรูปร่างฐานะทางทรัพย์สิน ความฉลาดในศิลปอย่าง
ใดอย่างหนึ่ง ความรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง ฐานะตำแหน่งการงาน ไหวพริบ
ปฏิภาณความเฉลียวฉลาด ฐานะทางเศรษฐกิจทางสังคม การได้เหรียญตรา
การได้สมณศักดิ์ คือสรุปว่าจะไรก็ตามที่บุคคลไปยึดถือในสิ่งเหล่านั้น
ให้ความสำคัญแก่สิ่งเหล่านั้นแล้วทำให้ตนเองพองขึ้น เกิดความกระหึ่ม
เกิดความลำพอง ก่อให้เกิดอาการพองขึ้น พองขึ้น นำตนไปเทียบเคียงกับ
บุคคลอื่นในจุดนั้น ๆ เช่น ตนเป็นผู้เลิศกว่าเขาในด้านวิชาความรู้ หรือเสมอ
เขาในด้านวิชาความรู้ หรือเลวกว่าเขาในด้านวิชาความรู้ ก็นำตนเองเข้าไป

เทียบเคียงกับคนอื่น เกิดความทงตนขึ้นมา มีความหยิ่ง มีความพยอง บังเกิดขึ้นภายในใจ ทำให้ใจกระด้าง แสดงออกมาทางกาย ทางวาจา ก็ กระด้างตามไป ไม่เป็นที่พอใจยินดีของผู้ที่ได้พบเห็น ได้ยินได้ฟัง

สำหรับข้อที่ ๒ ข้อที่ ๕ และข้อที่ ๘ นั้น ในกรณีที่เราเป็นผู้เลศกว่า เขาแต่สำคัญตัวว่าเสมอเขาก็ดี เป็นผู้เสมอเขา สำคัญตัวว่าเสมอเขาก็ดี หรือเป็นผู้เลวกว่าเขา แต่สำคัญตัวว่าเสมอเขาก็ดี เป็นเหตุให้ตีตนเสมอคนอื่น และยกตนเทียมท่าน จนบางครั้งบางคราวก็เสียจังหวะ เสียโอกาส สร้าง ความตกต่ำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง สำหรับคนที่เลศกว่าเขา สำคัญตัวว่าเลวกว่าเขา คนที่เสมอเขา แต่สำคัญตัวว่าเลวกว่าเขา คนที่เลวกว่าเขา สำคัญตัวว่า เลวกว่าเขานั้น เข้าลักษณะที่ถ่อมตัว ซึ่งบางครั้งก็เกินไป ทำให้ตนสูญเสีย ความเชื่อมั่น ความมั่นใจในตัวเอง จะมีความรู้สึกที่ "ไม่รู้ ไม่ได้ ไม่เป็น ไม่เข้าใจ ไปเสียทุกอย่าง กระทำตนเองให้ตกต่ำ ไม่สามารถที่จะพัฒนาขึ้นไปได้

มานะลักษณะที่ ๑ ลักษณะที่ ๔ และลักษณะที่ ๗ คือเป็นผู้เลศกว่า เขาแล้วสำคัญตัวว่าเลศกว่าเขา กับเป็นผู้เสมอเขานั้น ก็มีแนวในแนวความ จองหงอพงขนถือตัวเห็นได้ชัดว่าเป็นมานะ แต่ในกรณีที่ตนซึ่งเป็นผู้ต่ำกว่า เขา ดูแล้วคล้าย ๆ จะไม่น่าจะเป็นมานะ แต่คนเราถ้าลองว่าหมิ่นตัวเองแล้ว ก็จะถูกคนอื่นเขาดูหมิ่น ในที่สุดก็จะทำให้ตัวเองตกต่ำ มานะเป็นกิเลสที่ ละเมียดละไมมาก ดังนั้นในทางพระพุทธศาสนา จึงแสดงให้เห็นว่า ในชั้น ของวินัย ในชั้นของศีล บุคคลควรจะมีมานะ คือความสำนึกตัวว่า เราเป็นภิกษุ สามเณร เป็นคนไทย เป็นครู เป็นนักเรียน เป็นต้น อาการกิริยาอันใดที่เหมาะสม ที่ควรแก่ความเป็นภิกษุสามเณร ให้ปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่ฐานะเหล่านั้น

ซึ่งบางครั้งบางครั้งก็เป็นอาการของมานะ คือแข่งดี เช่นคนอื่นเขานั่ง
เรียบร้อยได้ เราแม้จะปวดเมื่อย ก็ต้องนั่งเรียบร้อยให้ได้ เพื่อรักษาสถาน-
ภาพของตนไว้ให้เหมาะสม ดังนั้น ในชั้นทั่ว ๆ ไป ในบางกรณี จึงไม่ใช่
เรื่องเสียหาย แต่มาถึงขั้นหนึ่งก็กลายเป็นกิเลสประเภท มละ อุปกิเลส
อนุสัย สังโยชน์

ยังมีมานะอีกประการหนึ่งที่ท่านเรียกว่า อธิมานะ แปลว่า ความ
หลงผิด ความเข้าใจผิด เช่น ภิกษุผู้ประพฤติปฏิบัติบำเพ็ญเพียรมาจนจิตใจ
สงบจากกิเลส อาจจะหลงผิด เข้าใจผิดว่าตนได้บรรลุมรรคผลแล้ว จึงได้
บังอาจไปกราบทูลพระพุทธเจ้า ให้ทรงทราบว่าตนหมดกิเลสแล้ว
เป็นต้น การพูดในลักษณะนั้นไม่ถือว่าเป็นความผิด เพราะเป็นเรื่องของ
อธิมานะ คือความหลงผิด ความเข้าใจผิด เพราะว่าจิตใจของบุคคลนั้นเมื่อ
บำเพ็ญเพียรทางด้านสมาธิไป บางครั้งสงบเอาจริง ๆ ไม่มีอารมณ์อะไรมา
กระแทกกระตุ้น ก็ทำให้ท่านหลงผิด เข้าใจผิดไปได้

มานะทั้ง ๕ ประการนั้น ชั้นหนึ่งก็เป็นเรื่องของการตีเสมอ หรือ
ยกตนข่มท่าน เป็นอาการกระด้างทางใจ อีกชั้นหนึ่งก็เป็นการดูหมิ่นคนอื่น
อีกชั้นหนึ่งก็เป็นการดูหมิ่นตัวเอง ย่ำยีตัวเอง ทำให้ตนสูญเสียความเชื่อมั่น
ซึ่งล้วนแต่เป็นอุปสรรคของความดีงาม ในแต่ละชั้นทั้งนั้น เนื่องจากเป็นกิเลส
เครื่องเศร้าหมองใจ ซึ่งจำเป็นจะต้องแก้ไขด้วยความรู้สึกที่มีปัญญาพิจารณา
เห็นถึงความจริงว่า คนเรานั้นไม่มีใครจะดีไปกว่าคนอื่นด้วยประการทั้งปวง
และก็ไม่มีการจะเลวไปกว่าคนอื่นด้วยประการทั้งปวง พร้อมทั้งจะยอมรับ
นับถือกันได้ การตีเสมอ การดูหมิ่นคนอื่น การดูหมิ่นตนเอง การยกตนเทียมน
ท่าน เป็นต้น ก็จะเบาบางลงไปได้

โลกุตตรธรรม ๕

มรรค ๔

ผล ๔

นิพพาน ๑

มรรค ๔ คือ	โสดาปัตติมรรค	ผล ๔ คือ	โสดาปัตติผล
	สกทาคามิมรรค		สกทาคามิผล
	อนาคามิมรรค		อนาคามิผล
	อรหัตมรรค		อรหัตผล

เรื่องมรรคผลนั้น เกิดขึ้นจากการบำเพ็ญเพียร ด้านศีล สมาธิ ปัญญา มาโดยลำดับจนเกิดญาณ ความรู้ในอริยสัจ ๔ ที่มีกำลังสามารถจัดตั้งโยชน์ให้หมดไป สิ้นไป โดยลำดับดังกล่าวแล้วในตอนต้น ทำให้ท่านเหล่านั้นละจากความเป็นปุถุชน สู่ความเป็นอริยบุคคลในขั้นนั้น ๆ ระหว่างมรรคกับผล เป็นช่วงขณะที่ไม่อาจจะกำหนดได้ง่ายนัก คือ เร็วสุดที่จะนับได้ แต่เนื่องจากธรรมชาติในทางพระพุทธศาสนา พอถึงขั้นละเอียดนั้น จะพูดเป็นขะไปหมด ในช่วงของมรรคกับผล จึงเป็นเรื่องของคนละขณะกัน ดังนั้น ท่านจึงแบ่งเป็นมรรคกับเป็นผล เป็นคู่ ๆ กัน โดยการละตั้งโยชน์ได้มาน้อยแตกต่างกันดังกล่าวแล้ว

นิพพานนั้น แปลว่า ความดับเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ หรือปราศจากค้นหาเป็นเครื่องร้อยรัด นิพพานจึงเป็นผลสูงสุดในพระพุทธ-

ศาสนา แต่เป็นผลที่ต่อเนื่องมาจากอริยมรรค อริยผล ท่านจำแนกนิพพานไว้เป็น ๒ ระดับใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน โดยความก็คือ ท่านที่ดับกิเลส แต่มีชีวิตยังมีอยู่ ดับกิเลสได้ ดับทุกข์ได้ ชีวิตยังดำรงอยู่ นัยหนึ่งนั่นหมายถึงเฉพาะพระอรหันต์ อีกนัยหนึ่งหมายถึง พระอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภท

๒. อนุปาติเสสนิพพาน นัยหนึ่งหมายถึงพระอรหันต์ที่ท่านตายคือดับทั้งกิเลส ดับทั้งร่างกายทั้งชีวิต แต่อีกนัยหนึ่งหมายถึงเฉพาะถึงพระอรหันต์ที่ท่านดับกิเลส ดับเพลิงทุกข์ได้แล้ว แม้จะมีชีวิตอยู่ ก็ถือว่าเป็นอนุปาติเสสนิพพาน แต่ที่ยอมรับกันโดยทั่ว ๆ ไปและพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ด้วยพระองค์เองนั้น

สอุปาทิเสสนิพพาน หมายถึงพระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่

อนุปาติเสสนิพพาน หมายถึงพระอรหันต์ที่ตาย

ท่านใช้คำว่าปรินิพพานที่ดับรอบแล้วอย่างนี้ เรียกว่า โลกุตตรธรรม ในชั้นของการศึกษา ถ้าจะจับประเด็นระหว่างโลกียธรรม กับ โลกุตตรธรรม ว่าอะไรเป็นอะไร สามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวงนั้น นอกจากมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ แล้ว ล้วนเป็นโลกียธรรมทั้งหมด โลกุตตรธรรมจึงมีเพียง ๕ แต่โลกียธรรมนั้น มิไม่สามารถจะนับประมาณได้

วิปัสสนาญาณ ๕

๑. อุทยัพพทานุปัสสนาญาณ	พิจารณาคำนี้เห็นถึงความเกิดทั้ง ความดับ
๒. กังขานุปัสสนาญาณ	พิจารณาคำนี้เห็นความดับ
๓. ภยตูปัญฐานญาณ	พิจารณาคำนี้เห็นสังขารปรากฏ เป็น ของน่ากลัว
๔. อาทีนวานุปัสสนาญาณ	พิจารณาคำนี้เห็นโทษ
๕. นิพพิทานุปัสสนาญาณ	พิจารณาคำนี้ถึงความเบื่อหน่าย
๖. มุญจิจตุกามยตาญาณ	พิจารณาคำนี้ด้วยใคร่จะพ้น ไปเสีย
๗. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ	พิจารณาคำนี้ด้วยพิจารณาหาทาง
๘. สังขารูปেকขาญาณ	พิจารณาคำนี้ด้วยความวางเฉยเสีย
๙. สัจจานุโลมิกญาณ	พิจารณาเป็นไปโดยสมควรแก่คำ หนครู้หรือริยัจ

วิปัสสนาญาณ ได้แก่ญาณที่นับเนื่องในวิปัสสนา หรือที่จัดเป็น
วิปัสสนาญาณ คือความรู้อันเกิดจากความเห็นอย่างแจ่มแจ้งตามความเป็นจริง
ของนามรูป ในที่นี้ท่านแสดงไว้ ๕ ข้อ ซึ่งเมื่อกกล่าวตามหลักของญาณ ๑๖
ที่กล่าวแล้ว จะเป็นข้อที่ ๔-๑๒ คือเป็นญาณที่สืบต่อจากสัมมสนญาณ
ที่กล่าวแล้วในวิสุทธิ ๗ และ สมภาติ ๗ สำหรับวิปัสสนาญาณ ๕ นั้น คือ

๑. อุทฺถัพพยานุปีสสนาญาณ ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับของนามรูป คือท่านผู้ปฏิบัติเมื่อเจริญวิสุทธิ ๗ มาถึงข้อที่ ๕ คือ มัคคา มัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ความบริสุทธิ์ด้วยความรู้ความเห็นว่าเป็นทางปฏิบัติ ที่ถูกหรือเป็นทางปฏิบัติผิดแล้ว ท่านจะกำหนดคุณามรูปใน ๓ ขณะ คือ อุปปาทะ เกิดขึ้น ฐิติ ตั้งอยู่ ภังคะ ดับไป ต่อแต่นั้นท่านจะกำหนดคุณเฉพาะ เกิด ๆ ดับ ๆ แห่งนามรูปไปเรื่อย ๆ จนเกิดญาณคือความรู้ความเห็น ว่า สรรพสิ่งมีการเกิดขึ้น กับดับไปเหมือนกันหมด ญาณข้อนี้ หากยังอ่อนอยู่ คือเห็นเกิดดับไปถึงนักยังประสพเวทนาอยู่ แต่จะตั้งอยู่ไม่นานแล้วจะดับไป ผู้ปฏิบัติหนึ่งกำหนดดูอาการเกิดดับของนามรูปจนเห็นการเกิดดับถี่ยับ จนจิตของท่านสงบ จนเกิดวิปีสสนูปกิเลส ๑๐ ประการขึ้น ดังกล่าวแล้วใน วิสุทธิ ๗

อุทฺถัพพยานุปีสสนาญาณอย่างแก่ จะเกิดในลำดับแห่งวิสุทธิข้อ ที่ ๖ คือ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ความบริสุทธิ์ของความรู้ความเห็น แห่งการปฏิบัติถูก จะเกิดขึ้นเมื่อได้ขจัดวิปีสสนูปกิเลส ๑๐ ข้อออกไปแล้ว ท่านเรียกชื่อเสียใหม่ว่า พลวอุทฺถัพพยานุปีสสนาญาณ เป็นญาณที่ตามรู้ตาม เห็นความเกิดดับของนามอันมีกำลัง เพราะเป็นญาณที่ปราศจากอุปกิเลส บดบัง ปฏิบัติไปถูกทาง ทำให้สามารถกำหนดรู้เห็นความเกิดความดับของ นามรูปได้ชัดเจน แม้จะเกิดดับถี่ยับก็ตาม

๒. ภังคานุปีสสนาญาณ คือญาณกำหนดรู้ความดับของนามรูปเป็น ญาณที่บังเกิดแก่ผู้ปฏิบัติในลำดับต่อมา คือเมื่อพิจารณาใคร่ครวญนามรูปว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทบทวนไปมาอยู่ พลวอุทฺถัพพยานุ- ปีสสนาญาณ ดำเนินไปอย่างกล้าแข็ง รูปนามที่กำหนดพิจารณาอยู่ ปรากฏ

รวดเร็ว คล่องตัว โยคีปฏิบัติ กำหนดดูความเกิดดับแห่งนามรูปไม่
ทัน จึงไม่สนใจความเกิด ความตั้งอยู่แห่งพิจารณาเฉพาะความดับแห่งนามรูป
อย่างเดียว เมื่อผู้ปฏิบัติเห็นอยู่ว่า นามรูปเกิดขึ้นอย่างนี้ แล้วดับไปอย่าง
นี้ วิปัสสนาญาณที่ได้ชื่อว่ากังคานุปีสสนาญาณจะเกิดขึ้นตรงนี้

๓. ทยคุปป์ฐานญาณ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว
คือเมื่อปฏิบัติทบทวน ทำให้เกิด ทำให้มากซึ่งกังคานุปีสสนาญาณ อันมีความ
สิ้นไป เสื่อมไป แดกสลายไปของนามรูปอยู่ท่านจะมองเห็นสังขารทั้งหลาย
ที่เกิดขึ้นดำรงอยู่ ในภพทั้งปวง ปรากฏเป็นของน่ากลัวสำหรับท่าน เหมือน
การเข้าไปอยู่ใกล้สัตว์ร้าย เมื่อท่านกำหนดเห็นอยู่ว่า

" สังขารทั้งหลายในอดีตได้ดับไปแล้ว ที่เป็นปัจจุบันกำลังดับอยู่
ถึงแม้สังขารทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ก็จักดับไปอย่างนี้เหมือนกัน "

ทยคุปป์ฐานญาณจะเกิดขึ้นแก่ท่านตรงนี้

๔. อาทีนวานุปีสสนาญาณ ญาณอันค้ำนึ่งเห็นโทษแห่งสังขารทั้ง
หลาย คือ เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดพิจารณาทบทวนในทยคุปป์ฐานญาณนั้นให้มาก ๆ
ขึ้น ทยคุปป์ฐานญาณจะปรากฏแก่ท่านว่า ในภพ ๓ กำเนิด ๔ คติ ๕ สัตตา
วาส ๕ วิญญาณฐิติ ๗ ทั้งหมดเหล่านี้ ไม่มีที่ด้านทาน คัมภีร์ หลบตี
พึงอาศัยเลย ท่านจะมองเห็นสัตว์ สังขารทั้งหลาย ปรากฏเป็นของน่ากลัว
เหมือนตนกำลังจับอสรพิษอยู่เป็นต้น ท่านย่อมค้ำนึ่งเห็นสังขารทั้งหลายว่า
น่ากลัว เป็นโทษ เหมือนตนหลงจับอสรพิษในที่มืด แต่เมื่อออกมาในที่
สว่างพบว่า เป็นอสรพิษความคิดของท่านจึงมีเพียงว่า อสรพิษที่อยู่ในมือตน

เป็นสิ่งที่น่ากลัว มากด้วยอันตรายเป็นต้น อาทิณวณุปัสสนาญาณจะเกิดขึ้นแก่ท่านตรงนี้

๕. นิพพิทานุปัสสนาญาณ ญาณอันค้ำนึ่งเห็นสังขารด้วยความเบื่อหน่าย คือเมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งหลายทั้งปวง โดยความเป็นโทษ ภัย น่ากลัวอย่างนี้แล้ว ก็จะเกิดเบื่อหน่ายระอา ไม่ชื่นชมยินดีในสังขารทั้งปวง เหมือนคนที่ตกแต่งร่างกายเรียบร้อยแล้ว ระอาที่จะจับโคลนตมจะนั้น

อนึ่ง ท่านกล่าวไว้ในปฏิสัมภิทามรรคว่า

" ธรรมเหล่านี้คือ ปัญญาในกยตูปัญฐานญาณ ๑ อาทิณวณญาณ ๑ นิพพิทา ๑ มีความหมายอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น " ท่านวิปัสสนาจารย์อธิบายว่า ญาณทั้ง ๓ นี้ ความจริงเป็นญาณเดียวกัน แต่เป็นญาณอย่างอ่อน อย่างกลาง อย่างแก่ตามลำดับเท่านั้น

๖. มุญจิจุกกัมยตาญาณ ญาณกำหนดรู้ด้วยความปรารถนาจะพ้นไปจากนามรูป คือเมื่อจิตท่านมีความเบื่อหน่ายในนามรูปดังกล่าวแล้วจิตของท่านจะไม่ข้องแวะเกาะเกี่ยว ผูกพันในสังขารทั้งหลาย ต้องการแต่จะพ้นไปจากนามรูปเหล่านั้น เหมือนนกติดตาข่าย ต้องการจะหลุดพ้นจากตาข่าย ฉะนั้น จิตใจของผู้ปฏิบัติมาถึงระดับนี้ ย่อมมีความต้องการที่จะพ้นไปจากนามรูป ขณะนั้น มุญจิจุกกัมยตาญาณ จะบังเกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติ ผู้ปราศจากความอาลัยในสังขารทั้งหลาย และปรารถนาจะพ้นไปจากสังขารทั้งปวงเหล่านั้น

๗. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ ญาณกำหนดรู้ด้วยการพิจารณาหาทางทบทวน คือผู้ปฏิบัติเมื่อมีความปรารถนาที่จะพ้นไปจากสังขารทั้งปลาที่มีแต่การแตกสลาย ต้องการที่จะพ้นไปจากสังขารเหล่านั้น จึงยกเอาสังขารทั้งหลายขึ้นสู่พระไตรลักษณ์อีกครั้งหนึ่ง เพื่อมองหาอุบายวิธี ที่จะเปลื้องตนออกไป เหมือนคนที่จับงูได้น้ำ ด้วยความเข้าใจว่าเป็นปลา แต่เมื่อออกมาสู่ที่สว่างเห็นเป็นงู ก็พยายามหาทางที่จะทิ้งงูให้พ้นไป โดยตนเองไม่ต้องเป็นอันตราย ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ มีลักษณะอย่างนี้

๘. สังขารเปกขาญาณ ญาณกำหนดรู้ด้วยการวางเฉยในสังขาร คือเมื่อพิจารณาเห็นสังขารเป็นภัย มีโทษเลวร้าย น่าเบื่อหน่าย จนใคร่จะหนีให้พ้นไปตามลำดับ จึงเกิดความวางเฉยในสังขารทั้งหลาย จิตไม่ยินดียินร้ายในสังขารทั้งปวง จากนั้นจะมองเห็นนิพพานเป็นสันติบท ญาณจึงแล่นมุ่งไปยังนิพพาน เลิกละความเกี่ยวเกาะกับสังขารทั้งหลายเสียได้ หากว่ายังไม่แก่กว่าพอ ก็จะไม่เป็นดังกล่าวแล้วแต่สังขารเปกขาญาณนั้น จะมีสังขารเป็นอารมณ์แต่อย่างเดียว วกวนกลับไปกลับมาแล้ว ๆ เล่า ๆ เหมือนนกหาฝั่งที่ถูกปล่อยจากเรือในมหาสมุทร จะบินวนไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะเห็นฝั่ง เมื่อเห็นฝั่งจึงจะมุ่งหน้าเข้าหาฝั่ง ท่านที่เข้าถึงสังขารเปกขาญาณก็มีลักษณะอย่างนั้น

๙. สัจจานุโลคมิกญาณ ญาณอันเป็นไปด้วยการอนุโลมแก่การหยั่งรู้ อริยสัจ คือ เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดเนื่อง ๆ ทำให้เกิดขึ้น ทำให้มาก ซึ่งสังขารเปกขาญาณ จนวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งหลายไม่พะวง และญาณแล่นมุ่ง

ตรงไปสู่นิพพานแล้ว ญาณอันเป็นปัจจัยแห่งการเห็นอริยสัจ ย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ ต่อจากนั้นก็เกิดโคตรภูญาณมาคั่นกลาง แล้วจึงเกิดมรรคญาณให้สำเร็จความเป็นพระอริยบุคคลต่อไป

จากวิปัสสนาญาณนี้ เป็นการบ่งชี้ให้เห็นว่า พระอริยบุคคลทุกระดับ ย่อมรู้อริยสัจ ๔ ทั้งนี้ แต่ความสว่างแห่งญาณไม่เท่ากัน การกำจัดสังโยชน์ได้ไม่เหมือนกัน พระอริยบุคคลจึงมี ๔ ชั้น ดังกล่าวแล้วจะพบว่า วิปัสสนาญาณเหล่านี้คือปัญญาที่เกิดขึ้นโดยลำดับ ในขณะที่เดียวกันก็จัดกิเลสให้ค่อย ๆ จางไป หมดไป คับไปโดยลำดับ เมื่อปัญญาหรือญาณสมบูรณ์เต็มที่ กิเลสก็หมดไปอย่างสิ้นเชิง ใจของท่านจึงเต็มด้วยปัญญา ความบริสุทธิ์ และความกรุณาอย่างแท้จริงไม่เปลี่ยนแปลงกลับกลาย

สังฆคุณ ๕

ท่านจัดคุณของพระสงฆ์ไว้เป็น ๕ ประเภทด้วยกัน ๔ ประเภทแรกเป็นอัตตคุณ คือคุณส่วนตัวของท่านเอง ๕ ประเภทหลังเป็นปรหิตคุณ คือคุณที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สังฆคุณ คือ

๑. สุปฏิปันโน พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ปฏิบัติดี
๒. อสุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติตรง
๓. ฉายปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อฉวยธรรม คือนิพพาน
๔. สามิจปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติสมควร
๕. อาหุเนยโย เป็นผู้ควรแก่ของค่านับ
๖. ปาหุเนยโย เป็นผู้ควรแก่ของต้อนรับ
๗. ทกฺขิณเณยโย เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา คือการทำบุญ
๘. อลฺขลิกฺรณเณยโย เป็นผู้ควรแก่การทำอัญชลี คือประณมมือไหว้
๙. อนฺุตฺตรํ ปุณฺณกฺเจตฺตํ โลกสุตฺตํ เป็นเนื่อนาบุญของโลก ไม่มีเนื่อนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า

สังฆคุณ หมายถึงคุณสมบัติ ที่ทำบุคคลให้เป็นพระสงฆ์ เป็นการเป็นการแสดงให้เห็นทราบว่าพระสงฆ์ในความหมายที่แท้จริงนั้น มีคุณสมบัติเช่นไร

คุณของพระสงฆ์แต่ละข้อมีความหมายอย่างไร ?

๑. คำว่า " สุปฏิปันโน " อันแปลว่าปฏิบัติดีนั้น ท่านหมายเอาการปฏิบัติ ใน ๔ ลักษณะ คือ

๑.๑ สมุมาปฏิปทา มีปฏิปทาชอบตามพระธรรมวินัย

๑.๒ อนิวตฺตปฏิปทา ปฏิปทาที่ไม่ถอยกลับ คือไม่กลับมาทำชั่วที่ท่านละแล้ว มุ่งหน้าในการที่จะละความชั่ว และทำความดีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๑.๓ อปจฺจนิกปฏิปทา ปฏิบัติไม่เป็นข้าศึกต่อตนเอง และบุคคลอื่น

๑.๔ ฆมฺมานุฆมฺมปฏิปทา ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือ กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้, ละสิ่งที่ควรละ, ทำให้แจ้งสิ่งที่ควรทำให้แจ้ง, บำเพ็ญข้อที่ควรบำเพ็ญ

๒. คำว่า " อุชฺฌปฏิปฺนุโน " อันแปลว่าปฏิบัติตรงนั้น ปฏิบัติอย่างไร เรียกว่าปฏิบัติตรง ? การปฏิบัติตรงหมายถึงตรงตามพระธรรมวินัยทำความดีละความชั่วได้ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ปฏิบัติมุ่งต่อความดี อันเป็นประโยชน์แก่ตนและคนอื่นเป็นที่ตั้ง

๓. ชื่อว่า " ฌายปฏิปฺนุโน " มีความหมาย ๓ นัยคือ

๓.๑ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อรู้ หรือเข้าถึงปฏิปทาเพื่อความรู้ในธรรม มุ่งให้เกิดความเข้าใจในสรรพสิ่งตามสภาพที่เป็นจริง

๓.๒ ปฏิบัติเพื่อออกจากทุกข์ในปัจจุบัน จนถึงสังสารทุกข์

๓.๓ ปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลส อาสวะ ให้ออกไปจากจิต

๔. ชื่อว่า " ตาเมจิปฏิปฺนุโน " เป็นผู้ปฏิบัติสมควร คือปฏิบัติชอบ นานับถือ ควรแก่สามีจิกรรมถือเหตุผลความถูกต้องตามธรรมเป็นประธาน

" เนื่องจากในบทสวดตอนต่อไป แปลว่า นี่คือใคร ๆ คู่แห่งบุรุษสี่บุรุษบุคคล ๘ นี่คือพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค "

ดังนั้น ในที่บางแห่งท่านจึงให้อรรถาธิบาย ถึงความหมายที่กล่าว
แล้วโดยสรุปว่า

สุปฏิปันโน ได้แก่พระโศดาบัน

อุสุปฏิปันโน ได้แก่พระสกทาคามี

ฉายปฏิปันโน ได้แก่พระอนาคามี

สามิฉิปปฏิปันโน ได้แก่พระอรหันต์

๕. คำว่า " อาหุเนยโย " หมายความว่า ท่านที่มีคุณสมบัติ ๔ ประการ
ดังกล่าวนี้ อยู่ในฐานะที่เหมาะสมแก่การรับการค้ำับ ด้วยวัตถุสิ่งของ
เพราะสิ่งที่เรียกว่า อาหุณะ เป็นของที่ท่านใช้บูชาคุณความดีของคน เมื่อ
พระสงฆ์ท่านประกอบด้วยคุณสมบัติเช่นนั้น จึงควรแก่อาหุณะ คือของค้ำับ

๖. คำว่า " ปาหุเนยโย " หมายถึงผู้ควรต้อนรับ ผู้ปฏิบัติดีงาม
เช่นนี้เมื่อ ไปในบ้านใดเมืองใด ย่อมเป็นผู้สมควรแก่การต้อนรับเหมือน
การต้อนรับแขกผู้มีเกียรติ พระสงฆ์ท่านอยู่ในฐานะนั้น

๗. คำว่า " ทกฺขิณฺเณยโย " หมายถึงท่านผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวย่อม
อยู่ในฐานะที่ควรแก่การรับทักษิณาทานที่เขาถวาย เพราะผู้ถวายทานแก่
ท่านผู้สมบูรณ์ด้วยคุณดังกล่าว ย่อมได้รับประโยชน์ตามที่ตนปรารถนา
แม้การอุทิศกุศลเพื่อผู้ตาย พระสงฆ์ก็จัดเป็นทักษิณียบุคคล คือควรรับ
ทักษิณาทานนั้น ๆ

๘. คำว่า " อณฺชลิกรณฺเณยโย " พระสงฆ์ผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ
ข้างต้น ย่อมอยู่ในฐานะที่ใคร ๆ ควรแสดงความเคารพด้วยการกราบไหว้
เพราะทำให้ผู้ไว้ มีความรู้สึก ว่า ตนได้ไหว้บุคคลที่มีคุณธรรม สมควร

แก่การไหว้ ทั้งเป็นการช่วยให้ผู้ไหว้ เจริญด้วยพรทั้ง ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุข พละ ด้วย

๕. คำว่า " อนุตฺตรํ ปุณฺณกุเขตฺตํ โลกุตฺต " ชาวโลกผู้ต้องการบุญ ย่อมบริจาคทานแก่ปฎิคาหก ผู้มีคุณสมบัติ คุณธรรม พอที่จะทำให้ท่านที่เขา บริจาค มีผลมีอานิสงส์มาก บรรดาบุคคลเหล่านั้น พระสงฆ์ได้ชื่อว่าเป็น เนื่อนาบุญอันยอดเยี่ยม ไม่มีเนื่อนาบุญอื่นจะยิ่งไปกว่า เนื่องด้วยการปฏิบัติ ของท่าน ทำให้ท่านเป็นยอดแห่งปฎิคาหก คือผู้รับการบริจาค

เนื่องจากท่านที่สมบูรณ์ด้วยคุณทั้ง ๕ นี้ คือพระอริยสงฆ์ ท่านที่เป็น สมมุติสงฆ์ จึงเป็นท่านที่เพียรพยายามเพื่อเสริมสร้างอรรถคุณ และปรหิตคุณที่ เป็นการเกื้อกูลต่อตนเองและคนอื่น พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้ชาวพุทธ แสดงเมตตาทางกาย วาจา ใจ ต่อท่านและอุปถัมภ์บำรุงตามกำลัง เพราะท่าน เหล่านั้นชื่อว่าเข้าถึงสังฆคุณตามกำลังความสามารถของแต่ละท่านที่ไม่ เหมือนกัน เพราะพระอริยสงฆ์เองก็สมบูรณ์ด้วยคุณไม่เหมือนกัน

สัตตาวาส ๕

ภพเป็นที่อยู่แห่งสัตว์ เรียกสัตตาวาส แจกเป็น ๕

๑. สัตว์เหล่าหนึ่ง มีการต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เช่นพวกมนุษย์
พวกเทวดาบางหมู่ พวกวินิปาติกะ (เปรต) บางหมู่

๒. สัตว์เหล่าหนึ่ง มีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น
พวกเทพผู้อยู่ในจำพวกพรหม ผู้เกิดในภุมิปฐมฌาน

๓. สัตว์เหล่าหนึ่ง มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น
พวกเทพอาภัสระ

๔. สัตว์เหล่าหนึ่ง มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน
เช่น พวกเทพสุภกนิหะ

๕. สัตว์เหล่าหนึ่ง ไม่มีสัญญา ไม่เสวยเวทนา เช่น พวกเทพ
ผู้เป็นอสังขนิสัตว์

๖. สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นอากาศานัญจายตนะ

๗. สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นวิญญานัญจายตนะ

๘. สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นอาภิญญัญจายตนะ

๙. สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ

สัตตาวาส ๕ นั้น มีความเกี่ยวเนื่องกับวิญญาณ จิตติ ๗ ที่ได้กล่าวมา
แล้วในหมวด ๗ เพียงแต่พวกกันคนละช่วงเท่านั้น วิญญาณจิตติ พุคเมื่อไปถึง
ปฏิสนธิ พอหลังจากนั้นก็กลายเป็นสัตตาวาส คือ ท่านปฏิสนธิในที่นั้น
และท่านอยู่ในที่นั้น จึงพุดถึงสัตตาวาส แปลว่าที่อยู่ของสัตว์ คือพวกที่
ยังข้องยังติดอยู่ในภพชาติ เป็นต้น ตัวจำแนกแสดงให้ที่อยู่ของสัตว์ทั้งหลาย

ในโลกแตกต่างกัน ก็ขึ้นอยู่กับกิเลสกรรมเป็นตัวสร้างปฏิสนธิวิญญาณ เช่นเดียวกัน ดังนั้น อรรถาธิบายจึงคล้ายคลึงกันกับในวิญญาณฐิติ ต่างกัน เพียง ๒ ประเภท เท่านั้นเอง

๑. สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เช่นพวกมนุษย์ พวกเปรต หรือพวกเวมานิกเปรตบางหมู่ พวกนี้รูปร่างกายก็แตกต่างกัน คำว่าสัญญานั้น คือปัจจัยที่เป็นเหตุให้บังเกิดว่า เกิดในเหตุ ๒ บ้าง เหตุ ๓ บ้าง

๒. สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน ก็ได้แก่พวก พรหม ที่เกิดในภูมิของปฐมฌาน ๆ นั้นมีอย่างต่ำ อย่างกลาง อย่างประณีต เพราะฉะนั้นเมื่อท่านบังเกิดแล้ว ทำให้ภพของท่านแตกต่างกัน ท่านเรียง เป็น พรหมปริสัชชา พรหมปุโรหิตา มหาพรหมาในด้านรูปร่างกาย ท่านจึง แตกต่างกันตามกำลังของฌาน แต่ว่าสัญญาอย่างเดียวกันเพราะท่านเกิด ในภูมิของปฐมฌานเหมือนกัน คือปฐมฌาน เป็นเหตุส่งท่านไปอุบัติบังเกิด เหมือนกัน

๓. สัตว์เหล่าหนึ่ง มีกายอย่างเดียว มีสัญญาต่างกัน เช่นพวก เทพชั้นอาภัสสรพรหม ซึ่งเกิดด้วยภูมิของทุติยฌาน ในฌาน ๔ หรือตติยฌาน ในฌาน ๕ สัตว์เหล่านี้มีกายอย่างเดียวกัน คือมีรัศมีรุ่งเรืองเหมือนกัน รุ่งเรืองมาก รุ่งเรืองน้อย เป็นรัศมีด้วยกัน แต่สัญญานั้นต่างกัน เพราะว่า บางท่านก็ไม่มีทั้งวิตก วิจารณ์ บางท่านก็มีวิตก แต่ไม่มีวิจารณ์

๔. สัตว์เหล่าหนึ่ง มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน ก็ได้แก่พวกที่เกิดด้วยภูมิของจตุตถฌาน ที่เรียกว่าพวกสุภกนิหะ ซึ่งในพรหมโลกชั้นนี้ เนื่องจากฌานนี้ มีความประณีตแตกต่างกันออกไป

เรียกว่า ปรีตตะมัชฌิยะ ปณิตตะ ก็จำแนกให้ท่านมีกายอย่างเดียวกัน มี
สัญญาอย่างเดียวกัน แต่ก็มีคุณสมบัติไม่เหมือนกัน โดยเรียกว่า เป็น
พรหมโลก ๓ ชั้น คือ

ปรีตตสุภาพรหม มีแสงรัศมีพร่างพรายน้อย

อัปมาณภาพรหม มีแสงรัศมีพร่างพรายไม่มีกำหนด

สุกถิณภาพรหม มีรัศมีพร่างพรายด้วยความงาม ในด้านอายุก็แตกต่างกัน เพราะว่าคุณสมบัติแห่งฌานของท่านเหล่านั้น

๕. สัตว์เหล่านี้ไม่มีสัญญา ไม่เสวยเวทนา พวกนี้ก็เกิดขึ้นด้วย
ภูมิของจตุตถฌานเช่นเดียวกัน แต่ท่านดับสัญญา ดับเวทนา ที่เรียกว่าสัญญา-
เวทียัตนิโรธ คือ ท่านตายในสมาบัติ จึงมีเฉพาะรูปจันทร์ ที่เรียกว่า อสัญญี-
สัตว์ หรือ พรหมลูกฟัก ไม่มีสัญญา ไม่มีเวทนา เลยไม่รู้สุข ไม่รู้ทุกข์อะไร
ตราบเท่าที่ผลแห่งสมาบัติของท่านยังไม่เสื่อม แต่ในโอกาสที่นานไกล
ฌานของท่านก็ต้องเสื่อม ท่านต้องหมუნเข้ากระแสของสังสารวัฏอีก

๖. สัตว์เหล่านี้ ผู้เข้าถึงอากาสนัญจายตนะ ได้แก่ ท่านที่บำเพ็ญ
เพียรสมถกรรมฐาน มีกสิณเป็นอารมณ์ จากนั้น ท่านจะเพิกกสิณ มาเพ่ง
อากาศเป็นอารมณ์ ว่าอนันโต อากาโส อากาศหาที่สุดมิได้ ๆ จนได้บรรลุ
เห็นแจ้งเห็นจริงอย่างนั้น และท่านตายไปในขณะที่ท่านยังมีฌานข้อนี้อยู่
จะบังเกิดในรูปพรหมชั้นแรก คือ อากาสนัญจายตนภพ

๗. สัตว์เหล่านี้ ผู้เข้าถึงชั้นวิญญาณจายตนะ คือ ท่านที่ผ่าน
อรุปฌานที่ ๑ มาเพ่งว่า วิญญาณหาที่สุดมิได้ คือ เลิกเพ่งอากาศ มาเพ่ง
วิญญาณที่ว่าหาที่สุดมิได้ จนบรรลุวิญญาณัญจายตนฌาน ท่านตายด้วยวิญญา-
ณัญจายตนฌาน ก็บังเกิดในรูปภพที่มีชื่อว่า วิญญาณัญจายตนภพ

๘. สัตว์เหล่านี้ ผู้เข้าถึงชั้นอาภิวัจจัญญายตนะ คือท่านที่เพิก
วิญญูณมามองดูว่า สิ่งทั้งหลายนั้น มีอยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ท่านตายด้วย
ฉณานั้น ก็จะยังเกิดในรูปพรหม ชื่อว่า อาภิวัจจัญญายตนภพ

๘. สัตว์เหล่านี้ ผู้เข้าถึงชั้นเนวสัจญานาสัจญายตนะ คือท่าน
ที่เพิกอรุณานที่ ๓ ได้มองเห็นโลกและสรรพสิ่งทั้งหลายว่า จะมีอยู่ก็ไม่ใช่
จะไม่มีอยู่ก็ไม่ใช่ แล้วท่านก็ตายไป มีใจที่ยังอยู่ในฉณานชั้นนี้ ก็บังเกิดใน
อรุณพรหมชั้นเนวสัจญาวิสัจญายตนภพ

เรื่องสัตตาวาส ๘ เป็นพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงด้วยอัชฌาศัยของ
พระพุทธองค์เอง ไม่มีใครมากราบทูลถาม ชีวิตบางประเภทสามัญชนไม่อาจ
เห็นได้ แต่ถ้าเชื่อพระพุทธเจ้า จะเป็นปัจจัยอย่างสำคัญ ในการกระตุ้นให้เกิด
ฉันทะ อุตสาหะ ที่จะปฏิบัติเพื่อเข้าถึงภพที่ประณีตขึ้นไปได้เป็นอย่างดี

ทศกะ หมวด ๑๐

อันทคาคหิกทิกฎฐิ ๑๐

ความเห็นมีลักษณะยึดถือเอาที่สุดในเรื่องนั้น ๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง บางข้อมีลักษณะคล้ายกับที่กล่าวมาแล้ว แต่ท่านจัดไว้อีกพวกหนึ่งต่างหาก มี ๑๐ ข้อด้วยกัน คือ

๑. โลกเที่ยง
๒. โลกไม่เที่ยง
๓. โลกมีที่สุด
๔. โลกไม่มีที่สุด
๕. ชีพอันนั้น สรีระก็อันนั้น
๖. ชีพอันอื่น สรีระอันอื่น
๗. สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเป็นอีก คือเกิดอีก
๘. สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมไม่เป็นอีก ไม่เกิดอีก
๙. สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเป็นอีกก็มี ไม่เป็นอีกก็มี
๑๐. สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเป็นอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เป็นอีกก็หาไม่ได้

ทิกฎฐิ ทั้ง ๑๐ ประการนี้เป็นความเห็นที่ดิ่งลงไปในเรื่องนั้น ๆ เมื่อมีคนมาทูลถามพระพุทธเจ้าพระองค์ไม่ทรงพยากรณ์ ทำให้มีการตีความหมายเลยไปว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ คือไม่ทรงแสดงถึงเรื่องความ

มีอยู่ของชาติหน้า จนทำให้บุคคลบางพวกยึดติดในเรื่องเหล่านี้ แล้วนำไปอ้างเป็นหลักในการที่จะให้คนฟังคล้อยตามความเห็นของตน เมื่อศึกษาในรายละเอียด ก็จะพบเหตุในการไม่ทรงตอบคำถามเหล่านี้ เหตุผลนั้นมีหลายประการ เช่น

๑. พระพุทธเจ้า ทรงสั่งสอนธรรมเพื่อให้ผู้ฟังรู้จริงเห็นจริง ในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น

๒. ทรงสั่งสอนมีเหตุผล ที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้

๓. ปัญหาเหล่านี้ เป็นเรื่องทางอภิปรัชญา หรืออภิปรัชญา หรืออภิปรัชญา ตัวปัญหาเองเกิดจากความหลง ความเข้าใจผิดของผู้คิด ผู้ถือ เช่นถือว่ามีอัตตาที่เที่ยงแท้เป็นต้น เมื่อเริ่มผิคนามาถามก็ถามผิด

๔. ปัญหาเหล่านี้ ไม่อาจเข้าใจได้ด้วยการอธิบายให้เหตุผล ในเมื่อไม่อาจเข้าใจได้ด้วยการอธิบาย จึงอธิบายไปโดยอาศัยการตีวาทะกันอยู่ ทำให้เสียผลที่บุคคลจะฟังได้ในชีวิตจริง เพราะพระพุทธเจ้า " ทรงสนพระทัยในสิ่งที่เป็นปัญหาอันเกี่ยวข้องกับชีวิตจริงในทางปฏิบัตินำมาใช้เป็นประโยชน์ได้ บางคราวแม้จะเริ่มต้นด้วยปัญหาเหล่านี้ แต่จะทรงดึงเข้าหาประเด็นแห่งเรื่องที่เป็นประโยชน์ในชีวิต โดยทรงเน้นให้เห็นผลในทางปฏิบัติ แทนที่จะมาเถียงกันเหมือนตาบอดคลำช้างอยู่

๕. คณาจารย์และคนส่วนมากในยุคนั้น มาสนใจถกเถียงขัดแย้งกันในเรื่องเหล่านี้ จนทำให้ตนเองเห็นห่างจากความจริงออกไปทุกที ถ้า

พระพุทธเจ้าจะเข้าร่วมกันคนเหล่านั้น ก็ไม่เกิดประโยชน์อะไรขึ้นมาจึงไม่ทรงตอบในบางโอกาส เพื่อให้เห็นว่าพระองค์ไม่ส่งเสริมการถกเถียงในเรื่องเหล่านี้ ทั้งเป็นการกระตุ้นให้คนในยุคนั้นหันมาหาความจริงที่เกี่ยวกับชีวิตจริง อันเป็นวิธีการที่ได้ผลทางจิตวิทยาอย่างหนึ่งที่จะดึงคนให้มาสนใจในอริยสัจ ๔

๖. เรื่องอันตถาหิกทิกฺขิ ๑๐ ปราภฺวในพระไตรปิฎกหลายแห่ง แต่ที่นำมาพูดกันมักอ้างคำถามของพระมาตุลกยะ ผู้มาทูลถามเป็นทำนองบังคับให้พระองค์ทรงตอบ ถ้าไม่ตอบจะสึกออกไป เพราะพระพุทธเจ้าทรงมีหลักในการสอนดังกล่าวในข้อที่หนึ่ง ทั้งพระมาตุลกยะเอง ก็แสดงความสำคัญของตนมากไป ทั้งท่านก็ไม่มีภูมิปัญญาจะทำความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้ ซึ่งจะต้องโยงเข้าหาหลักปฏิจสมุปรบาทได้ จึงทรงใช้วิธีอุปนัย คือไม่ตอบปัญหาเหล่านั้น เพราะไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟัง

ทิกฺขิทั้งหมดนี้ พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นมิจทิกฺขิ เพราะดึงไปทางใดทางหนึ่ง จนทำให้ผู้มีทิกฺขิเช่นนี้ หหมดโอกาสที่จะทำความดี ความเห็นที่เป็นสัมมาทิกฺขิ จึงเป็นมัชฌิมาเป็นทางสายกลาง ไม่ตกไปในแนวตั้ง "ด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ

เพราะการเกิด การไม่เกิด หรือบุญบาปนั้น ในทางพระพุทธศาสนา ถือว่า เมื่อเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และแม้จะแตกดับไป ย่อมเกี่ยวเนื่องอยู่กับเหตุปัจจัย ความเห็นที่เป็นธรรมจักขุ คือดวงตาเห็นธรรม จึงกล่าวว่า

" สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับเป็นธรรมดา "

ด้วยเหตุนี้ สัสตติกิริยา อูจเฉทกิริยา อภิริยิกิริยา อเหตุกิกิริยา นัต-
ติกิกิริยา จึงจัดเป็นมัจฉาทิกิริยา ที่มีโทษหนัก บางอย่างถึงห้ามทั้งสวรรค์และ
นิพพาน ทำให้ผู้มีทิกิริยาเหล่านี้ตกอบายถ่ายเดียว ส่วนอันทคาคิกิริยา
ไม่ถึงกับห้ามสวรรค์ แต่ปิดกั้นการเข้าสู่กระแสนิพพาน ของบุคคลผู้ยึดถือ
มั่นในข้อใดข้อหนึ่ง

๑. สัสตติกิริยา ความเห็นว่าสังขารทั้งหลายเที่ยงแท้ไม่แปรผัน
๒. อูจเฉทกิริยา ความเห็นว่าสังขารทั้งหลายสรรพสิ่งขาดสูญ
๓. อภิริยิกิริยา ความเห็นการกระทำทั้งหมดไม่เป็นกรรม
๔. อเหตุกิกิริยา ความเห็นว่าผลทั้งหลายไม่ได้เกิดมาจากเหตุ
๕. นัตติกิกิริยา ความเห็นว่าบาป บุญ นรก สวรรค์ นิพพานเป็น
ต้น ไม่มี

ทศพลญาณ ๑๐

ทศพลญาณ คือ กำลังของพระทศพล ๑๐ ประการ คือ

๑. ฐานาฐานญาณ ทรงรู้ฐานะและอฐานะ คือเหตุที่เป็นไปได้ และเป็นไปไม่ได้
๒. วิปากญาณ พระปรีชาญาณทรงกำหนดรู้วิบากคือผลแห่งกรรมของสรรพสัตว์
๓. สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ พระปรีชาญาณหยั่งรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวง
๔. นานาธาตุญาณ ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ธาตุต่าง ๆ
๕. นานาธมมุตติกญาณ พระปรีชากำหนดรู้ธมมุตติคืออรรถาสัยของสรรพสัตว์ อันต่าง ๆ กัน
๖. อินทริยปโรปริยัตตญาณ พระปรีชากำหนดรู้ความหย่อนและความยิ่ง แห่งอินทริย์ของสรรพสัตว์
๗. ญาณาทิสังกิลสภาทิกญาณ ทรงรู้ความเศร้าหมองแห่งธรรมทั้งหลายมีฉานเป็นต้น
๘. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ทรงมีพระญาณระลึกชาติปางก่อนได้
๙. จุตูปปาตญาณ ทรงรู้การจุติและอุบัติของสรรพสัตว์ ซึ่งแตกต่างกันตามกรรม
๑๐. อาสวักขยญาณ ทรงรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

พระญาณที่เป็นกำลังของพระตถาคต และทำให้พระองค์ทรงมีคุณสมบัติพิเศษเหนือสามัญชน ท่านรวมเรียกว่า ทศพลญาณแบ่งออกเป็น ๑๐ ประการ หรือกำลังของพระทศพล ๑๐ ประการเพราะ

- ทำให้พระองค์ไม่ทรงหวั่นไหว ต่อคนที่ตั้งตนเป็นศัตรูทั้งหลาย ไม่ว่าจะ เป็นใน โลกนี้ หรือใน โลกใด ๆ ก็ตาม เรียกว่า พระองค์ทรงรู้ชัดซึ่งฐานะที่ทำให้ทรงองอาจ (อาสภณฐานัน ปฏิจานาติ)

- ทำให้พระองค์ทรงอาจหาญ ไม่ครั่นคร้ามขามเกรงใคร ทรงบันลือสีหนาท ในท่ามกลางบริษัทได้ เพราะพระองค์ไม่ทรงตกอยู่ภายใต้อำนาจแห่งโลกธรรม ถึงแม้จะเกี่ยวข้องกับอยู่ด้วยโลกธรรมก็ตาม ทรงอดกลั้นต่อโลกธรรม โดยมีพระทัยเหนือโลกธรรม จึงได้ทรงบันลือสีหนาทในท่ามกลางบริษัท

- ทรงสามารถหมุน ก้อยังพระธรรมจักร พรหมจักรให้เป็นไป ความหมายแห่งทศพลญาณแต่ละข้อมีดังนี้ คือ

๑. ฐานาฐานญาณ คำว่า ฐานะ หมายถึงความเป็นไปได้ตามปกติ ธรรมดา ธรรมชาติเป็นของเที่ยงแท้ไม่แปรผัน เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว สิ่งใดมีความเกิดขึ้น สิ่งนั้นจะต้องเปลี่ยนแปลงและแตกดับไปในที่สุด เป็นต้น ส่วนคำว่า อฐานะ คือเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เช่น มะพร้าวออกลูกเป็นมะม่วง ซึ่งเป็นไปไม่ได้ พอ ๆ กับทำชั่วได้ดี ทำดีได้ชั่ว ตู๊กตาหีนมีครรภ์ เป็นต้น พระญาณข้อนี้ทำให้ทรงรู้ฐานะและอฐานะทั้ง ๒

๒. วิปากญาณ คือ พระญาณที่ทำให้ทรงรู้ผลกรรม ที่สัตว์ทั้งหลาย ได้กระทำลงไปแล้ว แม้จะปรากฏให้เห็นเพียงผลแห่งเหตุหรือกรรม ก็ทรงทราบ ว่า ผลเช่นนั้นเกิดมาจากเหตุเช่นไร วิปากนั้น ๆ เป็นของกรรมอะไร

เป็นต้น เช่นทรงรู้ว่า กุศลกรรม อำนวยผลเป็นสุขในโลกทั้ง ๒ อกุศลกรรม นำให้ประสบทุกข์ในโลกนี้และโลกอื่น เป็นต้น

๓. สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ คือ พระพุทธเจ้าทรงทราบว่า คนทำกรรมอะไรแล้ว จะไปบังเกิดในกำเนิดไหน ภพไหน ด้วยอำนาจแห่งกรรมนั้น เช่นทรงรู้ว่า สัตว์บางจำพวกเกิดในครรภ์ คนที่ทำบาปกรรมไว้ ตายไปเกิดในนรก คนทำความดีไว้ตายไปเกิดในสุคติ และทรงรู้ข้อปฏิบัติอันจะ นำผู้ปฏิบัติให้บรรลุนิพพานเป็นที่สุด

๔. นานาธาตุญาณทรงรู้ว่าสรรพสัตว์และสรรพสิ่งในโลกนี้ เป็นการรวมกันของธาตุต่าง ๆ ความเป็นคน สัตว์ สิ่งของ เป็นต้น ล้วนแล้ว แต่เป็นการสมมติกัน เพราะโดยที่แท้แล้ว คน สัตว์ สิ่งของ เป็นต้นเหล่านั้น คือการรวมของธาตุ มิถิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ และวิญญาณ

๕. นานาธมุตติกญาณทรงมีพระญาณหยั่งรู้อัธยาศัย สันดานบารมี เป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นอย่างไร มีอัธยาศัยหยาบ ปานกลาง หรือ ประณีต เป็นต้น อันเป็นเหตุให้พระองค์ทรงเลือกกรรมที่จะแสดงแก่คนเหล่านั้น ตามสมควรคือเหมาะสมแก่อัธยาศัยของคนแต่ละคน ได้เป็นอย่างดี ความตั้งใจมั่น และปัญญา ความรอบรู้ ของสรรพสัตว์ทั้งหลายว่าใครมี อินทรีย์อ่อน แก่กล้าอย่างไร ควรแสดงธรรมอะไรแก่เขา เป็นต้น

๖. อินทริยปโรปริยัตตญาณ คือ พระองค์ทรงมีพระปรีชาญาณหยั่งรู้ อินทรีย์ คือ สัทธา ความเชื่อ วิริยะ ความเพียร สติ ความระลึกได้ สมาธิ ความตั้งใจมั่น และปัญญา ความรอบรู้ ของสรรพสัตว์ทั้งหลายว่าใครมี อินทรีย์อ่อน แก่กล้าอย่างไร ควรแสดงธรรมอะไรแก่เขา เป็นต้น

๗. ฌานาสังกิลเลสาทิญฺญาน คือทรงรู้ชัดซึ่งความเศร้าหมองแฝง
แฝง แห้งฉาน สมาธิ วิโมกข์ สมาบัติเป็นต้นว่า คุณธรรมเหล่านี้เศร้าหมองไป
เพราะเหตุไร ทำอย่างไรจึงจะเกิดความแฝงปรากฏขึ้นเป็นต้น

๘. ปุพเพนิวาสานุสสติญฺญาน พระญาณที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงระลึก
ถึงชาติ คือการบังเกิดของพระองค์ในปางก่อน จนไม่อาจจะประมาณได้
ทรงทราบรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตของพระองค์ และสัตว์อื่นในชาตินั้น ๆ ว่า
มีรูปร่าง พ่อแม่ การศึกษา อาชีพเป็นต้นอย่างไร ตายจากชาตินั้นแล้วไปเกิด
เป็นอะไร ก็ทรงมีพระญาณหยั่งรู้โดยละเอียดเช่นเดียวกัน

๙. จุจฺจูปปาตญฺญาน พระญาณที่ทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบ
ถึงการที่คน สัตว์ เทวดาเป็นต้น ซึ่งเกิดมาแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ มี
รูปร่าง ตระกูล เป็นต้นว่า ที่เป็นเช่นนี้ เพราะกรรม คือการกระทำของ
สรรพสัตว์ไม่เหมือนกัน กรรมนั้นเองจึงเป็นผู้แบ่งแยกให้เขาเหล่านั้น
แตกต่างกัน ทั้งในขั้นการเกิดและการดำรงชีวิต และทรงทราบว่าเขา
ตายจากโลกนี้ไปแล้วจะเกิดในภพนั้น ๆ เพราะการกระทำอย่างนั้นอย่าง
นี้ของเขา

๑๐. อาสวักขยญฺญาน คือพระญาณที่เกิดขึ้นแล้ว ทำให้พระองค์ทรงรู้
ชัดว่า อาสวะเป็นต้น ที่ควรละให้หมดสิ้นไป พระองค์ได้ทรงกระทำให้หมด
สิ้นไปแล้ว คือพระญาณที่ทำให้พระองค์ทรงเป็นพระพุทธเจ้า ผู้สมบูรณ์ด้วย
พระคุณอย่างแท้จริง

บารมี ๑๐

๑. ทานบารมี
๒. สีลบารมี
๓. เนกขัมมบารมี
๔. ปัญญาบารมี
๕. วิริยบารมี
๖. ขันติบารมี
๗. สัจจบารมี
๘. อธิษฐานบารมี
๙. เมตตาบารมี
๑๐. อุเบกขาบารมี

บารมี คือ ข้อปฏิบัติหรือปฏิบัติอันสูงหรืออาจจะแปลเป็นภาษา
ธรรมคำว่า การเก็บ การสะสมความดีเอาไว้ในใจ ตรงกันข้ามกับอาสวะ
คือการเก็บการสะสมความชั่ว บารมีนั้นท่านจัดออกเป็น ๑๐ ประการด้วยกัน
เรียกว่าบารมี ๑๐ คือ

๑. ทานบารมี หมายถึงการที่บุคคลมีจิตใจประกอบด้วยความเอื้อเพื่อ
เพื่อแผ่ ปรรารถนาที่จะสงเคราะห์อนุเคราะห์ช่วยเหลือบุคคลอื่นผู้สมควรแก่
การสงเคราะห์อนุเคราะห์ การสงเคราะห์นั้นอาจจะเป็นการสงเคราะห์
ด้วยอามิสคือวัตถุสิ่งของที่ควรจะให้หรือสามารถจะให้ได้ ตลอดถึงการ
แนะนำพร้าสอนซึ่งจัดเป็นธรรมทาน

๒. **ศีลขันธ์** หมายถึงเจตนาวิริติงเวณตามสิกขาบท โดยวิธีสมาทานวิริติคือรับจากบุคคลอื่น สัมปตตวิริติ งดเว้นเมื่อวัตถุที่จะล่วงศีลมาถึงเข้า และสมุจเฉทวิริติ ตัดขาดไม่กระทำความชั่วในจุดนั้น ๆ

๓. **เนกขัมมขันธ์** เนกขัมมะ แปลว่าการออกเพื่อคุณอันใหญ่ หมายถึงการหลีกคือการทำกายและใจของตนให้หลีกออกจากอารมณ์อันชวนให้เกิดความกำหนัด ชัดเคือง และลุ่มหลงมัวเมาเป็นต้น จนถึงกับการออกบวช เป็นนักบวชประเภทใดประเภทหนึ่ง มุ่งหมายที่จะขจัดโทษอันจะพึงเกิดขึ้นทางกายวาจาทางใจของตน ตามอุดมคติของนักบวชนั้น ๆ

๔. **ปัญญาขันธ์** คำว่าปัญญาแปลว่าความรอบรู้ หมายถึงการที่บุคคลรู้เหตุแห่งความเสื่อมเรียกว่า อปายโกศล รู้เหตุแห่งความเจริญเรียกว่า อายโกศล รู้อุบายวิธีในการที่จะหลีกหนีทางเสื่อมมาดำเนินทางเจริญ เรียกว่า อูปายโกศล

ปัญญานี้ถือว่าเป็นแสงสว่างที่ส่องทางชีวิตของบุคคล ปัญญาจะเกิดขึ้นด้วยการประกอบ ด้วยการกระทำให้บังเกิดขึ้น ด้วยการฟัง การพิจารณา และการลงมือประพฤติปฏิบัติ

เมื่อปัญญาบังเกิดขึ้นแล้ว บุคคลสามารถใช้ปัญญาเป็นเครื่องดำรงชีวิตของตนให้ปราศจากเวรภัยได้

๕. **วิริยขันธ์** ได้แก่ความเพียรพยายามในการดำรงชีวิต ประกอบกิจการงานตามภาระหน้าที่ของตน และการเพียรพยายามเพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี มีจิตใจกล้าแข็งพร้อมที่จะผจญต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ไม่มีความหวั่นไหว ไม่ท้อถอยต่ออุปสรรคเหล่านั้น และความเพียรนี้ในบางครั้งก็อาจจะมีการกระทำให้ลักษณะที่ยอมเสียสละชีวิตร่างกายเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนปรารถนา

๖. ขันติบารมี ขันตินั้นคือความอดทน ความอดกลั้น ความทนทาน อาจะจัดได้เป็น ๓ คือ

๖.๑ อดทนต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่วิปริตแปรปรวนไป

๖.๒ อดทนต่อทุกข์เวทนา ความเหนื่อยยากลำบากที่เกิดขึ้น
แก่ร่างกาย

๖.๓ อดทนต่ออารมณ์ทั้งฝ่ายที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา
อันตนจะต้องประสบเกี่ยวข้องอยู่ในชีวิตประจำวัน

๗. **สัจจบารมี** คำว่าสัจจะคือความจริง ได้แก่มีความจริงใจตั้งใจ
การที่จะกระทำสิ่งใดแล้วทำสิ่งนั้นให้ได้จริง ๆ ไม่ทอดทิ้งหรือทอดย
เมื่อยังไม่บรรลุเป้าหมายที่ตนได้กำหนดไว้ แต่การกระทำนั้นจะเป็นสัจจ-
บารมีได้ก็ต่อเมื่อความตั้งใจจริงในการกระทำความดีและละความชั่วเท่านั้น

๘. **อธิษฐานบารมี** หมายถึงความตั้งใจมั่นหรือปณิธานแน่วแน่
ในอันที่จะทำความดีละความชั่ว บางครั้งท่านอาจจะเรียกรวมกันว่า
สัจจอธิษฐาน เป็นลักษณะของความตั้งใจจริงที่มั่นคง บางครั้งอาจจะออกมา
ในรูปของการอธิษฐานเพื่อให้ได้ผลอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้

๙. **เมตตาบารมี** คือความรักความปรารถนาดี ต่อบรรดาสิ่งที่มี
ชีวิตทั้งหลาย โดยมีความอยากรู้ อยากจะเห็น ต้องการจะเห็นบุคคลและ
สัตว์เหล่านั้น ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความปกติสุข ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียน
ซึ่งกันและกัน เมื่อสัตว์เหล่านั้นประสบอันตราย ก็พร้อมที่จะแสดงออกด้วย
การช่วยเหลือเขาเหล่านั้น

๑. อุเบกขาบารมี เป็นลักษณะของจิตที่มีความหนักแน่นประกอบด้วยปัญญา เข้าใจเหตุผลทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่เอนเอียงไปในฝ่ายอคติ เช่นมีญาติพี่น้องประสบความเดือดร้อนเพราะการกระทำของตนก็วางใจเป็นอุเบกขาไม่ดีใจไม่เสียใจ โดยนึกถึงว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของของตน เป็นผู้รับผลของกรรมเป็นต้น

บารมีทั้ง ๑๐ ประการนี้ ท่านแสดงว่า บุคคลผู้จะเป็นพระพุทธเจ้าซึ่งเรียกว่าพระโพธิสัตว์นั้น เมื่อบำเพ็ญให้สมบูรณ์เต็มเปี่ยมแล้ว เรียกว่าบารมีเต็ม เมื่อมีบารมีเต็มแล้ว ก็จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แม้บุคคลในระดับอื่นคือพระอริยบุคคลในระดับต่าง ๆ หรือปุถุชนที่มีศีล มีกัลยาณธรรมต่างก็มีบารมีกันมาทั้งนั้น ส่วนจะมากหรือน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับว่าท่านเหล่านั้นได้สร้างมามากหรือน้อย

บารมีนั้น ท่านยังแบ่งออกเป็น ๓ ระดับด้วยกันคือ

๑. บารมี เช่นการให้ทานก็เป็นการให้ทานตามปกติธรรมดา เช่นให้วัตถุสิ่งของที่ตนสามารถจะให้ได้

๒. อุปบารมี เป็นการให้ทานที่ยิ่งไปกว่านั้น เช่นการสละอวัยวะ สละดวงตาให้เป็นทานเป็นต้น

๓. ปรมัตถบารมี เป็นการแสดงบารมีนั้นอย่างสูง เช่นการให้ทานก็อาจจะเสียชีวิตเพื่อพิทักษ์ธรรมหรือประโยชน์สุขของชนส่วนรวม เป็นต้น

บารมีนี้ เมื่อกระจายออกไป บางครั้งก็เรียกว่า บารมี ๓๐ ทศ คือเป็น บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐

พระโพธิสัตว์ผู้หวังการตรัสรู้ หวังที่จะทำตนให้เป็นประโยชน์
แก่โลกจะต้องบำเพ็ญบารมีเหล่านี้ให้สมบูรณ์ ดังที่ท่านได้แสดงไว้ใน
บทสวดว่า " พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นที่พึ่งแห่งโลก ทรงบำเพ็ญบารมี
ให้บริบูรณ์แล้ว เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่สัตว์ทั้งหลาย "

ดังนั้น เรื่องของบารมีก็คือเรื่องของการทำความดีเพื่อตนเองจะได้
มีความสามารถทำประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่โลกได้ และไม่ใช่
เป็นเรื่องที่จะต้องรอผลในชาติหน้าเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องที่บุคคล
ทำเมื่อใด ก็ได้รับผลระดับหนึ่งในขณะนั้น เมื่อบารมีมากพอ จะทำให้ได้
เกียรติยศ ฐานะ ตำแหน่ง อายุ วรรณะ สุข กำลัง กาย ใจ ความดี บริวาร
ทรัพย์ โอกาส เป็นต้น ในปัจจุบันนี้เอง และมีผลสืบภพสืบชาติได้ด้วย

มัจฉัตตะ ๑๐

๑. มิจฉาทิฏฐิ	เห็นผิด
๒. มิจฉาสังกัปปะ	คำริผิด
๓. มิจฉาวาจา	วาจาผิด
๔. มิจฉากัมมันตะ	การงานผิด
๕. มิจฉาอาชีวะ	เลี้ยงชีวิตผิด
๖. มิจฉาวายามะ	พยายามผิด
๗. มิจฉาสติ	ระลึกผิด
๘. มิจฉาสมาธิ	ตั้งจิตผิด
๙. มิจฉาญาณะ	รู้ผิด
๑๐. มิจฉาวิมุตติ	พ้นผิด

ถ้ายกเอา ๒ ข้อข้างปลายออก ก็เรียกว่า มัจฉัตตะ ๘

มัจฉัตตะ คือความเป็นผิดทั้ง ๑๐ ประการนี้ มีอรรถาธิบายว่า

มิจฉาทิฏฐิ ตามปกติแล้ว คำว่า ทิฏฐิ แปลว่า ความเห็น ถ้าเป็นความเห็นชอบ ก็ใช้คำว่า **สัมมาทิฏฐิ** ถ้าเป็นความเห็นผิด ก็ใช้คำว่า **มิจฉาทิฏฐิ** ความเห็นที่เป็นมิจฉาทิฏฐินั้น มีอยู่เป็นอันมาก เมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือ เป็นความเห็นที่คลาดเคลื่อนจากทำนองคลองธรรม อันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็ถือว่าความเห็นผิดในชั้นนั้น ๆ แต่ความเห็นผิดที่สำคัญเป็นพิเศษก็คือเห็นผิดใน ๒ กลุ่มด้วยกัน กลุ่มแรกเห็นผิดในด้านของสังสารวัฏ คือ

๑. **สัตตตทิฏฐิ** ความเห็นว่าเที่ยง คือชีวิตคนเราเคยเป็นอะไรแล้วตายไปก็คงเป็นอย่างนั้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

๒. อัจฉาทิฎฐิ ความเห็นว่าขาดสูญ ถือว่าชีวิตของคนเรานั้น

หลังจากตายไปแล้วก็ขาดสูญ คนพาลกับบัณฑิต หรือพระอรหันต์กับมหาโจร
ไม่มีความแตกต่างกัน หลังจากตายไปแล้วก็ขาดสูญ นี่เป็นความเห็นผิดใน
ส่วนที่เกี่ยวกับสังสารวัฏ

ความเห็นผิดที่เกี่ยวกับกรรม ท่านเรียกว่า **นียตมิจฉาทิฎฐิ** คือมิจฉา-
ทิฎฐิที่แก้ได้ยากยิ่ง ตราบใดที่ยังมีความเห็นในลักษณะนี้อยู่ ก็จะไม่มีความ
เจริญงอกงามในความคิดทั้งหลาย ท่านจำแนกออกไปเป็น ๓ ประการคือ

๑. อภิรียทิฎฐิ ความเห็นว่าไม่เป็นอันทำ หมายถึงจะทำอะไรก็ตาม
จะเจตนาเป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม ไม่ถือว่าเป็นการกระทำ นี่ก็หมายความว่า
การกระทำบุญก็ไม่ใช่บุญ การกระทำบาปก็ไม่ใช่บาป พวกเหล่านี้มักจะ
อุปมาเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น เขาขกตัวอย่างว่า ฝนตกรดต้นไม้ ฝนจะได้
บุญหรือ หรือฟ้าผ่าต้นไม้ ฟ้าจะได้บาปด้วยหรือเปล่า แล้วเขาก็ปฏิเสธบุญ
บาปทั้งหมด

๒. อเหตุกทิฎฐิ แปลว่าหาเหตุไม่ได้ เป็นการปฏิเสธผลต่าง ๆ
ที่เกิดขึ้นในชีวิตของคน ไม่ว่าจะมีความสุขหรือเป็นทุกข์ก็ตาม พวกนี้จะมอง
ในแง่ของความบังเอิญ หรือบางทีก็อาจจะถือว่าเป็นแรงบันดาลของพระ
อิศวร เป็นต้น ความคิดของเขา ก็มักจะมองในแนวของวัตถุเช่นเดิม เขา
บอกว่าเหมือนกับคนเรากินหมาก หมากมันก็ไม่แดง พลูก็ไม่แดง ปูนก็ไม่
แดง แต่พอเคี้ยวปะปนกันกลายเป็นสีแดง สีแดงนั้นเป็นเรื่องบังเอิญ ไม่
มีปัจจัยอะไรให้แดง ความทุกข์ความสุขของชีวิตบุคคลก็เหมือนกัน เป็นเรื่อง
บังเอิญเฉย ๆ ไม่มีดลบันดาลอะไร

๓. **นัตถิกทฤษฎี** ความเห็นว่าไม่มี คืออะไร คือการบูชาไม่มีผล การให้ทานไม่มีผล พิธีกรรมต่าง ๆ ไม่มีผล แม่ไม่มีคุณ พ่อไม่มีคุณ โลกนี้ไม่มี โลกอื่นไม่มี กรรมที่สัตว์ทำทั้งดีทั้งชั่วไม่มี ท่านผู้ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยตนเองแล้วสั่งสอนบุคคลอื่นให้รู้แจ้งตามก็ไม่มี สัตว์ที่ผูกเกิดก็ไม่มีความเห็นทั้ง ๓ ประเภทนี้ พระพุทธเจ้าทรงดำหนิไว้เป็นอันมาก โดยถือว่า ใครที่เห็นอย่างนี้เป็นความเห็นผิด คิดอย่างนี้เป็นความคิดผิด พูดออกไปอย่างนี้เป็นคำพูดที่ผิด แนะนำสั่งสอนผู้อื่นก็เป็นการแนะนำสั่งสอนคนอื่นนอทางออกไป มีวาทะเป็นปฏิปักษ์ต่อพระอรหันต์ทั้งหลายในโลก โดยเฉพาะความเห็นประเภทไม่มีนั้น ทรงอุปมาให้เห็นว่า เหมือนกับฝ้ายกัมพลที่ทำด้วยผมคน คือใช้ไม่ได้สักฤดูหนึ่ง ฤดูร้อนยิ่งห่มเข้ายิ่งร้อน ฤดูฝนถูกฝนเข้าก็อูมน้ำฝนเอาไว้ ฤดูหนาวยิ่งห่มเข้ายิ่งหนาวใหญ่ เวลาปกติก็มีกลิ่นเหม็น คือใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ เพราะความคิดทั้ง ๒ สายนั้นจะหยุดการพัฒนาการในด้านต่าง ๆ คนจะไม่มีเหตุผล จะไม่มีความรับผิดชอบในพฤติกรรมของตน ไม่กลัวบาป เป็นพวกวัตถุนิยมจัดพร้อมที่จะสร้างความวิบัติเดือดร้อนให้เกิดขึ้นแก่สังคมได้ ความเห็นเหล่านี้จึงถือว่าเป็นความเห็นผิด

๒. **มิจนัสังกัปปะ** คือ ความดำริผิด ได้แก่

๒.๑ **ดำริที่จะสนองตอบความต้องการของตนในทางวัตถุ** คือใจกำหนดว่ารูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสน่าจับต้อง และมุ่งมาดปรารถนาที่จะได้สิ่งเหล่านั้นมาไว้ในครอบครองของตนอยู่เรื่อยไป

๒.๒ คำริที่เกี่ยวเนื่องด้วยความพยายาม เช่น ผูกใจเจ็บใจ

ไม่พอใจใคร อาจคิดถึงความพยายาม ความต้องการของผล
ทำลายล้างกันและอาจจะคิดตามแนวของอาฆาตวัตถุ คือวัตถุเป็นที่ตั้งของ
ความอาฆาตพยาบาท ๕ ประการก็ได้ คิดปรารถนาเรื่องราวที่ผ่านมาแล้วว่า
คนนั้นได้เคยทำความเสียหายแก่เรา คนนั้นได้เคยทำความเสียหายแก่ญาติ
มิตรของเรา คนนั้นได้เคยทำประโยชน์แก่คนที่ศัตรูของเรา อาจจะ
ปรารถนาในปัจจุบันว่าคนนั้นกำลังทำอันตรายแก่เรา กำลังทำอันตรายแก่ญาติ
มิตรของเรา กำลังทำประโยชน์แก่ศัตรูเรา หรืออาจจะคาดหมายถึง
เหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตว่า คนนี้จะทำอันตรายแก่เรา คนนี้จะทำ
อันตรายแก่ญาติมิตรของเรา คนนี้จะทำประโยชน์แก่ศัตรูของเรา
เป็นต้น จิตใจของบุคคลที่คิดในแนวนี้ ก็ทำให้เกิดความเร่าร้อนขึ้นมา

๒.๓ คำริในทางที่จะทำให้บุคคลอื่น สัตว์อื่นลำบาก ที่เกิดขึ้น
จากวิหิงสาวิตก คือตริกันถึงความลำบากเดือดร้อนเกิดขึ้นแก่คนทั้งหลาย
นั่งไปในถนนก็อยากเห็นรถชนกัน เห็นไฟไหม้ ก็อยากให้มีไหม้มาก ๆ
เห็นคนทะเลาะกัน ก็อยากจะให้เขาต่อยกัน เห็นคนจะฆ่าจะยิงกัน ก็อยากให้
เขายิงกันเพื่อจะได้ดู และอยากดูการกัศปลา การชนไก่ การต้อนก ทุกข์
ทรมานต่าง ๆ เป็นต้น นี่เป็นความคำริผิด

๓. มิจฉาวจา ได้แก่

๓.๑ การเจรจาในทางที่ผิด คือการพูดคำเท็จ ไม่ตรงตามที่ตนได้
เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้มา มีการขยายความให้มากเกินความเป็นจริง
หรืออำความบางสิ่งบางอย่างเอาไว้

๓.๒ การพูดส่อเสียด คือ การยุยงส่งเสริม ให้เกิดการแตกแยก ทะเลาะวิวาทระหว่างคนสองคนขึ้นไป

๓.๓ การพูดคำหยาบคายร้ายกาจ อันเกิดขึ้นเพราะความโกรธ ความไม่พอใจต่อบุคคลผู้ฟัง

๓.๔ การพูดเพ้อเจ้อ เหลวไหล ไร้สาระ ไม่เกิดประโยชน์อะไร แก่ผู้ฟัง เช่น เรื่องตลก โปกฮา เป็นต้น

๔. มิจนากัมมันตะ คือ

๑. การทำงานที่ผิด ได้แก่การกระทำที่เป็นปาณาติบาต คือ เบียดเบียนประทุษร้าย ทำอันตรายจนถึงกับทำลายชีวิตร่างกายของบุคคลอื่น สัตว์อื่น

๒. ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ด้วยวิธีการแห่งขโมย หรือผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม

๓. ประพฤติผิดในทางประเวณี ในสตรีที่ตนไม่มีสิทธิจะล่วงเกิน

๕. มิจณาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด เช่นด้วยการหลอกลวงปลอมปน ปล้นจี้ ปลอมแปลงสินค้าต่าง ๆ ตลอดจนขายสินค้าที่ไม่ควรขาย เช่น ขายอาวุธ ขายสุรา ขายคน ขายสิ่งเสพติดต่าง ๆ หรือว่าใช้เครื่องชั่งโก่ง ขายของหนีภาษี ปลอมปนสินค้า เป็นต้น

๖. มิจนาวายามะ คือ ความพยายามในทางที่ผิด ได้แก่การพยายามกระทำในลักษณะที่เพิ่มพูนบาป ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น แล้วก็รักษาบาปที่มีอยู่แล้วไว้ไม่ให้เสื่อมไป ทำลายกุศลความดีที่มีอยู่แล้วให้ลดน้อยลงจนตัวเองหมดความดี

๙. **มิจนัสติ** ระลึกผิด หมายถึงระลึกที่เป็นลักษณะชั่วววน ชั่วเข้า ชั่วยุ ให้เกิดความกำหนัดรักใคร่ ความอาฆาตพยาบาท ความลุ่มหลงมัวเมา ความประมาทเถินเลื้อ ผลอเพลิน เป็นต้น

๑๐. **มิจนัสมาธิ** ได้แก่การตั้งจิตสงบ เพื่อมุ่งลาภ มุ่งสักการะ มุ่งชื่อเสียง เช่น พวกทรงเจ้าเข้าผี พวกนั่งทางใน เพื่อได้ประโยชน์ต่าง ๆ ตลอดถึงไป๋หวยเบอร์ สะกดใจในทางที่จะหาลาภ ในทางที่จะให้ร้าย เช่น ฝักรูป ฝักรอย เพื่อทำเสน่ห์น้ำมันพรายต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งสามารถทำใจให้สงบได้ระดับหนึ่ง แต่เป็นการสงบ เพื่อเพิ่มบาปเพิ่มอกุศล เพิ่มกิเลส ซึ่งถือว่าเป็นสมาธิในทางที่ผิด

๑๑. **มิจนัญญณะ** ก็คือ ความรู้ในทางที่ผิด หมายถึงเมื่อเริ่มความเห็นผิด ความดำริผิด พุคผิด ทำงานผิด เลี้ยงชีพผิด พยายามผิด ระลึกผิด ตั้งจิตสงบผิด คือผิดมาได้ ๗ สายเท่านั้น ผลที่เกิดขึ้นมันก็ผิดตามไปด้วย คือ ความรู้ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ก็พลอยผิดตามไปด้วย เช่น อาจะหลงว่า การที่จิตของตนสงบนี้ตนได้บรรลุมรรคผลแล้ว ตนหมดกิเลสแล้ว เป็นต้น

๑๒. **มิจนวิมุตติ** เมื่อรู้ผิด ใจมันก็หลุดพ้นไปในทางที่ผิด ตามปกติวิมุตติแล้วจะหมายถึงการหลุดพ้นจากกิเลส จากความทุกข์ เป็นเรื่องดี ๆ แต่การหลุดพ้นจากกิเลสที่ผิดไปนั่นก็คือ เมื่อความรู้ผิด มันก็หลุดพ้นอย่างผิด ๆ ก็ทำให้กิเลสกำเริบขึ้นได้อีก อาจจะเป็นเรื่องการระงับบาป อกุศลได้ชั่วคราว ชั่วคราว แต่ไม่ใช่เป็นการถาวรต่างเป่าประสงค์ในทางพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ถือว่าเป็นความหลุดพ้นด้วยอำนาจของกิเลส ตลอดถึงคนที่หลุดพ้นจาก

ความชั่ว ข่มใจตัวเองได้ หักห้ามใจตัวเองได้ เพราะกลัวพระผู้เป็นเจ้า กลัวพระยะโฮวา กลัวพระพรหม กลัวผีसागเทวดา เป็นต้น ความหลุดพ้นในที่นี้ มันก็เป็นเรื่องของความหลุดพ้นที่ผิด เพราะว่ามีเปลี่ยนแปลงแปรปรวนได้ เป็นความหลุดพ้นที่อำนาจผลได้ระดับหนึ่งก็จริง แต่ว่าผิดเพราะไม่มีความสมบูรณ์ในความหลุดพ้นเหล่านั้น

ความผิดทั้งกระบวนนี้ ตัวการสำคัญอยู่ที่ความเห็นผิดกับความคิดผิด คือสภาพจิตที่ขาดปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา สิ่งคนสัตว์ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตของตน อันเป็นผลโดยตรงของอวิชชาหรือโมหะ ความโง่เขลา งามาย อันเป็นคุณลักษณะของคนพาลที่มีชีวิตอยู่ สักแต่ว่ามีลมหายใจเท่านั้น ไม่อาจสร้างสรรค์พัฒนาตน ครอบครวั ตระกูลวงศ์ เป็นต้นได้

สัมมัตตะ ๑๐

๑. สัมมาทิฏฐิ	ปัญญาอันเห็นชอบ
๒. สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ
๓. สัมมาวาจา	เจรจาชอบ
๔. สัมมากัมมันตะ	กระทำการงานชอบ
๕. สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีพในทางที่ชอบ
๖. สัมมาวายามะ	ความพยายามในทางที่ชอบ
๗. สัมมาสติ	ความระลึกในทางที่ชอบ
๘. สัมมาสมาธิ	ความตั้งใจมั่นชอบ
๙. สัมมาญาณะ	ความรู้ชอบ
๑๐. สัมมาวิมุตติ	ความพ้นในทางที่ชอบ

๑. สัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบนั้น แบ่งออกเป็น ๒ ระดับด้วยกัน ระดับทั่ว ๆ ไป หมายถึงความเห็นชอบในกฎของกรรม คือ

๑. กัมมัสถกตาสัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบในกฎของกรรมว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น หรือเห็นชอบว่า คนเรามีกรรมเป็นของของตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม จักต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

๒. วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาอันเห็นชอบด้วย เห็นประจักษ์แจ้งในที่นั้น ๆ ในขณะนั้น ๆ จนถึงมองเห็นสังขารธรรมทั้งหลายว่าเป็น

ของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นของธรรมดา จิตได้ผ่อนคลาย
ความยึดติดในสังขารธรรมทั้งหลายลงไปได้

๓. มรรคสัมมาทิฏฐิปัญญาอันเห็นชอบในส่วนเหตุ หรือใน
องค์มรรค ถ้าปัญญาเห็นชอบในเหตุ เห็นว่า ประกอบเหตุนี้จะเกิดผลอย่างนี้
ประกอบเหตุนั้น จะเกิดผลเป็นอย่างนั้น เหตุดี ผลดี เหตุชั่ว ผลชั่ว เป็นต้น

๔. ผลสัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาเห็นชอบในผล ได้แก่ ผลปรากฏ
ขึ้นในขณะนั้น ๆ บุคคลที่ใช้ปัญญาพิจารณาสืบสาวไปหาเหตุได้ ว่าเหตุ
ที่จะเกิดผลเช่นนี้เป็นอย่างไร ๆ รู้ว่าความสุขเป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากการ
กระทำความดี คิดถูกก็เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำความผิดกฎหมาย
 เป็นต้น ในขณะนั้น เหตุไม่ปรากฏ แต่ผลปรากฏอยู่ คนก็รู้ได้

๕. ปัจจเวกขณะสัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาอันเห็นชอบด้วยการ
เพ่งพินิจพิจารณาเฉพาะอย่างไร เช่น พิจารณาว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา
ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ หรือพิจารณาว่า วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไร
อยู่ แล้วก็ปรับปรุงตัวเองให้เหมาะสมแก่เวลาที่ผ่านไป เป็นต้น ก็ถือว่า
เป็นสัมมาทิฏฐิระดับหนึ่ง

สัมมาทิฏฐิระดับที่เป็นองค์มรรคจริง ๆ นั้น ได้แก่ปัญญาอัน
ชอบในอริยสัจทั้ง ๔ ประการ คือ รู้ว่านี่ทุกข์ นี่คือเหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่
ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์

๒. สัมมาสังกัปปะ คือความดำริชอบ ได้แก่

๑. เนกขัมมสังกัปปะ ความดำริที่จะดึงกาย ดึงจิตของตนออก
ไปจากกาม ทั้งกิเลสกามและวัตถุกาม

๒. อภัยบาทสังกัปะ ความดำริในการที่จะอดกลั้น อดทน

ให้อภัย ไม่ผูกใจเจ็บอาฆาตพยาบาทต่อบุคคลอื่น ให้อภัยด้วยเมตตากรุณา
ต่อคนและสัตว์ทั้งหลาย

๓. อวิหิงสาสังกัปะ คือการดำริในการที่จะไม่เบียดเบียน

ใคร ต้องการเห็นคนที่กำลังประสบความทุกข์อยู่ หลุดพ้นไปจากความทุกข์
ประสบความสุขตามที่ตัวต้องการ

๓. สัมมวาจา การเจรจาในทางที่ชอบ คือ

๓.๑ งควีนจากการพูดเท็จมาพูดคำสัตย์คำจริง ที่เป็นอริยโฆหาร
ตามที่ตนได้เห็นมาด้วยตา ได้ยินมาด้วยหู ได้ทราบมาด้วยจมูก ลิ้น กาย
ได้รู้มาด้วยใจอย่างไร ก็พูดไปอย่างนั้น ไม่มีการเสริมความ ไม่มีการอำความ

๓.๒ งควีนจากการพูดส่อเสียด หันมาพูดในลักษณะเสริมสร้าง
สามัคคี ประสานสามัคคี และกระชับความสามัคคี ตามสมควรแก่กรณีนั้น ๆ

๓.๓ งควีนจากการพูดคำหยาบ ระคายหู ไม่สบายหู ไม่สบาย
ใจแก่ผู้ฟัง แต่พูดไปด้วยเมตตาวาจา ซึ่งในกรณีนี้ บางครั้งอาจจะหยาบ
ไปบ้าง แต่ถ้าจิตของผู้พูด ๆ ด้วยความรักความเมตตาแล้ว ก็มองถึงเรื่อง
นั้นเป็นเรื่องจริง เรื่องดี มีประโยชน์ ถูกกาลเทศะ การกล่าววาจามีลักษณะ
เช่นนั้น แม้คนฟังและไม่ชอบใจ ก็พูดไปได้ เพราะว่าเป็นเมตตาวาจา

๓.๔ งควีนจากการพูดเพื่อเจ้าไร้อารยะ พูดคำที่เป็นประโยชน์
อันเป็นอรรถเป็นธรรม คนฟังได้ประโยชน์ ตนเองก็ได้ทำในสิ่งที่เป็น
ประโยชน์

๔. สัมมากัมมันตะ คือ การทำางานที่ชอบ การงานที่ชอบในที่นี้ หมายถึง

๔.๑ การประพฤติปฏิบัติเพื่อควบคุมตนเอง ไม่ให้กระทำในลักษณะ เบียดเบียนประทุษร้ายต่อร่างกายของบุคคลอื่น มีจิตเมตตาต่อคนและสัตว์ ึ่งหลาย

๔.๒ งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ โดยการ ขโมย เลี้ยงชีวิตตนเองตามที่ชอบที่ควร ถูกต้องตามกฎหมายและศีลธรรม

๔.๓ งดเว้นจากการประพฤติดิในทางกาม ตลอดถึงในทาง เพศ เป็นผู้ชายก็มีสทาร์สัน โศษ ยินดีในภรรยาของตนเอง เป็นผู้หญิงก็มี ปติวัตร คือจงรักภักดีต่อสามีของตน จนถึงกับประพฤดิพรหมจรรย์คือ ไม่เกี่ยวข้องในทางเพศ

๕. สัมมาอาชีพะ คือ การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ได้แก่ละการเลี้ยง ชีพในทางที่ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม ผิดขนบธรรมเนียม ประเพณี สร้าง ความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและแก่บุคคลอื่นทุกรูปแบบ หันมาเลี้ยงชีวิต ในทางที่เป็นสัมมาอาชีพ ซึ่งไม่เป็นการเบียดเบียน การประทุษร้าย ไม่สร้าง ความเดือดร้อนให้แก่บุคคลอื่น

๖. สัมมาวายามะ คือ ความพยายามในทางที่ชอบ ได้แก่ความ พยายามตามหลักการของสัมมัปปธานทั้ง ๔ คือ

๖.๑ พยายามสำรวมระวังบาปไม่ให้เกิดขึ้นภายในจิตสันดาน

๖.๒ พยายามผ่อนคลายละบรรเทาบาปที่ยังเกิดขึ้นแล้วให้เสื่อม ไปโดยลำดับ

๖.๓ พยายามเสริมสร้างบุญกุศลให้บังเกิดขึ้นภายในจิตสันดาน

โดยลำดับ

๖.๔ เพียรพยายามรักษากุศลความดีที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อมไป ไม่ว่าจะเป็ญกุศลชั้นใดก็ตาม ให้รักษาไว้ไม่ให้เสื่อม แล้วเพิ่มพูนขึ้นไปจนกว่าจะถึงความสมบูรณ์ ซึ่งสรุปรวมเป็นปหาน คือละชั่ว และภาวนา ประพฤติปฏิบัติความดี

๗. สัมมาสติ คือ ความระลึกชอบ ได้แก่การตั้งสติตามระลึกดูอยู่ที่กาย เวทนา จิตและธรรม ในขั้นแรกเป็นการระลึกเพื่อให้จิตสงบอยู่กับ กาย เวทนา จิต ธรรม ด้วยอารมณ์ปุ้มขมาณ คือเพ็งดูอารมณ์ หรือสมถกรรมฐาน การงานที่บุคคลพึงทำทางใจ เพื่อให้เกิดความสงบขึ้นแก่จิตใจ และในขั้นต่อไปก็เอากาย เวทนา จิต ธรรม ขึ้นมาพิจารณา ให้เห็นว่า สิ่งทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นเพียงกาย เป็นเพียงเวทนา เป็นเพียงจิต เป็นเพียงธรรม เท่านั้น ไม่ใช่ สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่เรา ไม่ใช่เขา แต่ประการใด และสามารถ ถ่ายถอนความเป็นของเรา ความเป็นตัวของเรา ที่เคยยึดถืออยู่ในกาย เวทนา จิต ธรรม ให้เจือจางเบาบางลงไปได้โดยลำดับ จนถึงหมดสิ้นไป

๘. สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ผู้บำเพ็ญเพียร ตามหลักของการสมถกรรมฐานใช้อารมณ์ของสมถะอย่างใดอย่างหนึ่งเป็น เครื่องตั้งสติกำหนดระลึก จนผ่านขั้นตอนแห่งสมาธิไปโดยลำดับและบรรลุนิพพานทั้ง ๔ คือ

๘.๑ ปฐมฌาน จิตมีวิตกที่เป็นกุศล วิจารณ์ที่เป็นกุศล ปีติ ความเอิบอิมใจ สุข ความสบายกาย สบายใจ เอกัคคตา จิตที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว

๘.๒ ทุตติยฌาน จิตสงบจากวิตก วิจารณ์ ลงไปได้ เหลือแต่ความ
ปีติ เอิบอิ่มใจ สุข ความสบายกาย สบายใจ เอกัคคตา คือจิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิ

๘.๓ ตติยฌาน ดับปีติ เสียได้ยิ่งเหลือแต่สุขกับเอกัคคตา

๘.๔ จตุตถฌาน แม้แต่สุขก็ดับได้ แล้วยังเหลือแต่อุเบกขา กับ
เอกัคคตา ด้วยการที่ผู้ปฏิบัติกระทำให้สมบูรณ์ในอริยมรรคทั้ง ๘ ประการ
นี้ ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วก็คือ สติ สมาธิ ปัญญา

สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นปัญญาสิกขา

สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นศีลสิกขา

สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นจิตสิกขา

๕. สัมมาญาณ เมื่อสติ สมาธิ ปัญญา เกิดความสมบูรณ์เต็มที่ ก็จะ
เกิดญาณผุดขึ้นภายในใจของบุคคลผู้นั้น รู้แจ้งอริยสัจ ๓ ระดับ คือ

๑. สัจจญาณ รู้ว่าอะไรเป็นอะไร คือรู้ว่าเป็นทุกข์ นี้เป็นสมุทัย
นี้เป็นนิโรธ นี้เป็นมรรค

๒. กิจจญาณ รู้กิจที่ควรทำในอริยสัจแต่ละข้อว่า ทุกข์เป็นสิ่งที่
ควรกำหนดรู้ สมุทัยเป็นสิ่งที่ควรละ นิโรธเป็นสิ่งที่ควรทำให้แจ้ง และ
มรรคเป็นสิ่งที่ควรเจริญ

๓. กตญาณ รู้ว่าทุกข์ที่ควรกำหนดรู้นั้น ตนได้กำหนดรู้แล้ว สมุทัย
ที่ควรละ ก็ได้ละแล้ว นิโรธที่ควรทำให้แจ้ง ก็ได้ทำให้แจ้งแล้ว มรรคที่ควร
เจริญ ก็ได้เจริญแล้ว ความรู้ขั้นนี้เรียกว่า สัมมาญาณะ คือความรู้ในทางที่
ชอบ เป็นองค์อริยมรรคที่แท้จริง

๑๐. สัมมาวิมุตติ เมื่ออริยมรรคสมบูรณ์ ก็เกิดเป็นสัมมาญาณะขึ้น
มา มีความเปลี่ยนแปลงทางจิตที่ท่านแสดงว่า เกิดญาณความรู้ขึ้นมา แล้วจิต

ก็จะหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส เรียกว่า **สัมมาวิมุตติ** คือจิตหลุดพ้นในทางที่ชอบ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็เกิดญาณขึ้นว่า รู้ว่าเราหลุดพ้นแล้ว ญาณจะรู้ต่อไปว่าชาติคือความเกิดหมดแล้ว พรหมจรรย์จบแล้ว สิ่งที่ต้องทำก็ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นในลักษณะเดียวกัน คือเกี่ยวกับการละการภวานาก็หมดแล้ว ทำให้บุคคลผู้นั้นเป็นพระอรหันต์ ถ้าอริยมรรคสมบูรณ์ ถ้าไม่สมบูรณ์ก็ลดหลั่นกันลงมา ด้วยนัยยะที่กล่าวไว้ในพระอริยบุคคล ๘ จำพวก

สัมมาญาณะ กับสัมมาวิมุตติ ซึ่งเป็นผลที่ต่อเนื่องมาจากความสมบูรณ์ของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จากนั้นสัมมาญาณะ คือ ความรู้ชอบก็จะเกิดขึ้น ทำให้จิตของผู้รู้หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสซึ่งเป็นสัมมาวิมุตติ คือ ความหลุดพ้นในทางที่ชอบ ทำนองเดียวกับอริยมรรค อริยผลนั่นเอง

สังโยชน์ ๑๐

กิเลสอันผูกใจสัตว์อยู่ เรียกว่าสังโยชน์ จำแนกออกเป็น ๑๐ คือ

๑. สักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน

๒. วิจิกิจฉา ความลังเลเป็นเหตุไม่แน่ใจในปฏิบัติทาเครื่องดำเนิน
ของตน

๓. ถีนทฺตปรมาสความเชื่อถือศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเข้าใจว่ามีได้
ด้วยศีลหรือด้วยพรตอย่างนั้นอย่างนี้

๔. กามราคะ ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสกาม เรียกแต่เพียง
ราคะ ก็มี

๕. ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในจิต ได้แก่ความหงุดหงิดด้วย
อำนาจโทสะ เรียกโทสะ ตรงทีเดียวก็มี

๕ ข้อนี้เป็นสังโยชน์เบื้องต่ำ คืออย่างหยาบ เรียก โอรัมภาคิย-
สังโยชน์

๖. รูปราคะ ความติดใจอยู่ในรูปธรรม เช่น ชอบใจในบุคคล
บางคน หรือในพัสดุบางสิ่ง หรือแม้ในวัตถุอันเป็นอารมณ์แห่งรูปฌาน

๗. อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม เช่น ติดใจในสุขเวทนา

๘. มานะ ความสำคัญว่าเป็นตัวเป็นนั่นเป็นนี่

๘. อุทัจจะ ความคิดพล่าน เช่น นึกอะไรก็เพลินเกินไปกว่าเหตุ

๑๐. อวิชา ความเขลาอันเป็นเหตุไม่รู้จริง

อีก ๕ ข้อนี้เป็นสังโยชน์เบื้องสูง คืออย่างละเอียด เรียก อุทัม-
ภากิยสังโยชน์ คือ สังโยชน์เบื้องสูง

สังโยชน์ เป็นชื่อของกิเลสที่ผูกมัดรั้งใจสัตว์เอาไว้ ปกติก็นอน
เนื่องอยู่ในสันดานของสัตว์ ถ้าออกมาเกิดขึ้นกลุ่มรวมใจ ท่านก็เรียกว่า
นิเวรณ ถ้าออกมาข้างนอก ก็เรียกว่า วิตักกมกิเลส กิเลสที่ล้นออกมาข้างนอก

๑. สักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตนนั้น โดยทั่ว ๆ

ไปที่คือความรู้สึกเป็นเราเป็นเขา เป็นพวกเราพวกเขา หรือสำนักนั้นสำนักนี้
นิกายนั้นนิกายนี้ ภาคนั้น ภาคนี่ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของสักกายทิฏฐิทั้ง
นั้น ความเห็นส่วนนี้บางอย่างก็เป็นความละเมียดละไม ที่ท่านจำแนกสัก-
กายทิฏฐิออกไปเป็น ๒๐ ประการ คือ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วเป็นความเห็น
ในขั้นทั้ง ๕ คือเห็นว่าเราเป็นรูป รูปเป็นเรา เรามีในรูป รูปมีในเรา พอถึงเห็น
เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เห็นในทำนองเดียวกัน ฉะนั้น สักกาย-
ทิฏฐิที่เกิดในขั้น ๕ แต่ละขั้น ๔ แนว ๕ สี่ก็เป็น ๒๐ เรียกว่าสักกาย-
ทิฏฐิ ๒๐ คือ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน ๒๐

๒. วิภิจฉา ความลังเลเป็นเหตุไม่แน่ใจ ในปฏิบัติทาเครื่องดำเนิน
ของตน เป็นต้น วิภิจฉา ความลังเลสงสัยที่พระพุทธเจ้าทรงอุปมาไว้หลาย
อย่าง เช่นว่าเป็นทาง ๒ แพร่ง ทางกันดาร หรือว่าทางที่มีเสือโคร่งอาศัยอยู่
เรื่องของความเคลือบแคลงสงสัยนั้น แม้เป็นเรื่องเพียงเล็กน้อยก็ก่อให้เกิดภาวะ

ซังกขึ้นมาได้ง่ายดาย เช่น เดินทางไปถึงทางแยก ๒ ทาง คือ ความ
สงสัยว่าจะไปทางไหนดี ก็ไปไม่ได้แล้ว จะทำงานอะไรสักอย่าง สงสัยว่า
ทำอะไรดีก็ไปไม่ได้แล้ว หรือจะเขียนหนังสือ สงสัยว่าตัวนี้จะเขียน
อย่างไร ไม่แน่ใจ ก็เขียนไม่ได้แล้ว ดังนั้น วิจิจจนา จึงเป็นเรื่องที่มีอยู่ภายใน
ใจคนโดยตลอดไป บางอย่างเป็นขั้นของความประณีต ละเมียดละไม
เช่น ในฐานะเป็นชาวพุทธ ท่านจำแนกเป็นความสงสัย ๘ ประการคือ

มีความสงสัยในพระพุทธเจ้า ทั้งในส่วนของพระประวัติและในส่วน
ของพระคุณ

สงสัยในพระธรรม ทั้งองค์ธรรมผลของธรรม และความดีงาม
ของธรรม

สงสัยในพระสงฆ์ ทั้งในองค์พระสงฆ์ คุณของพระสงฆ์ ทั้งในความ
เป็นบุญเขตของพระสงฆ์ เป็นต้น

สงสัยในไตรสิกขา คืออาจสงสัยในตัวของไตรสิกขาเอง คือ
ศีล สมาธิ ปัญญา สงสัยในผลที่ตนจะพึงได้จากการปฏิบัติตามหลักของ
ไตรสิกขาและอาจจะสงสัยว่า ถ้าทำอย่างนี้น่าจะสูญเสียโอกาสที่จะได้รับ
ประโยชน์จากโลก จากสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ เป็นต้น

ความสงสัยในชีวิต อดีต เราเคยเกิดมาแล้วไหม เกิดเป็นอย่างไร
หรือว่าไม่เคยเกิดมาก่อน สงสัยเรื่องอะไรก็ตามที่เป็นอดีต สงเคราะห์เข้า
ในกลุ่มนี้

สงสัยในกาลอนาคต เป็นความสงสัยที่เริ่มต้นจากเหตุการณ์ในวันพรุ่งนี้ ในวันต่อไป เดือนต่อไป ปีต่อไป ในชีวิตในชาติต่อไป ตนจะเป็นอย่างไร มีฐานะเป็นอย่างไร เป็นต้น คนมักจะอยู่ด้วยเครื่องหมายคำถามตลอดชีวิตของตน ดังนั้นความสงสัยเหล่านี้จึงแสดงออกมาในรูปการให้หมอดูทำนาย โชคชะตา ราศี บอกผลที่จะเกิดขึ้นแก่ตนในอนาคต จะเป็นอย่างไรอย่างนี้ และความสงสัยที่ข้ามภพข้ามชาติออกไป สงสัยว่าเราจะเกิดอีกหรือเปล่า ในชาติต่อไป ถ้าจะเกิด จะเกิดเป็นอะไร มีสุข มีทุกข์เป็นอย่างไร จะเกิดที่ไหน เป็นต้น

สงสัยทั้งในอดีตและอนาคต หมายถึงเรื่องอดีตอนาคตที่ใกล้และอดีตอนาคตที่ไกลก็ตาม ก็เกิดความเคลือบแคลงสงสัยไม่แน่ใจด้วยประการทั้งปวง

สงสัยในกฎเกณฑ์เงื่อนไขของปัจจุสมุปบาทที่เป็นกระบวนการของเหตุผล ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงความจริงระดับสูงเอาไว้ ลักษณะเป็นวงจรของชีวิตหรือวัฏจักรของชีวิต เพื่อจะขจัดปัญหาความสงสัยในเรื่องชีวิต อดีต อนาคต ทั้งอดีต อนาคต ของบุคคล เพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจว่าความมีหรือไม่มี ชีวิตในอดีตหรือในอนาคตนั้น ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย เพราะถ้าทราบใดที่ยังมีวิชา คือ กลุ่มของกิเลสอยู่ การกระทำของบุคคลก็ต้องเป็นสังขาร คือ เป็นบุญเป็นบาป หรือมีสิ่งที่เป็นลมหายใจเขาออก คือปรนปรีอากาย มีสัญญา เวทนา ปรนปรีอิจิต และวิตก วิจารณ์ ปรนปรีอวาจาอยู่ เมื่อมีทั้งกิเลสทั้งกรรมเช่นนี้ ก็ต้องมีปฏิสนธิวิญญาณ ที่จะทำให้คนตายไปแล้วบังเกิดในภพชาติต่าง ๆ ตามความหนาบางของกิเลส ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกรรม อันเป็นกุศล

หรืออกุศลแตกต่างกัน เมื่อมีวิญญาณ ก็ก่อให้เกิดเป็นนามรูป คือเป็นชีวิตขึ้นมาที่ประกอบด้วยส่วนรูปกายและส่วนของนามกาย เมื่อรูปกายเหล่านั้นเจริญเติบโตขึ้น ก็มีอายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เกิดขึ้น เมื่อคลอดออกมาจากครรภ์มารดาแล้ว เพราะอาศัยความมีอายตนะ ก็ทำให้เกิด ตาเห็นรูป หูฟังเสียง เป็นต้นการกระทบก็เกิดขึ้น กระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ ก็เกิดขึ้น เมื่อกระทบก็มีการกำหนด เพราะการกระทบนั้น จึงมีผัสสะ เมื่อมีผัสสะ คือการกระทบแล้ว ใจของบุคคลก็จะกำหนดสิ่งเหล่านั้นว่าดีหรือไม่ดี ถ้าดีก็เกิดสุขเวทนา ถ้าไม่ดีก็เกิดทุกขเวทนา เพราะฉะนั้น เมื่อมีผัสสะ ก็มีเวทนา พอเวทนาในกรณีที่ดี ก็อยากให้สิ่งเหล่านั้นมีอยู่เป็นอยู่ตลอดไป เพื่อเป็นของ ๆ ตน ถ้าหากว่าไม่ดี ก็กลายเป็นความรู้สึกจะให้สิ่งเหล่านั้นพิบัติพินาศไป ก็กลายเป็นตัณหาคือความทะยานอยาก อยากได้ อยากมี อยากเป็น อยากไม่ได้ อยากไม่มี อยากไม่เป็น มีตัณหาก็มียุปาทาน คือความยึดถือ ยึดถือว่าเป็นของเราบ้าง ยึดถือว่าเป็นตัวตนของเราบ้าง ยึดถือว่าเป็นอย่างนั้น อย่างนี้บ้าง ยึดถือด้วยอำนาจความเห็นบ้าง ยึดถือด้วยอำนาจความเชื่อมั่นในตัวเองบ้าง ยึดถือในรูปพิธีรีตองต่าง ๆ ซึ่งเราเรียกว่าอุปาทาน เมื่อยังมีอุปาทานอยู่ ก็ต้องมีภพ คือการอุบัติบังเกิดมีภพก็ต้องมีชาติ มีชาติก็ต้องมีชรา มรณะ ก็หมุนวนเข้าไป ตั้งต้นใหม่ ทั้งในช่วงสั้นและในช่วงยาว เนื่องจาก เรื่องปฏิจสุมุปาทานั้นเป็นเรื่องที่ใหญ่มาก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ก็ต้องพิจารณาทบทวนถึง ๗ วันต่อเนื่องไป และทรงเปล่งพระอุทานในแต่ละขณะแต่ละช่วงของการมองปฏิจสุมุปาทานทั้งหลายตลอดสาย

พระอริยบุคคลระดับโสดาบัน ท่านจัดสังโยชน์ทั้ง ๓ ประการ นั้นออกไปจากจิตใจได้อย่างสิ้นเชิง มีความเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม พระสงฆ์ และในไตรสิกขา การปฏิบัติความดีของท่าน มีการเดินหน้า ไม่มีการถอยหลัง ไม่มีอันตรายอะไรมาโยกคลอน สร้างความเปลี่ยนแปลงศรัทธาที่มีอยู่ต่อพระรัตนตรัยให้ออกไปจากจิตใจของท่านได้

๓. สิลัพพตปรามาส การเชื่อมั่นด้วยศีลวัตร พรต ที่ถือปฏิบัติกัน มาจนเคยชิน อันเป็นลักษณะความเชื่อถือนั่นศีลพรต โดยขาดปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา หาเหตุผล สักแต่ว่าทำตามกันมาอย่างมกมาย จนถึงถือว่าความบริสุทธิ์หมดจะมีด้วยการกระทำอย่างนั้น ดังนั้นการเชื่อโศคลง ถือขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เวทมนต์ คาถา ษะตา ราศี โหราศาสตร์เป็นต้น คงอยู่ในขอบข่ายความเชื่อ แม้การถือปฏิบัติวัตรต่าง ๆ ของนักบวชในสมัยพุทธกาล ก่อนพุทธกาล ด้วยการเลียนแบบสุนัข โคน จนถึงการปักใจ ฟังใจว่า ความบริสุทธิ์ ความงับ จะเกิดจากการทำอย่างนี้เท่านั้น อย่างอื่นไม่ใช่ และการตีรูปแบบของการปฏิบัติกรรมฐานอย่างไรอย่างหนึ่ง โดยปักใจเชื่อถือว่า ความสงบจากนิรณจะมีได้ด้วยการปฏิบัติอย่างที่ตนปฏิบัติเท่านั้น อย่างอื่นไม่ถูกต้อง คงอยู่ในขอบข่ายของ สิลัพพตปรามาสอยู่นั่นเอง ดังนั้นสามัญชนจึงไม่อาจรอดพ้นจากความถือนั้นในแนวนี้ไปได้ขาด เพียงแต่จะถือนานหรือน้อยเท่านั้นเอง.

๔. กามราคะ คือความกำหนดด้วยอำนาจของกิเลส กาม บางครั้งก็อาจจะเรียกว่าราคะเฉย ๆ กามราคะนั้น ได้แก่การที่จิตไปกำหนดสิ่งที่ตน

เห็น สิ่งที่ตนประสบด้วยประสาทสัมผัส และกำหนดว่ารูปสวय เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสนั้นน่าจับต้อง ก็มีความกำหนดรักใคร่ยินดีในสิ่งนั้น มีความเพลิดเพลินระริงหลงในสิ่งเหล่านั้นเหนียวนี้ถึงสิ่งเหล่านั้นด้วยอำนาจของความใคร่ความปรารถนา ความพอใจ นี้เรียกว่าเป็นอาการของ กามราคะ ผูกพันจิตใจของบุคคลเอาไว้ ให้กำหนดเพลิดเพลินยินดีอยู่ด้วยความคิดถึงสิ่งเหล่านั้น

๕. ปฏิฆะ คือ ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ได้แก่ความหงุดหงิด ด้วยอำนาจของโทสะ บางครั้งก็เรียกโทสะตรง ๆ ก็มี ลักษณะของปฏิฆะ คือ ความกระทบกระทั่งแห่งจิตนั้น ขึ้นอยู่กับความหนาบางของกิเลสภายในใจคน คนที่กิเลสน้อยเบาบางนั้น ถ้าไม่แรงเกินไป ก็ไม่เกิดความกระทบกระทั่งแห่งจิต เพราะมันพร้อมที่จะเมตตาให้อภัย อดทน ต่อบุคคล ต่ออารมณ์ทั้งหลาย ถ้าจิตใจของบุคคลมากไปด้วยกิเลสสายนี้ คือ สายโทสะ ความหงุดหงิด ความกระทบกระทั่งทางจิต อาจเกิดเพราะความไม่ยินดีไม่พอใจ ไม่ชอบใจ หรือว่าเมื่อหน่ายรำคาญ ก็กลายเป็นความกระทบกระทั่งทางจิตได้ กิเลสสายนี้อาจจะออกไปเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น กลายเป็นความโกรธ ความประทุษร้าย ความอาฆาต ความพยาบาท ตลอดจนจงล้างจงผลาญกัน เพียงแต่ในชั้นที่รุนแรงอย่างนั้น ท่านไม่เรียกว่าสังโยชน์เท่านั้นเอง

สังโยชน์ทั้ง ๕ ประการนี้ เรียกว่าสังโยชน์เบื้องต่ำ ใช้คำบาลีว่า โอรัมภาคิยสังโยชน์ คือเป็นสังโยชน์ที่พระอนาคามี ซึ่งเป็นพระอริยบุคคล ชั้น ๓ ท่านละได้เด็ดขาด ดังนั้นพระอนาคามีแม้ว่าจะครองเรือนเป็นฆราวาส แต่ก็จะไม่เกี่ยวข้องในเรื่องเพศ เพราะความรู้สึกรักใคร่ใคร่รักใคร่ยินดีใน

รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่คนทั่วไปกำหนดว่าน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจนั้น ท่านไม่มี เนื่องจากท่านได้ละกิเลสภายในสายนี้ออกไปได้อย่างเด็ดขาด จิตใจของท่านจึงอยู่ด้วยความสำรอกงามทั้งหลายได้ และมีความเมตตากรุณาต่อบุคคลเป็นพิเศษ

๖. **รูปราคะ** ได้แก่ความติดใจอยู่ในรูปธรรม ชอบใจในบุคคลบางคนหรือในวัตถุบางสิ่ง ในขั้นนี้เนื่องจากการเรียงถึงสังโยชน์ที่พระอรหันต์ได้ จุดมุ่งหมายจึงหมายถึงการกำหนด พอใจ ยินดี อยู่ในรูปฌาน ซึ่งมีความสุข ความสงบ มีปีติ ปรากฏเด่นมาก ถ้าบุคคลไม่ได้ใช้ปัญญาพิจารณาเห็นจริง ๆ แล้วโอกาสที่จะทอดทิ้งความสุขในฌานนั้นก็ทำได้ยาก

๗. **อรูปราคะ** ความกำหนดพอใจ ยินดีในสิ่งที่เป็นนามธรรม คือพอใจติดใจในสุขเวทนา ที่สำคัญก็คือ ติดอยู่ในอรูปฌาน ซึ่งมีความประณีตไปกว่ารูปฌาน

๘. **มานะ** คือความถือตัว หรือความสำคัญตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ที่แสดงออกเป็นมานะ ๕ ประการ อาจจะปรารถนารูปราง ฐานะ ทรัพย์สิน วิชาความรู้ ตำแหน่งการงาน ตลอดถึงยศศักดิ์ของตนเป็นต้น และนำเข้าไปเทียบเคียงกับบุคคลอื่น เกิดอาการพอใจขึ้นว่าเราเป็นผู้เลิศกว่าเขา ผู้เสมอเขา เลวกว่าเขา หรือในกรณีที่ตนเป็นผู้เลิศกว่าเขา เป็นผู้เสมอเขา ก็สำคัญตัวว่าเลิศกว่าเขา เสมอเขา เลวกว่าเขา บางคนเป็นผู้เลวกว่าเขา ในฐานะนั้น ๆ แต่เกิดความสำคัญตัว ถือตัวขึ้น ในกรณีอย่างใดอย่างหนึ่งว่า เป็นผู้เลิศกว่าเขา เสมอเขา หรือว่าเลวกว่าเขา

๕. **อุทัจจะ** คือ ความคิดพล่าน เป็นลักษณะการสร้างวิมานใน
อากาศ คิดอะไรก็เพลิน ๆ ไป ไม่ค่อยได้มีทิศทางอะไรที่แน่นอน ความคิด
พล่านในลักษณะนี้ก็จะละเมียดละไมลงไปโดยลำดับ แต่ถ้าจิตยังสำยอยู่
ก็ถือว่าเป็นอุทัจจะ จะมากหรือน้อยนั้นก็เป็นเรื่องหนึ่ง

๑๐. **อวิชา** คือความเขลา อันเป็นเหตุให้ไม่รู้ อวิชา ชื่อว่าเป็นราก
เหง้าของอกุศลทั้งหลายที่แตกกิ่งก้านสาขาออกไปเป็นโลภะ โทสะ โมหะ
ก็ตาม จริง ๆ แล้วก็เป็นเรื่องของอวิชชานั่นเอง ดังนั้น การตรัสรู้ของพระพุทธ
เจ้า จึงทรงใช้คำว่าอวิชชาเกิดขึ้น อวิชชาดับไป ในแต่ละจุดของพระญาณ
ที่ผุดขึ้นในพระทัยของพระองค์ ดังนั้นอวิชา เมื่อกล่าวโดยสรุปก็กระจายตัว
เองออกไปเป็น ๘ ประการด้วยกัน คือ

ความไม่รู้ในอริยสัจทั้ง ๔ ประการ ด้วยฌานทั้ง ๓ คือตราบใดที่ยัง
ไม่รู้ด้วยฌาน ตราบนั้นก็ยังชื่อว่าเป็นอวิชาอยู่ แม้การรู้ด้วยการศึกษาขั้น
ปริยัติ และการนำไปพิจารณาที่ชื่อว่ายังเป็นอวิชาอยู่ การไม่รู้ในอดีต
ไม่รู้ในอนาคต ไม่รู้ทั้งอดีตทั้งอนาคต ไม่รู้ในกฎของปฏิจจสมุปบาท ว่ากัน
ตามความเป็นจริงแล้ว ความไม่รู้ทั้ง ๘ ประการนี้ เมื่อบุคคลเกิดญาณรู้ใน
อริยสัจทั้ง ๔ ประการได้ อย่างที่เกิดแก่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย
ความไม่รู้ที่มีชื่ออย่างอื่นก็ชื่อว่าหมดสิ้นตามไปด้วย เพราะการรู้อริยสัจ ๔
เป็นเหตุให้รู้สิ่งเหล่าอื่น ดังนั้น ท่านจึงอุปมา อริยสัจ ๔ เอาไว้ โดยนัยยะต่าง ๆ
เช่น

ทุกข์ เหมือนกับโรค **สมุทัย** เหมือนเหตุเกิดแห่งโรค **นิโรธ** เหมือน
ความหายจากโรค **มรรค** เหมือนกรรมวิธีในการเยียวยารักษาโรค หรือ**ทุกข์**

เหมือนสิ่งที่อยู่ในที่มืด สมุทัย เหมือนความมืด นิโรธ เหมือนแสงสว่าง
มรรค ก็เหมือนกับการเปิดสวิตช์ไฟ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในชั้นของการกระทำ
นั้น บุคคลเพียงแต่เปิดสวิตช์ไฟ เครื่องกระทำแสงสว่างยังสมบูรณ์อยู่เท่านั้น
อย่างเดียว ที่มีแสงสว่างก็จะเกิดขึ้น เมื่อแสงสว่างเกิดขึ้นก็ขจัดความมืดออก
ไป ความมืดหายไปแล้ว สิ่งที่มีความมืดหุ้มห่อเอาไว้ก็ปรากฏแก่สายตาและจะ
ปรากฏมากกว่าที่เราอยาก رؤ้อยากเห็น ดังนี้ ความรู้ทั้งหมด จึงสืบเนื่องมา
จากอริยสัจ ๔ ด้วย ญาณทั้ง ๔ ประการ เมื่อวิชาเกิดขึ้นในจุดนั้น ๆ
อวิชาก็หมดไป ทำให้จิตใจของบุคคลที่จัดสังโยชน์ได้ เข้าถึงความบริสุทธิ์
สมบูรณ์เต็มที่ ซึ่งท่านใช้คำว่าเป็นจินาสพ คือหมดสิ้นอาสวกิเลส อันเป็น
เครื่องหมักดองจิตใจ

สังโยชน์ทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นสังโยชน์ที่ละเมียดละไม จึงเป็น
สังโยชน์ระดับสูงเรียกว่าอุทัมภกาคิยสังโยชน์ ซึ่งคนที่ละได้เด็ดขาด มีเฉพาะ
พระอรหันต์เพียงพวกเดียวที่ละได้อย่างสมบูรณ์ทั้ง ๑๐ ประการ

ดังนั้นสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็นการกำหนดความแตกต่างของ
พระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา ที่จำแนกไว้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑. พระโสดาบัน ละ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้

๒. พระสกทาคามี ละสังโยชน์ ๓ ประการเหล่านั้นได้ เช่นเดียวกับ
พระโสดาบันกับลดราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาลงกว่าพระโสดาบัน

๓. พระอนาคามี ละสังโยชน์ได้ ๕ ต่อจากพระโสดาบัน คือเพิ่ม
กามราคะ ความกำหนัดในวัตถุกาม ด้วยอำนาจของกิเลสกามและปฏิฆะ
คือความหงุดหงิด ความไม่พอใจ ความกระทบกระทั่งทางใจ

๔. พระอรหันต์ ละสังโยชน์เบื้องสูงเพิ่มขึ้นไปอีก ๕ ข้อ จิตใจของท่านจึงไม่มีสังโยชน์ในชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ภายในใจ เป็นจิตที่มากไปด้วยปัญญา ความบริสุทธิ์ และมีความกรุณาต่อสัตว์โลกอย่างไม่มีเปลี่ยนแปลง

สังโยชน์ ๑๐

กามราคะ ปฏิฆะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิฉา สัตถัพตปรามาส ภวราคะ
อิสสา มัจฉริยะ อวิชชา.

สังโยชน์ ๑๐ ประการนี้ ไม่ใช่สังโยชน์ที่เรียงโดยลำดับ เช่นเดียวกับ
สังโยชน์ที่กล่าวมาในตอนต้น โดยเค้าเงื่อนก็คือ อนุสัย ๗ แล้วก็เติม
เข้าอีก ๓ คือ สัตถัพตปรามาส อิสสา และมัจฉริยะ และที่เรียงลำดับใหม่
การเรียงในแนวนี้จึงจับหลักเกณฑ์ไม่ได้ว่าเรียงด้วยลำดับอะไร แต่ก็มี
อยู่ ๑๐ ประการเหมือนกันคือ

๑. กามราคะความกำหนัดในวัตถุกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ ด้วยอำนาจของกิเลสกาม มีความยินดี ความพอใจ ความชอบ
ความโลภ เป็นต้น ในสิ่งนั้นอยู่

๒. ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งทางใจ ความหงุดหงิด อันเกิดจาก
ความไม่ยินดี ไม่พอใจ ไม่ชอบใจ หรือความรำคาญ เป็นต้น ก็ก่อให้เกิดเป็น
ความปฏิฆะขึ้นมาได้

๓. มานะความถือตัว ว่าเราเป็นนั่น เป็นนี่ จนบางครั้งบางครั้ง
ก็กลายเป็นคู่มือมันตนเอง ย่ำยีตนเอง หรือคู่มือมันบุคคลอื่น หรือตีเสมอบุคคล
อื่น ตามสมควรแก่กรณี แต่ชั้นของสังโยชน์ เป็นชั้นของความรู้สึกลึกภายในใจ
ที่ไม่ฟูขึ้นกลุ่มมุ่มใจ ไม่ใช่ไปแสดงออกภายนอก

๔. ทิฏฐิ ความเห็นผิด ได้แก่ความเห็น ที่ไม่ยุติด้วยตนเองตลอด
ธรรม อันพระอรหันต์ทั้งหลายในโลกได้รู้และแสดงเอาไว้ เช่นความเห็นที่
การให้ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การบวงสรวงไม่มีผล มารดา
ไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ โลกนี้ไม่มี โลกอื่นไม่มี กรรมที่สัตว์ทำ ทั้งดีทั้งชั่วไม่

มี ท่านที่ตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบด้วยตนเองแล้วสอนบุคคลอื่นให้รู้ตามก็ไม่มี โอบปาดิกสัตว์คือสัตว์ที่เกิดโดยกำเนิดที่ ๔ คือ เกิดโดยผุดขึ้นก็ไม่มี คือ การมองสังสารวัฏในแง่ที่เป็นของขาดสูญ ชีวิตจบลงที่ความตาย มีจี๊เถ้าเป็นที่สุด จัดเป็นมัจฉาทิฎฐิในระดับสังสาร บางคราวก็เป็นความเห็นผิดในกรณีของกรรม เช่น

เห็นว่า ไม่มีกรรม คือการกระทำ ไม่ว่าจะ เป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม ที่เรียกว่า อภิริยทิฎฐิ

เห็นว่าผลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคลเหล่านั้นไม่ได้เกิดมาจาก เหตุ เป็นเรื่องของการบังเอิญ เป็นเรื่องของการคลันดาลจากอำนาจภายนอก เป็นต้น ที่เรียกว่า อเหตุกทิฎฐิ

เห็นว่าไม่มีบาป ไม่มีบุญ ไม่มีนรก ไม่มีสวรรค์ ไม่มีความดี ไม่มี ความชั่ว ไม่มีมารดา บิดา เป็นต้น ชื่อว่าเป็น นัตถิกทิฎฐิ เห็นว่าไม่มี

ความเห็นที่เป็นมัจฉาทิฎฐินั้น บางอย่างก็แรง บางอย่างก็ไม่แรง มัจฉาทิฎฐิบางอย่างจึงปิดกั้นการบรรลุนิพพาน แต่ไม่ถึงกับปิดกั้นสวรรค์ เพราะคนที่เข้าสู่กระแสนิพพานนั้น ต้องละสัkkายทิฎฐิ ซึ่งก็เป็นความเห็นผิด ระดับหนึ่งออกไปเสียก่อน ถ้ายังมีสัkkายทิฎฐิ คือความเห็นเป็นตัวเป็นตน เป็นเราเป็นเขา พวกเรา พวกเขาอยู่ ก็เข้าสู่กระแสนิพพานไม่ได้ ฉะนั้น มัจฉาทิฎฐิบางอย่าง จึงห้ามเฉพาะนิพพานอย่างเดียว แต่ไม่ห้ามสวรรค์ ทำให้บุคคลเหล่านั้นสามารถทำความดีได้ในระดับหนึ่ง ตามกำลังความสามารถของท่าน

๕. วิจิกิจฉา คือความลังเลสงสัยไม่แน่ใจ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรง อุปมาเหมือนทางไกลกันดาร หรือทางที่มีอันตรายรออยู่เฉพาะหน้า ความ

สงฆ์นี้แสดงออกมาในเรื่อง ๘ ประการดังกล่าวในตอนต้น คือสงฆ์ใน
พระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา
สงฆ์ในอดีต อนาคต ทั้งอดีต อนาคต คือกฎของปัจจุสมุปบาท

๖. **ศีลพัทพรามาส** คือการถือมั่นด้วยศีล ด้วยวัตร ด้วยข้อปฏิบัติ
ฤกษ์ยามาที ดวงดาวหรือจักรราศี ตลอดจนรูปแบบพิธีกรรมต่าง ๆ แม้แต่
หลักการประเพณีปฏิบัติที่ถูกต้อง แต่ถ้าไปยึดมั่นถือมั่นว่าอย่างนี้เท่านั้น
จริง อย่างอื่นไม่จริง แล้วก็ไปปฏิเสธอย่างอื่น ก็ได้ชื่อว่า เป็นศีลพัทพรามาส
ทั้งนั้น ในแง่ของความจริงแล้ว คนชาวโลกทั้งมวลนั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ตกอยู่
ในกระแสของศีลพัทพรามาสอย่างใดอย่างหนึ่ง จะมากหรือน้อยเท่านั้น
เอง เพราะคนที่ตัดเรื่องเหล่านี้ได้ มีตั้งแต่พระโศคบันขึ้นไป ถ้าตราบใดที่ยัง
ไม่เป็นพระโศคบัน ตราบนั้นก็มีความเป็นวิจิตรจินา มีศีลพัทพรามาสอยู่
จะมากหรือน้อยเท่านั้น เพราะฉะนั้น การดูถูกดูหมิ่นกันในเรื่องของศีลพัทพ
รามาสที่ปรากฏอยู่ในสังคม จึงเป็นการดูหมิ่นตนเองด้วย เพราะตนเองก็ยัง
ละศีลพัทพรามาสไม่ได้

๗. **ภวราคะ** คือความกำหนัดในภพ หมายถึงความกำหนัดในความมี
ความเป็นต่าง ๆ ระดับชีวิตทั่ว ๆ ไป พอใจติดใจในความเป็น ฐานะ
ตำแหน่ง ยศศักดิ์ของตน เป็นต้น จนถึงกำหนัดในภพที่ประณีตขึ้นไป เช่น
พอใจยินดีในการเกิดบนสวรรค์ การเกิดในพรหมโลก หรือแม้แต่การเกิดใน
สุทธาวาส ซึ่งเป็นที่อยู่ของพระอนาคามี คือ ยังชื่อว่ามีภวราคะอยู่

๘. **อิสสา** แปลว่าความริษยา เป็นอาการของโลภะปนโทสะ ความ
รู้สึกไม่ยินดีไม่พอใจในการได้ดีของบุคคลอื่น เป็นอาการของโลภะเพราะ

คนอยากได้เสียเอง เมื่อเกิดขึ้นครอบงำใจ ก็จะอยู่ประเภทเดียวกับกามฉันท์ และพยาบาทในนิวรรณ์

๕. มัจฉริยะ คือความตระหนี่ ความหวง ความติดในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ต้องการให้คนอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ที่ท่านจำแนกไว้ด้วย มัจฉริยะ ๕ ประการ คือ หวงลาภ หวงที่อยู่ หวงวรรณะ หวงสกุล หรือหวงธรรมะ ที่จะแสดงธรรมะแก่บุคคลอื่น

๑๐. อวิชา คือความไม่รู้ ได้แก่ความไม่รู้อริยสัจ ทั้ง ๔ ประการ กับความไม่รู้อดีต อนาคต ทั้งอดีต อนาคต และกฎของปัจจุสมุปบาท ฉะนั้น ชาวโลกทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็ใครก็ตาม ถ้ายังไม่เป็พระอรหันต์ ก็ชื่อว่ามัววิชาอยู่จะมากหรือน้อยเท่านั้น

การปฏิบัติธรรมะในทางพระพุทธศาสนา จึงมุ่งขัดเกลาพวกเหล่านี้ ให้เจือจางเบาบางลงไปโดยลำดับ จนถึงหมดไปสิ้นไปในที่สุด

ธรรมะที่เรียกชื่อสังโยชน์ก็ดี อนุสัยก็ดีนั้น เปรียบเหมือนกับตะกอน ที่นอนก้นภาชนะ ถ้าหากว่าไม่มีอารมณ์จากข้างนอกมากระทบ ก็ไม่ฟูขึ้นไป ประกอบจิตหรือสัมผัสกับจิต ทำปฏิกริยาต่ออารมณ์ทั้งหลาย และถ้ามีอารมณ์มากระทบ ก็เลสเหล่านี้ก็ฟูขึ้น เมื่อฟูขึ้น ฐานะแกก็เปลี่ยน ฟูขึ้นเป็นเพียงกลุ่มมูมิ อยู่ในประเภทของนิวรรณ์ ถึงแม้ว่า จำนวนจะไม่เท่ากัน แต่ก็แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม ตามสายของ โลกะ โทสะ โมหะ นั่นเอง ถ้าล้นออกไปถึงข้างนอก ควบคุมกาย ควบคุมวาจาของบุคคลให้กระทำตามอำนาจของมัน ก็กลายเป็นทุจริต เป็นอกุศลไป

ดังนั้นกิเลสทั้งหมด ที่จริงแล้วเป็นการพูดถึงสิ่งที่สืบเนื่องมาจาก
อวิชา ตามความเข้มข้นของมัน และอาการที่ทำปฏิกิริยาต่อจิต เช่น บางครั้ง
ก็เรียกว่าสังโยชน์ แปลว่าผูกใจสัตว์ไว้ บางครั้งเรียกว่า อาสวะ คือหมักหมม
อยู่ภายในใจ บางครั้งเรียกว่าอุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่น บางครั้งก็เป็น
ตัณหา คือไปผลักดันจิตให้ดิ้น ทะเยอทะยานอยากในอารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งแสดง
ให้เห็นว่า ความรุนแรงของมันสูงขึ้น บางครั้งเรียกว่า วิสัตติกา คือชานไปใน
อารมณ์ทั้งหลาย บางครั้งก็เรียกว่าโอฆะ แปลว่า พาใจของบุคคล เหมือนของ
ที่ตกลงไปในกระแสน้ำ ถูกกระแสน้ำพัดพาไป ก็สูญเสียการทรงตัวการ
ปฏิบัติธรรมะในทางพระพุทธศาสนาจึงมุ่งเสริมสร้างวิชาขึ้นโดยลำดับ
เมื่อวิชาบังเกิดขึ้นโดยลำดับแล้ว เหตุผลสติปัญญาของบุคคลก็จะมากขึ้น
จะทำให้ลดความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อความโลภ ความโกรธ
ความหลงลดลง หมายความว่า ใจก็ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงสูงขึ้น ยามใด
วิชาสมบูรณ์ ยามนั้นกระบวนการของกิเลสที่มีชื่อต่าง ๆ ก็ชื่อว่าล้มไป
ทั้งหมด ใจของบุคคลเหล่านั้นก็เข้าถึงความบริสุทธิ์ นั่นคือจุดมุ่งหมายใน
การปฏิบัติธรรมะในทางพระพุทธศาสนา

สัญญา ๑๐

๑. อนิจฺจนฺตสฺสญฺญา การกำหนดรู้ความไม่เที่ยงแท้แห่งสังขารทั้งหลาย
  ๒. อนตฺตสฺสญฺญา การกำหนดรู้ความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งหลาย
  ๓. อสุภสฺสญฺญา การกำหนดรู้ความไม่สวยงามแห่งกายตนและคน
อื่น
  ๔. อาทินวสฺสญฺญา การกำหนดรู้ความเป็นโทษแห่งร่างกาย
  ๕. ปหานสฺสญฺญา การกำหนดรู้เพื่อละอกุศลบาปกรรม และอุปาทาน
ในขันธ
  ๖. วิราคสฺสญฺญา การกำหนดรู้วิราคะ คือความคลายกำหนัดในขันธ
๕ เป็นต้น
  ๗. นิโรธสฺสญฺญา การกำหนดรู้นิโรธ คือความดับเพลิงกิเลสและ
เพลิงทุกข์
  ๘. สพฺพโลเก อนภิตตสฺสญฺญา การกำหนดรู้ความไม่น่าเพลิดเพลิน
ในโลกียธรรมทั้งปวง
  ๙. สพฺพสงฺขารेषฺสุ อนิภฺยสฺสญฺญา การกำหนดรู้ถึงความไม่น่าปรารถนา
ในสังขารทั้งปวง
  ๑๐. อานาปานสติ การกำหนดควบคุมหายใจเข้า ลมหายใจออก
- สัญญา แปลว่าความจำ แต่ในที่นี้ท่านหมายเอาการกำหนดหมาย
หรือทำความรู้จักสังขารธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริง ท่านแบ่งออก
เป็น ๑๐ ประเภท

สัญญาทั้ง ๑๐ ประการนี้ เมื่อบุคคลมากำหนดพิจารณา รู้ ด้วยการเจริญทำให้มากในจิตสันดานแห่งตนแล้ว ย่อมก่อให้เกิดเป็นผลใหญ่เป็นอานิสงส์ใหญ่ จนถึงบรรลุจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ข้อที่ควรทำความเข้าใจในสัญญา ๑๐ เหล่านี้ คือ

คำว่า สังขาร ที่ทรงสอนให้กำหนดรู้ว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นอนัตตานั้น หมายถึงสิ่งที่ปัจจัยต่าง ๆ ประชุมกันปรุงแต่งขึ้น จนมีการสมมติบัญญัติกันว่า คน สัตว์ เรา เขา นั้น โดยที่แท้แล้วเป็นการรวมกันอย่างเหมาะสมของขันธ์ ๕ ประการเท่านั้น หากขันธ์ ๕ แยกสลายไป ความเป็นคน สัตว์ ก็แตกสลายตามไปด้วย ขันธ์ ๕ นั้น คือ

๑. รูปขันธ์ ได้แก่การรวมของมหาภูตรูป ๔ กับอุปาทายรูป ๒๔ รวมเป็นรูป ๒๘

๒. เวทนาขันธ์ คือ ความรู้สึกที่เกิดสืบเนื่องมาจากการเห็นรูปของตา เป็นต้น จิตทำหน้าที่เสวยอารมณ์เหล่านั้น แบ่งออกเป็น สุข ทุกข์ และไม่ทุกข์ไม่สุข

๓. สัญญาขันธ์ คือ กลุ่มสัญญา ได้แก่ความจำรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์อันผ่านมาจากตา เป็นต้น

๔. สังขารขันธ์ กองสังขาร ได้แก่องค์ประกอบต่าง ๆ มีทั้งดี ชั่ว และกลาง ๆ ทำหน้าที่ปรุงแต่งจิตคน ให้เปลี่ยนไปตามสังขารเหล่านั้น เช่น ความโกรธปรุงจิตให้โกรธ เป็นต้น

๕. วิญญาณขันธ์ กองวิญญาณ คือความรู้ที่ผ่านมาจากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และใจ เช่น จักขุวิญญาณ ความรู้ทางตา เป็นต้น

อนิจจสัญญา คือ การกำหนดรู้ว่าสังขารเป็นของไม่เที่ยงนั้นคือ
ให้นำเอาสังขารไปเปรียบเทียบกับลักษณะของอนิจจังที่ท่านแสดงว่า ที่
เรียกว่าอนิจจังเพราะ " เกิดและเสื่อมไป เพราะมีการแปรปรวนเปลี่ยนแปลง
และเพราะดำรงอยู่ได้เพียงชั่วคราว "

อนัตตสัญญา คือ ท่านบอกว่าธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา คือเป็น
อนัตตาหมด ทั้งที่เป็นสังขารและวิสังขาร คือที่ปราศจากการปรุงแต่ง ลักษณะ
แห่งอนัตตา คือ สังขารทั้งหลายไม่อยู่ในอำนาจของใคร ไม่มีใครเป็นเจ้าของ
อย่างแท้จริง เมื่อแยกย่อยออกแล้วเป็นสิ่งว่างจากตัวตน แต่ในที่นี่ท่านมุ่งให้
พิจารณาสังขารทั้งหลายว่า เป็นอนัตตา

อสุภสัญญา คือการกำหนดหมายให้เห็นความไม่สวยงาม แห่งร่าง
กายตนและคนอื่น โดยแยกออกพิจารณาให้เห็นโดยสี โดยสัณฐาน โดยกลิ่น
โดยที่เกิด โดยที่อยู่ ของชั้น ๕ อันรวมกันเป็นสภนัยกายนั้นล้วนแล้วแต่เป็น
ของปฏิญญ์ทั้งนั้น มีการไหลเข้าไปไหลออกมาของสิ่งปฏิญญ์อยู่เป็นนิตย์

อาทีนวสัญญา คือการกำหนดรู้ว่า ร่างกายนี้ประกอบด้วยโทษเป็น
ที่รวมแห่งสิ่งสกปรก เป็นรังของโรค ต้องมีการเปื้อนเน่าไปในที่สุด ความ
แตกดับของร่างกายนั้น จะเกิดขึ้นเมื่อไรก็กำหนดไม่ได้ การบำรุงเลี้ยงดูร่าง
กายนี้ เป็นเหตุแห่งทุกข์ภัยนานาประการ

ปหานสัญญา กำหนดรู้ว่า อกุศลธรรมทั้งหลาย อันสืบเนื่องมาจาก
ความโลภ ความโกรธ ความหลง ทำความเศร้าหมองให้เกิดขึ้นในจิต ชีวิต
ของคนที่ทำ พุศ คติ ไปตามอำนาจของอกุศล ย่อมมากไปด้วยบาป มาก
ไปด้วยทุกข์ ภัยนานาประการ อกุศลทั้งหลายแม้แต่เพียงเล็กน้อย ก็ควรละ
ทิ้งนั้น

วิราคสัญญา คือการกำหนดรู้ว่า ราคะคือความกำหนัดในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ทั้งหลายนั้น เป็นเหตุแห่งความทุกข์ทั้งในขณะ เกิดความกำหนัด ขณะแสวงหา ขณะได้มา และการมีไว้ในครอบครอง ตลอดถึงการพลัดพรากจากสิ่งนั้น ๆ เป็นทางแห่งทุกข์ การปราศจากความ กำหนัดจึงเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา เพราะว่าวิราคธรรมเป็นยอดแห่งธรรมทั้งหลาย

นิโรธสัญญา คือการกำหนดรู้ว่า นิโรธ คือความดับไปโดยไม่เหลือ แห่งตัณหาทั้ง ๓ ทำให้จิตของบุคคลนั้นสลัดตัณหาเหล่านั้น ถ่ายถอนความ ทะยานอยากเพราะตัณหา จิตหลุดพ้นจากตัณหาอย่างแท้จริงและจิตจะไม่มี ความอาลัยในตัณหาที่ละได้แล้ว นิโรธ จึงเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

สัพพโลเก อนภิตตสัญญา คือการกำหนดรู้ว่า สรรพสิ่งทั้งหลายใน โลกนี้ ไม่น่าเพลิดเพลินยินดีแต่ประการใด การสร้างความรู้สึกละอายใจให้เกิดขึ้นได้ ทำให้บุคคลผู้นั้นสามารถระงับจิตของตน ไม่ให้เกิดความกำหนัด พอใจ ติดใจ ในโลกียารมณ์ทั้งหลาย

สัพพสังขารสุ อนิฏฐสัญญา การกำหนดหมายว่า สังขารทั้งหลาย อันมีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ตามธรรมดานั้นไม่น่ายินดี พอใจ แต่ประการใด เพราะการกำหนัดยินดีในสิ่งเหล่านั้นเป็นทางนำทุกข์มาให้ แม้แต่การยึดถือสิ่งนั้น ๆ ก็เป็นทุกข์อย่างยิ่งอยู่แล้ว

อานาปานสติ คือการตั้งสติกำหนดคลุมหายใจเข้า และลมหายใจออก เป็นกรรมฐานประการหนึ่งในสมถกรรมฐาน ๔๐ และเป็นกรรมฐาน ที่พุทธบริษัทนิยมปฏิบัติกันมาก เพราะ

สิ่งที่ใช้กำหนดระลึกอยู่ที่ตัวผู้ปฏิบัติแล้ว
เพราะเป็นกรรมฐานที่เหมาะสมแก่คนหลายจริต
นิมิตแห่งกรรมฐานล้วนแล้วแต่น่ายินดี
และพระพุทธเจ้าทรงอาศัยกรรมฐานข้อนี้ เป็นบันไดในการก้าว
ไปสู่ความตรัสรู้

แต่ผู้ปฏิบัติจะต้องยึดธรรม ๓ ประการ คือ อาตภาพิ ความเพียร
ที่เผากิเลสให้เร่าร้อน สัมปะชาโน ความรู้ทั่วพร้อม และ สติมา ความมีสติ
เป็นอุปกรณ์ที่ไม่อาจขาดได้ ในการเจริญกรรมฐาน

สัญญาทั้ง ๑๐ ประการนี้ มีความสงบแห่งจิต ฌาน ญาณ พระ
นิพพานเป็นผล ตามสมควรแก่การปฏิบัติของบุคคลนั้น ๆ

ดังนั้น การพยายามเหนี่ยวยึดกำหนดสัตว์ สังขารตามแนวสัญญา
๑๐ ประการอยู่สม่ำเสมอ ย่อมช่วยให้เกิดความรู้เท่าทันอารมณ์ ข่มใจ
ห้ามใจ ไม่ให้กำหนด ชัดเคื่อง ลุ่มหลงมัวเมา ได้โดยลำดับทำให้ได้รับ
ความสุขความสงบเพิ่มขึ้น ตามสมควร

สัทธรรม ๑๐

โลกุตตรธรรม ๕ กับปริยัติธรรม

สัทธรรม ในที่บางแห่ง ท่านแบ่งไว้เป็น ๓ คือ

ปริยัติสัทธรรม ข้อที่จะต้องศึกษา เรียนรู้ทางประสาทสัมผัสของตน และแม้แต่การนำไปพิจารณา จนเกิดความเข้าใจ

ปฏิบัติสัทธรรม คือ การนำเอาสิ่งที่ศึกษาเล่าเรียนนั่นเองเอามา ลงมือประพฤติปฏิบัติ

ปฏิเวธสัทธรรม คือผลที่เกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติ อาจทำความเข้าใจได้ง่ายว่า **ปริยัติสัทธรรม** เหมือนการเรียนรู้วิธีการทำอาหาร **ปฏิบัติสัทธรรม** เหมือนกับการปรุงอาหารและรับประทานเข้าไป **ปฏิเวธ** การได้รับรสอร่อยของอาหารเหล่านั้น หรือว่าปริยัติเปรียบเหมือนศึกษาวิธีซักผ้า ปฏิบัติก็เหมือนกับการซักผ้า ปฏิเวธ ก็เหมือนกับผ้าที่สะอาดแล้ว หรือปริยัติก็เรียนรู้วิธีการรักษาโรค ปฏิบัติก็คือนำไปบำบัดขจัดโรค ปฏิเวธก็คือความหายจากโรค เป็นอาการต่อเนื่องกัน เกิดขึ้นในสิ่งเดียวกันนั่นเอง แต่ปฏิบัติไปคนละกรณีกัน

สัทธรรมบางครั้งก็เรียกเป็นตัวแทนพระศาสนา ซึ่งในตอนต้น ๆ ก็เรียกว่า ศาสนาบ้าง ตอนต่อมาก็เรียกว่าสัทธรรม ตอนหลังก่อนพุทธ-ปรินิพพาน ก็ทรงใช้คำว่า ธรรมและวินัย เมื่อเรามาสังคายนารั้วที่ ๓ เรียกว่าพระไตรปิฎก แต่ว่าที่จริงเป็นการพูดถึงเรื่องเดียวกัน แต่สัทธรรมในที่นี้ท่านหมายเอา ปฏิเวธ คือผลที่เกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติทั้ง ๕ ข้อ กับปริยัติสัทธรรม คือการศึกษาเล่าเรียน รวมแล้วก็คือ โลกุตตรธรรม ๕ กับปริยัติธรรม ๑

โลกุตตรธรรม ๕ คือ

โสดาปัตติมรรค	โสดาปัตติผล
สกทาคามิมรรค	สกทาคามิผล
อนาคามิมรรค	อนาคามิผล
อรหัตมรรค	อรหัตผล

และนิพพาน คือการดับเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย

ปรีชาสังฆธรรมนั้น คือเรื่องที่จะต้องศึกษาเรียนรู้ หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในการศึกษา นั้น ทรงจำแนกการศึกษาของบุคคลไว้เป็น ๓ ประเภทคือ

๑. **อลัททูปมปรีชา** คือ การเรียนในลักษณะของงูพิษ ต้องการจะนำไปโต้ตอบวาทะเอาชนะคะคานซึ่งกันและกัน
๒. **นิสสรณปรีชา** การศึกษาเพื่อนำตนให้หลุดพ้นจากอำนาจของอบายมุข ความชั่วกิเลส และความทุกข์ในสังสารวัฏ เป็นต้น
๓. **ภักทาคาริกปรีชา** คือ การศึกษาของพระอริยบุคคล ซึ่งท่านจะต้องฟังธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง เช่น พระอานนทที่ท่านบรรลุโสดาบันแล้ว แต่ก็ต้องฟังเทศน์ทุกกัณฑ์ พระสารีบุตรและโมคคัลลานะ ท่านก็บรรลุอรหัตเป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านก็ต้องฟัง ฟังในฐานะเหมือนขุนคลังคือรักษาทรัพย์สมบัติเอาไว้ให้คนอื่น พระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านก็ต้องศึกษาเหมือนกัน แต่ศึกษาเพื่อนำไปสั่งสอนบอกกล่าวชี้แจงถึงหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเอาไว้

ในที่นี้ท่านก็รวมไว้เป็นสังฆธรรม ๑๐ ประการ ซึ่งอันที่จริงแล้ว

เป็นการขยายสังฆกรรม ๓ ประการออกไป คือ

ปริยัติสังฆกรรม ได้แก่เรื่อง que ทุกคนจะต้องศึกษา

เมื่อศึกษาไปแล้ว ก็นำไปประพฤติปฏิบัติเป็นปฏิบัติสังฆกรรม

พอปฏิบัติไปแล้ว ถึงจุดหนึ่ง ท่านก็เข้าถึงโลกุตตรธรรมทั้ง ๕ อัน

เป็นส่วนแห่งปฏิเวธสังฆกรรมที่แท้จริง สังฆกรรม ๓ กับสังฆกรรม ๑๐ จึงเป็น

การพูดถึงเรื่องเดียวกัน สำหรับรายละเอียดของโลกุตตรธรรมทั้ง ๕ จะ

ได้กล่าวในหมวด ๕

เอกาทศกะ หมวด ๑๑

ปัจจัยการ ๑๑ = ปฏิจสมุปบาท

๑. เพราะอวิชา	เป็นปัจจัย	มีสังขาร
๒. เพราะสังขาร	เป็นปัจจัย	มีวิญญูณ
๓. เพราะวิญญูณ	เป็นปัจจัย	มีนามรูป
๔. เพราะนามรูป	เป็นปัจจัย	มีสพายนะ
๕. เพราะสพายนะ	เป็นปัจจัย	มีผัสสะ
๖. เพราะผัสสะ	เป็นปัจจัย	มีเวทนา
๗. เพราะเวทนา	เป็นปัจจัย	มีตัณหา
๘. เพราะตัณหา	เป็นปัจจัย	มีอุปาทาน
๙. เพราะอุปาทาน	เป็นปัจจัย	มีภพ
๑๐. เพราะภพ	เป็นปัจจัย	มีชาติ
๑๑. เพราะชาติ	เป็นปัจจัย	มีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ

ทุกข์ โทมนัส อุปายาส

เป็นอันว่ากองทุกข์ทั้งมวลเกิดขึ้นด้วยประการอย่างนี้.

ปฏิจสมุปบาท แปลว่าธรรมที่เป็นปัจจัยอาศัยกันและกันเกิดขึ้น
หรือว่า การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน ได้แก่การที่มีสิ่ง

นี้ จึงมีสิ่งนี้ หรือเพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย จึงเกิดสิ่งนี้ขึ้นมาทำนองเดียวกับปุ่เป็นปัจจัยให้เกิดพ่อ พ่อเป็นปัจจัยให้เกิดเราเป็นต้น และเกี่ยวโยงกันไปเหมือนลูกโซ่ หลักธรรมข้อนี้บางครั้งท่านเรียกว่า " ปฏิกริยาลูกโซ่ "

ปฏิจสมุปบาทนั้น เป็นหลักธรรมที่มีอยู่ประจำโลก ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะบังเกิดขึ้นหรือไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม หลักของปฏิจสมุปบาทก็คงเป็นอยู่ อย่างนั้น พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้หลักเหล่านี้ จึงเป็นเหมือนทรงค้นพบสิ่งที่มีอยู่แล้ว แต่ไม่มีคนค้นพบเท่านั้นเอง ความยากและพิสดารของปฏิจสมุปบาทนั้นพึงเห็นว่า พระพุทธเจ้าหลังจากได้ตรัสรู้แล้ว ทรงใช้เวลาถึง ๗ วัน เพื่อพิจารณาทบทวนหลักของปฏิจสมุปบาทเพราะในปฏิจสมุปบาทได้แสดงปัจจัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นเหตุ เป็นผลกันและกัน แล้วทำให้ความทุกข์บังเกิดขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ในขณะเดียวกันได้แสดงถึงการดับทุกข์ เพราะการดับไปแห่งเหตุปัจจัยแห่งทุกข์ตามลำดับ

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ปฏิจสมุปบาทท่านจัดออกเป็น ๒ สาย คือสายเกิด ได้แก่เหตุปัจจัยที่สืบเนื่องกันกลายเป็นความทุกข์ เรียกว่า สมุทยวาร หรือ สมุทัยสัง และนิโรธวาร หรือ นิโรธสัง แต่ละฝ่ายมีองค์ธรรมมีชื่อและจำนวนเท่ากัน คือ

อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ และชรา คือ มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากชาติ คือความเกิด รวมเป็น ๑๒ หัวข้อด้วยกัน

ขบวนการปฏิจสมุปปาตนี้ จะหมุนวนเป็นไตรวัฏ คือกลายเป็น
วงจรที่หาจุดเริ่มต้นและจุดจบไม่ได้เหมือนกับการลากเส้นไปตามวงกลมอันไม่มี
เบื้องต้น เบื้องปลาย トラบเท่าที่ยังลากหมุนอยู่ในวงกลมนั้นปฏิจสมุปปาต
ก็จะมีลักษณะเช่นนั้น เมื่อแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ กิเลส กรรม วิบาก
ซึ่งจะแบ่งออกได้ดังนี้ คือ

๑. กิเลส ได้แก่อวิชชา ตัณหา อุปาทาน

๒. กรรม ได้แก่สังขาร และ ภพ

๓. วิบาก ได้แก่วิญญูณ นามรูป สพายตนะ ผัสสะ เวทนา

การหมุนวนแบบไตรวัฏจะเกิดขึ้น เป็นกิเลส เป็นเหตุให้ทำกรรมเมื่อทำ
กรรมแล้วก็ต้องรับวิบากคือผลของกรรม เมื่อรับผลแล้วกิเลสเกิดอีก ก็ต้อง
ทำกรรมอีก หมุนไปไม่มีที่สิ้นสุด ได้กล่าวมาแล้วว่าท่านแบ่งปฏิจสมุปปาต
ออกเป็น ๒ สาย คือสายเกิด และสายดับ ดังนี้

ก. สายเกิด

๑. อวิชชาปจฺจยา สงฺขารา เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงเกิดสังขาร

๒. สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงเกิดวิญญูณ

๓. วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ เพราะวิญญูณเป็นปัจจัย จึงเกิดนามรูป

๔. นามรูปปจฺจยา สพายตนํ เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงเกิด

สพายตนะ

๕. สพายตนปจฺจยา ผสฺสโต เพราะสพายตนะเป็นปัจจัย จึงเกิดผัสสะ

๖. ผสฺสปจฺจยา เวทนา เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา

๗. เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา

๘. ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ เพราะตณฺหาเป็นปัจจัย จึงเกิดอุปาทาน

๙. อุปาทานปจฺจยา ภโว เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงเกิดภพ

๑๐. ภวปจฺจยา ชาติ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงเกิดชาติ

๑๑. ชาติปจฺจยา ชรามรณํ เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงเกิดชรามรณะ

โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสสุขยาสา สมฺภวณฺติ ความโศก ความร่ำไร
ร่ำพัน ความทุกข์ ความเสียใจ และความคับแค้นใจก็มีพร้อม

เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺภวโย โหติ ความเกิดขึ้น
แห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมีด้วยประการฉะนี้

การแสดงความเกิดแห่งปัจจัยทั้งหลาย โดยการเป็นเหตุเป็นผลกัน
อย่างนี้ ท่านเรียกว่า อนุโลมเทศนา คือการแสดงไปตามลำดับหากเป็นการ
แสดงย้อนกลับจากปลาย คือเริ่มจากชรา มรณะเป็นต้น มาหาอวิชชา ท่าน
เรียกว่า ปฏิโลมเทศนา คือการแสดงแบบย้อนกลับ

ข. สายดับ

๑. อวิชฺชาเยวฺว อเสตฺวิราคณิโรธา สงฺขารนิโรธํ เพราะอวิชชา
สำรอกดับไปโดยไม่เหลือ สังขารจึงดับ

๒. สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรธํ เพราะสังขารดับ วิญฺญาณจึงดับ

๓. วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรธํ เพราะวิญฺญาณดับนามรูปจึงดับ

๔. นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรธํ เพราะนามรูปดับสฬายตนะจึง
ดับ

๕. สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรธํ เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ

๖. ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรธํ เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ

๗. เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ

๘. ตณฺหานิโรธา อุปาทานิโรโธ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ

๙. อุปาทานิโรธา ภวนิโรโธ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ

๑๐. ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ เพราะภพดับชาติจึงดับ

๑๑. ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธ เพราะชาติดับชรา มรณะจึงดับ

โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺตฺติ ความโสภ ความร่ำไร
ร่ำพัน ความทุกข์ ความเสียใจ ความคับแค้นใจก็ดับ

เอวมตฺตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺตฺตสฺส นิโรโธ โหติ ความดับแห่งทุกข์
ทั้งมวลนี้ย่อมมีด้วยประการฉะนี้.

ความหมายแห่งข้อธรรมแต่ละข้อ

๑. อวิชชา แปลว่าความไม่รู้ ท่านจำแนกออกเป็น อวิชชา ๘ ประการ
คือ ไม่รู้ทุกข์ ไม่รู้สมุทัยคือเหตุเกิดแห่งทุกข์ ไม่รู้นิโรธ ความดับทุกข์ ไม่รู้
ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทา คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต
ไม่รู้ทั้งอดีตทั้งอนาคต ไม่รู้กฏปฏิบัติจสมุปปาท

๒. สังขาร แปลว่าสิ่งที่ปรุงแต่ง หรือสภาพที่ปรุงแต่ง ในที่นี้ท่าน
แสดงไว้ ๒ นัย คือ

๒.๑ กายสังขาร สภาพปรุงแต่งกาย คือลมหายใจเข้าออก

วจีสังขาร สภาพปรุงแต่งวาจา คือ วิตก ความตรึก วิจาร ความตรอง

จิตตสังขาร สภาพปรุงแต่งจิต คือสัญญา ความจำได้หมายรู้และเวทนา
ความเสวยอารมณ์

๒.๒ อภิสังขาร ๓ คือ ปุณฺณภิกขังขาร อภิสังขารคือนุญ และ
อปุณฺณภิกขังขาร อภิสังขารคือนาป และ อนนฺชภิกขังขาร อภิสังขาร
คืออนนฺช ความไม่หวั่นไหว ได้แก่ท่านผู้ได้บรรลุรูปฌาน

๓. วิญญูณ แปลว่าความรู้ อารมณวิเศษ หรือ รู้แจ่มแจ้งท่านแสดง
ไว้ ๒ นัยเช่นเดียวกัน คือ

๓.๑ ปฏิสนธิวิญญูณ หมายถึงวิญญูณที่จะไปถือปฏิสนธิใน
กำเนิดใหม่

๓.๒ วิถีวิญญูณ คือ จักขุวิญญูณ ความรู้ทางตา โสตวิญญูณ
ความรู้ทางหู ฆานวิญญูณ ความรู้ทางจมูก ชิวหาวิญญูณ ความรู้ทาง
ลิ้น กายวิญญูณ ความรู้ทางกาย และ มโนวิญญูณ ความรู้ทางใจ

วิญญูณ ในหลักปฏิจจสมุปบาทนี้ ท่านหมายถึงปฏิสนธิวิญญูณ
โดยมาก

๔. นามรูป คือสิ่งที่เป็นามธรรม กับ รูปธรรม ได้แก่

นาม หมายถึง เวทนา สัญญา ผัสสะ เจตนา มนสิการ แต่ ใน
อภิธรรมท่านหมายถึงจันท์ ๓ คือ เวทนาจันท์ สัญญาจันท์ สังขารจันท์

รูป หมายถึงกองแห่งรูป ซึ่งประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ และอุปา
ทयरูป ๒๔ รวมเรียกว่า รูป ๒๘

๕. สฬายตนะ หมายถึงอายตนะภายใน ๖ คือ จักขุ ตา, โสตะ หู,
ฆานะ จมูก, ชิวหา ลิ้น, กาย กาย, มโน ใจ

๖. **ผัสสะ** คือการกระทบ หมายถึงการกระทบกันแห่งอายตนะภายในและภายนอก มีชื่อเรียกตามอายตนะภายใน คือ จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส

๗. **เวทนา** คือความเสวยอารมณ์ อันบุคคลพึงเสวยเป็นผลต่อเนื่องมาจากการสัมผัสของอายตนะภายใน ภายนอก อาจจะเป็นสุข ทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุขก็ได้ แบ่งออกเป็นเวทนา ๖ เรียกชื่อเต็มว่า จักขุสัมผัสสชาเวทนา จนถึง มโนสัมผัสสชาเวทนาเป็นที่สุด

๘. **ตัณหา** คืออาการทะเยอทะยานอยากของจิต แบ่งตามชนิดของสิ่งที่จิตทะยานอยากออกเป็นตัณหา ๖ ประการ คือรูปตัณหา จิตทะยานอยากในรูป สัทตตัณหา จิตทะยานอยากในเสียง ฆานตัณหา จิตทะยานอยากในกลิ่น รสตัณหา จิตทะยานอยากในรส โภกฺขตัณหา จิตทะยานอยากในโภกฺขตัณหา และ ธรรมตัณหา จิตทะยานอยากในธรรมารมณ์ คืออารมณ์ที่เกิดขึ้นกับใจ

เมื่อว่าโดยประเภท ท่านจัดตัณหาออกเป็น ๓ ประเภท คือ

กามตัณหา ความทะเยอทะยานอยากในวัตถุกามทั้งหลายมีรูปเป็นต้น

ภวตัณหา ความทะเยอทะยานอยากในความเป็นต่าง ๆ จนถึงอยากเป็นเทพเจ้า เป็นพรหมเป็นต้น

วิภวตัณหา ความทะเยอทะยานอยาก ไม่ต้องการมีต้องการเป็นจนถึงต้องการขาดสูญไปจากโลก

๕. อุปาทาน คืออาการที่จิตมีความยึดมั่น ด้วยอำนาจกิเลสต่าง ๆ
๔ ประเภท คือ

๕.๑ กามอุปาทาน ความยึดมั่นในวัตถุทางกาย คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ

๕.๒ ทิฏฐุปาทานยึดมั่นด้วยทิฐิ คือความเห็นต่าง ๆ ซึ่งเป็น ความยึดมั่นในส่วนที่ผิด จนเป็นเหตุให้มีการถกเถียง ทะเลาะกันเพราะความ เห็นไม่ตรงกัน

๕.๓ สิลัพพัตตูปาทาน คือมั่นในศีล วัตร ที่ตนเคยถือปฏิบัติ มาจนชิน ด้วยความเชื่อว่า ทำเช่นนั้น เป็นการกระทำที่ถูกต้อง หรือขลัง หรือว่า อาจทำให้ตนได้รับความสุข ด้วยการประพฤติเช่นนั้น

๕.๔ อัตตวาหูปาทาน ยึดมั่นว่าตนเป็นอย่างนั้นอย่าง นี้สร้างอัตตาตัวตนให้ใหญ่ขึ้นด้วยการหลอกตัวเอง จนกลายเป็นความถือตัว ถือพวก หมู่ สร้างความแตกแยกให้เกิดขึ้น

๑๐. ภพ คือกรรมอันนำสัตว์ให้อุบัติในภพ และ สถานที่อันสัตว์ อุบัติและดำรงชีวิตอยู่ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑๐.๑ กรรมภพ ได้แก่กรรมอันนำสัตว์ให้อุบัติในภพ ได้แก่ ปุณฺณชาติสังขาร อปุณฺณชาติสังขาร และอนเนชชาติสังขาร

๑๐.๒ อุปัตติภพ คือสถานที่อันสัตว์ไปอุบัติและดำรงชีวิตอยู่คือ

ก. กามภพ สัตว์ผู้ยังมีความยินดี และ เสพกามอยู่

ข. รูปภพ ภพเป็นที่อุบัติและเป็นที่อยู่ของสัตว์ผู้มีรูป แต่ไม่เสพกาม เรียกว่ารูปพรหม

ค. อรูปภพ ภพเป็นที่อุบัติและอาศัยของสัตว์ผู้มีเพียงนามเรียก
ว่า อรูปพรหม

๑๑. ชาติ คือการเกิด การเกิดพร้อม การได้อายตนะ ความปรากฏ
แห่งขันธของสัตว์ทั้งหลายด้วยกำเนิดทั้ง ๔ ในภพทั้ง ๓

ชรา เป็นผลสืบเนื่องมาจากชาติ ความเกิด ได้แก่อาการที่ร่างกายมีอายุ
เสื่อมถอยลง ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ปรากฏ ผมหงอก ฟันหัก หนัง
เหี่ยว สายตาพร่ามัว หลังโก่ง เป็นต้น จุดสุดท้ายแห่งชาตินั้น ๆ ก็คือมรณะ
คือ ความจุติ ความเคลื่อนไป ความแตกทำลาย หายไป ความตาย ความทำกาละ
ความแตกแห่งขันธ ก็จะมีเกิดขึ้นแก่ชีวิตเหล่านั้น แต่เมื่อเขายังมีปัจจัย
ที่ทำให้ต้องเกิดอีก ด้วยอำนาจแห่งกิเลส กรรม วิญญาณ วงจรของชีวิตก็จะ
เริ่มต้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง และเป็นเช่นนั้นเรื่อย ๆ ไป จนกว่าบุคคลสามารถ
ตัดอวิชชา ตัณหา อุปาทานกรรมได้ กงล้อแห่งวัฏฏจักรสำหรับบุคคลนั้นก็
หยุดหมุน ด้วยเหตุนี้ท่านจึงแบ่งปฏิจิมรูปบาท ออกเป็นเหตุผล ๓ ร้อม
๓ ชาติ ดังนี้

๑. อวิชชา สังขาร เป็นอดีตเหตุ คือเป็นเหตุในอดีตที่บุคคลเก็บ
สะสม ข้ามภพข้ามชาติมา

๒. วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา เป็นปัจจุบันผลคือ
เป็นผลที่เกิดขึ้นและปรากฏให้เห็นในชาติปัจจุบัน

๓. ตัณหา อุปาทาน เป็นปัจจุบันเหตุ คือเหตุที่บุคคลอาศัยเชื่อจาก
อดีต ผสมกับเชื่อในปัจจุบันสร้างขึ้น ให้เป็นไปเพื่อภพ ชาติในกาลต่อไป

ภพชาติ และทุกข์ทั้งมวล มีแก่ เจ็บ ตายเป็นต้น อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากชาติ จัดเป็น อนาคตผล คือผลที่จะต้องปรากฏอีกในอนาคตกาล คือชาติหน้า

การจัดกลุ่มในลักษณะนี้ เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า สิ่งทั้งหลายเป็นเหตุเป็นปัจจัยของกันและกัน ปัจจัยที่ทำให้คนสัตว์ต้องเกิดในปัจจุบันจึงมีทั้งปัจจัยในอดีต และปัจจัยในปัจจุบันรวมกัน แม้การเกิดในชาติหน้าก็อาศัยเหตุปัจจัยในปัจจุบัน กบเหตุปัจจัยในอนาคตผสมกัน อันเป็นการยืนยันว่า วัฏจักรแห่งชีวิตจะต้องหมุนกันเรื่อยไป ตราบเท่าที่เหตุปัจจัยแห่งสังสารวัฏไปถูกทำลาย

การเชื่อมต่อของขบวนการปฏิจสมุปบาทดังกล่าวนี้ ท่านมีชื่อเรียกตามชุดที่ต่อกันดังนี้

๑. อวิชชา สังขาร กับ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา เหตุผลสนธิ คือการเชื่อมอดีตเหตุกับปัจจุบันผล

๒. วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา กับ ตัณหา อุปาทาน ท่านเรียกว่า ผลเหตุสนธิ คือการเชื่อมต่อระหว่างปัจจุบันผลกับ ปัจจุบันเหตุ

๓. ตัณหา อุปาทาน กับ ภพชาติ เรียกว่า เหตุผลสนธิ คือการเชื่อมต่อระหว่างปัจจุบันเหตุกับอนาคตผล

ในเมื่อแยกปฏิจสมุปบาทเป็น ๓ ช่วงดังนี้ การวินิจฉัยเรื่องสังสารวัฏ จึงถือเอาช่วงกลางคือ ปัจจุบันผลเป็นเหตุ บ่งบอกให้ทราบว่า การปรากฏแห่งชีวิตร่างกาย สืบเนื่องมาจากอดีตเหตุ คือ อวิชชา กับ สังขาร การที่ชีวิตในอนาคตจะมีอีกหรือไม่ นั่น ก็ต้องดูที่ ชีวิตในปัจจุบันคือปัจจุบันผล จะทำ

เหตุให้ต้องบังเกิดในชาติต่อไปหรือไม่คือสร้าง ตัณหา อุปาทาน อันเป็นส่วน
ปัจจุบันเหตุขึ้นหรือไม่ หากว่าปัจจุบันเหตุยังมีได้ทำลายไป อนาคตผลคือ
ภพ ชาติ ก็ย่อมจะมีอีกเป็นอีกตามธรรมดา จากนั้นกฎแห่งภวจักรก็เดินไป
ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

แม้ความเป็นเหตุเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ของหัวข้อธรรม
ในปฏิจสุมุบาทก็เช่นเดียวกันคือ แต่ละหัวข้อพร้อมที่จะเป็นทั้งเหตุ
ทั้งผลของอีกฝ่ายหนึ่งได้ พึงดูตัวอย่างต่อไปนี้

อวิชชา	นามรูป	เวทนา	ภพ
สังขาร	สพายตนะ	ตัณหา	ชาติ
วิญญาน	ผัสสะ	อุปาทาน	ชรา มรณะ
นามรูป	เวทนา	ภพ	ฯลฯ

นอกจากจะเป็นเหตุเป็นผลกันได้ดังกล่าวแล้ว การเป็นเหตุผลกัน
ชนิดข้ามลำดับ ก็เป็นไปได้ทั้งในช่วงยาว และช่วงสั้นของปฏิจสุมุบาท
เช่น

ตณฺหา ขนฺติ ปุริสํ ตัณหาฯงชนใ้เกิด โดยแสดงข้ามอุปาทานกับ
ภพไป และแม้ในช่วงที่ห่างกันมาก ก็อาจเป็นเหตุผลกันได้ เช่นระหว่าง
อวิชชา กับ เวทนา เมื่อตาเห็นรูปเกิดความพอใจเป็นสุขเวทนา สุขเวทนาที่

เกิดจากการเห็นรูปนั้น ก่อให้เกิดเป็นตัณหา อุปาทานในขณะที่เดียวกันก็กลับไปเพิ่มความเข้มข้นของอวิชชาให้เพิ่มขึ้นทุกครั้งไป ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ว การที่เห็นรูปแล้วเกิดสุขเวทนา เพราะอาศัยการเห็นรูปที่ตนใคร่ตนพอใจ ความใคร่ความพอใจจะเกิดขึ้น ได้ก็ต่อเมื่อดวงจิตมีอวิชชาเป็นเชื้ออยู่ก่อนแล้ว สำหรับท่านที่ไม่มีอวิชชาแม้จะเห็นรูปชนิดใดก็ตาม จะไม่เกิดความรู้สึกเช่นนั้นขึ้นเลย

หัวข้อธรรมในหลักปฏิจาสุมุปาบาท ที่กล่าวแล้วนั้น อาจจัดเป็นกลุ่มตามที่กล่าวแล้วในตอนที่ว่าด้วยการสงเคราะห์ หลักปฏิจาสุมุปาบาทลงในไตรวิภู ท่านมีหลักในการสงเคราะห์ ดังนี้

๑. กิเลส ได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน

ในความเป็นอวิชชานั้น ได้แสดงลักษณะทะเยอทะยานอยากของตัณหา กับ อาการที่จิตยึดในสิ่งทั้งหลาย ด้วยอำนาจแห่งกามุปาทาน เป็นต้น จึงกลายเป็นอุปาทาน ๔ ประการ ในขณะที่เดียวกันจิตที่ประกอบด้วยตัณหา และอุปาทานนั่นเอง เป็นการเพิ่มความเข้มข้นให้แก่อวิชชาอีกต่อหนึ่ง ทำให้กิเลสทั้ง ๓ กองนี้เป็นเหตุผลของกันและกัน

เมื่อว่าโดยความหมายแล้ว อวิชชา ซึ่งเป็นอดีตเหตุ กับ ตัณหาอุปาทาน ซึ่งเป็นปัจจุบันเหตุ แม้จะเป็นการจัดไว้คนละตอน แต่เป็นการเน้นให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันเดียวกัน ของกิเลสทั้ง ๓ กองนี้ ทั้งเป็นการแสดงให้เห็นว่า แต่ละข้อนั้นเป็นตัวประกอบที่เด่น และเป็นตัวนำในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับองค์ธรรมข้ออื่น ๆ เช่น ในฝ่ายของอดีตเหตุ อวิชชาเป็นตัวนำที่เด่น และสัมพันธ์กับสังขาร ตามสายภวัตรที่กล่าวมาแล้ว

๒. สังขาร กับ ภพ

องค์ธรรม ๒ ข้อนี้ มีคำอธิบายในวงแห่งภวจักรคล้ายกันมากโดยท่านแยกสังขารไว้ในส่วนของชีวิตอดีต ภพ อยู่ในช่วงชีวิตปัจจุบันแต่ละข้อเป็นผู้มีบทบาทอย่างสำคัญ ในการปรุงแต่งให้ชีวิตต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ในแง่ของความหมายจึงเกือบจะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่อาจจะแยกให้เห็นความแตกต่างกัน ในด้านขอบข่ายที่มุ่งเน้นให้เห็น คือ

สังขาร เน้นไปที่เจตนาคือความจงใจ ที่บุคคลกระทำลงไปทางกาย วาจา ใจ สังขารจึงกลายเป็นเหตุหรือตัวนำในการทำกรรม ทั้งดีและชั่ว ในขณะที่เดียวกันก็ได้ก่อให้เกิดเป็นผล คือ บุญ บาป ฆานตามสมควรแก่กรรม ที่บุคคลได้กระทำลงไป และทำหน้าที่เป็นชนกกรรม คือกรรมที่เป็นตัวให้เกิดซึ่งเป็นตัวเชื่อมระหว่าง อดีตเหตุ กับปัจจุบันผล

ภพ ท่านหมายเอากรรมภพ กับ อุปัตติภพ ในฝ่ายที่เป็นกรรมภพอยู่ในความหมายเดียวกับสังขาร แต่เป็นกรรมในปัจจุบันในแง่ของความหมาย นอกจากจะเป็นตัวเชื่อมระหว่างปัจจุบันเหตุกับอนาคตผลแล้ว ยังมีความหมายครอบคลุมไปถึงกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอุปัตติภพ เช่นขั้น ๕ ประการที่เกิดขึ้นด้วยกรรมภพนั้นเมื่อมีการกล่าวถึง กรรมภพกับสังขาร จึงมักมีการกล่าวถึงสืบต่อกันเสมอ

๓. วิญญาณ นามรูป สพายตนะ ผัสสะ เวทนา หมายเอาชีวิตในปัจจุบันชาติ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุปัจจัยในอดีต คืออวิชชา กับสังขาร เมื่อคนเกิดมาแล้ว ก็จะมีการกระทำกรรมด้วยอำนาจของกิเลสต่าง ๆ กลายเป็นการสร้างองค์ประกอบต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งเป็นเหตุในปัจจุบัน และเป็นปัจจัยอันสำคัญที่จะให้เกิดผลในอนาคตต่อไป

๔. ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปรีทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็น

การแสดงให้เห็นถึงผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต หากว่ายังไม่ได้ทำลายเหตุ คือ กิเลส และกรรมลง จุดเด่นที่ควรสนใจคือ เมื่อเหตุปัจจัยเพื่ออนาคตมีอยู่ ผลในอนาคตก็ย่อมเกิดขึ้นตามธรรมดา ในการจัดหัวข้อ ท่านจัดเพียงชาติ ชรา มรณะ เพราะต่อจากนั้นไปก็เป็นผลที่เกิดสืบเนื่องมาจากชาติ และในคำว่าชาตินั้น ก็คือช่วงของวิญญาณจนถึงเวทนานั้นเอง แต่ในช่วงนี้ท่านต้องการเน้นให้เห็นความทุกข์ในสังสารวัฏ อันจะนำสัตว์ให้หมุนวนไปในวงจรแห่งวัฏฏะอีก เมื่อว่าโดยความหมายแล้ว ช่วงวิญญาณถึงเวทนา กับ ช่วงของชาติ ชรา มรณะเป็นต้น หมายถึงสิ่งเดียวกัน

ด้วยการอธิบายตามนัยที่กล่าวมา ท่านจึงจัดปฏิจจสมุปบาทออกเป็น เหตุผล ๔ ช่วง มีชื่อเรียกว่า สังเขป ๔ หรือ สังคหะ ๔ โดยแยกเป็นองค์ประกอบช่วงละ ๕ ข้อ คือ

๑. อวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน ภพ จัดเป็นอดีตเหตุ

๒. วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา คือ ชาติ ชรา มรณะ จัดเป็นปัจจุบันผล

๓. อวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน ภพ จัดเป็นปัจจุบันเหตุ

๕. วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา คือ ชาติ ชรา มรณะ จัดเป็นอนาคตผล

การจัดแบบนี้ เมื่อนับเป็นหัวข้อท่านเรียกว่า อากาโร ๒๐ การอธิบายแบบอาการอย่างนี้แสดงให้เห็นการเวียนเกิด เวียนตายของชีวิตอย่างเด่นชัด เพราะในอดีตเหตุ และปัจจุบันเหตุ ได้รวมกิเลส กรรมวิญญาณ อันเป็นตัว

การนำให้ถือปฏิสนธิในภพต่าง ๆ ของสัตว์ทั้งหลายตามนัยแห่งพระพุทธรูปที่ทรงแสดงแก่พระอานนทเถระในภพสุตตรความว่า

" พระอานนทเถระเข้าไปกราบทูลถามว่า ภพมิได้เพราะเหตุใด ?
รับสั่งย้อนถามพระเถระว่า ถ้ากรรมที่เกี่ยวกับกาม จักไม่มีแล้ว กามภพจักมิได้หรือไม่ ถ้ากรรมที่เกี่ยวกับรูปชาติ หรือ กรรมที่เกี่ยวกับรูปชาติ คือ รูปฌานและอรุณฌาน จักไม่มีแล้ว รูปภพอรุณภพจักมีหรือไม่ พระอานนทเถระกราบทูลว่า มิไม่ได้เลย พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เพราะเหตุนี้แหละอานนท์ กรรมจึงเป็นเสมือนเนืองนา วิญญูณเสมือนพืช ตัณหา เสมือนยางเหนียว (กมฺมํ เขตฺตํ วิญญูณํ พืชํ ตณฺหา สิเนโห) ดูก่อนอานนท์ ความตั้งใจ ความจงใจ ความปรารถนาของสัตว์ผู้มีอวิชาห่อหุ้ม มีตัณหาเป็นเครื่องรังรัดได้ตั้งลงแล้วในชาติอันแล้ว ชาติปานกลาง ชาติประณีต เมื่อเป็นเช่นนี้ การเกิดในภพใหม่ก็มีขึ้นได้อีก "

ตามนัยแห่งพระพุทธรูปคำรัสที่ยกมานี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า การที่สัตว์จะเกิดใหม่หรือไม่อาศัยปัจจัย ๓ ประการ คือ กรรม ตัณหา และ วิญญูณ ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน เหมือนเนืองนาพื้นดิน พืชและยางเหนียวที่มีในพืช เมื่อคุณสมบัติเหล่านี้มีพร้อม การเกิดของพืชก็มีได้อีกต่อไป หากว่าใครเอาพืชเผาไฟเสีย หรือเจาะหน่อเสีย แม้จะได้ดินดีอย่างไร โอกาสที่จะเกิดอีกก็มิไม่ได้ หากจะพูดกันด้วยภาษาธรรมดาแล้ว

" วิญญูณที่ยังมีกิเลสและกรรมนั่นเอง เป็นตัวมาเกิดหรือไปเกิด การท่องเที่ยวในสังสารวัฏ จึงเป็นการหมุนไปตามอำนาจแห่งกรรม

การจะเกิดในภพชาติอย่างไร จึงอาศัยแรงกรรมและความสูงตำแหน่งวิญญาณ ซึ่งวิญญาณนั้นเองย่อมรู้ที่ซึ่งเหมาะสมแก่ตน "

เมื่อจัดกลุ่มธรรมในปฏิจตมูปปาทเข้าในไตรวัฏดังกล่าวแล้ว การหมุนเวียนของชีวิตที่ยังมีกิเลส กรรม วิญญาณอยู่ จึงหาที่สิ้นสุดไม่ได้ ซึ่งอาจนำมาเรียงเข้าตามลำดับได้ดังนี้

อวิชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สพายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปรีทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส

เพราะกิเลสเป็นตัวเหตุสำคัญ ที่ผลักดันให้คนกระทำการต่าง ๆ ไปตามอำนาจของมัน อันจะปรุงแต่งให้กลายเป็นภพชาติต่อ ๆ กันไป ท่านจึงกำหนดเอากิเลสเป็นจุดเริ่มต้น ๒ ช่วงในวงจรแห่งวัฏฏจักร ท่านเรียกว่า มूलสองแห่งภวัฏจักร คือ

ก. อวิชา คือความไม่รู้ ถือว่าเป็นจุดเริ่มเน้นเพราะค้นไปอีกก็เจอ อวิชาอีก อวิชาเริ่มต้นจากอดีต ส่งผลไปสู่ปัจจุบันถึงเวทนาอันเป็นปัจจุบัน ผล

ข. ตัณหา ที่ท่านจัดเป็นปัจจุบันเหตุ ทำหน้าที่เป็นจุดเริ่มต้นในปัจจุบัน ส่งผลต่อจากเวทนา และเชื่อมโยงไปสู่ภพชาติในอนาคตอันมีปภินณก ทุกข์ เช่น โสกะ ปรีทวะ เป็นต้น

การแสดงให้เห็นความสำคัญของอวิชาในช่วงแรก ตัณหาในช่วง หลัง เป็นการเน้นให้เห็นความสำคัญของอวิชา ตัณหา ในหน้าที่ของ

ตน แม้การอธิบายในรูปการอุบัติในภพใหม่ ท่านได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างอวิชชา และ ตัณหา ในฐานะที่เป็นตัวนำในหน้าที่ของตนไว้ว่า

อวิชชา เป็นตัวการพิเศษ ที่นำไปให้สัตว์อุบัติในทุกคติ เพราะความไม่รู้ เหตุผล ไม่รู้ดีรู้ชั่ว อะไรเป็นประโยชน์ไม่เป็นประโยชน์ อะไรมีโทษไม่มีโทษ อะไรเป็นทางเสื่อมทางเจริญเป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้การกระทำต่าง ๆ ในชีวิตของเขา ย่อมมีโอกาสผิดมากกว่าถูก ในที่สุดจะเกลือกกลิ้งด้วยความซุ่มนานาประการ อวิชชา จึงเป็นตัวบันดาลให้บังเกิดในสุคติ

ภวตัณหา เป็นตัวนำอย่างสำคัญที่ทำให้คนบังเกิดในสุคติ เพราะว่า บุคคลทราบเหตุที่ทำให้คนสัตว์อุบัติในสุคติ พรหมโลก เพราะการกระทำ ความดีในระดับต่าง ๆ เขาเกิดความอยากจะยังเกิดในสุคติและพรหมโลก นั้น ๆ ด้วย จึงได้สร้างเหตุ มีการทำสุจริตทางกาย วาจา ใจ เป็นหลัก แม้ในภพปัจจุบันจะเห็นว่า ภวตัณหาที่มีอยู่ในใจของคนจะเป็นแรงผลักดันอย่างสำคัญ ที่ทำให้คนต้องการความเป็นในฐานะตำแหน่งต่าง ๆ เช่นเป็น ข้าราชการผู้ใหญ่ นายกรัฐมนตรี เศรษฐี เป็นต้น ด้วยแรงดันแห่งภวตัณหาตัวเอง ทำให้บุคคลนั้นเพียรพยายามสร้างเหตุเพื่อบรรลุผลที่ตนต้องการด้วยความไม่ประมาท เมื่อเขาทำเหตุตามสมควรแก่ผลนั้น ๆ แล้ว ผลก็จะบังเกิดขึ้นแก่เขา ตามสมควรแก่เหตุ นั้น ๆ

อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้และทำความเข้าใจในเรื่องปฏิจจนุปบาท ทำไม่ได้ง่ายนักด้วยปรีชาเพียงอย่างเดียว จึงขอเสนอข้อที่ควรสังเกตเกี่ยวกับ ปัญหาเรื่องนี้บางประการ คือ

๑. กฎปฏิจกสมุปบาทเป็นกฎสากล เพราะสรรพสิ่งมีความเกี่ยวข้อง โดยเป็นปัจจัยของกันและกัน เกี่ยวโยงถึงกันทุกประการ เช่น ร่างกายเรา รถ การทำงานในสำนักงาน เป็นต้น ล้วนแล้วแต่ปรากฏในรูปของปฏิจกสมุปบาททั้งนั้น

๒. หัวข้อธรรมทั้ง ๑๒ ข้อนั้น จะพูดว่าอะไรเป็นเหตุของอะไรก็ได้ เพราะสิ่งที่เป็นเหตุบางโอกาสก็เปลี่ยนเป็นผลได้ แม้สิ่งที่เป็นผลบางครั้งก็กลายเป็นเหตุได้ และอาจจะข้ามลำดับกันได้ เช่น ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ และชาติเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหาได้ด้วย

๓. ขบวนการปฏิจกสมุปบาทนั้น อาจจะพูดในขณะเดียว แต่ขบวนการขยับไปทั้งขบวนการ เช่นเราเกิดมาก็มีวิญญาณถึงเวทนาสมบุรณ์แล้ว ในความเกิดนั้นเองมีส่วนแห่งอวิชชาและสังขารอยู่ด้วย เมื่อตาเห็นรูปเกิดความรัก ความยึดถือ ก็กลายเป็นตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ และเป็นการเพิ่มความเข้มข้นให้แก่อวิชชาในขณะเดียวกันด้วย จะอธิบายแบบคร่อม ๓ ชาติ ตามที่กล่าวมาก็ได้ คือ อวิชชากับสังขารเป็นชาติก่อน จากวิญญาณถึงอุปาทาน เป็นชาติปัจจุบัน ภพ ชาติเป็นต้นเป็นชาติต่อไป หรือจะพูดในทำนองภวจักรที่หมุนไม่มีกำหนดก็ได้แต่ละวิธีมีหลักฐานที่ท่านแสดงไว้ทั้งนั้น

๔. ในขั้นการทำลาย ให้ทำลายกลุ่มกิเลสคือ อวิชชา ตัณหา อุปาทานก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ตัณหา เมื่อทำลายตัณหา อุปาทานก็เบาบางลงพร้อมกับอวิชชา โดยอาศัยหลักการทำมนสิการคือการทำไว้ในใจด้วย อุบายอันแยบคาย ในช่วงของผัสสะ เพื่อควบคุมไม่ให้เกิดความยินดียินร้ายมาก

นัก เป็นการป้องกันไม่ให้ค้นหาได้เหยื่อในขณะที่เดียวกันก็ปฏิบัติเพื่อละค้นหาไปด้วย

๕. อวิชา ความไม่รู้ที่เปรียบเหมือนความมืด พวกค้นหาอุปาทานเปรียบเหมือนผนังที่กั้นห้องนั้นไว้ให้ตกอยู่ในความมืด เมื่อคนเปิดประตูหน้าต่าง แสงสว่างเข้าไป ความมืดหายไป สิ่งทั้งหลายที่อยู่ในที่มืดก็จะปรากฏแก่สายตา ในการปฏิบัติธรรมมีลักษณะเช่นเดียวกันเมื่อบุคคลปฏิบัติไปตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการแล้ว นิโรธซึ่งเปรียบเหมือนแสงสว่างก็จะเกิดขึ้นตัวค้นหาอุปาทานอันเปรียบเหมือนผนังก็ถูกทำลายลง แสงสว่างก็ปรากฏในที่นั้น แสงสว่างในที่นี้ได้แก่ปัญญาหรือนิโรธนั่นเอง ความมืดซึ่งเปรียบเหมือนอวิชชาที่จะหายไป พร้อม ๆ กับการทำลายฝาผนัง และการบังเกิดของแสงสว่าง

๖. กลุ่มขององค์ธรรม ที่ท่านกล่าวไว้ในปัจจุสมุปบาทนั้น ถือว่าเป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มธรรมล้วน ๆ พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีแสดงปัจจุสมุปบาทถึง ๔ วิธี และอย่าลืมที่จะกล่าวว่าอะไรเป็นปัจจัยของอะไรก็ได้ แต่ที่สำคัญคือ อวิชา ค้นหา อุปาทาน ซึ่งจะต้องละด้วยการปฏิบัติตามองค์อริยมรรค ๘ ประการ

ทวารวาทกะ หมวด ๑๒

กรรม ๑๒

หมวดที่ ๑

ให้ผลตามคราว

๑. ทิฏฐุชกรรมเวทนียกรรม	กรรมให้ผลในภพนี้
๒. อุปปัชชเวทนียกรรม	กรรมให้ผลต่อเมื่อเกิดแล้วในภพหน้า
๓. อปราปรเวทนียกรรม	กรรมให้ผลในภพสืบ ๆ
๔. อโหสิกรรม	กรรมให้ผลสำเร็จแล้ว

หมวดที่ ๒

ให้ผลตามกิจ

๕. ชนกกรรม	กรรมแต่งให้เกิด
๖. อุปัตถัมภกกรรม	กรรมสนับสนุน
๗. อุปปีพกกรรม	กรรมบีบบังคับ
๘. อุปฆาตกรรม	กรรมตัดรอน

หมวดที่ ๓

ให้ผลตามลำดับ

๙. ครูกรรม	กรรมหนัก
๑๐. พหุลกรรม	กรรมชิน
๑๑. อสังนกรรม	กรรมเมื่อจวนเจียน
๑๒. กัตตตากกรรม	กรรมสัปดาห์

คำว่า **กรรม** เป็นชื่อของเจตนาคือความจงใจ อันเป็นเหตุให้บุคคล กระทำลงไปทางกายวาจา หรือแม้แต่คิดด้วยใจ การกระทำนั้น อาจจะเป็นดี ไม่ดี หรือ เป็นกลาง ๆ ก็จัดเป็นกรรมทั้งนั้น ผู้นับถือพระพุทธศาสนา จำ ต้องประกอบด้วยความเชื่อในเรื่องกรรม ในความหมายของพระพุทธ- ภาษิตที่ว่า

" ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้วย่อม ทำกรรมด้วยกาย วาจา ใจ " ทั้งนี้โดยยึดหลักที่ทรงแสดงว่า บุคคลควร พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า " เรามีกรรมเป็นของของตน จะต้องเป็นผู้รับผลของ กรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม เขาจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น "

ความเชื่อเรื่องกรรมนั้น ท่านจำแนกออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. **กมุตสัทธา** เชื่อความมีอยู่ของกรรม ตามความหมายที่กล่าวแล้ว

๒. **วิปากสัทธา** เชื่อในผลที่เกิดขึ้นตามสมควรแก่กรรม ที่บุคคล ได้กระทำลงไป

๓. **กมุตสุตกตาสัทธา** เชื่อในความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็น ของตน

เมื่อบุคคล สามารถปรับความคิดเห็นในหลักกรรม ทั้ง ๓ ประเภทได้ แล้ว ทำให้บุคคลนั้นเข้าถึงความเป็นคนมีสัมมาทิฐิ คือมีปัญญาเห็นชอบ ในข้อที่ท่านเรียกว่า

กมุตสุกตาสมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบว่า สัตว์ทั้งหลายเป็น
ผู้มีกรรมเป็นของของตน สำหรับในที่นี่จะนำหลักกรรม ๑๒ ซึ่งท่านจัด
ออกเป็นหมวด ๆ รวมเป็น ๓ หมวดด้วยกัน ซึ่งเป็นการจัดขึ้นในตอน
หลัง โดยพระอรรถกถาจารย์

หมวดที่ ๑ จำแนกโดยกาล คือ จำแนกเวลาที่ให้ผลของกรรม
นั้น ๆ ๔ ชนิด คือ

๑. ทิฏฐิธรรมเวทนียกรรม กรรมให้ผลในภพนี้ คือให้ผลในชีวิตนี้

๒. อุปัชชเวทนียกรรม กรรมให้ผลหลังจากตายไปแล้ว คือให้ผล
ในชาติต่อไป

๓. อปราปรเวทนียกรรม กรรมให้ผลในภพ ชาติ ต่อ ๆ ไป

๔. อโหสิกรรม กรรมให้ผลสำเร็จแล้ว ไม่ต้องให้ผลอีก

หมวดที่ ๒ กรรมให้ผลตามกิจ คือกรรมที่ให้ผลไปตามหน้าที่
ของตน ๆ

๕. ชนกกรรม กรรมที่เป็นตัวนำให้เกิด คือตกแต่งให้เกิดในกำเนิด
ต่าง ๆ

๖. อุปัตถัมภกกรรม กรรมสนับสนุน คือกรรมที่ทำหน้าที่สนับสนุน
ชนกกรรม

๙. **อุปปีฬกรรม** กรรมบีบคั้น คือกรรมที่ทำหน้าที่บีบคั้นชนกกรรม และอุปตัมภกกรรม คือทำให้ผลของกรรมทั้งสองเพลาลง

๑๐. **อุปฆาตกรรม** กรรมตัดรอน คือตัดอำนาจของชนกกรรม และอุปตัมภกกรรมแล้วเข้าทำหน้าที่แทนเสียเอง

หมวดที่ ๓ กรรมให้ผลตามลำดับ คือทำหน้าที่ให้ผลตามลำดับ ก่อนหลัง

๑๑. **ครุกรรม** กรรมหนัก ฝ่ายอกุศลได้แก่นันตริยกรรม ๕ ฝ่าย กุศลได้แก่สมาบัติ ๘ กรรมพวกนี้จะให้ผลก่อนกรรมอื่นหมด

๑๒. **พหุลกรรม หรือ อาจิณณกรรม** กรรมที่ทำมากหรือกรรมที่ทำจนชิน มีน้ำหนักรองลงมาจากครุกรรม หากเป็นกรณีปกติ

๑๓. **อาสันนกรรม** กรรมเมื่อจวนเจียน หรือกรรมเมื่อเกิดรำลึกขึ้นได้ ก่อนตาย คือจิตไปเหนี่ยวมาสู่จิตก่อนจะตาย

๑๔. **กัตตตากกรรม หรือ กัตตตาวาปนกรรม** กรรมสักแต่จะทำ เป็นกรรมที่ทำด้วยเจตนาอ่อน หรือบางครั้งไม่มีความจงใจที่จะทำ

ข้อที่ควรทำความเข้าใจในเรื่องกรรม ๑๕

ทฤษฎีกรรมเวทนิยกรรม ท่านแสดงว่าเมื่อบุคคลทำลงไปแล้ว จะเป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม เขาจะต้องได้รับผลแห่งกรรมนั้นทันตาหรือจะได้รับผลในชาติปัจจุบัน ส่วนมากจะเป็นกรรมหนัก

- **อุปปีฬเวทนิยกรรม** ตามปกติจะเป็นกรรมที่มีกำลังรองลงมา จากกรรมประเภทแรก และกรรมที่ผู้ทำได้ทำลงไปไม่นานนักก็ตาม กรรม

นั้นจึงยกออกไปให้ผลในชาติต่อไป คือหลังจากตายไปแล้ว กรรมนั้นจะไปทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง ในหมวดของกรรมที่ให้ผลตามกิจ

- **อปรายพรเวทนิยกรรม** เป็นประเภทกรรมที่เบาที่สุด จะให้ผลได้ในชาติต่อ ๆ ไป เหมือนสุนัขไล่เนื้อหาก ไล่ตามเนื้อไปจนกว่าจะได้กัด เมื่อกัดก็ไม่เจ็บอะไรมากนัก เพราะไม่มีแรงมาก

- **อโหสิกรรม** คือกรรมที่ให้ผลเสร็จแล้ว หมายถึงกรรมที่คนได้ชดใช้แล้ว และกรรมที่ต้องเป็นอโหสิ เพราะอรหัตมรรคเข้ามาตัด

- **ชนกกรรม** คือกรรมที่แต่งให้เกิดขึ้น อาจจะเป็นกุศลหรืออกุศลก็ได้ ทำหน้าที่นำกิเลสวิญญาณ ไปถือปฏิสนธิในกำเนิดต่าง ๆ ตามสมควรแก่กรรมนั้น ที่เรียกว่า กมฺมโยนิ คือกรรมเป็นกำเนิดเหมือนบิดาทำหน้าที่ให้บุตรของตนเกิดมาจะนั้น เกิดแล้วก็จบหน้าที่กัน

- **อุปตัมภกกรรม** คือกรรมสนับสนุน เป็นกรรมพวกเดียวกับชนกกรรม ทำหน้าที่สนับสนุนชนกกรรมให้แรงยิ่งขึ้น คือดีมากขึ้นหรือเลวมากขึ้น กรรมนี้ได้แก่กรรมที่เรียกกันว่า กมฺมพนฺธุ คือกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ เหมือนพี่เลี้ยงทำหน้าที่เลี้ยงทารกที่เกิดมา คนที่ถูกกรรมชนิดนี้สนับสนุนนั้น พึงเห็นคนพวกที่ สว่างมาสว่างไป มีดมามีดไป หรือบุญมาวาสนาช่วยเคราะห์ร้ายใช้รุม

- **อุปปีพกกรรม** กรรมบีบคั้น เป็นกรรมที่ตรงกันข้ามกับชนกกรรม และอุปตัมภกกรรม ทำหน้าที่ลดปริมาณของชนกกรรม และอุปตัมภกกรรมให้น้อยลง อาจจะทำให้ดีน้อยลง หรือชั่วน้อยลงก็ได้ คนที่ถูกแรงกรรมประเภทนี้บันดาลคือพวก มีดมามีดไป สว่างมาสว่างไป

- **อุปมาตกรรม หรือ อุปเลทกรรม** กรรมเข้าไปตัดรอน เป็นกรรมที่ตรงกันข้ามกับชกกรรม และ อุปัตถัมภกรรม และมีกำลังมาก สามารถตัดผลแห่งกรรมทั้ง ๒ ดังกล่าวแล้วให้ผลแทนเสียเองได้

- **ครุกรรม** กรรมหนัก หมายถึงเอาอุศลระดับอนันตริยกรรม และอุศลระดับสมابัตติ กรรมประเภทนี้จะให้ผลแก่ผู้ทำก่อนกรรมอื่นทั้งหมด เหมือนคนทิ้งของลงจากที่สูง ของใดหนักกว่าเพื่อนจะลงถึงพื้นก่อนของอื่น ๆ การให้ผลของกรรมประเภทนี้ จะแน่นอนทั้งส่วนดี และไม่ดี คือไม่ติดกรรณะ ฝ่ายดีบังเกิดในพรหมโลกแน่นอน ไม่มีอะไรขวางไว้ได้เลย

- **พหุลกรรม หรือ อาจิณณกรรม** ได้แก่กรรมที่บุคคลทำไว้มาก หรือทำงานชินเป็นปกติ หากครุกรรมไม่มี กรรมประเภทนี้จะทำหน้าที่ให้ผลก่อน ท่านแสดงว่าเหมือนมวยปล้ำ คนใดมีกำลังมากกว่า คนนั้นก็ชนะ กรรมประเภทนี้หากมีครุกรรมอยู่ ครุกรรมก็ให้ผลเสียก่อน เพราะมีกำลังมากกว่า ต่อจากนั้นพหุลกรรมจึงมีโอกาสให้ผล

- **อาสนนกรรม** คือกรรมเมื่อจวนจะตาย โดยปกติหมายถึงเอากรรมที่บุคคลกระทำก่อนตาย หรือ กรรมที่บุคคลไปเหนี่ยวมานึกด้วยความตั้งใจ ซึ่งบางอย่างอาจเป็นกรรมเบา แต่เมื่อจิตไปเหนี่ยวไว้ก่อนตาย กรรมนั้นก็ทำหน้าที่ให้ผลก่อน ท่านอุปมาเหมือน โคนอยู่ในคอกเวลาเจ้าของเปิดประตูคอก โคนที่ยืนอยู่ริมประตู แม้ว่าจะมีกำลังน้อยก็มีโอกาสได้ออกจากคอกก่อนโคนตัวอื่น

- **กัตตตากรม หรือ กัตตตาวาปนกรรม** แปลว่ากรรมสักแต่ว่าทำ เป็นกรรมที่มีเจตนาอ่อน หรือไม่มีเจตนาเลย เช่น ทำสัตว์ตายโดยไม่รู้

ซึ่งขัดกับหลักบาลีที่ว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาคือความ
จงใจว่า เป็นกรรม " พระอรรถกถาจารย์บอกว่า พระพุทธภาษิตนี้รับสั่ง
ยกเว้นกตัตตกรรม เช่นภิกษุมีเจตนาจะเมีย่นเด็กให้หลาบจำ แต่เด็ก
เกิดตายลง ท่านไม่ปรับเป็นปาราชิก แต่ไม่พ้นอาบัติปาจิตตีย์ เพราะให้
ประหาร

เรื่องของกรรมนั้น เป็นเรื่องที่ละเอียดมาก ยากแก่การจะวินิจฉัย
ลงไปได้ว่า อะไรเป็นผลของอะไร นอกจากจะพูดในแง่กว้าง ๆ ว่า

เป็นไปไม่ได้ที่คนทำดี จะได้รับความเดือดร้อน เพราะการกระทำดี
เป็นเหตุ และคนทำชั่วจะได้รับความสุขความเจริญ เพราะการกระทำชั่ว
เป็นเหตุ อันหมายความว่า คนทั้ง ๒ ประเภทนั้นอาจได้รับผลในทางตรง
กันข้ามกับกรรมที่เขากระทำในปัจจุบัน หากเป็นเช่นนั้นบุคคลต้องเข้าใจว่า
ผลที่เขาได้รับนั้น เป็นผลแห่งอดีตกรรม อาจจะเป็นอดีตไกล หรือ ใกล้
ก็ตาม และข้อที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วนั้นยังคงเป็นสัจธรรม ที่ไม่มี
การเปลี่ยนแปลง

นอกจากนั้น ในการให้ผลของกรรมนั้น ยังผูกพันกับปัจจัยต่าง ๆ
อีกหลายอย่าง เช่น

คติ คือ ภพที่สัตว์อุบัติ เป็นสุคติหรือทุคติ

กาล หมายถึงยุคสมัย ที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้กรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง
มีโอกาสให้ผลได้

อุปธิ อวัยวะร่างกายมีความบกพร่อง หรือ สมบูรณ์

ปัจจัย คือการกระทำของคนนั้น ๆ ในปัจจุบัน

ปัจจัยทั้ง ๔ ประการนี้ หากว่าดีพร้อมท่านเรียกว่า สมบัติ มีส่วนสนับสนุนให้กุศลกรรมแสดงผลได้เต็มที่ และขัดขวางอกุศลกรรมเอาไว้ระยะหนึ่ง หากว่าปัจจัยทั้ง ๔ นี้บกพร่องท่านเรียกว่า วิบัติสนับสนุนให้อกุศลกรรมให้ผลได้เต็มที่ ละกลับขัดขวางกุศลกรรมไว้ได้ระยะหนึ่ง การศึกษา คั้นคว้า เทียบเคียง ดูตัวอย่างบุคคลทั้งในอดีต และปัจจุบัน ในเรื่องกฎแห่งกรรม จะทำให้เข้าใจกฎแห่งกรรมดียิ่งขึ้น

แต่จะอย่างไรก็ตาม การยอมรับกฎแห่งกรรม คือเป็นกรรมวาที ย่อมมีส่วนอย่างสำคัญที่จะช่วยผู้ศึกษาให้ได้หลักในการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ เช่น

๑. ทำให้เป็นคนหนักในเหตุและผล เพราะมั่นใจว่า ผลทั้งหลายเกิดมาจากเหตุ เมื่อตนต้องการผลดี ก็ต้องกระทำเหตุดีด้วยตนเอง ไม่ต้องรอคอยการดลบันดาลจากอำนาจภายนอก

๒. ทำให้คนเป็นตัวของตัวเองมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นก็ตาม เขาพร้อมที่จะตรวจสอบการกระทำของตน หากมีเรื่องควรแก้ไขก็แก้ไขที่ตน ที่สำคัญ คือ

- การเชื่อถือ โชคเคราะห์ คดวง อำนาจลี้ลับต่าง ๆ จะอ่อนลงไป เพราะมาเข้าใจว่า สิ่งทั้งหลายนั้นเกิดจากเหตุปัจจัย แม้สิ่งที่เรียกว่า โชคเคราะห์ คดวง ก็เกิดมาจากเหตุปัจจัย และเหตุปัจจัยที่สำคัญคือกรรม อันตนได้กระทำลงไป

- การอ่อนน้อม บวงสรวง ขอพร ต่ออำนาจภายนอกจะน้อยลง ความพร้อมที่จะช่วยตนเองก็จะเกิดขึ้น

๓. ช่วยให้มีควมรับผิดชอบสูงขึ้น เพราะรู้ในเรื่องเหตุผล และการยอมรับความจริงว่า คนเรามีกรรมเป็นของของตน จะต้องเป็นผู้รับผล

ของกรรม ตนเองจะต้องรับผิดชอบในผลที่ตนกระทำลงไปด้วยตนเอง
การงดเว้น การระมัดระวัง ก็จะเกิดขึ้น

๔. ค่านิยมในคนดีตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาก็จะเกิดขึ้น เพราะ
ตามหลักของพระพุทธศาสนานั้น คนจะเป็นคนดีหาใช่เพราะชาติ ตระกูล
ไม่ แต่จะเป็นคนเลว คนดี ก็เพราะการกระทำ คนดีในพระพุทธศาสนา
ก็คือคนที่ทำความดี และคนชั่วก็คือคนที่ทำความชั่วนั่นเอง

๕. ความพร้อมที่จะช่วยตนเอง โดยไม่หวังพึ่งอำนาจภายนอกอย่าง
อื่นจะมีมากขึ้น ถึงแม้ว่าอำนาจภายนอกจะช่วย แต่เขาจะช่วยเพราะเห็น
ว่าเราช่วยตัวเองมาก่อนแล้ว

๖. คนที่เชื่อกฎแห่งกรรมนั้น จะนำไปสู่การเชื่อถือในกฎแห่งสังสารวัฏ
คือการเวียนว่ายตายเกิดในกำเนิดต่าง ๆ ตามอำนาจของกรรม จะทำให้
เขายึดมั่นในการทำความดี เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะได้รับความอุ่นใจในชีวิต คือ

หากว่า นรก สวรรค์ ชาติหน้ามีอยู่ เพราะตนทำความดี ก็จะได้อุบัติ
ในสวรรค์ หลังจากตายไปแล้ว หากนรกสวรรค์โลกหน้าไม่มี เพราะการ
ทำความดีของตน ทำให้ได้รับผลเป็นความสุขในชาติปัจจุบัน

๗. คนที่เชื่อมั่นในกฎแห่งกรรม ย่อมอยู่ในฐานะที่พร้อมจะกระทำ
ความดี เว้นความชั่วทั้งในที่ลับและในที่แจ้ง

ไตรสิกขา หมวด ๑๓

ฐติกรรม ๑๓

ฐติกรรม มี ๑๓ ประเภท จัดเป็นหมวดได้ ๔ หมวด ดังนี้

๑. หมวดว่าด้วยจีวร มี ๒ ประเภท คือ

๑.๑ ปังสุกติกังคะ คือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร

๑.๒ เตจิวริกังคะ คือใช้ผ้าเฉพาะไตรจีวรเป็นวัตร

๒. หมวดเกี่ยวเนื่องด้วยบิณฑบาต แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ

๒.๑ ปิณฑปาตีกังคะ คือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร

๒.๒ สปัตทานจาริกังคะ คือเที่ยวบิณฑบาตไปตามแถวเป็นวัตร

๒.๓ เอกาสนิกังคะ ถือนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร

๒.๔ ปัตตปิณฑกัตติกังคะ ถือนั้นเฉพาะในบาตรเป็นวัตร

๒.๕ ขลุปัจฉากัตติกังคะ คือห้ามภัตรอันเขานำมาถวายในภายหลังเป็นวัตร

๓. หมวดเกี่ยวเนื่องด้วยเสนาสนะ แบ่งออกเป็น ๕ ประเภทคือ

๓.๑ อารัญญิกังคะ คืออยู่ป่าเป็นวัตร

๓.๒ รุกขมูลิกังคะ คืออยู่โคนไม้เป็นวัตร

๓.๓ อัฟโภกาสิกังคะ คืออยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร

๓.๔ โสสานิกังคะ คืออยู่ในป่าช้าเป็นวัตร

๓.๕ ยถาสันถติกังคะ คืออยู่ในเสนาสนะตามที่ท่านจัดให้เป็นวัตร

๔. หมวดที่เกี่ยวข้องด้วยความเพียร มี ๑ ประเภท คือ

๔.๑ เนลัชชีกังคะ ถือการนั่งเป็นวัตร

ชุดงค์ เป็นวัตตจริยาพิเศษ สำหรับช่วยในการขัดเกลากิเลสและปิดกั้นกระแสแห่งอารมณ์ ช่วยให้ผู้สั่นโดย มกน้อยขึ้น เป็นข้อปฏิบัติที่ใครสมรรถใจจะทำหรือไม่ก็ได้ เพราะไม่ใช่กิจจำเป็น หรือวินัย ที่ต้องปฏิบัติตามโดยส่วนเดียว แต่เป็นข้อที่ท่านแสดงไว้ สำหรับท่านผู้ต้องการจะใช้วิธีนี้เป็นอุบายวิธีในการขัดเกลากิเลสเท่านั้น

ลักษณะ ข้อกำหนด คำสมาทานชุดงค์เป็นต้น

๑. ท่านผู้ถือปึงสกุลิกังคะ ย่อมไม่รับจีวรที่เขาถวาย อันได้นามว่าคหบดีจีวร แต่จะเที่ยวแสวงหา และใช้เฉพาะผ้าบังสกุลเท่านั้น ชุดงค์นั้นจะสำเร็จได้ด้วยการสมาทาน การอธิษฐานใจหรือด้วยการเปล่งวาจาสำหรับท่านที่ถือปึงสกุลิกังคะ มีคำสมาทานว่าดังนี้

คหปติจีวร ปฏิกุขิปามิ ปัสกุลิกงคฺ สมายิยามิ

แปลว่า ข้าพเจ้าคหบดีจีวร สมาทานองค์ของผู้ถือบังสกุลเป็นวัตร

๒. ท่านผู้ถือ เตจีวิกังคะ ย่อมใช้จีวรเพียง ๓ ผืน ไม่ยอมใช้ผืนที่ ๔ นุ่งห่มเฉพาะจีวรอธิษฐาน หรือไตรจีวรเท่านั้น คำสมาทานสำหรับท่านผู้ถือเตจีวิกังคะว่า

จตุตถจีวร ปฏิกุขิปามิ เตจีวิกงคฺ สมายิยามิ

ข้าพเจ้าห้ามจีวรผืนที่ ๔ สมาทานองค์ของผู้ถือไตรจีวรเป็นวัตร

๓. ท่านผู้ถือปัญหาปาดิ๊งคะ ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรไม่รับ
อติเรกลาถอย่างอื่น นอกจากที่ได้มาจากบิณฑบาต ฉันทเฉพาะอาหารที่ได้จาก
บิณฑบาตเท่านั้น คำสมาทานปัญหาปาดิ๊งคะว่า

อติเรกลาถ ปฎิกุชิปามิ ปัญญาปาดิ๊งคะ สมายามิ

ข้าพเจ้าห้ามอติเรกลาถ สมาทานองค์แห่งท่านผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาต
เป็นวัตร

๔. ท่านผู้สมาทานสปทานจาริ๊งคะ ถือการเที่ยวบิณฑบาตไปตาม
แถว โดยการรับอาหารบิณฑบาตไปตามลำดับ หรือตามแนวซ้ายหรือขวา
ไม่รับข้ามแถว ข้ามราย ข้ามฟากตรงกันข้าม คำสมาทานสำหรับสปทาน
จาริ๊งคะว่า

โลลุปัจจาริ ปฎิกุชิปามิ สปทานจาริ๊งคะ สมายามิ

ข้าพเจ้างดเว้นการเที่ยวโลเลเสียด สมาทานองค์ของผู้ถือเที่ยว
บิณฑบาตไปตามแถวเป็นวัตร

๕. ท่านผู้สมาทานเอกาสนิ๊งคะ คือถือนั่งฉันอาสนะเดียวเป็นวัตร
ในขณะที่ท่านกำลังฉันอยู่ ใครนำอาหารมาถวายก็รับฉันได้ แต่ลุกจากอาสนะ
ไปแล้วจะไม่รับและฉันอีกตลอดทั้งวัน โดยความคือท่านที่ถือนั่งอาหารวันละ
หนเป็นวัตร เอกาสนิ๊งคะ มีคำสมาทานว่า

นทานาสนนิฆอนิ ปฎิกุชิปามิ เอกาสนิ๊งคะ สมายามิ

ข้าพเจ้างดการฉันอาหารต่างอาสนะ สมาทานองค์ของผู้ถือนั่งฉัน
ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร

๖. ท่านผู้สมาทานปตฺตปิณฑกัํกะ ไม่ยอมใช้ภาชนะใส่ของตั้ง แต่สองใบขึ้นไป รับและฉันอาหารเฉพาะภายในบาตรเท่านั้น ปตฺตปิณฑกัํกะ มีคำสมาทานว่า

ทุตฺตยภาชนํ ปฏฺกฺกฺขิปามิ ปตฺตปิณฑกัํกะ สฺมาทียามิ

ข้าพเจ้างดภาชนะที่สองเสีย สมาทานองค์แห่งผู้ถือการฉันเฉพาะ
ในบาตรเป็นวัตร

๗. ท่านผู้สมาทานขลุปีจฌาภตฺติกัํกะ เมื่อท่านลงมือฉันแล้ว แม้จะมีคนนำอาหารคืออย่างไรมาถวาย ท่านจะไม่รับ คำสมาทานสำหรับขลุปีจฌาภตฺติกัํกะว่า

อนตฺริตฺตโฆชนํ ปฏฺกฺกฺขิปามิ ขลุปีจฌาภตฺติกัํกะ สฺมาทียามิ

ข้าพเจ้างดโภชนะอันเหลือเพื่อเสีย สมาทานองค์ของภิกษุผู้ถือการ
ห้ามภัตรอันเขานามาถวายในภายหลังเป็นวัตร

๘. ท่านผู้สมาทานอารัญญิกัํกะ คือการอยู่ป่าเป็นวัตร จะต้องอยู่
อาศัย พักเฉพาะในป่า จะไม่เข้ามาบริเวณบ้านเพื่อพักผ่อน ในรอบรัศมี ๒๕
เส้น เป็นอย่างน้อย คำสมาทานสำหรับท่านผู้จะสมาทานอารัญญิกัํกะควร
ว่า

คามนฺตรเสนาสนํ ปฏฺกฺกฺขิปามิ อารญญิกัํกะ สฺมาทียามิ

ข้าพเจ้างดเสนาสนะชาวบ้านเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือการอยู่ป่า
เป็นวัตร

๑๒. ท่านผู้ถือยถาสันตติกัณฑ์คงค์ ย่อมยินดีในเสนาสนะที่ท่านผู้
เป็นเสนาสนคหาปกะแจกให้ ไม่ว่าจะเลวหรือประณีตอย่างไรก็ยินดีไปตาม
นั้น แม้ถึงคราวจะต้องย้ายตามคำสั่ง ก็ไม่แสดงอาการขัดขืนไม่พอใจเป็น
ลักษณะของผู้สันโดษด้วยเสนาสนะ คำสมาทานสำหรับท่านผู้ถือยถาสันตติ-
กัณฑ์ว่า

เสนาสนโกลุပ္ปี ปฏิกุชิปามิ ยถาสนุถติงคัม สมาทิยามิ

ข้าพเจ้าความโลเลในเสนาสนะเสีย สมาทานองค์ของภิกษุผู้อยู่ใน
เสนาสนะ อันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร

๑๓. ท่านที่สมาทานเนสัชชิกัณฑ์คงค์ ย่อมอยู่ด้วยอิริยาบถอื่นเว้น
อิริยาบถนอน แม้แต่การเอนกายก็ไม่ทำ ใช้อิริยาบถให้เป็นไปด้วยความเพียร
ในอิริยาบถ ๓ คือ ยืน นั่ง เดิน คำสมาทานสำหรับท่านผู้ถือเนสัชชิกัณฑ์ว่า

เสยฺยํ ปฏิกุชิปามิ เนสชฺชิกงคัม สมาทิยามิ

ข้าพเจ้าคอิริยาบถนอน สมาทานองค์ของผู้ถือการนั่งเป็นวัตร

รุดงค์ทั้ง ๑๓ ประการนี้ บางอย่างเช่นเกี่ยวกับการอยู่ป่า อยู่โคนไม้
อยู่ป่าช้า และที่แจ้งเป็นวัตร จะสมาทานได้เพียง ๘ เดือนเท่านั้น เพราะต้อง
อยู่จำพรรษาในเสนาสนะที่มีที่มุง บัง มีบานประตู หน้าต่าง เปิดปิดได้ ๔
เดือน ในฤดูฝน

สำหรับการถือเนสัชชิกัณฑ์คงค์ คุณเป็นเรื่องฝืนธรรมดา น่าจะสมา-
ทานกันเป็นการชั่วคราว เมื่อต้องการบำเพ็ญเพียรทางจิต พระอรรถกถาจารย์
เล่าว่า พระจักขุบาลเถระ สมาทานรุดงค์ข้อนี้ไม่นานตลอด ๓ เดือนจน
ตาบอด แต่ได้บรรลุอรหัตต์ เป็นพระอรหัตต์สุกขวิปัสสก

การถือชฎงค์ ท่านผู้ถือปฏิบัติได้แตกต่างกันออกไป จัดเป็นอย่าง
สูง อย่างกลาง อย่างต่ำ เช่น

ท่านผู้ถือปิงสุกุลิถังชฎงค์ คือนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถ้าถืออย่าง
สูงจะใช้จีวรที่เย็บด้วยผ้า อันตนเก็บรวบรวมจากสถานที่ต่าง ๆ ที่เขาทิ้งไว้
เท่านั้น

ถ้าถืออย่างกลาง ยินดีรับผ้าที่เขามาทอดวางไว้เป็นผ้าบังสุกุลทำ
นองผ้าป่า

ชฎงค์วัตรซึ่งมีส่วนช่วยให้เกิดความมักน้อย สันโดษ ยินดีในที่สุด
ปรารภความเพียร เพิ่มพูนส่วนแห่งอริยธรรมคือศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ
วิมุตติญาณทัสสนะให้สูงขึ้นได้วิธีหนึ่ง เช่นเดียวกับกุศลธรรมเหล่านี้

ปิ่นธรรสกะ หมวด ๑๕

จรณะ ความประพฤติ ๑๕

หมวดที่ ๑

๑. สีสัมปทา	ถึงพร้อมด้วยศีล
๒. อินทริยสังวร	สำรวมอินทริย์
๓. โภชนเมตตัญญูตา	รู้ความพอดีในการกินอาหาร
๔. ชาคริยานุโยค	ประกอบความเพียรของผู้ตื่นอยู่

หมวดที่ ๒ (สัทธรรม ๗)

๕. สัทธา	ความเชื่อ
๖. หิริ	ความละอายแก่ใจ
๗. โอตตปปะ	ความเกรงกลัวผิด
๘. พาหุสังจา	ความเป็นผู้ได้ฟังมาก (คือได้รับ ศึกษา)
๙. วิริยะ	ความเพียร
๑๐. สติ	ความระลึกได้
๑๑. ปัญญา	ความรู้

หมวดที่ ๓ (รูปฌาน ๔)

๑๒. ปฐมฌาน	ฌานที่หนึ่ง
๑๓. ทุตติยฌาน	ฌานที่สอง
๑๔. ตติยฌาน	ฌานที่สาม
๑๕. จตุตถฌาน	ฌานที่สี่

จรรยา ท่านแปลว่า ความประพฤติ มารยาท เป็นส่วนหนึ่งแห่ง
พระพุทธคุณในชื่อว่า วิชชาจรณสมบุณโน พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสม
บุรณ์ด้วยวิชาและจรรยา และท่านผู้สมบุรณ์ด้วยวิชาและจรรยา นั้น ท่าน
แสดงว่าเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ตามนัยแห่ง
ภายิตที่ว่า

ในหมู่ชนที่รังเกียจกันด้วยชาติ กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐสุด แต่ท่าน
ผู้สมบุรณ์ด้วยวิชาและจรรยา เป็นผู้ประเสริฐที่สุด ในหมู่เทวดาและมนุษย์
ทั้งหลาย

วิชา คือความรู้ **จรรยา** คือความประพฤติ จึงเป็นหลักตัดสินความ
ดีของคนอย่างสำคัญประการหนึ่ง **จรรยา ๑๕** คือ

๑. **ศีลสัมปทา** ความถึงพร้อมด้วยศีล ได้แก่การปฏิบัติตนตามข้อ
ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต และละเว้นข้อที่ควรห้าม ตามสมควรแก่ฐานะของ
ตน ๆ ศีลที่ถึงพร้อมนั้นท่านบอกว่า ต้องเป็นอริยกันตศีลคือศีลที่พระอรหิ
ยนิคิ ซึ่งจะต้องเป็นศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไทแก่ตัว
ท่านผู้รู้สรรเสริญ อันค้นหาและทฤษฎีไม่ถูกต้องและเป็นไปเพื่อความสงบแห่ง
จิต รักษาได้เช่นนี้ชื่อว่า ศีลสัมปทา

๒. **อินทริยสังวร** คือการสำรวมระวังอินทริย คือระวังจิตของ
ตน ไม่ให้เกิดกำหนัด ชัดเคือง ลุ่มหลง มัวเมา เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง
จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องโผฏฐัพพะ และรู้อารมณ์ด้วยใจ เพราะ
โดยปกติแล้ว จิตของบุคคลจะต้องเกิดความยินดีบ้าง ไม่ยินดีบ้าง เวลาตาเห็น

รูป เป็นต้น เมื่อคนยินดีก็เกิดสุขเวทนา ทำให้เกิดกำหนด ลุ่มหลง มัวเมา หากไม่ยินดีก็ทำให้เกิดทุกข์เวทนา ก่อให้เกิดความขัดเคืองไม่สบายใจ ทั้งสุขเวทนาและทุกข์เวทนา ล้วนแต่เป็นทางเกิดแห่งกิเลสทั้งนั้น ดังนั้น ท่านจึงสอนให้สำรวจระวังใจไว้ในเมื่อเห็นรูปด้วยตา เป็นต้น ด้วยการทำใจให้อยู่เหนืออารมณ์เหล่านั้นจนถึงมีความรู้สึกรู้ว่า เห็นเป็นต้นก็สักแต่ว่าเห็น เมื่อทำได้เช่นนี้ จิตจะไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสดังกล่าว พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า

ผู้ใดจักระวังจิต ผู้นั้นจักพ้นจากบ่วงแห่งมาร ซึ่งแน่นอนว่าในทางตรงกันข้าม คือ ใครไม่รู้จักระวังรักษาจิต เขาจะต้องถูกพันวนนาการด้วยบ่วงแห่งมารโดยแท้

๓. โภชนะมัตตัญญุต ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคคือ บริโภคอาหารเพื่อสนองตอบความต้องการทางกาย ไม่บริโภคเพื่อเล่นเพื่อสนุก เพื่อให้ร่างกายอ้วนพี แต่เป็นผู้บริโภคเพื่อขจัดความหิวเก่า ป้องกันความหิวใหม่ และให้ร่างกายมีกำลัง สามารถประกอบกิจการงานได้ ทางจิต ท่านแนะนำให้สังเกตในขณะที่บริโภคอาหาร เมื่อเห็นว่า ๔-๕ คำจะอิ่มให้หยุด แล้วดื่มน้ำก็จะเป็นการบริโภคที่พอดี สำหรับท่านที่ปรารถนาความเพียรทางจิต

๔. ชาคริยานุโยค ปรกอบความเพียรด้วยการทำตนเป็นผู้ตื่นอยู่ โดยมาก ไม่เห็นแก่การนอน การเคลิ้มหลับมากนัก พยายามไม่ให้ความง่วงครอบงำ ความเพียรที่ทำนั้นท่านบอกว่า ให้ทำทั้งทางกายและจิต ด้วยการละบาป ทำความดี และรักษาความดีไว้มิให้เสื่อม ชำระจิตให้ปราศจากนิวรณ์ ด้วยการนั่งสมาธิ การเดินจงกรม หากจะนอนให้กำหนดใจไว้ว่า เมื่อตื่นจะลุกขึ้น พอตื่นต้องรับลุกขึ้น โดยเร็ว

๕. **สัทธา** ความเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในคุณพระรัตนตรัย เป็นต้นท่าน
จำแนกสัทธาออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๕.๑ **กมุขสัทธา** เชื่อความมีอยู่ของกรรม คือความจงใจที่บุคคล
ทำลงด้วยกาย วาจา ใจ

๕.๒ **วิปากสัทธา** เชื่อความมีอยู่แห่งผลทั้งดีและไม่ดี อันเกิด
จากกรรมที่บุคคลได้กระทำแล้ว

๕.๓ **กมุขสุสกตาสัทธา** เชื่อความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มี
กรรมเป็นของของตน

๕.๔ **ตถาคตโพธิสัทธา** เชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า
ว่าพระองค์ตรัสรู้จริงตามนัยแห่งนพหุคุณ ๘ ประการ

๖. **หิริ** ความละอายแก่ใจ ในการทำบาป ไม่ว่าจะเป็นในที่ลับหรือ
ในที่แจ้งก็ตาม เนื่องจากหิริ โอตตปปะเป็นมโนธรรม จะเกิดขึ้นเพราะอาศัย
แรงผลักดันต่าง ๆ สำหรับหิรินั้นจะเกิดขึ้นได้เพราะมาปรารถนาถึงชาติ ตระ
กูล วย ฐานะอันมีศักดิ์ศรี วิทยาความรู้ของตนเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดหิริ

๗. **โอตตปปะ** ความหวาดสะดุ้งกลัวต่อบาป และผลแห่งบาปท่าน
บอกว่าโอตตปปะเกิดเพราะมีความรู้สึก ว่า หากคนทำบาปแล้ว แม้ตนเองก็
คิดเทียบตนได้ ท่านผู้รู้ทราบเรื่องใคร่ครวญแล้วยอมคิดเทียบ อาจต้องโทษทางบ้าน
เมือง และกลัวต่อการบังเกิดในทุกคติ ความรู้สึกเหล่านี้ล้วนเป็นแรงกระตุ้นให้
เกิดโอตตปปะได้ทั้งนั้น

๘. **พาหุสัจจะ** ความเป็นผู้ได้สดับตรับฟังมาก คือท่านที่ได้ฟังธรรม
อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด สมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญญ-

ชนะ ประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้มี
การศึกษาค้นคว้าท่านที่เป็นพหุสัจจะจะต้องประกอบด้วยองค์ต่อไปนี้ คือ

๘.๑ พหุสุตตมามีการสดับตรับฟัง ประสบการณ์มาก

๘.๒ ธตา สามารถทรงจำเรื่องนั้น ๆ ไว้ได้มาก

๘.๓ วจสา ปริจิตา ท่องจำในหัวข้อสำคัญ ๆ ได้มาก

๘.๔ มนสาอนุเปกฺขิตา พง์พินิจสิ่งเหล่านั้นด้วยใจ จนเกิดความ
เข้าใจได้ดี

๘.๕ ทิฏฺฐิยา สุปฏิวิฑฺธา แสงตลอดด้วยทิวฏฐิ คือ ขบเจาะเรื่อง
นั้น ๆ ด้วยปัญญาของตนได้

๙. วิริยะ ความเพียร หมายถึงความเพียรที่เป็นไปทั้งทางกายและ
ทางจิต คือ เพียรละบาปอกุศล และเพียรทำกุศลให้เกิดขึ้น ด้วยความบาก
บัน ไม่ทอดธุระในการงานอันเป็นหน้าที่ของตน แม้ว่าจะประสบกับความ
ยากลำบาก อุปสรรคอย่างไร ๆ ก็ไม่ท้อถอย

๑๐. สติ ได้แก่เป็นผู้มีสติมั่นคง สามารถระลึกเรื่องที่ทำ คำที่
พูด และความคิดของตนและของผู้อื่นแม่นยำแล้วได้ ทั้งสามารถใช้สติห้าม
กั้นกระแสแห่งกิเลส มีต้นเหตุเป็นต้น ไม่ให้เกิดขึ้นท่วมทับใจ

๑๑. ปัญญา คือความรู้ในกองสังขารทั้งหลายตามความเป็น
จริง รู้เหตุปัจจัยแห่งความเกิดดับของสังขาร สามารถทำลายกองกิเลสทำตน
ให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้ในที่สุด

๑๒. ปฐมณาน มืองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

๑๓. ทุตติยฌาน มีองค์ ๓ คือ ปิติ สุข และ เอกัคคตา

๑๔. ตติยฌาน มีองค์ ๒ คือ สุข กับ เอกัคคตา

๑๕. จตุตถฌาน มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา กับ เอกัคคตา

จรณะ คือความประพฤติกั้ง ๑๕ ประการนี้ ในบาลีท่านกล่าวว่าเป็น
เสขปฏิบัติ คือข้อปฏิบัติอันเป็นทางดำเนินของพระเสขะ อันเป็นการแสดงว่า
ปุถุชนทั่วไปผู้ปรารถนาความเป็นพระเสขะ และพระอเสขะตามลำดับ
นั้น ต้องดำเนินไปตามหลักธรรมเหล่านี้.